

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર 'સ'. ૨૪૭૧.

શ્રાવણ.

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ ડિસેમ્બર ::

અંક ૧ લો.

શ્રી શાંતિનાથનું સ્તવન.

(રાગ: મીઠા લાગ્યા છે મને આજના ઉમગરા)

શ્રી શાંતિનાથકેરી, મૂર્તિ સોહાવતી-
ભક્તોને પૂર્ણ સુખ આપતી-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૧ ॥
નયનોમાં નૂર છે ને શાંતિ મહાઉર છે,
હુઃખીયાના હુઃખ મહા દાપતી,-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૨ ॥
શરણ જે લેશે તે તરશે સસારથી,
પાપ રૂપ દુષ્ટને હઠાવતી-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૩ ॥
ઉરની શુદ્ધાની ગોઠ માયાનો અંધકાર,
પૂન્ય, તપ, તેજથી પ્રદાસતી-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૪ ॥
જ્ઞાનના ઉદ્યાનમાં, સામ્યસાધ લાવતી,
શાંતિમુખ-વર્ષા વર્ષાવતી, શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૫ ॥
લક્ષ્મીસાગર પ્રભુ મૂર્તિ પ્રતાપથી,
જીવનરૂપ નૌકાને તારતી-શાંતિનાથ મૂર્તિ સોહામણી ॥ ૬ ॥

રચયિતા-મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ-અમદાવાદ

નૂતન વર્ષાભિનંદન.

નૂતન વર્ષ પ્રવેશતાં, પ્રથમે કરું પ્રણામ;
જય વિનેન્દ્ર જયજય પ્રભુ, મહાસોક્ષ્મ ધામ.
પૌષ્ટિક વહાલા પેદૂનો, પ્રમુખજી ને સમ્ય;
લેક્ટરીઓ સહુ, આપ્યો લાલ અલભ્ય
એ સૌનો મુજ અંતરે, માનીને ઉપકાર;
ત્રેતાલીસમા વર્ષમાં, ઇચ્છું જયજયકાર.

હરિગીત છંદ.

ઓ પત્ર ! પુનિત પ્રકાશ, વહાલા વાચકોને વંદજે,
સન્નજનતાણા કર-ક્રમભાં, બૂધણુ બની આનંદજે;
પરમાત્મતું મંગલસ્મરણ, એ શ્રેષ્ઠ સ્વર્ગીય સ્વાદ છે,
આ વર્ષ ત્રેતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
સુખ-દુઃખતાણા ભંડાર કે, ઇશ્વર નથી ભરી રાખતો,
કર્માનુસારે સુખ-દુઃખોના, સ્વાદ પ્રાણી આખતો;
“સદ્ભ” ને “સદ્ભ” સેવો, એ જ નિર્ભળ નાદ છે,
આ વર્ષ ત્રેતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
પુણ્યોવડે શુભ સંસ્કૃતિ, ને પાવથી છે વિકૃતિ,
સૌ ધર્મનો સિદ્ધાન્ત, ને પંડિતજનોની એ સતિ;
રે! દોષ દેવો દેવને, એ તો વિતંડાવાદ છે,
આ વર્ષ ત્રેતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
જૂઠા-જૂઠા પંથો બુઝો, જૂઠા જૂઠા મંથો બુઝો,
જે તત્ત્વ તે અંતર ઝડો, ખાલી સમય શાને ખુઝો ?
એ “સત્ય” ને સમજ્યા વિના, ફેગટ બધી ફરિયાદ છે,
આ વર્ષ ત્રેતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
રે! જગત કાણ કાં થવું ? નિજ દેહના કાણ બનો,
ક્ષણ-ક્ષણતણો હિસાબ ન્યાળો, મુજ-વાચન સન્નજનો;
છે ધર્મનો જય-પાપનો ક્ષય, સૂત્ર નિર્ધિવાદ છે,
આ વર્ષ ત્રેતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
વર્ષો ગયાં હજીએ હશે, તેનો હિસાબ તપાસશે,
નિજ પાપ-પુણ્યની આરસી, દ્રષ્ટિ સમિપે ધારશે;
શ્રી જગત ન્યાયાધીશકેરો, ચોપડો આખાદ છે,
આ વર્ષ ત્રેતાલીશમે, અંતરથી આશીર્વાદ છે.
જ્યાં વગ-વસિલો, પદવી-પૈસો, કોઈ નાવે કામમાં,
જ્યાં છે અદલ-દસ્તાફ શ્રી પરમાત્મકેવ ધામમાં;
જ્યાં રંકની ને રાયની સરેખી મુણાએ દાદ છે,
આ વર્ષ ત્રેતાલીશમે અંતરથી આશીર્વાદ છે.

કવિ રેવાશંકર વાલજી બધેકા

આ સભાના માનવંતા પેટૂન સાહેબ

રાવબહાદુર શેઠસાહેબશ્રી જીવતદાસભાઈ પ્રતાપશી-સુબઈ.

રાવબહાદુર શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈ પ્રતાપશી.

પવિત્ર શ્રી શંખેશ્વર તીર્થની જાણમાં આવેલું ગધનપુર શહેર જૈનપુરી ગણાય છે. તેની સાક્ષીરૂપે ત્યાંના સુંદર જિનમંદિરો, શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાનની અપૂર્વ લક્ષિત અને ત્યાંના જૈન સંઘની ધર્મ પ્રત્યેની દૃઢ શ્રદ્ધા વગેરે છે. રાધનપુરના જૈન સંઘમાં જૂનકાળમાં કેટલાક ધર્મવીર વગેરે યજ્ઞ ગયા છે. તેમ વર્તમાન કાળમાં પણ દાનવીર, ધર્મવીર, જૈન નરરત્ન પુરુષ શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈ પણ છે. શેઠ શ્રી જીવતલાલભાઈના જન્મ તે જ શહેરમાં સં. ૧૯૪૬ ની સાલમાં થયો હતો. બાળવયમાં અંગ્રેજી મોઝા ધોરણ સુધીનો અભ્યાસ કરી, સોળ વર્ષની લઘુવયે મુગ્ધ ગયા અને એક વ્યાપારી પેઢીમાં વ્યાપારી લાઇન જાણવા માટે જોડાયા. ભાગ્ય સુંદર હતું, તેથી થોડા વખત પછી સાંદસિકપણાવડે પ્રથમ સોના ચાંદીની દલાલીનો, કમે કમે પછી શેરનો, રેનો વગેરે વ્યાપાર શરૂ કર્યો; તેમાં અનેક બરતી જોડે આપ્યા છતાં સાંદસિકપણું, કુશામ છુદિ અને પૂર્વ પુષ્પયોગે આગ રહ્યા. અને તે દરેક વ્યાપારોમાં ફળીભૂત થતાં અને સ્વતંત્ર ધંધો કરતાં કુશળતાપૂર્વક, વ્યાપારનિષ્ણાતપણું પ્રાપ્ત કર્યું, જેથી મુગ્ધની વ્યાપારી આલમમાં પ્રતિષ્ઠા વધી; સાથે સંપત્તિ પણ વધવા લાગી અને એક ગાહોય અને પ્રમાણિક દલાલ (વ્યાપારી) તરીકે ગણના થતાં, હુબર ઉઘોગવાળી અનેક સંસ્થાના-કોર્પોના ડીરેક્ટર, કોર્પોના ચેરમેન, કોર્પોના વાઇસ ચેરમેન કે કોર્પોના મુખ્ય સભ્ય તરીકે શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈની નીમણુંકો યજ્ઞ. વ્યાપાર, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ વગેરે વધવા લાગ્યા. વળી પૌત્રવય, સુંદર આરોગ્યતા, વેલવ, પ્રતિષ્ઠા અને સંપત્તિ વધતા સાથે સાદાઈ, માયાળુપણું અને લઘુના પણ વધી અને વંશપરંપરાથી મળેલા ધાર્મિક શંકર અને આરાધનના યોગે આત્મકલ્યાણ-ધર્મભાવના પણ વૃદ્ધિ પામવા લાગી અને લક્ષ્મીને યજ્ઞ માની દરમ્યાનમાં કમે કમે મળેલાં સુકૃતની લક્ષ્મીને મનુષ્યજનની સાર્થકતા કરવા માટે સદ્બ્ય કર્યો પણ શરૂ કર્યો. સંપત્તિ તો યજ્ઞ છે એજ બધી મળેલી લક્ષ્મીવડે આત્મકલ્યાણ સાધવાની ઉત્કંઠા વિશેષ બળતાં તેને પણ મુખ્ય રચાન આપ્યું, જેથી કમે કમે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે લાખો રૂપિયાની સખાવતો (સદ્બ્ય) આત્મકલ્યાણ માટે ઉદારભાવે કરવા લાગ્યા. વ્યાપારનિષ્ણાતપણું, વ્યાપારી આલમમાં વધેલી પ્રતિષ્ઠા અને અમરણ્યપણું, સંપત્તિ અને દેવયુરુધર્મ પ્રત્યેની અપૂર્વ લક્ષિતી, નામદાર સરકાર સુધી દૂરળ વ્યાપારી તરીકે ખ્યાત અને ગણના થતાં, ગયા જૂન-માસમાં નામદાર ચહેનશાહના જન્મદિવસે શ્રી શ્રિદેવ સરકારે રાવબહાદુરને શેઠ જીવતલાલભાઈને ઈલ્લાજ અર્પણ કર્યો જે જૈન સમાજને અને આ સજાને ગૌરવ લેવા ભેદો વિષય છે, જેથી આ સખા પોતાનો દાર્દિક આનંદ ભરે છે.

ઉપર રાવબહાદુર શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈ દર્શાવે યજ્ઞ શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક સંપત્તિ દિવસાનુદિવસ વિશેષ વિશેષ મેળવવા ભાગ્યશાળી બને અને પોતાના લાંબા જીવનમાં અનેકપણે દાન-પ્રવાહ વહેવડાવે એવી પરમ રૂપાળુ જિનેશ્વર દેવની પ્રાર્થના આ સખા કરે છે.

અનેક ધાર્મિક કાર્યોમાં આત્મકલ્યાણ માટે કરેલ સખાવંતો અને સહવ્યયની નોંધ.

સં. ૧૯૧૪ માં સદકુટુંબ શ્રી શત્રુઙ્ગ તીર્થની નવાણું યાત્રા કરી સારી રકમ ખર્ચી.

ફા. ૧૦૦૦૦) સાથે દબને રૂઢગત પૂજ્ય પિતાશ્રી પ્રતાપશીલાદિએ પોતાના જીવનમાં કરેલી યાત્રા સ્થાનકની જોણી માટે તેઓની આજ્ઞાથી વીજ સ્થાનક તપનું રાધનપુરમાં ઉગ્રમણું કરી ધર્મલાવના સાથે પિતૃલકિત પોપી (સંવત ૧૯૭૮).

ફા. ૨૦૦૦૦) શ્રી સમેતશિખર તીર્થે સવાસો યાત્રાણુ સાથે યાત્રા કરી વ્યય કર્યો. (સં. ૧૯૭૫).

દરેક સાલથી નાતાલમાં જુદા જુદા તીર્થોએ જવા જૈન બંધનું એક મંડળ રજાપું, જેનો સંપૂર્ણ ખર્ચ શેઠ જીવતલાલભાઈ આપતા. (સં. ૧૯૭૮).

ફા. ૧૦૦૦૦૦) રાધનપુરથી ચતુર્વિધ સંઘ જેની સંખ્યા દબનેની હતી તે સાથે જાંડી પાળનો શ્રી પવિત્ર શત્રુઙ્ગ તીર્થનો સંઘ સંપૂર્ણ ઉત્સાહ અને લાવનાથી કાઢ્યો, અનેક મનુષ્યોએ યાત્રાનો લાભ લીધો, જેમાં ફા. એક જાળનો ખર્ચ કર્યો. (સં ૧૯૮૫ ના પોશ શુક ૧૦).

કુલ ખર્ચ. રાધનપુર શહેરમાં દર વર્ષે ચૈત્ર તથા આસો માસમાં થતી જોણીઓ વગેરેનો કુલખર્ચ શેઠ શ્રી જીવતલાલભાઈ આપે છે.

ફા. ૩૫૦૦૦) શ્રી વર્ધમાનતપ આયજીલના સ્થાયીપણા માટે સ્વર્ગવાસી પૂજ્ય પિતાશ્રીના નામે “પ્રતાપભુવન” નામ આપી એક સુંદર મકાન ફા. પાંત્રીશ દબનેનું બંધાવી આપી શ્રી સંઘને અર્પણ કર્યું.

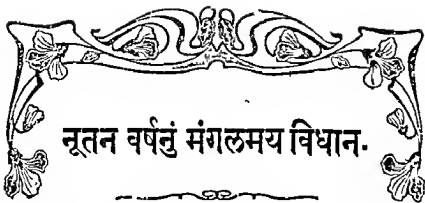
ફા. ૨૦૦૦૦) સં. ૧૯૮૦ ની સાલમાં અનેક રેતીઓ સાથે શ્રી શત્રુઙ્ગ તીર્થે આગુર્ગસ કરી દેવશુરધર્મની લકિત આધી ફા. વીશ દબનેનો સહવ્યય કર્યો.

કુલ ખર્ચ. પોતાના સુશીલ સ્વર્ગવાસી ધર્મપત્ની શ્રીમતી જામુદ્ધાસેવતા સગમ્ નિમિત્તે મુંબઈમાં જૈન પાઠશાળાની સ્થાપના કરી જે હાલ ચાલુ છે. (સં. ૧૯૯૭ની સાલમાં).

કુલ ત્રણ લાખ ઉપરાંત સુરતની મળેલી લક્ષ્મીવડે આત્મકલ્યાણ સાધ્યું. દહા પાળ આપાયતો શ્રદ્ધ છે.

ઉપરોક્ત રીતે જ્ઞાનીર, ધર્મવીર તથા જૈન નરતન તરીકે જૈન સમાજમાં પ્રતિષ્ઠા પામતા મુંબઈ શહેરમાં આવેલ લાવજાલાના જિનમંદિર, શ્રી સાન્નિતાય ભગવાન, અને સેન્ડરટ રોડ પડના જિનાલયના, નેમજ શ્રી પાલીતાણામાં મોતીશાદતી હુકેના અને વલીવટ મંજાળવા સાથે દંદરીઓ થયા. તથા મહેસાણા યજ્ઞોવિજયજી જૈન પાઠશાળાના મેનેજર તરીકે નોંધાયો. મુંબઈ પોતાના નિવાસના ગૃહમંદિરમાં શ્રી મુનિસુવરચામીને ગિરજામાન કરી નિરંતર દેવલકિતવડે આત્મકલ્યાણ સાધે છે.

ઉપરોક્ત પરિચય પ્રગટ કરવા શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈની ઇચ્છા જિજ્ઞાસ ન હોવા છતાં આપા ઉત્તર ધાર્મિક પુરુષનું જીવન સમાજને અનુસંધાઈ દેવાયેા સમર્થન સંક્ષિપ્તમાં આપેલ છે.

નૂતન વર્ષનું મંગલમય વિધાન.

લિંક આનંદોને ક્ષણવિનશ્વર માની

આનંદ શાથી પ્રકટે ? તંદુરસ્ત શરીર

અને સંસ્કૃત્તી મન આત્માનું ઉચ્ચ આદેશ્ય કેમ પ્રકટાવી શકે ? સંયમ, વિરતિ, ચારિત્ર અને યોગ એ વસ્તુતઃ શું છે ? અને તેની અસર નીચે આત્મા ઉપર કેટકેટલી મર્યાદાઓ ઉત્પન્ન થીને પ્રકટાવી શકે છે ? વિગેરે ધાર્મિક વિષયોને અર્થાત્ અને રચનાત્મક (Constructive) શૈલીને અનુસરતું શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ આજના મંગલમય પ્રભાતે ૪૩ મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે; સ્વયં અને કાળની મર્યાદા રાખીને પૂર્વ પ્રણીલિકા પ્રમાણે સ્વગત વિચારે છે કે-સમગ્ર વિશ્વમાં વ્યાપક કેવલજ્ઞાનરૂપ ચિત્તમહાસાગરનું હું એક ગિંદુ છું છતાં એ ગિંદુનું પણ જગતમાં અસ્તિત્વ છે; મહાવીર પરમાત્માના કેવળજ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ શાસ્ત્રાર્થ થયેલો છે છતાં ગંધવટ્ટી ગુટિકાની જેમ કેવળજ્ઞાનનું સત્ત્વ તેમાં આવી નય છે; કર્મોના સંપૂર્ણ ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતા અનંતજ્ઞાન પ્રકાશનું મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનરૂપ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાન નિમિત્ત છે; શુકલપદ્મમાં બીજ ભીંગી ગઈ હોય તો અવશ્ય પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર થવાનો; એ હિસાબે શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજીના “ દ્યોતતે સકલામ્બજ્ઞાઃ પૂર્ણાનન્દવિષ્ણોઃ કલાઃ ” વાળા વાક્યથી સિદ્ધ થાય છે કે કર્મોના સંપૂર્ણ ક્ષયથી અનંત આનંદ પ્રકટી શકે છે; જગતમાં પ્રત્યેક સ્વયં વસ્તુઓ સ્વનિમિત્તપદે આત્માને જગાડે છે; એ આત્મા

શુભચાહી હોય તો; તે દષ્ટિએ પુષ્ટાલબ્ધરૂપ પ્રભુમૂર્તિ અને શાસ્ત્રી આત્મજ્ઞગૃતિ અર્પે તેમાં આશ્ચર્ય નથી; જડ જેવા નદીઓ અને ઉપવનોમાંથી પણ મનુષ્ય એ આત્મજ્ઞગૃતિ રાખે તો બોધ લઈ શકે છે; સંસારની અસ્થિરતા વિચારી શકે છે; તો અગાધ જ્ઞાનમહાસાગરનું ગિંદુ આત્મજ્ઞગૃતિ માટે બોધરૂપ કેમ ન બની શકે ? વ્યાપક જ્ઞાનસમૃદ્ધિમાં વ્યક્તિરૂપે ગત વર્ષમાં જૈન દર્શનનાં ઉચ્ચ તત્ત્વોને લક્ષ્યમાં રાખી અનેકાંત દષ્ટિનાં ઉચ્ચ રહસ્યો અર્થ્યા છે ? વાસનામય જીવનમાં મધુગિંદુની માફક ઓતપ્રોત થયેલાં સંસારી જીવોને સત્કર્મ; અને દુષ્કર્મનું જ્ઞાન દર્શાવ્યું છે ? જ્ઞાનક્રિયામય મોક્ષઃ એ સૂત્રનું રહસ્ય યથાશક્તિ સમજાવ્યું છે ? કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ અને કર્મને ગોળ કરી, માનવજન્મમાં પુરુષાર્થપરાયણ થવાની નીચે પ્રેરણા આપી છે ? આ અને આવા અનેક વિચારપ્રસ્રોદારા સમાધાન થાય છે કે જૈનદર્શનના સિદ્ધાંતો ઉપર નિર્ભર રહી, ખંડનાત્મક (Destructive) શૈલીની નિરર્થક ઘટનાથી દૂર રહી યત્નિચિત્ માનવગણની સેવા બજાવી છે અને તેથી અદ્યપસંતોષરૂપે પ્રશસ્ત ગૌરવ અનુભવાય છે.

સંજ્ઞા : એક પ્રેરણા—

નૂતન વર્ષની ૪૩ ની સંજ્ઞા સંબંધમાં વિચારણા કરતાં ૪૪૩ એ સાત નયોની સંખ્યા

સૂચક છે તેમજ દાન, શીલ, તપ અને ભાવ-
રૂપ ધર્મનું દેવ-શુરુ-ધર્મ સાથે જોડાણ સૂચવે
છે; ૪-૩ એ ' યગોઽહં નથિય મે કોઽ ' રૂપ
અનિત્ય ભાવના સૂચવવા સાથે આત્માઓ દ્રવ્ય-
થી અનંત હોવા છતાં આત્મસ્વરૂપે તમામ
એક જ છે તેમ દર્શાવે છે; ૪૪૩ બારની
સંખ્યા આત્માના ઉત્પત્તિ કર્મની બાર ભાવના-
ઓનું દિગ્દર્શન કરે છે અને ૪૮૩ એ ચાર
કષાયોનો કરુણા, તીક્ષ્ણતા અને ઉદાસીનતારૂપ
ભાવોથી દેહ ઉઠાડી એવંભૂત નયથી આત્માનો
આનંદ પ્રકટ થાય તેટલા માટેની સૂચના આપે
છે; જેમ ક્ષીરથી થતી તૃપ્તિ અનુભવવા માટે
અગ્નિ, કોલસા, દૂધ, ચોખા, સાકર વિગેરે
સાધનોની જરૂરીઆત પ્રકટે છે તે પ્રમાણે
આત્મિક સ્વરૂપનાં પ્રકટીકરણ માટે જ્ઞાન અને
ક્રિયા ઉભય નયોની આવશ્યકતા છે; જે જે
નયોદ્ધારા આત્મવિકાસ વધતો જાય તે તે નયોનું
અનુકરમે અવલંબન લઈ, સાધ્યસિદ્ધ કરતાં
જવાનું હોય છે; જૈન દર્શનનો આ અનેકાંત-
વાદ છે; અનાદિકાળનું આત્માનું છૂપું ધન
પ્રકટ કરવા માટે પરમાત્માની મૂર્તિ પાસેથી
તથા સફુશુર અને શાસ્ત્રના વચનામૃતમાંથી
જીવંત પ્રેરણાઓ (Intuitions) પ્રાપ્ત કર-
વાની છે અને એ રીતે જૈનદર્શનના અનેકાંત-
વાદને અનુસરતાં કર્મ ઉપર વિજ્ય મેળવવાનું
સામર્થ્ય વધારી દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સત્
નયો સમાવેશ કરવાની કળા સક્રિય (Active)
થતાં અંતરાત્મ અવસ્થામાંથી પરમાત્મ અવસ્થા
પ્રકટ કરવા ૪૩ ની સંજ્ઞા પ્રેરણા આપી શકે
છે; આત્મા અમર હોવાથી કાળની અનંતતા છતાં
પણ જો જૈન દર્શનરૂપ મહાનલની સચ્ચ-
કત્વરૂપ યીનગારી માત્ર અંતર્મુહૂર્તમાં જ આ
દશ દશાંતથી હર્લલ માનવ જન્મમાં પ્રાપ્ત કરી
લે તો અનેક જન્મોમાં પછીથી શુભ સંસ્કારોની
વૃદ્ધિ કરતાં કરતાં તેના પરિપાકરૂપે સંપૂર્ણ

આત્માનંદ પ્રકાશ પોતામાંથી પ્રકટાવી શકે છે
અને હંમેશાને માટે નિશ્ચય અને વ્યવહાર
બનને દિગ્દિગ્દુથી અજર-અમર બને.

વિશ્વયુક્ત અને રાજકીય વાતાવરણ—

વિશ્વયુક્તતા લગભગ પાંચ વર્ષો પછી છેલ્લાં
પાંચ મહિના પહેલાં યુરોપીય વિશ્વ સમાપ્ત
થઈ ગયો છે; જર્મની હારી ગયું છે અને ધીન-
શરતે સાથી રાજ્યોની શરણાગતિ સ્વીકારી
લીધી છે; જર્મનીના સાથી જાપાને પણ
ધીનશરતી શરણાગતિ સ્વીકારી છે; યુરો-
પનું સર્વોપરીપણું લેવા બચકર નરમેષ યજ્ઞ
ચલાવતા સરમુખત્યારોના અભિમાનો પાતા-
ળમાં અંપાઈ ગયા, હુનિયાભરની તમામ પ્રજા-
ને હાડમારી-મુસ્કેલીઓ ભોગવવી પડી છે,
અને જૈનદર્શનકથિત કર્મના નિયમને આધીન
થઈ જવું પડ્યું છે. અક્ષિત કે સમષ્ટિ જો તે
અનંતાનુગ્રાધિ કષાયને વશ થઈ અકાર્યો કર-
વામાં પાછી પાની કરતા નથી તેમને અવશ્ય
કર્મફળનો દંડ ભોગવવો પડે છે એ નિર્વિવાદ
છે. કર્મના પરિપાક પ્રમાણે રાષ્ટ્રની પ્રજાઓ
પણ કર્મફળ ભોગવી રહી છે; જર્મન અને
ઈટાલી સામ્રાજ્ય અસંખ્ય પાયમાલી વહોરી
લેવા સાથે લગભગ પૃથ્વીના પડ ઉપર ખતમ થઈ
ગયું; આ યુદ્ધ પૂર્ણ થયું છે હવે જો પછી માનવ
સમૂહ પોતાની ભૂતકાલીન ભૂલો અને પાપોનો
પશ્ચાત્તાપ કરી પોતાના સંખંધો માનવહિતની
ભૂમિકા ઉપર સ્થાપશે તો આવા સંહારો નિર-
ર્થક બનશે; વિજ્ઞાનનો દુરુપયોગ થતો અટકશે;
વિશ્વની નાનામાં નાની ઘટના કાળ, સ્વભાવ,
નિયતિ, ઉદ્યમ અને કર્મના નિયમોની બહાર
નથી; રાત્રિ પછી દિવસના ચક્રની જેમ સુખનો
દિવસ ઊગશે અને શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્થપાશે;
આપણે પણ ઘોર નિરાશા વચ્ચે આશાવાદી
થઈ જગત્ શાંતિનો સૂર્ય વહેલી તકે ઊગે તેની
રાહ જોવા થોભીએ.

દિલગીરી—

ગત વર્ષમાં પાલીતાણામાં સાહિત્ય મંદિરના સ્થાપક અને વિદ્વાન આં. શ્રી વિજયમોહનસૂરિ કેસોઈમાં સ્વર્ગવાસી થયા; અને તેમની ચરણપાડું ત્યાં મહેલસવપૂર્વક સ્થાપવામાં આવી; ભૂતપૂર્વ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ, આ સભાના પેટ્રન અને સિધી જૈન ગ્રંથમાળાના સ્થાપક દાનવીર કરોડપતિ બાબુ સાહેબ શ્રી બહાદુરસિંહજી સિંધી સાહેબનું અવસાન થયું; આ સભાના ઉપ-પ્રમુખ વ્યવહારકુશળ અને અનુભવી સલાહકાર શ્રી દામોદરદાસ દીઆળજીનું પંચાસી વર્ષની ઉંમરે અવસાન થયું; જેથી સભાને ખોટ પડી છે; ભાવનગર જૈન સંઘના અગ્રણ્ય, જૈન ધર્મ પ્રસારક સભાના ઉત્પાદક અને પ્રમુખ શ્રી કુંવરજી આણંદજીનું અવસાન એકાદશી વર્ષની ઉંમરે યવાથી ભાવનગર શ્રી સંઘને તેમની ખોટ પડી છે; ઉપરાંત મેળરોમાં તથા લાખક મેળરોમાં દાનવીર શેઠ કશળચંદ કેમળશી, શા. બાલુભાઈ કુંવરજી, શા. વૃજલાલ છોટાલાલ, શેઠ દામોદરદાસ ત્રિભુવનદાસ, દલીચંદ દોશી ધોલેરાવાળા, અને શેઠ નગીનદાસ જીવજી, શા. મગનલાલ જાદવજી અને મુંબઈમાં ગોધારી દવાખાનાના ઉત્પાદક અને સમાજસેવક શ્રી નરોત્તમદાસ ભવાનનાં ખેદજનક અવસાનોની નોંધ લઈ તેમના આત્માને શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ.

સંસ્મરણો—

ગત વર્ષમાં દેશવિરતિ સમાજનું નવમું અધિવેશન ૨૦ જાન શ્રી કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલના પ્રમુખપદે પરાંસલી તીર્થમાં ભરાયું હતું; સિદ્ધસેન દિવાકર જૈન વિદ્યાલયનું ઉદ્ઘાટન થયું હતું; પ્રમુખ સાહેબ તરફથી અહિંસા, અનેકાંતવાદ, વિદ્યાપીઠ, શિક્ષણયોજના અને ધાર્મિક વિદ્યાર્થિયાસ સંબંધમાં ઉચિત પ્રતિપાદન થયું હતું અને વ્યવહાર રચનાત્મક કાર્યક્રમ

માટે ખાસ ભલામણ કરી હતી. કોલકાપુર દેવસ્થાન ખીલની દખલગીરી જૈનોના શુભ પ્રયાસથી રદ થઈ છે; ડૉ. ખૂળચંદના અધ્યક્ષપણ નીચે જૈન સંસ્કૃતિ સંશોધન મંડળ બનાવવામાં અને પાટણમાં જિનાગમ પ્રકાશિની સંસદ ગત વર્ષમાં શરૂ થયાં છે; પ્રથમ સંસ્થાનું કાર્ય તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ અને સાંસ્કૃતિક સાહિત્યનું અન્વેષણ છે; ખીજી સંસ્થાનું કાર્ય રૂઝ, સાહિત્ય સંશોધન-પ્રકાશનનું છે સાક્ષરવર્થ પરમકૃપાળુ શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજના અભ્યક્ષપણ નીચે તે કાર્ય શરૂ થયું છે. જૈન કોન્ફરન્સનું ૧૬મું અધિવેશન મુંબઈમાં શેઠ મેઘજી સોજાખાળાના પ્રમુખપદ નીચે શરૂ થયું હતું; સ્વાગત પ્રમુખ ૨૦ જાન કાંતિલાલ ઈશ્વરલાલ હતા; ઉલ્લેખની લાખણોમાં સંપ, ઔદ્યોગિક કેળવણી, જૈન વિદ્યામંદિરો, ધાર્મિક શિક્ષણ, ઈકરડીઅલ બેંક, જૈન વિદ્યાપીઠ વિગેરે અનેક વિષયોનું પ્રતિપાદન હતું; દીક્ષાના પ્રચલિત પરંપરાગત અનુષ્ઠાનોને માન્ય રાખવાનો કરાવ જૈન કોન્ફરન્સે તથા યંગમેન્સ સોસાયટીએ પાસ કરાવવા માટે નક્કી થયું હતું; તદનુસાર કોન્ફરન્સમાં જાનને કરાવો પાસ કરવા મુકાવા; પરંતુ ઘણા લાખણો અને ઉઢાપોઢા પછી જ્યારે તેને માટે મત લેવાનું નક્કી થયું ત્યારે કરાવ પાસ કરવાની તરફેણમાં ૧૨૧૫ અને વિરુદ્ધમાં ૧૨૪૦ મતો પડતાં જાનને કરાવો નામંજુર થયા હતા અને ભવિતવ્યતાના કંઠજી યોગે જૈન કોન્ફરન્સની સફળતા થઈ નહોતી. કોન્ફરન્સ તરફથી મુંબઈમાં જૈન લોજનશાળા માટે ફંડ શરૂ થયું છે જે શરૂઆત ઠીક ગણાય; સિવાય સસ્તા ભાડાની આલીઓ, મુંબઈમાં પરદેશીઓને ઉતરવાની ધર્મશાળા વિગેરેની પણ જરૂર છે; આ જાળગતમાં જૈન કોન્ફરન્સ કે શ્રીમંત જાનુઆ વહેલી તકે પ્રયત્ન કરશે એવી આશા રાખીશું.

શેઠ ભોગીલાલ દોલતચંદ હાઈસ્કૂલનું ઉદ્ઘાટન ગત વર્ષમાં થયું હતું; પચાસ હજાર લગભગની તેમની સખાવત હતી; જૈન ગુરુકુળ પાલીતાણામાં વિદ્યામંદિરના મકાનનું ખાત-મુહૂર્ત શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ મીલવાળાના હસ્તક કરવામાં આવ્યું હતું; તેને માટે લગભગ સવા લાખનું ફંડ થઈ ગયું છે; ખંભાતથી પાલીતાણા આ. શ્રી વિજયલલિતસૂરિના નેતૃત્વ નીચે શેઠ કેશવલાલ વજ્યેચંદ તરફથી ‘છ’ ‘રી’ પાળતો સંઘ કાઢવામાં આવ્યો હતો; અને તીર્થયાત્રા થઈ હતી. સુંઘઈ સ્વયંસેવક મંડળે કોન્ફરન્સના પ્રસંગે સંક્ષિપ્તમાં રજતોત્સવ શ્રી અમૃતલાલભાઈ કાલીદાસ ણી.એ.ના પ્રમુખપદે ઉઠ્યો હતો; જળદાપુર મુકામે સલાપતિ શાંતિપ્રસાદજીના પ્રમુખપદે અં લાં દિગં-બર જૈન પરિષદનું અધિવેશન થયું હતું. તેમાં ઐક્યનો મંત્ર ભારપૂર્વક ચર્ચાયા હતા; સુંઘઈમાં કન્યા છાત્રાલયની પ્રવૃત્તિ જગ્યાના અભાવે મુલતવી રહી છે; હાલ તુરત ગહેનોને છાત્રવૃત્તિ આપવાની શરૂ કરી છે. ફંડ લગભગ એક લાખનું થયેલ છે; પ્રારસીમાં શ્રી કંકલ-ભાઈ ભૂધરદાસ વકીલે જૈન વિદ્યાભુવન વિગેરે ત્રણ સંસ્થાનું ઉદ્ઘાટન કર્યું હતું; બીયાવર-ખાતે ઉજવાયેલ મહેલસવમાં ત્રણે શ્રીરકાઓમાં ઐક્ય વધારવા માટે એક સમિતિ ત્રણે શ્રીરકાઓના આગેવાનોની થઈ છે; આજના કટોકટીના કાળમાં કેમનું શ્રેય થાય, વ્યાપાર ઉદ્યોગ કેળવણી અને ધર્મભાવનામાં કેમ આગળ વધે, કહેવાતા મધ્યમ પણ આજના સંજોગમાં કેવળ નિષ્કૃષ્ટ સ્થિતિએ પહોંચેલા વર્ગની સુંઘ-વણી ટળે-રાહત મળે તેવા સંજોગે ઐક્ય રચનાની સાથે ઊભા કરવાની આવશ્યકતા છે; સુંઘઈમાં અનાજની માપખંધી માટે જૈન સમાજની સેવા આપનાર શેઠ ખીસજી માંડણી ભુજપુરીઆને રૂ. ૭૦૦૦૧) ની થેલી અર્પણ

થઈ હતી; એમણે પણ અનાજના વેપારીઓના કલ્યાણાર્થે ઉક્ત રકમ પાછી આપી છે; તખાલ તીર્થમાં ભાવનગરના નામદાર મહારાણીશ્રીના હસ્તક નેક નામદાર મહારાજ, અધિકારીઓ અને શહેરીઓની હાજરી વચ્ચે ઉત્સવપૂર્વક વિદ્યાર્થી ગૃહનું ખાતમુહૂર્ત કરવામાં આવ્યું હતું; આ ખાળતમાં લગભગ ત્રણ લાખનું ફંડ થઈ ગયેલ છે, જે ખાંસ કરીને શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ તથા વેરા અન્તિ-લાલ અમરચંદ, શેઠ મોહનલાલ તારાચંદની મહેતતને આભારી છે; ઉપરાંત તાલધ્વજ તીર્થમાં જીર્ણોદ્ધાર શરૂ થવા સાથે ભાવન જિનાલયના કાર્યની શરૂઆત થઈ છે; આ કાર્ય વહેરા શ્રી અન્તિલાલ અમરચંદની જાતિ અને તન, મન અને ધનના ભોગે દેખરેખ અને કાર્યદક્ષતાથી ચાલુ થયેલું છે; લીજ-ખંધીના ગવર્નમેંટ કાયદા ખાળતમાં જૈન કોન્ફરન્સ તરફથી સરકારને જૈન સાધુઓ ખાળતમાં સુધારો કરવાની સૂચના થઈ હતી શેઠ શાંતિ-દાસ આશકરજી નાં ગવર્નરને મળી, જૈન સાધુઓ સંઘંધમાં આ કાયદો લાગુ પડતો નથી તેમ નક્કો થયાની ખાળત રા. બા. શેઠ જીવત-લાલ પ્રતાપસિંહે સુંઘઈ સમાચારમાં જણાવી દીધેલ છે; અમદાવાદ જૈન સોસાયટીએ સુ. શ્રી દર્શનવિજયજીના પ્રમુખપદે જૈન પ્રાચ્યવિદ્યા-લવનની સ્થાપના કરી છે; જેમાં અર્ધમાગધી અને સંસ્કૃત ભણતા વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ તથા સંશોધન માટે યોજના થઈ છે; પ્રસ્તુત સભામાં પણ શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલ લેકચર હાલનું ઉદ્ઘાટન અને તેમનો ચોઈલપેઈન્ટીંગ ફ્રેટો મૂકવાની ક્રિયા તેમજ શેઠ મોહનલાલ તારાચંદને માનપત્ર વિગેરે કાર્યો ઉત્સવપૂર્વક થયાં હતાં; જૈન કોન્ફરન્સના હાલના સેક્રેટરી શ્રી ચંદુલાલ વર્ધમાને ‘વર્ધમાનનગર’ વસાવવાની ભાવના સાથે સુંઘઈના જૈનો માટે

બે હજાર કુટુંબોનો સમાવેશ થાય તેવા ખેડોડો અને ચાલીઓ ણંધાવવાની અઠાવીશ લાખની ચોખ્ખા તૈયાર કરી છે; એ બાબતમાં તેમનો ઉત્તમ પ્રયાસ ચાલુ છે.

કેળવણીની સંસ્થાઓને અનુકૂળ ધાર્મિક સીરીઝો પણ તૈયાર કરવાની વહેલી તકે આપ-શ્યક્તા છે. શેઠ ભોળાભાઈ જેસીગલાઈ તરફથી એક લાખ રૂપીઆની ઉદારતાથી અમદાવાદમાં મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની ચાળા ઉદ્ઘાટન થવાનો નિર્ણય થયો છે; કલકત્તામાં મળેલ અગિલ દિ. ભા. જૈન શાસન મહોત્સવ પ્રસંગે જૈન દર્શન પરિષદ ડો. આતકોડીનો પ્રમુખ-પદ નીચે થઈ હતી; કલકત્તામાં વિદ્યામંદિર માટે પાંચ લાખ લગભગ થયા હતા.

લેખદર્શન—

પ્રસ્તુત માસિકે ગત વર્ષમાં ગદ્ય અને પદ્ય લેખો મળીને લગભગ ૭૪ લેખો પૃષ્ઠ ૧૭૬માં આપેલ છે; જેમાં વીશ પદ્ય લેખો અને ચોપન ગદ્ય લેખો છે; સુ. લક્ષ્મીસાગરજીના ‘લક્ષ્મી કરો સદા કાળ’ વિગેરે છ લેખો, સુ. હેમંદ્રસાગરજીના ‘આત્મધર્મ વિકાસ’ વિગેરે છ લેખો કે જેમાં બે લેખો પદ્યાગદ્ય શૈલિવાળા છે આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરિનું શ્રેયાંસનાથજીનું સ્તવન, સુ. વિનયવિજયજીનું ‘આધ્યાત્મિક પદ’ સુ. શ્રી દક્ષવિજયજીનું ‘નેમિનિન સ્તવન’, સુ. શ્રી યશોભદ્રવિજયજીની અનિતનિન સ્તુતિ, શ્રી બાલચંદ હીરાચંદનો સંસ્કૃત સ્તવનનો અનુવાદ, રા. રેવાશંકર ગધેકાના ચૈતવણી, મેધાન્યોક્તિ વિગેરે ચાર કાવ્યો—આ તમામ કાવ્યો લક્ષ્મીસાગરજીના, ચિતનમય, બગૃતિ, વીરત્વ, પુરુષાર્થપરાયણતા અને સંસારની અનિત્યતા સૂચવવા સાથે વાચકોને આર્થિક ઉન્નતિ માટે બોધપ્રદ છે; ગદ્ય લેખોમાં આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિના પ્રમાદમિમાંસા તથા

વિચારચેષ્ટિ વિગેરે છ લેખો સૂક્ષ્મ અને ચિંતન-પ્રધાન છે; એમની શૈલી ગહન અને તાત્વિક હોવાથી વિદ્વંસોપ્ય છે; સુ. શ્રી હેમંદ્રસાગરજીના વિક્રમાદિત્ય વિગેરે બે લેખો, આ. શ્રી વિજયપદ્મસૂરિના સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાળા વિગેરે પાંચ લેખો, સુ. શ્રી ન્યાયવિજયજીનો અહિં-સાનો આદર્શ લેખ, સુ. શ્રી લક્ષ્મીસાગરજીના આશા-તૃષ્ણા અને બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ વિગેરે છ લેખો, તથા પં. ધર્મવિજયજી મહારાજનો ગુણસ્થાનક વિચારનો લેખ એકંદરે ઉચ્ચ પ્ર-તિભાવાળા, તત્ત્વજ્ઞાનમય, શુર્જરભાષા ઉપર સંયમભરી પ્રૌઢતાવાળા અને પ્રેરક છે. સં. પા. સુ. શ્રી પુણ્યવિજયજીના અધ્યાત્મ-વચન, આત્મા સાથે કર્મ પુદ્ગલોનો સંબંધ વિગેરે આઠ લેખોમાં કેટલાક સંગૃહીત અને કેટલાક સ્વ-તંત્ર છે; પણ તેમની વિદ્રષ્ટા અને સુંદર શૈલિ એ સર્વ લેખોમાં તરી આવે છે; સુ. શ્રી દુરધ-રવિજયજીએ સાહિત્ય વિષયક કાવ્યના મહાન લાભો વિગેરે લેખો લખી કાવ્યમય સૃષ્ટિનું નૂતન જ્ઞાન આપ્યું છે; ઉપરાંત અન્ય દર્શની હોવા છતાં રા. હુંગરશી ધરમશી-સંપટના શુભરાતી સાહિત્યના પ્રધાસ્યો વિગેરે પાંચ લેખો જૈન દર્શનનો ઇતિહાસ, યોગ અને તત્ત્વજ્ઞાનનો તેમનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ સૂચવે છે; શ્રીયુત્ત્વ ચોક્કસીના મદનો શિકાર વિગેરે બે લેખો, વક્રીલ ન્યાયચંદ લક્ષ્મીચંદનો ‘સમયના પ્રયા-હમાં’ વાળો લેખ, રા. અભ્યાસીના ‘વિજયી કોણ’ વિગેરે ચાર અનુવાદમય લેખો, પં. લાલનનો આનંદધનજીનું નકલજનિન સ્ત-વનનો અર્થમય લેખ, શાસનપ્રેમીનો મેવાહની પરિસ્થિતિનો લેખ, નૂતનવર્ષનું મંગલમય વિધાન, અને શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીનું રહસ્ય, શ્રી કુતેહચંદ ઝવેરભાઈના બે લેખો—આ તમામ લેખો માટે પ્રસ્તુત લેખ-કોનો આભાર માનીએ છીએ. ઉપરાંત વર્ત-

સાન સમાચારના નવ લેખો અને સંતકાર સમા-
રંભ વિગેરે સાત લેખો માસિક કમિટી તરફથી
આપવામાં આવેલ છે.

ગત વર્ષમાં પત્ર કંટોલ ધારાને અંગે
લેખસામગ્રી અદ્ય પ્રમાણમાં અપાયેલ છે. હવે
ગત નેઠં સાસથી લગભગ-શરીર પ્રથમ કરતાં
કંઈક વધુ છે; પરંતુ હજી અસલ સ્થિ-
તિએ આવ્યું નથી. પ્રસ્તુત નવીન વર્ષમાં
ધાર્મિક જીવનમાં પ્રગતિ થાય તેવી સુંદર
સૌંદર્ય લેખ સામગ્રી આપવા ઇચ્છા રાખેલ
છે; ગત વર્ષના લેખો સુખ્યત્વે પૂ. સુનિશ્ચી-
ઓના છે. એમનો તથા ગૃહસ્થ સાધાર લેખ-
કોનો પ્રસ્તુત પત્ર પ્રતિ સહાનુભૂતિ ધરાવનાર
તરીકે આભાર માનીએ છીએ તેમજ નૂતન
વર્ષમાં જૈન સમાજને સ્વિશેષ ઉપયોગી લેખો
લાખવા સાદર નિમંત્રીએ છીએ.

જૈન સાહિત્યોદ્ધાર અને ભાવના—

દેવ-શુરુની કૃપાથી સભા પ્રતિવર્ષ સાહિત્ય
સમૃદ્ધિ, પેટ્રનો, સીરીઝ અને મેંબરોથી ળળ-
વત્તર બનતી જાય છે તે માટેની હકીકત પ્રતિ-
ભાસ આત્માનંદ પ્રકાશ માસિકમાં પ્રસિદ્ધ કર-
વામાં આવે છે; નૂતન વર્ષથી સભાના સેક્રેટરી
તરીકે નવ. શેઠ હરજીવનદાસ દીપચંદની
જગ્યાએ ડો. જશવંતરાય મૂલચંદ એમ. બી.
બી. એસની નીમણુંક થઈ છે.

અત્યાર સુધીમાં છ તીર્થંકર પ્રભુના જીવન-
ચરિત્રો લાખાંતર સાથે સભા તરફથી પ્રકટ થયાં
છે. હાલમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ચરિત્રનું લાખાંતર
તૈયાર થાય છે; સંસ્કૃત પ્રાકૃતમાં બૃહત્કંડપ
જૈન કથારત્ન કોષ, ત્રિષદિશકાકા પુરુષચરિત્ર-
બીજા પર્વથી અને બૃહત્કંડપ લાગ છઠ્ઠો
વિગેરે તૈયાર થશે. જીવંતની લાખાંતર જૈન
કથારત્ન કોષ અને શ્રી સંધ્યપતિ ચરિત્ર
તેમજ શ્રી મહાવીરદેવના વખતની મહા-

દેવીઓ, શ્રી શાંતિનાથ ચરિત્ર તૈયાર
થાય છે; વસુદેવ હિંદી નેવા કથાનું
યોગના પ્રાચીનતમ ગ્રંથનું લાખાંતર વ્યુત્પાદ
છપાય છે, આ તમામ સંસ્કૃત પ્રાકૃત ગ્રંથો-
ના પ્રકાશન માટે સ્વ. પ્ર. શ્રી કાંતિવિજ-
યજી મહારાજના વિદ્વાન પ્રશિષ્ય શ્રી પુણ્ય-
વિજયજી મહારાજનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર
માનીએ છીએ.

અંતિમ પ્રાર્થના—

તત્પ્રાર્થની કારિકામાં શ્રીમદ્ ઉમાસ્વાતિ-
નાયકે સુકિતા સાધ્યપણા માટે ‘કર્મકલેશોઽ-
ભાવો યથા ભવસ્યેવ પરમાર્થઃ’ અર્થાત્ “કર્મ-
કલેશોનો અભાવ થાય ત્યારે આત્માની સ્વતંત્ર
સુકિત સિદ્ધ થાય.” આ કર્મકલેશોનો અભાવ
કરવા માટે જૈન દર્શનમાં શુદ્ધ દેવ, શુરુ, ધર્મ
પ્રતિ શ્રદ્ધા, ધર્માન્તિકાયાહિ ષડ્ગુણો, સાત
નયો, ચાર નિરોપાઓ, દ્રવ્યશુદ્ધિપર્યાય, દાન
શીલ તપ ભાવ, જૈન યોગદષ્ટિ, કર્મના બંધ,
ઉદય, ઉદીનણા, સત્તા વિગેરે પરિસ્થિતિનો ચાર
અનુયોગો, સમલંગીઓ વિગેરેનું સમ્યક્જ્ઞાન
અને સામાયિક, પોષધ, પ્રતિક્રમણ, તપશ્ચર્યા
વિગેરેનું ગહન સાથે સક્રિય પાલનરૂપ સમ્યક્
ચારિત્ર કે જે જૈન દર્શનનું સત્ત્વરૂપ છે; તેનું
આત્મજીવિતપૂર્વક પરિપાલન કરતાં આ શુભ
સાધનોથી અવરથ જન્મજન્માંતરે સુકિતરૂપ
સાધ્ય પ્રકટવાતું; આ સાધ્યની સિદ્ધિ માટે
અમૂલ્ય સાનવજન્મનું અસ્તિત્વ છે. શુભ
સાધનોથી પુણ્યાતુંબથી પુણ્ય અને નિર્નરા
થતાં થતાં છેવટે વીતરાગ અવસ્થારૂપ શુદ્ધા-
ત્માનો આદિર્ભાવ થાય છે; આ ઉપરથી અશુભ
સાધનોનો ત્યાગ કરી શુભ સાધનોમાં પ્રવૃત્ત
થઈ શુદ્ધપણું પ્રાપ્ત કરવાનો રાજમાર્ગ શ્રી
ત્રિનેશ્વરોએ પ્રણામ્યો છે; જૈન દર્શનનું આદ્ય
અને આંતર ગંધારણ અદ્વૈતિક છે; સૂક્ષ્મ
અને ગંભીર વિચારકે તે સમજી શકે તેમ છે;

શ્રીજ્ઞાનસારના ળત્રીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર

મુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી (સંવિગ્ન પાક્ષિક)

૧ પૂર્ણતા—પૌદ્ગલિક ઉપાધિથી રહિત સ્વભાવજનિત પૂર્ણતા એ જ પૂર્ણતા જે વસ્તુઓ-યક્રી કૃપણ પોતાને પૂર્ણ માને છે, તેના ત્યાગ તે જ સાચી પૂર્ણતા છે. વિવેકી પુરુષની દૃષ્ટિ પૂર્ણાનંદરૂપી અમૃતથી સ્તિગ્ધ થયેલી હોય છે.

૨ મગ્નતા—પાંચ ઇન્દ્રિયોને પોતાના વ્યાપારથી પર ળનાવીને અને મનને ચોકાચ કરીને જ્ઞાનસ્વરૂપ જોવા પરબ્રહ્મને વિષે વિશ્રાન્તિને ધારણ કરે છે તે મગ્નતા કહેવાય છે. અર્થાત્ સ્વસ્વભાવમાં સ્થિરતા કરવાથી મગ્નતા પ્રાપ્ત

થાય છે. પરભાવને વિષે આત્માનું કર્તૃત્વ નથી, પરંતુ જ્ઞાનરૂપ માત્ર ક્રિયા છે. જ્ઞાનનું સુખ સ્વાધીન છે, સ્વાભાવિક છે, કદરહિત છે અને ળીજી સુખ તેથી વિપરીત છે. પરભાવથી પોતાને સુખી માનનાર અકવર્તી જેવા પણ એક ક્ષણમાં રંક થઈ જાય છે, જેથી તે સુખ અસ્થિર છે.

૩ સ્થિરતા—ચિત્તની અસ્થિરતા અંતઃક્રિયા તાને નાથ થવાથી સ્થિરતા પ્રગટે છે, અર્થાત્ સંકલ્પ વિકલ્પનો ત્યાગ થવાથી સ્થિરતા પ્રગટે છે.

ઉપર ઉપરથી સમજનારાઓને ‘ધર્મસ્ય તત્ત્વં નિદ્ધિતં ગુહાય’ એ દૃષ્ટાંતથી જ્ઞેન દર્શનનાં અમૂલ્ય રત્નો મળી શકે તેમ નથી. તત્ત્વચિંતક કાકા કાલેલકર પણ કહે છે કે “જ્ઞેન દર્શન એક જીવનવ્યાપી સાર્વજીમ દર્શન છે; સ્વાદ્વાદની ભૂમિકા ઉપર અર્ધિસા અને તપની સાધનાવડે આખી હુનિયાનું સ્વરૂપ ફેરવવાની શક્તિ જ્ઞેન દર્શનમાં છે.” એક અન્ય દર્શનની સાક્ષર વળી, કહે છે કે “જ્ઞેન દર્શન સિવાય ળીજી મોક્ષધર્મ નથી પરંતુ ળધી સામગ્રી હોવા છતાં પાછળ રખડો તેના જેવો કોઈ સમાજ નથી; જ્ઞેન સિદ્ધાંત જેવું તત્ત્વજ્ઞાન કોઈ સ્થળે નથી, પરંતુ સંગઠનના અભાવે એ ળધું સામયિક એળે જાય છે.” સ્વાદ્વાદમય જ્ઞેન દર્શનની આવી ઉત્તમ પરિસ્થિતિ હોવાથી મરુદેવામાતા અને ભરત અકવર્તીના આશ્ચર્યજનક દૃષ્ટાંતો અલગ રાખી પ્રત્યેક સમયગ્ દર્શન જ્ઞાન આસ્ત્રિની કોટિઓનો અનુભવ કરતાં ‘મોક્ષિત માવો મોવેચ્ચનેકેપુ’ એ વાક્યથી અનેક જન્મોના સંસ્કારો દૂર થતાં અંતઃસ્ફુરણ પ્રકટે છે; વિશ્વ અને પ્રાણી પદાર્થો ઉપ-

રની દૃષ્ટિ ફેરવાઈ જાય છે; “મુક્તિ સંસાર બેહુ સમગલે” એ શ્રીમદ્ આનંદધનજીના ઉગારો પ્રમાણે પ્રગતિમાન આત્માને કોઈ સ્થાનમાં વિષમતા ભાસતી નથી; શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના કથન મુજબ ‘આત્મેવ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાવ્યયવાયતે’ એ નિશ્ચય ધર્મ ક્રમે ક્રમે આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે અને તર્કવાદની પાર રહેલો આત્માનુભવ પ્રકટે છે; આ સિદ્ધિ માટે આત્માનંદ પ્રકાશનો અરૂપ પ્રયાસ છે. નૂતન વર્ષમાં નિર્વિઘ્નપણા માટે શ્રાવણ માસમાં જેમનું જન્મકલ્યાણક છે તે ળાવીયમા શ્રી શ્રી નેમનધિજીના અધિષ્ઠાયક દેવને પ્રાર્થના કરી વહેલી તકે સમગ્ર વિશ્વની સંપૂર્ણ શાંતિ થાય-તેમ ઇચ્છી ળાલપ્રજ્ઞાચારી શ્રી નેમિતાથજીનો સ્તુતિ શ્લોક કે જે મંગળાચરણરૂપે શ્રી શનુજય માહાત્મ્યમાં આવેલો છે તે સાદર કરી વિરમીએ છીએ.

દુર્યપ્ત મદનોત્કર્ષ વૈરાગ્યેણ વ્યપાસ્ય યઃ ।
સ્વીચક્રે શિવસામ્રાજ્યં દૈવેયઃ સોઽસ્તુ નઃ ક્ષિયે ॥

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

છે. પ્રાણ તે જ છે કે જે 'પાણી બાંધ તોડી બહાર પડે તે પૂર્વે એની પાળને ધરાવે જાણીએ.' કાર્ય આરંભતાં પહેલાંજ એના પરિણામની ગણતરી થાય. આવા કારણોને લઈને જ ગણધર મહારાજશ્રી ગૌતમસ્વામીને ઉદ્દેશી કહેવામાં આવેલ પ્રભુશ્રી વીરનું વચન 'હે ગૌતમ ! સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ ન કરીશ' એ મહા મૂલ્યવાન છે, અતિ રહસ્યથી ભરપૂર છે. એમાં કાર્યના નિશ્ચયકાળે એકચિત્ત થવાની જેમ ચેતવણી છે તેમ કરણી ટાણે જાણત દશા રાખી સુપુષ્ટ દશાનો સર્વથા ત્યાગ કરી દેવાની હાકલ પણ છે. ભવજનમણના નિમિત્તભૂત જે કપાય એકડી આત્માની અનંત શક્તિ હાંકી દઈ, એ પર કબજે કરી બેસે છે એમાં પણ નિમિત્ત એ જાગૃત દશાના અભાવનું જ છે. જ્યાં પ્રમત્ત દશા નથી ત્યાં મદ વિચય કે કપાય આદિનું ભેર ચાલતું જ નથી. જાણત આત્મા વિક્રધામાં પડ્યા વિના સ્વશ્રેયની વિચારણામાં ઉચ્ચુક્ત યથા શકે છે. આવા પ્રકારની લાલ જાતી-ધારી આ સૂત્ર હોવાથી એ પાછળની વિચારણા લાંબાણથી આગળ વધે છે.

મદના શિકાર જનનાર 'મરિચી' ના કયા-નકનો વિચાર કર્યા પછી ભક્તિના કાર્યમાં રત બનેલાં આત્માઓ બેદરકારી કરવાથી કેળી રીતે હતા ન હતા ધણ ગયા એની તપાસમાં આગળ વધીએ.

x x x

એ જાણ, પેલા જાણ, અહા જાણે માનવ સાગર ઉલટ્યો ! વિદાય ટાણે વિનીતા નગરીની ભાગોળે એકાદ મહામેળાનું દ્રશ્ય જડું થયેલું ! એ મહા-માયાના એક, બે, કે પાંચપચીસ નહીં પણ સાઠ હજાર સંતાનો-માલીક એવા રાજવી સગરના સર્વે પુત્રો આજ એકાએક યાત્રાર્થે નિકળી પડેલા, એ ક્ષત્રિય સંતાનોની એકધારી તાલબદ્ધ કૃત્ય નિરખવા-એમને લાવણીની વિદાય દેવા અયોધ્યાની પ્રજામાંથી નર-નારી અને

બાળકોના જુથ ને જુથ આવેલાં. આ પ્રસંગ એક ઉત્સવરૂપ ધણ ગયો.

આ પ્રયાણની નોખત તો એકાએક વાગી ગઈ ! એકાએક એ લાંડુઓ મળ્યા, વિચાર કર્યો અને વહિલ એવો જન્મદુઃખાર પિતાશ્રી સગર પાસે રજા લેવા આવ્યો. ન જોયું સુદુર્ત કે ન કરી ધરાવે તૈયારી. કાળના પ્રેર્યા સૌ બહાર પડ્યા ! અને જોતજોતામાં દ્રષ્ટિમર્યાદાથી દૂર થયા ચક્રવર્તી સગરે આશ્રહ કરી સાથમાં પોતાના ચૈદ રતનોમાંથી થોડા આવેલા.

મહારાજ પાછા ફરવા માંડે છે ત્યાં રાજ-પુરોહિત દોડતો આવ્યો અને શીઘ્રતાથી એક જ પ્રશ્ન કર્યો.

શું એ બંધાયે ગયા ? સાઠ હજાર સાથે ? ભૂદેવ ! અષ્ટપદની યાત્રાએ સૌ સાથે સિધાઓ ? મહારાજ ! ભાવતબ્યતા બળવાન છે.

કાં પુરોહિતજી એવું વદો ? શું તમારું જ્યોતિષ કંઈ અમંગળ સૂચવે છે ?

મહારાજ ! એકાદને તો આપની પાસે રાખવો હતો ? મુસાફરી એટલે વિલંબ સંભાવે જ. એમાં પણ યાત્રાનો પ્રસંગ. ઘડી પછી અગત્ય ઉભી થાય તો પિતાની પાસે એકાદ પુત્રની હાજરી હોય તો ઘણો ફેર પડે.

ભૂદેવ, નૈતિક દ્રષ્ટિએ તમારી વાત વિચારણીય છે. પણ આ તો યાત્રા અર્થે પ્રયાણ-માંગલિક કાર્ય એટલે ન તો એ વાત યાદ આવી અને ન તો તમારા સરળા પુરોહિત હોવા છતાં સલાહ લેવાઈ ! અરે સુદુર્ત પણ કોણ ભેવા થોડયું !

સમ્રાટ, તેથી જ કહું છું ને કે 'હોણહાર મિથ્યા ન થાય.' લિખિતમપિ લલિતે પ્રોજ્ઞિતુમ્ કઃ સમયઃ એ શાસ્ત્રવેતાઓનું વાક્ય ખરેખર ટંકચાળી છે.

આ વાર્તાલાપ કરતા સગરચક્રી અને રાજ-પુરોહિત નગરમાં પાછા ફર્યા અને રાજવીના

સાઠ હજાર પુત્રો મળલ કાપતા અષ્ટાપદગિરિ સમિપ આવી પહોંચ્યા.

આ તે જ પવિત્ર પર્વત છે કે જ્યાં ભારત-વર્ષમાં પ્રવર્તતી અવસર્પિણીમાં થયેલા ચોવીશ તીર્થંકરમાંના પ્રથમ તીર્થપતિ શ્રી ઋષભદેવ સ્વશૃવનના અંતિમ દિનો પસાર કરી નિર્વાણ પામેલા. આ પવિત્ર ભૂમિમાં કાયમને માટે સંસારબ્રમણ પર સીલ મારી, શુકલધ્યાનના અંતિમ પાયા ધ્યાવતા સદાને માટે અષ્ટકર્મો પર વિજય પ્રાપ્ત કરી સુક્રિતવધુના લોકતા બનેલા. માત્ર તેઓએ જ આત્મકલ્યાણ સાધેલું એમ નહીં પણ એમની સાથે ગણધર અને સાધુઓનો પણ સંસુદાય. હતો જ. એ મહાત્માઓના પાદપક્ષોથી પૂનિત બનેલી આ ભૂમિ, એ સર્વના મોક્ષગમનથી મહાન્ તીર્થરૂપ બની ગઈ.

ભરતચક્રીએ એ પ્રસંગની સ્મૃતિમાં એક રમણીય પ્રાસાદ બંધાવ્યો. માત્ર શ્રી આદિનાથની જ નહીં પણ તેઓશ્રી પછી થનારા અન્ય ત્રેવીશ તીર્થપતિઓ સંબંધી પોતે શ્રી યુગાદિ પ્રભુના મુખે જે વૃતાન્ત શ્રવણ કર્યું હતું તે આધારે-દેહ પ્રમાણને અનુરૂપ જિંઓ-રતન-મણિમય અને નજરે પડતાં જ લાલુક હૃદયમાં વીતરાગ દશાના અનુપમ લાવો જન્માવે એવા-ચોવીશની સંખ્યામાં ભરાવ્યા. દેવાલયની ણાંધણી પણ એવી પંદ્રતિની કે પ્રત્યેક દ્વારમાં પ્રવેશતાં જ નેત્રો સામે અરિહંતની પ્રતિમા આવે. ચાર દ્વારયુક્ત મનોહર પ્રાસાદની વચલી વેદિકા પર, જેમનો શીરોભાગ સરળો છે એવા ક્રાંતિમાન જિંઓ; થવાના કેમ સુજળ અર્થાત્ શ્રી ઋષભ-દેવથી શ્રી વર્ધમાન સ્વામી સુધી, જે, ચાર, આઠ અને દશ રૂપ ચાર વિભાગમાં શુભ મુદૂર્ત્ત પ્રતિષ્ઠિત કર્યા.

આ પછી તો વર્ષોના વહાણા વાયા. સંખ્યા-બંધ રાજ્યો અને અગણિત મનુષ્યોએ આ પવિત્ર ભૂમિના દર્શન કર્યા અને તીર્થની

સમૃદ્ધિમાં વિવિધ પ્રકારે વૃદ્ધિ કરી. આ પાવન તીર્થનું શરણ ગ્રહી સંખ્યાબંધ આત્માઓએ આત્મકલ્યાણ સાધ્યું.

આવા અનુપમ તીર્થના દર્શનથી સગર પુત્રોના હૃદય નાચી રહ્યા. (ચાલુ) ચોકસી

સંક્ષિપ્ત મોધવચનમાલા

લે. આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી ૧૪૨)

૬૧. સૌ ટચના સોના જેવા ખરા ગુરુઓ ગહારના દેખાવથી તો તરવારની ધાર જેવા, સર્પની જેવા ફર હોય છે, પણ હૃદયમાં ધરા-બની જેવા મીઠા હોય છે, એટલે આપણું એકાંત ભલું ચાહનારા હોય છે. આ દીક્ષા-ગુરુઓ દુનિયામાં વિરલા કોઈકજ બચવંતા વર્તે છે. તેઓ ઠેકાણે ઠેકાણે નજરે પડતા નથી. કારણકે શું દરેક હાટે હીરા હોય, કે ઠેકાણે ઠેકાણે સોનાના કુંગર હોય, અથવા શું સિંહણના ટોળા ઠેકાણે ઠેકાણે દેખાય? નજ દેખાય.

૬૨. ઘંટીમાં ઘઉંના દાણા નાંખી એક માણસ ઘંટી ચલાવે, તો ઘંટી પડની નીચે રહેલાં દાણાનો ચૂરો (લોટ) થઈ જાય, પણ જે દાણા વચમાં રહેલા-ઘંટીના ખીલાની પાસે પડ્યા છે તે જાણી જાય છે. અહીં દર્શનની ઘટના આ પ્રમાણે કરવી. ઘંટી જેવું પાપતું ચક્ર સમજવું. દાણા જેવા સંસારી જીવો બાણવા, ઘંટીના ખીલા જેવો ધર્મ સમજવો, ઘંટીના પડ જેવા પાપની પડખે રહેનારા એટલે પાપ કર્મને સેવનારા જીવો દાણાની માફક પીલાય, એટલે દુઃખી થાય, ને ખીલા સમાન ધર્મની પડખે રહેનારા એટલે ધર્મની સેવના કરનારા જીવો દુર્ગતિના દુઃખથી બચી જાય છે, એટલે સદ્ગતિના સુખ પામે છે. અપૂર્ણ

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૧.

ભાદ્રપદ.

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૧.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ સપ્ટેમ્બર ::

અંક ૨ નો.

પર્યુષણ પર્વારાધના.

(સુભો મંદાલ.....એ રાગ.)

- શુભ ભાવ ધરી પર્યુષણ પુણ્યધારી પ્રેમે ઉત્તરો,
શુરુમુખકેરો બોધ સુણીને જ્ઞાને ઉરને રીઝવો. શુભ. (૧)
- શુભ કલ્પસૂત્ર શ્રવણે ધારો, વિધિપૂર્વક સુણીને પાપ હરો,
શુરુમુખથી સુણીને ભવથી તરો, શુભ ભાવ ધરી. શુભ. (૨)
- નવ વ્યાખ્યાનો અતિ સુખધારી, વીર પાર્શ્વ નેમિને ઋપભાદિ,
શુભ સ્થવિરાવલી ને સમાચારી..... શુભ. (૩)
- પર્યુષણનો શુભ અર્થ અહો, કરી પુણ્ય અતિશય પાપ દહો,
આત્મામાં રમણતા શ્રેષ્ઠ અહો..... શુભ. (૪)
- મળ્યું કલ્પસૂત્ર પાવનકારી, એકવીસ વાર શ્રવણે ધારી,
બનો મોક્ષતણા પછી અધિકારી..... શુભ. (૫)
- કરે ક્ષમાપના સૌ જીવ પરે, સમભાવ ધરી વર્તન જો કરે,
આરાધક પદને પ્રાણી વરે..... શુભ. (૬)
- નવ વારંવાર આ યોગ મળે, શુભ પુણ્યતણા અવસર આ કળે,
જેથી બુદ્ધિ સુમાર્ગે વિશેષ વળે..... શુભ. (૭)
- જો સમયે પ્રતિક્રમણ કરવાં, અતિ આનંદથી પ્રભુગીત સ્મરવા,
શુરુકેવ કથાને શીર ધરવા..... શુભ. (૮)
- આરંભ પાપનો ત્યાગ કરો, વ્યવહાર ધર્મનું ધ્યાન ધરો,
પ્રદાયર્થ શીલન ગ્રહણ કરો..... શુભ. (૯)
- તપશ્ચર્યા છૂટ અકૃમની, તપ અષ્ટ દિનનું સૂત્ર બની,
વળી વિવિધ પૂજા પ્રભુ જિનની..... શુભ. (૧૦)
- અસત્ય વચનના ત્યાગી બનો, ભુગારૂપી એક ચતુ હણો,
એવાં શુરુના બોધતણા વચનો..... શુભ. (૧૧)
- ઓતસવ નન્દીધર દેવ કરે, માનવ ભૂમિએ કેમ ના ઉત્તરે ?
પછી અનંત ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિ ધરે..... શુભ. (૧૨)
- પર્યુષણને ઉરથી સમજે, પ્રભુ જ્ઞાન વિષે તટ્કીન બને,
હેમેન્દ્ર અજિતપદ પ્રાપ્ત કરે..... શુભ. (૧૩)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી

કાવ્ય અષ્ટપદી

રચનાર—હવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી-અમદાવાદ.

- ધ્યાન સમાધિ તાંતણે, ચઢે યોગી આકાશ;
જ્યોતી ઝળહળમાં સમે, ભૂલે વિશ્વના તાપ. (૧)
- ભૂલી જતો સ્થૂળ જગતને, ભૂલતો જગ સંતાપ;
નયન મીઝાણા જગ લાણી, લિતર લયો ઉન્નત. (૨)
- દોહું કાંચન સમ ગણે, શત્રુ મિત્ર સમ લાવ;
સુખ દુઃખનાં ત્યાં શા ગળાં, કોણ પૂછે તસ લાવ. (૩)
- ગાતાં પ્રભુના ગીતડાં, વહે અશ્રુની ધાર;
તે હૃદય ના ડગતો, બાણે જગતાધાર. (૪)
- લક્ષિ સાગર ઉછળ્યો, ડૂબ્યો લક્ષ્મી તસ માંય;
જેમ જેમ ઉડો ઉતરે, મળે મુક્તાક્ષ ત્યાંય. (૫)
- કોણ હતો તું ક્યાં હતો? ક્યાં બલો છું આજ?
ક્યાં બવા મન સુખડા, કોણ હસે તુજ સાથ? (૬)
- હું ભૂલો મારું ભૂલો, પછી દેહ માટીના ભૂલો;
તળ લાન લિતરતું થશે, ને અજ્ઞા શાન્તિ વ્યાપશે. (૭)
- નિજ તેજનાં દર્શન થતાં, કંઈ નાદ અહ્ભૂત બગતો;
રગ રગ અને રોમાંચમાં, અહ્ભૂત ઓજસ વ્યાપતો. (૮)

ચલે નદીકા વહેણ.

રચનાર—હવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

(ચલે પવનકા ચાલ-એ રાગમાં.)

ચલે નદીકા વહેણ! જીવન! ચલે નદીકા વહેણ!!
મધુર જીવનકે વહેતે પાણી! ભર ભર પીવે પ્રેમ!! જીવન ચલે ૧
મેલ જગતકે ધોતી નદીયાં! દુઃખી જગતકે તેમ!! જીવન ચલે ૨
આમૃતક્ષ પથ્થર જીમ મારત! દીવે આમૃત તેમ!! જીવન ચલે ૩
જલતે ચંદન ખેડે પુશ્પો! જીવે! જીવે ગસ તેમ!! જીવન ચલે ૪
દુઃખી જગતકે લુછે આંસુડે! ભૂલી વૈરાટી લાન!! જીવન ચલે ૫

કાવ્યથી મળતાં મહાન લાભો.

(ગતિકે ૫૪ ૧૦૪ થી શરૂ)

વિશ્વનાથ કાવ્યના કૃષ્ણને જણાવતાં સાહિત્ય-
દર્પણમાં જણાવે છે જે

ચતુર્વર્ગફલપ્રાપ્તિઃ સુખાદરૂપધિયામપિ ॥
કાવ્યાદેવ યતસ્તેન, તત્સ્વરૂપં પ્રદયતે ॥

‘અહ્ય મતિવાળાને પણ સહેલાઈથી ચારે
વર્ગરૂપ કૃષ્ણની પ્રાપ્તિ કાવ્યથી જ થાય છે માટે
તેનું સ્વરૂપ દેખાડાય છે.’

પ્રાચીન ગ્રંથોમાં કાવ્યના કૃષ્ણો માટે જે
વિવેક જોવાય છે તેવો વિવેક અહિં મૂળમાં
નથી. અહિં તો સામાન્યપણે કૃષ્ણ જણાવ્યું
છે ને તે પણ એકદમ વધારે પડતું જણાવાયું
હોય એમ લાગે છે. આ શ્લોકની ટીકામાં
કાવ્યથી ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ એ ચારે
પુરુષાર્થ કઈ રીતે મળે તે દર્શાવતાં કહે છે
કે-ભગવત્સ્તત્ત્વન વગેરે કાવ્યથી નીતિ અને
જાણવાપૂર્વક નીતિમાર્ગે અનુસરવાથી ધર્મ
મળે છે. અર્થપ્રાપ્તિ તેને પ્રત્યક્ષ દેખાય છે,
અર્થાત્ કાવ્ય ધનાવીને શ્રીમંતો પાસેથી ધન
મેળવવાનું વિશ્વનાથના સમયમાં સવિશેષ હશે
એમ જણાય છે. અર્થ મળે એટલે કામ-
પુરુષાર્થ સિદ્ધ થાય એ રીતે કામપ્રાપ્તિ
કાવ્યથી સાક્ષાત્ નથી પણ પરમ્પરાએ છે.
કાવ્યથી મોક્ષમાં પ્રવર્તક વચનો સારી રીતે
સમજી શકાય છે ને તેથી મોક્ષપ્રાપ્તિમાં પણ
કાવ્ય કારણભૂત બને છે.

આ ક્ષણપ્રદશન વિશ્વનાથનું જાહું સુંદર
ન હોય તો પણ તેની કારિકાનું દ્વિતીય ચરણ

ઘણું જ અગત્યનું છે. અહ્ય મતિવાળાને સહે-
લાઈથી ધર્મમાર્ગે જોડનાર કે તે તે કૃષ્ણને
દેનાર કાવ્ય છે એ અવિતથ નથી. કાવ્ય સુકો-
મળ બુદ્ધિવાળાને માટે જ ઉપયોગી છે ને પીઠ
મતિવાળા માટે નકામું છે એવો ભ્રમ એ
વાક્યથી ન થાય માટે ટીકામાં તેનો ખુલાસો
કરતાં જણાવે છે કે ‘કિયર બુદ્ધિવાળાને માટે
વેદશાસ્ત્રો છે છતાં શામાટે કાવ્યમાં યત્ન કરવો
જોઈએ? એમ ન કહેવું. કડવી દવાથી શાન્ત
પામવી વ્યાધિ શુદ્ધ સાકરથી શાન્ત થતો હોય
તો કયો રોગી સ્વચ્છ સાકરમાં પ્રવૃત્તિ ન કરે?’
અર્થાત્ કરે જ. વિશ્વનાથનું આ કથન ઉપરની
વાતને યોગ્ય આપવા પૂરતું છે. વાસ્તવિકતા
તો એ છે કે-કડવી અને મીઠી દવામાં જો
કડવી દવાથી રોગ શીઘ્ર શાન્ત થતો હોય ને
દવા ખાવાની રોગીમાં શકિત હોય તો રોગી
કડવી દવાને પ્રથમ પસંદગી આપે, પણ કડવી
દવાથી કંટાળો આવતો હોય અથવા મીઠી દવા
પણ કડવી દવા જેટલો જ કષાયદો કરે છે એમ
સમજાયું હોય તો કડવી દવાને છોડી મીઠી
દવામાં પ્રવૃત્તિ વિશેષ કરે એમ બને છે. કાવ્ય
મીઠી દવા જેવું છે અને તેથી ધીરે ધીરે પણ
લાભ થાય છે એમાં સર્વ સમ્મત છે.

કાવ્યના કૃષ્ણ માટે આધુનિકોની વિચારણા
આ પ્રમાણે છે. તેઓ કહે છે કે-કોઈ પણ
પ્રવૃત્તિનું પ્રયોજન કે કૃષ્ણ તે જ હોઈ શકે કે
જે ઉદ્દેશ રાખીને તે પ્રવૃત્તિ કરાવી હોય. એક
એતી કરે છે. શામાટે? ધાન્ય માટે; નહિ કે

ધાસ માટે. ખેતીનું કૃષ્ણ ધાન્ય છે. સાથેસાથ ધાસ નીપજે છે પણ તેથી ધાસ એ ખેતીનું કૃષ્ણ છે એમ ગણાવી શકાય નહિ. એ જ રીતે કાવ્યનું કૃષ્ણ-પ્રયોજન શું હોઈ શકે? તેનો વિચાર કરવો જોઈએ. તેનો વિચાર ત્રણ રીતે કરાય છે. (૧) કાવ્ય કરનાર કવિને કૃષ્ણ શું? (૨) કાવ્યમાં જે નાયકનું ચરિત્ર વર્ણવવામાં આવેલ છે તેને શું કૃષ્ણ? (૩) કાવ્યના વાચકને કૃષ્ણ શું?

(૧) કાવ્યથી કવિને મળતો લાભ—

ઉત્તમ કાવ્ય જનાવનાર કવિ કાંઈ સાધારણ માનસ ધરાવતો નથી. તેની ભાવનાઓ, વિચારો, આકાંક્ષાઓ ઉદાત્ત હોય છે. કાળજળે-કુસંસર્ગીથી જનતામાં ખરાબ સંસ્કારો, મલિન આચારવિચારો જોઈ તેનું દિલ દાઝે છે. તેનું હૃદય જળી ઉઠે છે. જનપદની તે મલિનતા ઘોઈ નાખવા માટે મહાન્ કવિ કાવ્યના ઝરાને વહેતો મૂકી દે છે. એને લાગે છે કે ધર્મના ઉપદેશો લોકો સાક્ષાત્ ગ્રહણ કરતા નથી, તાત્ત્વિક શ્રવણ-તપ-જપમાં પ્રવૃત્તિ વગેરેમાં જનતા અરુચિ દર્શાવે છે એટલે તાત્ત્વિક વિષયોને-ધાર્મિક આચારોની પ્રવૃત્તિઓને કવિ રસિક ભાષમાં શુંથી સુંદર કથાના વ્યાજે-પહાને જનતા સમક્ષ રજૂ કરે છે. જનતા તેમાં રહેલ રસના લોભે હાંસિ હાંસિ તેને વાંચે છે ને સુધરે છે.

આવી ઉદાર ભાવનાથી રચાયેલ કાવ્યનું કૃષ્ણ તેના કરનાર કવિને અશુભ કર્મનો નાશ અને મહાન્ શુભ સુકૃતનો લાભ એ જ હોઈ શકે. ધાન્ય જેવું કૃષ્ણ એ જ છે. બાકીના ગણાવાતાં કૃષ્ણો ધાસ જેવા છે. તે કૃષ્ણો મળે તો પણ ઠીક અને ન મળે તો પણ ઠીક; તેની સાથે વિશાળ ભાવનાવાળા કવિને કંઈપણ નિસ્ખત હોતી નથી.

સંયોગવશ કોઈ કોઈ કવિએ ધન મેળવવા માટે તે તે રાજાની સૂક્તોદ્ધારા પ્રયત્ન કરીને અર્થ સાધ્યો હોય તેથી તે સૂક્તોને પ્રખ્યતરીકે જાળખાવવા અને તે ધનને તેની કૃષ્ણતરીકે ગણાવવું એ કાવ્યનું અને તેના કૃષ્ણનું મૂલ્ય ઘટાડવા જેવું છે. કાળચક્રમાં લાખો ને કરોડો કવિઓ થઈ ગયા. કયાં સર્વેની કીર્તિ રહી છે? શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર કે શ્રી હેમચન્દ્ર સૂરિજી, વ્યાસ, વાલ્મીકી, કાલિદાસ, ભારવી કે માધ એવા અમુક અમુકની અમુક મર્યાદિત ક્ષેત્રમાં યશઃકીર્તિ પ્રસરી એટલે કાવ્યથી કવિ માત્રને યશઃરૂપ કૃષ્ણ મળે છે એમ માની શકાય નહિ. જેના નામ પણ જનતા બાજુથી નથી એવા કેટલાએક અફસુત કવિઓ જે કાવ્ય લખી ગયા છે તેનું કૃષ્ણ શું? શું તેઓએ કરેલા કાવ્યોને કીર્તિને જ કૃષ્ણ માનનારા અકૃષ્ણ કહેશે? એમ જો કહેવામાં કે માનવામાં આવે તો કાવ્યની પ્રવૃત્તિ રૂંધાય માટે એમ માની શકાય જ નહિ. વળી કેટલાએક એવા નિઃસ્પૃહ કવિઓ હોય છે કે જેઓ સુંદર કાવ્ય જનાવીને પોતાનું નામ પણ જણાવતા નથી. જેની જેને ઇચ્છા જ નથી તેનું કૃષ્ણ તે ન માનવું એ જ ઠીક છે, પરંતુ ખેતીમાં જેમ ધાસ થાય છે તેમ કાવ્યથી કીર્તિ એ આનુષંગિક મળે છે એમ માનવું વિશેષ ઉચિત છે; માટે એક ખૂણામાં બેસીને પણ જનતા દુષ્ટ માર્ગેથી પાછી વળી સત્પથે પ્રવર્તી એવી ઉદાત્ત ભાવનાથી રચાયેલ કૃતિઓની સુવાસના ઉત્પાદકને પાપપ્રણાશને પુણ્યપ્રાપ્તિ એ જ પ્રધાન કૃષ્ણ મળે એ યુક્ત છે.

(૨) કાવ્યના નાયકને કાવ્યથી મળતું કૃષ્ણ—

સુખ્યત્વે કરીને કાવ્યમાં કોઈ એક પ્રધાન નાયક હોય છે. મોટે ભાગે તે નાયક વાસ્તવિક હોય છે. કાલ્પનિક તો કવિએ જ જોવામાં આવે છે. જેની નાયક તરીકે પસંદગી કરવામાં

આવી હોય છે તેમાં ઘણુંગરું સારા સારા ગુણો નિરૂપ્યા હોય છે. એટલે તે તે નાયકો પ્રત્યે વાચકોની સહાનુભૂતિ-પ્રેમ-દ્વિલસોલ્લાસો સ્વાભાવિક રહે છે. એ કારણે કાવ્યથી કાવ્યમાં ગુંથાયેલ નાયકને ઉન્નતવળ યશની પ્રાપ્તિ એ ફળ છે. જે જે પાત્રોનું જેવું જેવું નિરૂપણ કવિએ કાવ્યમાં કર્યું હોય તેવો તેવો યશ વા અપયશ તે તે પાત્રોને મળે છે. જનતા રામને પ્રશંસે છે. સુધિષ્ટિરને વળાણે છે. નળના અને હરિશ્ચન્દ્રના દુઃખે દુઃખી થાય છે અને રાવણને ધિક્કારે છે, દુર્યોધનને નિન્દે છે. વગેરેમાં તે તે પાત્રોના કૃત્યો કરતાં કવિઓની કલમે-કાવ્યે વિશેષ લાગ લાગ્યો છે. રામ કરતાં વિશેષ ન્યાયી અને રાવણ કરતાં વધારે દુષ્ટ ઘણું રાબડો થઈ ગયા છે; છતાં તે ધણા કવિની કલમના ખપાટે નહિં ચડેલા હોવાથી યશ-અપયશના ભાગી થયા નથી. જનતાના વર્ણવાદ વા અવર્ણવાદથી ગચ્છી ગયા છે, માટે કાવ્યમાં વર્ણવાયેલ નાયકને તેના વર્ણન યોગ્ય યશ અથવા અપયશનો લાભ મળે છે.

(૩) કાવ્યના વાચકને કાવ્યથી મળતો લાભ—

કાવ્યને રચનાર કવિ અસુક જ હોય છે. તેમાં ગુંથાયેલ નાયક પણ અસુક અસુક જ હોય છે પરંતુ તેના વાચક અસુક જ હોય છે એવું કંઈ નથી. અસુક કાવ્ય કેટલાએ વાંચ્યું અને કેટલા વાંચશે એ કંઈ કહી શકાય નહિં. કોઈ કોઈ કાવ્યના વાચકો તો ગણનાતીત પણ હોઈ શકે એટલે વાચકોને તે તે કાવ્યના વાચનથી શું શું લાભ મળે છે તે નિશ્ચિતપણે કહી શકાય નહિં, છતાં કાવ્યના વાચકો તેના વાચનમાં સુખ્યત્વે આનન્દ મેળવવા માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે એટલે વાચકને કાવ્યથી મળતું પ્રધાન ફળ આનન્દ છે. ખીલ ફળો તરીકે ગણાવી શકાય તેવા ફળો આ છે. તે તે કાવ્ય વાંચ-

વાથી પોતાના જીવનમાં સફળતા પ્રત્યે પ્રેમ, દુર્ગુણ પ્રત્યે ઘૃણા, ઉત્તમ-સંસ્કારોની ખીલવણી, કાવ્યમાં આવતાં તે તે નાયકોના જીવનનું જ્ઞાન, જુદા જુદા વ્યવહારોનો ખ્યાલ, ભિન્ન ભિન્ન નીતિઓનો પરિચય વગેરે, કેટલીક વખત વાચક પોતાને સાહિત્યનો શોખીન-કાવ્ય-રસિક માનતો પોતાની આન્તરિક વાસનાઓને ઉત્તેજવા માટે કાવ્યના-દુષ્ટ કાવ્યના એવા એવા નક્રમા વિલાસો કે જે કવિઓએ કે તેના રચનારોએ જનતાની ચિત્તવૃત્તિ આકર્ષવા માટે જ યોજ્યા હોય છે તે જ ભાગોને વાંચે છે. હાલમાં આવા વાચકોની વિપુલતા વિશેષ જોવામાં આવે છે ને તે જ કારણે શિષ્ટ સાહિત્ય પ્રમાણમાં અતિશય અદ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. અર્થેક-દૃષ્ટિલેખકો લોકમતના પ્રવાહમાં તણાયે જ જાય છે. કેટલા-એક લેખકોએ તો આવી કાષ્ટપત્તિક વાતોમાંથી આગળ વધી ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ શિષ્ટ પુરુષોની વાતો આલેખતાં તે તે પ્રકારના પોતાની માનસિક સ્થિતિ પ્રમાણેના મલિન પ્રતિભિન્ન રચના લેખિનીથી આલેખી ઇતિહાસને વગોળ્યો છે એટલું જ નહિં પણ જનતાને ઉન્માર્ગ દોરી મહાદુષ્ટ ઉપાર્જન કરેલ છે. લેખકે પોતાની કલમ ઉપર એટલો સંયમ જરૂર કેળવવો જોઈએ કે લલે સારી વાતો જનતા સમક્ષ ઓછી રજૂ કરાય પણ લોકોનું અધઃપતન થાય એવા પ્રસંગો ને સ્વાર્થને જતો કરીને પણ ચિતરવા ન જોઈએ. તે તે જાતિના વિકાર-વર્ધક વાચનથી વાચકને એકન્દર ગેરલાભ ને હાનિ જ થાય છે, માટે કાવ્યથી લાભ મેળવવાના અભિલાષક વાચકે સારા કાવ્યના વાચનમાં પ્રવૃત્તિ કરવી ને તેથી વિશુદ્ધ આનન્દ અને વિશિષ્ટ ગુણો ખીલવવા. રસજનક સાહિત્ય એ રસસાગરના તરંગો છે ને વિકાર-વર્ધક લેખન એ તેનું વિષ છે. રસ-સાગરની

સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાલા

લેખક-આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિ.

(ગતાંક ૪૪ ૧૬ થી સર.)

૬૩. સોનીને સોનાના રજકણની કીંમત હાય છે, તેથી સોના ગાળવાની કુલડીનો ભુકો કરીને તેમાંથી ચોટલાં સોનાના રજકણને મેળવે છે. માનવ જીવનના દરેક ક્ષણની કીંમત સોનાના રજકણથી પણ વધારે ગણવી કારણ કે કચોડા રત્નો ગઢલામાં દબાએ તો પણ ગયો સમય પાછો લાવી આપનાર કોઈ છે જ નહિ. કહ્યું છે કે દુર્લભો રત્નકોટયા હિ ક્ષણોઽપિ મનુજાયુષઃ ॥ આ વાતને લદયમાં રાખીને છેવટે સોનાના વલણ (પ્રવૃત્તિ) ને બેઠને પણ ભવ્ય જીવોએ માનવ જિંદગીના એક પણ ક્ષણને નકામો ન જવા દેવો. ધર્મારાધન કરીને સફલ કરવો.

૬૪. એક માણસ જંગલમાં ચાલ્યો જાય છે. તેને તરસ લાગી ત્યારે તેણે એક દ્રુવા પાસે આવી દોરડીના ગાળાવાળાં લોટાને દ્રુવામાં નાંખ્યો. જ્યાંસુધી દોરડીનો છેડો તેના હાથમાં છે ત્યાંસુધી પાણી કાઢનાર તે મુસાફરને આશા છે કે લોટો ખઠાર આવશે ત્યારે હું પાણી પીને તરસ છીંપાવીશ. આ દૃષ્ટાંતની ઘટના આ પ્રમાણે બાજુવી. દ્રુવા જેવો સંસાર ને લોટા જેવો સંસારી જીવ બાજુવો. દોરડીના જેવી જીવનદોરી બાજુવી. જેઓની ઘણી જિંદગી ધર્મારાધન કર્યા

વગર ચાલી ગઈ તેવા જીવો પણ બે જિંદગીનો છેવટનો ભાગ ધર્મારાધન કરી સફલ કરે તો જરૂર સંસારરૂપી દ્રુવામાંથી પોતાના આત્મા (રૂપી લોટા) ને ગઠાર કાઢી શકે છે એટલે છેલ્લી અવસ્થામાં પણ સંયમને પામેલા જીવો જરૂર વૈભવિક દેવની ઋદ્ધિને પામે છે. કહ્યું છે કે-“ પચ્છાવિતે પયાયા ચિપ્પં ગચ્છંતિ ધમર-મચળાઈ.”

૬૫. જેમ એક પૈડાથી રથ ન ચાલે તેમ આત્મિક જીવનરૂપી રથ એકલા જ્ઞાનરૂપી પૈડાથી ન ચાલી શકે, તેને ચલાવવા માટે ઉત્તમ જ્ઞાન-ક્રિયારૂપી બે પૈડાની ખાસ જરૂરિયાત છે. બન્નેની આરાધના કરવાથી મોક્ષમાર્ગ મળી શકે.

૬૬. ગુરુકુલવાસમાં રહેવાથી સુખ્યપણે બે લાલ થાય છે. ૧ ઉત્તમ જ્ઞાનનો લાલ (૨) મેળવેલા દર્શનજ્ઞાનચારિત્રમાં સ્થિરતા. કહ્યું છે કે-નાણસ્સ હોદ્દ મામી ચિરયરજો નાણંદસજ્જ-ચરિત્તે । ઘણા જાન કંઈજે ગુરુકુલવાસં ન મુંચંતિ ॥ ૧ ॥

૬૭. નિજ ગુણ રમણતારૂપ ભાવ ચારિત્રને લઈને જ દ્રવ્ય ચારિત્રની કીંમત ગણાય. કદાચને કોઈ વિશિષ્ટ જીવને ઉદ્દેશી દ્રવ્ય ચારિત્ર વિના સુક્ષિત થાય પણ ભાવ ચારિત્ર વિના થાય જ નહિ.

લહરી સમા સાહિત્યથી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થશે. ભાગ્યચેતો તે તરફોમાં જે આર્થ આવેલ દિવ્ય રત્ન પણ સાંપડશે પણ વિષ તુલ્ય વાચનથી મદ ચઢી મૂંઝાત થવા સિવાય અન્ય કંઈ

લાલ નહિ થાય. કાવ્ય-અમૃત-ના આસ્વાદથી કવિ, કાવ્યના નાયકો અને વાયકો અજર અમર અને અખંડ બને. આખર એ અમૃત તેઓને અમૃતપદ પ્રાપ્ત કરાવે એ જ આશા.

મુનિરાજશ્રી ધુરન્ધરાવજયજી

૬૮. સાધુપણામાં કે શ્રાવકપણામાં જે સહન-શીલ હોય તે જ ટકી શકે, બીજા નહિ, ને જે નમ્રભાવે વર્તે તે બધાને ગમે. કહ્યું છે કે-સહિ તે રહે, ને નમે તે ગમે.

૬૯. વિનય : શુભ્રથી શત્રુ પણ સ્વાધીન જરૂર થાય, માટે જ કહ્યું છે કે-વિનય વેરીને વશ કરે.

૭૦. દુનિયામાં જે જન્મ પામ્યો, તે જરૂર મરણ પામે જ છે; પણ મરવામાં ફેર એટલો જ કે કેટલાએક પાપી છવો અંતિમ સમયે અસ-માધિ આદિ કારણને લઈને રીણાઈ રીણાઈને મરણ પામે છે ને કેટલાએક ધર્મી છવો હસતાં હસતાં સમાધિ મરણ પામે, ત્યારે લોકો તેના શુભને યાદ કરીને વારંવાર રૂન કરે છે. આ સમાધિ મરણ જ ઉત્તમ ગણાય. આ પ્રસંગે એક ફૂલો યાદ રાખવા નેવો છે. તે આ.

“જળ તું આયો જગતમે લોક હસત તું રોય; કરણી એસી અળ કરો, તું હસે જગ રોય.”

૭૧. ધર્મવીર પુરુષોની એ ભાવના હોય છે કે-આ મારી રાજ્યલક્ષ્મી ભડે આવી ભય અથવા શરીર ઉપર તરવારના ઘા પડે, કે યમ-રાજ ગસ્તક લઈ ભય, તો પણ મારી શુદ્ધિ ધર્મથી લગાર પણ ચલાયમાન ન જ થાય. કહ્યું છે કે-સપદ્ધિ ચિલયમેતુ રાજલક્ષ્મી સ્પરિ-પતન્નયથવા કુપાળધારાઃ ॥ અપહરતુતરો દિરઃ શ્વતોતો મમ તુ મતિર્ન મનાગપૈતુ ધર્માત્ ॥૧॥

૭૨. ૧ હે પૂજ્ય કૃપા કરીને મને લાભ આપો, ને તારો-આ રીતે મીઠી વાણી ભાલીને મુપાત્ર દાન દેવું. ૨ અભિમાન વિનાનું જ્ઞાન. ૩ ક્ષમાવાણું જાલ-પરાક્રમ. ૪ જેમાંથી દાન હાંશથી દેવાય, તેવું ધન આ-આર કલ્યાણકારી પદાર્થો મહા દુર્લભ છે. કહ્યું છે કે-દાનં પ્રિય-ચાક્ષુ સદ્વિતં જ્ઞાનમગર્વં દંમાન્વિતં સૌર્ય ॥ ત્યાગ સદ્વિતં ચચિતં દુર્લભમેતશ્ચતુર્થંદ્રમ્ ॥૧॥

૭૩. ૧ જ્ઞાની છતાં વિનયી, ૨ સુંદર આકૃતિવાળો છતાં મુશીલ. ૩ અધિકારી છતાં ન્યાયી. ૪ ધનાઢ્ય છતાં દનિશ્ચરી ૫ સમર્થ છતાં ક્ષમાવંત આ પાંચ ઉત્તમ કલપવંશો બાળવા. કહ્યું છે કે-જ્ઞાનો વિનયઃ સુમનઃ સુશીલઃ । પ્રમુત્તવાન્ન્યાયપથિ પ્રવૃત્તઃ ॥ દાનો ધનાઢ્યઃ પ્રશમી સમર્થઃ । પશ્ચાદ્યમી વન્ધુર કલ્પ-વૃક્ષાઃ ॥ ૧ ॥

૭૪. ૧ ખરાબ કામની શરૂઆત. ૨. સગાં-ઓમાં વિરોધ. ૩ બલવાનની સાથે સ્પર્ધા કરવી. ૪ સ્ત્રીભક્તિનો-વિશ્વાસ આ ચાર વાનાં વગર માતે મારનારા છે.

૭૫. જે જ્ઞાનનો અવસર ઉપયોગ ન થાય તે શા કામનું ? કહ્યું છે કે-જન્યુ ન્નણ્યુ શું કરે, બાળપણમાં પડી ધૂળ ॥ શેઠાણી કહે શેઠને, ચોર ધન લઈ ગયા હર ॥૧॥

૭૬. નિર્મળ સંયમી મહાપુરુષોને બની શકે તો મદદ કરવી. તેમના શુભની પ્રશંસા કરવી, ભક્તિ કરવી, પણ નિંદા તો કરવી જ નહિ; કારણ કે નિંદાથી ચીકણું કર્મો બાંધાય જેથી રાગાદિની લયંદર પીડા લોભવતાં ઘણું જન્મ-મરણ કરવા પડે. એક દિવસનું પણ સંયમ જેમને દુર્લભ છે તેઓ સંયમી છવોની નિંદા ન કરે પણ અનુમોદના જ કરે.

૭૭. ઉપદેશ કે આ શ્રોતાઓ કેવા છે ? તેમની રૂચિ કેવી છે ? ક્ષેત્ર કેવું ? હાલ કાળ કેવો વર્તે છે ? ભાવ કેવો છે ? આ ચાર બાળતની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી તપાસ કર્યા બાદ ઉપ-દેશ દેવો ભેટીએ. શ્રોતાઓની પરીક્ષા ન કરે. ને ઉપદેશ દેવા માંડે તો ભેંસ આગળ ભાગવત વાંચ્યા જેવું થાય. એક પંક્તિ મૂર્ખ પ્રદેશમાં નળને ઘાંટા પાડીને વગર વિચારે ઉપદેશ આપ્યો તેવું દેવ તને એ મળ્યું કે-ચરીર ઉપર દામની વેદના સહન કરવી પડી. ત્યાંથી નીકળતાં તે

ક દૂહો બોલ્યો કે-જ્ઞાનીનો શુરુ અજ્ઞાનીનો
સ ॥ એમ કરતાં લઠ્ઠી ઉપાડે, તો મુજે ઉગાડું
સ ॥૧॥

કાઢે, તેમ આપણે પાણુ પુણ્ય પાપની પેઢાશનો
મેળ જરૂર કાઢીએ તો પાપ ઘટે. ને પુણ્ય વધે.
ધાર્મિક કાર્યો વધારે કરવાની તીવ્ર બુદ્ધિ વ્તરે.
(ચાલુ)

૭૮. જેમ વેપારી દરરોજ પેઢાશનો મેળ

જગદ્ગુરુ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી.

(ભારતકા ડંકા આલમ મેં એ-રાગ)

હીરક સમ જેન નલે શોભ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી;
ભાવિકેએ અંતરથી પરખ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૧)
પ્રતિજોધી અકળખરને સૂરિએ, શુભ મંત્ર અહિસાતાં દીધા;
સમ્રાટે સુંદર કાર્ય કીધાં, એ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૨)
જનિયા નામે કર દૂર કરાવ્યો, વગડાવ્યો પટહ અમારિ તણો;
ઉત્તમ શુભધારી જગદ્ ગુરુ, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૩)
અતિ લઘુ વયમાં દીક્ષા પામ્યાં, શાસ્ત્રો વાંચી પાંડિત્ય વર્ધા;
ઉપદેશે માનવ ચિત્ત હર્ધા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૪)
શુભ પંચ મહાવ્રતધારી જે, ભવિજનકેરા ઉપકારી તે;
આત્માનન્દી શુભતા સાગર, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૫)
અમૃત સમ વાણીને સુભુતાં, માનવગણ ભાવે મુગ્ધ બનતાં;
જિન ધર્મ પતાકા ફરકાવી, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૬)
કરી અજિત કાર્ય જે અમર થયાં, તે અજિત ધામ અધિકારી બન્યા;
હેમેન્દ્ર ઉરે જ સ્થિર વસ્યા, શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી. (૭)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી.

વૈરાગ્યમય વિવિધ વિચારો.

સુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ-અમદાવાદ.

અહો પ્રભુ ! એવી દશા અહોનિશ ક્યારે જાગૃત થયો ? કે તારા શુભનો અસ્થાનિત પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય ? તારા પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિ પેદા થાય ? કે જેના પસાયથી આ દુનિયા ઉપરનો રાગ ઓછો થાય ? તારા વચનો ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા ક્યારે થયો ? કે તારી આજ્ઞા હું ફૂલની માળાની પેઠે મસ્તક પર ધરું. તારી ક્ષમા, તારી શાંતિ, તારું જ્ઞાન, તારું ધ્યાન, તારું યથાર્થ વાહીપણું, તારી અપૂર્વ પરીપકાર શુદ્ધિ અને તારી અત્યંત સહનશીલતા જોઈ મારા આત્મ પ્રદેશમાં તું ક્યારે વસીશ ? પર પુરૂષલ પર ઉઠાસીત વૃત્તિ ક્યારે ઉત્પન્ન થયો ? કે જેથી હું મારા સ્વરૂપમાં જ રહું.

x . . . x . . . x

આત્મા એજ દેવ, આત્મા એજ શુર, આત્મા એજ ધર્મ, આત્મા એજ સુખ, આત્મા એજ મોક્ષ, આત્મા એજ અખંડ આનંદ, આત્મા એજ પરમાત્મા છે, એમ યથાર્થ ક્યારે જાણવામાં આવશે ?

x . . . x . . . x

હે પ્રભુ ! આ ભાવનાઓ, આ મનોરથો ને આ વિચારો ક્યારે પૂર્ણ થશે ને મનુષ્યભવતું સાર્થકપણું ક્યારે થશે ? નવતત્ત્વમાંથી બે જાણી ચાર છાંડી અને ત્રણને ગ્રહણ કરવા ક્યારે યત્ન કરીશ ? હું હમણાં સંવરમાં છું કે આશ્રવમાં ? હું હમણાં નિર્જરા કરું છું કે નહિ ? હું હમણાં આશ્રવનો ત્યાગ કરું છું કે નહિ ? હું હમણાં અનિત્ય, અશરણાદિ ભાવનાનું ચિતવન કરું છું કે નહિ ? એમ વારંવાર મને ક્યારે ભાન થયો ? હું કોણ છું ? હું કયાંથી

થયો ? મારું સત્ય સ્વરૂપ શું છે ? હું કયાંથી આવ્યો ને કયાં જઈશ ? મારું શું થયો ? આ શરીર શું છે ? આ દુનિયા શું છે ? આ કુટુંબ કોણ છે ? ને મારો આ સર્વ સાથે સંબંધ કેમ થયો ? એ સંબંધ સત્ય છે કે અસત્ય ? એ ત્યજું કે રાખું ? આવા ઉત્તમ વિચારો વિવેકપૂર્વક અને શાંત હાલે ક્યારે કરીશ ? આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના તાત્વિક સિદ્ધાંતનો અનુભવ ક્યારે કરીશ ? ને કર્મનો સત્વર નાશ ક્યારે કરીશ ?

x . . . x . . . x

આત્મ સ્વરૂપમાં રમણ કરવાથી પરભાવની પ્રવૃત્તિ ત્યાગવાથી ચારિત્ર આત્મસ્વરૂપને જાણવા-રૂપ જ્ઞાન પોતાના અસંખ્યેય પ્રદેશોમાં વ્યાપીને રહેનાર હોવાથી સહજ સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિ અનંત પર્યાયવાળો હું છું. અન્ય નથી એવો નિર્ધાર તે દર્શન એમ આત્મજ્ઞાન, દર્શનરૂપ બે ભેદ ઉપયોગ શુભના લક્ષણથી ઓળખાય છે. ભાષ્યમાં એમ કહ્યું છે. આત્માની બે શુદ્ધરૂપે જ વ્યાખ્યા કરે છે તેમના મત પ્રમાણે જ્ઞાનમાં સ્થિરતા તેજ ચારિત્ર ગણ્યું છે. તેથી જ્ઞાન અને ચારિત્રનો અભેદ જ છે. જ્ઞાન જ આત્મ પરિણામમય વૃત્તિરૂપે સમ્યક્ત્વ છે. આસવ નિરોધરૂપ તત્ત્વ-જ્ઞાનમાં એકતા તે ચારિત્ર છે એમ પ્રવૃત્તિના ભેદે જ્ઞાનની જ ત્રણ અવસ્થાઓ છે. તેમજ પ્રથમ ક્રિયાનયથી સાધ્ય છે અને તત્ત્વ (આત્મા) પ્રગટે ત્યારે સર્વ જ્ઞાનનયથી સાધ્ય છે. ગરી રીતે જ્ઞાનમાં પ્રવૃત્તિ તેજ ચારિત્ર છે કારણ કે જ્ઞાનમય સેવા આત્મધર્મ છે, તેથી જ્ઞાનસ્વરૂપ જ આત્મા છે.

અપૂર્ણ

જ્ઞાનસારના બત્રીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.

લે. પુણ્યવિજયજી સંવિજ્ઞાપાદિક.

(ગતાંક ૫૪ ૧૪ થી ૩૨)

૧૧ નિલેપ—પુણ્યલભાવનો હું કર્તા નથી, કરાવનાર નથી અને તદ્દશુષ્ણુ અનુયાયી નથી. આવા જ્ઞાનવાળો આત્મા લેપાતો નથી. તપ અને શ્વેતજ્ઞાનાદિએ મત્ત એવો ક્રિયાવાન આત્મા પણ લેપાય છે, પરંતુ લાવના જ્ઞાને કરીને પૂર્ણ એવો ક્રિયા રહિત લેપાતો નથી. મોટા દોષની નિવૃત્તિ ક્રિયાના બળથી જ થાય છે, અને સૂક્ષ્મ દોષની નિવૃત્તિ જ્ઞાનના બળથી જ થાય છે. દેશવિરતિ, સર્વવિરતિને તે સ્થાનની કરણીની સુખ્યતા છે પરંતુ સાતમા, આઠમા, નવમા શુભસ્થાને વર્તતા જીવને જ્ઞાનની સુખ્યતા છે.

૧૨ નિઃસ્પૃહ—સ્પૃહાવાન સુનિવૃણુ અથવા રૂની જેમ હલકો દેખાય છે અને લવસમુદ્રમાં ડૂબે છે, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. પરસ્પૃહા એ જ મહાદુઃખ અને નિઃસ્પૃહત્વ એ જ સુખ છે.

૧૩ મૌનવાન—(પુણ્યલને વિષે અપ્રવૃત્તિ એ જ મૌન) સમ્યક્ત્વ તે જ મૌન અને મૌન તે જ સમ્યક્ત્વ છે. શુદ્ધ શ્રદ્ધાએ નિરધાર કરેલ આત્મસ્વભાવની ઉપાદેયતાને વિષે જ ઉપયોગ-પરિણતિનું અવસ્થાન તે જ સમ્યક્ત્વ છે, અને સમ્યક્દર્શને કરીને હેયોપાદેયતાં વિલક્ષ્ય કરી ઉપાદેયને વિષે રમણ સ્વભાવ એ જ મૌન છે. એ જાનેતું ઐક્ય છે. આત્મા આત્માએ કરીને આત્માને વિષે શુદ્ધતા બાંહે છે, માટે સુનિની જ્ઞાન અવસ્થા રત્નત્રયીમાં—જ્ઞાન—દર્શન અને આસ્ત્રિની એકતા કરે છે, આત્માના જ્ઞાનમાં

રમણ કરનાર જે પુરુષની ક્રિયા જ્ઞાનમયી છે તેનું મૌન સર્વોત્તમ છે. જેમ વિપરીતગ્રાહી મણિનું જ્ઞાન અને મણિની શ્રદ્ધા શુદ્ધ મણિમાં પ્રવૃત્તિ કરતું નથી, તેમજ જે જ્ઞાન અને શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ આત્મસ્વભાવને વિષે આચરણ થતું નથી અથવા દોષનિવૃત્તિ થતી નથી, તે જ્ઞાન નથી અને તે દર્શન નથી. પ્રહીપની સર્વ ક્રિયા પ્રકાશ શક્તિવાળી છે તેમ આત્મસ્વરૂપથી લિપ્ત જેના પરિણામ નથી એવા અનન્ય સ્વ-ભાવવાળાની સર્વ ક્રિયા જ્ઞાનમય છે, તેનું મૌન સર્વોત્તમ છે.

૧૪ વિદ્યાવાન—તત્ત્વને વિષે જે બુદ્ધિ તેને યોગાચાર્યશિષ્યોએ વિદ્યા કહી છે. આત્મા પરિણામી નિત્ય છે. પરસંગ—પુણ્યલસંગ અનિત્ય એમ બે બાંહે છે તે વિદ્યાવાન બાણવો. સમતાના કુંડમાં સ્નાન કરીને અને કર્મભજને દૂર કરીને જે મલિનતાને પામતો નથી તે અંતરાત્મા ઉત્કૃષ્ટ પવિત્ર છે. હું અને મારાપણાની બુદ્ધિ તે અવિદ્યા છે. સર્વદા ક્ષીર—નીરની જેમ એકરૂપ થઈ રહેલા કર્મ અને જીવને જે વિલિપ્ત કરે છે, જડ—ચેતન લક્ષણથી તેની વ્યવસ્થા કરીને પૃથક્ કરે છે તે લેહજ્ઞાની સુનિરાજ વિદ્યાવાન છે.

૧૫ વિવેકવાન—આત્મા આત્માને આત્માએ કરીને આત્માને માટે આત્માથી આત્માને વિષે બાંહે તે છ ઠારક છે. સંસારમાં શરીર, આત્મા અને આદિ શબ્દથી વૈયન, ચિત્ત, ચૈતન્યાદિનો અવિવેક—અલેહ એ સદા સુલભ છે.

સમય મા પમાણ । બેદરકારીના ભોગ.

બંધુઓ ! અગ્નિચક્ર ઉદ્ભવેલા વિચારથી આપણુ સર્વે અહીં આવી ચઢ્યા, છતાં અહીંના સિંહનિપચા પ્રાસાદ નિરખી સાચે જ આપણે આત્મા અપૂર્વ આહ્વાદ અનુભવે છે. આપણા પૂર્વજ ચક્રવર્તી મહારાજ ભરતે ચાલુ અવસર્પિણીકાળના ચોવીશે તીર્થપતિની અહીં સ્થાપના કરી, આ પ્રદેશના વાતાવરણમાં અનોખી પવિત્રતાનું સિંચન કર્યું છે. એ ઉપરાંત શ્રી યુગાદિ જિનેશ સાથે નિર્વાણ પામનાર આત્માઓની સ્મૃતિમાં જે રતૂપના સર્જન કર્યા છે એ સુવર્ણમાં સુગંધનો મેળ મળ્યા જેવું કહેવાય. આ પૂનિતધામમાં આપણે પણ મૂક્યા પછી, આપણી ચૈતરફ કેવલ આધ્યાત્મિક ભાવોના જ આદોલનો ઉભરાયા છે. સમય ક્યાં વીતે છે એ ભક્તિના ઉદ્ભાસમાં સમજાતું પણ નથી ! અહીંથી પાછા ફરવા મન માનતું નથી, છતાં પિતાશ્રી તરફથી સંદેશો આવ્યો છે કે—આપણુ સર્વેએ સત્વર પાછા ફરવું.

સાંઠ હજાર ગંધવોની માતાઓ જુદી હોવા છતાં, પરસ્પરમાં સ્નેહની ગાંઠ એવી તો નિગિઠ હતી કે સૌ વડિલની આજ્ઞા શીરોધાર્ય કરતા. જ્યેષ્ઠપ્રાતાનું કથન સાંભળી, તરત જ સૌ એટી અવાજે ઘોઘી ઉઠ્યા.

વડિલ લાઇ, આપ જે નિર્ણય કરો તે અમારે કબૂલ છે. અષ્ટાષ્ટ પર્વત પર હજી સ્થિરતા કરવી હોય તો અમારી ના નથી, અને અયોધ્યા પ્રતિ કૂચ કરવી હોય તો અમે તૈયાર જ છીએ.

ચાત્રા તો આપણે સારી રીતે કરી લીધી છે. પિતાશ્રીનો પત્ર એટલે ઝીનો અમલ તો કરવો જ ધટે. મનમાં એક જ વસવસો રહે છે કે આવા રત્ન-મણિમય પ્રાસાદનું રક્ષણ બરાબર થાય તેવો પ્રગંધ જણાતો નથી ! પહોંડના આઠ પગલા વટાવ્યા કે પ્રાસાદ સામે આવી ખડા થવાય. કાળ વિષમ આવી રહ્યો છે. અહીં આવનાર આત્માઓ કેવલ ભાવુક અને ભક્તિ-

તે દેહાત્માદિનું ભેદ પરિજ્ઞાન-આત્માની એકતાનો નિશ્ચય કોટિ જ-મોવડે દુર્લભ છે. સંસારમાં બધાય ભવસ્થ જીવે શરીર અને આત્માની અભેદવાસનાથી વાસિત જ છે. ભેદજ્ઞાની કોઈક જ હોય છે, એવા ભેદજ્ઞાની તે જ વિવેકવાનું કહેવાય છે.

૧૬ માધ્યસ્થ—સ્વપક્ષમાં સત્ય અને પર પક્ષમાં નિષ્કળ એવા નયોમાં જેનું મન તુલ્ય સ્વભાવવાળું છે, તે મહાશુનિને માધ્યસ્થ જાણવા. તે અપક્ષપાતપણાએ કરીને તત્ત્વની પરીક્ષા

કરનાર છે એમ સમજવું, પરંતુ એક નયપક્ષી મધ્યસ્થ થઈ શકે નહિ. સર્વ પ્રાણીઓ પોતાના કર્મકૃત આવેશવાળા છે, અને પોતાના કર્મ ભોગવે છે તેમની પ્રત્યે મધ્યસ્થ પુરુષ રાગદ્વેષ નહિ ધરતાં સમવૃત્તિથી રહે છે. પરચિતા રાગાદિનો હેતુ છે અને આત્મચિતા પરમશુભ આપનાર છે. મધ્યસ્થ પુરુષનો મનરૂપી વાછેટા સુક્તિરૂપી ગાયની પાછળ જાય છે, જ્યારે કદાચહીનો મનરૂપી મકંટ તેને પૂંછડે કરીને જોયે છે.

(ચાલુ)

વંત જ હશે એમ કેમ માની શકાય ? અહીંના અમૂલ્ય મહિરત્નોની જ્યાતિ સાંભળી છાં ચોર-લૂંટારા ન આવે ? એછા જ આ કંઈ સત્-યુગનો જમાનો છે !

તો પછી આવતાં વિલગ થશે એમ પિતા-શ્રીને કહેવડાવી દ્યો, આ તીર્થ સુરક્ષિત ગને તેવી યોજના વિચારો.

ના, ના, જો હું સૂચવું તે માર્ગ ગ્રહણ કરાય તો સર્વ કંઈ ગણગર થઈ જાય. આપણી સાથેના રસાલામાંથી માત્ર થપ પૂરતા અનુચરોને રાખી બીજા ગંધાને રાજધાની તરફ વિદાય કરવા, તેમની સાથે પિતાશ્રીને ગણગર કરવી કે અમે પાછળ આવી રહ્યા છીએ. તમે ગંધા આ પહાડની મારે જાવું કાંડી ખાઈ જોઈવા મંડી પડો. એ કાર્યમાં આપણે સાથે લાવેલા દંડરત્નનો ઉપયોગ કરો. દરમીઆન હું ગંગાના પ્રવાહને એ ખાઈમાં વાળી આણું. પાણીથી ભરપૂર ખાઈને જોતાં જ લૂંટારા કે ધાડપાડુ આ તરફ દ્રશ્યે નહીં. બાકી બાવુક આત્માઓ-ચાત્રા નિમિત્તે આવેલા ઉપાસકો-એને પાર કરી, પર્વત પર ચઢી દર્શન કરશે જ કરશે.

જનુક્રમાર લાઈ, ગરેબર તમેએ સાથે માર્ગ શોધ્યો. ભરતગાડીના સર્જન પાછળ સગરચક્રીના પુત્રોએ રક્ષણની પાળ આ રીતે કાળી કરવી જ જોઈએ. તો જ ચાત્રાએ આવ્યા પ્રમાણુ અને તો જ કંઈ સ્મૃતિ મૂકી ગયા કહેવાય.

ગસ પહાડની ચોતરફ દુલ્લેહો રાથોના એક સામટા ઘસારાથી ધરતી ધૂલવા માંડી. નેરમી દુલાવી દીપ્તી કરાર જેમ દેવમાંથી આંતરડા બરાર જેમી કરાંઈ તેમ, દંડરત્નના પ્રભાવે ધરણીના મૂળ ઉપાડી બરાર આવવા માંડ્યા. ઉપરના ભાગમાં કાળી નીકળેલા વૃદ્ધા, જાતી પડેલી બાકીઓ, અને છુટાછવાયા કુંચ-

કાઓ તો જોતજોતામાં હતા ન હતા થઈ ગયા ! પ્રલય દાળના વાયરાને જોઈ જેમ સુસાકરો ભાગી છૂટે તેમ માનવ ટોળા અને પ્રાણીવૃંદ આ પ્યારા ગિરિનું સાંનિધ્ય ત્યજ નાશી છૂટ્યા !

દંડરત્નના આકરા ઘાથી ધરતીના ધાવણ તો છૂટી ગયા, પણ એની હેઠળ આવેલા દેવના ભુવનો પણ હાલી ઉઠ્યાં. સુશબ્ધાર ધૂળધારાઓ એમાં વહી રહી. અચાનક આ બતાવે એ દેવતાઓને પણ વ્યાકુળ બનાવી મેલ્યા ! ઇંદ્ર પાસે સમાચાર આવ્યા અને એકાએક એની અક્ષુના ગૂંચા રાતા થયા-એવો તે દાંબ માનવ સક્ષસ પાંક્યો કે જે દેવો સાથે બાધ લીડવા તૈયાર થયો છે. ?

નાગરાજ જ્વલનપ્રભ પ્રગટ થયા, અને નેત્રો તગતગાયતા ગઈ ઉઠ્યા—તમે સર્વ કોણ છો ? આ શું કરી રહ્યા છો ?

અમે સગર ચક્રીના પુત્રો છીએ. તમારે એમાં માથું મારવાનું શું કારણ ?

આ તે રક્ષા છે કે લાશ ? પાગર એવા માનવ આ તીર્થની શી રક્ષા કરવાના હતા ? જોતું સાંનિધ્ય તો દેવોને ચોંપાણું છે. તમારું કાર્ય તો તૃપ્તાતુર વાછરડાને કુવામાં નાંખી દેવા કરવા જેવું છે. ભક્તિના ચોધા તળે તમેએ અહીંના આડપાનનો જોરો કાઢાડ્યો ! મનુષ્ય તેમ જનવરોને આધ્યાત્મિક કર્યા ! અને અચારા ભુવનોમાં ધૂળના ઠગ ભર્યા દલ્લેહોનું અકરમાનુ કરવારૂં કાર્ય ભક્તિના બીજામાં શી રીતે પ્રમાય ? આરણ્યથી જ અટકી જવ. પંથ પંથ. મરીના રત્નનો વધુ ફરુપયોગ ન કરો.

આટલું કરી જ્વલનપ્રભદેવ અંતર્ધાન ગયા. સગરપુત્રો કામવંચથી ભરેલા હતા. ધાક-ધમકીની તેમણે પરવા નહોતી, છતાં અન્યનું દાનિ પંથોએ તેવી પ્રવૃત્તિ કર્યા જ્યાં એ પણ

લેખક:— શ્રી ફતેહચંદ અવેરભાઈ

સુંદર બગીચાને જેટલી વાડની આવશ્યકતા છે તેટલી જ જીવને દુઃખની આવશ્યકતા છે; દુઃખમાં થતો કષ્ટનો અનુભવ એ જ જીવન માટે ઉત્તતિનું કારણ છે; જીવનું દુઃખ જેમ જોજનને વહાણું બનાવે છે તેમ દુઃખોનો આસ્વાદ સાચા સુખની લહેજતને વધારે છે; સુખ એ છાતી અને દુઃખ એ પીઠ છે; દરેકને બંનેની આવશ્યકતા છે; દુઃખ સુખના દ્વંદ્વો રાત્રિદિવસના દ્વંદ્વોની જેમ મનુષ્યને પડતી અને ચડતીના અનુભવો આપી રહ્યાં છે.

હાથ અગ્ર પકાવીને પોતે નહીં ખાતાં જકરને અર્પણ કરી ખુશી થાય છે, અને એ સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું વળતર મેળવી લે છે તેવી રીતે વિદ્વાન મનુષ્ય અન્ય અજ્ઞાન મનુષ્યોના હિતને માટે થાય, યથાશક્તિ સહુને ઉપયોગી થાય તો

તે સૌના હિત સાથે સ્વાભાવિક રીતે પોતાનું હિત પણ આધી લે છે.

જીવન સનાતન છે; જેમ શરીરમાં વિક્રિયા થયેલી હોય તો ઉપર ઉપરની દવાથી મટતી નથી પરંતુ વિકારો દૈવદ્વારા કાઢી નાંખવાથી મટે છે અને શરીરમાં જીવનશક્તિ આવી હોવાથી લોહી હરતું હરતું વિશેષ થવાથી વિક્રિયા નાખૂદ થાય છે, તેમ આત્મા અન્ય જન્મમાં જાય તો પણ જીવન સનાતન જીવનશક્તિને સ્વભાવ ઉત્ક્રાંતિવાળો હોઈ કર્મના વિકારો દૂર થાય ત્યારે પૂર્વજન્મમાં એકઠા કરેલાં શુભ સંસ્કારનાં ખીન્નેનું વૃક્ષ થતાં આખરે મુક્તિરૂપ ફલ-અખંડ જીવન પ્રાપ્ત થાય છે.

તેમનો હેતુ ન હતો. વડિલ બ્રાતા જન્મકુમાર ગંગાકાંઠે હતા, ત્યાં અનુચરો દોડાવ્યા. શું કરવું તેવા વિચાર કરવા લાગ્યા. ત્યાં તો થોડા જ સમયમાં થોડા પૂર વેગે ગંગાનો પ્રવાહ ખાઈમાં આવતો દૃષ્ટિગોચર થયો. અનુચરોનો મેળાપ થાય એ પૂર્વ જ જન્મકુમાર તીર્થરક્ષાની ધારણાને સફળ બનાવતો આવી પહોંચ્યો. ચૈત-રક્ષણ કરી વળ્યું અને કાંઠાને છલકાવા લાગ્યું.

ભાઈઓ, વડિલ બ્રાતા પાસે દોડી ગયા. નાગરાજના આગમન સંજો પી વાતનો આરંભ

કરે ત્યાં તો એ જ જ્વલનપ્રભ-ભુવનપતિનો ઇદ્ર પ્રલયકારના કુંકાડા મારતો અને આંખોમાંથી અગ્નિ વર્ષાવતો આવી પહોંચ્યો. ભૂકુટિ ચઢાવી ભયંકર અવાજે ગર્જી રહ્યા.

નાદાનો, એક વાર શિખામણુ આપ્યા છતાં એની અવજ્ઞા કરવાનું કૃણ આખો. દેવોના ભુવનોમાં પાણી ભરવાના પ્રયાસનું ભયંકર પરિણામ લોગવો. એમ કહી તરત જ વિષ-નવાળાદ્વારા ગધાને ભરમીભૂત દર્શાવે.

—ચૈત્રસી

.....વર્તમાન સમાચાર.....

શ્રી તાલધ્વજગિરિ (તંજાવ તીર્થ) શ્રી ચૌમુખજ્ઞના મંદિરમાં ખંડિત કરવામાં આવેલી ચાર પ્રતિમાઓ.

શાશ્વત શ્રી શત્રુજયગિરિની ઉપરોક્ત ટુંકમાં ચૌમુખ પ્રભુની મૂર્તિ-ખંડનનો ધર્મ-દ્રેષી બનાવ જે બન્યો. તેથી જૈન અને હિંદુ સમાજની લાગણી અત્યંત દુઃખદ છે. આવણુ વહી ૫ સોમવારે રાત્રિએ વૈરવૃત્તિને લીધે ઘણું હીચકાડું આ ઘોર અપકૃત્ય કરવામાં આવેલ છે.

દૂધનું દહીં, છાશ, સાખણ અને ઘી અનુક્રમે થયા પછી ઘીનું દૂધ ત્રિકાલમાં પણ ન થઈ શકે; ઘાસ ગાયના મુખમાં ખાવાયા પછી તેનું દૂધ થાય પણ ફરીથી ઘાસ ન શકે; વિજ્ઞાનની (science) પણ તેવી તાકાત નથી; તેમ સિદ્ધાન્તમાં થયા પછી તે કર્મમય સંસારી આત્મા ન થઈ શકે.

× × ×
 વ્યતિપજ્ઞિત પદાર્થાનાન્તરઃ કોઽપિ હેતુઃ ।
 અથોત “ અંતરંગ લાવોને એકઠાં થવામાં કેઈ પણ નિમિત્ત હોય છે ”—એ રીતે સંસારી આત્માની અંતરંગ ક્રિયા કર્મના બાંધ, ઉદય, કર્મચેતના અને કર્મફળચેતનાએ ચાલતી હોય છે, બાહ્ય નિમિત્તોને નજીક લાવવામાં પણ કર્મની અંતરંગ ક્રિયા કારણભૂત હોય છે; હયાંત તરીકે કેળું ખાવામાં આવ્યું અને અમુક મનુષ્યને અસાતાવેદનીયનો ઉદય થયો; આ કેળું ખાવાની ઇચ્છા પણ પૂર્વજન્મ મોહનીય કર્મના ઉદયથી થાય છે. એ રીતે કર્મો પરસ્પર સંકલનાપૂર્વક લાગ લાગવી રહેલ છે.

× × ×
 અખંડ વસ્તુ (Onamata) ને વ્યાવહારિક

મંદિરના તાળા તોડી પ્રતિમાઓ બહાર કાઢી મસ્તકો ખંડિત કરેલી સ્થિતિએ મંદિરના દરવાજા પાસે બીજે દિવસે સવારમાં જોતાં તંજાવ ગામમાં દરેક હિંદુ કોમમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો હતો. લાવનગર તાર કરવામાં આવતાં અત્રેથી તપાસ કરવા ગૃહસ્થો ગયા હતા. ત્યારબાદ આ શહેરના અગ્રગણ્ય શહેરી શેઠ જીવરાજ દેવચંદના પ્રમુખ-પણા નીચે સમગ્ર મહાજન હિંદુસમાજ એકત્ર થઈ હીલગીરીનો કરાવ કરવામાં આવ્યો હતો.

પરિસ્થિતિમાં સમજવા માટે તેના ખંડ કરવા પડે છે; હયાંત તરીકે (૧) અખંડ આકાશ-સ્તિકાયને ઘટાકાશ, પટાકાશ વિગેરેથી (૨) કુદરત nature અખંડ છે તેને કવિતાની પરિભાષામાં ઉતારી વર્ણનો વિગેરેથી (૩) અખંડ અને અનંતગુણી તીર્થંકર પરમાત્માની મૂર્તિદ્વારા જોળખાણથી (૪) અને અનંતજ્ઞાની આત્માની ઝાંખી મત્તિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ વિગેરે ક્ષાયોપશમિક-ખંડ જ્ઞાનદ્વારા-પ્રગટ થતી હોવાથી.

× × ×
 ઉદય અને કર્મમાં એક અપેક્ષાએ કર્મની મુખ્યતા છે કેમકે કર્મ માર્ગ આપે ત્યારે જ પુરુષાર્થ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે; છાન્ધ મનુષ્યને કર્મ ક્યારે માર્ગ આપશે તે જ્ઞાન નહિ હોવાથી પુરુષાર્થને પ્રધાન રાખી પ્રગતિ ચાલુ રાખવી જોઈએ; કર્મ અને પુરુષાર્થનું ઘર્ષણ થતાં થતાં આત્મભગવૃત્તિ મનુષ્ય જન્મમાં વધે અને આત્મા ઈચ્છાંશક્તિપૂર્વક પુરુષાર્થ કરે ત્યારે જ કર્મનું બળ ઘટે અને આત્મિક શુભોનો વિકાસ થતાં છેવટે કર્મનો સંહાર અલાય થાય.

વસ્ત્રોવાળા જ્યાંના નાના થહેરમાં રાત્રિના પ્રતિ-
મા ખંડન કરવાનું આવું હીયકારું કૃત્ય કોઈ
રીતે નુકસાન નથી. મુગલમાળી રાજ્યોમાં પણ શ્રી
શત્રુજય-ગિરનાર-ગળાબ વગેરે તીર્થો, બીજા
જૈનેતર મંદિર મૂર્તિઓનું ખંડન થયા છતાં
આ તીર્થો સહિસલામત રહ્યા હતા, છતાં આજે
લાવનગર જેવા હિંદુ રામરાજ્ય-ધર્મનું રક્ષણ-
કર્તા રાજ્યમાં બનેલી આ હિંચકારો બનાવ
રાજ્યને પણ આઘાત પહોંચાડે તેવો છે. વળી
આવા શુદ્ધજ્ઞોને શોધી શિક્ષા કરવાને રાજ્યના
પોલીસ પ્રયત્ન થઈ છે તે થશે પરંતુ લલિ-
ષ્યમાં પણ સમગ્ર હિંદુ ધર્મોને, મંદિરોને,
મૂર્તિઓને આવો બનાવ કોઈ કાળે ન બને
તેમ રક્ષણ આપવાને પણ દ્રવ્ય સૂકશે જ નહિ,
તેમ નામદાર મહારાજને વિનંતિ છે.

આ હુન્નદ સમાચાર અને લણ્યા પછી
સમગ્ર લાવનગરમાં હડતાળ પાડવામાં આવી
હતી. અને પછી પણ જૈનોએ ફરી હડતાળ
પાડી હતી.

તીર્થરક્ષક કમીટીએ પણ આ હુન્નદ
સમાચાર હિંદમાં બધે રથજે વ્યવસ્થિત રીતે
પહોંચાડવા એક કામચલાઉ કમીટી નીમીને
કાર્ય શરૂ કરીધું હતું. લાવનગર શ્રી સંઘે તથા યુવ-
કોએ પણ સારો સાથ આપ્યો હતો. બહાર ગામ
સમાચાર પહોંચતા અને કમીટી ઉપર દિલ-
ગીરીના ઠરાવો અને રાજ્ય ઉપર ચાંપતી તપાસ
કરવા તાર દ્વારા વિનંતિ કરવામાં આવેલ છે.
લાવનગરમાં પર્યુપણુ પર્વ સાદી રીતે ગાન-
વાન, ગીત ગાન, પ્રભાવના, રંગરાગ વગર માત્ર
શ્રદ્ધાવડે ઉજવવામાં આવ્યા છે. ઘણું શહેરોમાં
પણ તેમ જન્યું છે. અને ગિરાજમાન આ શ્રી
વિજયઅમૃતસૂરિજી મહારાજે આ અપકૃત્ય અને
અશાંતિ નિવારણ માટે તેમજ લલિષ્યમાં ન
થવા માટે તપ-જપ ધ્યાન વગેરે કરવા ઉપદેશ
આપ્યો હતો.

હુધીયાના-પંબળ.

આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહારાજ
રાજ ગિરાજમાન છે. ત્યાંથી સમાચાર મળે છે
કે-બજારમાં જૈનોનો વરસોડો ચાલતો હતો.
દરમિયાન આ હુન્નદ બનાવના સમાચાર મળતાં
વરસોડો વીંછી નાંખી શ્રી સંઘ ઉપાશ્રયે પહોં-
ચ્યો, ત્યાં, પ્રભુપ્રાર્થના દિલગીરીના ઠરાવો અને
તપ-જપ-ધ્યાન કરવામાં આવેલ હતાં.

સ્વીકાર-સમાલોચના

પંચાંગ સંવત ૨૦૦૨નું મુનિરાજશ્રી વિકાસ-
વિજયજી તરફથી અમોને ભેટ મળેલ છે.

જૈન અને અન્ય જ્યોતિષ ગ્રંથોનો અભ્યાસ
કરી મુમારે દસ વર્ષથી સર્વમાન્ય (જૈન-જૈને-
તર) પંચાંગ પ્રકટ કરવામાં આવે છે અત્યાર
સુધી કોઈ પણ જ્યોતિષશાસ્ત્રી આ પંચાંગને
અયોગ્ય ઠરાવી ચકયા નથી, તેમાં દૈનિક સ્પષ્ટ
અંકો, કાન્તિ તથા લગ્નો સહિત હિન્દમાં સૌથી
સૂક્ષ્મ ગણિતવાળું આ પંચાંગ જૈન સમાજ
તંમજ જૈનેતર બંધુઓ પણ તેનો ઉપયોગ કરે
છે. આગલા વર્ષોમાં અનેક અભિપ્રાયો મળેલા
છે. અમો પણ આ પંચાંગને આવકારદાયક
જણીએ છીએ. કિંમત રૂ. ૮-૮-૦. અમારે
ત્યાંથી મળશે.

વિવિધ વિષય વિચારમાળા-લાગ આઠમો
લેખક મુનિરાજશ્રી મણિવિજયજી મહારાજ.
પ્રકાશક જુહાલાલ નયુભાઈ ઝવેરી જાનનગર.
અનેક ગ્રંથો અને આગમોમાંથી ઘણા જ પ્રય-
ત્ને સંગ્રહ કરી બાળજીવઉપયોગી અનેક
વાંચવા યોગ્ય વિષયોનો સંગ્રહ કરી આવા
સાત ભાગો પ્રથમ અને આ આઠમો ભાગ
ઘણો જ વિસ્તારપૂર્વક લખી લેખક મુનિરાજશ્રી-
એ સમાજ ઉપર ઉપકાર કર્યો છે. ભાગો વાંચવા

જેવા અને નવી નવી હકીકતો જાણવા જેવી છે. વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાં મુનિશ્રીનો આ પ્રયત્ન ઉપકારક અને પ્રયાસા યુક્ત છે. કિંમત સાડા છ રૂપીયા. પ્રકાશકને ત્યાંથી મળશે.

અનોપમાદેવી—લેખક—પ્રકાશક કવિ લોગીલાલ રતનચંદ—અમદાવાદ. લેખક કવિ લોગીલાલ પોતે ધાર્મિક આખ્યાનો લોકરંજન લાખામાં આપવા માટે સુવિખ્યાત છે, પરંતુ આવી ઐતિહાસિક કથા લખવાનો તેમનો આ પ્રથમ પ્રયત્ન પણ ઐતિહાસિક અનેક પુરાવાથી અને સંશોધન કાર્યવહે સાદી સરળ લાખામાં આવ-કારદાયક છે. અનોપમાદેવી તે વસ્તુપાળ મહા-માત્યના લઘુગંધુ તેજપાળની એક આદર્શ-અનુકરણીય ધર્મપત્ની હતી. જ્યાં જ્યાં તે રાજ્યના યુદ્ધના મોરચા મંડાય ત્યાં અનુપમા દેવી પોતાના પતિ તેજપાળને ઉત્સાહિત કરી મોકલતી. રાજ્ય કારભારમાં પણ વસ્તુપાળ તેજપાળને શુભવશુના પ્રસંગે યોગ્ય સલાહકાર નિવડતી. ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને આયુ ગિરિરાજ ઉપરના સુંદર દેવાલયો જે ગન્યા છે તે કરવામાં પણ તેમનો અનેરો ઉત્સાહ અને સુંદર પ્રયત્નનું ફળ હાલ પણ જોવાય છે. એકંદર આ ચરિત્ર ગહુ જ સુંદર અને વાંચવા યોગ્ય છે. કિંમત કંઈ વિશેષ છે તો પણ લેખક કવિરાજ આવા સુંદર ચરિત્રો માટે હવે પછી તે માટે વિચારશે

એમ સૂચવીયે છીએ. ઠ. રતનપોળ, પીપળાવાળો ખાંચો—અમદાવાદ. કિ. પાંચ રૂપીયા.

શ્રી ગણધરસાદ્દશતકમ—પ્રતાપારે/સુંદર શાસ્ત્રી ટાઇપથી ઉઠા પેપરોમાં શ્રી જિનદત્તસૂરિ જ્ઞાનલંકાર—સુરત તરફથી અંચાંક ૪૮ મા તરીકે પ્રગટ થયેલ છે. તેના રચયિતા શ્રી જિનદત્ત સૂરીશ્વરજી છે અને સંક્ષિપ્ત ટીકા શ્રી પદ્મ-મંદિર ગણિની કરેલી છે. મુનિશ્રી કાન્તિસાગર મહારાજે હિંદી લાખામાં પ્રસ્તાવનામાં કરેલું વિવેચન ખાસ વાંચવાથી અંધતું સ્વરૂપ સમજાય તેમ છે. જૈન ઐતિહાસિક સાહિત્યમાં આ અંથે એક સુંદર વૃદ્ધિ કરી છે. લાખા સંસ્કૃત સરલ હોઇ અભ્યાસીઓને ઉપયોગી છે. અંથ લેટ આપવામાં આવતો હોવાથી પ્રકાશકને હેતુ જ્ઞાનનો ગહોળો પ્રચાર કરવાનો જણાય છે.

અમૃતના ધુટંગા—લેખક આચાર્યશ્રી ભુવન-તિલકસૂરિ. વાંચવા યોગ્ય ઉપદેશક પુસ્તક છે.

મહાવીરસ્વામીના સંયમ ધર્મ—(શ્રી સૂત્રકૃતાંગનો મૂળનો છાયાનુવાદ) સંપાદક ગોપાળદાસજીવાભાઈ પટેલ. પૂજ્યભાઈ હીરાચંદ અંથમાળાનું દશમું પુસ્તક કિંમત. દશ આના.

ગૌરવ ગાથા—આચાર્યશ્રી વિજયગંભીર-સૂરિની દૃઢકથા, લેખક અતિથિ.

ઉપરના અંથો લેટ મળ્યા છે તે સાલાર સ્વીકારવામાં આવે છે.

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ

જેન નરેન્દ્ર શેઠ સાહેબ શ્રી અમૃતલાલભાઈ કાળીદાસ-અમદાવાદ
(દાદા મુખેષ)

શ્રીમાન. શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસ.

(આલે છવનપરિચય)

‘જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત’ ગુજરાતીઓની સંસ્કાર-પ્રીતિ અને સંસ્કારરક્ષાની જ્વલંત ભાવનાનું કેવળી ખજારદારે આ પંક્તિદ્વારા કરેલું વર્ણન તેમની ખજારદારીના ખ્યાલ રચ્યું કરે છે. ‘ગુજરાતના સદ્ગુણો સોપડેલા અનેક યુગપુરુષોની આદર્શ ભાવનાઓને ઝીલીને એને મૂર્તિમંત સ્વરૂપ આપવા અનેક ગરવા ગુજરાતીઓ ખડે પગે તરફ રહ્યા છે. પોતાના સંસ્કારની સુવાસ તેમણે જગતભરમાં પ્રસારાવી છે અને જે ધરતી પર ગુજરાતીઓ પથ મૂક્યો છે તે ધરતી પર નાનકડું ગુજરાત ખડું ફેરવાના મતોરથો પાછળ તેમને અત્યંત પુરુષાર્થ ખચાયો છે. ગુજરાતનું આ ગૌરવ છે અને તેની આવૃત્તી કાલ દેહીપ્રમાણ જૂનકાળ કરતાં પણ વધુ જ્વલનશીલમાન બનાવવા મથતી ગૌરવંશાળી ગુજરાતીઓની કતાર કાળના કાળ કાળ કાળમાં પોતાના પુરુષાર્થની વસ-ગાયા અંકિત કરી રહી છે.

ગરવા ગુજરાતીઓની આજની આખી કતારમાં શેઠશ્રી અમૃતલાલ કાલીદાસ વિચિત્ર રચના ધરાવે છે. મિત્રો અને નિકટના રત્નેશ્વરશ્રીમાં અમુકાર્થના દુલામણા નામથી ઓળખાતા શેઠ અમૃતલાલ કાલીદાસનો જન્મ રાજનગર(અમદાવાદ)માં ઇ. સ. ૧૮૮૭માં થયો હતો. ગુજરાતના ઇતિહાસમાં મહત્વનો ભાગ ભજવનાર જૈન વીરો આસવાળ માતિના આ સુપુત્ર રાજનગરના ઇતિહાસ નગરશેઠ કુટુંબના વંશજ હોઈને અસહી ખાનદાની અને ઉચ્ચ સંસ્કારોની ભેટ તો પપપાન સાથે જ તેમણે મેળવેલી. એ જમાનામાં શિક્ષણ દુર્લભ હતું છતાં અમદાવાદમાં જ તેમણે પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શિક્ષણ લીધું અને ત્યારબાદ રાજનગરમાં ઝવેરાતના વ્યાપારમાં ઝંપલાવ્યું. આજમાન સમા હિતસાદે ઉછળતા આ નૌજવાનને પોતાની મહત્તાકાંક્ષાઓ સંતોષવા માટે અમદાવાદ અને ઝવેરાતના વ્યવસાયના ક્ષેત્રો નાનકડાં-સાંકડાં પડે એ રવાનાવિક હતું. સાદસપ્રિય સ્વભાવથી પ્રેરાઈને તેમણે મુંગદના શેર ખજાર તરફ નજર માંડી અને ઇ. સ. ૧૯૦૬માં શેર ખજારમાં પોતાનું રચાન જમાવ્યું. ઇ. સ. ૧૯૦૮માં તેઓ શેર દલાલ બન્યા. સાદસ, સમ્યાર્થ, વ્યાપારી કુતેહ, હૃદય આદર્શ, પ્રામાણિકતા અને ન્યાયપ્રિયતાએ શેર ખજારમાં તેમને કપરા શત્રુ સરળ બનાવ્યો અને અતિ ટૂંક સમયમાં મિત્રોના પ્રિય અમુલાઈ, શેર ખજારના અમુલાઈ શેઠ બન્યા. તેમની વિપુલ કાર્યસક્રિયને સહબંધસાથીઓનું પણ ખ્યાન ખેંચ્યું. અને વીજળીની ઝડપે તેઓ આગળ આવ્યા. ઇ. સ. ૧૯૧૮થી તેઓ શેર ખજારની વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્ય છે. ઇ. સ. ૧૯૨૬માં પ્રથમ વાર તેઓ શેર ખજારના ઉપ-પ્રમુખ

તરીકે સુઝાયા અને ત્યારબાદ થોડાક સમય માટે પ્રમુખપદની આકરી જવાબદારી તેમણે સ્વીકારી અને શીરે ઉઠાવી. આજે ૫. સ. ૧૯૩૬થી તેઓ ઉપ-પ્રમુખ પદે છે.

વ્યવસાયની આવી પંખાળ અને ખાનગી જીવનની મર્યાદાઓ વચ્ચે જ તેમનું વ્યક્તિત્વ અટવાયું નથી. નામરિક જીવનમાં, રાજકારણમાં તેમજ જૈન સમાજમાં સેવાભાગી અને જાહેર તેમજ છુપી ઉદાર સંભાવતાને કારણે તેમનું સ્થાન ઉન્નત છે. રાજકારણમાં તેઓ ગાંધીબક્ત અને મહાસત્યાવાદી છે, ગાંધીજીના સ્વદેશીના મંત્રના તેઓ સુસ્ત અનુયાયી છે અને અનેક નવા સ્વદેશી ઉદ્યોગોને વિદેશીઓની કપરી હંરિકાઇના જમાનામાં પણ તેમના તરફથી ટેકા મળતો રહ્યો છે. કાંગ્રેસની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં પણ રાજ્ય-સ્તરની જીવનમર્યાદાની અંદર રહીને શક્ય એટલો ફાળો તેમણે આપ્યો છે. સમાજસેવાનાં ક્ષેત્રોમાં પણ શેઠ અમૃતલાલભાઈનો ફાળો ઝાઝો નથી. અખિલ હિંદ જૈન સ્વયંસેવક પરિષદના પ્રમુખ તરીકે અને યુગ્મધર્માં મળેલ જૈન શ્વેતાંશ્વર પરિષદના ચૌદમા અધિવેશનના સ્વાગતાધ્યક્ષ તરીકે તેમણે જૈન સમાજને આપેલી દારવણીને આજે પણ સમાજના ડાહ્યા પુરુષો માન આપે છે. પરિષદના યુગ્મધર્માતેના સામાન્ય મંત્રી તરીકે તેમણે આપેલી વ્યાપક સેવાઓ અતિ ઉજ્જવળ છે. તેઓશ્રી ભાંગરોળ જૈન સભાના પ્રમુખ, સારાભાઈ મોદી વિદ્યોત્તેજક મંડળના પ્રમુખ, યશોવિજયજી જૈન ગુરુકુળના ઉપ-પ્રમુખ અને મોતીશા લાલભાગ જૈન મેરીટીઝના વ્યવસ્થાપક તરીકેનાં ગૌરવભર્યાં સ્થાન ધરાવે છે. શત્રુજય-સમેતશિખરના કમનસીબ ઝઘડામાં શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના દ્રશ્ટી તરીકે તેમણે બજવેલો મહત્ત્વનો ભાગ જૈન સમાજની તત્કારીખમાં અમર રહેશે; આમ છતાં તેમના ખ્યાલો જીવનના અણુમૂલા અનુભવોથી ઘડાઈને નવાં ફેદિસુરત રહ્યાં નથી. જૈન સમાજની જ સેવાના મર્યાદિત-સંકુચિત ખ્યાલો તેમણે કદી સેવ્યા નથી, અનેક જાહેર ફળવણી વિષયક પ્રવૃત્તિઓ અને સમાજ ઉત્કર્ષના સત્કાર્યોને તેમના તરફથી સદા સાથ મળતો રહ્યો છે. તેઓશ્રીની સમાજસેવાની આ યશસ્વી અને પ્રેરક કારકીર્દી ઉપરાંત સ્વદેશી ઉદ્યોગક્ષેત્રમાં પણ તેમણે પ્રાપ્ત કરેલું ઉચ્ચ સ્થાન પ્રશંસનીય છે. હિંદની ઔદ્યોગિક અને વ્યાપારી શક્તિતાઓનો તેમણે જળરા પ્રવાસો કરીને ખારીક અભ્યાસ કર્યો છે અને એથી એ બાબતમાં એમનાં અભિપ્રાયને હંમેશા વજન અપાય છે.

યુગ્મધર્મની દેશી વ્યાપારી મંડળીના વ્યવસ્થાપક સમિતિના તેઓ સભ્ય છે, સેવાપરાયણતા અને ઉદારતા જેવા મહામુલા સદ્ગુણોથી વિભૂષિત થયેલું તેમનું જીવન અનેક રીતે પ્રેરક અને અનુકરણીય છે.

ગરવી ગુજરાતના ગૌરવાન્વિત સંતાનોમાં એમનું સ્થાન ઉન્નત રહ્યું છે અને રહેશે. ગુજરાતની અસ્મિતાના આવા જ્યોતિર્ધરને પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષે એ જ અભ્યર્થના.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૧.

આશ્વિન.

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૧.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ ઓક્ટોબર ::

અંક ૮૦.

દીપોત્સવી સ્તવન.

(જે બનકી ગીટીયાં બનકે...)

દીપમાલ સમ ઉજ્જવલ હૈયાં પ્રગટાવો રે,
ભવિં ગુહ ગુહ નિતવર મહાવીર ધૂન જગાવો રે—ટેક.

નૃપ હસ્તિપાળ સભામાં, શુભ દિવ્ય યોધ છરામાં,
ઉપદેશ પાત્ર, અતિશ્રેષ્ઠ જ્ઞાન, પાવાપુરી પાવન થાય,
શુભ એ ગાઓ રે. દીપ-૧

શુભ સોળ પ્રહરના યોધે, સ્વાતિમાં યોગ નિરોધે,
નિર્વાણપંથ પ્રભુ ભાગ્યવંત, સિધાબ્યા ઉત્તર રાતે,
નવ વિસરાવો રે. દીપ-૨

દાર્તિકની કૃષ્ણ અમાસે, શુભ કેવળજ્ઞાન ઉજાસે,
નિર્વાણધામ શુભ રમ્ય ઠામ, પ્રભુ મહાવીરદેવ દીપાવે,
ધ્યાને લાવો રે. દીપ-૩

સુર રત્નદીપ પ્રગટાવે, ઉદ્યોત ભાવ ઉર લાવે,
આહાર ત્યાગ, પૌષધમાં રાગ, ગણુ અદાર, નૃપ સૌ ઉલ્લાસ,
એ ઉર લાવો રે. દીપ. ૪

ગૌતમને પુણ્ય પ્રભાતે, ધર્મે કેવળજ્ઞાન સુખતે,
ઉત્સવ અપાર જન દાર દાર, હેમેન્દ્ર અનિતપદ પ્યાસી,
અતિશય લાવો રે. દીપ. ૫

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગર

કવિ કેમ બનાય ?

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૨ થી શરૂ)

લેખક-મુનિરાજ શ્રી હુરધરવિજયજી મહારાજ.

કાવ્ય મનોહર છે. ખરેખર મનોહર છે. 'સંસાર' એ ઝેરી ઝાડ છે. તેના મીઠા અને અમૃત જેવા સરસ ફળ એ જ છે. એક સાહિત્યનો આસ્વાદ અને ખીલું સગળનો સાથે સમાગમ, સગળનો સાથેના સમાગમમાં પણ તેમની પાસેથી સુભાષિત સાંભળવા મળે છે માટે જ એ મિષ્ટ છે અર્થાત્ સંસારમાં સુભાષિત-સૂક્ષિત એ એક એવું અમૃત છે કે જે ખીળા વિષને ઉતારી આત્માને અમર બનાવે છે. એવા સુધાસમાન સુભાષિતો સમજવા માટે, તેનો આસ્વાદ લેવા માટે જેના હૃદયમાં રસ છે તેના અન્તરમાં ઉત્કંઠા જાગે છે. તે ઉત્કંઠાને શાન્ત કરવા તે સુહૃદય વિવિધ સુભાષિતો-કાવ્યો વાંચે છે, સાંભળે છે, કંઠે કરે છે ને સભામાં તેનો સુ-ઉપયોગ કરે છે. એમ કરતાં કરતાં તેને એવી અભિલાષા જાગે છે કે હું પણ કંઈક સુભાષિતો બનાવું-રચું. એ અભિલાષ, એ જ કવિ બનવાની ઇચ્છા. અહિં આપણે 'કવિ કેમ બનાય ?' તેના ઉપાયો વિચારીશું.

કવિ બનવાના ઉપાયો—જેથી કવિત્વશક્તિ મળે છે, મળેલ કવિત્વશક્તિનો વિકાસ થાય છે ને મહાન કવિ તરીકેની પ્રસિદ્ધિ સાંપડે છે તેવા ત્રણ કારણો છે. ૧. સરસ્વતી વગેરે દેવ-

તાની પ્રસન્નતા, ૨. પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર, અને ૩. બહારના લૌકિક પ્રયત્નો.

દેવતાની-પ્રસન્નતાથી થતાં કવિઓ—

પૂર્વે જતાવેલ ત્રણ પ્રકારમાં પ્રથમ પ્રકાર જે દેવતાની પ્રસન્નતા છે તેમાં મંત્રોદ્ધાર દેવ-દેવીનું આરાધન આવશ્યક છે. '૬૬' વગેરે મંત્રોના વિધિવિધાનપૂર્વક જાપ કરવાથી સરસ્વતી દેવી વગેરે પ્રસન્ન થાય છે ને તેથી પ્રસાનો વિકાસ થાય છે.

(૧) સત્તરમી સદીના પ્રતિભાસમૃત મહાપુરુષ ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની વિદેત્વશક્તિ અને કવિત્વશક્તિના વિકાસમાં હેતુભૂત '૬૬' કાર નામના મંત્રોદ્ધાર સરસ્વતીની આરાધના પણ છે. જે માટે 'ખંડગાદ' નામના આત્મશ્વરૂપને વિવેચના ન્યાયના મહાન અન્ધમાં તેઓશ્રી મહાદેવજીનાં જ આ હકીકત જણાવે છે. તે આ પ્રમાણે—

'૬૬' કારજાપવરમાધ્ય કવિત્વવિત્ત્વ-
વાજ્ઞચાસુરદ્ધુમુપગદ્ધમમદ્ધરદ્ધમ્ ॥
સૈવિકાસિકુસુમૈસ્તવવીર ! રમ્મો-
રમ્મોજયોશ્વરણયોર્ધિતનોમિ પૂજામ્ ॥ ૧ ॥

[હે વીર પરમાત્મનું ! ગંગાને કાઠે અવિનાશિ ઉદ્ધારવાળા અને કવિત્વ તથા વિદેત્વની ઇચ્છાને પૂરવાને કટપટ્કટપ '૬૬' કારના શ્રેષ્ઠ જાપને મેળવીને કથાશુદ્ધારી એવા આપના ચરણ-

૧ સંસારવિપવૃક્ષસ્ય, દે ફલે શમ્ભુતોપમે ।
સુભાષિતરસાસ્વાદઃ, સદ્ગતિઃ સન્નૈઃ સહ ॥

કમલની શ્લોકોડીપી વિકસિત સુષોથી હું પૂજ્ય કરું છું.]

• આ શ્લોકમાંથી એ ફલિત થાય છે કે- તેઓશ્રીએ ગંગાને કાઢે સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરી કવિત્વ ને વિદ્વત્વ શક્તિ મેળવી હતી. ધીમે પણ ‘શ્રી જમ્બૂવામિરાસ’ વિગેરેનાં આવું સૂચન કરતાં ‘તું તુઠી મુજ ઉપરે, બપ કરત ઉપગંગ’ વગેરે વાક્યો તેઓશ્રીએ લખ્યા છે.

(૨) કલિકાલસર્વસ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય મહારાજ કે જેમના સર્વતોમુખ પારિણત્ય માટે આજે કોઈને પણ જરી પણ વિવાદ નથી, તેઓશ્રીએ પણ સરસ્વતીને આરાધી વિકાસ સાધ્યો હતો. તે વૃત્તાન્ત આ રીતે છે. દીક્ષા લીધી તે સમયે તેમનું શુભ નામ શ્રી સોમચન્દ્ર મુનિ રાજાવામાં આવ્યું હતું. કુદરતી પ્રતિભા તો અપૂર્વ હતી છતાં અધ્યયનનો અને જ્ઞાનનો વિકાસ એકદમ થાય માટે સરસ્વતીની સાધના કરવાની તેમને જિજ્ઞાસા થઈ. તે સાધના કરવી એ કોઈ સાધારણ વસ્તુ ન હતી. પ્રજ્ઞાચારિણી તરફે લોકપ્રસિદ્ધ એ ભગવતીની આરાધનામાં પ્રજ્ઞાચર્યને અને તે પણ નૈષ્ઠિક પ્રજ્ઞાચર્ય એ અતિશય આવશ્યક વસ્તુ છે. એ હોય તો જ તેની પ્રસન્નતા મળે, નહિ તો કંઈ કરાવ્યું સર્વ વિક્ષણ થાય. પોતાનામાં રહેલ એવા આદ્રતિય પ્રજ્ઞાચર્યની ખાતરી કરવા માટે ચાલી આવતી વાત પ્રમાણે ત્રણ. (૧). શ્રી વાદિદેવસૂરિય મ. (૨), શ્રી મલયગિરિય મ. અને (૩) શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિય મ. અગિન-પરીક્ષા જેવી આકરી પરીક્ષામાંથી પણ પસાર થયા. તે આ પ્રમાણે-વિચરતાં વિચરતાં એક દિવસ એક ગામ યહાર એક ધોળી વસ્ર ધોવા બધ રહ્યો હતો. તેની વસ્રની પોટલીની આસપાસ ફેટલાએક ભમરા ઊડતા તેઓશ્રીના ભોવામાં આવ્યા. ધોળીને ‘પૂછ્યું કે ‘આ કોના કપડાં છે ?’ તેણે કહ્યું કે ‘અહિના ઠાકોરના ઘરના.’

પછી તેઓશ્રીએ ઠાકોર પાસે બધ પોતે સરસ્વતીની આરાધના માટે ઈચ્છા રાખે છે ને તેમાં પ્રજ્ઞાચર્યની પરીક્ષા માટે નિર્વિઘ્ના પધિની સોની સાથે અત્યુક્ત સમય સુધી એકાન્તમાં રહેવું. તેમાં મનમાં પણ એ વિકાર ન બળે તો સમજવું કે પોતે યોગ્ય છે; નહિતર અયોગ્ય. આપની પત્ની પધિની છે. આપ અમને એ પરીક્ષા કરવા માટે અનુકૂળતા કરી આપો. સાથેસાથ આપ પણ નગ્ન તરવાર સાથે અમારી પાસે ઊભા રહો. અમારા રૂંવાડામાં પણ વિકારનો આવિર્ભાવ થાય તો ત્યાં ને ત્યાં જ શિરચ્છેદ કરવો. ઠાકોરે કબૂલ કર્યું ને ત્રણે જણા પરીક્ષામાં પસાર થયા. પૂજ્ય ગુરુ મહારાજશ્રીની આજ્ઞાથી પછી કાશ્મીર પ્રત્યે શ્રી સોમચન્દ્રમુનિ. (શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિય) સરસ્વતીની આરાધના માટે જતા હતા પણ આવા ભક્ત પર પ્રથમથી જ પ્રસન્ન થયેલ ભારતી વિકારમાં અધવચ્ચે તેમને મળીને કહેવા લાગી, કે.

“કાશ્મીરાત્ માત્મ યાસીસ્વં,
વત્સ ! મત્તોપહેતવે ॥
ત્વદ્વિક્રમિણિધાનામ્યાં,
પ્રીતાસ્યન્નાપિ સમ્પતિ ॥
સિદ્ધસારસ્વતો મુયા,
પ્રસાદેન મમાધુના ॥
શ્વયુરીયં તિરોડ્ધત્,
દેવી વિદ્યુદિવ ક્ષણાત્ ॥

[હિ વત્સ ! મારા પ્રસાદને માટે તું હવે કાશ્મીર દેશમાં ન જા. તારી ભક્તિ અને પ્રહિધાનથી ગુપ્ત થયેલી હું અત્યારે અહિ જ તને મળું છું. હવે મારા પ્રસાદથી તું ‘સિદ્ધસારસ્વત’ થા, એમ કહીને ક્ષણવારમાં વિજયીની માફક દેવી અદ્રશ્ય થઈ ગયાં]

મારવાડમાં પિંડવાડાથી ત્રણેક ગાઉ દૂર આવેલ અજરી ગામની નજીક એક ખાવન જિનાલય

તું લબ્ય મન્દિર છે. તેની પ્રદક્ષિણામાં મધ્યમાં એક દિવ્ય શ્રી સરસ્વતીની મૂર્તિ છે. શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિજી મહારાજનો સરસ્વતીમિલનનો પ્રસંગ અહિં બન્યો હોવાનું અને ત્યારબાદ આ મૂર્તિ સ્થાપન કર્યાનું કહેવાય છે.

(૩) સાહિત્યના શોખીન, આમરાબંને જૈન ધર્મ પમાડનાર આચાર્ય શ્રી ગમ્પલદ્દ-સૂરિજીને પણ મન્ત્રારાધનથી સરસ્વતીનો પ્રસાદ પ્રાપ્ત થયો હતો. પ્રેરણાદાયક તેમનું તે ચરિત્ર આ પ્રમાણે છે.

શ્રી ગમ્પલદ્દિસૂરિજીમાં સમ્પૂર્ણ યોગ્યતા છે એમ વિચારી એક વખત ગુરુમહારાજે તેમને યોદ્ધાવી સરસ્વતીનો મહામન્ત્ર આપ્યો. તેનો બપ કરતાં કરતાં કેટલોએક સમય વીત્યો. એક સંધ્ય રાત્રિને સમયે તેઓ મન્ત્રનો બપ કરતાં હતાં તે જ વખતે શ્રી સરસ્વતીદેવી સ્વર્ગગંગાના પ્રવાહમાં વિશિષ્ટ વજ્રોને ઉતારી સ્નાન કરતી હતી. ગમ્પલદ્દીના મન્ત્રબપનું એક-દમ ખેંચાણ થવાથી એમ ને એમ એ એમની સમીપે હાજર થઈ. તેના પ્રત્યે જરાક ભેદને શ્રી ગમ્પલદ્દિસૂરિજીએ મોઢું ફેરવી લીધું. મંત્રનું એટલું તીવ્ર આકર્ષણ હતું કે દેવીને પોતાના સ્વરૂપનું લાન પણ રહ્યું ન હતું એટલે તેણીએ મહારાજને કહ્યું કે-‘હે પુત્ર ! તું મારું ધ્યાન ધરે છે ને હું આવી છું ત્યારે શા માટે મુખ ફેરવી લે છે ? તારા મન્ત્રબપના આકર્ષણથી હું પોતે સાક્ષાત્ આવી છું. તારે જે ભેદએ તે વરદાન માંગ. ’ સૂરિજીમહારાજે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. ‘ માત. ! આપનું કથન સત્ય છે, પરંતુ આપને આ સ્થિતિમાં હું કદ રીતે ભેદ શકું ? આપ આપના દેહની વસ્ત્ર રહિત સ્થિતિને નીરખો. ’ એ સાંજળી દેવીએ પોતાના શરીર સામે ભેંચું ને લાનમાં આવી. તે વિચાર કરવા લાગી કે-અહો ! આવા પ્રસંગમાં પણ આનું પ્રદાયર્થ કેટલું મજબૂત છે. મંત્રનું

પણ માહાત્મ્ય કેટલું તીવ્ર છે કે મારું લાન પણ હું ભૂટી ગઈ. એમ વિચાર કરી તેણે શ્રી ગમ્પલદ્દીજીને કહ્યું કે-‘ એક તો તારા મંત્ર-બપ હું પ્રસન્ન થઈ છું ને તારામાં જે મૈથિક પ્રદાયર્થ ને વરદાન જેવામાં નિઃસ્પૃહતા છે તે ભેદ વિશેષે પ્રસન્ન થઈ છું તો તારી જ્યારે ધૃષ્ટ થશે ત્યારે હું હાજર થઈશ. હવે તું બપથી છૂટો થા. ’ તેઓશ્રીનું સ્વેચ્છું મહાપ્રલા-વક સરસ્વતીના પ્રસાદને અર્પનાનું ૧૩ શ્લોક પ્રમાણ ‘ અનુભૂતસિદ્ધસારસ્વતસ્તવ ’ નામનું શ્રી સરસ્વતી દેવીનું સ્તોત્ર હાલ પણ ઉપ-લબ્ધ થાય છે. હંમેશા પ્રાતાઃકાળમાં તેનો પાઠ કરવામાં આવે તો સરસ્વતીની પ્રસન્નતા મળે એ નિર્વિવાદ છે.

(૪) સરસ્વતીની પ્રસન્નતા અસુક ઊંમરે જ થાય એવું કંઈ નથી. જ્યારે આત્મા બળવાન થાય ને આરાધના કરે ત્યારે તેને તેનો લાભ મળે જ છે. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર જેવાને જૈનધર્મમાં લાવનાર શ્રી વૃદ્ધવાદિજીએ મોટી વયે જ ભારતીને પ્રસન્ન કરી હતી. તે વૃત્તાન્ત આ રીતે છે.

એક સુકુન્દ નામના મુનિ હતા. તેમણે દીક્ષા વૃદ્ધવયમાં ગ્રહણ કરી હતી. ભણવાની અભિલાષા અતિશય તીવ્ર હતી એટલે પુસ્તક લઈને મોટે અવાજે આખો દિવસ ગોખ્યા કરે. એટલા જોરથી ઉદ્દેશ કરે કે આકાશમાં પણ તેના પડઘા પડે. એક વખત એક જુવાન સાધુએ મશ્કરીમાં તેમને કહ્યું કે-‘આટલા મોટા અવાજથી તમે ગોખો છો તો શું બહુ ગોખી ગોખીને સાંજેલું કુલાવી દેવાના છો ? ’ મશ્કરીમાં કહેલા આ શબ્દો તેમને તીવ્ર લાગ્યા. આ શબ્દોએ તેમને આનંદ ચડાવી. તેમણે વિચાર કર્યો કે-‘ મૂર્ખા એવા મારા જન્મને ઘિસ્કાર છે ! જડ રહીને જીવન વીતાવવું એ ખરેખર નિરર્થક છે. હવે ઉપવાસ કરી કાં તો

બેદરકારીના ભોગ (૩)

પુરોહિતજી, તમારી સૂચના સુજળ અપ્રાપ્ત તીર્થની યાત્રા કરી ત્યાંથી જલ્દી પાછા ફરવાનો સંદેશો મેં જાહેરકુમાર આદિપુત્રોને મોકલાવેલો. એનો ઉત્તર પણ આવી ગયેલો કે સૈન્યના મોટા ભાગને તરતજ રવાના કરેલ છે અને અમે પણ થોડા સમયમાં જ નિકળી આવીએ છીએ. એ પછી જે કાળ વ્યતીત થયો છે એ બેતાં તેઓ આજકાલમાં આવવા બેઠાં છે. જો આપના જ્યોતિષમાં એ અંગે કંઈ અતુભાન બાંધી શકાતું હોય તો જરા બેઠાં આપો.

સંગર ચક્રીની વાત સાંભળી રાજપુરોહિતે શ્રદ્ધ-રાશિના આંક મૂકવા માંડ્યા. થોડી પળો

વીતી છતાં ગણવાનો અંત ન આવ્યો. પુરોહિતજી તો વિચારમગ્ન બની ગયા! ચક્રવર્તી રાજ સંગર તેમના મુખ પ્રતિ મોટાં માંડી રહ્યો. ધીરજ ખૂટતાં તે આખરે બોલ્યો—

કેમ બૂદ્ધેવજી, આજે આટલો બધો સમય? આવા સાદા પ્રશ્નનો જવાબ તો તમારી જાણવાએ રમતો હોય. જે હોય તે જલ્દી કહી નાખો. બે દિન વહેલા મોડાનો હિસાબ નથી. આ તો બાધુડું હોય તો એ અંગે અંતઃપુરમાં સમાચાર મોકલી શકાય. પોત્રને કહી શકાય કે જે તહાશ બાપુજી આવે છે માટે સ્વાગતની તૈયારી કર.

સરસ્વતીને પ્રસન્ન કરું નહિ તો એમ ને એમ ઉપવાસોથી જીવન સમાપ્ત કરું.’ એમ વિચારી સરસ્વતીની આરાધનામાં લાગી ગયા. એકવીશ દિવસના ઉપવાસે સરસ્વતી પ્રસન્ન થઈ ને પ્રત્યક્ષ થઈને કહેવા લાગી, “જીઠ-જીલો યા. હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ છું. તારા મનોરથો પૂર્ણ થાવ. તારી ઇચ્છા હવે સ્થાપના નહિ પામે, માટે તને જે ઇષ્ટ હોય તે આચર” એમ કહી દેવી અન્તર્ધાન પામી. મુકુન્દ મુનિએ જીડીને પારણું કર્યું. પછી કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાંથી સાંબેલું મંગાવી સ્થિર કરી, પ્રાસુક અગ્નિત જલથી સ્ત્રીચ્યુ. ને નીચે પ્રમાણે બોલ્યા.

અસ્માદશા અપિ યદા, ભારતિ! ત્વત્પ્રસાદતઃ ॥
મથેયુર્વાદિનઃ પ્રાજ્ઞા મુશલં પુણ્યતાં તતઃ ॥ ૧ ॥
इत्युत्त्वा પ્રાસુકૈર્નૈરૈઃ, સિપેચ મુશલં મુનિઃ ॥
સઘઃ પહ્લવિતં પુષ્પૈ-ર્યુક્તં તૈરૈર્યથા નમઃ ॥ ૨ ॥

[હિ સરસ્વતી! જો અમારી જેવા જડ પણ તારા પ્રસાદથી વાદી અને બુદ્ધિમાન થયા

હોય તો આ સાંબેલાને પણ પુષ્પ પ્રકટો, એમ કહીને પ્રાસુક નીરથી મુનિએ સાંબેલાને સીંચ્યું. તુરતજ જેમ આકાશમાં તારા જોગે તેમ સાંબેલાને પુષ્પ અને પાંદડા જોગ્યા.]

પાછળથી વાદકળામાં તેઓ ઘણા જ કુશળ થયા તેથી તેમનું નામ શ્રી વૃદ્ધવાદિજી તરીકે ખૂબ જ પ્રસિદ્ધિ પામ્યું.

(૫) કવિચક્રવર્તી કાલીદાસ એક સમયે અત્યન્ત મૂર્ખા હતા, પણ દેવીના પ્રસાદથી મહાન કવિ બન્યા એ વાત અતિ પ્રસિદ્ધ છે.

એ પ્રમાણે કવિત્વશક્તિ મેળવવાનું પ્રથમ સાધન મન્ત્રારાધનથી દેવતાને પ્રસન્ન કરવારૂપ છે. મન્ત્રના આમ્નાયો, વિધિવિધાન વગેરે શુરુમહારાજ પાસેથી બાળુવા. ઊચિત આમ્નાય વગેરે મેળબ્યા વગર કંઈ પણ કરવાથી લાલ મળવાને ગદલે કેટલીએક વખત ગેરલાલ થાય છે માટે અવશ્ય વિધિપૂર્વક આરાધના કરવી અને વિદ્વાન થવું.

ચઢીની વાત સાંભળતાં છતાં વિપ્રમહાશયના હોઠ ફેફડતા જ રહ્યાં ! એક શબ્દ સરખો બહાર ન આવ્યો !

અરે, મહારાજ આજે થયું છે શું ? તમારી ખુદ્દિ કાટ ખાઈ લાગે છે ! રાજવીએ કડકાઈથી ઉચ્ચાર્યું.

ત્યાં તો ગાઠ નિદ્રામાંથી માંનવી સફાળો નથત થઈ બોલી ઉઠે તેમ પુરોહિતજી બોલ્યા—

મહારાજ, મેળાપનો યોગ જણાતો જ નથી ! અરે હવે અષ્ટાપદજીથી પ્રયાણ જ નથી કર્યું !

ખરાખર આંક મૂકો—એમ જાનવું અશક્ય છે; પિતાની આજ્ઞા શિરસાવંધ કરતા યુવરાજનો સંદેશ શંકાસ્પદ ન જ હોય. ત્યાં તો પ્રતિહારીએ પ્રવેશ કરી કહ્યું કે—

મહારાજધિરાજ, એક ચર અને એક વિપ્ર આપની મુલાકાત માંગી રહ્યા છે.

જા ઉભયને સત્વર આવવા દે.

ચરને જોતાં જ સગરરાજે પૂછ્યું—

કેમ સુષેણ, શા સમાચાર છે ? અષ્ટાપદજીથી પાછા ફરેલા સૈન્યના કંઈ વૃત્તાન્ત મળ્યા છે ?

હા, મહારાજ, આજ મધ્યાનહ પૂર્વે તે લાગેળે આવી પહોંચ્યું જોઈએ. હું આગળના સુકામેથી જોઈને જ ખબર આપવા દોડ્યો આવું છું.

હીક જા, પુરિમતાલપરામાં આવે ત્યારે ખબર આપને. હું વિપ્રમહાશય ! તમારે શું કહેવું છે ?

પુરોહિતજી, તમારું મગજ કામ કરતું જણાતું નથી. ક્યાં તો પ્રકૃતિ અસ્વસ્થ હોય વા કોઈ ચિંતા ઘર કરી બેઠી હોય. તે વિના તમારા સરખા નિષ્ણાત આવા ગોટા ન વાળે. પુત્રો યાત્રાએ નિકળ્યા ત્યારે પણ તમોએ શંકાનો સૂર કાઢ્યો હતો, અને આજે આવે છે ત્યારે

પણ જૂદીજ ભૂંગળ વગાડો છો. ક્યાં તો સ્વસ્થ ચિત્તે ખરાખર જુવો અને નહીં તો ઘેરસિધાવી બાવ. શંકાના વમળ ઊભા કરવા એ હીક નથી જ.

વિપ્ર—મહારાજધિરાજ, મારી કહાણી જરા સાંભળી લ્યો. પુરોહિતજી સાથે પછી નિરાંતે વાત કરજો. રખડી રખડીને મારા ટાંટીયા નરમ થઈ ગયા છે. આપની કૃપાદષ્ટિ થાય તો આ હુળિયારાનો સિતારો ચમકે.

મહારાજ, મારો એકનો એક દિકરો અચાનક ચમદેવનો શિકાર બન્યો છે. મારે એ આંધળાની લાકડી સમો હતો. એને સજીવન કરવા મેં ઘણાં ઘણાં પ્રયત્નો કર્યા ! કેટલાયે મંત્ર-તંત્રકોવિદોના કમાઠ ઠોક્યા ! સંખ્યાબંધ સંત-મહંતોના આશ્રમના પગથિયા ચઢી નાંખ્યા ! ઘણા મહાત્માઓના ચરણ ચૂમ્યા ! એક અતુલવી યોગીરાજે ખાત્રીપૂર્વક કહ્યું છે કે—

જો, તું મૂકીસર રાખ લાવે તો હું તારા પુત્રને જીવતો કરી દઉં ; પણ શરત એક જ કે—જો ઘરમાં કોઈતું પણ મૃત્યુ ન થયું હોય એવા ઘર(કુટુંબ કે વંશ)ની રાખ હોવી જોઈએ.

આ આશાનો દીવડો લઈ હું સારીયે વિનીતા નગરી ઘૂમી વળ્યો પણ મને એક પણ ઘર-કુટુંબ એવું ન મળ્યું કે જ્યાં મરણ ન થયું હોય ! આખરે લાલ મળી કે ઈશ્વાકુ વંશમાં અવતંસ સમા ચક્રવર્તી સગર મહારાજનું કુટુંબ ભર્યું ભાદર્યું છે. ત્યાંથી કાર્ય-સિદ્ધિ થવા સંભવ છે.

મહારાજ, તેથી હું અહીં દોડી આવ્યો છું. કૃપાવંત આ રાંક પર રહેમ કરો અને સત્વર રક્ષા અપાવો.

વિપ્ર મહાશય, ખરેખર તમારું હૃદય જોઈ મને પણ ઘણું જ લાગી આવે છે કેમકે પુત્રનું મૃત્યુ એ પિતાના અંતરમાં કારી ઘા સમાન

છે કે જે રૂઝાવા પામતો જ નથી. પણ ચમરાજની નાગચૂડમાંથી ત્યાં મોટા મહારાણા સરખા બચવા પામ્યા નથી ત્યાં થાય શું ? આયુષ્યની દોરી તૂટી એટલે ખેલ ખલાસ. પિંજરમાંથી હંસલો વિદાય થયો એ પુનઃ હાથ ન આવે. યોગીરાજે જે જાતની રાખ મંગાવી છે એવી રાખ મળવી શક્ય જ નથી. અનાદિકાળથી ચાલ્યા આવતા આ સંસારમાં નથી તો એવું ઘર, કુટુંબ કે વંશ કે જેમાં કોઈનું મરણ જ ન થયું હોય ! ભલે આજે મારું ઘર ભયું જણાતું હોય પણ તેથી મારા પૂર્વજોની અમરતા નોંધાય છે ખરી ? જન્મ અને મરણ એ તો સંસારરૂપી શકટના બે ચક્રસમા સદાયે ગતિમંત છે. એમાંના મરણ ટાળે સ્વાર્થવશતાને લઈ દુઃખ સંભાવે. પણ એકાગ્રે પ્રાર્થા આત્મા ધૈર્ય ધારણ કરે. વિલાપ કે આક્રંદ કરી નગણાઈનું પ્રદર્શન ન ભરે. ભવિતવ્યતાને યાદ કરી, એની સાથેનો ઝાણાનુગંધ વિચારી, રાત્રી ભગંવંતોએ કહેલી અનિત્ય ભાવના ભાવે.

મહારાજ, કહેવું સહેલ છે પણ પાળવું સુરકેલ છે !

વિષ્ણુ મહાશય, આ સલાહ સાચા હૃદયની છે કે કેવલ આધ્યાસનરૂપ છે એ તો સમયે જ સમજાય.

મહારાજ, સાંઠ હજાર પુત્રના પિતા એવા આપ મુજ રંકને જે સલાહ આપો છો એ મારા જેવો જનાવ કદાચ આપને ત્યાં જાને તો એ જ પ્રમાણે ધીરજ રાખી શકો ?

ભાર મૂકી કહું તો રાખવી ભોંઈએ.

ત્યાં તો સૈન્યના અગ્રણીઓ આવી પહોંચ્યા અને ચક્રવર્તીના ચરણમાં નમસ્કાર કરી, ઉદાસ અને અધોવદને બેસા રહ્યા. તેમના ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુજિંદો વરસાદના વારિ સમ ટપકવા માંડ્યાં.

અરે તમે જુધા આટલા શોદાતુર થઈ,

આંખમાંથી આંસુ પાડવા કેમ મંડી ગયા છો ? જરા સમાચાર તો કહો. ક્યાં છે જનહુકુમાર આદિ મારા પુત્રો ? શું બન્યું છે ?

સ્વામી, મારું જ્યોતિષ યાદ કરો. પુત્ર-ત્રેળાપનો યોગ જ નથી ! આપના ઉપાલંબથી મેં ચોક્કસાઈ કરી લીધી છે અને પછી જ દુઃખાતા અંતરે આ વહી રહ્યો છું.

મને સત્વર કહો. એ બધા ક્યાં ગયા ?

વિષ્ણુ મહારાજ, જે વાત પુરોહિતજી બોલી શકતા નથી અને સૈન્ય નાયકો ઉચ્ચારી શકતા નથી તે હું જ કહું છું. જનહુકુમાર આદિ આપશ્રીના સાંઠ હજાર પુત્રો એક સામટા કાળ-દેવનું ભક્ષ્ય બની ચૂક્યા છે.

આ કણુંકટું વેણુ શ્રવણ કરતાં જ સગરરાજ બેલાન બની ગયા ! અને ત્યારે શુદ્ધિમાં આવ્યા ત્યારે એટલી હદે ગમગીન થઈ ગયા કે—

‘હા પુત્રો, હા પુત્રો’ એ શબ્દો સિવાય કંઈ જ બોલ્યા નહીં. તેમની ચક્ષુઓ આંસુથી છલકાવા માંડી !

મહારાજ, આપ આ શું કરી રહ્યા છો ? વિષ્ણુ બોલ્યા અને આગળ ચલાવ્યું.

મારા પુત્ર અંગેનું આપનું આધ્યાસન શું પરોપદેશે પાંડિત્યમ્ જેવું હતું ? ધીરજ ધરો. જનવાનું જાની ગયું. ત્યાં એ પાછળ આંસુ સારવાનો અર્થ શો ?

ભૂદેવ, હું સમજી છું. પણ એક સામટા આ તો સાંઠ હજાર !

મહારાજ, મને એકનું દુઃખ અને આપને એ ગધાનું ! પિતાનું હૃદય કદ તો સરખું જ અનુભવે. હવે તો મજબૂત મન રાખો. વૃતાન્ત સાંભળી દયો, અને અંતઃપુરમાં ખળર કલાવો. કર્મબંધકાળે એ સર્વ સાથમાં હશે એટલે એના ઉદયકાળે પણ એમનો સંહકાર ન તૂટ્યો !

શ્રી સિદ્ધચક્રનું અર્પૂર્વ માહાત્મ્ય.

(લેખક-મુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ-અમદાવાદ.)

નવપદજીની સ્થાપના હૃદયમાં કરવી. જેવી રીતે સિદ્ધચક્રનો ગટો આવે છે તેવી રીતે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપની સ્થાપના કરવી. સ્થાપના કર્યા બાદ સર્વ વિપયોથી વ્યવૃત કરેલું મન પ્રથમ અરિહંત પદ જે અરિહંતની પ્રતિમા સિદ્ધચક્રના મધ્યમાં છે તેમાં મનને ધરાવતો બેઠો દેવ. તે અવસરે અરિહંતનું ધ્યાન કરવું. કેવી રીતે ધ્યાન ધરવું? તે આગલ કહેવામાં આવશે. તેના વિના બીજું કંઈ પણ યાદ કરવું નહિ. કદાચ આવે તો વારંવાર પ્રયત્નથી ઉપયોગથી ફર કરવું.

ધ્યાન—પ્રથમ અરિહંતનું ધ્યાન કરવું. ત્યારબાદ અનુક્રમે નવપદનું ધ્યાન કરવું. અરિહંત ઉપર લક્ષ રાખી વિચાર કરવો કે-અરિહંત જોટલે શું? અને. અરિહંત શાથી થવાય? અરિ જોટલે શનુઓ તેને હજી તે અરિહંત. શનુઓ કોણ છે? રાગદ્રેષ જો મોટા શનુઓ છે. એને છતવાથી સર્વે શનુઓનો

જય થાય છે. રાગ અને દ્રેષ શાથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરવસ્તુમાં હું અને મારાપણું માનવાથી રાગ દ્રેષ ઉત્પન્ન થાય છે. પરવસ્તુ કોણ છે? આત્માથી વ્યતિરિક્ત જે કંઈ જગતમાં વસ્તુ છે તે પરવસ્તુ છે. આ હુનિયામાં છ પદાર્થો છે. તેમાં ધર્માસ્તિકાયાદિ ચાર કંઈ હુખ કરતા નથી. આત્મા પણ હુખ કરતા નથી. ત્યારે બાકી પુદ્ગલ દ્રવ્ય રહ્યું. તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય જ આ જીવોને જગતમાં ચારે જતિમાં રાજો છે, માટે પરદ્રવ્ય પુદ્ગલ તે જ હું અથવા તે મારું છે, આવી રીતે પરવસ્તુમાં પોતાપણું માનવાથી તેના લાભથી રાગ થાય છે. તેના અલાભથી દ્રેષ થાય છે. ઇષ્ટપ્રાપ્તિથી રાગ, અનિષ્ટ પ્રાપ્તિથી દ્રેષ. જ્યાં રાગ અને દ્રેષ છે ત્યાં કર્મ બંધાય છે અને કર્મ બંધનથી સંસારની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે પરવસ્તુમાંથી મારાપણું કાઢી નાંખી પોતાના આત્મસ્વરૂપમાં જ જેઓ લીન થઈ રહ્યા છે તેઓજ રાગદ્રેષનો જય કરે છે અને તે રાગદ્રેષ શનુના છતવાથી અરિહંત કહેવાય છે.

સૈનાનાયકોએ જ્વલનપ્રલ દેવની વાત કહી સંભળાવી અને આવતાં પહેલાં આ વિપ્રને મોકલવાનું કેમ જોઈવડું પડ્યું તે પણ સમજાવ્યું. પુરોહિતજીએ એમના ગમનકાળે પોતે કથન કરેલ વાતનો અકોરો મેળવી આવ્યો. 'હોણહાર મિથ્યા નથી થતું' એ ટંકશાળી સૂત્ર યાદ કરી સૌએ મન મનાવ્યું. અંત:પુરમાં સમાચાર પહોંચતાં જ જાણે મોટો સાગર ભરતીએ ચઢ્યો હોય એવો રૂદનને ઉઠાણો ઉઠ્યો! ચક્રીએ જઈ સૈને ઠંડા પાડ્યા. 'હુઝનું

ઓરડા દહાડા' એ મુજબ આ બતાવ પણ ભૂતકાળમાં વિલીન થવા લાગ્યો. બાઈમાં પણ ગંગાનો પ્રવાહ છલકાવા માંડ્યો. એ સમાચાર ચક્રી પાસે આવતાં તેમણે જન્દુપુત્ર લગીરથને મોકલી એનું વહેણ પુનઃ ગંગામાં વહાવ્યું. ગંગા નદીના જન્દુવી અને લાગીરથી નામ છે તે આ કારણથી જ. નાનકડા પ્રમાદે કેવો કેર વર્તાવ્યો! માટે 'સમયે મા પમાપ' એ સૂત્ર ટંકશાળી છે.

(ચાલુ)
—ગોકર્ણી

હવે શ્રી અરિહંતે રાગદ્રેષનો જય કેવા અનુક્રમથી કર્યો તે જાણવું જોઈએ અને તે જાણી આપણે પણ તે જ પ્રમાણે વર્તન કરીએ તો આપણે પણ અરિહંત થઈ શકીએ. તે અનુક્રમ જાણવાને માટે આપણા પ્રથમ ઉપગારી પ્રભુ મહાવીર અને અરિહંત પ્રભુનું ધ્યાન કરતાં તેઓએ અંગીકાર કરેલ અનુક્રમને, તેના શુભાંતુ સ્મરણ કરીએ. તે પણ આપણા જેવા મનુષ્ય હતા પણ પોતાનું બલવીર્ય ફોરવી કર્મ શત્રુઓનો જય કર્યો તેનું આપણે પણ અનુકરણ કરવું જોઈએ. પ્રથમ મહારસ્વામીએ આ સંસારનું મૂલ શ્રી છે એમ નિર્ણય કરી ગૃહસ્થાશ્રમમાં દીક્ષા લઈ પ્રથમથી જ સ્ત્રીનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ સંસારમાં હાજરું કારણ પૈસા અથવા ધન છે એમ નિર્ણય કરી જાર માસ સુધી ચાચકોને અને બીજાઓને સર્વ ધન આપી દીધું અર્થાત્ ધનનો ત્યાગ કર્યો. ત્યારબાદ સંસારનું કારણ સ્વજન કુટુંબ જ્ઞાતીનો સ્નેહ છે અને દુઃખમાં મનુષ્યોનો સંસર્ગ છે, એમ જાણી સર્વથા ગૃહસ્થાશ્રમ ત્યાગ કરી શ્રમભુનિર્જીવપણું અંગીકાર કર્યું. નિર્જીવ થયા બાદ ગામ અને દેશનો ત્યાગ કરી, અરણ્યની અંદર એકલા આદ્યા ગયા. ત્યારબાદ એવા નિર્ણય ઉપર આવેલા છે કે એકલા ધ્યાનથી તેમ એકલી તપસ્થાથી સિદ્ધિ નહીં થાય પણ જ્ઞાન અને ક્રિયા બેઉથી સિદ્ધિ થાય છે એમ નિશ્ચય કરી અતિ ઉત્કૃષ્ટ તપસ્થા અને તેની સાથે રાત્રિ અને દિવસ ધ્યાન ધરવા લાગ્યા. કોઈ દિવસ વનમાં, તો કોઈ દિવસ સ્થશાનમાં, કોઈ દિવસ સૂના ઘરમાં કોઈ દિવસ વસ્તીમાં એ રીતે અનિયમિત વિહાર કરતાં અને મહાઉત્કૃષ્ટા ઉપસર્ગો સહન કરતા, આત્માને આત્મિક શુભાથી વાસિત કરતા, પૃથ્વીતલ ઉપર વિચરતા તે મહાત્માએ મહા કઠીન અભિશ્રદ્ધા ગ્રહણ કર્યા હતા. જ્યાં સુધી કેવલ

જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી મારે મૌનપણ રહેવું. નિરંતર ધ્યાનમાં રહેવું. કોઈને અપ્રીતિ થાય ત્યાં રહેવું નહિ. ઇત્યાદિ ઉત્કૃષ્ટા અભિશ્રદ્ધા ગ્રહણ કરી રાત્રિ-દિવસ અપ્રમાદીપણામાં કાલ વ્યતીત કરતા, સાડાગાર વર્ષોતરે ઉત્કટ આસને બેઠાં. શુક્લધ્યાનના બીજા અને ત્રીજા પાયાના મધ્ય ભાગમાં વર્તતાં કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. કેવલજ્ઞાન પહેલા અપાયજૂત રાગ-દ્રેષાદિ જવાથી અપાયાપગમાતિશય પ્રગટ થયો. અપાયાપગ-માતિશયના પ્રતાપથી સ્વાભાવિક વૈરવાળાં તિર્થંચો અને મનુષ્યો પોતાના વૈરભાવને મૂકી દઈ તેમની નજીકનો પ્રદેશ સેવન કરતા હતા. અર્થાત્ જે સ્થળે ભગવાન હોય તે સ્થળના કેટલાક ભાગ સુધી વૈરવાળા તિર્થંચો અને મનુષ્યોના વૈરભાવ શાંત થઈ જાય, ત્યારબાદ કેવલજ્ઞાનથી જ્ઞાનાતિશય પ્રગટ થયો, જ્ઞાનાતિશયથી ભગવાન અર્હંત તથા મહાવીર લોકાલોકના ભાવને બદલુતા થયા. ઉત્પાદ, વ્યય અને ક્રુષ-યુક્ત પંદારો અતીત, અનાગત અને વર્તમાન એ ત્રણે કાલના દ્રવ્યોના અનંત પર્યાયો દેખતા બહુતા થકા વિચરતાં હતાં.

ત્યારપછી પૂજા અતિશયથી દેવતાઓ, ઈન્દ્રો, ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષ અને વૈમાનિકના દેવો આવી ભગવાનની ભક્તિ-સેવા કરવા લાગ્યાં. ત્યારપછી વચનાતિશયથી દેશના દેવાને માટે દેવતાઓ પોતાની ભક્તિ જણાવતા સમવસરણની રચના કરે છે. પ્રથમ વાયુકુમાર દેવ એક યોજનપ્રમાણ ભૂમિને શુદ્ધ કરે છે. વ્યંતર દેવ સુવર્ણ અને રતનથી ભૂમિની પીઠિકા ણાંધે છે. પછી રૂપાનો ગઢ અને સોનાના ઠાંગરા રચે છે. ત્યારપછી જ્યોતિષી દેવ સોનાનો ગઢ અને રતનના ઠાંગરા એમ બીજો ગઢ રચે છે. વૈમાનિક દેવ રતનનો ગઢ અને માણી રતનના ઠાંગરા એમ ત્રીજો ગઢ રચે છે. ત્રીજા ગઢમાં સમભૂમિ ભાગમાં રતનનો ચોતરો કરે છે. વચમાં

અથોક્તવૃક્ષ આખા સમવસરજીમાં ફેલાઈ રહ્યાં છે. તેની નજીક ચાર દિશાઓ ચાર સિંહાસનો માંડેલા છે, તે પાદપીઠ સહિત છે. ત્યાં પૂર્વ દિશા સન્મુખ ભગવાન બેસે છે. ત્રણ દિશાએ ત્રણ પ્રતિબિંબો સ્થાપન કરેલાં હોય છે. દેવતાઓ આખા સમવસરજીમાં યુષ્મની વૃષ્ટિ કરે છે. દિવ્યધ્વનિ પણ થઈ રહ્યો છે, આમંત્રણ બાજુએ વીંઝઈ રહ્યાં છે. લામંડલ પણ સૂર્યથી અધિક પ્રભાવાળું જલહળાટ કરી રહ્યું છે. આકાશમાં દિવ્ય હુંહુભિનો નાદ મધુર થઈ રહ્યો છે; મસ્તકે ત્રણ ત્રણ છત્રો અન્ન મંડલને આકાશે શોભી રહ્યાં છે. ભગવાનના પાદપીઠની મૂલમાં અગ્નિ ખૂણે પ્રથમ ગણધરો બેસે છે. તેની પછવાડે મુનિવરો બેસે છે. તેની પછવાડે વૈમાનિક દેવીઓ અને તેની પછવાડે સાધ્વીઓ બેસી રહે છે. મંદિર ખૂણામાં ભુવનપતિ, જ્યોતિષ અને વ્યંતરની દેવીઓ બેસી રહે છે. ભુવનપતિ, જ્યોતિષ તથા વ્યંતર દેવો એ ત્રણે વાયવ્ય ખૂણામાં બેસે છે. વૈમાનિક દેવ, મનુષ્યો અને મનુષ્ય સ્ત્રીઓ એ ત્રણે ઇશાન ખૂણામાં બેસે છે, ધીન ગદમાં તિર્થંત્રો, સિદ્ધ, વ્યાધ, મૃગાદિ પોતપોતાના વૈરભાવ મૂઠી દઈ, મસ્તક બંધી કરી ભગવાનની દેશનાતું પાન કરી રહ્યાં છે. ભગવાન પણ વચનાતિશય પ્રગટ કરે છે. જગત છવોના હિત માટે જોજનગામિની ધર્મદેશના પ્રારંભ કરે છે, જે દેશનાને દેવ, મનુષ્યો અને તિર્થંત્રો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે છે. પૂર્વાપર વિરોધ સહિત-સંશય સહિત છવોને પરમ શાંતિ ઉત્પન્ન કરાવે છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં દેશના સાંભળવામાં અથવા ભગવાનના સન્મુખ સ્થિર થઈ બેઠી જવું, જેટલી વાર સ્થિરતા રહે તેટલી વાર સ્થિર રહેવું.

ત્યારબાદ સિદ્ધ ભગવાન ઉપર દૃષ્ટિ રાખવી. સિદ્ધ ભગવાનનાં શુભેત્તું ચિત્તન કરતાં તેમાં સ્થિર થાવું. સિદ્ધ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન,

અનંત આનંદ, અનંત વીર્ય, અનંત સુખ, સાદિ અનંત, અણુફલુ, અણુ-આ, આઠ મોટા શુભેત્તું કરી સહિત સમગ્ર કર્મ ફલક વિસ્તૃત, આત્મસ્વરૂપમાં લીન થયેલાં જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોકાદિથી મુક્ત થયેલ, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શથી સહિત, એકાંત અનંત સુખમાં મગ્ન થયેલ ખરેખર આત્મસુખ સિદ્ધ ભગવાન જ અનુભવે છે. જ્ઞાતાવરણી કર્મનો ક્ષય થવાથી જેમને એ અનંત જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયેલું છે, દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંતદર્શન જેમને પ્રાપ્ત થયું છે, મોહની કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત આનંદ જેમને પ્રગટ થયો છે; અથવા યથાખ્યાત ચારિત્ર અથવા સ્થિરતા શુભ જેમને પ્રગટ થયેલ છે, અંતરાય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંતવીર્ય જેમને પ્રાપ્ત થયેલ છે, વેદનીય કર્મનો ક્ષય થવાથી અનંત અભ્યાસ સુખ જેમને પ્રાપ્ત થયેલ છે, આયુ કર્મના ક્ષયથી સાદિ અનંત સ્થિતિ જેમની છે, જોત્ર કર્મનો ક્ષય થવાથી અણુફલુપ્રાપ્ત પ્રાપ્ત કરેલ છે, નામ કર્મનો ક્ષય થવાથી અણુ-શુભ પ્રાપ્ત કરેલ છે; એ આદિ અનંત શુભેત્તું સહિત સિદ્ધ ભગવાન આત્મસ્વરૂપે લીન થઈ રહેલ છે. એ આઠ શુભેત્તું સ્થિરતા કરવી.—

સ્થિરતાનો અર્થ કોઈપણ વિચાર ન કરતાં એક તે શુભમાં લીન થઈ રહેવું. જ્યારે હવે તેમાંથી સ્થિરતા ખાસે ત્યારે ત્રીજા આચાર્ય પદ ઉપર લક્ષ આપી ખીણા વર્ણની મૂર્તિની આકૃતિ ચિત્તમાં સ્થાપી આચાર્યના શુભેત્તું વિચાર કરવો. જે આચાર્ય ભગવાન અથવા શાસનનો બાર વડન કરવાને ધોરી જેવા છે, જે હાદશાંતીરૂપ ગાળીપીટકને ધારણ કરે છે. તીર્થંકર મહારાજ પણ શાસનરૂપ રચની લગભગ તેમને સાંભળી છે, જેથી તેઓ સર્વ અંધનું રક્ષણ કરે છે. સૂત્રાર્થ વાચનાઓ આપી પચ્ચર જેવા શિષ્યોને નવપણવિન કરે

છે. તીર્થ દર મહારાજને વિરહે જે અનાથ એવા સંધનું તથા મુનિઓનું સારણ વારણ ચોયણ પડિચોયણાદિકે કરી રક્ષણ કરે છે.

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને હસ્તાલંગનભૂત અનેક શુભાન્વિત આચાર્ય મહારાજ છે. એવી રીતે તેમના શુભોમાં લીન થઈ જવું અર્થાત્ તે શુભોની પોતામાં વૃદ્ધિ કરવી. ત્યાર પછી નીલવર્ણની આકૃતિ હૃદયમાં સ્થાપન કરી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જેમ રાજને યુવરાજ હોય છે તેમ આચાર્ય મહારાજના યુવરાજ પેઠે રહેલા સાધુઓના શુભોએ કરી વાસિત થયેલા શિષ્યોને મૂલસૂત્ર લાણાવનારા, પચીશ શુભોએ સહિત, નિષ્કારણ ઉપગારી એવા અનેક શુભાર્થિત ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શાસનરક્ષક બાળવા. પચીશ શુભો—અગ્રીયાર અંગ, ગાર ઉપાંગ, ચરણસિત્તરી કરણસિત્તરી વિગેરે પચવીશ શુભો સહિત મહાશાસનઉપગારી સ્વપર હિતકારી ઉપાધ્યાયજી મહારાજના શુભોમાં લીન થાવું.

ત્યારપછી હૃદયમાં શ્યામવર્ણની આકૃતિ મુનિ મહારાજની સ્થાપના કરી મુનિ મહારાજનું ધ્યાન ધરવું. ગાદા અભ્યંતર અંથી રહિત નિર્જંથો શુદ્ધસ્થાના પ્રતિબંધથી રહિત નિર્લેપ અપ્રતિબંધ વિહારી આત્મસ્વરૂપમા રમણ કરવા-વાલા અધ્યાત્મ રસથી પુષ્ટ થયેલા આ લોકની પરલોકની વાંછા રહિત સત્તાવીશ શુભો સહિત સ્વપરઉપગારી મોક્ષમાર્ગના સાધક એવા અનેક શુભાન્વિત મુનિમહારાજ જગતના ઉપગારી બાળવા. એ સત્તાવીશ શુભોપેત નિઃસ્પૃહી સ્વપરતારક મુનિ મહારાજના શુભોમાં લીન થવું અને તેના શુભો જેમ ગને તેમ પોતામાં આદોષવા. ત્યારબાદ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ ઉપર મતને યથાશક્તિ દેવવૃં અને એ નવે પદોમાં લીન થતાં સમાધિ થાય. જે શુભોનું ધ્યાન કરીએ છીએ તે શુભોઓના શુભ

આપણામાં આવી જાય ત્યારે સમાધિ થઈ જાયવી. (૧) વાદવિવાદ ન કરે, સમભાવે રહે. પરભાવને સર્વથા અસ્થિર બાળે, પરયુક્તલમાં આસક્તિ નહીં. સ્વભાવમાં રહે, તે જ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય કહેવાય. (૨) પરની ઇચ્છા, આશીલાવ, દીનપણ, કર્મબીનતા, જન્મમરણ, અજ્ઞાન, એ જ પરમ દુઃખ છે. (૩) આત્માને રસ્તો બતાવે, આત્માને ઓળખાવે, તે સદ્ગુરુ બાળવા. (૪) આત્માને શાશ્વતો બાળે તે જ વિવેક અને સમકિત. (૫) આત્મજ્ઞાન સિવાય બાહ્યજ્ઞાન તે અત્મશુભને અસ્વાદન પામે નહીં. (૬) જે આત્માના ધર્મને બતાવે, કર્મ-બલથી મુકાવે, તે શુદ્ધ સંન્યસ કહેવાય. (૭) આત્મબોધ અતુલ્ય જ્ઞાન, સ્પર્શજ્ઞાન તે જ્ઞાન બાળવું. (૮) સર્વ વસ્તુને જીવ બાળે છે, (૯) જ્ઞાન ચેતના બાળે ત્યારે પોતાની કથા પોતે કહે. (૧૦) સમકિત દ્રીપસમાન છે, તેમાં શુદ્ધતા વચન મોતી સમાન છે. (૧૧) વૈરાગ્ય તે દૃઢપવૃક્ષ, આનંદ તે સુધા, શુદ્ધભાવ તે અંદ્રમા કહેવાય. (૧૨) જ્ઞાનદષ્ટિરૂપી હાથી તેની પાસે ઉદયરૂપી કૃતરો ભસીને ચાડ્યો જાય છે. (૧૩) ચેતના એ પ્રકારની છે. તેમાં જ્ઞાન ચેતના તે મોક્ષ અને કર્મ ચેતનાથી બંધ થાય છે. (૧૪) જ્યાં સુધી હૃદયમાં પ્રમાદ છે ત્યાં સુધી પરાધીનપણું છે. (૧૫) વૈરાગ્ય, શૃંગારની સાથે હોય નહિ. અને શૃંગારની સાથે વૈરાગ્ય પણ હોય નહિ; જ્ઞાન તે વૈરાગ્ય સાથે અને વૈરાગ્ય તે જ્ઞાન સાથે હોય પણ જુદા હોય નહિ. (૧૬) વીતરાગના વચનની અસરથી વિષય, કષાય, નિસ્વાદ ન લાગ્યા તો બાળવું કે વીત-રાગના વચન કાને સાંભળ્યા નથી (૧૭) જગતનો માર્ગ પ્રમાદનો છે અને મોક્ષમાર્ગ અપ્રમાદનો છે. મન, વચન, કાયાથી કરેલ કર્મ તે તપ સંજ્ઞાદિ શુભ વ્યાપારે નાથ પામે. સત્તાએ રહેલ કર્મ, શુભ ઉપયોગે નિર્જરે મિથ્યાત્વના

ખાધેલાં કર્મ, સમ્યક્ત્વથી જાય. અવિરતીના ખાધેલા કર્મ વિરતી કરવાથી જાય, કષાયથી ખાધેલાં કર્મ, ઉપેશમાદિકથી જાય. પ્રમાદથી ખાધેલા કર્મ અપ્રમાદથી જાય. ઇન્દ્રિય વિષયના ખાધેલા કર્મ તપસ્યા કરવાથી જાય. શુદ્ધ ઉપયોગે કર્મ પોતાના દ્રવ્યશુભપર્યાયમાં તદાકાર, અશુદ્ધ ઉપયોગે રાગદ્વેષ તદઉપયોગે કર્મખંધ, શુભ ઉપયોગે પુણ્યખંધ, અશુભ ઉપયોગે પાપખંધ, પાપે અચાતા, પુણ્યે ચાતા, કર્મે સંસાર અને ધર્મે મોક્ષ. ધર્મ તે આત્મસ્વભાવજનિત અને પુણ્ય પાપ તે કર્મજનિત. પુણ્ય તે ખંધ છે, ભોગ છે, આશ્રવ છે અને ક્ષય પામી છે. ધર્મ તે સંવરરૂપ છે, નિર્જરારૂપ છે અને અક્ષય છે તે સમક્રિતીને હોય. જ્યાં સુધી જીવ સંકલ્પવિકલ્પમાં પ્રભુમે છે ત્યાંસુધી કર્મ ખંધાય છે. જીવ નિર્વિકલ્પભાવે પ્રભુમે ત્યાં ધર્મ નીપજે. વિકલ્પે કર્મ, નિર્વિકલ્પ ધર્મ. કર્મ, ચેતના તે રાગદ્વેષરૂપે પ્રભુમું, કર્મફલ ચેતના તે ઉદય આવેલા કર્મને વેદવું, દ્રવ્યકર્મ તે આઠ કર્મ, ભાવ કર્મ તે રાગદ્વેષાદિ અશુદ્ધ પરિણામ તે કર્મ. તે પાંચ શરીર કર્મ ચેતના તે ત્રસ જીવને હોય. કર્મફલ ચેતના તે એકેન્દ્રિય જીવને હોય. જ્ઞાન ચેતના તે સમક્રિતીને હોય. પરાક્રમ તે ઉદયાનુસારે બલ તે શરીરનું વીર્ય તે આત્માનું, દ્રવ્ય નિર્જરા તે કર્મની વર્ગણાને ઘટાડવી. ભાવ નિર્જરા તે રાગદ્વેષ મોહાદિનું ઘટાડવું તે, દ્રવ્ય જ્ઞાન તે શાસ્ત્રાદિકનું પઠનરૂપ, ભાવજ્ઞાન તે આત્મતા સ્વરૂપનું જાણપણું, અજ્ઞાનીનો નિશ્ચય તે જન્મ મરણનું કારણ છે અને જ્ઞાનીનો નિશ્ચય તે મોક્ષનું કારણ છે.

વર્તમાન સમાચાર.

શ્રી આત્માનંદ જૈન મહાસલા પંચામૃતું
૧૬મું અધિવેશન.

હુધિઆના (પંચામૃત), આચાર્યશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની છત્ર છાયામાં અખાલાનિવાસી શ્રીમાન્ જ્ઞાનચંદ્રજી સબજગની અધ્યક્ષતામાં મહાસલાનું ૧૬ મું અધિવેશન લા. સુ. ૮-૬ના રોજ ભરવામાં આવ્યું હતું. પંચામૃતભરના ઘણા નરનારીઓ એકત્ર થયા હતા. સમાજોપયોગી, ધર્મોપયોગી અને દેશોપયોગી ઘણા ઠરાવો પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. તથા ખાલાસુનિશ્રી જનકવિજયજી મ. ની અઠાધ નિમિત્તે મહોત્સવ યોજવામાં આવ્યો હતો. સુદ ૧૧ના રોજ જગદ્ગુરુ શ્રીમદ્ વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મ. ની જયંતી સમારોહ- પૂર્વક ઉજવવામાં આવી હતી, અને રાત્રીના લાલા કપૂરચંદ્રજી જૈન જૂજરાનવાલા નિવાસીની અધ્યક્ષતામાં સલા ભરવામાં આવી હતી.

આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજી
મહારાજની સ્વર્ગવાસતિથિ

આપણી સલા તરફથી પ્રતિ વર્ષની માફક આ વર્ષે પણ આસો શુદ્ધ ૧૦ ને મંગળવારના રોજ આ. મહારાજશ્રી વિજયકમલસૂરીશ્વરજીની સ્વર્ગવાસ- તિથિ નિમિત્તે અત્રેના મોટા જિનાલયમાં શ્રી નવ- પદજીની પૂજા રાગ-રાગિણી સાથે લઘુવવામાં આવી હતી, જે સમયે જનતાએ સારી સંખ્યામાં લાભ લીધો હતો.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

કાર્તિક.

પુસ્તક ૪૩ બું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ નવેમ્બર ::

અંક ૪ થો.

નૂતન વર્ષ—મંગલાચરણ.

વસંતતિથિકા વૃત.

હે ! અંત્ય તીર્થપતિના સૂત્ર નૂતન વર્ષ, ધાળે પસાર વિલુ વિલુ અને સહર્ષ,
પ્રાચીન જૈન મતવણી જ્યોતિષશાસ્ત્રો, ફરકાવળે ફરીને વિશ્વે ધ્વજાઓ.

અવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી

ૐ મહેન્

રામ. ભેનપુરી-ભોપાલી.

ૐ અહુન ભગવંત નમોરી ! નમોરી-નમોરી-નમોરી-નમોરી,

ૐ અહુન ભગવંત નમોરી.

ગગન મંડળ મેં છાઈ જાદલીયા ! કેવળ ભાનુ ઉદ્યોત ભયોરી.

ૐ અહુન. ૧

શત્રુ મિત્ર સમભાવ રહે તું ! ઘટ ઉત્તસ ભયોરી.

ૐ અહુન. ૨

અમૃત સમ વચણા તુજ વરસે ! સ્વાહવાદ ધનધોર ભયોરી.

ૐ અહુન. ૩

સાધ્ય સાધનના લેદ કહેતું ! ધ્યાતા ધ્યેય એક તાન ભયોરી.

ૐ અહુન. ૪

વંદન વૈરાટી પૂજન અર્ચન ! પાલવ તુજ પકથોરી.

ૐ અહુન. ૫

અ મ દા વા દ

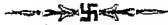
અવેરીયા

વૈરાટી નિકેતન

અવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી

નૂતન વર્ષાભિનન્દન.

વસંતતિલકા.

હ્રીકારના મધુર શુન્ન સાથ આવે,
આશીષ ગૌતમતણા વળી સાથ લાવે;
સંસ્કાર સંપદ સમૃદ્ધિ અનંત લાવે,
દીપાવલી સુખદ ભારતમાં પધારે.

૧

મિશ્ર.

પદે પદે કુકુભરાશિ વેરે,
સુહાસ્યથી સંકટ સર્વ નાસે,
સમૃદ્ધિથી ભારતને ભરી દે,
દીપાવલી દીપ અનંત સોડે.

૨

જિનેશ્વરો સિદ્ધ કરે સુકર્મો,
અર્પે મધુ ચેતન માનવીમાં,
અર્હતકૃપાથી પરમેષ્ઠભાવના,
સંસિદ્ધ થાયે જગના જનોની.

૩

વસંતતિલકા.

આયુષ્ય દીર્ઘ અતિરમ્ય સમૃદ્ધિ સાથે,
પામે જનો જિન કૃપાથકી ભારતીના,
આ નવ્ય વર્ષ જનજો અતિ ભવ્યભાવી,
સંસ્કાર શાંતિ રસ રેલમછેલ વર્ષો.

૪

શાફલવિકીડિતમ્.

ગ્રામ ગ્રામ વિષે ફરી વિલસતો જ્ઞાનાંશુ વર્ષાવતો,
સદ્વિજ્ઞાન વિચારદાન કરતો પ્રજ્ઞા-પ્રભા પ્રેરતો;
સંસ્કારો સૂચવે સદા સુમનસા પૃથ્ઠે ધરી સર્વથા,
આત્માનંદ પ્રકાશ આ જગતમાં વિસ્તાર પામે સદા. ૫

રચયિતા:-સુનિશ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ.

કવિ કેમ થવાય ?

(ગતાંક ૫૪ ૪૧ થી શરૂ)

લેખક—મુનિરાજ શ્રી હુરન્ધરવિજયભ.

કવિત્વ શક્તિ પ્રાપ્ત થવામાં પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર એ ખીલ્લું કારણ છે. એથી જ કહેવાય છે કે, ‘કવિ જન્મે છે પણ બનતો નથી.’ આવા ખીલ પ્રકારમાં એવા કવિઓનો સમાવેશ થાય છે, કે જેઓએ આ જન્મમાં કંઈપણ વિશિષ્ટ પ્રયત્નો ન કર્યા હોયને અસાધારણ શક્તિનો વિકાસ દેખાતો હોય, તેમને માટે પૂર્વજન્મની સુંદર આરાધના અને તેથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મનો વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ માનવામાં આવે છે.

(૧) દશ પૂર્વધર શ્રી વજ્રસ્વામિજી મહારાજ, જૈન શાસનના અદ્વિતીય પ્રભાવક થયા, તેમના પ્રતિભા ને પાન્ડિત્ય અપૂર્વ હતાં. યૌશવ-અવસ્થાથી જ તેમની સ્મરણશક્તિ આશ્ચર્ય પમાડે તેવી હતી.

સુનંદા તેઓશ્રીના માતા ને ધનગિરિજી પિતા. તેઓ ગર્ભમાં હતા ત્યારે જ પિતાએ પ્રમજ્યા ગ્રહણ કરેલ. જન્મ પામ્યા બાદ પિતાની દીક્ષા સંબંધી હકીકત સાંભળી પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું, જાતિ સ્મરણજ્ઞાન ઉપજ્યું, માતાનો મોહ એછો થાય માટે માતાને કંટાળો જ આપવા લાગ્યા. કંટાળેલ માતાએ એક સમય ગોચરી માટે આવેલ પેતાના પૂર્વના સ્વામી મુનિશ્રી ધનગિરિજીને સોંપી દીધા.

સાધ્વીના ઉપાશ્રયે તેમનો ઉછેર કરવામાં આવ્યો. ત્રણ વર્ષની વયમાં પાઠ કરતી સાધ્વી-ઓનાં શબ્દ સાંભળી અગિયારે અંગે મુખ પાઠ કરી લીધાં.

ઘણી નાની ઉંમરમાં તેમને મુનિ બતાવવામાં આવ્યા. અગાધ આગમોના વિચારો આપોઆપ તેમનામાં સ્ફુર્તી. શુરુ મહારાજ તો સાક્ષિ માત્ર થયાં. એક વખત શુરુ મહારાજ બહાર પધારેલ ત્યારે બીજા મુનિઓને શાસ્ત્રનું અધ્યયન સુંદર રીતે કરાવવા લાગ્યા. શુરુ મહારાજે આવી શ્રમ રીતે જોયું ને સાંભળ્યું, ખૂબ ખુશ થઈ નાની વયમાં જ વાચનાચાર્ય બનાવ્યા. આ સર્વ લઘુવયમાં જે બન્યું તેમાં આ જન્મના કંઈપણ વિશિષ્ટ કારણો નથી જણાતાં, તેમાં કારણભૂત પૂર્વજન્મની વિશિષ્ટ આરાધના જ છે.

(૨) જૈન આગમોના ચતુરનુયોગમય વ્યાખ્યાનની વ્યવસ્થા કરનાર પૂર્વધર શ્રી આર્ય-રક્ષિતજી મહારાજ પણ પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારો સાથે જ જન્મ્યા હતા.

દશપુર નગરમાં સોમદેવ નામના પ્રાદાણ હતા. તેમના સુપુત્ર શ્રી આર્યરક્ષિતજી. બાલ્ય વયમાં તેમની યાદશક્તિ અપૂર્વ બાણી મહાન પન્ડિત બતાવવા માટે તેમને સુંદર અધ્યયન કરાવવામાં આવ્યું. અતિશય નાની અવસ્થામાં વ્યાકરણ—ન્યાય—વેદાન્ત—મીમાંસા—વેદ—વેદાંગ. વગેરે સર્વ શાસ્ત્રોનો પાર પામ્યા. તેમની પ્રતિભાનો પરિમલ ચોમેર પ્રસરી. રાજા અને પ્રજા સર્વને તેમની વિદ્વંત્તા માટે સદ્ભાવ પ્રકટ્યો. તે સદ્ભાવ બતાવવા માટે હાથીની અંગાડી પર બેસારી સન્માનપૂર્વક મોટા આહમ્બાર સાથે તેમનો નગરપ્રવેશ કરાવવામાં

આવ્યો, ને મહામૂલ્યવાળા હેટણાં તેમને આપવામાં આવ્યા.

જૈન ધર્મના સુન્દર તત્ત્વને સમજનાર માતાને શ્રી:આચાર્યરક્ષિતજીનું આ વ્યાવહારિક જ્ઞાન આનન્દ આપનાર ન થયું. જે જ્ઞાનથી પોતાની જનેતા પ્રમોદ ન પામે તે શું કામનું? એમ વિચારી માતાના કહેવા પ્રમાણે પૂર્વના અભ્યાસ માટે પુનઃ તૈયાર થયાં. મુનિ થયાં, પૂર્વ લક્ષ્યા, આચાર્ય બન્યા અને શાસનના મહાપ્રભાવક નાની ઉંમરમાં થયાં. તેઓશ્રીનાં આ સર્વ વિકાસમાં પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારો હેતુભૂત છે.

(૩) એક સમય હંતો કે એક બીજા દર્શનોમાં પરસ્પર વાદ-શાસ્ત્રાર્થ કરનારા પ્રસંગો ઘણા સાંપડતા. તે સમયે પ્રતિજ્ઞા, સ્વપરદર્શનના શાસ્ત્રોનું ઊંડું જ્ઞાન અને વાકપાઠવ વગેરે અતિ આવશ્યક અંગ ગણાતાં. વાદી દેવસૂરિજી મહારાજમાં બાલ્યવયમાંથી એ સર્વ સ્વાભાવિક હતાં. તેઓશ્રીનાં શુરુમહારાજ શ્રી મુનિચન્દ્ર સૂરિજી મહારાજે ઈર્ષ્ય રાજની સલામાં એક દિગમ્બર વાદી સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરેલ તે સમયે બાલ-દેવાચાર્ય ત્યાં સાથે હતા. શરૂઆતમાં થોડો વિનોદ થયો. દિગમ્બર વાદીએ પૂછ્યું કે-મારી સાથે કોણ વાદ કરશે? વાદી દેવસૂરિજી મહારાજે કહ્યું કે-મહમ્ (હું)

દિગમ્બરે પૂછ્યું-કસ્ત્વમ્? (તું કોણ છે?)

દેવસૂરિજી મ.-મહં દેવઃ, (હું દેવ છું)

દિગમ્બર-દેવઃ કઃ? (દેવ કોણ?)

દેવસૂરિજી મ.-મહમ્ (હું)

દિગમ્બર-મહં કઃ? (હું કોણ?)

દેવસૂરિજી મ.-ત્વં જ્વા (તું કુતરો)

દિગમ્બર-જ્વા કઃ? (કુતરો કોણ?)

દેવસૂરિજી મ.-ત્વમ્ (તું)

દિગમ્બર-ત્વં કઃ? (તું કોણ?)

દેવસૂરિજી મ.-મહં દેવઃ (હું દેવ)

એ પ્રમાણે સવાલ-જવાબના રંગકાવામાં નાના દેવે દિગમ્બરને શુંચવી માર્યો. એટલે ચીડાઈને દિગમ્બરે કહ્યું તત્કાલ પીતમ્? (હીંશ પીધી?) અર્થાત્ બાળકોને પચ્ચ તટ્ટકે દૂધ પીવરાવવામાં આવે ને પુષ્ટ વયના માણસોથી જ છાશ પીવાય એટલે તેં છાશ પીધી છે? એવા પ્રશ્નથી હજી તું બાળક છે, પુષ્ટ ઉમ્મરનો નથી એવું સૂચન દિગમ્બરે કર્યું. તેના ઉત્તરમાં દેવસૂરિ મહારાજે કહ્યું તત્કાલ તુ શ્વેતં ભવતિ નતુ પીતમ્ (છાશ તો સફેદ હોય છે, પીળી નથી હોતી) પીત શબ્દનો અર્થ ફેરવીને દિગમ્બરને બનાવ્યો એટલે વધારે ચીડાઈને દિગમ્બર બોલ્યો નાહં વાલેન સંભાવયિતુમિચ્છામિ, શિષ્ટાઃ સમાનૈઃ સહ સ્પર્ધન્તે. (હું બાળકની સાથે બોલવાને ઇચ્છતો નથી, શિષ્ટ માણસો સરખાની સાથે સ્પર્ધા કરે છે.) દેવસૂરિ મહારાજે ઉત્તરમાં જણાવ્યું. વાલઃ કઃ? વાલસ્તુ ક્ષેપા ભવતિ નગ્નઃ, અજ્ઞઃ, નોમયથાહં વાલઃ, ત્વં ત્વમયૈવ, નગ્નસ્તુ પ્રત્યક્ષઃ જ્ઞઃ શાસ્ત્રાચ્ચં સેત્સ્વતિ, (બાળક કોણ? બાળક એ પ્રકારના હોય છે એક નગ્ન અને બીજો અજ્ઞ, બેમાંથી કોઈ પ્રકારે હું બાળ નથી ને તું બંને પ્રકારે છોઃ નક્કી તો પ્રત્યક્ષ છો અને અજ્ઞ છો એ શાસ્ત્રાર્થવડે સિદ્ધ થશે.)

પછી શ્રીદેવસૂરિજી મહારાજ શાંત રહ્યા. શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિજી મહારાજ સાથે દિગમ્બરનો વાદ થયો ને દિગમ્બર પરાજય પામ્યો. બાલ્યાવસ્થામાં જ વાદી દેવસૂરિજી મહારાજની આવી સુન્દર પ્રતિજ્ઞા અને વાક્યાતુરી પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કારોનું જ ફલ મનાય.

(૪) વેદને અનુસરનાર છ દર્શનો છે. તેમાં એક વેશેષિક દર્શન છે. તેના મૂળ સૂત્રના રચયિતા કણ્વઃ ઋષિ છે. તેના ઉપર શંકરમિશ્ર નામના એક પ્રણર પણિડે ઉપસ્કાર નામની ટીકા બનાવેલ છે. તે શંકરમિશ્રની વિદ્વતા

અને પ્રતિષ્ઠા માટે ઘણી પ્રશંસા સંભળાય છે. બાહ્યવયથી તેનામાં વિશિષ્ટ પ્રજાવિકાસ હતો. તે દૃઢ હકીકત આ પ્રમાણે છે.

શંકરેમિશ્રના પિતા ભવનાથ શર્મા રાજ્યના મુખ્ય પંડિત હતા. તેમના વિચારો ઘણા જ ઉદાર હતા. તેઓ સમજતા કે રાજ્યલક્ષ્મીથી વિચારશુદ્ધિ નાશ પામે છે. એટલે રાજ પંડિત હોવા છતાં રાજ્યની એક પાંચ પણ પોતે લેતા નહિં. આવા ઉદાર સ્વભાવને લીધે તેમનું રાજ્યમાં સન્માન પણ ઘણું ઊંચું હતું. કારણ પ્રસંગે એક વખત ભવનાથ શર્મા બહાર ગામ ગયેલા. અહિં રાજ્યમાં બહારના કેટલા-એક પંડિતો આવેલા તે સમયે રાજપંડિતનું સ્થાન ખાલી રહે એ ઠીક નહિં એટલે તેમના પુત્ર શંકરેમિશ્રને બોલાવવામાં આવ્યા. શંકરેમિશ્રની ઉંમર તે સમયે પૂરી પાંચ વર્ષની પણ ન હતી. પોતાના પિતાના સ્થાને આવી શંકર મિશ્ર બેઠા. ઘણા વિદ્યાવિનોદ આશ્રયો. તેમા રાજા તરફથી વેદના 'સદ્વચ્ચારોપનિષદઃ, સદ્-સાક્ષઃ સદ્વચ્ચાર' એ વચનની પાઠપૂર્તિ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું. તે પૂર્તિ કરવાને બહારના પંડિતોએ પ્રયત્ન કર્યો છતાં સભાને અમતકાર પમાડી શક્યા નહિં. નાના શંકરે તેની પૂર્તિ કરી સભાને છક કરી દીધી. તે પૂર્તિ નીચે પ્રમાણે હતી.

“ચલિતશ્ચકિતચ્છન્નઃ, પ્રયાણે તથ મૃપતે । ॥
સદ્વચ્ચારોપનિષદઃ, સદ્વચ્ચારઃ સદ્વચ્ચાર ॥૧॥”

‘હે રાજન ! (શત્રુઓને જિતવા માટે ન્યારે) તે પ્રયાણ કર્યું ત્યારે હજાર માથા-વાળો પુરુષ શેષનાગ ચલાયમાન થયો. (સેનાને ભાર સહન ન થવાથી), હજાર આંખવાળો ધન્ધ આશ્ચર્ય પામ્યો. (આ મોટી સેના સાથે કોણુ બળ છે ? એમ) સહસ્રકિરણ-સૂર્ય ઢંકાઈ ગયો. (સેનાના ચાલવાથી ઊડેલી ધૂળવડે)

સંભળીને રાજા અને પંડિતો આશ્ચર્ય પામી ગયા. રાજાએ એકદમ ખુશી થઈને ખૂબ દાન દીધું. સન્માન તરીકે ગણાતી વિશિષ્ટ ધોતી પણ આપી અને કહ્યું, ‘અદો વાલ્યોઽપ્યસ્ય પ્રતિભા !’ (આશ્ચર્ય છે આટલી બાહ્યવયમાં પણ આની આવી પ્રતિભા !) ન્યારે રાજાએ આવું આશ્ચર્ય વ્યક્ત કર્યું ત્યારે શંકરે જવાબ આપ્યો કે-

“વાલોઽહં જગદાનન્દ !, ન મે વાલા સરસ્વતી ।
અપ્યુને પદ્મસે વર્ષે, વર્ણવામિ જગન્નયમ્ ॥”

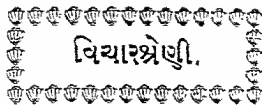
(હે જગતને આનન્દ દેનારા રાજન ! હું બાળક છું પણ મારી સરસ્વતી-વિદ્યા બાળક નથી. પૂરા પાંચ વર્ષ પણ મને નથી થયાં છતાં મારી વાણીથી ત્રણ જગતને વર્ણન કરવા હું સમર્થ છું.)

આવું જે સંભળાય છે તેમાં પૂર્વજન્મના સંસ્કાર જ હેતુભૂત છે.

(૫) દરેકના અનુભવની વાત છે કે-કેટલાએક બાળકોના સંસ્કારો નાનપણથી એટલા સુંદર હોય છે કે-ભાષા મીઠી બોલતા હોય, જે અહણુ કરાવીએ તે તુરત અહણુ કરી લેતા હોય, ન્યારે કેટલાએક તેથી તદ્દન જુદા પ્રકારના હોય છે. એમાં પૂર્વજન્મના સંસ્કાર સિવાય બીજું પ્રધાન કારણ ન જ મનાય.

એક વખત દક્ષિણમાં આઠ દશ વર્ષની ઉંમરનો એક કર્મકરનો છોકરો હતો. ગણિતના વિષયમાં તેની બુદ્ધિ એવી ખીલેલી જણાતી હતી કે આપણને આશ્ચર્ય થાય. ગમે તેટલા રૂ.ની પાંચઓ કે પૈસા કરવાનું તેને પૂછવામાં આવે કે તરતજ તેનો તે સત્ય ઉત્તર આપે કે જે જવાબ બીજા સાધારણ માણસોને કાગળ પેન્સિલથી ગણવો પડે.

આ સર્વે બુદ્ધિશક્તિના વિકાસના ઉદા-હરણો છે. કવિત્વશક્તિ બુદ્ધિશક્તિનું અંગ છે

વિચારશ્રેણી.

લેખક-આચાર્ય શ્રી વિજયકન્નૂરમૂર્તિ મહારાજ

માનવીને મળેલી અનેક પ્રકારની કુદરતી વાને માટે તે કુદરતનો સમૂળગો નાશ કરવા બક્ષીસોમાંથી અદેખાઈ અને ઘુણા પણ એક પ્રકારની બક્ષીસ છે, તો તેનો ઉપયોગ યુન્યમાં ન કરતાં પાપમાં કરવો જોઈએ.

માનવીને પાપ કરવું ગમે છે અને યુન્ય લોગવું ગમે છે, ખાવું છે કરિયાતું અને મોં કરવું છે મીઠું તે કેમ બની શકે? જે માનવી પોતાના જીવનમાં મીઠાશ અનુભવી રહ્યા છે તેમણે અવશ્ય સાકર ખાધી હશે જ અને કડવાશ અનુભવનારાએ કરિયાતું ખાવું હશે એ વાત અનુભવસિદ્ધ છે માટે જીવનમાંથી કડવાશ કાઢવી હોય તો સાકર ખાતાં શીખો.

સમભાવ અને શાંતિ જેવી કેટલીક વસ્તુઓ એવી છે કે જેને કુદરત (પ્રારબ્ધ) આપી શકતી નથી; દારણ કે તે તેના ધરની નથી પણ જીવની ખુદ પોતાની માલિકીની છે. એટલે આત્માને આવી વસ્તુઓ મેળવવાને માટે કુદરતની ઓશિયાળી લોગવવી પડતી નથી. જે આત્માઓએ સમભાવ અને શાંતિ મેળવ્યાં છે તેમણે કુદરતનો અસહકાર કરીને તેની આજ્ઞાઓનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવ-

અનાદિ દુઃખથી જીવ મરંતો આવ્યો છે. એક ક્ષણ પણ તે મૃત્યુ વગર રહ્યો નથી, મૃત્યુની સીમા ઓળંગાય નહિ ત્યાંસુધી જીવને સુક્રિત મળી શકતી નથી. મૃત્યુથી સુકાવાઈ નાન સુક્રિત છે. નિર્વાણમુખિ સુધી પહોંચ્યા સિવાય મૃત્યુથી છૂટી શકાય તેમ નથી; દારણ કે મૃત્યુની સીમા નિર્વાણમુખિ સુધી જ છે. ત્યારપછી મૃત્યુને એક ક્ષણ પણ અવકાશ નથી.

વૈરાગ્ય અને અલ્પગમે એ બંનેમાં સ્ફુટ દૃષ્ટિથી કાંઈપણ અંતર જણાતું નથી છતાં બંનેમાં ઘણું જ અંતર છે. વૈરાગ્ય મોહનો ઉપશમ થવાથી થાય છે માટે તે વિકાસ સ્વરૂપ છે ત્યારે અલ્પગમે મોહના ઉદયથી થવાવાળો એક પ્રકારનો વિકાર છે; માટે જ વૈરાગ્ય નિર્વાણનું દારણ છે અને અલ્પગમે કર્મબંધનું દારણ છે. અલ્પગમામાં વિષમ ભાવ છે, આત્મિક ધ્યાન છે અને વૈરાગ્યમાં સમભાવ છે, ધર્મધ્યાન તથા શુદ્ધધ્યાનની ઉત્તરોત્તર તીવ્રતા જે વૈરાગ્ય ભાવ વિરહાને જ થાય છે અને ઉદય

એટલે કવિત્વશક્તિની પ્રાપ્તિ પણ પૂર્વજન્મના સંસ્કારોથી થાય છે. પૂર્વજન્મના સંસ્કારોથી કવિત્વશક્તિનો વિકાસ થાય છે. એટલે આ જન્મમાં પણ ગમે તેટલી વયે કવિત્વશક્તિના વિકાસને માટે યતન કરવામાં આવે ને આ જન્મમાં તે યતન સફલ ન થાય તો નિરાશ

થવાને કંઈ દારણ નથી. આ જન્મના સંસ્કાર જન્મતાન્તરમાં સાથે જાય છે. ત્યાં જન્મના સાથે જ તેનો ઉદય થાય છે.

એ રીતે કવિત્વશક્તિની પ્રાપ્તિનું વૈરાગ્ય દારણ પૂર્વજન્મના વિશિષ્ટ સંસ્કાર છે.

—(આદ્ય)

ગર્ભિત અણુગમે ઘણાઓમાં મળી આવે છે કે જેને સ્પૃહાદિ છવેા વૈરાગ્યના નામથી ઓળખાવે છે. વૈરાગ્યમાં કષાય તથા વિષયના ઉપશમ ભાવની શ્રવશ્યકતા રહે છે માટે તે જ્ઞાનગર્ભિત છે અને અણુગમે કષાય તથા વિષયના નિમિત્તથી યાય છે એટલે તે દુઃખગર્ભિત છે.

રાગ હોય છે ત્યાંસુધી જ વૈરાગ્ય કહેવાય છે. રાગનો ક્ષય થયા પછી વૈરાગ્ય જેવું કશુંયે રહેતું નથી; કારણ કે રાગ-દ્રેષ્ણો કોધાદિ ચાર કષાયોમાં સમાવેશ યાય છે માટે જ્યાં સુધી સંનવલન કપાય હોય ત્યાંસુધી વૈરાગ્ય કહી શકાય પણ તેના ક્ષય કે ઉપશમ થયા પછી વીતરાગ કહેવાય છે પણ વૈરાગી કહેવાતા નથી માટે જ વૈરાગી અને વીતરાગમાં અંતર છે. સંપૂર્ણ (ક્ષાયિક ભાવે) વીતરાગ થયા પછી પાછા રાગી બની શકતા નથી પણ વૈરાગી પાછા રાગી બની શકે છે.

અકપરો સાચાનો નિર્ણય કરી શકે નહીં. એક વ્યક્તિએ સાચું માની રાખ્યું હોય તેને તેનાથી વધારે બુદ્ધિવાળો યુક્તિ પ્રયુક્તિથી અસત્ય સિદ્ધ કરી બતાવે છે. તેનાથી વધારે બુદ્ધિશાળી હશે તે તેના કથનને અસિદ્ધ કરી બતાવશે. આમ બુદ્ધિની તારતમ્યતાથી કોઈપણ પારમાર્થિક સત્ય જાણી શકે નહીં. સર્વજ્ઞોના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાની જરૂરત રહે છે; કારણ કે જ્ઞાન બાધક કર્મો નષ્ટ થવાથી અને વસ્તુ માત્ર પ્રત્યક્ષ થવાથી સર્વજ્ઞોના જાણવામાં અને જાણાવવામાં અસત્યનો અંશ પંજુ હોતો નથી.

સંસારમાં અજ્ઞાની છવેાએ માનેલું સુખ દુઃખ પુન્ય-પાપના ઓળા છે. આત્માના સ્વભાવ-સ્વરૂપ સાચું સુખ કોઈપણ વસ્તુનો ઓળા નથી. તે સ્વતઃ સિદ્ધ અને સ્થિર છે. તેને લોગવવાને સચેતન કે અચેતન જેવી બીજી કોઈપણ વસ્તુના સંયોગની જરૂરત નથી; માટે જ તે શાશ્વત

અને અચળ છે. જે ઓળા સ્વરૂપ સુખ તે અસ્થિર છે; કારણ કે પુન્ય પાપ એક ક્ષણ પણ એક સ્વરૂપે સ્થિર રહી શકતા નથી. દરેક ક્ષણે પરિવર્તન થયા કરે છે એટલા માટે તેના ઓળામાં પણ અસ્થિરતા છે. જે વસ્તુ અસ્થિર છે તેમાં ન્યૂનાધિકતા તથા વિપમતા અનુભવાય છે જેથી કરીને પરિણામે તે વસ્તુનો અભાવ થઈ જાય છે. આત્મસ્વરૂપ વાસ્તવિક સુખમાં આમાંનું કશુંયે હોતું નથી માટે જ તે સાચું અને શાશ્વત કહેવાય છે.

અજ્ઞાની માનવીઓનો ચોવીસે કલાકનો પ્રયત્ન કેવળ દુઃખના માટે જ હોય છે. જો કે માનવી સુખની શ્રદ્ધાથી જ અનેક પ્રકારના કષ્ટ મહત્ત કરીને પ્રયત્ન કરે છે છતાં અલભ્ય-પણાને લઈને તેમને દુઃખ જ લોગવવું પડે છે. આવા અણુજાણુ માણસો સુખને કેવળ નામ માત્રથી જાણે છે; પરંતુ તેને સાચી રીતે ઓળખતા નથી, જેથી કરી તેઓ ઠગાય છે અને પરિણામે સુખ ન મળવાથી નિરાશ થાય છે.

કોઈ પણ કર્મને કોઈ પણ જ્ઞાની પુરુષે સુખ તરીકે ગણ્યું જ નથી. અણુજાણુ માણસો પોતાના કાયિક, વાયિક તથા માનસિક વ્યાપારથી કેવળ કર્મનો મંત્રક કરે છે કે જેને જ્ઞાની પુરુષો દુઃખ કહીને ઓળખાવે છે. જ્યારે કર્મ દુઃખસ્વરૂપ છે તો પછી કર્મનું પરિણામ સુખસ્વરૂપ કેવી રીતે હોઈ શકે ?

છ ખંડનો સ્વામી ચક્રવર્તી તથા ચક્રવર્તી-પણાની ઋદ્ધિ ભુલાવી દઈને લંગોટી માત્ર વસ્ત્રધારી ગરીબોમાં પડેલા એકવાકમાંથી દાણા વીણી ખાનાર ભીખારીને ઘરેલું કપડાંથી સુસજ્જિત કરીને તેની પાસેથી સુખ તથા આનંદની આશા રાખીને તેની સેવામાં નિરંતર રહે તો પોતાની મનોકામના મદ્દન કરી શકતો નથી, તેવી જ રીતે અતંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, છવન અને અતંત સુખ તથા આનંદ

આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ.

લેખક-સુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજય, (સંવિગ્નાધિક)

આત્માની શક્તિઓના ક્રમિક વિકાસને ગુણસ્થાન કહે છે. જૈનશાસ્ત્રમાં ગુણસ્થાન એ પારિભાષિક શબ્દની મતલબ આત્મિક શક્તિનો આવિર્ભાવ અર્થાત્ એતું શુદ્ધ કાર્યરૂપમાં પરિણત રહેવાની તરતમ લાવવાળી અવસ્થાઓ છે. આત્માનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શુદ્ધ ચેતના યા પૂર્ણાનંદમય છે. જ્યાં સુધી આત્માની ઉપર ધન વાદળાની જેમ તીવ્ર આવરણની ઘટા છવાયેલી હોય છે, ત્યાં સુધી એતું અસલી સ્વરૂપ દેખા દેતું નથી. કિન્તુ આવરણો ક્રમશઃ શિથિલ યા નષ્ટ થયે જ એતું અસલી સ્વરૂપ

પ્રગટ થાય છે. આવરણોની તીવ્રતા જ્યાં સુધી આખરી હદની હોય છે ત્યાં સુધી આત્મા પ્રાથમિક અવિકસિત અવસ્થામાં હોય છે, અને બ્યારે આવરણ ખીલકુલ નષ્ટ થાય છે ત્યારે આત્મા ચરમ અવસ્થા-શુદ્ધ સ્વરૂપની પૂર્ણતામાં વર્તમાન હોય છે. જેમ જેમ આવરણોની તીવ્રતા ક્રમ હોય છે તેમ તેમ આત્મા પ્રાથમિક અવસ્થાને છોડીને ધીમે ધીમે શુદ્ધ સ્વરૂપનો લાભ પ્રાપ્ત કરતો ચરમ અવસ્થા તરફ પ્રસ્થાન કરે છે. પ્રસ્થાન વખતે આ એ અવસ્થાની વચમાં એને અનેક નીચી ઊંચી અવસ્થાઓનો અનુભવ

રૂપ છ ખંડનો લોહિતા સાચી સંપત્તિથી પૂર્ણ આત્મા પોતાની સાચી સંપત્તિ વિસારી દઇને પોતાની વિજ્ઞાન સંપત્તિથી સંપત્તિવિહીન જડ વસ્તુઓને સુશોભિત કરી સુખ તથા આનંદની આશાથી જડ તથા જડના વિકારોની સેવામાં વળગ્યો રહે તો તેનાં સુખ તથા આનંદનું દરિદ્ર ટળી શકતું નથી.

ગધેડું સાકરને કઠવી કહીને તિરસ્કાર કરે અને ઉંટ લીમડાને મીઠો માની સ્વીકાર કરે તો સાકરની હાનિ કે લીમડાને લાભ મળી શકતો નથી; કારણ કે ગુણીનો તિરસ્કાર અને અવગણના સત્કાર પ્રાણીઓમાં રહેલા અજ્ઞાન-આશ્રિત રાગ-દ્વેષને લઈને થાય છે.

સાકરને પોતાની મીઠાશ સાબિત કરવાને માટે પ્રમાણની કે સાક્ષીઓની જરૂર હોતી નથી; પણ સાકર જેવા દેખાતા પથરાને સાકરની પંક્તિમાં ભળવા મીઠાશની સિદ્ધિ માટે પ્રમાણ તથા સાક્ષીઓની જરૂર રહે છે.

જેણે વિકાસની વાટે વળીને આત્મિક ગુણ મેળવ્યા છે તેને પોતાની ઉત્તમતા કે ગુણો સાબિત કરવા અજ્ઞાની જનતાનો આશ્રય લઈ

તેની ખુશામદ કરવાની જરૂર રહેતી નથી; કારણ કે તે પ્રશંસાની પણ ઇચ્છાથી વિરક્ત છે.

અજ્ઞાની જનતાની પ્રશંસા કે સહકાર કેવળ આ ભવમાં જ મિથ્યાભિમાની શ્રીમંતો અને અણબજા માણસોની પાસેથી પૌંદ્રગદિક સુખના સાધન મેળવવામાં તથા મિથ્યાભિમાન પોષવામાં જ ઉપયોગી થાય છે. બાકી તો પુન્ય કર્મ તથા નિર્જ્ણથી મળનારા સ્વર્ગ તથા મોક્ષના માટે તો અત્યંત નિરુપયોગી છે તેમજ આત્મિક ગુણ મેળવવામાં અત્યંત બાધકર્તા છે. ગુણીને તો જનતાના પ્રમાણપત્રની કે પ્રશંસાની જરૂર જરૂર નથી. અને જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં ગુણનો અંશ પણ હોતો નથી; કારણ કે પ્રશંસા મેળવવાની પ્રબળ ઇચ્છા રહેવી તે જ મોટો અવગુણ છે.

ગુણી કહેવડાવી પૌંદ્રગદિક સુખ મેળવવા અજ્ઞાની જનતાના સહકાર માટે જેટલો પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેટલો પ્રયાસ ગુણ મેળવવા કરવામાં આવે તો ઉંડભય લોકનું હિત સાધી શકાય છે. તે પૂર્વ યુગનાં પરમર્ષિઓના પવિત્ર જીવન ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવાથી સ્પષ્ટ બાણી શકાય છે.

કરવો પડે છે. પ્રથમ અવસ્થાને અવિકાસની અવસ્થા અથવા અધઃપતનની પરાકાષ્ઠા અને છેલ્લી અવસ્થાને વિકાસ યા ઉત્ક્રાન્તિની પરાકાષ્ઠા સમજવી જોઈએ. આ વિકાસક્રમની મધ્યવર્તિની ણધી અવસ્થાઓને અપેક્ષાએ ઉચ્ચ યા નીચ પણ કહી શકાય છે. અર્થાત્ મધ્યવર્તિની કોઈ પણ અવસ્થા ઉપરવાળી અવસ્થાની અપેક્ષાએ નીચ અને નીચેવાળી અવસ્થાની અપેક્ષાએ ઉચ્ચ કહી શકાય છે. વિકાસની તરફ પ્રસ્થાન કરતો આત્મા વસ્તુતઃ ઉક્ત પ્રકારની સંખ્યાતીત આધ્યાત્મિક ભૂમિકાઓનો અનુભવ કરે છે, પરંતુ જૈન શાસ્ત્રમાં સંક્ષેપમાં એનું વર્ણીકરણ કરીને તેના ચોદ વિભાગ કર્યા છે જે 'ચૌદ ગુણસ્થાન' કહેવાય છે.

રાગ-દ્રેષના અધ્યવસાયથી મનનો નિગ્રહ કરનારી તેમજ ઔદિક પારલૌકિક અભિલાષાઓનો ત્યાગ કરનારી વ્યક્તિ કર્મ રોકી શકે છે. કર્મના ઉપાદાનમાં હેતુરૂપ એવા પરિણામનો અભાવ તે સંવર કહેવાય છે. આધ્યાત્મિક વિકાસનો ક્રમ આસ્રવનિરોધ યાન સંવરના ક્રમ ઉપર અવલંબિત છે. એથી જેમ જેમ સંવરની માત્રા વધતી જાય, તેમ તેમ ઉચ્ચ ઉચ્ચ ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થતું જાય છે.

તમામ આવરણોમાં મોહનું આવરણ પ્રધાન છે કે જેનાથી રાગ-દ્રેષની ઉત્પત્તિ છે. જ્યાં સુધી મોહ બલવાન અને તીવ્ર હોય ત્યાં સુધી અન્ય તમામ આવરણો બલવાન અને તીવ્ર બનેલા રહે છે. એનાથી વિપરીત મોહ નિર્જલ થયે જ અન્ય આવરણોની એવી જ દશા થઈ જાય છે. અર્થાત્ મોહ નિર્જલ થયે છતે અન્ય આવરણો પણ નિર્જલ બની જાય છે. અતઃ આત્માને વિકાસ કરવામાં મુખ્ય ગાઢક મોહની પ્રબલતા અને મુખ્ય રહાયક મોહની નિર્જલતા સમજવી જોઈએ. એથી કરી ગુણસ્થાનોની વિકાસક્રમગત અવસ્થાઓ, મોહશક્તિની

ઉત્કટતા, મન્દતા તથા અભાવ પર અવલંબિત છે.

મોહની પ્રધાન શક્તિઓ બે છે. એમાંથી પહેલી શક્તિ આત્માને દર્શન અર્થાત્ સ્વરૂપ પરરૂપનો નિર્ણય ડિવા જડ-ચેતનનો વિભાગ યા વિવેક કરવા દેતી નથી અને બીજી શક્તિ આત્મા વિવેકને પ્રાપ્ત કર્યે છતે પણ તદનુસાર પ્રવૃત્તિ અર્થાત્ અધ્યાસ પરપરિણતિથી છૂટી સ્વરૂપલાભ કરવા દેતી નથી. બ્યહારમાં પણ સ્થાન સ્થાન પર એ દેખાય છે કે કોઈ વસ્તુનું યથાર્થ દર્શન યા યોધ કરેથી જ તે તે વસ્તુ મેળવવાની યા ત્યાગવાની ચેષ્ટા હોઈ શકે છે, અને સફલ પણ બને છે. આધ્યાત્મિક વિકાસમાંની આત્મા માટે મુખ્ય બે જ કાર્ય છે. પહેલા સ્વરૂપ તથા પરરૂપનું યથાર્થ દર્શન કિંવા હેદયજ્ઞાન કરવું અને બીજું સ્વરૂપમાં સ્થિત રહેવું. એમાંથી પહેલા કાર્યને રાકવાવાલી મોહશક્તિને જૈનશાસ્ત્રમાં 'દર્શનમોહ' અને બીજા કાર્યને રાકવાવાળી મોહશક્તિને 'ચારિત્રમોહ' કહેવાય છે. બીજી શક્તિ પહેલી શક્તિની અનુગામિની છે અર્થાત્ પહેલી શક્તિ પ્રગલ્ભ હોય છે, ત્યાં સુધી બીજી શક્તિ કદિ પણ નિર્જલ હોતી નથી અને પહેલી શક્તિ મન્દ, મન્દતર અને મન્દતમ હોયે છતે જ બીજી શક્તિ પણ ક્રમશઃ એ જ પ્રમાણે થાય છે. અથવા એક વાર આત્મા, સ્વરૂપ-દર્શન પામે તો ફેર સ્વરૂપલાભ કરવાનો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે.

અવિકસિત કિંવા સર્વથા અધઃપતિત આત્માની અવસ્થા પ્રથમ ગુણસ્થાન છે. એમાં મોહની ઉક્ત બન્ને શક્તિઓ, પ્રગલ્ભ હોવાના કારણે આત્માની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ બીલકુલ નીચી હોય છે. આ ભૂમિકામાં આત્મા ચાહે આધિભૌતિક ઉત્કર્ષ ગમે તેટલો કરી લે પણ એની પ્રવૃત્તિ તાર્ત્વિક લક્ષ્યથી સર્વથા શૂન્ય હોય છે. જેવી રીતે દિશાભ્રમવાળો મનુષ્ય

પૂર્વને પશ્ચિમ માની ગતિ કરે છે અને પોતાના ઇષ્ટ સ્થાનને નહિ પામતા એનો બધો શ્રમ વૃથા બને છે, તેવી રીતે પ્રથમ ભૂમિકાવાળો આત્મા પરરૂપને સ્વરૂપ સમજી એને મેળવવાને પ્રતિજ્ઞાથી અનુરક્ત રહે છે અને વિપરીત દર્શન યા 'મિથ્યાદૃષ્ટિ' કારણે રાગદ્વેષની પ્રગલ્ભતાને શિકાર બનીને તાત્વિક સુખથી વંચિત રહે છે. આ ભૂમિકાને જૈનશાસ્ત્રમાં 'અહિરાત્મભાવ' કિંવા 'મિથ્યાદર્શન' કહેવાય છે. આ ભૂમિકામાં જેટલા આત્મા વર્તમાન હોય છે એ બધાની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ એક જ સરખી હોતી નથી. અર્થાત્ બધા ઉપર સામાન્યતઃ મોહની બંને શક્તિનું આધિપત્ય હોયે છતે પણ થોડો ઘણો તરતમભાવ અવશ્ય હોય છે. કોઈ પર મોહનો પ્રભાવ ગાઢતમ, કોઈ પર ગાઢતર અને કોઈ પર એનાથી પણ ઓછો હોય છે. વિકાસ કરવો એ આત્માનો પ્રાયઃ સ્વભાવ છે. એથી કરી જ્યારે બાળુતા કે અબાળુતા આત્મા ઉપરથી મોહનો પ્રભાવ કમ થતો આવે છે ત્યારે કંઈક વિકાસની તરફ અગ્રેસર થાય છે, અને તીવ્રતમ રાગદ્વેષને કંઈક મન્દ કરીને મોહની પ્રથમ શક્તિને છિન્નભિન્ન યોગ્ય આત્મબલ પ્રગટ કરી લે છે. આવી સ્થિતિને જૈનશાસ્ત્રમાં 'અનિચ્છેદ' કહેવાય છે.

અનિચ્છેદનું કાર્ય અતિવિષમ છે. રાગદ્વેષરૂપ તીવ્રતમ વિષઅંધિ એક વાર શિથિલ યા છિન્નભિન્ન થઈ બંધ તો ખેડો પાર થયો સમજવો, કારણ કે ત્યારબાદ મોહની પ્રધાન શક્તિ દર્શન-મોહને શિથિલ થવામાં વાર લાગતી નથી અને દર્શનમોહ શિથિલ થયો એટલે ચારિત્રમોહની શિથિલતાનો માર્ગ ખુલી જવામાં વાર લાગતી નથી. એક તરફ રાગદ્વેષ પોતાના પૂર્ણ બલનો પ્રયોગ કરે છે અને બીજી તરફ વિકાસોન્મુખ આત્મા પણ રાગદ્વેષના પ્રભાવને કમ કરવાને માટે પોતાના વીર્ય-બલનો પ્રયોગ કરે છે.

આ આધ્યાત્મિક યુદ્ધમાં જે માનસિક વિકાર અને આત્માની પ્રતિદ્વંદ્વતામાં કોઈ એક તો કોઈ બીજો જ્યલાલ પ્રાપ્ત કરે છે. અનેક આત્માઓ એવા પણ હોય છે કેન્દ્રઅનિચ્છેદ કરવા યોગ્ય બલ પ્રગટ કરીને પણ છેવટે રાગદ્વેષના તીવ્ર પ્રહારોથી આહુત બની-હાર ખાઈને પોતાની ભૂજ સ્થિતિમાં આવી બંધ છે અને અનેક વાર પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ રાગદ્વેષ પર જ્યલાલ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. ઘણા આત્માઓ એવા પણ હોય છે કે ન તો હાર ખાઈને પાછા ફરે છે અને ન તો જ્યલાલ પ્રાપ્ત કરે છે, કિન્તુ ચિરકાળ સુધી આધ્યાત્મિક યુદ્ધના મેદાનમાં પડી રહેલા હોય છે. કોઈ કોઈ આત્મા એવા પણ હોય છે કે જે પોતાની શક્તિનો યથોચિત પ્રયોગ કરીને આ આધ્યાત્મિક યુદ્ધમાં રાગદ્વેષ પર જ્યલાલ પ્રાપ્ત કરી લે છે. કોઈ પણ માનસિક વિકારની પ્રતિદ્વંદ્વતાની આ ત્રણે અવસ્થાઓમાં કદિ હાર ખાઈને પાછા ફરવું, કદિ પ્રતિસ્પર્ધામાં સ્થિર રહેવું અને જ્યલાલ પ્રાપ્ત કરવો આ અનુભવ ફરેકને હોય છે. આજ સંઘર્ષ કહેવાય છે. સંઘર્ષ વિકાસનું કારણ છે. આડે વિદ્યા, આડે ધન, આડે કીર્તિ આદિ કોઈ પણ ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની વખતે અચાનક અનેક વિદ્વો ઉપસ્થિત થાય છે. અને એની પ્રતિદ્વંદ્વતામાં ઉક્ત પ્રકારની ત્રણે અવસ્થાઓનો અનુભવ પ્રાયઃ બધાને હોય છે. કોઈ વિદ્યાર્થી, કોઈ ધનાર્થી યા કીર્તિકાંક્ષી જ્યારે પોતાના ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે કોં તો વચમાં અનેક કઠિનતાઓ બેઠીને પ્રયત્નને છોડી દે છે યા તો કઠિનતાઓને પાર કરીને ઇષ્ટ પ્રાપ્તિના માર્ગ પર અગ્રેસર થાય છે. જે અગ્રેસર થાય છે તે મોટો વિદ્વાન, મોટો ધનવાન યા મોટો કીર્તિશાળી બને છે. જે કઠિનતાઓથી કરીને પાછો ભાગે છે તે પામર, અજ્ઞાની અને

કીર્તિહીન થાની રહે છે અને જે કઠિનતાઓને ન તો જીતી શકતો કે ન તો હાર ખાઈ પાછો ફરતો તે સાધારણ સ્થિતિમાં જ પડી રહી કોઈ ધ્યાન ખેંચવા યોગ્ય ઉત્કર્ષ યા લાભ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

આ ભાવને સમજાવવાને શાસ્ત્રમાં એક દષ્ટાંત આપેલું છે કે-કોઈ ત્રણ પ્રવાસી અસુક નગર તરફ નીકળ્યા છે. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ ઉપદ્રવથી ભયંકર અટવીમાં આવી ચડે છે. તેમના આગમનની રાહ જોઈને જ ખેતી રહ્યા હોય એમ ચોરો તેમને પકડવા દોડી આવે છે. આ બંનેને આવતા જોઈને ભયભીત થયેલો એક મનુષ્ય તો સત્વર પોખારા ગળી જાય છે, બીજો માણસ તે ચોરાના પંજમાં સપડાય છે, ત્રીજો બીજો પુરુષ તો અસાધારણ પુરુષાર્થ ફારવીને જે ચોરાને હુકમી-હુસમી અટવી ઓળંગી ઇષ્ટ નગરે જઈ પહોંચે છે. આ દષ્ટાંતનો ઉપનય એ છે કે-ત્રણ મનુષ્યો તે સંસારી જીવો, ભયંકર અટવી તે સંસાર, જે ચોર તે રાગદ્રેષ, ચોરાનું નિવાસસ્થાન તે અન્યદેશ, ચોરાથી બીજો ભાગી જનારો મનુષ્ય તે મલિન અધ્યવસાયના યોગે પાછો દીર્ઘ સ્થિતિવાળા કર્મો બાંધનારો જીવ, ચોરાના પંજમાં સપડાયેલો મનુષ્ય તે અન્યદેશમાં રહેલો જીવ કે જે વિશેષ શુદ્ધ પરિણામના અભાવે અન્ય લેઈતો નથી તેમજ અવસ્થિત પરિણામી હોવાથી પાછો પણ વળતો નથી. તથા પોતાનું સૂરાતન વાપરી ઇષ્ટ નગરે જઈ પહોંચનાર મનુષ્ય તે કુહાડાની તિક્ષણ ધાર જેવા આગળ કહેવામાં આવનાર અપૂર્વકરણરૂપી અધ્યવસાયે કરી રાગદ્રેષની અન્યથે ચીરનાર સમ્યક્ત્વ સંપાદન કરનારો

ભવ જીવ. આ રીતે માનસિક વિકારોની સાથે આધ્યાત્મિક શુદ્ધ કરવામાં જે જય પરાજય થાય છે તેનો સુંદર ખ્યાલ આ દષ્ટાંતથી આવી શકે તેમ છે.

પ્રથમ શુભસ્થાને રહેવાવાળા વિકાસગામી એવા પણ આત્માઓ હોય છે કે જેણે રાગ-દ્રેષના તીવ્રતમ વેગને થોડા પણ દબાવેલા હોય છે, પણ મોહની પ્રધાન શક્તિ અર્થાત્ દર્શનમોહને શિથિલ કરેલી હોતી નથી, એથી કરી તેવા આત્માઓ જો કે આધ્યાત્મિક લક્ષ્ય વિષે સર્વથા અનુકૂલગામી નથી હોતા તો પણ એતો બોધ તથા ચારિત્ર અન્ય અવિકસિત આત્માની અપેક્ષાએ સુંદર હોય છે. આ જીવોને ઇર્ષા દ્રેષ આદિ દોષો બહુ જ થોડા પ્રભાવ પાડી શકે છે અર્થાત્ ઘણા મંદ પડી ગયેલા હોય છે, કેમકે આ જીવોને આત્મ-કથાણુ કરવાની તીવ્ર અભિલાષા હોય છે. એથી કરીને તેઓ સંસારના પ્રપંચથી દૂર રહેવા મથે છે. આમ હોઈને તેઓ નીતિના માર્ગે ચાલે, સત્પુરુષોનો પક્ષપાત કરે તથા સુદેવાદિનું બહુમાન ભળવવા અથાગ પરિશ્રમ આદરે તેમાં નવાઈ નથી. આવા જીવો અધ્યાત્મની પ્રથમ ભૂમિકાવાળા મિત્રાદિષ્ટવાન્ અપુનર્બંધક હોય છે, એટલે કે જે અવસ્થા દરમિયાન મિથ્યાત્વનો ઉત્કૃષ્ટ બંધ અટકી જાય એવી અવસ્થાએ તેઓ પહોંચેલા હોય છે. જો કે એવા આત્માઓની આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિ સર્વથા આત્મોન્મુખ ન હોવાના કારણે વસ્તુતઃ મિથ્યાદૃષ્ટિ, વિપરીત દૃષ્ટિ વા અસતદૃષ્ટિ કહેવાય છે, તો પણ તે સદ્દૃષ્ટિની સમીપ લઈ જવાનાળી હોવાના કારણે શાસ્ત્રકારે ઉપાદેય માનેલી છે.

(ચાલુ)

મંત્રીશ્વરો વસ્તુપાલ તેજપાલની સાહિત્યસેવા.

લેખક-કુંગરશી ધરમશી સંપત-કંચંચી

વસ્તુપાલ, તેજપાલ એ બંને લાઇઓ મોટા અમાત્યો, સેનાધીશો, વેપારીઓ હતાં પરંતુ તેની સાથે તેવા સાહિત્યસેવકો અને સાહિત્યકારોના આશ્રયદાતા હતા. તેમણે અતિ ઉચ્ચ કળા-હુન્નર અને શ્રેષ્ઠ કળારસિકતા દેખાડીને આખું પર્વત ઉપરના જે જૈન મહા મંદિરની રચના કરી છે. તે એમના માટે માત્ર જૈનોમાં જ નહીં પરંતુ આખી શુજરાતી પ્રજામાં સન્માન ઉત્પન્ન કરે છે. વસ્તુપાલ, તેજપાલ બંને લાઇઓ શુજરાતના મહાન પુરુષો હતાં.

ધોળકાના વાઘેલા (સોલંકી) સામન્ત વીર-ધવલને એક સાધારણ જગીરદારમાંથી વધારીને એમણે એને મહાન શુજરાતનો સમ્રાટ બનાવ્યો. અનેક યુદ્ધોમાં વિજયો આ બંને લાઇઓએ મેળવ્યા. રાજકાજ અને યુદ્ધનીતિમાં કુશળ, આ મંત્રીઓએ કચ્છ, ગોધરા, અનેક દેશો છૂટી વાઘેલાને રાજ્યવિસ્તાર વધાર્યો. એમણે ધર્મકાર્ય માટે કરોડો સોનારંઘો છૂટે હાથે વાપરી છે. શત્રુંજય અને ગિરનારના પવિત્ર જૈન મંદિરોના દર્શનાર્થે એણે અનેક સંઘો દાઢ્યાં હતાં. અનેક નવા સુશોભિત મંદિરો બંધાવ્યા હતાં, અને અનેક વ્યાખ્યાન મંદિરો તેણે તૈયાર કર્યાં હતાં. સાધુઓની સેવા પણ એ બંધુઓએ કરી હતી. છૂર્ જૈન મંદિરોનો પુનરુદ્ધાર કર્યો હતો. ગરીબો અને અશક્તોને અનેક દાનો કર્યાં હતાં. ઘણા તળાવો, કૂવાઓ ખોદાવ્યા હતા. એ બંને લાઇઓમાં અતિશય ધાર્મિક ઉદારતા હતી. શૈવ મંદિર અને દેવી મંદિરો બંધાવવામાં તેઓ આગળ હતાં, સુસલ-

માનોને મસ્જીદ બંધાવવામાં તેઓએ આર્થિક મદદ સુસલમાનોને આપી હતી. તેઓ પ્રાંતભ્રમણો પાસે વેદ પાઠ પણ કરાવતાં હતાં.

સંવત ૧૨૭૦ માં આ બંને બંધુઓ ચહામાત્ય થયા. તેમના અનેક શુભ કાર્યો અહિં નોંધ કરવાથી બહુ સમય લે માટે એમની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિની નોંધ અત્રે કરી છે.

વસ્તુપાલ વીર અને વિદ્વાન પુરુષ હતાં. વસ્તુપાલ સારા સાહિત્યકાર અને કવિ પણ હતાં. એણે “નરનારાયણાનંદ” નામનું કાવ્ય ૧૬ સર્ગોમાં રચ્યું છે. તેમાં કૃષ્ણ અને અર્જુનની મિત્રતા અને “સુભદ્રાહરણ” વગેરે વિષયો તેમણે તે પુસ્તકમાં વર્ણવેલી છે. તે સમયના પંડિતો, વસ્તુપાલને “સરસ્વતી પુત્ર” તરીકે ઓળખતા હતા. આખુની પ્રશસ્તિમાં સોમેશ્વર કવિએ વસ્તુપાલને શ્રેષ્ઠ કવિ તરીકે વર્ણવેલો છે.

કોણ કવિએ એમને માટે પ્રશંસાના નીધ પ્રમાણે શ્લોકો રચ્યા છે.

વીરપ્રદપિ પેશલાઃ શશધરજ્યોત્સ્નાકલાપદપિ
સ્વચ્છાનૂતન ચૂતમંજરિ મરાદપ્પુલ્લતત્તોરમાઃ
વાગદેવી મુલશામસ્તુકવિશદોદ્ગારાદપિ પ્રાંજલાઃ
કેવાં ન પ્રથયન્તી ચેતસિ મુદં શ્રીવસ્તુપાલોકતઃ

અમૃતથી પણ વધારે મીઠી, ચંદ્રમાની આંદળ જેવી શીતળ, આંગાની મંજરી જેવી સુગંધવાળી, અને શારદાદેવી સ્વયં સુખમંડળમાંથી ઝડતી અમૃત જેવી મધુર અને મનોરમ વસ્તુપાલની ઉદ્ધિતો કોના ચિત્તમાં આનંદ ન લાવે?

શ્રી કૃતેહચંદ ઝવેરભાઈ.

એક કુશળ વૈદ્ય પોતાના પુસ્તકમાં દસ્તીઓ માટે ભિન્ન ભિન્ન દવાઓ પ્રત્યેક વ્યાધિ માટે દર્શાવે છે તેમ શાસ્ત્રકારોએ જ્ઞાન અને ક્રિયા-ઉભયજન્ય અનેક પ્રયોગો શાસ્ત્રમાં દર્શાવેલ છે; અધિકારી પરત્વે કેમ અને રીતે કેવી વર્તવું તે આત્માનું પોતાનું સ્વતંત્ર કર્તવ્ય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે એક મનુષ્ય અનેક પુસ્તકો વાંચીને તેમાંથી અનુસંધાવ મેળવી બુદ્ધિમાં ઘણી પ્રગતિ કરે છે; પરંતુ જો શુદ્ધ દેવ, શુરુ અને ધર્મ ઉપરની ધ્રુવથી વિહીન હોય તો પ્રથમ શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરવા તેણે દર્શનપદ સંગીન કેમ થાય તેના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ અને તે માટે પ્રભુ-ભક્તિનો સુયોગ આત્મા સાથે જોતપ્રોત થવા

પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ; તેમજ 'જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિઃ' એ સૂત્રથી પોતાના જ્ઞાનના નિયંત્ર-રૂપે કર્તવ્યમાં સક્રિય પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. આ રીતે માત્ર બુદ્ધિથી નહિ પણ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રના સુયોગથી જ મુક્તિ સંધાય છે.

x x x

આત્માની પ્રાથમિક અવસ્થામાં લેદહજ્ઞાન છે અને સવિશેષપણે પ્રગતિ પ્રાપ્ત કરવા પછી અલેદહ જ્ઞાનની જરૂર છે. દૃષ્ટાંત તરીકે એક જંગલમાં આપણે ગયા હોઈએ તો ત્યાં વૃક્ષ-રૂપે અનેક વૃક્ષો એક જ ભત્તિનાં ગણાય પરંતુ આંખો, લીંગડો, પીંપળો એ રીતે પૃથક્ પૃથક્ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પછી જ તેના શુભરૂપનો

વસ્તુપાલ કવિઓનો આશ્રયદાતા હતો. કવિ હરિહરને આશ્રય આપી નૈપધીય કાવ્યની રચના તેણે કરાવી હતી. અને માણિક્યચંદ્રની પાસે “કાવ્યપ્રકાશસંકેત” નામના કાવ્યની રચના પણ તેમણે જ કરાવી હતી. જૈન સાધુ નરચંદ્રસૂરિએ વસ્તુપાલની પ્રાર્થનાથી “કથા-રત્નસાગર” નામનું પુસ્તક ૧૫ તરંગોમા રચ્યું હતું. એ સાધુના શિષ્ય નરેન્દ્રપ્રસે “અલંકારમહોદધી” નામનું પુસ્તક આઠ પ્રકરણમાં વસ્તુપાલની પ્રેરણાથી રચ્યું.

સોમેશ્વર, હરિહર, અરીસીંગ, એના મોટા માનીતા કવિઓ હતાં. અને તે સિવાય દામોદર, નાનક, જયદેવ, મદન, વિકલ, કૃષ્ણસીંગ, શંકરસ્વામી, એવા ઘણાં કવિઓને આર્થિક

મદદ વસ્તુપાલે આપી હતી.

વસ્તુપાલની પ્રશંસા માટે અનેક કાવ્યો કવિઓએ રચ્યાં છે. સોમેશ્વરે સંવત ૧૨૮૨ માં ગુજરાતના સોલંકીઓના ઇતિહાસ મુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ “કીર્તિકૌમુદી” નામક ગ્રંથ રચ્યો હતો. તેમાં વસ્તુપાલનું ચરિત્ર પણ કેટલાક શ્લોકોમાં અપાયું છે. અરીસીંગ કવિએ “સુકૃતસંકીર્તન” નામનું કાવ્ય રચ્યું છે. ખીન ઘણાં કાવ્યોમાં વસ્તુપાલનું ચરિત્ર આવે છે. આ રીતે આ મંત્રી ગાંધુઓ, કળાસંકેત, મુત્સદ્દી, શૂરવીર યોદ્ધાઓ, વિદ્વાન સાહિત્યકારો, અર્થનીતિના જ્ઞાતાઓ, દાનેશ્વરો, અને કળાકૌશલ્ય, હુસરની કારીગરીવાળા સ્થાપત્યોના રચયિતા હતા. એમની મહત્તા અતિ મહાન હતી.

ઓળખાણ થાય છે; તેમ દરેક દર્શનોની સિદ્ધતા પ્રથમ અપેક્ષાવડે જાણવી જોઈએ અને જેમ જેમ આત્મદૃષ્ટિ સમન્વય સાધતી જાય તેમ તેમ નયોવડે જુદા જુદા દૃષ્ટિબિંદુપૂર્વક જ્યાં જ્યાં દર્શન-એકતા થાય ત્યાં ત્યાં સમન્વય કરતાં શીખવાની આવશ્યકતા છે.

x x x

(૧) અશુરુદ્ધુ નામકર્મ છે અને તે અતિ ભારે નહિ તેમજ અતિ હલકું નહિ તેવું શરીર પ્રાપ્ત કરવા રૂપ પુણ્ય કર્મ છે (૨) અશુરુદ્ધુ તે ગોત્રકર્મના અભાવથી સિદ્ધાવસ્થામાં પ્રકટેલો શુણ્ય છે; નીચ ઉચ્ચપણાંરૂપે સંસારી અવસ્થામાં આત્માનો જે નિર્દેશ થતો હતો તેમ મુક્તિ પામ્યા પછી ગંધ યર્ષ જાય છે, (૩) અશુરુદ્ધુ શુણ્ય પરમાણુ આત્મા અચિત્ત મહાર્ચકંધ, અને ચીકરમ્ની વર્ગજાઓ વિગેરેનો છે. (૪) અશુરુદ્ધુ એ કેવળજ્ઞાનના પર્યાય છે; શ્રીમદ્ આનંદઘનજી મહારાજે શ્રી પાર્શ્વનાથજીના સ્તવનમાં કહેલું છે કે 'અશુરુદ્ધુ નિજ શુણ્ણને દેખતાં દ્રવ્ય સકલ દેખત' આ રીતે આત્મા કેવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યા પછી-જીવવિપાકી ચાર ઘાતિકર્મોની પ્રકૃતિઓનો ક્ષય કર્યા પછી કેવળજ્ઞાનરૂપ નિર્મળ આયનામાં ત્રિકાલ અવસ્થામાં જગતને પ્રતિબિંબિત થતું જુઓ છે અને ઉત્પાદ વ્યય ધ્રુવમય ત્રણે કાળની પરિસ્થિતિ અને પોતાના અશુરુદ્ધુશુણના પ્રાકટ્યને અંગે જ્ઞેય પદાર્થોને જાણે છે અને જુવે છે.

x x x

કર્મને શરમ નથી એમ કહેનારાઓ ભૂલતા હોય તેમ લાગે છે. આત્માને કર્મો કરતી વખતે શરમ રહી નહોતી-એ વસ્તુ સત્ય છે; કેમકે આત્માએ પોતે જ મન, વચન કે કાયના યોગોવડે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાયોમાં રહી અજ્ઞાનપણે કે જાણતાં છતાં પણ કર્મોના બંધ કરેલો છે; કર્મો તો જડ છે, જેમ અજીર્ણને વધારનારી કોઈ ચીજ ખવાણા પછી અવશ્ય અજીર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આત્માએ કરેલાં જડ કર્મો અવશ્ય ઉદયભાવ પામી કર્મ ફળ આપે તેમાં આશ્ચર્યજનક કશું નથી.

x x x

છદ્મસ્થ મનુષ્યોને લવિષ્યકાળનું જ્ઞાન ઉપલબ્ધ નથી તે ઉચિત જ છે; કેમકે જો હોય તો અદ્યપ્યુદ્ધિને અંગે લવિષ્યમાં બનતા બતાવો માટે રાગદ્વેષમાં જલ્દી જોડાઈ જતાં તેની પ્રગતિ થતી નથી; ઘડાઈ ઘડાઈને પ્રગતિ થાય તે સાચી સંગીન પ્રગતિ છે. દૃષ્ટાંત તરીકે ભૂતકાળનું જ્ઞાન હોય છે ત્યારે ભૂતકાળની સમૃદ્ધિ અથવા હુંખો વિચારી વિચારીને મનુષ્ય કેટલા હર્ષ-શોકમાં નિમગ્ન થાય છે? તેથી જ કુદરતનો કાયદો મનુષ્યની પ્રગતિનો સાધક હોઈ લવિષ્યત જ્ઞાન જ્ઞાનીઓ માટે જ ઘડાઈ ઘડાઈને જેમની પ્રગતિ અનેક જન્મોથી તૈયાર થઈ ગઈ છે તેમને માટે જ પ્રાપ્ત થાય તે ઉચિત જ છે.

કેટલીક વ્યાખ્યાઓ

પ્રકરણાદિકના અભ્યાસીઓને માટે કેટલુંક જાણવા જેવું :

પ્રમાતા :—કોઇ પણ વસ્તુનો યુક્તિપુરસ્સર બોધ કરનાર.

પ્રમૈય :—જે વસ્તુ બોધ કરવા યોગ્ય-જાણવા યોગ્ય હોય તે.

પ્રમાણુ :—જેનાવડે વસ્તુનો યથાર્થ બોધ થાય તે. સ્વપરતું વિશેષ બોધક જ્ઞાનસ્વરૂપવાળું.

પ્રમિતિ :—વસ્તુનો યથાર્થ બોધ.

અન્યથ :—એક વસ્તુની દેવાતીમાં અન્ય વસ્તુની દેવાતી.

વ્યતિરેક :—એક વસ્તુના અભાવમાં અન્ય વસ્તુનો અભાવ.

સામાન્ય :—એકાકારને એક શબ્દથી વાચ્ય એવી પ્રતીતિ તે.

વિશેષ :—વિજાતીય પદાર્થથી સર્વથા ભિન્નપણાનું જ્ઞાન કરાવનાર તે.

નિસર્ગ :—સ્વભાવ, પરિણામ અથવા અપરોપદેશ.

અધિગમ :—અભિગમ, આગમ, નિમિત્ત, શ્રવણ કે ઉપદેશ.

સકામ નિર્જેરા :—તપશ્ચર્યાદિ અનુષ્ઠાનોદ્વારા કર્મોનો ક્ષય કરવો તે.

અકામ નિર્જેરા :—કર્મોનો સ્થિતિકાળ પૂર્ણ થતા પોતાની મેળે ખરી પડે તે.

કરણ :—જીવના વીર્યવિશેષનું નામ. અધવર્તના—ધટાડો.

અનિકાચિત :—ફેરફાર થવાના સ્વભાવવાળા વગર બોગવે છૂટી શકે તેવા.

નિકાચિત :—ફેરફાર ન થઇ શકે તેવા. અપવાદે જ્ઞાનપૂર્વક તીવ્રતપશ્ચર્યાદ્વારા ફેરફારનું શક્યતાવાળા.

અગ્રાધાકાળી :—અત્યુદયકાળ સાગરોપમની સ્થિતિ પ્રમાણે દેવ નરકના આકૃષ્ટમાં ૧૦૦ વર્ષ ગણવા.

નિષેક કાળ :—કર્મોનો ઉદય સમય વાને અનુભવ સમય.

પ્રશ્નિ :—રાગદ્વેષના નિર્મિત પરિણામરૂપ ગાંઠ. ઉપમાના :—જે વસ્તુનું સાદરપ.

સમ્યગ્ :—દર્શનના ચિહ્નો-શબ્દ, સંવેગ, નિર્વેદ, અતુકરૂપા, આરિતકથ-અતુકમે પ્રધાનતા અને પશ્ચાન્નુપૂર્વો ઉત્પત્તિ ક્રમ છે.

કેટલાંક સ્વરૂપો—

ભવ્યત્વ :—ભવ્ય એટલે વહેલો કે મોટો પણ જરૂર મોક્ષે જનાર આત્મા.

અભવ્ય :—એટલે જેનામાં મોક્ષે જવાની ચેતનતા નથી તે આત્મા.

જાતિભવ્ય :—મોક્ષે જવાની લાપકાત છતાં અતુકજ્ઞ સામગ્રીના અભાવે કદિ પણ મુક્ત નહીં થઇ શકે તેવા આત્મા.

પુન્ય-પાપચોક્ષ્ણી :—પુન્યાનુગ્રાહી પુન્ય જન્માતરને માટે પુન્ય સંપાદન કરી આપનાર પુન્ય.

“ ” પાપ “ ” “ ઉપાજન કરવામાં વચ્ચેનહિં આપનાર પાપ.

પાપાનુગ્રાહી પાપ “ ” પાપના પોટલા ગ્રાધાવનાર પાપ.

“ ” પુન્ય “ ” પાપ સંપાદન કરવામાં કારણભૂત પુન્ય.

ઉપયોગ :—સામાન્ય વસ્તુગોચર દર્શનમ્ પ્રમાન-દશરિકૃત 'લક્ષિતોક્તિ'

સાકારં જ્ઞાનમ્-અનાકારં દર્શનમ્ ॥ 'તત્ત્વાર્થરાજવાનિક'

યત્ સામાન્યગ્રહણં દર્શનમેતદ્ વિશેષિતં જ્ઞાનમ્ ।

દ્વયોરપિ નયયોઃ પપ પ્રલોકં અધવર્ણયઃ ॥ 'સમ્મતિતક'

સાકાર-ઉપયોગ

અનાકાર-ઉપયોગ

મતિઅજ્ઞાન મતિજ્ઞાન.

અચક્ષુદર્શન ચક્ષુદર્શન

શ્રુત અજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન

વર્તમાન સમાચાર.

૭૬ મી જન્મ જયંતી.

ભુધીઆના (પંચમ)

પૂજ્યપાદ પંચમકેસરી જૈનાચાર્ય ૧૦૦૮

શ્રીમદ્વિજયવદનભસ્મચરણ મ. સાહેબે વિ. સં. ૨૦૦૨ કા. સુ. ૨ શુભ દિવસે ૭૬મા વર્ષમાં પ્રવેશ કરેલ તેના શુભોપસક્તમાં અત્રે ૭૬મી જન્મ જયંતી તા. ૬ અને ૭-૧૧-૪૫ આમ બે દિવસ અપૂર્વ સમારોહપૂર્વક ઉજવવામાં આવી છે. આ શુભ પ્રસંગે ઉપર પંચમ મારવાડ આદિના લાંબા બહેનો સારી સુખમાં હાજર થયા હતા.

તા. ૬-૧૨-૪૫ પ્રાતઃકાલ ૯ થી ૧૦:૩૦ સુધી પૂજ્યપાદ આચાર્યશ્રીજીનું પ્રભાવશાલી વ્યાખ્યાન થયું હતું અને બપોરના શ્રીમ્મિનમદિરજીથી સ્વયં જ્ઞાનદાર વરધોદા ચઢાવવામાં આવેલ.

તા. ૭-૧૧-૪૫ પ્રાતઃકાલ ૯ થી ૧૨ સુધી આચાર્યશ્રીજી તથા તેઓશ્રીજીના શિષ્યમંડલની હાજરીમાં એક વિરાટ સભા ભરવામાં આવેલ. તેમાં બહારથી આવેલ વક્તાઓએ અને સાયરોએ આચાર્ય શ્રીજીના જીવનચરિત્ર ઉપર સારો પ્રકાશ પાડેલ. અત્રેના શ્રીસંઘ તરફથી અને ક્ષાલા તીરથંદ તરફથી માનપત્ર સમર્પણ કરવામાં આવેલ.

રાતના પશુ ૮ થી ૧૨ વાગ્યા સુધી પં. રવીઆ-નામજીના પ્રમુખપણામાં કવિ-દરબાર ભરવામાં આવ્યો અને આચાર્યશ્રીજીના ગુણગાન કવિઓ તથા સાયરોએ કવિતાઓ અને નજમોદારા કરેલ.

ગરીબોને મીઠા ચાવણ અને રવીટર આપવામાં આવેલ. જ્ઞાનપંથમીનું આરાધન સારી રીતે થયું છે. (મંગલ)

સુધારો—“ ૭૮ વર્ષમાં સમ્યગ્દર્શન વિષે પ્રકીર્ણ જોય-એ નામનો લેખ પ્રગટ થયેલ છે, ને લેખ દિગંબર પ્રક્રિયાની સાથે કોષ્ટક પ્રકારે વિસ્તાર કરાવતો હોઈ રૂઢ સમજવો. ” લેખક

વિભજ્ઞજ્ઞાન અવધિદાન

મનઃપર્યવજ્ઞાન કેવલજ્ઞાન

સાકાર પરચતા.

પર્યોપમ :—ગોળાકાર ધાન્ય પાત્ર તે પદ્ય કહેવાય છે. તેની છે ઉપમાં જેને તે પર્યોપમ.

ચોકચી.

સ્વીકાર સમાલોચના.

૧ પર્વાધિરાજશ્રી—પર્યુષણાટાન્હિકા વ્યાખ્યાન (શ્રી વિજયલક્ષ્મી સ્મરિત) ચારિત્ર સમારૂઢ અંધ-માળા અંધ ૩૪

૨ શ્રી પર્વકથા—આઠ કથાઓ અને પદ્યવળી સહિત (શ્રી વિજયલક્ષ્મી સ્મરિત) ચારિત્ર સમારૂઢ અંધ-માળા અંધ ૩૪

પ્રતાકારે મૂળ સુંદર દાર્ઢપ અને ઊંચા કાગળો ઉપર શુદ્ધ રીતે પ્રકટ થયેલ મુનિરાજશ્રી દર્શન-વિજયજી (નિપુટી મુનિરાજો) તરફથી ભેટ મળ્યા છે. વ્યાખ્યાનકાર તથા અભ્યાસીઓ માટે બહુ જ ઉપયોગી છે.

૩ પ્રથમ કર્મઅંધઃ—પદ્ય અનુવાદ સહિત—આ અન્યના મૂળ કર્તા શ્રી દેવલદસશ્રીચરણ છે. તેના ઉપરથી અનુવાદ સહિત મુનિરાજશ્રી દ્વલવિજયજી મહારાજે આ અન્યની રચના કરી છે. વિવેચન, દ્વિપણ, કોષ્ટક વગેરે આપેલ છે તેથી અભ્યાસીઓને ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. કોઠસો પૃથ્વી સુક્તી રૂ. ૦-૬-૦ કિંમત યોગ્ય છે. મળવાનું સ્થળ શ્રી જૈન અન્ય પ્રકાશક સભા, કીકા ભટ્ટની પોળ-અમદાવાદ.

૪ વેરાયેલાં ફૂલ—લેખક શ્રી રાજહંસ. લખિષ-મુરીશ્વરજી અન્યમાળા, મારીયાધાર કિં. રૂ. ૦-૪-૦

૫ શ્રીપાળ રાજનો રાસ આવૃત્તિ ત્રીજી—પ્રકાશક શ્રીયુત કવિ ભોગીલાલ રતનચંદ કિં. રૂ. ૭-૦-૦

૬ દેવકુમાર—ધાર્મિક સામાજિક નવલકથા. લેખક કવિ ભોગીલાલ રતનચંદ કિં. રૂ. ૨-૦-૦

અવધિદર્શન.

કેવલદર્શન.

અનકારો પરચતા.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સુભા-સાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

માર્ગશીર્ષ.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૫ ડીસેમ્બર ::

પુસ્તક ૪૩ મું.

અંક ૫ શો.

જિનેશ્વર સ્તુતિ.

એ ! કલ્પતરુ એ ! કામધેનુ, એ ! સકળ મુખની વેલડી,

એ ! તિગિરતાળક ન્યોતિ અળદળ, એ ! મુરત સાકર શેતડી.

અવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

એ નયનો !

રાગ-ભીમપલાસ.

એ ! નયનો અમીરસચી ભરીયાં ! એ ! વયલો સુંધારય ભરીયાં. એ ! નયનો.

એ ! ત્યાગી તપસ્વી વૈરાટી, એની આંખલડી ફરણા ભીની. એ ! નયનો. ૧

એ ! શુકલધ્યાનના બીજ પાચે, ઉત્તયાં ઓગસ અન્નવાળાં. એ ! નયનો. ૨

શુભ પાંત્રોએ ભરી એ વાણી, એણે અંશય છેદ્યા અંતરના. એ ! નયનો. ૩

દ્રવ્યભાવ નિશ્ચય વ્યવહારે, એ ! લેહ ઉઠેલે ભીનરના. એ ! નયનો. ૪

એ ! સચતા દાદશ અંગેા ન્યારે, ચરણા સેવત વૈરાટી. એ ! નયનો. ૫

અવેરીવાઃ
વૈરાટીનિકેતન
અમદાવાદ.

અવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

‘વિચારશ્રેણી’

લેખક:-આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિ મહારાજ.

આત્મા વસ્તુ માત્રને વાપરે છે; પણ તે પોતાની પદ્ધતિ પ્રમાણે. તેની ખબર પોતાને પડતી નથી એટલું પોતાનું અણુબળપણું કહેવાય. ઇન્દ્રિયોદ્ધારા વપરાતી વસ્તુમાં પદ્ધતિદેર હોવાથી પોતાની પદ્ધતિને ભૂલી જાય છે અને ઇન્દ્રિયોની પદ્ધતિને પોતાની માની લે છે માટે મિથ્યાદાદ-અજ્ઞાની કહેવાય છે.

ત્યાગ અને રાગ એ બે અત્યંત લિપ્ત અને વિરોધી વસ્તુ છે માટે જ્યાં રાગ હોય ત્યાં ત્યાગ ન હોય અને જ્યાં ત્યાગ હોય ત્યાં રાગ ન હોય; કારણ કે ત્યાગ ઉપશમભાવે થાય છે અને રાગ ઔદયિક ભાવે થાય છે.

દોષોનો અણુબળ ઊભાને દોષી કહેવાનો અધિકારી નથી.

પોતે દોષી બન્યા સિવાય બીજાના દોષો જોઈ શકાય નહીં.

કર્મધીન જીવ માત્ર દોષી છે; કારણ કે તેઓ પરાધીન છે. જ્યાં સુધી સારી સ્વાધીનતા મળે નહીં ત્યાં સુધી નિર્દોષી બની શકાય નહીં; માટે જ સદોષી આત્મા કોઈને પણ દોષી કહી શકે નહીં. છતાં જો બીજાને દોષી કહે તો તે પર-માત્માનો શુન્દેગાર છે; કારણ કે તે પોતાને નિર્દોષ માનીને જ બીજાને દોષી કરાવી જનતામાં તેને હલકો પાડવા પ્રયત્ન કરે છે.

જો બીજાની ભૂલ કહે છે તે પોતાને ભૂલતો નથી એમ માને છે, એ જ તેની મોટી ભૂલ છે; કારણ કે સંસારમાં જ્ઞાની સિવાય બધાએ ભૂલે છે. સાચું જાણ્યા સિવાયની પ્રવૃત્તિ માત્ર ભૂલ-ભરેલી છે. ભૂલતું પરિણામ અહિત, અનિષ્ટ અને દુઃખદાયી છે તે કોઈ પણ જીવને ગમતું નથી

તોયે ભૂલને ભૂલ નથી માનતા અને પરિણામે દુઃખ લોગવે છે એ જ તેમની અજ્ઞાનતા છે.

અદેખાઈ, અસંહિષ્ણુતા અને ઈર્ષ્યા દેખાય છે તો એક જવાં છતાં આપસમાં કાંઈક અંતર રાખે છે. કોઈપણ કામમાં પોતાને નિષ્ફળતા અને બીજાને સફળતા મળતી જોઈને અદેખાઈ આવે છે; બીજાની પ્રશંસા સાંભળીને કે આદર-સત્કાર થતો જોઈને અસંહિષ્ણુતા થાય છે અને બીજાને રૂપ, બળ કે સંપત્તિ આદિમાં પોતાનાથી અધિયાતા જોઈને ઈર્ષ્યા થાય છે.

માર્ગનો અણુબળ વટેમાર્ગી રસ્તો ભૂલતો હોય તો તેને માર્ગના લોભિયાએ માર્ગ બતાવવો પડે તે તિરસ્કારથી નહીં પણ સત્કારથી. તિરસ્કારથી સાચો માર્ગ બતાવી શકાય નહીં, કારણ કે ભૂલતું પરિણામ છે. તેથી તે માર્ગ બતાવતાં ભૂલ કરવાનો જ. અવળી સમજ તથા પરાઈ પીકાની બેદરકારીથી માનવી માત્ર ભૂલના લોગ બને છે.

વિકૃતિને ગમે તેટલી જાણે પણ પ્રકૃતિને જ્યાં સુધી જાણે નહીં ત્યાં સુધી જ્ઞાનીની પંક્તિમાં ભળી શકે નહીં. હિતકારી હોય કે અહિતકારી પણ મનગમતું માને અને કરે તે સ્નેહી અને અણુગમતું માને અને કરે તે નિસ્નેહી. બાકી તો જીવનમાં ઉપયોગી સ્નેહ કે નિસ્નેહ જેવી બીજી કોઈપણ વસ્તુ જ નથી.

લાલવાળું હોય કે હાનિવાળું પણ મનગમતું કહે અને વર્તે તે મિત્ર અને અણુગમતું કહે અને વર્તે તે તે શત્રુ. કોઈને પુન્યના ઉદ્ધયથી સુંદર તન, ધન તથા સંપત્તિ આદિ લોભ-પલોગની વસ્તુઓ મળી હોય તો તેના ઉપ-લોગ કરવાને સહુ કોઈ લલચાય છે અને મળે તો

રાજ થાય છે; પણ કોઇને સમ્યક્ દર્શન, જ્ઞાન, અસ્તિત્વ, સમભાવ, શાંતિ, ત્યાગ-વૈરાગ્ય મળ્યા હોય તો તેને મેળવી વાપરવાને કોઈપણ વડાતું નથી. પ્રજાસી આત્માને ચાલવાના જે માર્ગ; એક આધ્યાત્મિક અને બીજો સાંસારિક. એટલે એક પોતાને ઘેર જવાના અને બીજો દેશ પ્રદેશની મુસાફરી કરવાના. પોતાને ઘેર જવાના રસ્તામાં કોઈપણ પ્રકારનો ભય કે ઉપદ્રવ નથી એટલે નિર્ભયપણે પોતે એકલો જઈ શકે છે. એને નથી રખવાળાની જરૂરત કે નથી કોઈ વાપરવાને બીજી વસ્તુની જરૂરત; કારણ કે એના ઘરમાં પોતાને વાપરવાની ખંધીય વસ્તુઓ છે. અને તે સ્વચ્છ, સાદી અને સારી છે એટલે બહારની (પૌદ્ગલિક) કોઈપણ વસ્તુ ન રાખે તો ચાલી શકે છે; પણ દેશ પ્રદેશની મુસાફરીમાં તો એને બધુંય રાખવું પડે છે. મુસાફરીમાં ધર્મશાળાઓમાં (શરીરૂપી) ઉતરવું પડે છે કે જ્યાં ઘર જેવી ગિલકુલ સગવડ હોતી નથી. તેમાં બીજા (જીવો) ઘણાઓના ઉતારા હોય છે. કેટલાય આવે છે અને જાય છે. વાપરવાની વસ્તુઓ ખરીદવાને માટે દામ (પુન્ય)ની જરૂરત પડે છે. સારામાં સારી કીમત (આત્મલક્ષ્મી) આપવા છતાં પણ વસ્તુ ખરાબ અને લેણલેણવાળી, ખરાબ પોતાનું સ્વાસ્થ્ય ગગડે તેવી મળે છે. રસ્તામાં અનેક પ્રકારના ભય અને ઉપદ્રવ હોવાથી પોતાને ઉપયોગી સમજી રાખેલી વસ્તુઓના જાચાવ માટે રખવાળા રાખવા પડે છે. આ પ્રમાણે દરેક જાતની પરાધીનતા લોગવવી પડે છે અને હેરાન થવું પડે છે તોયે આત્માને મુસાફરી ગમે છે; પણ ઘેર જવું ગમતું નથી.

જ્ઞાની સિવાય જાધાયે વિદ્વાન અને જાધાય મૂર્ખા કહી શકાય; કારણ કે ભાષા, કળા આદિ અનેક પ્રકારના વિષયો હોવાથી જાધાયે વિષયોમાં કોઈપણ વ્યક્તિ નિષ્ણાત હોતી નથી. જે ભાષા અને કળામાં નિષ્ણાત હોય તેને આશ્રયી તે

વિદ્વાન કહેવાય છે. અને તેનાથી અલગજુ હોય તેની અપેક્ષાએ મૂર્ખા કહેવાય છે; માટે કોઈપણ પ્રકારની ભાષા અથવા તો કળાદિ જાણીને અભિમાન રાખવું તે મોટી મૂર્ખતા જ કહી શકાય.

બીજાની ભૂલો કાઢવી તે બહુ જ સહેલું કામ છે કે જે મૂર્ખમાં મૂર્ખ માણસ પણ કરી શકે છે; પરંતુ ભૂલો ન કરવી તે ઘણું જ કઠણ કામ છે કે જેને કહેવાના વિદ્વાનો પણ કરી શકતા નથી અને ગોથા ખાયા કરે છે. જ્ઞાની પુરોષોને પણ ભૂલ ન કરવા હંમેશાં અપ્રમાદી-સાવધાન રહેવું પડે છે; તો પછી વિષયાસક્ત પામરજીવોનું તો કહેવું જ શું? પોતાને માટે અથવા તો પરના માટે, સારું હોય કે નરસું હોય પણ જે કાર્ય કરે તે પહેલાં આટલું તો જરૂર યાદ રાખવું કે આ જે કાંઈ હું કરું છું તે મારા માટે જ છે પણ બીજાને માટે નથી. આ કાર્યતા સારા અથવા તો નરસા પરિણામનો-ફળનો લોગી હું જ છું; તેમાં બીજાને કાંઈપણ લેવા દેવા નથી.

ગમે તે જાણત બીજાને સમજાવવાની ઇચ્છા થાય તો સમજાવવી બહુ સારી વાત છે; પણ તમારે બીજાને જે કાંઈ સમજાવવું હોય તે પહેલાં પોતે સારી તથા સારી રીતે સમજી લેજો; નહિ તો તમારી બુદ્ધિની કીમત ધઈ જશે અને પ્રમાણિકતા જોઇ જસશે.

પોતે નાના જનતાં શિષ્યના પછી જ મોટા જનવાની ઇચ્છા રાખવી; કારણ કે નાના જનના પછી જ મોટા જનાય છે. અર્થાત્ નાના હોય છે તે જ મોટા થાય છે પણ મોટા, મોટા જની શકતા નથી. આ વાતનો સારી રીતે વિચાર કરજો તો સ્પષ્ટ સમજશે.

બીજાનું ગાયું ગાયો તો અલગજુપણે ગાયો નહીં; નહીં તો બધું આગળ હાંસીનું પાત્ર જનશે !

સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાળા

લેખક:-આાં ઓ વિજયપદ્મસૂરિ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૪ થી શરૂ)

૭૯ દરેક કામ બહુ જ વિચારીને કરવું કે જેથી પસ્તાવવાનો વખત ન આવે. ઉતાવળે વગર વિચારે કામ કરવાથી હુલ્લસે બાળે એવું ભયંકર પરિણામ આવે છે. કહ્યું છે કે—સગુણ-મપગુણ વા કુવૈતા કાર્યજાતં, પરિણતિરવધાર્યા યત્નનઃ પશિહ્તેન ॥ અતિરમસકૃતાનાં કર્મણામા-વિપત્તે-ર્ભવતિ હૃદયદાહી શલ્યતુલ્યો વિપાકઃ ॥

૮૦ અવિવેક એ પરમ આપત્તિનું કારણ છે એમ સમજીને દરેક પ્રસંગે વિવેકથી બોલવું, વિવેકથી પ્રવૃત્તિ કરવી.

૮૧ સામેા માણસ આપણને ગાળો છે એમાં નવાઈ શી ? તે પોતાની પાસે જ છે તે જ આપે છે. કોઈ કોઈને શશલાતું શિંગડું આપતો નથી એમ વિચારીને સમજી જીવોએ ગાળ દેવી નહિ પણ ત્યાંથી ખસી જવું, મૌન ધારણ કરવું, ક્ષમા રાખવી. દુઃકામાં કહ્યું પણ છે કે—વદતુ વદતુ ગાલી ગાલિમન્તો ભવન્તો, વચમપિ તદ્ભાવાદ્ ગાલિદાનેઽસમર્થાઃ । જગતિ

વિદિતમેતદ્ દીયતે વિદ્યમાનં, નહિ શશકચિષાણં કોઽપિ કર્મ દદાતિ ॥ ૧ ॥

૮૧. ૧ હં મેશા સુંદર મંગલોની શ્રેણિ, ૨ ઉત્તમ સંપત્તિ, ૩ વિવિધ પ્રકારના સુખ, ૪ ઇષ્ટ પદાર્થની પ્રાપ્તિ, ૫ વિશાલ બુદ્ધિ, ૬ સર્વ સ્થળે કાર્યસિદ્ધિ—આ બધા લાભ પરમ ઉદ્ધા-સથી ધર્મારાધન કરનાર ભવ્ય જીવો પામે છે. કહ્યું છે કે—દિને દિને મજ્જુલમંગલાવલિ, સુસંપદઃ સૌખ્યપરંપરા ચ ॥ હૃદયાર્થસિદ્ધિર્બહુલા ચ બુદ્ધિઃ, સર્વત્ર સિદ્ધિઃ સુજતાં સુધર્મમ્ ॥ ૧ ॥

૮૨. આ શરીર રસ, રુધિર, માંસ, મેઢ, હાડકાં, મજ્જા, વીર્ય. આ સાત ધાતુનું બનેલું છે. તેના ટકાવ મનની મજબૂતાઈના આધારે છે એટલે જેટલે અંશે મનની દૃઢતા હોય, તેટલે જ અંશે શરીરમાં દૃઢતા (મજબૂતાઈ) સંભવે છે. મન નબળું બને તો ધાતુઓ નાશ પામે છે. જો મન સ્વસ્થ હોય તો જ સદ્વિચારો ધારણ કરી શકાય છે. ચિત્ત જો સ્વસ્થ ન હોય, તો સદ્-

લોકમત કેળવ્યા સિવાય કોઈપણ કાર્યમાં સફળતા મળી શકતી નથી. કદાચ દૈવ્યોએ સફળતા મળી જાય તો પણ પરિણામે તો સુખ-શાંતિથી વંચિત જ રહેવાય છે.

તમારી પ્રવૃત્તિ માત્રમાં સ્વાર્થ તથા પરમાર્થ બંનેનો આદર થવો જોઈએ. જો કેવળ સ્વાર્થનો જ આદર થશે તો સાચો લાભ જોઈ બેસશે અને આત્માનું અહિત કરી અધોગતિના પાત્ર બનશો.

પ્રામાણિકતા સર્વોત્તમ શુભ છે અને તે

માનવ જીવનનું ભૂષણ છે, માટે ધનની પણ પરવા ન રાખીને પ્રમાણિકપણની સંપત્તિ જાળવી રાખશો. સ્વાર્થદૃષ્ટિથી કદાચ ન જાળવી શકતા હો તો પણ પરમાર્થ દૃષ્ટિથી તો જરૂર જાળવો; નહિં તો તમારા બંને ભવ બગડશે.

લાભ કે નુકશાન વ્યવસાયીને હોય છે; પણ નિરુદ્ધમીને કશું હોતું નથી. કોઈને કાંઈપણ સલાહ આપો તો સુબુદ્ધિથી આપવી; પણ કબુદ્ધિથી નહીં. (આહ)

વિચારે પ્રકટ ન જ થાય, કહ્યું છે કે—ચિત્તાયત્નં
ઘાતુવદ્ શરીરં, નષ્ટે ચિત્તે ઘાતવો યાંતિ નાશઃ।
તસ્માદ્ચિત્તં યત્નતો રક્ષણીયં, સ્વસ્થચિત્તે
બુદ્ધયઃ સંચલન્તિ ॥૧॥

૮૩ શુભ અશુભ કર્મોના બંધમાં અને
મોક્ષમાં મનના શુભ અશુભ વિચારો કારણ છે.
મરુદેવી માતા ને ભરત ચક્રવર્તી વગેરેને શુભ
ભાવથી કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું, ને તંદુલીઓ
મત્સ્ય અશુભ ભાવને લઈને સાતમી નરકમાં
જાય છે. મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં વંધમોક્ષયોઃ॥

૮૪ દરેક કર્મના દલિયા જરૂર લોગવવા જ
જોઈએ. આ સુદૃઢી કહ્યું છે કે—ઋદ્યમેવ
મોક્ષય્યં, કૃતં કર્મં શુભાશુભં । નામુક્તં ક્ષીયતે
કર્મ કલ્પકોટીશતૈરપિ ॥૧॥

૮૫ કર્મના રસને લોગવવાની ણાજતમાં
ભજના સમજવી એટલે તે લોગવાય જ એવો
નિયમ નહિ.

૮૫ કર્મના રસને આધારે સ્થિતિનો નિયમ
થાય છે. એટલે રસના પ્રમાણમાં સ્થિતિ હોય.
લાડવામાં જેટલા પ્રમાણમાં ઘી હોય, તેને અનુ-
સારે સ્થિતિકાલ હોય છે એ સુપ્રસિદ્ધ છે.

૮૬ ૧ જ્ઞાનાવરણીય, ૨ દર્શનાવરણીય, ૩
મોહનીય, ૪ અંતરાય, આ ચાર ઘાતી કર્મો
જાણવા અને વેદનીય, આયુધ્ય, નામ, ગોત્રકર્મ
આ ચાર અઘાતી કર્મો જાણવા.

૮૭ ખરા બંધન એ છે, ૧ રાગબંધન, ૨
દ્વેષબંધન. રાગદ્વેષથી જે બચ્યો, તે સર્વથી
બચ્યો કહેવાય. ક્રોધ, માન એ દ્વેષરૂપ છે, માયા
લોભ એ રાગરૂપ છે.

૮૮ જેમ ચીકાશવાળા વસ્ત્રને ધૂળ ચોટે
તેમ રાગદ્વેષની ચીકાશને લઈને કર્મબંધ થાય છે.

૮૯ યોગથી પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ થાય ને
કષાયથી સ્થિતિબંધ રસબંધ થાય, કહ્યું છે કે—
જોગા પયડિપ્પસંઠિદ્ધાણુમાગં કસાયાઓ ॥

૯૦ પરોપાધિની પૂર્ણતા એ ખીજની પાસેથી
માંગી લાવેલા ઘરેણાં જેવી ક્ષણિક છે અને
સ્વાભાવિકી પૂર્ણતા બંધિત રત્નના જેવી
કાયમ રહેનારી છે. કહ્યું છે કે—પૂર્ણતા યા
પરોપાધેઃ સાયાચિત્તકર્મહનમ્ ॥ યા તુ સ્વાભા-
વિકી સૈવ જાત્યરત્નચિમાનિમા ॥૧॥

૯૧ જે આ જીભ એક ઉત્તમ વચન વિચારીને
બોલે તો તેને સાંભળનારા ઘણાં જીવો ઘણાં
શુભો પામીને નિર્મલ જીવન ગુમારે. આ
અપેક્ષાએ કહ્યું છે કે—જીભમાં અમૃત રહ્યું છે
ને એક પારાણ વચન બોલે, તો તે સાંભળતાં
ઘણાં જીવો અધર્મને રસ્તે દોરાઈને સ્વજીવનને
ધૂળ જેવું કરી દે છે. આ અપેક્ષાએ કહ્યું છે
કે—જીભમાં ઝેર પણ રહ્યું છે. આખો દુહો આ
પ્રમાણે જાણવો.—જીભમાં અમૃત વસે, વિષ ભી
ઉંડી પાસ; એકે બોલે કોડી શુભ, એકે કોડી
વિનાશ ॥૧॥

૯૨ કષય=સંસાર, આય=લાભ જેનાથી થાય,
તે કષાય કહેવાય. કષાયની સાથે જ રહે અથવા
કષાયને ઉત્તેજન આપે, તે નોકષાય કહેવાય.

૯૩ કોઈ પણ જીવ પાપ ન કરે, કોઈ
પણ જીવ દુઃખી ન થાય, સર્વ જીવો કર્મથી
સુક્ત થઈને સુક્રિતના અવ્યાબાધ સુખ પામે.
આ ભાવના મૈત્રી ભાવતા કહેવાય.

૯૪ આપણાં કરતાં વધારે શુભોને ધારણ
કરનારા શીલવંત, જાલદીક્ષિત, દાનેશ્વરી, તપસ્વી
આદિને જોઈને રાજ થયું, તેમના શુભોની અનુ-
મોદના કરવી એ પ્રમોદ ભાવના કહેવાય.

૯૫ દ્રવ્યાદિકના લોગે પણ ખીજ જીવોને
જાણવા, તે દ્રવ્યદયા કહેવાય અને ધર્મશાધ-
નમાં અસ્થિર ગનેલા જીવોને સારણ, વારણ,
ચોદના, પ્રતિચોદના કરીને ધર્મમાં સ્થિર
કરવા એ ભાવદયા કહેવાય. જેઓ દુઃખને
લોગવી રહ્યા છે, લયથી વિહ્વલ ગનેલા છે,

ભયંકર રોગાદિની વેદના સહીસહીને દીન બની ગયા છે, તેમને જોઈતા સાધનો દઈને, મદદ દઈને, આત્માસૂત્ર વગેરે યોગ્ય ઉપાયો ચોજીને, હઃખ પીડા વેદનાથી મુક્ત કરવાની જે ભાવના તે કારુણ્ય ભાવના કહેવાય. કહ્યું છે કે—
 દીનિષ્વાર્ત્તેષુ મીતેષુ યાચમાનેષુ જીવિતમ્ ॥
 પ્રતીકારપરા બુદ્ધિઃ કારુણ્યમભિધીયતે ॥ ૧ ॥

સામા જીવો પોતાના કર્મે હઃખી થયા છે, પણ તેઓ કારુણ્ય ભાવનાવાળા આત્માને સંસારસાગર તરવા તુંબડા જેવા છે, એમ સમજીને હઃખીના હઃખ ટાળવાની ભાવના નિરંતર હૃદયમાં રાખવી..

૬૬ જેઓ અજ્ઞાન મોહાદિની પરાધીનતાને લઈને ભયંકર પાપકર્મો અવિવેકભાવે આચરતા હોય, નીકરપણે દેવશુરની નિંદા અને પોતાની પ્રશંસા કરતા હોય, તેઓ ઉપદેશ હેતાં પણ દેશજી ન આવે, અથવા ઉપદેશ દેવાને અયોગ્ય હોય, તેવા પ્રસંગે તેમની ઉપર શુસ્સે ન થતાં જે ઉપેક્ષા કરવી, તે માધ્યસ્થ્ય ભાવના કહેવાય. કહ્યું છે કે—કૂરકર્મસુ નિશંકં દેવતામુહ-
 નિવિપુ ॥ આત્મશંસિપુ યોપેક્ષા, તન્માધ્યસ્થ્ય-
 મુદીરિતમ્ ॥ ૧ ॥

૬૭ અનિત્યભાવના—શરીર, ધન, વિષયાદિના સાધનો ક્ષણભંશુર છે. જે વસ્તુ હું જન્મતા સાથે લાગ્યો નથી, મરતાં સાથે લઈ જવાનો નથી; કારણ કે આ જીવ સ્ત્રી ધન વાડી ગાડી વગેરે મૂકીને જ પરભવમાં જાય છે. પરભવમાં ગયા બાદ પાછલા ભવની ધનાદિ ણીના ચાહ પણ આવતી નથી. આ રીતે જે વસ્તુઓ આદિ-કાળમાં (જન્મતાં) નથી ને અંતે પણ (મરતાં પણ) સાથે આવતી નથી. તે વસ્તુઓ મધ્ય-કાલમાં કઈ રીતે સ્થિરભાવે રહી શકે? જે વસ્તુ સવારે દેખાય, તે બપોરે નાશ પામે, બપોરે જોએલી સાંજે નાશ પામે. આ રીતે

સંસારિક પદાર્થનો સંયોગ વિયોગવાળો જ છે, એમ જે વિચાર કરવો તે અનિત્ય ભાવના કહેવાય. આ અનિત્ય ભાવનાથી ભરત મહા-રાત્રાદિને કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું હતું.

૬૮ અશરણ ભાવના—સ્ત્રી પુત્રાદિ પરિવાર જ્યાંસુધી સ્વાર્થ સધાય ત્યાં સુધી જ સગાઈ રાખે છે; મરણની પીડા ભોગવતાં જીવને કોઈ પણ ગત્યાવી શકતું નથી. જીવ મોહથી જેને શરણ લેવા લાયક માને છે તે ખરે અવસરે જરૂર ખરી જાય છે. સિંહના પંખામાં સપડાયેલા હરિણના જેવી સંસારી જીવનની સ્થિતિ છે.

આ રીતે અશરણ ભાવના ભાવીને મોહને લીધે માનેલા ઝોટા શરણનો ત્યાગ કરીને અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ ને જિનધર્મનું શરણ અંગીકાર કરવું.

૬૯ સંસાર ભાવના—દેવાદિ આરે ગતિમાં જન્મ મરણ કરી રહેલા જીવોમાંનો એક પણ જીવ ખરે સુખી છે જ નહિ. વિવિધ પ્રકારના હઃખોથી ભરેલા સંસારમાં જેમ મસાણીયા લાઠવામાં એલચીનો સ્વાદ ન હોય તેમ ખરા સુખનો લેશ પણ નથી, કેવલ વધાદિના હઃખો જ અહીં સહન કરવા પડે છે માટે સંસાર એ કેવલ હઃખોથી ભરેલો છે એમ જે વિચારવું તે સંસાર ભાવના કહેવાય. આતું ફલ એ છે કે—સંસાર પ્રત્યે અરૂચિ જાગવી, પરિણામે ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા થાય, સંયમની આરાધના કરી આત્મ-કલ્યાણ કરી શકાય.

૧૦૦ એકત્વ ભાવના—હું એકલો જ જન્મ્યો છું ને મરતી વખતે પણ એકલો જવાનો છું. સ્ત્રી વગેરે પરિવારમાંથી કોઈપણ સાથે આવતા જ નથી. તેમના મોહને લઈને બાંધેલા કર્મે મારે એકલાને જ ભોગવવા પડશે. આ રીતે વિચારી મમતા ભાવ ઘટાડવો એ એકત્વ ભાવના કહેવાય.

૧૦૧ અન્યત્વ ભાવના-આત્મા શરીરથી જૂદો છે કારણ કે આત્માનું સ્વરૂપ જ્ઞાનાદિભય છે અને શરીર એ વર્ણાદિ ધર્મોવાળું છે માટે બંને કંઈ રીતે એક હોઈ શકે? જ્યારે બંને ભિન્ન છે તો અનિત્ય જૂદા શરીરને નિમિત્તે પાપકર્મ કરી શામણે આત્માને મલિન કરવો? ન જ કરવો જોઈએ. આ રીતે જે વિચાર કરવો તે અન્યત્વ ભાવના કહેવાય.

૧૦૨ અશુચિ ભાવના-શરીરના મૂળ તથા ઉત્તર કારણો અપવિત્ર છે, તો પછી તેવા કારણોથી બનેલું શરીર અપવિત્ર હોય જ એમાં નવાઈ શી? આવા શરીર ઉપર મોહ રાગી મારે ચીકણું કર્મ બાંધવા તે અનુચિત છે. ધર્મારાધન કરી કાયાને સાર્થક કરવી એ જ વ્યાજબી છે. આવો જે વિચાર કરવો તે અશુચિ ભાવના કહેવાય.

૧૦૩ આશ્રવભાવના-કયા કારણોથી કયા કયા કર્મો બાંધાય છે? તે બાળતનો ઘરેઘાર વિચાર કરવો એ આશ્રવભાવના કહેવાય. કર્મના કારણો જાણનાર ભવ્ય. જીવ તેવા કારણોને સેવતો નથી.

૧૦૪ સંવર ભાવના-કર્મબાંધના કારણોને તે દરેકના વિરોધી કારણોને સેવીને અટકાવવા એટલે સમિતિ, શુસિ આદિ પાછો લેદોને સેવના કરવાની જે વિચારણા તે સંવરભાવના કહેવાય. આ ભાવના આશ્રવભાવનાની વિરોધી છે. ક્ષમાથી ક્રોધ, નમ્રતાથી માન, સરલતાથી માયા, લોભને સંતોષથી જીતાય, સંયમથી વિવયવાસનાને જીતાય, શુસિથી યોગોને, અપ્રમાદભાવથી પ્રમાદને, અને શુભ ધ્યાનથી અશુભ ધ્યાનને જીતાય.

૧૦૫ નિર્જરા ભાવના-સકામ નિર્જરા તથા અકામ નિર્જરાના સ્વરૂપની ચિંતવના એ નિર્જરા

ભાવના કહેવાય. એકે દ્રિયાદિને ઇરાદા વિના તાપ વગેરેની પીડા સહન કરવાથી જે કર્મ નિર્જરા થાય તે અકામ નિર્જરા કહેવાય, ને ઇરાદાપૂર્વક તપશ્ચર્યાદિ કરવાથી જે કર્મ નિર્જરા થાય તે સકામ નિર્જરા કહેવાય. દેશથી કર્મનો ક્ષય થવો તે નિર્જરા ને સર્વથા સંપૂર્ણ જે કર્મોનો ક્ષય થવો તે મોક્ષ કહેવાય.

૧૦૬ લોકભાવના-ચૈત્ત રાજલોકના સ્વરૂપની ચિંતવના કરી તેમાં છેવટે સિદ્ધશિલામાં રહેલા સિદ્ધતા સુખો વિચારવા તે લોકભાવના કહેવાય. આ ભાવના ભાવતાં સિદ્ધિના સુખો મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરવાથી મળે છે, ને તે જ વાસ્તવિક સુખો છે એમ નિર્ણય થઈ શકે છે.

૧૦૭ બોધિદુર્લભ ભાવના-દુર્લભ મનુષ્ય-પણામાં શ્રી જિનવચનને સાંભળનારા જીવોમાં પણ કેટલાએક મહાભાગ્યશાલી જીવોને જ પ્રભુદેવના વચન ઉપર નિર્મલ શ્રદ્ધા ભાવ થાય છે. બીજા સામાન્ય જીવોને શ્રદ્ધાભાવ થતો જ નથી; માટે સમ્યગ્ દર્શન પામવું એ મહા-દુર્લભ છે. આવી જે વિચારણા કરવી તે બોધિ-દુર્લભભાવના કહેવાય. આમાં સમકિતના ૬૭ લેદોની વિચારણા આવી જાય.

૧૦૮ ધર્મભાવના-પરમકૃપાળુ શ્રી તીર્થંકર દેવે જણાવેલો ત્રિપુટીશુદ્ધ ધર્મ સંસારસમુદ્રને તરવા માટે સ્ત્રીમરના જેવો છે, કર્મરૂપી લાકડાને બાળવા અગ્નિ જેવો છે, આપત્તિરૂપી પર્વતોને લેદવા વજ્ર સમાન છે, ભગ્યરૂપ કમલને વિક-સાવવા સૂર્યની જેવો છે-આવો ધર્મ મહા-પુણ્યનો ઉદય હોય તો જ મળે. મહાપુણ્યોદયે જિનધર્મને પામીને પરમ ઉદ્ધાસથી જે ભવ્ય જીવો સાથે તે જરૂર મોક્ષના અવ્યાગાધ સુખો પણ પામે છે. આ રીતે જે વિચાર કરવો તે ધર્મભાવના કહેવાય. (સંપૂર્ણ)

આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ

લેખક:—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી—(ગતાંક ૫૪ પદ થી શરૂ.)

જોધ, વીર્ય અને ચારિત્રની તરતમલાવની અપેક્ષાએ આ અસત્ દૃષ્ટિના પશુ ચાર લેહ કરીને મિથ્યાદૃષ્ટિ ગુણસ્થાનની અન્તિમ અવસ્થાનો શોશ્વમાં વિશદ ઉદ્દેશ કરેલો છે. આ ચાર દૃષ્ટિઓમાં જે વર્તમાન હોય છે, તેને સદ્-દૃષ્ટિનો લાભ પ્રાપ્ત કરવામાં વાર લાગતી નથી.

સદ્જોધ, સદ્વીર્ય અને સચ્ચારિત્રની તરતમલાવની અપેક્ષાએ સદ્દૃષ્ટિના પશુ ચાર વિભાગ કરેલા છે, જેમાં મિથ્યાદૃષ્ટિનો ત્યાગ કરી અથવા મોહની એક યા જે શક્તિઓને જીતી આગળ વધેલા વિકસિત આત્માઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે. અથવા બીજી રીતે કહીએ તો જેમાં આત્માનું સ્વરૂપ લાસિત હોય અને એની પ્રાપ્તિ માટે મુખ્ય પ્રવૃત્તિ હોય તે સદ્દૃષ્ટિ, એમાંથી વિપરીત જેમાં આત્માનું સ્વરૂપ ન તો યથાવત્ લાસિત હોય અને ન તો તેની પ્રાપ્તિ માટે પ્રવૃત્તિ હોય તે અસત્દૃષ્ટિ.

જોધ, વીર્ય અને ચારિત્રના તરતમલાવને લક્ષ્યમાં રાખી શાસ્ત્રમાં જન્મે દૃષ્ટિના ચાર ચાર વિભાગ પાડેલા છે, જેમાં સર્વે વિકાસગામી આત્માઓનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને જેનું વર્ણન જાણવાથી આધ્યાત્મિક વિકાસનું ચિત્ર આંખો સામે ખડું થઈ જાય છે. એ જાણવાને માટે લ૦ હરિનાદસૂરિકૃત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય તથા પૂ. ઉ૦ યશોવિજયજીકૃત ૨૧ થી ૨૪ સુધી ચાર દ્વાત્રિશિકા જેવી જોઈએ.

આત્મા અનાદિ કાળથી જન્મ-મૃત્યુના પ્રવાહમાં પડેલો, અનેક શારીરિક તથા માનસિક દુઃખોને અનુભવતો અજ્ઞાનપણામાં-અનાયોગથી

ગિરિ-નદી-પાપાણના ન્યાયથી જ્યારે આત્માનું આવરણ કંઈક શિથિલ થાય છે, અને એનું કારણ તે આત્માને અનુભવ તથા વીર્યોદ્દાસની માત્રા કંઈક વધે છે ત્યારે તે વિકાસગામી આત્માના પરિણામોની શુદ્ધિ તથા કોમલતા કંઈક વધે છે. જેથી કરી રાગ-દ્વેષની તીવ્રતમ દુર્લેહ અન્ધિને તોડવાની યોગ્યતા ઘણું અંશે પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ અજ્ઞાનપૂર્વક દુઃખ સંવેદનાજનિત અર્તિ અદ્ય આત્મશુદ્ધિને જૈન શાસ્ત્રમાં ‘યથાપ્રવૃત્તિકરણ’ કહેવાય છે. ત્યારબાદ જ્યારે અધિક આત્મશુદ્ધિ તથા વીર્યોદ્દાસની માત્રા વધે છે ત્યારે રાગ દેષની દુર્લેહ વિષઅન્ધિનો લેહ કરી શકે છે. આ અન્ધિલેહ કારક આત્મશુદ્ધિને ‘અપૂર્વકરણ’ કહે છે. કારણ કે એવું કરણ-પરિણામ વિકાસગામી આત્માને માટે અપૂર્વ-પ્રથમ જ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્યારબાદ એથી પણ આત્મશુદ્ધિ તથા વીર્યોદ્દાસની માત્રા કંઈક અધિક વધે છે ત્યારે આત્મા મોહની પ્રધાનભૂત શક્તિ-દર્શનમોહ પર અવશ્ય વિજયલાભ પ્રાપ્ત કરે છે. આ વિજયકારક આત્મશુદ્ધિને જૈનશાસ્ત્રમાં ‘અનિર્વૃત્તિકરણ’ કહેવાય છે. કારણ કે આત્મશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કર્યેથી આત્મા દર્શનમોહ પર વિજયલાભ પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય રહેતો નથી અર્થાત્ તે પાંચ હંતો નથી. ઉક્ત ત્રણ પ્રકારની આત્મશુદ્ધિમાં બીજી અર્થાત્ ‘અપૂર્વકરણ’ નામક શુદ્ધિ જ અત્યંત દુર્લભ છે; કારણ કે રાગદ્વેષના તીવ્રતમ વેગને રોકવાનું અત્યંત કઠીન કાર્ય એના દ્વારા થઈ શકે છે જે સદ્ય નથી. એક વાર આ કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત થઈ જાય તો ફર આરે

વિકાસગામી આત્મા ઉપરની કોઇ ભૂમિકાથી ગળાઈ પડે તો પણ ફરી કોઇ ને કોઇ વાર પોતાના લક્ષ્યને-આધ્યાત્મિક પૂર્ણ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ આધ્યાત્મિક પરિસ્થિતિનું સ્વરૂપ અનુભવગત વ્યવહારિક દૃષ્ટાન્તદ્વારા કહેવાય છે.

જેમ કોઇ એક એવું વસ્ત્ર છે કે જેમાં મેલથી અતિરિક્ત ચિકણપણું પણ લાગેલું છે, તે વસ્ત્રનો મેલ ઉપર ઉપરથી દૂર કરવો એટલો કઠિન અને શ્રમસાધ્ય નથી, તેટલી ચિકાસ દૂર કરવામાં છે. અર્થાત્ મેલ કરતાં ચિકાસ દૂર કરવી એ કઠિન સાધ્ય છે. જો એક વાર ચિકાસપણું દૂર થઇ જાય તો ફેર બાકીનો મેલ દૂર કરવામાં કિંવા કારણવશ ફરી લાગેલા મેલને દૂર કરવામાં વિશેષ શ્રમ પડતો નથી અને વસ્ત્રને અસલી સ્વરૂપમાં સફળતામાં લાવી શકાય છે. ઉપર ઉપરનો મેલ દૂર કરવામાં જે ગલ વપરાય છે એની સહાય 'યથાપ્રવૃત્તિ કરણ' છે, ચિકાસપણું દૂર કરવામાં વિશેષ બલ તથા શ્રમની સમાન 'અપૂર્વ-કરણ' છે કે જે ચિકાસની સરખી રાગદ્રેષની તીવ્રતમ અનિયને શિથિલ કરે છે. બાકી બચેલા મલ કિંવા ચિકાસ દૂર થયા બાદ ફરીને લાગેલા મલને દૂર કરવાવાળા બલ-પ્રયોગની સમાન 'અનિવૃત્તિકરણ' છે. ઉક્ત ત્રણે પ્રકારના બલ-પ્રયોગમાં ચિકાસ દૂર કરવાવાળો બલ-પ્રયોગ જ વિશિષ્ટ છે.

એ પ્રકારે અપૂર્વ કરણરૂપ પરિણામદ્વારા રાગદ્રેષની અતિતીવ્રતા મટી ગયા પછી દર્શન-મોહ પરવિન્યસ પ્રાપ્ત કરવો સફળ છે. દર્શનમોહ છૂટાથો એટલે પહેલા શુભસ્થાનની સમાપ્તિ થઈ.

ઉક્ત પ્રમાણે હોયે છતે જ વિકાસગામી આત્મા સ્વરૂપનું દર્શન કરી શકે છે અર્થાત્ આજ સુધી તે આત્માની જે છીપમાં રૂપાની બ્રાન્તિની જેમ પરરૂપમાં સ્વરૂપની બ્રાન્તિ હતી તે દૂર થઇ જાય છે. એથી જ તેના પ્રયત્નની ગતિ ઊલટી નહિ. યતાં સીધી જાની રહે છે

અર્થાત્ તે વિવેકી જાનીને કર્તવ્ય અકર્તવ્યનો વાસ્તવિક વિભાગ કરી લે છે. આ દશાને જૈન શાસ્ત્રમાં 'અન્તરાત્મભાવ' કહેવાય છે; કારણ કે આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને વિકાસગામી આત્મા પોતાની અંદર વર્તમાન સૂક્ષ્મ અને સહજ એવા શુદ્ધ પરમાત્મ ભાવને દેખવા લાગે છે. અર્થાત્ અન્તરાત્મભાવ એ આત્મમંદિરનું ગર્ભ-દ્વાર છે. જેમાં પ્રવેશ કરીને તે મંદિરમાં વર્તમાન પરમાત્મભાવરૂપ નિશ્ચય દેવનું દર્શન કરી શકે છે.

આ દશા વિકાસક્રમની ચતુર્થી ભૂમિકા કિંવા ચતુર્થ શુભસ્થાનક છે, જેને પામીને આત્મા પ્રથમ વાર જ આધ્યાત્મિક શાંતિનો અનુભવ કરે છે. આ ભૂમિકામાં આધ્યાત્મિક દષ્ટિ યથાર્થ (આત્મસ્વરૂપોન્મુખ) હોવાના કારણે વિષયસિ રહિત હોય છે, જેને જૈનશાસ્ત્રમાં સમ્યગ્દષ્ટિ કિંવા સમ્યક્ષ્વ કહે છે.

અર્થાત્ ચોથે ભૂમિકાનો શુભસ્થાનોનો વિચાર નહિ કરતાં ચતુર્થ સમ્યગ્દષ્ટિ શુભસ્થાન સુધીનું ક્ષયન કર્યું છે. આત્મવિકાસની શરૂઆત આ ભૂમિકા પ્રાપ્ત થયા પછી જ ગણતરીમાં લેખાય છે. આ ચતુર્થ ભૂમિકા પામેલો આત્મા ઉત્કાન્ત-ક્રમમાં આગળ વધતા પંચમ આદિ શુભસ્થાનોની પ્રાપ્તિ થતાં ઉત્તરોત્તર વિકાસ અને દષ્ટિની શુદ્ધતા અધિકાધિક હોય છે. એ રીતે વિકાસક્રમમાં આગળ વધતા આધ્યાત્મિક શાંતિના અનુભવથી વિશેષ ગલવાન થઈ, ચારિત્રમોહને નષ્ટ કરી, છેવટે અધાતિ કર્મનો નાશ કરી પૂર્ણ સ્થિરતા સ્વરૂપ ઉદ્દલી-ચરમ અવસ્થા અર્થાત્ ચોથા શુભસ્થાનને પામી પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપી પરમાત્મ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી કૃતકૃત્ય બને છે.

(સદર લેખ હિન્દીના ગૂર્જરાનુવાદરૂપે કેટલોક ફેરફાર તથા વધારો કરી મૂકવામાં આવેલ છે.)

આખરે ઉદાયન મંત્રીને ત્યાં પિતાપુત્ર જમવા જાય છે. આર્ચાંગ મૌન છે, ચિંતાતુર છે.

ઉદાયન મંત્રી પૂછે—છે શેઠ, શું ચિંતામાં છો ?
લ્યો, એમ કહી કોથળી ભરી રૂપીઆ આપે છે.
આર્ચાંગ—મંત્રીશ્વર, આ શેના રૂપિયા આપે છે ?

મંત્રીશ્વર—તમારા પુત્રરત્ન—જગત્પ્રકાશ વાતસલ્યના. એના તોલ જેટલા છે.

આર્ચાંગ—મંત્રીશ્વર, હું રૂપિયાનો ભૂખ્યો નથી. યદિ મહારા કુલદીપક આંગદેવને ઘેર નહીં જ આવવું હોય તો હું પરાણે નહીં લઈ જાઉં.

આર્ચાંગ—(પોતાને પુત્રને) કેમ બેટા ! તારે ઘેર આવવું છે કે અહિં જ રહેવું છે ?

આંગદેવ—પિતાશ્વર ! હું તો અહીં જ રહીશ. મહારે તો સાધુ થવું છે.

આર્ચાંગ—વત્સ ! સાધુ થવું સહજ કે સરલ નથી. છતાં જે તારી મરણ જ હોય તો મારી રજા છે.

આંગદેવ—પિતાશ્વર ! મહારી પૂર્ણ મરણ છે. હું સાધુ થવા જ જાન્યો છું.

આર્ચાંગ—મંત્રીશ્વર ! આ પુત્ર તમને સોંપું છું.

ઉદાયન મંત્રી—નાશ્વર, મને ન સોંપશો. પૂજ્ય શુદ્ધેવને જ સોંપો. એમાં તમારું અને તમારા પુત્રરત્નનું હિત સમાયું છે.

આર્ચાંગ ઉપાશ્રયે જઈ શુદ્ધ મહારાજને પ્રેમ, ભક્તિ અને શ્રદ્ધાથી પોતાનો પુત્ર બોલાવે છે.

પાંચ વર્ષ(નવ વર્ષ પણ મલે છે)ની નાની ઉંમરે ખંભાતમાં મોટા મહોત્સવપૂર્વક આંગદેવની દીક્ષા થાય છે. મહા શુદ્ધિ ૧૪ ને શનિવારે ઉત્તમ યોગમાં આ દીક્ષા અપાઈ છે અને ત્યારથી આંગદેવ સોમચંદ્ર સુનીશ્વર બને છે.

પ્રતાપી અને પુણ્યશાળી

સુનિપુંગવ શ્રી સોમચંદ્રશાળી પ્રતિભા અમકી રહી છે. દૂંક સુદતમાં જ એ વ્યાકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, ન્યાય, દર્શનશાસ્ત્રના આચાર્ય બને છે. જૈન પાંગમયના સમર્થ જ્ઞાતા, અભ્યાસી અને સર્જક બને છે. એમના પ્રતાપી પુણ્યયોગે કોલસાનો ઢગલો સોનામહોર બને છે. ખુદ સરસ્વતી દેવી સામે આવી પ્રત્યક્ષ દર્શન અને વરદાન આપે છે. વિમળેશ્વર દેવ પણ એમને પ્રત્યક્ષ થઈ દર્શન આપે છે. આપણે એ પ્રસંગોત્તર હુંકમાં અવલોકન કરી લઈએ તો અસ્થાને નહિ જ લેખાય.

મંત્ર સાધના.

૧

શ્રી સોમચંદ્ર સુનિપુંગવ ચારિત્રરત્નની પ્રાપ્તિ કર્યા પછી દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની ખૂબ પ્રેમપૂર્વક આરાધના કરે છે. સ્વપરદર્શન પ્રવીણ બને છે. વધુ જ્ઞાન અને પ્રતિભા મેળવવા બ્રહ્મીદેવીની આરાધના માટે કારમીર તરફ પ્રયાણ આદરે છે. મહાતેજસ્વી પુણ્યપૂજ્ય પાલ સુનીશ્વરના પુણ્યથી આકર્ષાઈ સરસ્વતીદેવી એમને વચ્ચે જ દર્શન લે છે. એક વાર રાત્રિના સમયે પંજાસનમાં બેસી સત્ત્વ પરબ્રહ્માની સુદ્રા અને સમાધિયોગમાં અન્તઃકરણ સ્વાધીન રાખી ધ્યાનારૂઢ થયેલા આ સુનીશ્વરનાં દર્શન કરી પ્રસન્ન થઈ ભગવતી સરસ્વતીદેવી શ્રી વિદ્યાના પ્રવાહ અને સંવાદમાં સુંદર એવા કેટલાક મંત્રો આસ્નાય સહિત આપીને અંતર્ભૂત થઈ. તેમજ જતી વખતે કહ્યું કે “આપ જૈન શાસનના પ્રભાવક છો. હવે આપને અહીંથી આગળ વધવાની જરૂર નથી અને જે સાધના માટે કારમીર જવાની ઇચ્છા છે તે સાધના અહીં જ પરિપૂર્ણ થાય છે.” સુનિપુંગવ અહીંથી જ

૧. કુમારપાલ ચરિત્રમાં આ મંત્રસાધના સંબંધી એવો ઉલ્લેખ છે કે—કારમીર દેશવાસિની

પાછા વળી શુરજીને મળી બધી વાત વિગતથી જણાવે છે. આ વખતે બહુ તેજપુર્વકની જીવંત પ્રતિભા હોય એવા ઓજસ્વી અને પ્રતાપી જોઈ શુરજી પણ સમજે કે આ ઓજસ્ સરસ્વતી-દેવીની પ્રસન્નતાનું ફલ છે.

૨

આ પછી એક વાર બીજી બીજી કળાઓમાં કુશલતા પ્રાપ્ત કરવા શુરજી સોમચંદ્રમુનિએ આજ્ઞા મેળવી, શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિ અને શ્રી મલય-ગિરિસૂરિ સાથે ગૌડદેશ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં ખિંદલૂર ગામમાં એક રોગાર્ત્ત મુનિ મળ્યા. આ રોગાર્ત્ત મુનિરાજની ત્રણેએ સેવા કરી તેમને સ્વસ્થ કર્યા ત્યારે તે મુનિએ શ્રી ઉજ્જવંતીદર્શિ (ગિરનારજી) ની યાત્રા દરવાની અભિલાષા જણાવી. શ્રી સોમચંદ્ર મુનિ વગેરેએ તે ગામના સુખી શ્રાવકને બધી વિગત જણાવી, રોગાર્ત્ત મુનિને ગિરનાર પહોંચાડવાની વ્યવસ્થા

સરસ્વતીદેવીની સાધના માટે સોમચંદ્ર મુનિરાજ પધારે છે અને પ્રથમ “ઉજ્જવંતાવતાર” નામે ચૈત્યમાં પ્રસ્થાન કર્યું છે. ત્યાં મંત્રની આરાધના કરી જ્યોતિર્મય પરમાત્માનું સ્મરણ કરતા તે મુનિ તે જ રાત્રિએ સરસ્વતીનું ધ્યાન ધરી દહાસને એકાંતમાં બેઠા. આ વખતે સોમચંદ્ર મુનિના ધ્યાન-અળથી ખેંચાયેલી દેવી ક્ષણભાવમાં પ્રત્યક્ષ થઈ. તે દેવી મુનિને કહેવા લાગી-વત્સ ! તું મને પ્રસન્ન કરવા માટે કાશ્મીર દેશમાં જઈશ નહિ. હાલમાં હું તારી ભક્તિ અને ધ્યાનવડે પ્રસન્ન છું. અધુના મહારા પ્રસાદવડે સારવત મંત્ર ત્હને સિદ્ધ થયો છે. બાદ સરસ્વતીનાં નવીન રમેલાં સ્તોત્રોવડે શેષ રાત્રિ નિર્ગમન કરીને કૃતાર્થ થયેલા સોમચંદ્ર મુનિ પ્રભાત-કાલમાં શુર પાસે ગયા. સર્થના પ્રકાશથી પ્રફુલ્લ થયેલા કમલને જોઈ ભ્રમરની જેમ દેવચંદ્રસૂરિ સરસ્વતીના પ્રસાદથી ભવ્ય કાંતિમય પોતાના શિખરને જોઈ ખુદ જ પ્રસન્ન થયા.

કરી; પરંતુ પ્રાતઃકાલમાં જ ત્રણે મુનિવરોએ પોતાને ગિરનાર પર્વત ઉપર જ લેયા. તેમને મૂળ જ આશ્ચર્ય થયું એટલામાં શાસનદેવી દર્શન આપી, તેમના શુભની સ્તુતિ કરી-બોલી કે “તમારા ભાગ્યવંતોના સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ અહીં રહેથી જ થશે માટે ગૌડદેશ તરફ જવાનું બંધ રાખો” એમ કહી તે દેવી અનેક મહા-મંત્રો અને મહાઔષધીઓ આમનાય સહિત આપી પ્રભાષ જતાવીને અંતર્ભૂત ધર્મ.

૩

એક વાર સર્વાભિપ્રદ શ્રી સિદ્ધ મંત્ર આ-મનાય સહિત આરાધવાનો વિધિ શ્રી સોમચંદ્ર મુનિરાજના શુર મહારાજે જતાવ્યો. આ મંત્રમાં વિશિષ્ટતા ખાસ એ હતી કે-પક્ષિની સ્ત્રી ઉત્તર-સાધક અને ત્યારેજ તેની સાધના થાય. ઉપર્યુક્ત ત્રણે મહાત્માઓ વિહાર કરતા કરતા “કુમાર-આમ આં આવી પહોંચ્યાં. ત્યાં ગામ બહાર ધોળીએ ધોળને સુકવેલી સુગંધી સાદી જોઈ. તેના ઉપર ભ્રમરો ફરતા હતા. આડું સુગંધી વસ્ત્ર પક્ષિની સ્ત્રીનું હોઈ શકે એમ ધારી ધોળીને પૂછ્યું આ વસ્ત્ર કોનું છે? એણે કહ્યું આ ગામના અમારા ઠાકોર છે તેમની સ્ત્રીનું છે. ત્રણે મહા-ત્માઓએ નક્કી કર્યું કે જરૂર આ સ્ત્રી પક્ષિની છે. પછી ગામમાં જઈ ત્યાંના ઠાકોરને ઉપદેશ આપી પ્રસન્ન કર્યો. ઠાકોરે પણ આ ત્રણે મહા-ત્માઓના ત્યાગ, તપ, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનાદિ શુભો નિહાળી નિરંતર ઉપદેશ સાંભળી જીવન પવિત્ર જનાવ્યું. એક દિવસ તેણે હર્ષથી મુનિ-ઓને વિનંતિ કરી “મહારાજ આપ પરબ્રહ્મ સદા નિઃસ્પૃહી રહો છો. મારાથી સાધ્ય થઈ શકે એવું યોગ્ય કાર્ય ફરગાવી અનુગ્રહ કરશો.” મુનિ મહાત્માઓ ઠાકોરની સાચી ભક્તિનાં વચનો સાંભળી બોલ્યા “અમારી શ્રીસિદ્ધચક્ર-મંત્ર આરાધવાની ઇચ્છા છે પણ તે મંત્ર પક્ષિની સ્ત્રીના ઉત્તરસાધકપણા વગર સિદ્ધ થઈ શકે

પવિત્ર અને શુદ્ધ છે. એ પ્રમાણે વર્તવાનો હું જરૂર નિશ્ચય કરીશ.

સમયતું ચક્ર તો અસ્ખલિત ગતિએ વહ્યાં જ કરે છે. ઉપર વર્ણુઆ પ્રસંગ પછી વર્ષો પર વર્ષો વીતી ચૂક્યા છે. દરરીયાન સોનાની દારામતીમાં કંઈ, કંઈ દેરફાર થઈ ગયાં છે. વસુદેવ શ્રી કૃષ્ણનો પિતરાઈ ભાઈ જરાકુમાર પોતાના કુટુંબ સહિત નગરીમાંથી કાયમને માટે ઉછાળા ભરી ગયો છે ! કયા કારણે તેણે આ પગલું ભર્યું ? એ વાત જનસમૂહથી અજ્ઞાત રહી છે !

ગીજી બાબુ ક્ષત્રિય કુમારોની નજર સામેથી વ્યસન કરવાની ઉમદા ચીજ મદિરા દૂર થવાથી તેઓ અકળાઈ ગયા છે. પાટનગરના લાવિમાં ભલેને એ મદિરા અમંગળરૂપે નોંધાઈ હોય, છતાં જેમણે આ ભવ મીઠા તો પરલવ દેાણે દીઠા ? જેનું અર્થાત્ કેવલ રંગરાગપૂર્ણ મોહનું જીવન ગાળવું છે તેમને એ વિના ચેત પડતું નથી. શરૂઆતની કંઠકાઈ પણ ઓછી થઈ છે. ખૂણે-ખાંચરેથી ગાતમી મળી રહી છે કે સેના-પાંતએ સમિપવર્તી જીર્ણગિરિની એકાદી ઊંડી કંદરામાં એનો વિયુલ પ્રમાણમાં સંગ્રય કરી રખાવ્યો છે. રક્ષકતું મન મનાવતા એ સ્વાદિષ્ટ સુરાતું પાન યથેચ્છ રીતે કરી શકાય છે. કોઈ કોઈ વાર રાજપુત્રો એ આનંદ ઉઠાવી પણ આવે છે.

વાસુદેવને તીર્થંકરના વચન પર શ્રદ્ધા હતી અને પોતાના પરાક્રમવડે જેનું સર્જન થયું છે એવી કનક કાંગરાવાળી દારિકાનો કિંવા પોતાના છપ્પત્ર કુળકોટિ યાદવોનો વિનાશ એ સુરાના પાન અંગે ન નોંધાય એ જોવાની તમન્ના હતી એટલે જ નગરીમાં મદિરાનું દીપું રહેવા દીધું નહોતું. આમ છતાં ભવિતવ્યતારૂપી ત્રિત્રયુક્તના ચોપડામાં જે અક્ષરો પડેલાં એ

મિથ્યા ન જ થયાં. વખતના વહેણમાં એના ઓળા ધીમી ગતિએ ઉતરવા માંડ્યાં. નગરીમી બહાર જઈ એનો નિશો કરનારાની ચંખ્યા દિ' ભગ્યે વધવા લાગી. જ્યાં રક્ષકો જ સ્વાદ-લોભપતાથી લક્ષકનો ભાગ ભજવવા માંડ્યાં ત્યાં નિયમની સાંકળ ક્યાંથી મજબૂત રહેવા પામે ? વિધિના રાહ વિચિત્ર પ્રકારનાં જ હોય છે, એને પારખવા સારુ ભલભલા વિચક્ષણ માન-વીઓના નેત્રો પણ કાયા પડે છે. જ્ઞાનીયુરુપો કહે છે કે-હોણહાર મિથ્યા નથી થતું તે આવા કારણોથી જ ને !

મદિરાસક્ત ક્ષત્રિયો થેનમાં પડી ભાન ભૂલતા અને દેટલીયે વાર શાઓની અથડામણ કરતા, એ જનાવોમાં માથા પણ ફેટતા અને કોઈ કોઈ વાર પરલોક-પ્રયાણના કિસ્સા પણ બની જતાં. આ બધું જીર્ણદુર્ગની તળેટીમાં બની જતું એટલે દારકાની પ્રબળતા કાને મોડું આવતું. સમજવું વર્ગને તો આ પરથી સમજાઈ ચૂક્યું હતું કે 'અમંગળ' ના આગમનના ચોધકીયા બજી રહ્યા છે. આ એના ચિન્હો છે.

એક વેળા શાંગ-પ્રભુસ્ત નામના રાજપુત્રોએ મદિરાપાનમાં ચક્રચૂર બની, ગિરિ નજીકના પ્રદેશમાં દેહ દમન કરી રહેલા દ્રીપાયન ઋષિ પાસે જઈ ચક્રાતદ્રા. બોલવા લાગ્યા. એ તપસ્વીની જટાના વાળ ખેંચવા લાગ્યા. ભાન-ભૂલેલા તેઓએ મજાક ઉઠાવવામાં કમીના ન રાખી.

આખરે ઋષિ ક્રોધવશ બન્યા. તેમના નેત્રો રાતાઓળ બની ગયા. સુગમાંથી ધગધગતા લાવા સમાન. ઉજ્જ્વલ વરાળ હવામાં નિકળવા માંડી. બ્રહ્મદિ ચઢાવી ઉચ્ચતાથી તે બોલ્યા—ઓ અવળ-ચંડા રાજપુત્રો, તમારી સાથે આખી દારકાને ભસ્મીભૂત કરવાનું હું પણ લઈ છું—નિયાળું કરું છું.

સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી : યોગની અદ્ભુત શક્તિ.

લેખક:—સ્વ. બાપુ ચંપતરાયજી જૈન

(ગતાર્ક પૃષ્ઠ ૯૩ થી શરૂ.)

યોગી પુરુષોને આત્માની દિવ્ય જ્યોતિના આવિર્ભાવમાં જ જીવનનો ખરો આનંદ લાસે છે. તેમને સંસારનાં ક્ષણિક સુખો પ્રત્યે કશોયે મોહ નથી. હોતો. કોઈ દુઃખમય સ્થિતિ હોય તો તેમાં પણ તેમને આનંદ જ લાગે છે. યોગીઓ સર્વ પ્રકારની કૃશનો, કૃત્રિમતા, પરિશ્રદ્ધા અને મનોવિકારોથી સર્વદા પર હોય છે. આ વિરલ સ્થિતિમાં તેઓ સર્વથા શાન્તિ અને સુખનો જ અનુભવ કરે છે. યોગી પુરુષો પરમ શાન્તિ અને પરમ સુખમાં જ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે.

યોગી પુરુષોને જન્મ અને મૃત્યુની પર-પરામય સંસાર અસત્ય લાગે છે. સંસાર સર્વથા અસત્ય લાસવાથી, તેમની રંગેરંગા ભાગલાવ વ્યાપી રહે છે. આધ્યાત્મિકતાનાં અર્પૂર્વ સુખમાં તેમનો આત્મા દિવ્ય સુખદાયી સંગીતથી અહર્નિશ ગુંજી રહે છે. આસજનો વિગેરે પ્રત્યેના મોહના સંપૂર્ણ વિશ્લેષથી વિશુદ્ધ મનીને, મુક્તિ-રમણીની જ નિત્ય પ્રતીક્ષા કરે છે. ભૌતિક સુખ અને ભૌતિક આનંદમાં તેમનું ચિત્ત લેશ પણ નથી પરા-વાતું. તેઓ આત્માનાં વિશુદ્ધ જ્ઞાન અને ધ્યાનમાં જ મગ્ન રહે છે, યોગીઓ કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા, લય, સ્વાર્થવૃત્તિ, નિરાશા અને વિષય-લાલસાથી સર્વદા પર હોય છે.

એકાગ્ર ધ્યાનના શુદ્ધ અને ચાર્ધ ઉપ-યોગથી જ, સત્ય સુખ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. દુનિયાની ખોટી જગજગ મનુષ્યથી નથી છાદાવી

ત્યાં સુધી તે પોતાના આનંદમાં પોતે જ અત-રાયરૂપ બને છે. જનતાનાં વ્યક્તિગત બળોનું રહસ્ય યથાર્થ સમજાય તો દુનિયાના મનુષ્યોને તે પરસ્પર કલ્યાણમાં અત્યંત ઉપયુક્ત થઈ પડે. આધુનિક સંસ્કૃતિનો વિકાસ, જનતાની આધ્યાત્મિક આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ પરિ-વર્તિત થાય તો તે પણ જનતાની ઉન્નતિમાં અત્યંત હિતકર થઈ પડે.

આધુનિક સંસ્કૃતિ સર્વ રીતે દોષપાત્ર નથી. એથી તેનાં કાર્યક્ષેત્રમાં ઘણાં સુંદર કાર્યો થયાં છે. આધુનિક સંસ્કૃતિને પ્રતાપે, હબરો મનુષ્યોનું અનેક રીતે કલ્યાણ પણ થયું છે. આરોગ્ય-કે વ્યક્તિની દૃષ્ટિએ પણ વર્તમાન સંસ્કૃતિ કેટલીક રીતે હિતપ્રદ નીવડી છે. આ બધુંયે છતાં એમાં મુક્તિ-દાયિત્વ જેવું કશુંયે ન હોવાથી, મુક્તિની દૃષ્ટિએ આજની સંસ્કૃતિ જરા પણ ધીર નથી. આજની જડવાદી સંસ્કૃ-તિથી મનુષ્ય બનીતું એટલું બધું અધઃપતન થયું છે કે-મુક્તિ આદિની પ્રાપ્તિમાં તે કોઈ પણ રીતે આપણને ઉપયોગી થઈ પડે જ નહિ. આજની અનેક મહાન શોધો રાષ્ટ્રીય મહત્વાકાંક્ષાની પરિતીક્ષિત છે. આજની એક પણ શોધ નિઃસ્વાર્ધભાવે થઈ હોય એમ નથી લાગતું. એ શોધોથી કેટલાક મનુષ્યોને મહાન લાભ જરૂર થયો હશે એ નિર્વિવાદ છે. આમ છતાં એ જ શોધો લાખો મનુષ્યોને પ્રાણ-ઘાતક નીવડી છે એ જોતાં આજની શોધોથી

જનતાનો વિકાસ કેવો થયો છે એ સહજ સમજી શકાય છે.

ઉચ્ચ પ્રકારની સંસ્કૃતિથી જનતા તેમજ પ્રત્યેક વ્યક્તિનું કલ્યાણ સાધી શકાય. સાસુદાય-ભક્તિ (સાસુદાય યુક્ત ઉપાસના) એ ઘણા મનુષ્યોની એકી સાથે થતી અર્થાત્ સમકાલીન ઉન્નતિનાં દષ્ટાન્તરૂપ છે. એક ચિત્તવાળા મનુષ્યોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં એકાગ્રતાનું બળ વધે છે. સાસુદાયિક ભક્તિ સાસુદાયિક એકાગ્રતાના ભાવ ઉપરથી નિષ્પન્ન થયેલ છે. સાસુદાયિક એકાગ્રતાની શક્તિ અદ્ભુત છે. સાસુદાયિક એકાગ્રતાવાળા અદ્ભુત કાર્યનાં અનેક દષ્ટાન્તો અનેક શાસ્ત્રો આદિમાંથી ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. સાસુદાયિક એકાગ્રતાને કારણે, યજ્ઞાદિ પ્રસંગોએ અત્યંત આશ્ચર્યકારક દ્રશ્યો દૃષ્ટિગોચર થઈ શકે છે. એ દ્રશ્યોનું નિરૂપણ કરતાં સ્વામી રામભીષે એક પ્રસંગે જણાવ્યું છે કે:—

“ યજ્ઞની ધર્મ-વિધિઓ ચાલુ હોય તે પ્રસંગે, કેવો પ્રત્યક્ષ રીતે હાજર થાય છે એવું ધર્મશાસ્ત્રોનું વિધાન અક્ષરશઃ સત્ય છે. સાસુદાયિક એકાગ્રતાનું પ્રાબલ્ય આથી સિદ્ધ થાય છે. એકચિત્તવાળા મનુષ્યોની સંખ્યાનો જે વર્ગ* આવે તેટલાગણી એકાગ્રતાની શક્તિ વધે છે. એમ આધુનિક માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પૂરવાર થયું છે. આ સત્સંગનું શુભ પરિણામ જો હું એકલો કોઈ વિચારને મૂર્તિમંત કરી શકું તો એક જ ચિત્તવાળા અને એક જ વિચારના હજારો મનુષ્યો કેટલું બધું કાર્ય કરી શકે ? ”

જનતાના એકાગ્ર ભાવમાં અત્યંત ઘટાડો થઈ ગયાથી સાસુદાયિક ભક્તિની શક્તિ આજ

કાલ ઘણી ઘટી ગઈ છે. મસ્જિદો, દેવળો વિગેરે માં પ્રાર્થના કરતા સંખ્યાબંધ મનુષ્યોમાં જ મનુષ્યોના વિચાર એક જ વસ્તુ ઉપર યથાર્થ રીતે કેન્દ્રિત થતાં હોય એવું મહાભાગ્યે જ બને છે. શીખ ધર્મના સ્થાપક શુર નાનકનું એક બાળવાળોગ દષ્ટાન્ત છે. શુર નાનક કેટલાક મુસ્લીમોના અત્યંત આગ્રહથી એક મસ્જિદમાં પ્રાર્થના કરવા (નિમાઝ પઢવા) ગયા હતા. મસ્જિદમાં ગયા છતાં તેઓ પ્રાર્થનાથી અલગ જ રહ્યા. તેમણે પ્રાર્થના કરી જ નહિ. નિમાઝ પઢનાર મુસ્લીમોના અચાંખાનો આથી પાર ન રહ્યો. કેટલાકને શુસ્સો પાણુ ચઢ્યો. થોડી વાર રહીને તેમણે પ્રાર્થના ન કરવાનું કારણ પૂછતાં, શુર નાનકે એવો તો જઠળાતોડ જવાબ આપ્યો કે, બધા સ્તંબ જ ધક્કા ગયા. નિમાઝ ફરમીયાન આફ્રિકામાં થોડા વેચવાનું જેમને મન થતું હોય એવા લોકો સાથે પ્રાર્થના કરવાની મને ટેવ નથી એમ નાનકે સાકેસાક જણાવી દીધું એટલે મસ્જિદમાંના સર્વ મુસ્લીમો અવાક જેવા બની ગયા. એક જણે તો પોતાનો ગુન્ડો ખુલ્લો ખુલ્લો કબૂલ પાણુ કરી દીધો. ચિત્તમાંથી સર્વ પ્રકારના વિચારો દૂર થાય ત્યાં સુધી પ્રાર્થના કરવી એ નકામી છે એ આ દષ્ટાન્તનું રહસ્ય છે. થોડાઓ થોડી મીનીટ સુધી ન થોભી શકે તો ધશ્વર કેમ શ્રેણે ?

આપણું ચિત્ત પ્રભુમાં યથાયોગ્ય રીતે ચોંટયું જ ન હોય ત્યાં સુધી પ્રાર્થના વિગેરે નિરર્થક જ છે, મંદિરો, દેવળો, મસ્જિદો આદિમાં જવું એ નકામાં જેવું છે. પ્રભુની ભક્તિ સદા વિશુદ્ધ ધ્યાનથી અને એકાગ્રતાપૂર્વક જ થવી જોઈએ. અન્યથા એ પ્રભુનાં અપમાનરૂપ છે. મંદિરો, મસ્જિદો આદિ પવિત્ર સ્થળો આધ્યાત્મિક વિકાસની દૃષ્ટિએ, મનુષ્યને અત્યંત ઉપયોગનાં છે. સ્વામી વિવેકાનંદે મંદિરો, મસ્જિદો અને ભક્તિનાં અન્ય પવિત્ર સ્થળો

* કોઈ પણ સંખ્યાને તે જ સંખ્યાએ ગુણીએ તો તે સંખ્યાનો વર્ગ આવે છે. દા. ત. ૪×૪=૧૬. સોળ એ ૪ નો વર્ગ કહેવાય છે.

વિગેરેનો ઉદ્દેશ જણાવતાં 'રાજયોગ'માં યથાર્થ જણાવ્યું છે કે:—

“યોગનાં અનુષ્ઠાન માટે જાનતાં સુધી એક નિરાળો ખૂંડ અવશ્ય હોવો જોઈએ. એ ઘોરડા પવિત્ર રાખવો જોઈએ. તેમાં નિદ્રા આદિ કાર્યો ન જ થાય. વિશુદ્ધ ચિત્ત અને શરીરથી ખંડમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. પવિત્ર પુષ્પો અને ધાર્મિક લાવના પોષક ચિત્રો યોગનાં અનુષ્ઠાનવાળા ખંડમાં હોય તો વધારે સારું. ખંડમાં સવાર સાંજ સુગંધી ધૂપ થવો જોઈએ. ખંડમાં પ્રવેશ થતાં જ અપવિત્ર વિચારો, કલહ આદિ સદ્ગતિર ખંધ થાય એ ખાસ આવશ્યક છે. ખંડમાં આવનારા બીજા મનુષ્યોના વિચાર યોગીના વિચારોને સર્વથા અનુરૂપ હોવા જોઈએ. આવી રીતે ખંડનું વાતાવરણ અત્યંત વિશુદ્ધ બની જાય છે ગમે તેવું કુખ કે આશંકા હોય પણ ખંડમાં પ્રવેશ કરતાં જ, યોગીને શાન્તિ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. મંદિરો અને દેવળોનો ઉદ્દેશ પણ આ જ છે મંદિરો આદિ પવિત્ર સ્થળો પવિત્ર આંદોલનથી પવિત્ર પ્રભામય રહે છે.”

આજનાં મંદિરો વિગેરેમાં આવી પવિત્રતા વર્તે છે કે નહિ એ સમજાવવાની જાગ્યે જ જરૂર છે. પવિત્ર ગણતાં સ્થાનોમાં જોઈએ તેવી પવિત્રતા નથી જ રહી એ નિર્વિવાદ છે. કેટલાક મનુષ્યો ધર્મી કે. આસ્તિક ગણવા નિમિત્તે જ મંદિરો કે મસ્જિદોમાં જાય છે. આવા મનુષ્યોમાં વસ્તુતઃ આસ્તિકતા કશીયે નથી હોતી. કેટલાકને મંદિરો, મસ્જિદો કે દેવળો વિકાર-દ્રષ્ટિનાં પોષણરૂપ પણ થઈ પડે છે. આવી વૃત્તિ એ 'શુ' પ્રભુ-મંદિરની હાંસીરૂપ નથી? જે તે કાર્યનાં પરિણામના સંબંધમાં નિર્મોહવૃત્તિની આવશ્યકતાનો આપણે હવે વિચાર કરીએ. નિર્મોહ વૃત્તિ એટલે સાંસારિક ઇચ્છાથી મુક્તિ-દરેક મનુષ્યે, આજસુ ન બની જવાય તે માટે કાર્યમાં તો મશગૂલ જ રહેવું જોઈએ. પણ

કાર્યનાં પરિણામ ઉપર સુખનો આધાર ન રાખી શકાય. જે સુખનો આધાર એ રીતે રખાય તો એક પ્રકારની મોહદશાની પરિણતિ અવશ્ય થાય છે. કામ એટલે વૈતરું એવો અર્થ કોઈ રખે કરે. કાર્મ એટલે આત્મા અને વિશ્વ સાથે એકતાનાં આંદોલન એવો ધર્મ દ્રષ્ટિએ અર્થ નીકળી શકે છે. આત્મ નિઃસ્વાર્થ કાર્ય એ જ ખરું કાર્ય છે. કેટલાક તેને આજસરૂપ ગણે પણ તે યથાર્થ નથી. આધ્યાત્મિક કાર્યમાં કોઈ બદલાની અપેક્ષા પણ ન હોઈ શકે. આધ્યાત્મિક કાર્ય એટલે મનોવિકાસ. ઉપર વિજય અને વિશુદ્ધ આત્માનું ધ્યાન એ જ અર્થ ગ્રંભાવ્ય છે. ધાર્મિક કાર્ય આદિનું રહસ્ય સમજાવતાં જોનાનાં એક શાસ્ત્રમાં સત્ય જ કહ્યું છે કે:—

“અર્હત્ દશામાં નિઃસ્પૃહ વૃત્તિથી સતત ક્રિયા ચાલુ રહે છે. અર્હતો સર્વને પ્રકાશ આપે પણ કોઈ આગળથી પ્રકાશ નથી લેતા. આત્માનું જેમ જેમ ઉર્ધ્વગમન થતું જાય છે તેમ તેમ એક પછી એક જે તે બંધનનો વિષ્ણુદ થતો જાય છે. વ્યક્તિગત લાભ, આનંદ કે પ્રેમની ઇચ્છા નથી રહેતી. છેવટે વ્યક્તિગત પરિપૂર્ણતાની ઇચ્છાનું પણ ઉન્મૂલન થાય છે, એ ઇચ્છા પણ આત્મામાં જ વિલીન થાય છે. આમ એક આત્મા સાત આળસે રહે છે.”

શ્રમજીવીઓ પોતાની કુદ્ર વાસનાની પરિવૃત્તિ અર્થે કે કોઈ બદલાની આશાથી કોઈનું કોઈ કામ કરે છે. મહાપુરુષો (અર્હતો વિગેરે) સાંસારિક લાભ માટે કોઈ પણ કાર્ય નથી કરતા. વાસનાઓથી મોહ ઉત્પન્ન થતો હોવાથી, વાસનાઓનો ત્યાગ એ તેમનાં કાર્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોય છે. વાસના એટલે પરિપૂર્ણતાની ઊણપનો સ્વીકાર. વાસનાવાળા મનુષ્યને સંસાર માં બંધાયે અધુરું લાગે છે. તેનાં મનની

પરિતૃપ્તિ કોઈ કાળે પણ નથી થતી. જે આત્મા પરિપૂર્ણ હોય તેનામાં વાસના ન જ હોય.

મનુષ્યની સઘ હૃદયે અશ્વદ્વા અને દોર્જ-
દ્યનાં જ પરિણામરૂપ છે. સંચિત્કાનંદ સ્વ-
રૂપનો યથાર્થ સાક્ષાત્કાર થતાં, એ હૃદયે
ક્ષણ પણ ન રહી શકે. કાર્યનાં પરિણામનો
મોહ છૂટી જાય એટલે આત્માની પરિપૂર્ણ
સ્થિતિનો આવિષ્કાર આપોઆપ થઈ જાય છે.
ત્યાંસુધી એ સ્થિતિ શુભવત્ રહે છે. સત્ય
શ્રદ્ધાની પરિણતિ થતાં, હઃખદાયી અસત્ય
વસ્તુઓનો વ્યામોહ અવશ્ય છૂટી જાય છે.
નિઃસ્પૃહવૃત્તિ એજ સર્વશ્રેષ્ઠ પુણ્યદાયી છે.
નિઃસ્પૃહવૃત્તિથી આત્માનું સર્વોચ્ચ શ્રેય થાય
છે. નિઃસ્પૃહવૃત્તિનું આ જાણવાભોગ રહસ્ય છે.

કાર્યના પરિણામના મોહથી, ચિત્તને કદાપિ
શાન્તિ પ્રાપ્ત નથી થતી. અગમચેતીની દ્રષ્ટિએ
બુદ્ધિ નિરર્થક થઈ પડે છે. આ એક પુરાતન
સિદ્ધાન્ત છે. લોઈ લીટને 'એનોની' નામની
નવલિકામાં આ સિદ્ધાન્તનું પ્રતિપાદન સુંદર
રીતે કર્યું છે. એનોની વિશ્વનો દ્રષ્ટા માત્ર રહ્યો
ત્યાંસુધી કોઈ પણ આશ્ચર્યકારી કાર્ય તેનાથી
થઈ શકતું. ગમે તેવું કઠીન લવિષ્ય-કથન
પણ તેનાથી થઈ શકતું. એજ એનોનીનો
અંચળ અને વહેમી વીરોહા સાથે લગન-
સંબંધ જોડાયો એટલે તેની સર્વ શક્તિઓનો
પ્રાપ્ત થઈ ગયો. તેનો ઘોર વિનિષ્કાત થતાં,
તેનું શયતાન ઉપર લેશપણ નિયંત્રણ ન
રહી શક્યું.

કાર્યના પરિણામનો નિર્મોહ એટલે
મનોવિકાર અને લાલસાઓ ઉપર સંયમ,
કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહી મનુષ્યથી ઇદ્રિય-
સુખોમાં અતુરજ્ઞ ન જ થવાય. ઇદ્રિય-
સુખોની લાલસા આદિનું અસ્તિત્વ હોય
ત્યાં સુધી, કાર્યનાં પરિણામ સંબંધી

નિર્મોહ વૃત્તિ સંભવી શકતી નથી. કાર્યોનાં
પરિણામનો નિર્મોહ એવો હોવો જોઈએ કે,
આત્માની દિન-પ્રતિદિન ઉન્નતિ જ થયા કરે.
આત્માની યથેષ્ઠ ઉન્નતિ થતાં, નિર્મોહી મનુ-
ષ્યથી પોતાના પિતાના મૃત દેહને અગ્નિ-
સંસ્કાર કે એવાં કાર્યો પણ ન જ થઈ શકે.
કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહમાં મનોવિકારો
અને વાસનાઓના ક્ષયને આ પ્રમાણે અત્યંત
પ્રાધાન્ય આપવામાં આવ્યું છે અને તે સર્વથા
યથાર્થ જ છે. નિર્મોહી મનુષ્યથી ધર્મને નામે
પણ ઇદ્રિય-સુખોમાં કોઈ રીતે અતુરજ્ઞ ન
રહેવાય. ધર્મને નામે ઇદ્રિય-સુખોની અતુરજ્ઞિ
એ કાર્યનાં પરિણામના નિર્મોહી મનુષ્યો માટે
કોઈ રીતે ઇષ્ટ નથી.

કાર્યના પરિણામના સંબંધમાં નિર્મોહવૃત્તિ
વાસનાઓના પરિત્યાગથી વધે છે. વાસના-
ઓનો ઉપલોગ જેમ જેમ ઘટે તેમ તેમ
નિર્મોહવૃત્તિ વધે છે. આથી વાસનાઓના ઉપ-
લોગનું રહસ્ય સમજવાની ખાસ જરૂર છે.
વાસનાઓનો ઉપલોગ ચિત્તથી થાય છે કે
ઇદ્રિયોથી થાય તે એ પ્રશ્ન પણ ખાસ વિચાર-
ણીય થઈ પડે છે. વાસનાઓનો ઉપલોગ
ચિત્તના લાવોથી થાય છે કે નહિ એનો વિચાર
પણ અત્યંત મહત્વનો છે.

જો જે તે વસ્તુમાં સુખ કે હઃખ આપ-
વાની વાસ્તવિક શક્તિ કે શુણ્ણ હોય જ તો
દરેક મનુષ્યને એક જ વસ્તુથી એક જ
પ્રકારનું સુખ કે હઃખ થાય એ નિઃસંશય છે.
પણ તેવું કંઈ લાગ્યે જ થાય છે. એક જ વસ્તુ
સામાન્ય રીતે જૂઠા જૂઠા માણસો ઉપર જૂઠી
થાય છે. સ્વાદિષ્ટમાં સ્વાદિષ્ટ આહાર હોય પણ
પેટ ભરેલું હોય તો તે આહારમાં બીલકુલ
સ્વાદ નથી લાગતો. એ આહારથી ઉલટી અનેક
પ્રકારની વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એથી ઊલટું
ભૂખ કંકડીને લાગી હોય તો ગમે તેવો અ-

પક્વ આહાર પણ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. આમ એક જ વસ્તુ સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. બીજી વસ્તુ અસ્વાદિષ્ટ હોય છતાં સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. જો સ્વાદ એ આહારનો વસ્તુતઃ શુભ જ હોત તો તેનો ઉપલોગ કરેક મનુષ્ય એક સરખો કરી શકત. તેથી કરેક મનુષ્યને એક સરખો જ આનંદ પણ થાત. કરેક મનુષ્યને એક જ આહારમાં એક પ્રકારનો આનંદ નથી થતો. આથી સ્વાદ ખોરાકમાં નથી પણ માનસિક વૃત્તિમાં રહેલ છે એમ સિદ્ધ થાય છે. સ્વાદની જેમ ઈદ્રિયજન્ય અન્ય સુખોદુઃખો પણ ચિત્તની વૃત્તિ ઉપર જ નિર્ભર રહે છે. તાત્પર્ય એ કે-એક જ વસ્તુથી કેટલાક મનુષ્યોને સુખ થાય છે, બીજા મનુષ્યોને તેથી દુઃખની વાત પરિણત થાય છે. હા. ત. એક સુદર સ્ત્રી હોય તેનો પુત્ર તેને માતા તરીકે નિરખે છે. કોઈને તે પુત્ર રૂપ લાગે છે. તેના પતિ તેને ધર્મપત્ની તરીકે લેખે છે. કોઈ વિકારી મનુષ્ય તેના તરફ વિકાર દ્રષ્ટિથી જ નિરીક્ષણ કરે છે. આમ ઉપલોગ્ય વસ્તુ એક જ હોવા છતાં, જૂદા જૂદા મનુષ્યોને તે સંબંધમાં ભિન્ન ભિન્ન લાવો ઉત્પન્ન થાય છે. વળી એક જ સ્ત્રી અસુક કાળ સુધી આનંદ કે સુખરૂપ લાગે પણ તે સ્ત્રીના સ્વભાવમાં કે આસ્ત્રિમાં અનિષ્ટ પરિવર્તન થતાં તે સ્ત્રી દુઃખાસ્પદ થઈ પડે છે. આમ એક જ વસ્તુ એક જ મનુષ્યને એક વળતે સુખદાયી તો બીજા વળતે દુઃખદ થઈ પડે છે. સ્વપ્નમાં કેટલીક વખત સુખદુઃખનો એવો અનુભવ થાય છે કે, એની છાપ થોડો વળત સુધી ભગૃત સ્થિતિમાં પણ રહે છે.

સુખ કે દુઃખ એ કોઈ ઈદ્રિયજન્ય પદાર્થોમાં નથી એમ યોગીઓ માને છે તે યથાર્થ જ છે. સુખ કે દુઃખ ચિત્ત-સ્થિતિ ઉપર જ

નિર્ભર રહે છે.* યોગી પુરૂષો સંસારના ક્ષણિક અને અનિશ્ચ સુખોથી સર્વદા પર રહે છે. તેઓ આત્માના સત્ય આનંદના ઉપલોગમાં જ મગ્ન રહીને પોતાનો કાળ નિર્વહન કરે છે.

ઈદ્રિયજન્ય સુખો અને ઈદ્રિયજન્ય આકર્ષણોથી જીવન સ્થૂલ શરીરમાં જ જકડાયેલું રહે છે. સ્થૂલ શરીરનું આયુષ્ય બંધન કોઈ રીતે ઇષ્ટ નથી. સ્થૂલ શરીરનું બંધન અધઃપાતકારી જ નીવડે છે. સ્થૂલ શરીરનાં સુખો એ કંઈ સુખ નથી. એ સુખોનો ઉપલોગ એ આપણો હક્ક પણ નથી. આપણો જન્મસિદ્ધ હક્ક તો આત્મસુખનો અનુભવનાંદ એ જ છે. જો આત્મસુખના આનંદનો ક્ષણ પણ અનુભવ થાય તો યોગીઓ વિગેરેનું સુખ દુનીયાલરનાં રાજ્ય અને તેના અનુભવ લેલવાનાં કરતાં અનંત-ગણું ચઢિયાતું છે એવી નિશ્ચયયુક્ત શ્રદ્ધાની પરિણતિ અવશ્ય થાય છે.

જે મનુષ્ય આત્મજનો આદિ દુનીયાનાં સર્વસ્વનો શઠપૂર્વક પરિત્યાગ કરે છે તેમને અપૂર્વ સુખ મળે છે. તેમનાં સુખ આગળ દુનીયાનાં તુષ્ટ અને ક્ષણિક સુખો કંઈ પણ હિસાબમાં નથી. સંસારનો ખરો ત્યાગ કરનાર મનુષ્યોને સુકિતની પ્રાપ્તિ પણ શક્ય થકે છે. સંસારનાં દુઃખ સુખો અને દુઃખદ બંધનોથી આત્મસાક્ષાત્કારનો અનેરો આનંદ અનુભવાય છે.

એક જ ઉદ્ધીપનથી જે તે ઈદ્રિયની નૈસર્ગિક શુભશક્તિનો જ આવિષ્કાર થાય છે એમ આધુનિક માનસશાસ્ત્રથી સિદ્ધ થયું છે. આથી

*ભૌતિક વસ્તુઓમાં કેટલાંક સ્થૂલ શુભો ઉપરાંત રસાભણિક કાર્ષ આદિ શક્તિઓ હોય છે. ભૌતિક વસ્તુઓમાં સુખદુઃખ આપવાની વાસ્તવિક કોઈ શક્તિ જ નથી.

ઉદીપન ભલે એક જ હોય પણ તેથી અક્ષુ, કષ્ટ આદિ ઇન્દ્રિયો પોતપોતાની શુભ-શકિતનો જ આવિષ્કાર કરે છે. ઉદીપનને કારણે, અક્ષુની નિરીક્ષણ શક્તિ વધે છે, કષ્ટની શ્રવણ-શક્તિમાં વધારો થાય છે અને એમ બીજી ઇન્દ્રિયોની શક્તિઓ પણ જરૂર વધે છે. વળી એક જ ઇન્દ્રિયના શુભધર્મમાં જૂઠાં જૂઠાં ઉદીપનોથી કષ્ટ પરિવર્તન નથી થતું. ઉદીપનો ગમે તેટલાં હોય પણ અક્ષુ ઇન્દ્રિય એ બેવાતું જ કાર્ય કરે છે. અક્ષુથી બીજું કોઈ કાર્ય કદાપિ નથી થઈ શકતું.

ઇન્દ્રિય-શક્તિની આંતરિક એકાગ્રતાથી જે તે ઇન્દ્રિયની નસો કે મગજ તંતુઓ ઉપર અવકાશ અસર થાય છે. આથી જ સ્વાદિષ્ટ લોજન બોતાં જ મોંમાંથી પાણી છૂટે છે. અત્યંત ઘૂંઘા લાગી હોય ત્યારે જે તે આહારની સુગંધ તેમજ સ્વાદનો અનુભવ પણ ઘણીએ વાર મનુષ્યને થાય છે. આજ પ્રમાણે કોઈ ગ્રિય આસજનનાં નામ માગથી આનંદનો સંચાર થઈ રહે છે. આનંદથી આખાંચે શરીરમાં લોહી વિદ્યુત જેવા વેગથી ફરવા માંડે છે. આસજનના સંસર્ગથી આનંદ થાય તેવો આનંદ પણ ઘણીએ વાર મનુષ્યથી અનુભવાય છે.

યોગી પુરૂષો કુદરતનાં આ સર્વ રહસ્યથી સર્વદા વાકેફ હોય છે. તેઓ પોતાની ઇન્દ્રિય-નુસાર જે તે ઇન્દ્રિયના કોઈ પણ ભાવ વ્યક્ત કરી પણ શકે છે. પણ એ લાવે કોઈ ઇન્દ્રિય-લાલસાની પરિવૃત્તિ અર્થે નથી જ હોતા. યોગીઓમાં એવી રીતે ઇન્દ્રિય-લાલસાનું પરિણમન થાય તો તેમનું અધઃપતન જ થાય. સંવિધાનંદ દર્શાવે આત્માનાં વિશુદ્ધ સ્વરૂપમાં જ યોગીઓને આનંદ ભાસે છે અને તેમાં જ તેઓ અનેરો આનંદ મહાલે છે. સત્ય સુખના ઉપલોગથી, યોગીઓને સત્ય

સુખનું જ સ્ફુરણ થયા કરે છે. યોગીઓ સદા કાળ આત્માનાં અધિરાજ્યનું સવિશેષ સુખ અનુભવે છે. સામાન્ય મનુષ્યો પ્રાયઃ ધર્મ કે પરમાત્મા કે ધર્મજન્ય સત્ય સુખની વાતો જ કરે છે. યોગીઓને પરમપદ અને સત્ય સુખનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

યોગીઓનું હૃદય આત્માનાં વિશુદ્ધ સ્વરૂપ સાથે જ સંલગ્ન રહે છે. આખરે સમાધિનું નિરતિશય સુખ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. સમાધિનો આનંદ અનેરો છે. એ આનંદ ખરેખર વર્ણનાતીત છે. સમાધિની શક્તિ અપૂર્વ છે. સમાધિની શક્તિના સંબંધમાં “The Voice of The Silence” (સમાધિનો દિવ્ય નાદ) માં સત્ય જ કહ્યું છે કે:—

“સમાધિ-દશા પ્રાપ્ત થતાં, દિવ્ય દ્વારો ખુલી જાય છે. કુદરતનાં મહાનમાં મહાન ગળથી પણ, આત્માની સર્વોચ્ચ પ્રગતિમાં કોઈ રીતે અંતરાય થઈ શકતી નથી”.

સમાધિસ્થ મહાપુરૂષો જીવન અને મૃત્યુ (મૃત્યુ અને જન્મ) ના વિન્નતા બને છે. તેઓ આત્મોક્ષતિનાં પરમ શિખરે પહોંચે છે. તેમનું ચિત્ત અનંત મહાસાગર જેવું શાન્ત બને છે. સંસારી મનુષ્યોને અમરકારી લાગતી ઘટનાઓ તેમને સામાન્ય રૂપ લાગે છે. તેઓ કોઈ પણ અમરકાર કરી શકે છે. તેઓ મૂર્તિમાન સત્ત્વશુભ્ર અને શક્તિરૂપ બની રહે છે. શાન્તિ અને શુભ ભાવનાની તેમનામાંથી અહર્નિશ પરિવૃત્તિ થયા કરે છે. સર્વ પ્રાણીઓ પ્રત્યે તેમને પ્રાતુભાવ બળે છે.

આજકાલની દુનીયામાં અમરકારો અશક્ય. વત્ થઈ પડયાથી અમરકારી ઘટનાઓની અર્થા પ્રાયઃ હાસ્યાસ્પદ થઈ પડે છે. કેટલાકને પૂર્વ-કાલીન અમરકારોની અર્થાથી આશ્ચર્ય પણ થાય છે. જનતાની આ હાસ્યાસ્પદ સ્થિતિ સર્વથા

અજ્ઞાનજન્ય છે એમ જ કહી શકાય. જનતાનાં અજ્ઞાનને લઈને જ, ચમત્કારી ઘટનાઓ કુદરતી હોવા છતાં તેમને એક પ્રકારનું અત્યંત દિવ્ય સ્વરૂપ લાગે છે. કોઈ પરિણામનાં કારણો શુભ કે અજ્ઞાન હોય તો જનતાને સામાન્ય રીતે તેમાં ચમત્કાર જેવું લાગે છે. વસ્તુતઃ ચમત્કાર જેવું તેમાં કશુંયે નથી હોતું. પરિણામનાં કારણો યથાર્થ રીતે જાણી શકાય તો જાણું કુદરતી ઘટના રૂપે જ લાગે છે. સંસારમાં ક્રોધરતુ અચક્ય નથી. કુદરત ઉપર અધિરાજ્ય* તેમજ ઉચ્ચ પ્રતિભા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકનારી બુદ્ધિ, જીવન આદિ અજ્ઞાનીને મન અત્યંત આશ્ચર્યકારી જણાય છે. જ્ઞાનીને તેમાં કશુંયે આશ્ચર્ય નથી જણાતું. જ્ઞાન થતાં, એક વખતની ચમત્કારી ગણાતી વસ્તુ ચમત્કારરૂપ નથી લાગતી. આથી જ એક વખતની ચમત્કારી ગણાતી શોધામાં, આજની જનતાને કશોયે ચમત્કાર નથી લાગતો.

વાંચવા લખવાની કળા કે વિદ્યાથી જેઓ અજાણ હોય તેમને જ એ કળા કે વિદ્યામાં ચમત્કાર લાગે છે. એ કળાના જાણકાર મનુષ્યોને એમાં ચત્કારનો આભાસ નથી થતો. શિક્ષિત મનુષ્યોનાં જ્ઞાન કે વાંચવા લખવાની શક્તિથી અજ્ઞાનીઓને જ આશ્ચર્ય થાય છે. જ્ઞાનીઓને તેથી કશુંયે આશ્ચર્ય નથી થતું.

આપણે છેક અજ્ઞાન હોવાથી જ સંત-પુરોનાં ચમત્કારથી આપણને અત્યંત આશ્ચર્ય થાય છે. અજ્ઞાનને કારણે જ એ ચમત્કારોના સંબંધમાં કેટલીક વાર શ્રદ્ધાની પરિણતિ નથી થતી.

પ્રભુ મહાવીર આદિ જગતની અનન્ય વિભૂતિઓએ પોતાનાં જીવનમાં જે અનેક ચમત્કારો કરી બતાવ્યા છે તે સર્વ ચમત્કારો કુદરતનાં વિવિધ ખળોનાં જ્ઞાનજન્ય જ હતા. કુદરતનાં મહાન ખળોનાં અજ્ઞાનને કારણે, ચમત્કારોના સંબંધમાં મનુષ્યને આશ્ચર્ય થાય છે કે આશંકા જાગે છે. કુદરતનાં અનેક શક્તિઓ, એ શક્તિઓનાં અજ્ઞાનને કારણે, આશ્ચર્યકારી જણાય છે. એ શક્તિઓનાં જેમને જ્ઞાન હોય તેમને તેમાં કંઈ પણ આશ્ચર્ય નથી લાગતું.

વિદ્યુત અને આકર્ષણ એ પ્રકૃતિની બે મહાન શક્તિઓ છે. એ શક્તિઓથી ઘણાં અદ્ભુત કાર્યો થઈ શકે છે. આથી એ શક્તિઓનાં જેમને જ્ઞાન ન હોય તેમને એ શક્તિઓ અને તેમનાં કાર્યોથી અત્યંત આશ્ચર્ય લાગે છે. બીજાઓને તેમાં કંઈ પણ ચમત્કાર કે આશ્ચર્ય જેવું નથી જણાતું. આકર્ષણશક્તિથી લાગે તારાઓ વિગેરે આકાશમાં અવધારિત રહે છે. આકર્ષણનું આવું મહાન ખળ છે.

—અપૂર્ણ.

* આ સંબંધી ખાસજી દંપતી અને બીજાનાં દ્વંદ્વિય જાણવા જેવું છે. ખાસજી અને તેની સ્ત્રી શિયિશ્વ હતાં. બન્ને વાંચી લખી શક્તાં. એક વખત ખાસજી ધૈરથી વનમાં જતાં, ત્યાં તેને કાઠી વસ્તુની જરૂર પડી. આથી તેને લાકડાના કટકા ઉપર કોલકાથી કંઈ લખી એક બીજાદ્વારાએ સંદેશરૂપ ચિહ્ન પોતાની

પત્નીને મોકલાવી. પત્નીએ પતિની ચિહ્ન વાંચતાં જ પતિને જોઈતી વસ્તુ પુરતજ મોકલાવી આવી. આ ઘટનાથી, અજ્ઞાન અને અજ્ઞાન બીજાનાં આશ્ચર્યનો પાર જ ન રહ્યો. ભણેલા મનુષ્યો લોકોને પણ બોલાવી શકે છે એવા વિચારથી તે ખાસજી દંપતીની વિદ્યા ઉપર મંત્રમુગ્ધ થઈ ગયો.

સ્વીકાર સમાલોચના

૧ બી પીપરી એફ કેમ-લેખક એમ જી. મરયન્ટ B. A. (Hons) શ્રી લખિયસરિંજ કૌન અન્યમાળા ગારીયાધાર તરફથી

૨ શ્રી કમલદેવ સ્વામી-લેખક શ્રી રાજકંઠ શ્રી લખિયસરિંજ કૌન અન્યમાળા ગારીયાધાર તરફથી ઉપરના અંધા સાભાર સ્વીકારવામાં આવે છે

૩ શ્રી મહાવીર વિદ્યાસય મુખ્ય શ્રીશોભા વાર્ષિક રિપોર્ટ-ગ્રીષ્મ વર્ષ યથા સ્થાપન યથેશ આ સંસ્થા તેના ખતીશ કાર્યવાહકો અને શ્રીમાન કૌન બહેમોના દરેક પ્રકારના સહકારથી વધુ જ પ્રગતિ કરી રહેલ છે. ઉચ્ચ કેળવણીના ધ્યેયને જ મુખ્ય રાખી ખીજ કાષ્ટપણ્ય કેળવણી સંસ્થા કરતાં સારતમાં પ્રથમ પંક્તિએ છે રિપોર્ટ પછુ વિસ્તારપૂર્વક પ્રકટ થયેલ છે. દરેક પ્રકારની સહાયને યોગ્ય છે. અમે ભવિષ્યમાં વિશેષ પ્રગતિશીલ થાય તેમ હૃદયથી છોએ.

સાહિત્યરસિક બહુશ્રી મોહનલાલ કલ્કીચંદ દેશાઈના સ્વર્ગવાસ.

જુના માસમાં મળતી બિમારી ભોગથી લાઇ મોહનલાલનો સ્વર્ગવાસ થયો છે. તેઓ જેમ વકીલાતના ક્ષેત્રમાં નિષ્ણાત હતા, તેમ કર્મજ્ઞ હોવા સાથે સાહિત્યકાર અને સાહુર હતા. કૌન ઐતિહાસિક સાહિત્ય જ તેમનો મુખ્ય વિષય હતો. કૌન ગૂર્જર કવિઓ તથા વિકાસમાં આત્માર્નદ નામ સનાતન ધર્મે અંધા વધુ સંશોધન અને પરિચયપૂર્વક કાળી હતિદાસ સાહિત્યની વૃદ્ધિ કરી છે. કૌન હૈન્ડલના વધુ રાખત મુખી નાં. હતા.

સ્વભાવે નીડર, શ્રદ્ધાળુ, માયાળુ હતા. આ સમામાં વધુ રાખતથી કાષ્ટક મેમ્બર હતા. સમાના પ્રકટ થતાં સાહિત્યના પ્રશંસક અને સમા ઉપર ખૂબ પ્રેમ ધરાવતા હતા. તેઓના સ્વર્ગવાસથી જેમ એક સાહિત્યકારની સમાને ખોટ પડી છે. તેમ કૌન સમાજને વધુ તેમની ખોટ પડી છે તેમના પવિત્ર આત્માને અખંડ શાંતિ પ્રાપ્ત થાયો તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

લાઇ જગજીવનદાસ કૃતચંદનો સ્વર્ગવાસ.

લાઇ જગજીવનદાસ યોગા દિવસની બિમારી ભોગથી આ માસની શુદ્ધ ૨ ના રોજ સ્વર્ગવાસ પામ્યા છે. તેઓ આ શહેરના કાષ્ટના મુખ્ય આપારી હતા. તે ક્ષેત્રમાં પ્રવીણ યવાથી આર્થિક સ્થિતિ સારી સંપાદન કરી હતી. તેઓની કર્મ પ્રત્યેની દૃઢ શ્રદ્ધા હતી. કૌન બહેમો પ્રત્યે પ્રેમ હોવાથી તેઓને કાષ્ટ પછુ પ્રકારની રાહત આપવી તેમનો ધ્યેય હોવાથી શ્રી કાશ્ચાલીમાં કૌન બહેમોને રાહત આપવા તેનીશ હાનર કૃપિયા સેનીટરીયમ બંધાવવા અનેના શ્રી સંધને અર્પણ કર્યા હતા. તેઓને તે તૈયાર થયે તોવાની સંપૂર્ણ અનિલાપા છતાં ગમે તે કારણથી તે નેહ રાખ્યા નથી. તે જ્ઞાન સમય સુધી તેમને અનન્યતા રહી રહ છે ખીજ કેટલીક સખાવતોના સ્તેરિય હોવા છતાં લાવિભાવ બગવાન હોવાથી તે પ્રકારે સાંપડી શક્યો નથી. તેઓ શાંત, મિહનચાર, અને શાંતિ હતા. આ સમાના ઉપર ખૂબ પ્રેમ હોવાથી વધુ વર્ષોથી કાષ્ટક મેમ્બર હતા. તેઓના પવિત્ર આત્માને અખંડ શાંતિ પ્રાપ્ત થાયો તેમ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરવા સાથે તેમના કુપુત્રો વિનયપૂર્વક, મોહનલાલ યગેરને દિવાસો દેવા સાથે તેમના કબરે ગયો તેમ સમાના કરીએ છીએ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ મલા-લાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

પોષ.

પુસ્તક ૪૩ પું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સં. ૧૯૪૬ જાન્યુઆરી ::

અંક ૬ કો.

શ્રી જિનદેવ સ્તવન.

(કૈસે હિપોગે અગ તુમ કૈસે હિપોગે—એ રાગ)

પાર ઉતારો પ્રભુજી પાર ઉતારો, દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો (૧)
ગાળે મદ ગોહ લોભ કામ ગુમાની (૨) હાથ થઇ દૂર પ્રભુ ના મળે આરો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૨)
હાથે આકાશ નીચે સંસાર સિંધુ (૩) પાર કરો નોકા ભવ ભયથી ઉગારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૩)
સમકિત રસ સ્વાદકરી વૃત્તિ સુધારી, (૪) સંસાર સર્વ થાય હવે આકારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર. (૪)
સ્તનત્રયી અમૂલ્ય તુજથી પમાયે (૫) જન્મ મરણકેરો ન લાવશે વારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૫)
જન્મ મરણ સફળ થાય ટળે ભવની કાંસી, (૬) ચરણ વસાવો હવે આધાર તમારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૬)
ચરણે વસવાની મારી આશ અધૂરી, (૭) હાથ ગ્રહી નાથ / મહારો જન્મ સુધારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૭)
અનિત પ્રતાપ જિન દેવ ! આપનો (૮) હેતે હેમેન્દ્રકેરો દુઃખ નિવારો;
દુસ્તર સંસાર સિંધુ પાર ઉતારો. પાર (૮)

મુનિરાજશ્રી હેમેન્દ્રસાગર

‘ પુન્યની મહત્વતા. ’

લે. આચાર્ય શ્રી. વિજયકરતૂરસૂરીશ્વરજી મહારાજ.

માનવ જીવનમાં પુન્યકર્મ રજવાનો સમય જોઈ એસનાર આપત્તિ વિપત્તિનો જ આકુષ્ટ કહી શકાય. રાત્રી હોય કે રાંક હોય, શ્રીમંત હોય કે કંગાળ હોય જાધાયને પુન્યકર્મ પેદા કરવા માટે એક સરખો જ પ્રયાસ કરવાની જરૂરત છે. શ્રીમંત અથવા તો રાત્રીએ પોતાને મળેલી સંપત્તિ બેઠને પુન્યની અનાવશ્યકતા સમજી સંતોષ માનવાની જરૂરત નથી; કારણ કે પુન્યથી મળેલી સંપત્તિ વપરાઈને જોઈ થતી બંધ છે તે જોઈ ન થવા દેવા અથવા તો તેને વધારવાને માટે પુન્ય જળની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. પુન્યજળ ઘટી ગયા પછી મેળવેલી સંપત્તિ નષ્ટ થાય છે એટલું જ નહીં પરંતુ નવી સંપત્તિ મેળવવાનો પ્રયાસ પણ નિષ્ફળ બંધ છે અને માનવજીવન પૂર્ણ થવા પછી ભાવી જીવન અધમ અને દુઃખપૂર્ણ મેળવાય છે.

માનવ જીવનમાં જેટલું પુન્ય વપરાય છે તેટલો વપરાશ પશુ જીવનમાં હોતો નથી; કારણ કે પશુ કરતાં માનવી ઘણો જ સુખી હોવાય છે. માનવી જેટલું સુખ મેળવે છે તે જાણું પુન્યથી ખરીદેલું છે. જેમ સુખ ભોગવાય છે તેમ તેમ પુન્ય વપરાય છે. એટલું ધન મેળવવામાં જ પુન્યની જરૂરત પડે છે એટલું જ નહીં પણ પાંચ છઠ્ઠીએના અતુલ્ય વિષયો મેળવવામાં, નિશ્ચિંત અને નિરોગી રહેવામાં, સુખે જીવવામાં અને માન પ્રતિષ્ઠા આદર તથા યશ-કીર્તિ મેળવવામાં પુન્ય પુષ્ટ જ વપરાય છે. માટે જ પુન્ય બેસું કરવા ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે, તો તે

વ્યવસાય માટે નિર્ણીત કરેલા સમયને નિરુઘ્ની-પણથી દ્વિપિત કરવો ન બેઠ્યો. જેમ ગૃહસ્થમાં રહેનારને હાલતાંચાલતાં પેસાની જરૂર પડે છે, માટીના ઘડા જેવી વસ્તુ, અરે ! એક દાતણ પણ પેસા આપ્યા વિના મળી શકે નહીં, તેમ સંસારી જીવનમાં જીવનાર જીવને પુન્યની ઘણી જ જરૂરત રહે છે. દરેક જન્મમાં જીવની પાસે પુન્ય હોય તો જ સર્વ પ્રકારની અતુલ્યતા મેળવી સુખે જીવી શકે છે.

કોઈપણ વસ્તુ કિંમત આપ્યા સિવાય મળી શકતી નથી. જેવા પ્રકારની વસ્તુ હોય છે તેની કિંમત પણ તેવા જ પ્રકારની હોય છે. પૌદ્ગલિક જડાત્મક સુખતા સાધન મેળવવાને માટે કિંમતગાં પુન્ય આપણું પડે છે. જેની પાસે પુન્ય સારા પ્રમાણમાં હોય છે તે દરેક પ્રમાણે પૌદ્ગલિક સુખતા સાધન મેળવી શકે છે, પણ અજ્ઞાની પુન્યહીન કંગાળ સાધનતા અભાવે દુઃખે જીવી દુર્ગતિમાં આલ્લે બંધ છે, કે બંધાં વધારે દુઃખમય જીવનનો અનુભવ કરે છે; કારણ કે માનવ જીવનમાં પુન્યનો કંગાળ હોવા છતાં પણ તેજે પુન્ય રજવા કોઈપણ વ્યવસાય કર્યો નહીં. અને દરિદ્રતાના આશ્રયમાં રહીને નિરુઘ્નીપણે સર્વોત્તમ પુન્ય રજવાતા સાધનભૂત માનવજીવનને વેંકડી નાંખ્યું. જો કે માનવી સુખી થવા કોઈને કોઈ ઉદ્યમ તો કરે જ છે તેમજ જીવનને પણ વાપરે છે છતાં માનવજીવનના સુખ્ય કર્તવ્યરૂપ ધાર્મિક વ્યવસાય કે જે આત્મિક તથા પૌદ્ગલિક સુખ આપે છે તે ન કરતાં પૂન્યહીનપણે પૌદ્ગલિક

સુખના સાધન મેળવવા અધર્મ તથા અનીતિના કાર્યમાં ઉદ્ભવવાળો રહે છે. અને છળ-કપટ-વિશ્વાસઘાત કરીને કાર્ષક સાધન મેળવે પણ છે છતાં તે સુખના ગદ્દલે મેળવેલી વસ્તુઓથી અનેક પ્રકારના દુઃખ જ લોગવે છે, અને પરિણામે અધર્મથી ઉપાર્જન કરેલા પાપના ફળરૂપ દુર્ગતિનો આશ્રિત બને છે, એટલા જ માટે તેને નિરુદ્ધમી અને જીવન વેડફી નાંખશે તેમ કહેવામાં આવે છે. જે માનવી માનવજીવનમાં સુકૃત કરીને પુન્યકર્મ અથવા તો નિર્જરા-સુક્રિત મેળવે છે તે જ સાચો ઉદ્ધમી અને જીવનનો સદુપયોગ કરનાર કહેવાય છે. શાકીના જીવો તો પાપકર્મ કરી દુઃખની પરંપરા મેળવનારા હોવાથી સાચા ઉદ્ધમી અને જીવનને સાર્થક કરનારા કહી શકાય નહીં. જે માનવી પોતાની સમજણ પ્રમાણે કહે કે હું જમી વાતે સુખી છું, મારી પાસે લાખો-કોટોની સંપત્તિ છે, જાગ-બંગલા-મોટર-નોકર-ચાકર છે, મારે સ્ત્રી-પુત્ર-ભાઈભાંડુ આદિ કુટુંબ પરિવાર સારો છે, અને ગદાય મારી ઈશ્વરા પ્રમાણે વર્તે છે, મિત્રાદિ પણ સારા સંજન હિતૈષી અને સ્નેહપૂર્ણ છે, હું વાર્ષિક લાખોની આવકવાળો છું, મારી શારીરિક સંપત્તિ પણ સારી છે, રોગ રહિત સુંદર કાયા છે, લોકોમાં પણ મારી આગર સારી છે, સારા પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો મારે આદર સંસ્કાર કરે છે વિગેરે આ પ્રમાણે કહેનારો વિચારવું બેઠકે કે-આ ગધુંય યાત્રી? ખીજાઓમાં ઘણી ખામીઓ દેખાય છે. કોઈને પુત્રનું દુઃખ તો કોઈને ધનનું. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના દુઃખોથી ઘેરાયેલા જગતમાં ઘણા છે અને મને સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા મળી છે તેનું શું કારણ?

ખરચીને સુખ મેળવે છે. સુખના પ્રમાણમાં પુન્યનો વ્યય થાય છે માટે જેટલું પુન્ય ખરચાય છે તેટલું જ નવું પુન્ય રળવાને માટે તેને ધાર્મિક વ્યવસાય કરવાની જરૂર છે. જે ઉદ્ધમ કરીને નવું પુન્ય નહિ રળે તો પુન્યનો પુષ્કળ ખરચ હોવાથી જલદી ખૂટી જશે અને જેવટે સુખની દરિદ્રતા લોગવવી પડશે. અને જે દુઃખ આવીને ઊંચું રહેશે તો પછી પાછું તેટલું પુન્ય આ જીવનમાં મેળવી શકાશે નહિ. જેને દૈન્યનું પચાસનું ખરચ હોય તેણે દૈન્ય પચાસ રળવા જ બેઠકે. જ્યાં સુધી પચાસ રળે ત્યાં સુધી તો વધુ સુખની આશા રાખી શકે નહિ. તેમજ વ્યવસાય બંધ કરી નિશ્ચિતપણે સુખ લોગવી શકે નહિ પણ જે તે પચાસથી વધુ રળે તો જ ભવિષ્યમાં સુખની સામગ્રી મેળવી વગર વ્યવસાયે પણ રળેલા દ્રવ્યથી સુખી થઈ શકે છે. તેવી જ રીતે જેઓ પુન્ય લોગવે છે પણ નવું પેદા કરતા નથી તેમને આજ જીવનમાં અથવા તો લાવી જીવનમાં પુન્યનો અભાવે સુખની સામગ્રી મળી શકતી નથી, પણ ધાર્મિક વ્યવસાય કરી ખરચ કરતાં પણ વધુ પુન્ય રળનાર ઉભય લોકમાં ઇચ્છિત સુખ મેળવી શકે છે. જેમ ખાવાની કોઈપણ વસ્તુ ખાતા જેમાં જેટલું આપણને મળતું લાગે છે તેટલા પ્રમાણમાં તેમાં સાકર હોય છે. જે કે તે સાકર આપણને પ્રત્યક્ષ જણાતી નથી. પ્રત્યક્ષ તો શીરો-લાડુ આદિ મિષ્ટાન્ન અથવા તો સેલડી-ગાજરાં આદિ વનસ્પતિ જણાય છે; છતાં મીઠાશ સાકરનો શુભ છે અને તે તેમાં જ રહેલી છે એમ એકલી સાકર ખાવાથી જનતાને અનેક વળત અનુભવ સિદ્ધ થયેલું હોવાથી અણબાણમાં અણબાણ પણ મીઠી લાગતી વસ્તુઓમાં સાકરનું જ અનુમાન કરવાનો. તેવી જ રીતે જ્યાં જ્યાં જેટલે અંશે સુખ છે ત્યાં ત્યાં તેટલે અંશે પુન્ય અવશ્ય હોય છે. જેમ સાકરનો સ્વાદ

જે સર્વ પ્રકારે સુખ લોગવે છે તેણે અવશ્ય ધ્યાનમાં રાખવું બેઠકે કે તેની પાસે પુન્યનો સંગ્રહ સારો છે. અને તે પુન્ય

ગળપણ છે તેમ પુન્યનો સ્વભાવ સુખ છે. જેની પાસે પૌદ્ગલિક સુખની સામગ્રી નેટલા પ્રમાણમાં હોય છે તેની પાસે પુન્ય પણ તેટલા પ્રમાણમાં રહેલું છે. પુન્યના રજકણો-પુદ્ગલોમાં હુંખનો અંશ પણ હોતો નથી. જેમ સાકર પ્રીકાશવાળી વસ્તુને મીઠી બનાવે છે તેમ પુન્ય હુંખીને સુખી બનાવે છે.

સંસારમાં સર્વ પ્રકારે સુખી અથવા તો હુંખી કોઈક જ હોય છે. ધન છે ત્યાં પુત્ર નથી અને પુત્ર છે ત્યાં ધન નથી. ત્યાં બંને છે ત્યાં આરોગ્યતા નથી. આ પ્રમાણે કોઈ ને કોઈ સુખની ખાતરી માનવીઓમાં જણાય છે તેનું કારણ પુન્યની અશુદ્ધિ છે અર્થાત્ પુન્યમાં પાપ ભળેલું હોવાથી જ સુખની ન્યૂનતા રહે છે. જેમ સાકરમાં કરિયાતું બળી બચેલું હોય અને તેને ખાઈએ તો તે સાકર કેવળ મીઠી ન લાગતાં કંઈક કડવી પણ લાગે છે તેવી જ રીતે પાપમિશ્રિત પુન્ય લોગવતાં કોઈ વાતે સુખ તો કોઈ વાતે હુંખ અનુભવાય છે. માનવીઓમાં લાગ્યે જ કોઈક એવો હશે કે જે કેવળ પુન્ય અથવા તો કેવળ પાપ જ લોગવતો હશે, કોઈ પુન્ય અધિક તો પાપ અલ્પ અને કોઈ પાપ વધારે તો પુન્ય ઓછું લોગવે છે. જે પાપ અધિક અને પુન્ય અલ્પ લોગવતો હશે તે પોતાને હુંખી જણાવે છે અને પુન્યની અધિકતાવાળો પોતાને સુખી જણાવે છે.

જેમ દાળ-શાક આદિ વસ્તુઓને સ્વાદિષ્ટ બનાવવાને ખારાસ, ખટાસ, મીઠાસ, તીખાસ-વાળી વસ્તુઓનું ચૂર્ણ-મશાલો કરીને બીજી વસ્તુઓનો સ્વાદ આપવા છતાં પણ દાળને ખારી કહેશે અને જો મરચાં વધારે હશે તો તીખી કહેશે. તેવી જ રીતે માનવી ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિ અને અધ્યવસાયથી કરેલા કાર્યના પરિણામરૂપ પુન્ય તથા પાપને એકી સાથે જ લોગવવાથી જે કર્મ વધુ પ્રમાણમાં દળ

તથા રસવાળું હશે તેને અનુસરીને પોતાને સુખી અથવા તો હુંખી જણાવશે. પુન્ય પાપ આદિ ભિન્ન પ્રકૃતિવાળા આઠે કર્મનો દરેક સમયમાં એકી સાથે જ ઉદય હોય છે તેમાં વધારે રસ તથા દળવાળા કર્મ અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે અનુભવાય છે. અશાતાવેદની તથા લાભાતરાય, લોગાંતરાય અને ઉપલોગાંતરાયના ઉદયથી ઘેરાયેલા અર્થાત્ હંમેશના રોગી, ધનહીન, ગાગ-બંગલા, સ્ત્રી, વસ્ત્ર, ઘરેણાં તથા સ્વાદીષ્ટ ખાદ્ય પદાર્થો આદિથી વંચિત હુંખી અજ્ઞાની માનવી પાપીને સુખી અને ધર્મીને હુંખી જોઈને, કેટલાક એમ કહેતા નજર આવે છે કે પાપ કરવાથી સુખી થવાય છે અને ધર્મ કરવાથી હુંખી થવાય છે; માટે અધર્મ જ કરવો ઠીક છે. પણ તે મોટી ભૂલ કરે છે; કારણ કે જો સાકર કડવી લાગે અને કરિયાતું મીઠું લાગે, દેવતા શીતળતા આપે અને પાણી ખાળી નાંખે તો જ ધર્મથી હુંખ અને અધર્મથી સુખ થઈ શકે, વસ્તુમાત્ર પોતપોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે જ વર્તે છે. ધર્મથી પુન્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનો સ્વભાવ જ પૌદ્ગલિક સુખનાં સાધન મેળવી આપવાનો છે. અને અધર્મથી પાપ થાય છે કે જે પરિણામે હુષોત્પાદક પૌદ્ગલિક સાધનો મેળવી આપે છે જેથી માનવી અનેક પ્રકારનું હુંખ લોગવે છે. છતાં અધર્મી માણસો જે સુખી જણાય છે તે તેમના પૂર્વે સંચિત પુન્યના ઉદયનું પરિણામ છે, પણ જે સુખી અવસ્થામાં અધર્મ કરી પાપ ઉપાર્જન કરી રહ્યા છે તે ન્યારે ફળ આપવા સન્સુખ થશે-ઉદયમાં આવશે ત્યારે ભવિષ્યમાં તેઓ અવશ્ય હુંખ લોગવશે જ તેવી જ રીતે ધર્મી માણસ જે હુંખ લોગવી રહ્યા છે તે પણ તેમના પૂર્વે કરેલા પાપના ઉદયનું ફળ છે; પણ તેમની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિનું નથી. પોતાની શુભ પ્રવૃત્તિથી

ઉપાજન કરેલા પુન્યતા કળથી તો તંઓ લાખીમાં અનેક પ્રકારે સુખની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરશે જ.

એક માણસ ઘઉંની રોટલી ખાતો હોય અને બાજરી કે જાંડી વાવી રહ્યો હોય તો તે કાંઈ વાવેલું ખાતું નથી પણ પૂર્વે સંઘરી રાખેલું ખાય છે. તે પહેલાના સંઘરેલા ઘઉં થઈ રહેશે ત્યારે વાવેલા બાજરી કે જાંડી જ ખાવાનો અને જેને જાંડી સંઘરી રાખી હશે તે હાલમાં જાંડી ખાતો જણાશે પણ જે ઘઉં વાવી રહ્યો છે તે તૈયાર થયા પછી ઘઉં જ ખાશે, તેવી જ રીતે પુન્ય સંઘરનાર પાપી માણસ હાલમાં સુખ ભોગવે છે પણ પુન્ય થઈ રહ્યા પછી પાપનું ફળ દુઃખ જ ભોગવશે અને પૂર્વે સંચિત પાપના ઉદયવાળો ધર્મી માણસ પાપ ક્ષય થયે સુખી જ થશે. આકડો વાવનાર આંગાના ફળ મેળવી શકે નહિ અને આંગો વાવનાર આકડાના ફળ મેળવે નહીં.

ખેડૂત ખેતરમાં પરિશ્રમ કરીને અનાજ વાવે છે તેને ઘડી બે ઘડીમાં લણવાનો પ્રસંગ આવતો નથી, અર્થાત્ સવારે ખેતરમાં જઈને ઘઉં કે બાજરી આદિ વાવી અને સાંજે ખેતરમાંથી અનાજના ગાંડાં ભરી લાવે તેમ જનતું નજર આવતું નથી, પણ વાવેલા ઘઉં વિગેરેને અનુકૂળ હવા પાણી મળે તો તે બગી નીકળે છે. ત્યાર પછી છોડવા થાય છે અને પછી કણસલાં આવી દાણા ચડે છે અને પાકી જાય છે ત્યારે ખેડુતને લણવાનો પ્રસંગ આવે છે. આ પ્રમાણે ખેતરમાં દાણા વાવ્યા પછી ચાર છ મહિને વાવેલું અનાજ ખાવાના કામમાં આવે છે. સાંજે આંગાની ગોટલી વાવીને સવારમાં ફેરીઓના ટોપલા ભરીને લઈ જતું કોઈપણ ભેવામાં આવતું નથી. ગોટલી વાવ્યા પછી વર્ષો વીતે ત્યારે આંગા ઉપર ફેરીઓ લાગે છે. તેવી જ રીતે ધર્મ તથા અધર્મ કરનારાઓને તત્કાળ

ફળ મળતું નથી પણ કાળાંતરે જ્યારે કર્મ ફળ આપવા સન્મુખ થાય છે-ઉદયમાં આવે છે ત્યારે પ્રાણી માત્ર પોતપોતાનાં કરેલાં કર્મના અનુસારે ફળ ભોગવે છે. ધર્મીની પાસે પુન્ય હોવાથી સુખી થાય છે અને અધર્મીએ પાપનો સંચય કરેલો હોવાથી દુઃખી થાય છે. આમ હોવા છતાં પણ કોઈને એવો જ આશ્રય હોય કે ધર્મથી દુઃખ અને પાપથી સુખ થાય છે તો તેણે પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરવા આ પ્રમાણે કરી ભેડું. કોઈ માણસ રસ્તામાં ચાલ્યો જતો હોય તેને નિષ્કારણ ગાળ દેવી, બે ચાર તમાચા મારવા, તેની ચોરી કરવી અથવા તો તેની સાથે જતી તેની માતા તથા પુત્રીની સાથે ગેર-વર્તણૂક કરવી, પછી જો તે સામેનો માણસ બહુજ પ્રસન્ન થઈ પ્રશંસા કરે અને સ્નેહપૂર્વક જાંદુ જ વિનય તથા નમ્રતા દાખવે ત્યારે તો અધર્મતું ફળ સુખ કહી શકાય. અને આવી પ્રવૃત્તિથી વિપરીતપણે વર્તવાથી, અર્થાત્ સામેના માણસને પગે લાગી તેની પ્રશંસા કરવાથી, તેની સેવા આકરી કરવાથી, તેની માતા અને પુત્રીની સાથે માતા તથા પુત્રીની જેમ વર્તવાથી જો તે ચીડાઈ જઈ આવેશમાં આવીને આળોનો વરસાદ વરસાવે અને હાંમેશાનો ચતુર બનીને કોઈપણ પ્રકારે દુઃખી કરવા પ્રયત્ન આદરે તો ધર્મતું ફળ દુઃખમાં જ પડે; પરંતુ આ પ્રમાણે તો કોઈએ પણ અનુભવ્યું નથી તેમજ કોઈને ઈષ્ટ પણ નથી.

વિચારશૂન્ય કેવળ બાહ્ય દૃષ્ટિથી ભેદ્ય એ તો પણ સંસારમાં ધર્મની ભાવનાથી નીતિ-પૂર્વક ધર્મ કરનારાઓ મોટે ભાગે સુખી જણાય છે અને પાપ બુદ્ધિથી અનીતિપૂર્વક અધર્મ કરનારાઓનો મોટો ભાગ દુઃખી છે. સુખ અનેક પ્રકારે ભોગવાય છે અને દુઃખ પણ અનેક પ્રકારે ભોગવાય છે. ચોરી કરનારાઓને જેલમાં જઈને દુઃખ ભોગવવું પડે છે અને જૂની માણસને કાંસીના માંચડે ચડવું પડે છે. વ્યભિચારીઓ

તથા બીજાને હુણ દેનારાઓને કમોતે મરવું પડે છે. કોઈક પ્રસંગે ચોર તથા ખૂની કદાચ સજામાંથી બચી જાય છે તો પણ તે બીજા પ્રકારની ચાંતનાઓ લોગવી રીણાઈને કમોતે મરે છે. જ્યારે પાપીઓની આવી દશા થાય છે ત્યારે ધર્મીઓ જેવા કે-નીતિથી આલનાર, સત્ય બોલનાર, બીજાના હુણથી હુણી થઈને તેમને સુખી કરવા પ્રયાસ કરનાર, જગતનું ભલું ઇચ્છનાર, જીવ માત્રની દયા કરનાર, પ્રભુની ઉપાસના કરનાર, યશ-કીર્તિ, ધન-સંપત્તિ, સહાનુભૂતિ, પ્રામાણિકતા તથા સુખશાંતિ મેળવી છેવટે સફળતિ પામે છે. 'અત્યુગ્રપુન્યપાપાનાં રૂઢૈવ ફલમશ્નુતે' આ નીતિના વાક્યને બાહ્ય દૃષ્ટિથી જોઈએ તો ઉચ્ચ પુન્ય અથવા તો પાપ કરનારને તે જ જન્મમાં ફળ મળતું પ્રત્યક્ષ જણાય છે; જેમકે-ચોરને જેલ અને ખૂનીને ફાંસી; પણ તાત્વિક દૃષ્ટિથી જોઈએ તો તે તેના પૂર્વજન્મના સંચિતનું ફળ છે અને જે ચોરી તથા ખૂન કરવાથી જે કાંઈ પાપકર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે તેનું ફળ તો તેને ભવિષ્યમાં લોગવવાનું બાકી જ છે. આવી જ રીતે જે ઉચ્ચ પુન્ય કરે છે અને સુખ લોગવે છે તે પણ તેના પૂર્વ જન્મમાં કરેલા પુન્યનું ફળ છે અને આડિ કરેલું પુન્ય તો ભાવીમાં લોગવવાનું બાકી જ રહે છે. જો શુભાશુભ પ્રવૃત્તિથી ઉપાર્જન કરેલાં પુન્ય-પાપ એક જ જીવનમાં લોગવી લઈને જીવન સમાપ્ત થતું હોય તો જીવને ફરી જન્મ ધારણ કરવાની જરૂર રહેતી નથી, કારણ કે સંસારમાં જીવ માત્રના જન્મ પૂર્વસંચિત કર્મને લોગવવાને માટે થાય છે. પોતપોતાના કરેલા કર્મના અનુસાર જીવો સફળતિ અથવા હર્ષ-તિમાં ઉત્પન્ન થઈને પૂર્વ કરેલા શુભાશુભ કર્મના ફળરૂપ સુખદુઃખ આદિ લોગવે છે. તે લોગવતી વખત પાછા નવા કર્મ ઉપાર્જન કરે છે તે લોગવવા પાછો તેને જન્મ ધારણ

કરવો પડે છે. આ પ્રમાણે અનાદિ કાળથી જીવ જન્મ મરણ કરતો ચાલ્યો આવે છે. જ્યાં સુધી નવાં કર્મ બાંધાતાં ચટકે નહિ અને બધાય જૂનાં કર્મ લોગવાઈ જાય નહિ ત્યાં સુધી તો જીવ જન્મ મરણ કરવાનો જ અને તે મોહનીય કર્મના અંગભૂત રાગ-દ્રેષ વિદ્યમાન છે ત્યાં સુધી કર્મના બાંધનું વિચ્છેદ થવાનો નથી. જમીનમાં રહેલા જડ વૃક્ષનાં મૂળીયાં જ્યાં સુધી લીલા રહે છે ત્યાં સુધી ઝાડનાં પાંદડાં ખરી જાય, ડાળી કપાય કે ફળ ફૂલ નષ્ટ થાય તેથી કાંઈ ઝાડ સુકાઈ જતું નથી. ગયેલાં પાંદડાં-ડાળી કે ફળ-ફૂલ હતાં તેનાથી જમણાં આવી જાય છે અને ઝાડ ગાદી ઘટાવાળું બની જાય છે, તેમ બીજા કર્મ પાતળાં પડી જાય, ઓછાં થઈ જાય, નબળાં જણાય તો પછી રાગ-દ્રેષનાં મૂળીયાં લીલાં હોવાથી તે હતાં તેનાથી વધારે શક્તિવાળાં અને ઘણા પ્રમાણમાં એકઠાં થાય છે માટે જ્યાં સુધી રાગ-દ્રેષ નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી જીવ પુન્ય લોગવતો હોય કે પાપ લોગવતો હોય તે વખતે અવશ્ય નવાં કર્મ બાંધવાનો જ અને તેને લોગવવા સંસારમાં ભમવાનો જ. જેમ નદીના પ્રવાહમાં જૂનું પાણી ચાલતું થાય અને નવું આવતું જાય. જો પાણીનું જોડાણ એવું હોય છે કે જોનાર જાંનેને જુદા પાડી શકે નહીં તે તો ફક્ત પાણી વહે છે એટલું જ જાણે તેમ કર્મપ્રવાહ અનાદિ કાળથી વહ્યા કરે છે. જૂનાં કર્મ લોગવાતાં જાય અને નવાં ક્રમસર તેની સાથે જોડાઈને આવતાં જાય. આ પ્રવાહ એક ક્ષણ પણ અટકતો નથી, કારણ કે કર્મ લોગવતી વખતે જે નવાં બાંધાયેલાં હોય છે તે ચાલતા કર્મના પ્રવાહમાં વહેવાને માટે ક્રમસર એકવાઈ જાય છે અને પ્રવાહના વહેણને કાયમ રાખે છે. કર્મની સ્થિતિ લાંબી હોવાથી એક વખતનું બાંધેલું કર્મ અનેક જન્મ સુધી લોગવતું પડે છે. બધાય કર્મ કરતાં આયુષ્યની

સ્થિતિ ગઈ જ ઓછી હોય છે તે આયુષ્યના ઉત્ક્રયનો પ્રારંભ તે જન્મ અને ક્ષય તે મરણ કહેવાય છે. બાકી ઉદય અને ક્ષયની વચ્ચેમાં આયુષ્યનું લોગવનું તે જીવન કહેવાય છે. આ પ્રમાણે હોવાથી લાંબા આયુષ્યમાં પણ લાંબી સ્થિતિનું બીજું કર્મ સમાપ્ત થતું નથી. લોગવતાં બાકી રહે તે બીજા જીવનમાં, ત્યાં બાકી રહે તે ત્રીજા જીવનમાં એમ અનેક જીવનમાં એક કર્મ પૂરું લોગવાઈ રહે છે. એક કર્મ પૂરું લોગવાઈ રહ્યા પછી પણ જીવ તે કર્મથી રહિત થતો નથી, કારણ કે સગ-દ્રેષની સહાયતાથી નવું જાંધાયણું તેવા જ નામવાળું કર્મ તેની સાથે જોડાયેલ જાય છે એટલે જીવ એક કર્મ લોગવાઈને ક્ષય થઈ જવા છતાં પણ લોગવેલી અવસ્થાનો વારંવાર અનુભવ કર્યે જ જાય છે. કથું કર્મ ક્યારે પૂરું થાય છે અને તેની સાથે તેવા જ કર્મનું અનુસંધાન ક્યારે થાય છે તે સર્વજ્ઞ સિવાયના અવપક્ષ જીવો જાણી શકે નહિ.

પચાસ લાખની ઇમારતનું ચણતર એક દિવસમાં પૂરું થાય નહિ. તે ઇમારત તૈયાર થતાં ઘણાં વર્ષ લાગે છે. સૂર્યોદયથી પ્રારંભેનું કાર્ય સૂર્યાસ્ત સુધીમાં અધૂરું જ રહે છે તે બીજે દિવસે આગળથી શરૂ કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે હિમેશાં કામ ચાલુ રહે તો વર્ષોના અંતે ઇમારત ચણાઈ રહે છે. આવી જ રીતે એક કર્મ લોગવવાની શરૂઆત થાય છે તેની સમાપ્તિ માટે અનેક જીવનના ઉદયાસ્ત થાય છે. કેટલાક દુઃખી સ્થિતિના કર્મ હોય છે કે જે ઉપાર્જન કરેલા જ જીવનમાં વપરાઈ જાય છે તે હલકાં અને નિરસ હોવાથી જીવને તેની

કે લોગવતાં અને જાંધાતાં જાંને કર્મ એક જ પ્રકારનાં હોય. પુન્ય લોગવતાં પુન્ય પણ જાંધાય છે અને પાપ પણ જાંધાય છે. તેવી જ રીતે પાપ લોગવતાં પાપ પણ જાંધાય છે અને પુન્ય પણ જાંધાય છે. આ પ્રમાણે લોગ અને જાંધમાં અનિયમિતપણું છે, જેમકે સુખના સાચા કારણથી અણબાળુ ધન-સંપત્તિ તથા આરોગ્યતા આદિ સુખના સાધન મેળવનારાઓ કપાયના આશ્રિત બની પાંચે ઈર્ષ્યાના વિષયોના આસક્તિ લાવથી સુખ લોગવતા પાપ પ્રવૃત્તિનો આદર કરવાથી ગાઢતમ અશુભ કર્મ બાંધે છે. ત્યારે સર્વ પ્રકારનું સુખ પુન્યથી મળે છે અને તેનું મૂળ ધર્મ છે એવી દૃઢ શ્રદ્ધાવાળા ધર્મની ઉપાસના કરીને પોતાની સુખી અવસ્થામાં સુખનો અનુભવ કરતાં પુન્ય બાંધે છે, કેટલાક પાપના ઉદયથી દુઃખ લોગવતા હોય તેમને સત્સમાગમ થવાથી દુઃખ ટાળવા ધર્મની શ્રદ્ધા થાય છે અને પછી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ આદરે છે તો પણ સંચિત પાપનો ઉદય ચાલુ હોવાથી દુઃખ લોગવતાં છતાં પણ પુન્ય બાંધે છે. ત્યારે પાપકર્મના ઉદયથી દુઃખના સાધન મેળવી સર્વ પ્રકારે દુઃખ લોગવનારા ગાઢતમ અજ્ઞાનતાને લઈને હિંસા, ચોરી, વ્યભિચાર આદિ દુષ્કૃત્ય કરીને પાપ બાંધે છે. આવા જીવોને સત્સંગ થવા છતાં પણ ધર્મભાવના ઉત્પન્ન થતી નથી; કારણ કે ધર્મભાવનાનું ઉત્પાદક પુન્યકર્મ જોગની પાસે હોતું નથી. જેમની પાસે ધર્મભાવના ઉત્પન્ન કરનાર કર્મ હોય છે અને તે ઉદયમાં આવે છે ત્યારે તે ગમે તેટલા દુઃખી અને પાપી કેમ ન હોય તો પણ તેઓ પાપથી નિવૃત્ત થઈને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ આદરે છે અને દુઃખી હોવા છતાં પણ ધર્મ કરે છે.

પુન્ય કર્મ બે પ્રકારનાં હોય.

ખીલું આત્મિક સાચું સુખ પ્રગટ કરવાની ધાર્મિક સામગ્રી પ્રાપ્ત કરાવે છે. કોઈની પાસે જાને પ્રકારનું પુન્ય હોય છે અને કોઈએ એક જ પ્રકારનું પુન્ય ઉપાર્જન કરેલું હોય છે. જાને પ્રકારના પુન્યના ઉદયવાળામાંથી કોઈક તો નવું પુન્ય જાંધે છે અને કોઈક આત્મિક સાચા સુખને ઢાંકી દેનાર કર્મને જાસેડીને સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ કરે છે. સર્વજ્ઞાની દૃષ્ટિમાં જેમની-સંસાર યાત્રા સમાપ્ત થયેલી હોય છે તેઓ તો નવું પુન્ય કર્મ ન જાંધતાં જઘાય કર્મનો ક્ષય કરી શાશ્વત સુખ લોગવે છે. જે સુખ સાચું હોય છે તે શાશ્વત જ હોય છે અને જે પૌદ્ગલિક જૂઠું સુખ હોય છે, જે પુન્યવાન જીવોના પૌદ્ગલિક-જડાત્મક વસ્તુઓના લોગનો અંત આવેલો હોય છે અર્થાત્ સંસારમાં રહીને જન્મ-મરણ કરવાના નિયત થયેલા કાળનો છેડો આવી પહોંચ્યો હોય છે, ત્યારે તેઓ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓથી સંપૂર્ણ વિરક્ત લાવને પામે છે અને દેહની પણ ઝાઝી પરવા ન રાખીને સંપૂર્ણ દુઃખોનો નાશ કરવા પ્રભુના કહેવા પ્રમાણે વર્તીને અક્ષય સુખ મેળવે છે. જેમના સંસારનો છેડો કાંઈક દૂર હોય છે અર્થાત્ સંસારની પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ લોગવવાની કાંઈક ઘાટી હોય છે એવા જાને પ્રકારના પુન્યના ઉદયવાળા જીવો ઝોઘી આસક્તિથી પૌદ્ગલિક સુખ લોગવતાં અથવા તો ક્ષણિક સુખનો ત્યાગ કરી પ્રભુના માર્ગની આગરણ કરતાં પુન્ય જાંધે છે. આ પુન્ય અત્યંત ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે અને તેના ઉદયથી ઊંચી ડોટીના પૌદ્ગલિક સુખ મળે છે કે જેને લોગવતાં અનાસક્તિ હોવાથી પાપ કર્મ જાંધતા નથી અને ધર્મની વાસનાથી આત્માને વિશેષ પ્રમાણમાં વાસિત કરે છે. બધવિધનિ પરિપક્વ થવાથી ગ્રસ્ત યરીરને ધારણ કરવાવાળા સંસારના કિનારે મહેલ જીવો જાને પ્રકારના પુન્યવાળા હોય

અથવા તો કેવળ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં દોરનાર એક જ પુન્યવાળા હોય અર્થાત્ ધન સંપત્તિ આદિ પૌદ્ગલિક સુખની સામગ્રીવાળા હોય કે કંજાળદશા લોગવતા હોય. જાને, આત્મિક સુખને લક્ષ્યમાં રાખીને ક્ષણિક સુખનો સર્વથા ત્યાગ કરી કર્મોની નિર્જરા કરે છે પણ પુન્ય જાંધતા નથી.

જ્યાં સુધી મોહનીય કર્મનો ક્ષય, -ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ હોતો નથી અને આત્મા ઉપર જળવત્તર દળાણ હોય છે ત્યાં સુધી પુન્ય અથવા તો પાપનું ફળ લોગવનારાઓમાંથી કોઈપણ આત્મસ્વભાવસ્વરૂપ સાચું સુખ પ્રગટ ન થવા દેનાર કર્મની નિર્જરા કરી શકતું નથી. પણ જો મોહનીય કર્મનો ક્ષય અથવા તો ઉપશમ આદિ થયો હોય તો તે સુખ લોગવતો હોય કે દુઃખ લોગવતો હોય તે કર્મની સાચી અને સારી રીતે નિર્જરા કરી શકે છે. અને પુન્ય અથવા તો પાપ અલપ પ્રમાણમાં જાંધે છે. કદાચ ભવસ્થિતિ પાકતાં વાર હોય એટલે કે ખાંચ-ચાત જન્મ ધારણ કરવાના ઘાટી હોય તો પુન્ય વધુ પ્રમાણમાં ઊંચા પ્રકારનું જાંધે છે પણ પાપ તો અલપ પ્રમાણમાં તથા હલકા પ્રકારનું જાંધે છે.

કર્મની નિર્જરા-ક્ષય જે પ્રકારે છે: એક તો સાચી અને એક દેખાવ માત્ર. મોહનો ક્ષય થતાં સાથે જે કર્મોની નિર્જરા થાય છે તે સાચી હોય છે; કારણ કે ક્ષય થયેલાં કર્મોના જાંધ કરીને થતો નથી. પછી તે પુન્ય હોય કે પાપ હોય તેની મોહના ક્ષય સાથે નિર્જરા થવાથી કરીને ન જાંધાવાથી તેના ફળસ્વરૂપ સુખ-દુઃખ આત્માને લોગવતું પડતું નથી. મોહનો ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ થતાં જે નિર્જરા થાય છે તે પણ સાચી જ છે. તાત્પર્ય કે મોહનો અંશ માત્ર પણ ક્ષયોપશમ ન હોય ત્યાં સુધી આત્મા શુભાશુભ લોગવતાં લોગ-

વતાં લોગવાયલા માત્રની નિર્જરા કરે છે અને પાપકર્મ વધુ પ્રમાણમાં અને તીવ્રતર બાંધે છે. અને ઉપશમ આદિ ભાવમાં વિકાશની પ્રભા પ્રગટ થવાથી આત્માની શુદ્ધિ સારી થાય છે.

મોહના દળાણથી આત્મા સાચી વસ્તુને ઓળખી શકતો નથી. દેહને જ આત્મા માને છે અને પોતાને 'ભૂલી જાય છે.' પુન્ય કર્મતા ઉદયથી મળેલા પૌદ્ગલિક સુખને જ સાચું સુખ માની તેને મેળવવા અને મળેલાને જાળવી રાખવા નિરંતર પ્રવૃત્તિ કરે છે. પોતે દેહને જ આત્મા માનતો હોવાથી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ પણ ક્ષણિક સુખ માટે કરે છે. જપ-તપ-કથાનુષ્ઠાન પણ પાંચે ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયો મેળવવાની ઇચ્છાથી કરે છે અને તે તેની તપસ્યા આદિની અવરથામાં આંખ-કાન અને સ્પર્શ ઇન્દ્રિયોના અનુકૂળ વિષયની પ્રાપ્તિથી થવાવાળી પ્રસન્નતા ચિત્તનું પ્રકુલિતપર્ણ સ્પષ્ટ બતાવી આવે છે. આ પ્રમાણેના પ્રવૃત્તિથી તે પુન્ય બાંધી શકે પણ નિર્જરા કરી શકે નહિ. અને જો મોહના ઉપશમ આદિથી એથી પણ ઓછું કથાનુષ્ઠાન કરતો હોય તો તે પોતાને ઓળખતો હોવાથી તેને પૌદ્ગલિક સુખ તરફ સ્વાભાવિક આકર્ષી રહે છે માટે તે વિષયોને અસાર તથા તુચ્છ સમજીને ચિત્તવૃત્તિને સાચા સુખની વાટે વાળે છે.

પુદ્ગલાનંદી જીવને પુન્ય બાંધવું ગમે છે પણ નિર્જરા ગમતી નથી; કારણ કે નિર્જરાથી પૌદ્ગલિક સુખ મળી શકતું નથી. પણ પુન્યથી મળે છે માટે જ કોઈ પણ પ્રકારની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ આદરતાં ક્ષણિક સુખની ઇચ્છા રાખી પુન્ય બાંધે છે. તપસ્યાથી નિર્જરા સારી થાય છે છતાં કઠણ તપ કરનારાઓ પ્રાયઃ વિશેષ

કોપી જણાય છે તેથી તેની જડાસક્તિનું માપ કાઢી શકાય છે; કારણ કે ક્રોધ મોહનું અંગ છે તે અનુકૂળ વિષયની પ્રાપ્તિ ન થવાથી થાય છે. જેને લઈને ધર્મ નિમિત્તે કષ્ટ સહન કરવા છતાં પણ પાપની નિર્જરા અદ્ય પ્રમાણમાં કરે છે અને કાંઈક પુન્ય બાંધે છે જેને દેવ-ગતિમાં અથવા તો માનવ ગતિમાં શ્રીમંત તથા રાજા મહારાજા બનીને લોગવે છે પણ મિથ્યાત્વ મોહથી પાપ માર્ગે વળી પાપ બાંધી તેને લોગવવા માઠી ગતિ મેળવે છે.

ભવસ્થિતિની કચાશવાળા સંસારવાત્રી આત્માઓને પુન્યની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. જ્યાં સુધી સંસારમાંથી મુકાઈને પોતાનું સાચું સુખ મેળવે નહિ ત્યાં સુધી પુન્ય જીવને સહાયક છે. પૌદ્ગલિક તેમજ આદિમકંબને પ્રકારના સુખની સામગ્રી પુન્યથી જ મળી શકે. પાપ પુન્યથી તદ્દન વિપરીત છે. પાપની અધિકતાથી જીવ પૌદ્ગલિક સુખથી રહિત હોવાથી પાપને જ પુષ્ટિ આપનાર પ્રવૃત્તિ કરે છે, જેથી પાપ પુષ્ટિ બનીને ભવાંતરમાં જીવને અસહ યાતનાઓનો લોગી બનાવે છે અને અનેક જન્મ સુધી પૌદ્ગલિક સુખનો સંપર્ક પણ થવા દેતું નથી તેમજ સાચું સુખ મેળવવાની સામગ્રીથી સદા સર્વદા વંચિત જ રાખે છે જેથી કરી જીવ સંસારના પ્રવાસનો અંત આણી શકતો નથી; માટે તાત્કાલિક દૃષ્ટિથી જોતાં દરેક આત્માઓને પાપનો ઉદય સર્વથા હાનિકારક છે તો તેની ઉત્પાદક પાપવૃત્તિને છોડી દઈને બંને પ્રકારના સુખને મેળવી આપનાર પુન્ય બાંધવાને ધાર્મિક જ પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત જણાય છે.

જ્ઞાનસારના બત્રીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર.

લેખક:—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયેષુ સંવિજ્ઞપાક્ષિક

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૭ થી શરૂ.)

૧૭. નિર્ભયવાન—આત્માથી ભિન્ન પદાર્થો કે જે દેહ વિષયાદિમાં સુખ આદિની આકાંક્ષા, આલોકાદિ સાત પ્રકારનો ભય, વિષયાદિમાં સુખપ્રાપ્તિ આદિ ભ્રમ અને સાંસારિક પ્રવૃત્તિ વિગેરે પાપપ્રવૃત્તિનો નાશ કરવાથી નિર્ભયવાન થવાય છે. જે મહામુનિને કંઈ ગોપ્ય નથી, આરોપ્ય નથી, હેય નથી, દેય નથી અને જ્ઞાને કરીને જ્ઞેયને બાળે છે. તેમને કોઈ ઠેકાણે ભય નથી.

૧૮. અનાત્મશંસા—સ્વશુભરૂપી દોરડાનું આલંબન કરે તો તેના હિતના માટે થાય છે, પરંતુ પોતે જ સ્તુતિ કરતો ભવસમુદ્રમાં પડે છે; માટે આત્મશુભ પ્રશંસા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. પૂર્વના પુરુષોથી અત્યંત નીચત્વ ભાવનું, પ્રત્યેક આત્માને વિષે તુલ્ય દૃષ્ટિએ કરીને શુદ્ધ પર્યાયો જેણે બાળ્યા છે એવાં મહા મુનિને ઉત્કર્ષ એ અશુદ્ધ પર્યાય હોવાથી નથી હોતો.

૧૯. તત્ત્વદષ્ટિ—જેનો દૃષ્ટિ રૂપવતી છે તે રૂપને જોઈને રૂપને વિષે મોહ પામે છે, અને જેની અરૂપી તત્ત્વદષ્ટિ છે તે નિરૂપ એવા આત્મામાં મગ્ન છે. બાહ્યદૃષ્ટિ તે અતત્ત્વદષ્ટિ અને અંતરદૃષ્ટિ તે તત્ત્વદષ્ટિ બાળવી. તત્ત્વદષ્ટિથી જોઈએ ત્યારે જ વસ્તુના સત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. બાહ્યદૃષ્ટિ જીવ ભરતે કરીને, કેશ-લોચે કરીને, શરીર ઉપર રાખેલા મલિન વસ્ત્રોએ કરીને પોતાને મોટો માને છે, તત્ત્વદષ્ટિ જ્ઞાન સામ્રાજ્યે કરીને પોતાને ગરિષ્ઠ બાળે છે—માને છે.

૨૦. સર્વ સમૃદ્ધિવાન—બાહ્યદૃષ્ટિનો પ્રચાર નિરૂદ્ધ કર્યે છતે મહાત્મા મુનિને સર્વ સમૃદ્ધિઓ આત્માને વિષે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, ‘બાહ્ય દૃષ્ટિ દેખતાં, બાહ્ય મન ધાવે; અંતર-દૃષ્ટિ દેખતાં, અક્ષયપદ પાવે’

૨૧. કર્મવિપાક ચિન્તન—સર્વ જગત્ કર્મવશ છે, એમ બાળી મુનિ સુખથી હર્ષ પામતાં નથી, તેમજ દુઃખથી ભય પામતાં નથી. પ્રશમશ્રેણિ પર આરૂઢ થયેલા શ્રુતકેવલી પણ અશુભ કર્મના ઉદયથી બહુલ સંસારી થાય છે તો બીજાની શી વાત? ઉદયમાં આવેલા સર્વ કર્મો ક્ષય થવાના છે એમ સમજી તુલ્યદૃષ્ટિ ધારણ કરે છે, તે જ યોગી સકલનંદરૂપ પ્રાપ્ત કરે છે. કર્મવિપાક છેલ્લા પુણ્યલપરાવર્તની હદમાં પહોંચ્યા વિનાના જીવોને આરક્ષણ કરવા છતાં એટલે છેલ્લાથી અન્ય પુણ્યલપરાવર્તમાં દેખતાં છતાં ધર્મને હરે છે, અને ચરમ પુણ્યલપરાવર્તવાળા સાધુનું તો પ્રમાદાદિરૂપ છિદ્રો જોઈને ધર્મને અતિ મલિન કરે છે જેથી પ્રમાદાદિને અવકાશ આપવા ન દેવો. જે પ્રમાદ વિગેરેથી શ્રુતકેવળી જેવા મહાપુરુષ પણ અનંત-સંસારી થાય છે.

૨૨. ભંવઉદ્દેગ—આ સંસારનો પાર પામવા માટે મુનિ મરણની ખીકે રાજના લયથી તેલનું વાતણ ચાલુ કરનાર અને રાધાવેધને સાધવા વિષે જેમ ઉદયસંવત થવાય છે, તેવી રીતે મુનિ ધર્મક્રિયાને વિષે એકાગ્ર હોય છે. જેમ ઝેરનું ઓસડ ઝેર છે, તેમ ભયનું ઓસડ ભય.

ઉપસર્ગાદિ ભય જ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સંસારથી જહીતા એવા સાધુ તે ઉપસર્ગને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે છે અને નિર્ભય રહે છે. બ્રહ્મારમાં સ્થિત સાધુ આ સંસારની ભીતિ ધ્યાવે, પરંતુ નિર્બંધાવમાં રમણ કરનારને ભવભયનો અવકાશ રહેતો નથી.

૨૮. લોકસંજ્ઞા ત્યાગ—ભવરૂપી દુર્ગમ પર્વતનું ઉત્તરધન કરી શકે એવા છઠ્ઠા શુભ-સ્થાને પ્રાપ્ત કરીને લોકોત્તર જેની સ્થિતિ છે, એવા મુનિ લોકસંજ્ઞાને વિષે રક્ત થાય નહિ. ઘણા માણસો લોકસંજ્ઞાને અનુસરનારા પણ તેથી પ્રતિઘ્ન જનાર એક મુનિરાજ છે, તેમ શુદ્ધ માર્ગને અનુસરનાર બહુ જ વિરલ હોય છે. લોકસંજ્ઞાનો ત્યાગી, મત્સર-મમતા વિગેરે જેના નાશ થઈ ગયા છે તે સાધુ મુખમાં રહે છે. લોકનું અવલંબન કરીને બહુ જણાએ દરેકું કર્તવ્ય હોય તો મિથ્યાદષ્ટિનો ધર્મ કદિ તજવા યોગ્ય થાય નહિ. લોકસંજ્ઞાએ કરીને હજુએલા એવા પોતાના સત્ય વ્રતરૂપ અંગમાં થયેલી મર્મ પ્રહારની મહાબ્યથાને નીચું ગમન કરવું ઇત્યાદિ કરીને દર્શાવે છે. આત્મસાક્ષિક ધર્મમાં લોકયાત્રાએ કરીને શું કામ છે? લોકમાં શ્રેયની ઇચ્છાવાળા બહુ છે પણ લોકોત્તરમાં બહુ નથી. રત્નનાં વ્યાપારીઓ હંમેશાં ઘોડા છે, તેમ સ્વાત્મસાધક પણ બહુ ઘોડા છે.

૨૯. શાસ્ત્રરૂપી દષ્ટિ—જ્ઞાની પુરુષ શાસ્ત્ર-રૂપી નેત્રથી સર્વભાવને જુએ છે. શાસ્ત્ર આજ્ઞામાં સ્વેચ્છાચારી છે તેઓની શુદ્ધ ભેંતાલીસ દોષ સહિત ભિક્ષા આદિ તે પણ તેને હિતકારી થતાં નથી, જ્ઞાનાદિ શુભની વૃદ્ધિ કરનાર નથી કારણ કે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાનાદિ દોષોથી તેનું દૃઢ્ય દ્વિપિત છે. શાસ્ત્રમાં કહેલા આચારને પાળે છે અને શાસ્ત્ર એ જ જેના ચક્ષુ છે એવા જ મુનિ પરમપદને પામે છે.

૨૫. પરિશ્રદ ત્યાગ—પરિશ્રદનું જોર

એટલું બહુ છે કે—તેને વશ થયેલા મુનિવરોની પણ સંગ દોષથી ગતિ નષ્ટ થાય છે. પરિશ્રદ-રૂપી શ્રદ્ધાનાં આવેશથી દ્વિપિત વચનોરૂપી ધુધીને વેરનાર લિંગિઓના-મુનિવેષ ધારણ કરનારા-ઓના વિકૃત પ્રલાપો શું સંભળાતા નથી? અર્થાત્ ઘેલછાના પ્રલાપો સંભળાય છે. પુત્ર-કલત્રનો જેણે ત્યાગ કર્યો છે અને મૂર્છાથી જે સહિત છે તથા જ્ઞાન માત્રમાં જે પ્રતિબદ્ધ છે એવા યોગીને પુદ્ગલજનિત બંધનથી શું? બાહ્ય તથા અભ્યંતર પરિશ્રદને તૃણવત તથા દળને જે ઉદાસીન ભાવને ભરે છે, તે જ સાચા મુનિ બલુવા. મૂર્છાએ કરીને જેની બુદ્ધિ આશ્ચર્યાદિત છે તેને સર્વ જગત્ પરિશ્રદ છે અને મૂર્છાથી જે સહિત છે તેને જગત્ અપરિશ્રદ છે.

૨૬. અનુભવ જ્ઞાન—સર્વ શાસ્ત્રનો વ્યાપાર માત્ર દિશદર્શન દિશા માત્ર દેખાડનાર છે, પણ એક અનુભવ જ ભવસમુદ્રનો પાર પમાડે છે. વિશુદ્ધ અનુભવ વિના સેંકડો શાસ્ત્ર શુદ્ધિઓથી પણ અતીન્દ્રિય પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન થતું નથી એમ પડિતો કહે છે. કુધા અને તૃપા, શોક અને મોહ, કામ, ક્રપાથ વિગેરેના અભાવે કરીને પણ નિઃકલેશ છે એવો શુદ્ધ બોધ વિના લીપીમય, અક્ષરમય, વાણીમય અથવા દૃઢ્યને વિષે જલ્પાકારરૂપ ચિંતન એ પ્રમાણે ત્રણ રૂપવાળી દષ્ટિથી જોઈ શકે નહિ, પણ ઇશાનિષ્ઠ વિકલ્પનો વિરહ યવાથી (મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન ને મોહના અભાવથી) જ અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અનુભવે કરીને જ સ્વસંવેદ પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે.

૨૭ યોગવાનુ—આત્માને મોક્ષની સાથે જોડવાથી સર્વ આચાર પણ યોગ કહેવાય છે. તેના ભેદ કરીને સ્થાન, વર્ણ, અર્થ, અલંબન અને નિરાલંબન તે જેને ચોથર છે તે યોગ કહેવાય છે. પહેલા બે ક્રિયાયોગ છે, પછીના ત્રણ

જ્ઞાનયોગ છે. તે સ્થાનાદિના પ્રત્યેક ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ, સ્થિરતા અને સિદ્ધ એ આર લેહે છે. એ પ્રમાણે વીસ યોગ પણ પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અર્ચન અનુષ્ઠાનના લેહે આર પ્રકારે છે. આ બધા મળીને યોગના એકી પ્રકાર થાય છે. તે સકલ યોગથી શેલેશી યોગની પ્રાપ્તિ થવાથી અનુક્રમે મોક્ષયોગ સિદ્ધ થાય છે. સ્થાનાદિ યોગથી ને રહિત છે, તેને તીર્થે ઉચ્છેદાદિનું આલંબન કરીને પણ સૂત્ર લાણાવવામાં મહાદોષ છે, એમ પૂર્વાચાર્યો કહે છે.

૨૮. નિયાગ—ચૈતન્યના સ્વભાવમાં આત્માને જેણે અર્પણ કર્યો છે, વિદ્યારને જેણે ત્યાગ કર્યો છે, સાધુના શુદ્ધ આચારને જે પાળે છે અને પરમેશ્વરની અષ્ટ પ્રકારે ભાવપૂર્વક એ જ મુનિનું કર્તવ્ય છે એમ જે યથાર્થ સમજે છે એવા પ્રજ્ઞાવેદી પાપથી લેપાતા નથી.

૨૯ પૂજા—દયારૂપી જગથી રત્નન, સંતોષરૂપી ઉત્તમ વસ્ત્રો ધારણ કરનાર, વિવેકરૂપી તિલક, ભાવનાએ કરીને જેનો આશ્રય પવિત્ર છે એવા ભક્તિ અને શ્રદ્ધારૂપી કેસરશિખિત મંદન રસવટે નવવિધ પ્રહારચર્યરૂપ અંગે શુદ્ધ આત્મારૂપ દેવની પૂજા કરવાથી ભાવપૂર્વક થાય છે. મૃદુસ્થિતિને લેહપૂર્વક ઉપાસના કરવારૂપ દ્રવ્યપૂર્વક ઉચિત છે અને અલેહ ઉપાસનારૂપ ભાવપૂર્વક સાધુને યોગ્ય છે.

૩૦ ધ્યાન—ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનનું ત્રિત્ર લેતું એકતાને પારથું છે, એવા અનન્ય-ચિત્ત મુનિને કાંઈ દુઃખ હોતું નથી. અંતરાત્મા ધ્યાના છે, પરમાત્મા ધ્યેય છે અને એકાગ્રમુદ્ધિ એ ધ્યાન છે. એ પ્રભુની સમ્પાપ્તિ તે એકતા

છે. ધ્યાનથી વૃત્તિનો અવાવ થયે છતં મણિને વિષે પ્રતિગિંજ પડે છે, તેમ નિર્મળ અંતરાત્મામાં પરમાત્માની સમ્પાપ્તિ થાય છે. એમ ધ્યાનના ત્રિવિધ ક્ષણથી વીસસ્થાનક તપ વિગેરે થયે છે. ઉક્ત ત્રિવિધ ધ્યાનક્રમ રહિત તપાદિ કષ્ટ તે અભવ્ય આદિને પણ સંસારમાં ફરકાલ નથી.

૩૧ તપ—કર્મોનું જ્વલન કરવાથી જ્ઞાન એ જ તપ છે, એમ તત્ત્વજ્ઞો કહે છે. તે આશ્વતર તપ છષ્ટ છે. બાહ્ય તપ તેને વધારનાર છે. અજ્ઞાનીની સંસારના પ્રવાહને અનુસરનારી 'હુ' લોહોની સાથે હોઈશ' ઇત્યાદિ લક્ષણવાળી આનુશ્રોતસિદ્ધી પ્રવૃત્તિ હોય છે, જ્ઞાનવંતની પ્રતિશ્રોત—આને પૂરે ચાલવારૂપ ધર્મસંજ્ઞામૂલક ઉચ્ચ માસક્ષપણાદિ પ્રવૃત્તિ હોય છે. એથી જ અનુજ્ઞાની પોતે તદ્ભાવસિદ્ધિગામી છે એમ જાણતાં છતાં તપ આદરે છે. ભવથી વિરક્ત થયેલા, તત્ત્વજ્ઞાનના અર્થોને ધનના અર્થોની જેમ શીત તપાદિ દુઃસહ નથી. તે જ તપ કરવો કે જેને વિષે દુધ્યાન નથી, જેને વિષે યોગહીન થતાં નથી અને ઇન્દ્રિયોના નાશ થતાં નથી.

૩૨. સર્વનય આશ્રય—આદિત્ર શુભમાં જે લીન છે, તે સર્વ નયના ધારક હોય છે. સમવૃત્તિવાળા સર્વ નયાશ્રિત જ્ઞાની આત્મશુભને આસ્વાદ કરે છે. સર્વ નયના વતણનારોનું તત્ત્વપાણું લોકને વિષે ઉપકારરૂપ થાય છે. પૃથક નય કરીને જે મૂઠ છે તેને અનુકારની ખીડા અને કલક ક્રાંતી પ્રાપ્તિ થાય છે. લોકના હિતને માટે સર્વ નયાશ્રિત ભત જેણે પ્રકાશિત કર્યો છે અને જેના ચિત્તમાં તે પરિવૃત્ત થયો છે તેને વારંવાર નમસ્કાર છે !

વિક્રમરાજને જૈનધર્મી બનાવનાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર

॥ લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ ॥

અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનરૂપી ગગનાંગણને દીપાવનારા સૂર્ય જેવા મહાપુરુષોનો નામાવલિમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરને પણ ગણ્યા છે. આ સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજ. પાદલિપ્તસૂરિની શિષ્યપરંપરામાં થયેલા શ્રી રક્તદિલાચાર્યના શિષ્ય વૃદ્ધ વાદી નામના આચાર્યના મહાપંડિત શિષ્ય હતા. તેમનો જન્મ પ્રાક્ષણ કુળમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ દેવર્ષિ ને માતાનું નામ દેવશ્રી (દેવસિકા) હતું. જન્મસ્થાન અવંતી હતી અને તેમનું કાયાયનગૌરવ હતું. તેમની બુદ્ધિ બાહ્યાવસ્થાથી જ બહુ જ તીવ્ર હતી. તેથી તેઓ સમર્થ વાદીઓની સાથે પણ વાદ કરતા પાછા ન હકતા હતા. આ જ કારણથી તે સમયના વાદીઓમાં તેઓથી અગ્રગણ્ય ગણાતા હતા.

॥ વૃદ્ધવાદી ॥

વિદ્યાધર ગચ્છના શ્રી પાદલિપ્તસૂરિની પરંપરામાં થયેલા શ્રી રક્તદિલાચાર્ય મહારાજની વૈરાગ્યમય દેશના સાંભળીને સંસારને મસાણીયા લાડવાનો જેવા માનતા મુકુંદ નામના વૃદ્ધ પ્રાક્ષણે તેમની (રક્તદિલાચાર્યની) પાસે પરમ ઉદ્ધાસથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી તેની નિર્મલ મને આરાધન કરવા લાગ્યા. શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનનું ફરમાન છે કે-છેવટે લાગ્યોગે ઘડપણમાં પણ સંયમને આરાધના કરનારા ધન્ય પુરુષો-સ્વાત્મ કલ્યાણ કરી દેવતાઈ વિમાનનાં સુખ જલ્દી પામે છે. કહ્યું છે કે-પચ્છાત્તિ. તે પચાયા હિપ્તં ગચ્છંતિ અમરભવણાં કૌર્મ્યપણ ઉપાયે અલ્પ પણ સંયમની આરાધના જરૂર મનુષ્ય લવમાં

કરવી એ જ નરભવપ્રાપ્તિનું મુખ્ય સાધ્યગિહ છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને શ્રી ભગવતીલ આદિમાં સંસ્તારક દીક્ષાનું પણ નિરૂપણ કર્યું છે. આવા અનેક કારણોથી વૃદ્ધ દીક્ષાની પણ અનુમોદના કરી છે. એક વખત તે વૃદ્ધ મુનિ રાતે મોટા સ્વરે પાઠ ગોખતા હતા. તે સાંભળીને શ્રી ગુરુમહારાજે તેને કહ્યું કે-હે મહાનુભાવ ! રાતે ઘાંટા પાડીને ન ગોખાય. વૃદ્ધ મુનિ ગુરુદેવની હિતકર શિક્ષા પ્રમાણે રાતે પાઠ નહિ કરતા દિવસે ઊંચે સ્વરે પાઠ ગોખવા લાગ્યા. તે સાંભળીને શ્રાવકો હસતાં હસતાં બોલ્યા કે-આ ઘરડાં સાધુ ભણીને શું સાંભેલું નવપદ્ધિવિત કરશે ? (ફૂલાવશે) તે સાંભળી બેદ પામેલા વૃદ્ધમુનિએ વિદ્યા મેળવવા માટે એકવીસ ઉપવાસ કરી સરસ્વતીની આરાધના કરી તેથી સરસ્વતીએ પ્રસન્ન થઈને તે વૃદ્ધમુનિને કહ્યું કે-હું તમને રાત્રી થઈને વરદાન આપું છું કે 'તમે સર્વ વિદ્યાઓના પારગામી થશો.' આ વરદાન મળવાથી આનંદિત થયેલા તે વૃદ્ધ મુનિએ ચોટામાં જઈ એક સાંભેલું જમીન ઉપર બેસી રાખી, તેને અચિત્ત પાણી રેડી સિંચવા લાગ્યા. ને નીચે જણાવેલા શ્લોક બોલીને તે સાંભેલાને નવપદ્ધિવિત કર્યું એટલે પાંદડા ફૂલ ફળવાળું બનાવ્યું. તે શ્લોક આ પ્રમાણે બોલ્યો. (મનુષ્ઠુચંદ) અસ્માદશા અપિ જડા મારતિ ત્વત્પસાદતઃ । મયેયુર્વાદિનઃ પ્રાજ્ઞા મુચલં પુણ્યતાં તદા ॥ ૧ ॥ અર્થ-હે સરસ્વતિ દેવિ ! અમારો જેવા જડ મનુષ્યો પણ તારી મહેરબાનીથી પંડિત વાદી બને, તો આ સાં-

એણું પણ પુષ્પિત (ફૂલવાળું) થઈ જાય. આ અમરદાર જોઈને જેમ ગરૂડનું નામ સાંભળીને સર્પ ભાગી જાય, તેમ તે વૃદ્ધ સુનિતું નામ સાંભળતાની સાથે વાહી લોકો નાસી જવા લાગ્યા. આ બનાવ જોઈને પ્રસન્ન થયેલા શ્રી સ્કંદિલાચાર્ય 'ભગવતે' તે પરમવિનીત વૃદ્ધ સુનિને સૂરિપદથી અલંકૃત કર્યા. (આચાર્ય બનાવ્યા)

હવે પૂર્વે જણાવેલા પંડિત સિદ્ધસેને અભિમાનથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે ' મને જે કોઈ પંડિત વાદમાં જીતે, તેનો હું શિષ્ય થઈ જાઉં. ' એક વખત આચાર્યશ્રી વૃદ્ધ વાહીની કીર્તિ સાંભળીને તેને સહન નહિ કરતો વાદ કરવાનો ઇચ્છાએ તે અભિમાની સિદ્ધસેને પ્રાણપાત્ર ભરૂચ તરફ જતો હતો ત્યાં રસ્તામાં તેને વૃદ્ધવાહીજી મળ્યા. માંહોમાંહે વાત કરતાં સિદ્ધસેને કહ્યું કે ' હે વૃદ્ધવાહી ! તમે મારી સાથે વાદ કરો ' વૃદ્ધવાહી બોલ્યા કે-હું વાદ કરવા તૈયાર છું પણ આપણા બેના વાદમાં જય-પરાજયનો નિર્ણય કરનાર કોઈ મધ્યસ્થ પુરુષ અહીં જોઈએ, તે ન હોય તો જયપરાજયનો ફેસલો કોણ આપશે ? તેવો પુરુષ અહીં કોઈ દેખાતો નથી. તે સાંભળી અભિમાની સિદ્ધસેને કહ્યું કે- ' આ પડખે ઉભેલા ગોવાળીઆઓ મધ્યસ્થ થાઓ. ' વૃદ્ધવાહીએ તેમને મધ્યસ્થ કરવાની કબૂલત આપી. ગોવાળેને મધ્યસ્થ રાખી વૃદ્ધવાહીએ કહ્યું કે-હે સિદ્ધસેન ! પ્રથમ તું જ વાદ શરૂ કર. આ વચન સાંભળીને સિદ્ધસેન તર્કશાસ્ત્રની અવગ્રહેદક્ષાવચ્છિન્નની શૈલીવાળી કઠોર સંસ્કૃત ભાષા બરાડા પાડીને બોલવા લાગ્યા. તે સાંભળીને ગોવાળેએ કહ્યું કે-આ વાચાળની માફક બોલ્યા જ કરે છે, કાંઈ સમજતો નથી ને લેંસની જેમ બરાડા પાડી કાન ફેડી નાંખે છે માટે મૂર્ખ લાગે છે. તેથી હે વૃદ્ધ ! તમે કંઈ કાનને સારું લાગે તેવું બોલો. ગોવાળનું વચન સાંભળીને અવસરના

જાણુ તે આચાર્ય મહારાજ સંજીતના સ્વર પ્રમાણે છંદ વગેરે તરફ લક્ષ્ય રાખી તાબોટા વગાડવાપૂર્વક આ રીતે બોલ્યા.

નવિ મારઈ નવિ ચોરઈ, પરદારગમણ નિવારિઈ ॥
થોવાથોવં દાહઈ, તજ સર્ગિ ટગાટગ જાહયઈ ॥૧॥

અર્થ-જો કોઈ પણ જીવને ન મારીએ, ચોરી ન કરીએ, ને પરસ્ત્રીગમનનો ત્યાગ કરીએ, તથા થોડામાંથી થોડું પણ દાન દઈએ, તો સ્વર્ગમાં જરૂર જઈએ. ૧

॥ દુહા ॥

ગેહું ગોરત્ત ગોરડી, ગજ ગુણીર્જન ને ગાન ॥
છ ગગ્ગા જો રહ્યાં મિલે, તો સગ્ગહજું જું કામ ॥૨॥

અર્થ ૧-ઘઉં, ૨-રૂઢ, દહીં વગેરે ગોરસ, ૩ સ્ત્રી, ૪ હાથી, ૫ ગુણિજનની સાથે વાતચીત કરવી અથવા ગુણિજનની સોળાત, અને ગાનવાન એ છ (૬) ગજાર જો અહીં મળે તો પછી સ્વર્ગની શી જરૂર છે ? અર્થાત કંઈ જરૂર નથી. આ છ ગગ્ગાને પામેલા જીવો અહીં સ્વર્ગના જેવું સુખ ભોગવે છે.

(ભાષાની દૃષ્ટિએ વિચારતાં આ બે ગાથાની ભાષા સાથે હાલની ભાષા ઘણે અંશે મળતી આવે છે એથી એમ સમજાય છે કે દેશી ભાષા ઘણી પ્રાચીન છે.)

વૃદ્ધવાહી આ બે ગાથા રાગમાં બોલતા હતા ત્યારે ગોવાળીઆઓને રસ પડવાથી તેઓ પણ નાચવા ફૂંદવા લાગ્યા. રાજ થઈ તેમણે કહ્યું કે-આ વૃદ્ધ આ પ્રાણપાત્રને હરાવ્યો.

આ પ્રમાણે પોતાની હાર સાંભળીને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા સિદ્ધસેને વૃદ્ધવાહીને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક કહ્યું કે- ' હે આચાર્ય મહારાજ ! મને દીક્ષા દઈ આપનો શિષ્ય બનાવો. ' વૃદ્ધવાહીએ સિદ્ધસેનને કહ્યું કે- ' હજી આપણે વાદ કરવા માટે રાજસભામાં જઈએ ' પછી બંને જણાંએ રાજસભામાં જઈને વાદ કર્યો ત્યાં પણ

અવસરના જાણુ સૂરિજી જીવ્યા. તેમણે સિદ્ધ-
સેનને દીક્ષા આપી પોતાના શિષ્ય જનાવ્યા.

આ પ્રસંગમાંથી સમજવાનું એ મળે છે કે-
ખરી વિદ્વંત્તા અવસરનું જ્ઞાન હોય તો જ
સફળ નીવડે છે. શ્રી સિદ્ધસેન મુનિરાજ બૌદ્ધાદિ
શાસ્ત્રીના જાણુકાર તો હતા જ પણ અવસરના
જાણુ નહોતા જ્યારે તેઓ જીન શાસ્ત્ર પ્રવીણ
જાણ્યા ત્યારે ગુરુશ્રી વૃદ્ધવાહી આચાર્ય મહારાજે
તેમને આચાર્ય જનાવી દિવાકર પદવીથી
વિભૂષિત કર્યા.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજ પંખીના
દૃષ્ટિ પૃથ્વીતલ ઉપર વિહાર કરતા કરતા ને
ઘણાં જીવોને ધર્મોપદેશ દઈને સુખી કરતા
એક વખત અવંતી નગરીમાં પધાર્યા. છેટેથી
આવતા દિવાકરજી મહારાજને જોઈને વિક્રમ
રાજાએ વિચાર્યું કે-લોકો આ સૂરિજી મહારાજને
'સર્વજ્ઞપુત્ર' તરીકે જાહેર કરે છે એ
વાત સાચી છે કે ખોટી? તેની હું પરીક્ષા કરું.
આ ઈરાદાથી નરપતિ વિક્રમે મનથી જ સૂરિ-
જીને નમસ્કાર કર્યો. ઇગિતાકારાદિ ચિહ્નોથી
રાજાની આ ભાવના જાણી લઈને સૂરિજી
મહારાજે તેમને (વિક્રમાદિત્યને) ઉચે સ્વરે
ધર્મલાલ આપ્યો.

- રાજા-હે દિવાકરજી મહારાજ! મેં તમને
નમસ્કાર કર્યો. નથી છતાં આપશ્રીજીએ મને
ધર્મલાલ કેમ આપ્યો?

સૂરિજી-તમે મનથી મને નમસ્કાર કર્યો,
તેથી મેં તમને ધર્મલાલ આપ્યો છે.

રાજા-આ ધર્મલાલનું સ્વરૂપ કૃપા કરી
આપ સમજાવો.

સૂરિજી-હે રાજા! જગતના તમામ
ધર્મોમાં અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાળાધિત
શ્રી જિનેશ્વરભાષિત, ત્રિપુટીશુદ્ધ જિનધર્મ
સર્વોત્તમ છે; કારણ કે-ધર્મનું સ્વરૂપ અહિંસા,

સંયમ અને તપ છે. આ ત્રણે વાનાંની નિર્દોષ
સાધના શ્રી જિનધર્મમાં છે. તેની પરમ ઉદ્ધા-
સથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને ભૂતકાલમાં
અનંતાં જીવો સિદ્ધિપદને પામ્યા છે. વર્તમાન-
કાલમાં પણ પામે છે ને ભવિષ્યમાં પણ પામશે.
અમે પણ એ જ ધર્મની નિર્મલ આરાધના કરી
રહ્યા છીએ. એથી અમને ખાતરી છે કે-અમે
પણ જરૂર સિદ્ધિના સુખ પામીશું. આવા નિર્મળ
ધર્મની પ્રાપ્તિ તમને થાઓ, તેની શુદ્ધ આરા-
ધના કરીને તમે સિદ્ધિના સુખ પામો. એ આ
ધર્મલાલનું રહસ્ય છે. બીજા ધર્મવાળાઓ
ધર્મ-ધર્મ નામ પોકારે છે, પણ તેઓ ધર્મનું
ખરું રહસ્ય સમજતા નથી ને કદાચ સમજતા
હોય, તો તેઓ પોતે શિયિલાચારી હોવાથી
પોતાની વૃત્તિ જાળવવા ખાતર જ ધર્મના ખરા
રહસ્યને જતાવતા નથી, કારણ કે જો જતાવે
તો સાંભળનાર જીવો તરત જ પૂછે કે-આવો
ધર્મ તમે કેમ પાળતા નથી? ને યત્નમાં પશુ-
હિંસા વગેરે અધર્મો તમે શામાટે ફેલાવો છો?
ધર્મનું રહસ્ય 'ત્યાગ છે' તો તમે શ્રી ધન
વગેરેની જાળમાં શામાટે ફસાયા છો? જ્યારે
ખરા તપમાં અચિત્ત વાળી સિવાય બીજું કંઈ
લઈ શકાય જ નહિ, તો પછી ઉપવાસમાં કળા-
હાર તમે શામાટે અહણ કરો છો? ને બીજાને
જાહેર કરો છો? આવા અનેક કારણને લઈને
ધર્મનું ખરું રહસ્ય સમજનારા તથા સમજા-
વનારા જીવો દુનિયામાં વિરલા જ હોય છે.
જીન શ્રમણો, કંથનકામિનીનો ત્યાગ કરી પોતે
ખરી લાગણીથી ત્યાગ ધર્મને આરાધે છે, ને
ઉપકાર કરવાની દૃષ્ટિએ બીજાને પણ તેવો જ
ધર્મ આરાધવા લાયક છે એમ સ્પષ્ટ જણાવે
છે. આ વચનની જાડી અસર સામા પૂછનાર
જીવમાં જરૂર થાય છે. જેણે આશાને શુભામકી
જનાવી છે, તેવા જ મહાપુરુષો જ સત્ય ધર્મને
યથાર્થ સ્વરૂપે સમજાવી શકે છે, બીજાઓ

નહિ. રાજા જેમ પ્રાદાણી વગેરે ભક્તોને તમે દીર્ઘ આયુષ્યવાળા થાઓ ? તમે પુત્રવંત થાઓ ! તમે લક્ષ્મીવંત થાઓ ! આવા આશીર્વાદ આપે છે, ત્યારે તેઓ રાજા રાજા થઈને પ્રાદાણાદિને લક્ષ્મી વગેરેનું દાન આપે છે, તેમ તમે તેવા આશીર્વાદો કેમ આપતા નથી ? ધર્મલાભનો આશીર્વાદ આપો, એમાં કોઈ કંઈ સમજે પણ નહિ, ને તમને પણ કંઈ ઇષ્ટ લાભ થાય, નહિ.

સૂરિજી—૧ લાંબું આયુષ્ય તો સાતમી નારકીના જીવોને પણ તેગ્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે. તેટલો કાળ તેઓ હુઃખમય જીવન ગુજારે છે. લાંબા આયુષ્યવાળા જીવોનું જ કલ્યાણ થતું હોય, એટલે તેવા જીવો સ્વર્ગે જતા હોય, તો તો ‘તમે લાંબા આયુષ્યવાળા થાઓ’ આવો આશીર્વાદ દેવો વ્યાજની જણાય, પણ તેમ તો છે જ નહિ. કુનિયામાં આપણે બેઠેથી છીએ કે-લાંબા આયુષ્યવાળા અધર્મી જીવો રીખાઈ રીખાઈને મરે છે. આવા અનેક કારણોથી : જૈન મુનિવરો-‘તમે લાંબા આયુષ્યવાળા થાઓ’ આવો આશીર્વાદ આપે જ નહિ. ઋષભદેવ ભગવંતનું ૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હતું. પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવનું ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. અગ્નીઆરમા ગણધર પ્રભાસનું ૪૦ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. જન્મસ્વામીનું ૮૦ વર્ષનું આયુષ્ય હતું. છતાં તે બધા સિદ્ધિતા સુખ જરૂર પામ્યા માટે હેં રાજન ! આત્મદષ્ટિએ દીર્ઘાયુષ્યની કઈ રીતે ઉત્તમતા કહી શકાય ? માટે જ તેવો આશીર્વાદ દેવા યોગ્ય કહેવાય જ નહિ. ૨ ઘણાં પુત્રના લાભથી કલ્યાણ થતું હોય, તો બુકે, કુકડા વગેરેનું બેહુ કલ્યાણ થવું બેઠેથી, કારણ

કે તેમને ઘણાં જન્મોમાં હોય છે. પરંતુ તેમ તો છે જ નહિ. પ્રભુ શ્રી નૈમિતાથ, જન્મસ્વામી વગેરેને પુત્રાદિ પરિવાર નહિ છતાં પણ તેઓ મોક્ષના સુખને પામ્યા છે; માટે જ “અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ” આ વચન તદ્દન ખોટું કરે છે. આ આશયથી ‘તમે પુત્રવંત થાઓ’ આવો આશીર્વાદ ત હેતાં જૈન શ્રમણો ધર્મ લાભ કહે છે. ૩ ધનથી કલ્યાણ થતું હોય તો ઘણાં ધનવંત મ્લેચ્છ રાજાઓનું કલ્યાણ બેહુ થવું બેઠેથી. કારણ કે તેઓની પાસે ઘણી લક્ષ્મી હોય છે પરંતુ તેમ તો કંપાતું છે જ નહિ. ધનવંત કે નિર્ધન જે કોઈ જિનધર્મની આરાધના કરે, તેનું કલ્યાણ જરૂર થાય, માટે જ જૈન-શ્રમણો ગીજની માદ્રક ‘તમે ધનવંત થાઓ’ આવો આશીર્વાદ દેતા નથી, ૪ તથા ‘તમે ઘણી સ્ત્રીઓવાળા થાઓ’ એમ પણ કહી શકાય નહિ; કારણ કે જો સ્ત્રીઓથી જ કલ્યાણ થતું હોય તો પ્રસન્નત ચક્રવર્તી વગેરેને ૬૪ હજાર સ્ત્રીઓ હતી. તેથી તેમનું કલ્યાણ બેહુ થવું બેઠેથી, તે તો નરકે ગયા. માટે ‘તમને ઘણી સ્ત્રીઓ મળે’ આવો આશીર્વાદ દઈ શકાય જ નહિ. આવા આવા અનેક કારણોને લઈને અમે બીજા આશીર્વાદને છોડીને હે રાજન ! અમે તમને ધર્મલાભ દીધો છે. આનું ખર્ચ રહસ્ય એ છે કે “શ્રી જિનધર્મની આરાધના કરવાથી જ સુકિતના સુખ મળે છે, એમ સમજીને અમે જે ધર્મને આરાધીએ છીએ, તે ધર્મની પ્રાપ્તિ તમને થાઓ.” આ ધર્મલાભ સર્વ સુખને આપે છે માટે જ તે ચિંતામણિ વગેરેથી પણ ચઢીચાતો છે. હે રાજન ! આ ધર્મલાભનો પ્રભાવ શ્રી મહર્ષિ ભગવંતો આ પ્રમાણે જણાવે છે. (ચાહુ)

સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી : યોગની અદ્ભુત શક્તિ.

લેખક:—સ્વ. બાબુ ચંપતરાયજી ભૈની (જોડપુર એટ-લો)

(ગત્રાક પૃષ્ઠ ૬૩ થી ૭૩)

જે મનુષ્યમાં સંપૂર્ણ સંયમભાવ હોય, જેનામાં પ્રબળમાં પ્રબળ આકર્ષણ શક્તિ હોય તે મનુષ્ય પારવગરનાં આશ્ચર્યકારી કામો જરૂર કરી શકે એમાં કશીયે શંકા નથી. આકર્ષણ શક્તિને લીધે જ, દ્રવ્યનાં અણુઓની સ્થિતિ અને શક્તિમાં એવું અજગ પર્વિર્તન થાય છે જેથી અનેક આશ્ચર્યકારી કાર્યો થઈ શકે છે. પોલાદ અને લોહચુંગકમાં અણુઓની દૃષ્ટિએ કશોયે તફાવત નથી. આમ છતાં પરમાણુઓની વ્યવસ્થિતતાને કારણે, લોહચુંગકમાં આકર્ષણ શક્તિ હોવાથી, અનેક લોહમય વસ્તુઓનું તેથી આકર્ષણ થાય છે. એકલા પોલાદથી કોઈ પણ લોહમય વસ્તુનું આકર્ષણ નથી થતું. લોહચુંગકમાં અણુઓની વ્યવસ્થા એવી હોય છે જેથી તેને આકર્ષણ શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પોલાદના અણુઓ લોહચુંગકમાં અણુઓ જેવા વ્યવસ્થિત ન હોવાથી તેમાં આકર્ષણનો શુભ નથી આવી શકતો.*

લોહના પ્રત્યેક કણમાં પરસ્પર આકર્ષણવાળા એ અત્યંત સ્વરૂપ પ્રવાહી કણો હોય છે. આ બંને કણો ઘનિષ્ટ એકતાને કારણે એકબીજાને સત્વહીન બનાવી દે છે. જે કણો આકર્ષણ-યુક્ત હોય તેો તેથી આકર્ષણ-કાર્ય થાય છે. આકર્ષણ-ક્રિયાનો આ એક દાખલો છે. લોહનાં કણોમાં હંમેશાં આકર્ષણશક્તિ હોય છે એવો

વેગર નામના વૈજ્ઞાનિકનો સિદ્ધાન્ત છે. મી. વેગર પોતાનાં સિદ્ધાન્તનાં સંમર્થનમાં કહે છે કે, લોહનાં કણોનો અગ્રભાગ સામાન્ય રીતે બીધીયે દિશાઓમાં ફરે છે. આથી દરેક કણ આકર્ષણની દૃષ્ટિએ સત્વહીન બની જાય છે. લોહના કણમાંનાં બે પ્રવાહી સ્વરૂપ અંશો છૂટા પડીને, ધ્રુવ તરફ હડસેલાય તો જ તેમનામાં આકર્ષણ શક્તિ આવે છે. આકર્ષણ શક્તિને અંગ્રેજીમાં Magnetism કહે છે.

લોહનાં કણોની આકર્ષણ શક્તિ અમુક વ્યવસ્થિત શક્તિને લીધે જ છે એમાં કંઈ શંકા નથી. યોગથી મનુષ્યનાં ચિત્તમાં પણ આવું જ પર્વિર્તન થાય છે. અણુઓની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિને કારણે, ચિત્તની શક્તિનો ઓછેવત્ અંશે હાસ થાય છે. યોગથી ચિત્તના પરમાણુઓ એક બીજાને આકર્ષણ કરે એવી મુયોગ્ય સ્થિતિમાં મૂકાય છે. આથી ચિત્તની શક્તિ અત્યંત આશ્ચર્યકારી થઈ પડે છે. એકાગ્ર ધ્યાનથી આકર્ષણના નિયમ અનુસાર ચિત્તના પરમાણુઓનો પુનર્વ્યવસ્થા થાય છે.

જીવન કુદરતી રીતે અત્યંત વિશુદ્ધ હોય તેો તે સર્વ રીતે મહાબળવાન આકર્ષણરૂપ થઈ પડે છે. આકર્ષણના સિદ્ધાન્તને અનુરૂપ ચિત્તની વ્યવસ્થા જ્યારે જ્યારે થાય છે ત્યારે ત્યારે આકર્ષણની દૃષ્ટિએ ચિત્ત કોઈપણ ધાર્મિક કામ કરી શકે છે. સામાન્ય મનુષ્યના ચિત્તના અણુઓ પ્રાયઃ અવ્યવસ્થિત સ્થિતિમાં રહેતા

* The New Popular Encyclopedia, Art. 'Magnetism.'

હોવાથી, સામાન્ય મનુષ્યનું ચિત્ત ઘણું ખડું બલહીન જ હોય છે. ચિત્તની અવ્યવસ્થિત સ્થિતિ મનુષ્યને ખુદખુદ સમો રાખે છે. અવ્યવસ્થિત ચિત્તવાળા મનુષ્યથી નદી કે સાગર જેટલી શક્તિ મેળવી જ ન શકાય. અવ્યવસ્થિત ચિત્તને કારણે, મનુષ્યનો શરીર ઉપર વિશેષ મોહ રહે છે. આથી તેને અજ્ઞાન અને લાલસાઓને કારણે દુઃખ જ રહ્યા કરે છે. તેનું જીવન કુદરતથી વિરુદ્ધ ચાલે છે. વિમાર્ગ-ગામી ગળ્યાથી તેને સુખની પરિણતિ લાગ્યે જ થાય છે. કુદરતના પ્રવાહ સોમે મથન કરવાથી તેના ઉપર અવારનવાર કુદરતના લતા-પહાર થયા જ કરે છે. એથી કેઇ વાર એનો વિનાશ પણ સંભવે છે. કુદરતના પ્રવાહ સાથે ગમન કરતાં, મનુષ્યની સ્થિતિ તેથી વિપરીત થાય છે. મનુષ્યને સમગ્ર પ્રવાહનો ટેકો મળ્યા કરે છે. મનુષ્ય ઇષ્ટ સ્થાને જઈ શકે છે. તાર્પર્ય એ કે-જીવનના પ્રવાહ સામે થવાથી જ મનુષ્યને માનસિક અને શારીરિક સર્વ દુઃખો પરિણમે છે. આથી અસત્ય વસ્તુઓના મોહને તિલાંજલી આપી, જીવનના પ્રવાહ-માર્ગના જ સાથી થવું એ દરેક મનુષ્યનું પ્રધાન કર્તવ્ય છે.

સુખ આત્માથી પર રીતે અર્થાત્ બહારથી આવી શકે એવી માન્યતા એક પ્રકારનો ભ્રમ છે. એ ભ્રમનું નિવારણ થતાં, આત્માનાં સત્ય સુખનો ભાસ થાય છે. ભ્રમયુક્ત સ્થિતિમાં ચિરકાળ સુધી રહેવા માટે પશ્ચાત્તાપ અને આશ્ચર્ય થાય છે. ચિત્તના અણુઓની પુનર્વ્યવસ્થા થતાં, જીવનનું નાવ યોગ્ય દિશામાં જ ગમન કરે છે. આથી જીવનની શક્તિ અને સુખની કશીયે સીમા નથી રહેતી. જીવન સંપૂર્ણ આરોગ્યમય બને છે. અપૂર્વ આશ્ચર્ય-કારી કાર્યો પણ થઈ શકે છે. જાગૃત અવસ્થામાં, ઇચ્છા-શક્તિનાં દબાણને લીધે ચિત્ત અવ્યવસ્થિત બની જાય છે. અનેક પ્રકારનાં વિકારી

ઉચ્છિદ્ધને કારણે શ્રમ, ચિંતા આદિનો ઉલ્લવ થાય છે, નિદ્રાથી ચિત્તની પુનર્વ્યવસ્થા થતાં, ચિત્ત પાછું આકર્ષણ યુક્ત બને છે. નિદ્રાની આવશ્યકતા આ ઉપરથી સમજી શકાય છે.

દરેક વિચારની શરીર તેમજ ચિત્ત ઉપર અસર થાય છે એમાં કંઈ શંકા નથી. હિપ્નોટીઝમની ક્રિયા બાદ જે ઉદ્દ્યોધન લાવ થાય છે તેથી આ માન્યતાનું સમર્થન થાય છે. હિપ્નોટીઝમની સ્થિતિમાં જે આજ્ઞાઓ થઈ હોય તે આજ્ઞાઓનું પાલન એ સ્થિતિ બાદ પણ ઘણીજે વાર થાય છે. આમાં પોતે શું કરે છે તેનું જ્ઞાન પણ મનુષ્યને કેટલીક વાર હોતું નથી. આ પ્રમાણે વિવિધ આજ્ઞાઓનું પાલન કંઈ શક્તિથી અને કેમ થાય છે એ પ્રશ્ન અત્યંત વિચારણીય થઈ પડે છે.

હિપ્નોટીઝમ અને સામાન્ય દશા વચ્ચે એ દ્રષ્ટિએ ફેર છે. એક તો એ કે, હિપ્નોટીઝમના પ્રભાવજન્ય તંદ્રાયુક્ત સ્થિતિમાં નિશ્ચય કે પસંદગીની શક્તિ સંભવી નથી શકતી. હિપ્નોટીઝમને કારણે, અધિષ્ઠાન ચિત્તની ઉચ્ચ શક્તિઓનું કાર્ય પણ બુદ્ધિનાં તારકાલિક પદબ્રહ્મ-પણાને લઈને થઈ શકતું નથી. બુદ્ધિનાં અધિરાજ્યનો તારકાલિક તિરાલાવ કેમ થાય છે એ વિષે આપણે આથી વિચાર કરીએ.

ઇચ્છાશક્તિની અત્યંત આવેશમય સ્થિતિમાં નિશ્ચયશક્તિનું કાર્ય તારકાલિક ગંધ પડે છે. આનું કારણ એ છે કે-અમુક મનોલાવથી તણાઈ જતાં, ઇચ્છાશક્તિથી એવાં કાર્યો થઈ જાય છે જે માટે જીવનની શાન્ત પર્ણોમાં મનુષ્યને જરૂર પડતાવો થાય. લોકોની મેદની જામે છે કે અમુક પ્રકારનાં સાહિત્યનાં વાંચનમાં મનુષ્ય અત્યંત પરાવાઈ જાય છે તે સમયે મનુષ્યની ઇચ્છા-શક્તિ તેનાં નિયંત્રણમાં નથી હોતી. ઇચ્છા-શક્તિની આવેશમય સ્થિતિ

તિને લઇને બુદ્ધિનું કંઈ નથી ચાલતું.

આંતરિક ઉત્તેજનને પરિણામે, ઇચ્છા-શક્તિનાં અત્યંત ઉત્કર્ષ થતો હોય એ સ્થિતિમાં પણ ઇચ્છા-શક્તિ બુદ્ધિથી સ્વતંત્ર જ હોય છે. આણું-યોગ દરમીયાન ઘણીયે વાર બને છે. કોઈ ગંભીરમાં ગંભીર ક્ષેત્રમાં કે મસ્તિક અને મજાતંતુઓની અત્યંત શ્રમયુક્ત સ્થિતિમાં પણ બુદ્ધિનું કશુંયે નથી ચાલતું.

ઇચ્છા-શક્તિના ઉત્કર્ષથી વિવેક શક્તિનાં કાર્યની સ્થિતિ અને બુદ્ધિશૂન્યતા કે ઇચ્છા-શક્તિના પક્ષાઘાતથી થતી વિવેકશક્તિની સ્થિતિ તો એ બંનેમાં ઘણો ફેર છે. ઇચ્છા-શક્તિના ઉત્કર્ષથી વિવેકશક્તિ સ્થિતિ થાય તો ઇચ્છા-શક્તિને પોતાનાં સર્વોપરિપણુનો ખ્યાલ નથી જતો. ઇચ્છાશક્તિ સ્વયમેવ બુદ્ધિ વિના ચલાવી લે છે. ઇચ્છાશક્તિના પક્ષાઘાત કે બુદ્ધિની શૂન્યતાથી વિવેકશક્તિ સ્થિતિ થાય છે ત્યારે ઇચ્છા-શક્તિને કોઈ બહારનાં કારણે માર્ગદર્શન જેવું પણ રહેતું નથી. પોતાની સર્વોપરિતાનો ખ્યાલ પણ ભૂંસાઈ જાય છે. બુદ્ધિની કુંઠિત સ્થિતિની અનિદ અસર ઇચ્છાશક્તિ ઉપર અવશ્ય થાય છે. મંત્રમુગ્ધ

દશાથી આ મંત્રવ્યને સમર્થનરૂપ સુંદર દર્શાવત મળી રહે છે.

કોઈ મનુષ્ય પોતાને ઉદ્બોધન કરે અને કોઈ બીજા મનુષ્યને હીપ્નોટીઝમને પ્રભાવે કંઈ આજ્ઞા કે સૂચન થાય તેમાં ઘણો ફેર છે. આત્મીય ઉદ્બોધનમાં અસુક કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય આદિ હોય. એ નિશ્ચયમાં એક પ્રકારની પસંદગી પણ હોય. હીપ્નોટીઝમની અસરવાળા મનુષ્યની બુદ્ધિ તાત્કાલિક રીતે સ્થિતિ થાય છે. આથી પોતાની તંદ્રામય સ્થિતિમાં જે જે ઘટનાઓ બને છે તે સર્વથી તે પ્રાયઃ અજાણ રહે છે.

નિશ્ચયયુક્ત પસંદગી અને હીપ્નોટીઝમને પ્રભાવે થયેલી દશામાં, આટલો જ ફેર હોઈને, ઇચ્છા-શક્તિ બુદ્ધિની સહાય (કદાચ) લે એ સિવાય પસંદગી કે આજ્ઞાના અમલમાં મનુષ્યને બુદ્ધિ સાથે કશીયે લેવાદેવી નથી હોતી. ઇચ્છા-શક્તિ, સિવાય બીજી કોઈ પણ શક્તિમાં ઔચ્છિક કાર્ય-શક્તિ ન હોવાથી, ઇચ્છાશક્તિ પસંદગી તેમજ આજ્ઞાનો અમલ કરે છે એમ કહી શકાય.

(ચાલુ)

આનંદજનક સમાચાર.

અમારા માનવતા-પેટ્રન સાહેબ શેઠ સાહેબ અમૃતલાલભાઈ કાળીદાસને સને ૧૯૪૬ ના બેસતા વર્ષે નામદાર બ્રીટીશ સરકારે રાવબહાદુરનો ઇત્કાળ આપ્યો છે, જે માટે અમારા આનંદ જાહેર કરીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં એવી અનેક રીતે તેઓ સાહેબની પ્રતિષ્ઠામાં વૃદ્ધિ થશે તેમ આ સલામ અંતઃકરણથી ઇચ્છે છે.

વર્તમાન સમાચાર

શહેર ભાવનગરનું 'ધાર્મિક' આતુર્ભાસ.

શહેર ભાવનગરમાં જ્યારે જ્યારે વિદ્વાન મુનિ વરોતું આતુર્ભાસ હોય છે ત્યારે શાસનઉત્થતિનાં કાર્યો સારા પ્રમાણમાં ચાલુ છે. ગયા આતુર્ભાસમાં આચાર્ય-દેવ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના વિદ્વાન શિષ્ય શ્રી વિજયામૃતસુરિજી પોતાના વિદ્વાન શિષ્યો સાહિત્યરસિક શ્રી ધુરંધરવિજયજી, શ્રી ગ્રામવિજયજી વગેરે પરિવાર મહિત શ્રી સંઘની વિનંતિથી ચિરાવમાન હતા, શ્રી વિજયામૃતસુરિ મહારાજની વ્યાખ્યાનશૈલી સાદી, સરસ અને મધુર હોવાથી ઘણા ભાઈજીને હરરોજ સારો લાભ લેતા હતા. શ્રી ધુરંધરવિજયજી મહારાજ પણ વિદ્વાન હોવા સાથે લેખક અને સાહિત્ય સંઘમાં સારા નિખ્યાત છે. ઘણા શહેરોની જેમ અહિં પણ આતુર્ભાસ ખેસતા શ્રી સંઘની વિનંતિથી ભગવતીસૂત્ર અને ભાવનાધિકારે વસ્તુપાત્ર ચરિત્ર કથા આખા આતુર્ભાસમાં વ્યાખ્યાનમાં સર્વે શ્રવણ કરતા હતાં. મહારાજશ્રીની વાંચનશૈલી રૂચીકર હતી. અમારો સલાના સદ્ગત કાર્યવાહક પૈકીના એક કુવ અમીચંદ દીપચંદના પુત્ર ભાઈ ચંપકલાલે પોતાના ધંધામાં લક્ષ્મી સારી મેળવતાં તેઓ લલિત અને શ્રદ્ધાળુ હોવાથી મળેલી લક્ષ્મીનું સાર્યક કરવા શ્રી ભગવતીસૂત્રની ઉઠામણી બોલી શ્રેર પધરાથી દેવભક્તિપૂર્વક રાત્રિજગો કરી શ્રી આચાર્ય મહારાજને બહુ જ પ્રેમપૂર્વક વહોરાવી સંઘભક્તિ કરી હતી. છેવટે પ્રજ્ઞાહિતા ટાઇમે શ્રી સંઘે શ્રવણના ચચેલ આનંદને લઈને અઢાઈમહોત્સવ અને સમેસરણની રચના કરી હતી. ત્યારબાદ આચાર્ય મહારાજ આતુર્ભાસ ઉતરવાથી વિદાદ કરવાના હતા.

ઉપરોક્ત દેવલકિતના પ્રસંગે ભાઈ ચંપકલાલે ઘણા

હર્ષપૂર્વક શ્રી શાંતિદનાત્ર પોતાના ખર્ચે ભણાવવા શ્રી સંઘ પ્રસંગે આદેશ લઈ ત્રિવિધિધાનપૂર્વક ભણાવી સુદૃઢની મળેલી લક્ષ્મીને સદ્ગુણ ક્યો છે. તેઓ દરેક ધાર્મિક કાર્યોમાં ચયાશક્તિ પૈસા ખર્ચેલી ગ્રામ લે છે. તેઓએ પોતાના પિતાનો વારસો પિતૃલકિત નિમિત્તે લઈ આ સમાના લાઈક મેન્ડર ચચેલ હોવાથી તેમની ઉપયુક્ત શ્રદ્ધા-ભ્રેમ અમે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને પોતાના પ્રિય પિતાના સ્મરણ નિમિત્તે તેઓ જ્ઞાનલકિતનું ઉત્તમ કાર્ય કરે તેમ સૂચવીએ છીએ.

સાભાર સ્વીકાર

વિજય સ્તવન-વારિકા—સંઘાદક જૈનધર્મ-જ્ઞપથ મુનિથી મનોહરશાહજીના સુશિષ્ય પંડિત મુનિશ્રી વીરપુત્ર વિજયમુનિજી, મામલતદાર બોરીસ જમભેષપુર મારકત બેટ મળી છે.

સોનેરી શીખ અને ફૂલડાંની છાખ—સંઘાદક મહેરજાન ડમરી સાહેબ પીરોજશાહ પાસનજી તરફથી બેટ મળી છે.

નૂતન જિન સ્તુતિ સ્તવનાદિ સંઘલું—કિ. ૦-૬-૦ તથા શ્રી વર્ધમાન જિન સ્તોત્ર દીપિકા કિ. ૦-૪-૦ કર્તા મુનિરાજ શ્રી મુશીલવિજયજી તરફથી બેટ મળી છે.

ધર્મસુધા—કિ. સદુપયોગ. સંચય કરનાર મહારાજશ્રી મહિમાવિજયજી. પ્રકાશક સરદારપુર, શ્રી જૈન સંઘ તરફથી બેટ મળી છે.

પર્યુષણ પર્વ અષ્ટાનુકૂળ વ્યાખ્યાન—મુનિરાજશ્રી મેરુસાગરજી તરફથી બેટ મળી છે. સાદુ મુનિરાજ તથા સાધ્વીજી સાહેબને છેવેરી રૂપચંદ લલુબાઈની ધર્મશાળા કે. શોધીપુરા મુદન, એ સિરનામેથી ૦-૧-૯ રૂપાંશ પીડેથી બેટ મળશે.

આ સભાના માનવંતા પેટ્રન સાહેબ—

૦૧.....૦૨.....૦૩.....૦૪.....૦૫.....૦૬.....૦૭.....૦૮.....૦૯.....૧૦.....૧૧.....૧૨.....૧૩.....૧૪.....૧૫.....૧૬.....૧૭.....૧૮.....૧૯.....૨૦.....૨૧.....૨૨.....૨૩.....૨૪.....૨૫.....૨૬.....૨૭.....૨૮.....૨૯.....૩૦.....૩૧.....૩૨.....૩૩.....૩૪.....૩૫.....૩૬.....૩૭.....૩૮.....૩૯.....૪૦.....૪૧.....૪૨.....૪૩.....૪૪.....૪૫.....૪૬.....૪૭.....૪૮.....૪૯.....૫૦.....૫૧.....૫૨.....૫૩.....૫૪.....૫૫.....૫૬.....૫૭.....૫૮.....૫૯.....૬૦.....૬૧.....૬૨.....૬૩.....૬૪.....૬૫.....૬૬.....૬૭.....૬૮.....૬૯.....૭૦.....૭૧.....૭૨.....૭૩.....૭૪.....૭૫.....૭૬.....૭૭.....૭૮.....૭૯.....૮૦.....૮૧.....૮૨.....૮૩.....૮૪.....૮૫.....૮૬.....૮૭.....૮૮.....૮૯.....૯૦.....૯૧.....૯૨.....૯૩.....૯૪.....૯૫.....૯૬.....૯૭.....૯૮.....૯૯.....૧૦૦.....

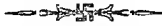
જૈન નરરત્ન શાનવીર:—

શેઠ સાહેબ શ્રી ખુશાલચંદ્રભાઈ ખેંગારચંદ્રભાઈ-મુળાઈ.

૦૧.....૦૨.....૦૩.....૦૪.....૦૫.....૦૬.....૦૭.....૦૮.....૦૯.....૧૦.....૧૧.....૧૨.....૧૩.....૧૪.....૧૫.....૧૬.....૧૭.....૧૮.....૧૯.....૨૦.....૨૧.....૨૨.....૨૩.....૨૪.....૨૫.....૨૬.....૨૭.....૨૮.....૨૯.....૩૦.....૩૧.....૩૨.....૩૩.....૩૪.....૩૫.....૩૬.....૩૭.....૩૮.....૩૯.....૪૦.....૪૧.....૪૨.....૪૩.....૪૪.....૪૫.....૪૬.....૪૭.....૪૮.....૪૯.....૫૦.....૫૧.....૫૨.....૫૩.....૫૪.....૫૫.....૫૬.....૫૭.....૫૮.....૫૯.....૬૦.....૬૧.....૬૨.....૬૩.....૬૪.....૬૫.....૬૬.....૬૭.....૬૮.....૬૯.....૭૦.....૭૧.....૭૨.....૭૩.....૭૪.....૭૫.....૭૬.....૭૭.....૭૮.....૭૯.....૮૦.....૮૧.....૮૨.....૮૩.....૮૪.....૮૫.....૮૬.....૮૭.....૮૮.....૮૯.....૯૦.....૯૧.....૯૨.....૯૩.....૯૪.....૯૫.....૯૬.....૯૭.....૯૮.....૯૯.....૧૦૦.....

આ સભાના નવા થયેલા માનવંતા પેટૂન સાહેબ.

જ્યાં પ્રાચીન શ્રી ભદ્રેશ્વર તીર્થ આવેલું છે, જ્યાં શ્રી જગદુશાહ કે જેણે સં. ૧૩૧૫ ની સાલમાં પડેલા દુષ્કાળ પ્રસંગે અનેક દુષ્કાળ પીડિત મનુષ્યોને ધ્યાવી લઈ મહા દાનેશ્વરી થઈ ગયા છે. એવી આર્યભૂમિ કચ્છના મુખ્ય માંડવી નગરમાં શેઠ સાંહેબ શ્રી ખૂશાલભાઈનો સં. ૧૯૫૭ ના વૈશાખ વદ ૭ ના રોજ જન્મ થયો હતો. કચ્છ નિવાસી જૈન બંધુઓ પરંપરાથી સાહસિક અને વેપાર વાણિજ્યમાં નિષ્ણાત, ધર્મ શ્રદ્ધાળુ અને દાનવીર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમાંના ખૂશાલભાઈ શેઠ પણ એક દાનવીર છે. ડેના બીજનેસમાં સંપૂર્ણ કૂશળતા ધરાવતા હોઈ એક યુરોપીયન કંપનીના તેઓશ્રી હાલ પ્રમાણિક લાગીદાર છે. વ્યાપારમાં સારી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થતાં તેઓ અનેક રીતે શુભ દાન પણ કરી રહ્યા છે. તેઓશ્રી સરલ હૃદયી, દેવશુર ધર્મના ઉપાસક, નિરાભિ-માની અને કીર્તિદોષી નહિ હોવાથી અનેક બાળતોમાં શુભ રીતે દાન કરતા હોવાથી અન્યની જેમ દાનવીર તરીકે બહારમાં આવ્યા નથી. શુભ સંભાવત કરવાનું તેઓ પસંદ કરે છે. તેમનું જીવન ચરિત્ર સંભાવતો વગેરે પ્રગટ કરવાની સભાની માંગણી પણ તેઓશ્રીએ સ્વીકારી નથી. તેમની ઉચ્ચ રહેણી કરણી, સાદાઈ અને માયાળુપણા જેવા શુભો અનુકરણીય છે.

પોતાના શહેરમાં હજારોની રકમ ખર્ચી નેત્રચક્ષુ કરાવ્યો છે. તેથી અનેક મનુષ્યોને નેત્રો અપાવ્યા છે. ગયા વિશ્વયુદ્ધના વખતમાં સસ્તા લાવે અનાજ ગરીબોને મળે તેવો સ્ટોર પોતાના ખર્ચે ખુલ્લો મુક્યો હતો. મુંબઈમાં પોતાના નિવાસમાં દર વર્ષે શ્રી નવપદજીની યોગી પોતાના ખર્ચે કરાવે છે. પર્યુષણ પર્વમાં પણ દરેક વરસે દેવ, શુર, સ્વામીભાઈઓની લક્ષ્મીમાં, શ્રી સિદ્ધાયજી યાત્રા કરવા જતાં ત્યાં સારા પૈસા ખર્ચે છે. ઉપરોક્ત થોડી હકીકતો બીજે સ્થળેથી મેળવી, આવા શુભ દાનેશ્વરીનું વૃતાંત પણ અનુકરણીય હોવાથી, તેટલી હકીકત પણ પ્રગટ કરી છે. સભાની આલતી સુંદર કાર્યવાહી બેઠી અમારી વિનંતિને માન આપી, પેટૂનપદ સ્વીકારવાથી તેઓ સાંહેબનો ઉપકાર માનવા સાથે તેઓશ્રી દીર્ઘાયુ થઈ સુખ શાન્તિપૂર્વક અનેક સંભાવતો કરી આત્મકલ્યાણ સાથે તેમ પરમકૃપાળુ પરમાત્માની પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

માહ.

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ શ્રેષ્ઠઆરી ::

અંક ૭ મો.

શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકરનું સ્તવન.

(સે. આ. શ્રી વિજયપદમસૂરીચરણ,)

॥ રાગ-ભાગશર શુદ્ધ એકદશી દિન ગવારે. ॥
શાંતિ ત્રિષુલ નિહાળતાં આજે મને રે,
પ્રગટ્યો હર્ષ અપાર હર્યા ઉપસર્ગને રે;
પરપરિણતિ દ્વરે ટળી સમતા ધરી રે,
હોવે આતમ થીર અસ્થિરતા સંહરી રે. ॥ ૧ ॥

ચિંતામણિ દર્શનથી પ્રભુ સેવના રે,
બનતી સફળ નિમિત્ત જેવી ભાવના રે;
લેઈ જ્ઞાન વિચારણા ધ્યાતા લહે રે,
ધરતાં ધ્યાન વિશેષ પ્રભુરૂપ યદુ રહે રે. ॥ ૨ ॥

દર્શન દર્શન ગુણદીપ્તિ યથું થીર કરે રે,
દર્શન મહિમા અપાર ને દુઃખ સર્વિ હરે રે;
ધન્ય કૃતાર્થ હું યથો પ્રભુ દર્શને રે,
પાંખી નેમિ સૂરીશ ગુરુપદ પદ્મને રે. ॥ ૩ ॥

વિચારશ્રેણી.

લેખક—આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસરિશ મહારાજ.

પરમાર્થતું સારામાં સારું કાર્ય કેમ ન હોય તો પણ તે યશુદિધી ન કરતાં હિત-શ્રેય-બુદ્ધિથી કરવું જોઈએ; કારણ કે હિતબુદ્ધિથી કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિથી આત્માને લાભ મળી શકે છે અને યશુદિધી અનાવડી નામધારી દાણવિનશ્વર દેહને જ કેવળ મળે છે.

યશ-મોટાઈ માટે કાંઈ પણ કરનારને મિથ્યા-ભિમાન જરૂર આવે છે. તે બીજા ઉપર અતુચ્છ કરતો હોય તેમ તેની મનોવૃત્તિમાં રહે છે અને પ્રશંસા સાંભળીને પૂણ ફૂલાય છે જેથી કરી ઉભયલોકમાં અધઃપાતનું પાત્ર બને છે. યશને માટે જ જીવન તથા ધન વાપરનાર કેવળ પ્રશંસાનો જ લોભી હોય છે. તેને આત્મિક લાભની જરાયે પરવા હોતી નથી.

મિથ્યાભિમાનીનું જીવન કદાચહું વ્યસની બની ગયેલું હોય છે. તેનાં વ્યવહાર-વિચાર અને વર્તન સ્વ-પરને અહિતકારી કોઈ બતાવે તોયે તે કદાચહની સોબત છોડતો નથી.

વિષ ખાવાથી મરી જવાય છે એમ ભણેલો કહે તો માની લેવું અને અભણ કહે તો હસી કાઢવું તે કહાપણુભરેલું ન કહેવાય; માટે સાચું સમજી કહે અથવા તો અણસમજી કહે માની લેવામાં જ બુદ્ધિમત્તા રહેલી છે.

વળાણવડું સહુ કોઈને ગમે છે પણ વળાણવડું કોઈને પણ ગમતું નથી. કદાચ કોઈને અંગત સ્વાર્થના અંગે બીજાના વળાણ કરવા પડે તો વળાણવડા જેટલી મનની પ્રસન્નતા હોતી નથી.

મનોવૃત્તિ સુધર્યા સિવાય વર્તન સુધરી શકતું નથી. કદાચ સુધર્યા જેવું દેખાય તો પણ તે સાચું ફળ આપી શકતું નથી; કારણ કે તે સ્વાર્થગર્ભિત હોય માત્ર છે.

સ્વાર્થ હોય તો જ બીજાને હેતુ દેખાડી શકાય અને પોતાની શારીરિક તથા આર્થિક-સંપત્તિ વાપરીને બીજાને વિપત્તિમાંથી ઉગારી શકાય. તે સિવાય તો મમતાનું દાસ બનેલું જડાસકત જગત પોતાને મળેલી સંપત્તિ આત્મ-શ્રેય માટે પણ વાપરતું નથી. દીન-દુઃખીને સુખી કરવા જે પ્રયત્ન કરે છે તે દયા કહેવાય છે. તે સિવાય તો દયા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી.

પોતે સકર્મક હોવા છતાં અને સુખ-દુઃખ માનવા છતાં પણ બીજાને દીન-દુઃખી જોઈને તેના મનમાં હમ્મ, ઉદ્વેગ કે શોક ન થવાથી તે બીજાને સુખી કરવા કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરતો નથી તે જ તેની નિર્દયતા કહેવાય છે, તો પછી પોતે માનેલું મૌહગલિક સુખ મેળવવા બીજાને દુઃખ આપવું તે તો ઉઘાડી નિર્દયતા જ છે.

કોઈ પણ પ્રકારના અંગત સ્વાર્થને લઈને બીજાના દુઃખોની મત ઉપર અસર થવાથી લાગણીઓ ફલાવવી તે દયા ન કહેવાય; પણ સર્વથા નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી બીજાને દુઃખી જોઈને દુઃખી થવું તે દયા કહેવાય છે.

દુઃખ એ પ્રકારનું હોય છે: એક તો પોતાનું અને બીજું પારકું. પોતાના દુઃખને મટાડવા બીજાના દુઃખને ન ગણવું તે નિર્દયતા અને

ળીજનતું દુઃખ દૂર કરવા પોતાના- દુઃખને ન ગણવું તે દયા.

સમભાવી જાણુની દયા અને વિષમભાવી અણજાણુની દયામાં અંતર હોય છે: વિષમ હૃદિ અણજાણુપણને લઈને ચર્મ ચક્રુથી જોનારા હોય છે અને સમહૃદિ જાણુ પુરુષો જ્ઞાનહૃદિથી જુએ છે એટલા માટે જ તેઓ સુખસ્વરૂપ આત્મામાં થયેલી અશુદ્ધિ ખસેડવા રૂપ દયા કરે છે, જેમાં પોતે અનુભવેલા કર્મ-જન્ય દુઃખોનું અવલંબન લેવામાં આવતું નથી એટલે પોતાનું દુઃખ ટાળવા-પ્રયત્ન કરવામાં આવતો નથી. ત્યારે અણજાણુ પોતે અનુભવેલી દીન દીનતાથી થયેલા દુઃખને ધીજનના દુઃખ સાથે સરખાવવાથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે કે જેને સ્થૂળ હૃદિની દયા કહેવામાં આવે છે. જ્ઞાનિયોની દયામાં આત્મિક સુખની હૃદિ હોય છે અને અજાણુની દયામાં પૌર્ણલિક સુખની હૃદિ હોય છે.

દેહધ્યાસી માનવી, કે જે શરીર અને જીવને જુદા માનતો નથી-શરીરને જ આત્મા માને છે તેના માટે અધર્મ, અનીતિ કે પાપ પૂન્ય જેવું કશુંયે હોતું નથી; કારણ કે તે પોતાને એટલે કોઈપણ નામધારી દેહને સ્વર્ગના સુખ કે નરકનાં દુઃખ લોગવતાં જોતો નથી પણ આ જન્મમાં મૃત્યુ પછી અકિંમ્બ જાણીને જન્મ થતાં કે જન્મનમાં દટાતાં જુએ છે.

ગહિરાત્મપણું ટળે નહીં અને અંતરાત્માની જાગૃતિ થાય નહીં ત્યાં સુધી નાસ્તિકતા ટળીને આસ્તિકતા પ્રાપ્ત થવી હુર્લભ છે.

મનને ગમે તે ન કહો પણ સાચું હોય તે કહો; કારણ કે જોલલી વખતે જે તમને ગમે છે તે આવવી કાલે નહીં ગમે એટલે જોલેલું ફરશે પણ જે સાચું હશે તેમાં ફેરફાર નહીં થાય.

લોભી ગણજને પ્રમાણિકપણની પરવા

હોતી નથી; કારણ કે લોભ અને પ્રમાણિકતાને આડવેર છે એટલે બંને સાથે રહી શકતાં નથી છતાં લોભી માણસ પ્રમાણિક કહેવડાવવાનું સાહસ કરે છે. વિચારવામાં, જોલવામાં અને વર્તવામાં ભૂલ કરે છે એમ ધીજને કહેતાં પહેલાં તેનો આશય, ધ્યેય, ઉદ્દેશ સાચી રીતે જાણી લેવો પણ પોતાના વાળી, વર્તન અને વિચારની સાથે સરખામણી કરી ધીજની ઘૂણા કરવાનું સાહસ ન કરવું તે જ ઠહાપણભરેલું કહેવાય.

દ્રેષ ખુદિના આશ્રિત પોતાનાં વાણી, વિચાર અને વર્તનથી અજ્ઞાનિયોમાં આદર મેળવી કુલાણું તે એક પ્રકારની અજ્ઞાનતા જ કહી શકાય; કારણ કે પોતાની કોઈપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિમાં જ્યાં સુધી ઉત્તમ જ્ઞાની પુરુષો સદ્ભાવ ન થાય ત્યાં સુધી ઉત્તમતા મેળવી શકાતી જ નથી; માટે પોતાની પ્રવૃત્તિની અજ્ઞાનીઓથી દરાયલી પ્રશંસાથી રાજ થવું નહીં. સાચી રીતે શીખ્યા સિવાય ધીજને શિખામણ આપવાના કોડ જોવા તે મૂર્ખતા છે.

સાચો વેપાર કરતાં શીખવે તે જ ઉત્તમતા કહી શકાય; પણ અચુક જોટો વેપાર કરે છે, એમ જનતાને જણાવવા પ્રયાસ કરવો તે દ્રેષ-ગર્ભિત અધમતા જ કહી શકાય છે કે જેનું પરિણામ કલેશ અને ઉદ્વેગ સિવાય ધીજનું કોઈ પણ સ્વપરહિતકારી આવી શકતું નથી.

મિથ્યાભિમાનતા અંગે જે કોઈ પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે-હું શુભવાન છું, ખુદિમાન છું, વિદ્વાન છું, ધનવાન છું, કળાવાન છું અને ગર્વની ગાંઠાઈમાં ધીજને તુલેછ સમજ જનતામાં પોતાની મહત્વતા જણાવવા પ્રયાસ કરે છે તે ધીની વાતે વર્ણિત જ રહે છે અને શિષ્ટ જનતામાં અનાદરનું પાત્ર બને છે.

• જોલવામાં અને લખવામાં આશયના ઝોળા

વિક્રમરાજને જૈનધર્મી બનાવનાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર

॥ લેખક આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ ॥

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૦૪ થી શરૂ)

ત્રણે ભુવનમાં વિજય પમાડનાર આ ધર્મ-લાલના પ્રભાવે જ્યાં મદોન્મત હાથીઓ રાજ-દરબારમાં મહાલતા હોય, તથા શીઘ્ર ગતિએ ચાલનારા ઘોડા હેપારવ કરી રહ્યા છે, પુષ્કળ સૈન્યાદિ સાધને શોભી રહ્યા છે, સુંદર સ્ત્રીઓ સેવામાં હાજર રહે, મસ્તકે છત્ર શોભે, આભુ-ખાભુ ચોમેર ચામર વીંળય, આવી ઉત્તમ રાજ્ય-લક્ષ્મી મળે છે. તથા તેવા ધર્મની સાધના કરવાથી અનુક્રમે સ્વર્ગ-મોક્ષના પણ સુખ મળે છે. ખીન્ન આશીર્વાદો આ ધર્મલાલરૂપ આશીર્વાદની આગળ તુચ્છ સમજવા. આવો મહાપ્રભાવશાળી ધર્મલાલ અમે તમને દીધો છે.

આ ખીના સાંભળીને રાજા વિક્રમાદિત્ય બહુ જ રાજ થયા ને હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરીને વંદન કરી નોકરની મારફત એક કોડ સોનૈયા મંગાવીને સૂરિજીની આગળ મૂકીને કહ્યું કે-હે દિવાકરજી મહારાજ ! આપ કૃપા કરીને

આ સોનૈયા સ્વીકારો. એમ બે વાર કહ્યું ત્યારે સૂરિજી મહારાજે વિક્રમને કહ્યું-હે રાજા ! તમે જૈન સાધુના આચારને બાજુતા નથી માટે તમે અમને સોનૈયા આપવા યાહો છો. જૈન સાધુઓ ધનમાત્રને સેંકડો દોષતું કારણ અને પ્રવ્રજ્યાને નાશ કરનાર બાણીને એક દોડી પંજુ પાસે રાખતા નથી. ૧ લોચ કરવો, ૨ છત્રી જોડાનો ત્યાગ કરીને પગે ચાલતા ઇર્થાસમિતિ બાળવીને વિકાર કરવો, ૩ માધુકરી વૃત્તિએ અચિત નિર્દોષ આહાર પાણી ધર્માધાર શરીરને ટકાવવા માટે ગ્રહણ કરાય, ૪ સંપૂર્ણ જીવદયા પ્રાણી, ૫ હિત, મિત, પ્રિય, સત્ય વચન ખાસ કારણે બોલાય; માલીકની રજા સિવાય કોઈ પણ ચીજ લેવી નહિ, ૬ સ્ત્રીસંગનો સર્વથા ત્યાગ કરીને નિર્દોષ મન, વચન, કાયાથી બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ૭ સંયમ નિર્વાહની ખાતર જ નિર્મમત્વ ભાવે ખાસ જરૂરી વસ્ત્રપાત્રાદિ રાખવા, ૮ છકાયની

પડયા સિવાય રહેતા નથી અને તે સાંભળનાર તથા વાંચનારને અસર કર્યા સિવાય રહેતા નથી, જેથી પરિણામે આશયને અનુસરીને જ લાલ તથા હાનિ કરવાવાળું નીવડે છે.

રહસ્ય બાણ્યા સિવાય અને અનુલવ મેળવ્યા સિવાય લણેલું અને બ્રોલેલું કેવળ વાંચીને તથા સાંભળીને અમે પણ કાંઈક છીએ એમ જનતાને બતાવવા કાગળ કાળા કરવા કે થુક ઉડાડવું તે જનતાને હાનિકર્તા જ નિવડે છે; કારણ કે

આવા માણસોને ક્રુદ્ધસ્વાર્થ સાધવા ગમે તેવાની પ્રશંસાની જરૂરત છે પણ સ્વપરશ્રેયની કાંઈ પણ પરવા હોતી નથી.

ત્યોગી કહેવાતો હોય કે ભોગી કહેવાતો હોય; પણ જ્યાં સુધી જૂઠી પ્રશંસાની પરાધી-નતામાંથી સુકાતો નથી-ત્યાં સુધી આધ્યાત્મિક વાતો કરવાનો પણ અધિકારી નથી, તો પછી આત્મિક શુભો મેળવવાની તો વાત જ ક્યાંથી હોય ?

સંપૂર્ણ રક્ષા કરવી, ૬ પાંચ ઇંદ્રિયોને, મનને વશ કરવા, ૧૦ પરીપદ ઉપસર્ગ સહન કરવા, રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ વગેરે પાળે તે જ જૈન સાધુનકહી શકાય. (આ પ્રસંગે ગુરુમહારાજે વિસ્તારથી સાધુનો આચાર રાજને સમજાવ્યો હતો.) આ પ્રકારે અમારે આચાર હોવાથી સોનૈયાને લેવાની વાત તો દૂર રહી, પણ અમે સ્પર્શ પણ ન કરીએ. આ પ્રમાણે સૂરિજીએ કહ્યું ત્યારે રાજા વિચારમાં પડ્યો કે-મેં આ કોડ સોનૈયા દર્ધ દીધાં, તેથી મારાથી તો પાછા લઈ શકાય જ નહિ.

આ પ્રસંગે સૂરિજીએ કહ્યું કે-હે રાજા! જો તમારી ઇચ્છા હોય તો આ શ્રાવકો કોડ સોનૈયા જિનમંદિરોનો ઉદ્ધાર કરવામાં વાપરે. રાજા વિક્રમે કહ્યું-ભલે ખુશીથી તે સોનૈયા જીર્ણોદ્ધારમાં વપરાય. આ રીતે શ્રાવકોએ તે સોનૈયા જીર્ણોદ્ધારમાં વાપર્યા. આ જનાવ જોઈને રાજા વિક્રમના હૃદયમાં સચોટ છાપ પડી કે-સાચા ત્યાગી અને નિઃસ્પૃહી જૈન સાધુઓ જ સાચા ગુરુ તરીકે માનીને પૂજવા લાયક છે. તેમની ભક્તિ કરવાથી આત્મા નિર્મલ થાય, ને ઉપદેશ સાંભળવાથી સત્ય ધર્મ સમજાય, ને તે ધર્મને સાધી સંસાર-સમુદ્રનો જરૂર પાર પામી શકાય.

રાજા વિક્રમાદિત્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજીના વિવિધ તત્ત્વસ્વરૂપને જણાવનારા વ્યાખ્યાનો જુદા જુદા પ્રસંગે સાંભળીને શ્રી જિનધર્મના પૂર્ણરાગી જન્યા શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરના વિશેષ પરિચયને લઈને રાજા વિક્રમાદિત્ય જૈનધર્મારાધક કઈ રીતે જન્યા તે બીના આગળ જણાવીશ.

એક વખત વિહાર કરતા કરતા સપરિવાર સૂરિજી મહારાજ ચિતોડગઢ પધાર્યા. ત્યાં રહેલા એક કીર્તિસ્તંભની અંદર દહિવાદના લેદ

તરીકે ગણાતા 'પૂર્વ' એવા નામે પ્રસિદ્ધ આગમોની પ્રતો-ગોઠવેલી હતી. સ્તંભનું ઢાંકણ ગંધ કરી આબુજાબુ જલ, અગ્નિ વગેરેના ઉપદ્રવથી જાચાવનારી ઔષધિઓ લગાડી હતી. સૂરિજી મહારાજે તે ઔષધિઓના ગંધ ઉપરથી વસ્તુઓ જાણીને તેનાથી ઊલટા શુભવાળી ઔષધિમિશ્રિત પાણી છાંટીને તે (સ્તંભ) ને છુટકો કર્યો. તેમાંની એક પ્રતને શરૂઆતથી વાંચતાં સર્પ પ વિદ્યા અને સુવર્ણ વિદ્યા સૂરિજીના વાંચવામાં આવી. તેમાં રહેલી સર્પ પ વિદ્યાનો પાઠ ગણીને મંત્રેલા જેટલા સરસવો (સરસના દાણા) જળાશયમાં નાંખે તેટલા ઘોડેસ્વારો તેમાંથી નીકળીને શત્રુના લશ્કરને હરાવીને પાછા અદૃશ્ય થઈ જાય. એ સર્પ પ વિદ્યાનો પ્રભાવ જાણવો. બીજી વિદ્યાનો પાઠ ગણીને મંત્રેલા સૂર્યને (લોહ) વગેરેની ઉપર ચોપડવાથી કાઠી સુવર્ણ ઉત્પન્ન થાય. (બનાવી શકાય.) એ બીજી સુવર્ણ વિદ્યાનો પ્રભાવ જાણવો. સૂરિજી મહારાજે જે વિદ્યાઓ જાણી લીધા ગાદ ન્યાં આગળ બીજું પાતું વાંચવા જાય છે ત્યાં તો સ્તંભની અધિષ્ઠાત્રક દેવીએ તે પ્રત લઈ લીધી ને સ્તંભ પણ પહેલાંની માફક ગંધ ઘર્ષ ગયો.

કુમારપુરનો રાજા જૈન થયો

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજ ચિતોડ-ગઢથી વિહાર કરી ફરતા ફરતા કુમારપુર નામના નગરમાં પધાર્યા. ત્યાંના રાજા દેવપાળે સૂરિજી મહારાજને નમન કરી કહ્યું કે-હે ગુરુમહારાજ! મારા આ કુમારપુર નગરની આબુજાબુના સીમાડાના રાજાઓ મારું રાજ્ય છીનવી લેવાને ચાહે છે, મારે આપ કંઈ કૃપા કરો, તો મારું રાજ્ય સ્થિર થાય ને હું શાંતિમાં જીવન ગુજરું. તે સાંભળીને સૂરિજી મહારાજે લાવિ લાભને જાણી સર્પ પ વિદ્યાના ખર્ચે શત્રુના સૈન્યનો ઉપદ્રવ દૂર કરી રાજાની માગણી પૂરી

કરી. આ પ્રભાવ જોઈને દેવપાળ રાજા સૂરિજી મહારાજનો ભક્ત થયો ને ધર્મદેશના સાંભળી જૈનધર્મી બન્યો.

ભૂલની સુધારણા.

રાજા દેવપાલના આગ્રહથી બંદીજનોથી સ્તુતિ કરાતા સૂરિજી મહારાજ દરરોજ સુખાસન(પાદજી)માં બેસી રાજસભામાં જવા લાગ્યા. આ પ્રમાદ બીના જાણીને તેમના શુરુ વૃદ્ધ વાદી મહારાજ વેષ બદલીને કુમારપુરમાં આવ્યા. જ્યારે સિદ્ધસેનસૂરિ રાજસભામાં જવાને નીકળતા હતા, તે વખતે તેમના સુખાસનના દંડને વૃદ્ધવાદી પોતાના ખભા ઉપર લઈ અસ્ત-વ્યસ્ત (આઠાચવળા) ચાલવા લાગ્યા. આમ કરતાં તે વૃદ્ધને જોઈને ગર્વિષ્ઠ સૂરિજી મહારાજ બોલ્યા કે-“ મૂરિ મારમરાકાન્તે(તઃ) સ્કન્ધોઽયં તવ વાઘતિ ” એટલે હે વૃદ્ધ ! થોડો ભાર ઉપાડવાથી (લાગવાથી) શું તારો ખભો ઢુગે છે ? તે સાંભળીને વૃદ્ધવાદી બોલ્યા કે-હે સૂરિ ! “ ન વાઘતે સ્કન્ધો વાઘતિ વાઘતે યથા ” એટલે તમે જે બાઘતેને બદલે બાઘતિ બોલ્યા તે પ્રયોગ જેવી બાધા (પીડા) કરે છે, તેવી બાધા (પીડા) મારો ખભો કરતો નથી. આ વચનથી વૃદ્ધવાદીએ સિદ્ધસેનને જણાવ્યું કે તમારે બાધાતિને બદલે બાધતે એમ શુદ્ધ પ્રયોગ બોલવો જોઈએ. આ વચન સાંભળીને સૂરિને શંકા થઈ કે-આ રીતે મારી ભૂલ કાઢનાર મારા શુરુ જ હોવા જોઈએ કારણ કે બીજે કોઈ ભૂલ કાઢે જ નહિ. આ વાતનો નિર્ણય થતાં તરત જ સુખાસનમાંથી નીચે ઉતરી તે સૂરિજી વૃદ્ધવાદી મહારાજના ચરણ-કમલમાં વંદન કરી પોતાની ભૂલને જાણે પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા. આ ભૂલનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ આત્મશુદ્ધિ કરી રાજા દેવપાલને વિહારની વાત જણાવી. વૃદ્ધવાદીની સાથે તેમણે વિહાર કર્યો.

પ્રાકૃત સૂત્રોને સંસ્કૃત બનાવવાની ઈચ્છા અને તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત.

વૃદ્ધવાદીની સાથે સિદ્ધસેન દિવાકર ઘણો કાલ રહ્યા. શુરુમહારાજ વૃદ્ધવાદી અંતિમ આરાધના કરી દેવતાઈ તરફ પાંચ્યા. એક વખત સૂરિજી શકસ્તવ(નસુત્થુ)ના પ્રાકૃત પદો બોલતા હતા. તે સાંભળીને લોકો મશ્કરી કરવા લાગ્યા. આથી સૂરિજી મહારાજ શરમાઈ ગયા. તે અવસરે સંસ્કૃત ભાષાના દૃઢ અભ્યાસી સૂરિજી મહારાજે અભિમાનના આવેશમાં આવીને શ્રી સંઘને કહ્યું કે-“ જો શ્રી સંઘની આજ્ઞા હોય તો હું પ્રાકૃત સૂત્રોને સંસ્કૃત ભાષામાં ગોઠવું. તે સાંભળીને શ્રી સંઘે કહ્યું કે-“ ચારિત્રની ઈચ્છા-વાળા બાળ, સ્ત્રી, મંદ અને રૂપી મનુષ્યોના ઉપકારને માટે તત્ત્વજ્ઞ મહાપુરુષોએ પ્રાકૃત ભાષામાં સિદ્ધાંતની રચના કરી છે અને બુદ્ધિમાન મહાપુરુષોને ઉપકાર કરવાની દૃષ્ટિએ તો શ્રી ગણધર લગ્નવંતોએ ચૌદે પૂર્વોની રચના સંસ્કૃતમાં કરી છે એમ અમે સાંભળ્યું છે, માટે હે સૂરિજી મહારાજ ! આવો વિચાર જણાવવાથી તમે શ્રી તીર્થંકરાદિની મોટી આશાતના કરી છે. તમારે તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત લઈ આત્મશુદ્ધિ કરવી જોઈએ. ” સૂરિજીએ સંઘની આજ્ઞાને શિરસાવંધ ગંધી પ્રાયશ્ચિત્ત લીધું. તેમાં સૂરિજીએ સાધુ વેષ ગોપવી અવધૂતનો વેષ ધારણ કર્યો તથા સંયમની આરાધના કરવાપૂર્વક મૌનપણે કોઈ ઓળખે નહિ, તે રીતે વિહાર કરવા લાગ્યા. આ સ્થિતિમાં સાત વર્ષ વીત્યા બાદ સૂરિજી મહારાજ વિહાર કરતાં અનુક્રમે રાજા વિક્રમાદિત્યને પ્રતિબોધવા ઉજ્જયિની નગરીના મહાકાળેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં પધાર્યા.

શિવલિંગ ફાટ્યું ને પાર્શ્વનાથ પ્રકટ થયા.

સૂરિજી મહારાજ એહી મહાદેવને વંદના કર્યા વિના તેની ઉપર પગ રાખીને બેઠા. તે

• જોઇને પૂર્ણરીએ કહ્યું કે-પગ ઉઠાવી લઈ મહા-
દેવને નમન કરે. મૌનધારી સૂરિજીએ કાંઈ
પણ ઉત્તર ન દીધો. ત્યારે તેણે (પૂર્ણરીએ)
રાજાને આ વાત જણાવી, તેથી આશ્ચર્ય પામી
ત્યાં આવીને રાજાએ અવધૂતને કહ્યું કે-તમે
મહેશ્વરને વંદના કેમ કરતા નથી ? રાજાને
ઉત્તરમાં અવધૂતે જણાવ્યું કે-એમ તાવવાળો
માણસ મોદક(લાડવા)નો જોરાક પચાવવા
અસમર્થ હોય, તેમ આ મહેશ્વર મારી સ્તુતિને
સહન કરવા અસમર્થ છે. તે સાંજળીને રાજાએ
કહ્યું કે-હે જટિલ (જટાધારિ અવધૂત !) તમે
એવું વચન ન બોલો. તમે સ્તુતિ કરો તો ખરૂં,
અમે જોઇએ છીએ કે-આ દેવ તમારી સ્તુતિ
સહન કરે છે કે નહિ ? તે પછી સૂરિજી સ્તુતિનો
શ્લોક આ પ્રમાણે બોલ્યા-

॥ સ્વજાતિવૃત્તમ્ ॥

સ્વયંશ્રુતં ભૂતસહસ્રનેત્રમને-

કમેકાધરમાવલિજ્ઞમ્ ॥

અવ્યક્તમવ્યાહતવિશ્વલોક-

મનાદિમધ્યાન્તમપુણ્યપાપમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ:-પોતાની મેળે આત્મવીર્યથી જ્ઞાનને
પ્રકટ કરનારા, જ્ઞાનરૂપી હજારો નેત્રને ધારણ
કરનારા, અનેક શુભોને ધારણ કરનાર અદ્વિતીય
અને અવિનાશિલાવ લિંગને ધારણ કરનારા,
અવ્યક્ત સમસ્ત જગતનો જીવોને વ્યાપ્ત નહિ
કરનારા, આદિ મધ્ય તથા અંતરહિત ને પુણ્ય
પાપરહિત એવા દેવને નમસ્કાર હો. ૧

આ રીતે શ્રી મહાવીર પ્રભુની સ્તુતિ કરીને
પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ કરતાં કહ્યાણ મંદિર સ્તો-
ત્રનું અગિયારમું કાવ્ય બોલતાં શિવલિંગ કાટ્યું
ને તેમાંથી દિવ્યકાંતિવાણુ-શ્રી અવંતી પાર્શ્વ-
નાથનું ગિંગ પ્રકટ થયું. આશ્ચર્યમાં મગ્ન

બનેલા તમામ જીવોએ આ ચમત્કારી ગિંગને
વંદના કરી માનવ જન્મ કૃતાર્થ કર્યો.

શ્રી અવંતી પાર્શ્વનાથનો ઇતિહાસ.

વિક્રમરાજા-હે સ્વામી ! આ પાર્શ્વ-
નાથના (સંવાદ) નામમાં પહેલો અવંતિ શબ્દ
છે, તેનું શું કારણ ?

અવધૂત-હે રાજા ! આ ઉગ્ગચિનીનું
બીજું નામ અવંતી નગરી છે, તેનું કારણ એ
કે-આ ચોવીશીના પહેલા તીર્થ કર શ્રી કપલ-
દેવના અવંતી નામના પુત્રે તે વસાવી હતી.
અહીંના રહીશ અવંતિ સુકુમાલના પુત્રે પોતાના
પિતાના સ્મરણાર્થે આ પાર્શ્વનાથનું ગિંગ
જરાવી, આર્યસુકસ્તિસૂરિના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી
પોતે જંધાવેલા આ મંદિરમાં સ્થાપન કર્યું,
તેથી અવંતિપાર્શ્વનાથ કહેવાયા. એટલે શરૂ-
આતમાં અવંતી શબ્દ સાથે આ ગિંગ પ્રસિદ્ધિ
પામ્યું.

રાજા-અવંતિસુકુમાલનું જીવન કૃપા કરી
ટૂંકમાં જણાવો.

અવધૂત-હે રાજા ! આ નગરીમાં પહેલાં
ભદ્ર નામે શેઠ ધર્મ ગયા. તે મહાધર્મી હતા.
તે શ્રાવકને ભદ્ર નામે સ્ત્રી હતી. નલિનીશુદ્ધ
વિમાનના દેવતાઈ સુખ ધણો કાળ લોગવીને
એક દેવ, દેવતાઈ આયુધ્ય પૂર્ણ થયા બાદ
ભદ્રાની કુક્ષિમાં અવતર્યો. ઉત્તમ ગર્ભના પ્રભાવે
માતાને સારા દોહદ થયા. તે ભદ્રશેઠે પૂર્ણ કર્યાં.
બાદ અવસરે ભદ્રા શેઠાણીએ સુંદર રૂપને ધારણ
કરનાર પુત્રને જન્મ આપ્યો, અવસરે અવંતી
નગરમાં જન્મ્યો, ને સુકુમાલ હોવાથી માતા
પિતાએ પુત્રનું અવંતીસુકુમાલ નામ પાડ્યું.
અતુકમે તે કલાક્યાસ કરી ત્યારે લુગ્ગાન થયો
ત્યારે માતાપિતાએ તેને જત્રીશ સ્ત્રીઓ પરણાવી.
તે સર્વ પ્રકારે સુખમય જીવન જીવરતો હતો.
એક વખત તે ઝરુખામાં બેઠો હતો ત્યારે તેને

નજીકમાં રહેલા આર્યસુહસ્તિસૂરિના મુખથી જોવાતા નલિનીગુહમ વિમાનના વર્ણનવાળું અધ્યયન સાંભળીને બતિસ્મરણજ્ઞાન થયું. એટલે તેણે સૂરિજીની પાસે જઈને પૂછ્યું કે— હે ગુરુમહારાજ ! શું તમે નલિનીગુહમ વિમાન-માંથી અહીં આવ્યા છો ? ગુરુ ગોઘ્યા—ના, પરંતુ સર્વસંકલિત શાસ્ત્રોના આધારે અમે તેવું સ્વરૂપ જાણીએ છીએ.

અવંતિસુકુમાલ—તે નલિનીગુહમ વિમાનના મુખ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

આર્યસુહસ્તિ—નિર્મલ આરિત્રી આરાધના કરવાથી સૌર્ધમદેવ લોકમાં રહેલા તે વિમાનના મુખ પામી શકાય. તે સાંભળીને તરત જ તેણે પરમ ઉદ્ધાસથી દીક્ષા અહં છરી. હંમેશાં તપસ્યા કરવાને અશક્ત હોવાથી તે અવંતિસુકુમાલ મુનિરાજ ગુરુની આજ્ઞા લઈ અનશન અહં છરીને રમશાનમાં કાઉસસગ ધ્યાને ઊભા રહ્યા. તે સમયે તેના પાછલા ભવની અપમાન પામેલી (દ્રેષણી) સ્ત્રી મરીને જે હાંલ શિયાલણી થઈ હતી, તે પોતાના બચ્ચાં સાથે અહીં આવી, અને પૂર્વના વૈરને લીધે તે શિયાલણી મુનિના શરીરને આવી જવા લાગી. ત્રણ પહોરમાં મુનિનું આખું શરીર ખાઈ ગઈ. એટલે ચોથા પહોરમાં અવંતિ મુનિરાજ શુભ ધ્યાને મૃત્યુ પામી નલિનીગુહમ વિમાનમાં દેવપણે ઉપજ્યા. તેની માતા ભદ્રાએ સવારે આ બીના જાણી વૈરાગ્યવાસિત થઈને અવંતિ સુકુમાલની ખત્રીશ સ્ત્રીઓમાંની એક ગર્ભાણી સ્ત્રી સિવાય ખાત્રીની એકત્રીશ સ્ત્રીઓ સાથે દીક્ષા અહં છરી. પરમ ઉદ્ધાસથી તેની આરાધના કરી આત્મ કલ્યાણ કર્યું. તે ગર્ભાણી સ્ત્રીએ યોગ્ય અવસરે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. અનુક્રમે તે મોટો થયો, ત્યારે તેણે પોતાના પિતાના મૃત્યુસ્થાને આ પ્રાસાદ કરાવી તેમાં આ શ્રી

પાર્શ્વનાથ સ્વામિનું ગિંબ સ્થાપન કર્યું. અનુક્રમે કેટલેક કાળે બ્રાહ્મણોએ આ ચમત્કારી શ્રી પાર્શ્વનાથના ગિંબની ઉપર શિવલિંગ સ્થાપન કર્યું. તેથી હે રાજન ! તે શિવ અમારી કરેલી સ્તુતિને કેમ સહન કરી શકે ? આ બીના સાંભળીને રાજા વિક્રમહિત્ય ઘણો જ રાજ થયો. તેના હૃદયમાં એવી દૃઢ છાપ પડી કે—શ્રી જૈનેન્દ્રશાસન એ સત્ય દર્શન છે, સત્ય ધર્મ છે, અરિહંત પરમાત્મા એ જ સાચા દેવ, તે મહાવ્રતોના સાધવિક સ્પૃહી મહાત્માઓ જ સાચા ગુરુ કહી શકાય. આ પ્રસંગે અવધુતના વેષમાં રહેલા શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજે યથાર્થ દેવ-ગુરુ-ધર્મનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવ્યું. તેથી તે રાજા મિથ્યાત્વને ત્યાગ કરી સમ્યક દર્શનનું ગુણને પામ્યો. ગુરુની પાસે શ્રાવકના બારે વ્રતોનું સ્વરૂપ સમજીને બાર વ્રતધારી શ્રાવક થયા.

રાજા વિક્રમહિત્ય તે મહાપ્રભાવશાળી અવંતિ-પાર્શ્વનાથના ગિંબને આ મહાકાલ નામનાં મંદિરમાં સ્થાપન કરાવીને હંમેશાં પૂજા ઉદ્ધાસથી ત્રણ કાલ પૂજવા લાગ્યા. આ મંદિરના નભાવને માટે તેણે હજાર ગામની આવક અહીં વપરાય એ રીતે ભવિષ્યની પણ વ્યવસ્થા કરી લીધી. ગુરુમહારાજને ભાવથી વંદન કરી વિક્રમહિત્ય સ્વસ્થાને ગયા. શ્રીસંઘ સિદ્ધસેન સૂરિના પ્રભાવે થયેલી શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનની આ અતિશય પ્રભાવના જાણીને બહુ પ્રસન્ન થયો. પરિણામે શ્રી સંઘે દિવાકરજીના આલોચણના પાંચ વર્ષો જે બાકી હતા તે માફ કરીને તેમને સૂરિપદે સ્થાપન કર્યા.

ઝોંકારપુરમાં શ્રી જૈન મંદિર.

શ્રીસિદ્ધદિવાકરજી મહારાજ અહીંથી (અવંતિમાંથી) વિહાર કરીને દરતા દરતા શ્રી ઝોંકારપુરમાં પધાર્યા. તેમની અપૂર્વ ધર્મ-દેશના

સાંભળીને ઝાહુ જ સંતુષ્ઠ થયેલા શ્રાવકોએ શ્રી દિવ્યકરણને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી કે-હે શુરભદ્રારાજ ! અહીં જિનપૂજા, જિનદર્શન કરવા માટે શ્રી જિનમંદિરની ખાસ જરૂરિયાત છે, પણ મિથ્યાત્વીઓના ભેરને લઇને અમારી મહેનત સફલ થતી નથી. અમે આહીએ છીએ કે-આપ શુરદેવના પસાયથી અહીં શ્રી જિનમંદિર થાય, તો અમે નિરાંતે પરમ ઉદ્ધાસથી શ્રી જિનેશ્વરદેવની ભક્તિ કરી માનવજન્મ સફળ કરીએ. આ કાર્યને સિદ્ધ કરવા સિદ્ધસેનદિવાકરણ મહારાજ પાછા ઉજ્જયિનીમાં આગ્યા ને રાજસભાના દરવાજે ઊભા રહેલા દ્વારપાળને એક શ્લોક આપી કહ્યું કે-આ શ્લોક રાજા વિક્રમાદિત્યને આપી, તેના જવાબમાં જે જણાવે તે મને અહીં કહી જાજે. તે શ્લોક આ પ્રમાણે બાણ્યો.

॥ અનુબુદ્ધત્તમ ॥

મિશ્રુદિદ્ધુરાયાતસ્તિવૃત્તિ દ્વારિ ચારિતઃ ॥

હસ્તન્યસ્તચતુઃશ્લોકઃ, કિંવાડગચ્છતિ ગચ્છતિ

અર્થ:-એક લિશ્તુક તમારું દર્શન કરવા આહો છે, પણ દ્વારપાલે અંદર આવતા તેને અટકાવ્યો, તેથી તે હાથમાં ચાર શ્લોક લઇને દરવાજે ઊભો છે. તે તમને પૂછાવે છે કે-તે આવે કે નાથ. (૧) આ શ્લોક લઇને દ્વારપાલે રાજાને આપ્યો. રાજા વિક્રમે આ શ્લોકનો ભાવ બાણીને જવાબમાં નીચે જણાવેલો શ્લોક દ્વારપાલને લઇને કહ્યું કે-આ શ્લોક તે લિશ્તુકને આપજે તે શ્લોક આ પ્રમાણે.

॥ અનુબુદ્ધત્તમ ॥

દીયતે દશલક્ષણિ, શાસનાનિ ચતુર્દશ ॥

હસ્તન્યસ્તચતુઃશ્લોકઃ, યદ્વાડગચ્છતુ ગચ્છતુ

અર્થ:-જેના હાથમાં ચાર શ્લોક છે, તે

લિશ્તુકને દશ લાખ રૂપિયા ને ૧૪ ગામ આપવામાં આવે છે. તેને અહીં મારી પાસે આવવું હોય તો ભલે આવે ને જવું હોય તો ભલે નાથ. ૨

દ્વારપાળે આવેલા આ શ્લોકનો ભાવ બાણીને શ્રી દિવાકરણ મહારાજ રાજસભામાં પધાર્યા. રાજાએ પોતાના ધર્મશુરના દર્શન કરી વંદનાપૂર્વક રાજ ધર્મને યોગ્ય આસને બેસવા વિનંતિ કરી. સૂરિશ્વરમહારાજ બેસીને દરેક દિશામાં રાજાની સન્મુખ એકેકે શ્લોક બોલ્યા. તે વખતે રાજા વિક્રમ પંચ દરેક શ્લોક સાંભળીને દિશા બદલીને બેઠો. એટલે જેમ જેમ સૂરિશ્વર એકેકે શ્લોક બોલવા લાગ્યા, તેમ તેમ તે રાજા દિશા બદલીને બેઠો. તે ચાર શ્લોક શ્લોકો આ પ્રમાણે બાણ્યા.

અનુબુદ્ધત્તમ-

અપૂર્વેયં ધનુર્વિદ્યા, ભવતા યિધિતા કૃતઃ ? -

માર્ગણીયઃ સમમ્યેતિ, ગુણો યાતિ દિગન્તરમ્ ॥

અર્થ:-જે(ધનુર્વિદ્યા)માં માર્ગણીને સમૂહ સમીપે આવે છે, ને શુભ દૂર દિગન્તરમાં જાય છે, આથી ધનુર્વિદ્યા, હે રાજા ! તમે કયાંથી શીખ્યા ? (તે કહો) આ શ્લોકમાં જણાવેલા ‘માર્ગણ’ શબ્દના ૧ માર્ગણ-ભિખારી, અને ૨ બાણ આ બે અર્થો તથા શુભ શબ્દના ૧ દોરી અને ૨ દાનાદિ સફળ્યો (લક્ષણથી સફળ્યોની કીર્તિ) આ બે અર્થો તરફ લક્ષ્ય રાખીને વિરોધરૂપ અર્થ પ્રકટ કરી તેનો પરિહાર કરવો. તે આ પ્રમાણે-ધનુર્ધારી જ્યારે બાણ ફેંકે ત્યારે માર્ગણ-બાણ દૂર જાય ને શુભ એટલે દોરી નજીકમાં રહે એવું બને છે. અને અહીં વિક્રમરાજ જ્યારે દાન આપતા હતા ત્યારે માર્ગણ-માગણ શ્લોકો નજીકમાં આવતા હતા ને તેના શુભ-દાનાદિ શુભાની કીર્તિ દૂર દશે દિશામાં ફેલાતી હતી આ રીતે વિરોધાર્થનો પરિહાર તે બે અર્થો તરફ લક્ષ્ય રાખીને કરી શકાય. ૧

આ શ્લોક સાંભળીને વિક્રમાદિત્યે દિશા બદલીને બીજી દિશામાં સુખ રાખ્યું ત્યારે સિદ્ધસેનદિવાકર આ પ્રમાણે બીજો શ્લોક બોલ્યા.

॥ અનુષ્ટુપ્વૃત્તમ્ ॥

સરસ્વતી સ્થિતા ચક્રે, લક્ષ્મીઃ કરંસરોરુહે ॥
કીર્તિઃ કિં કુપિતા રાજન્ !, યેન દેશાન્તરં ગતા

અર્થ:—હે રાજન્ ! સરસ્વતી તો તમારા સુખમાં રહી છે, અને લક્ષ્મી હસ્તકમળમાં રહી છે છતાં તારી કીર્તિ કેા પાચમાન થઈને દેશાંતરમાં કેમ ચાલી ગઈ ? ૨

આ શ્લોક સાંભળીને રાજાએ ત્રીજી દિશામાં સુખ ફેરવ્યું ત્યારે સૂરિજી આ પ્રમાણે ત્રીજો શ્લોક બોલ્યા.

॥ અનુષ્ટુપ્વૃત્તમ્ ॥

સર્વદા સર્વદોડસીતિ, મિથ્યા સંસ્તૃપ્સે વૃધૈઃ ॥
નારયો લેભિરે પૃષ્ઠં, ન વક્ષઃ પરયોપિતઃ ॥૩॥

અર્થ:—હે રાજન્ ! તમે શત્રુને તમારી પીઠ આપતા (બતાવતા) નથી, ને પરસ્ત્રીને વક્ષઃસ્થળ (છાતી) આપતા નથી છતાં તમે હંમેશાં સર્વ (પદાર્થ) ને આપો છો, આ રીતે પંડિતો જે તમારી સ્તુતિ કરે છે, તે સાચી નથી (ખોટી છે.) ૩

આ શ્લોક સાંભળીને રાજા ચોથી દિશામાં સુખ ફેરવી બેઠા ત્યારે સૂરિજી આ પ્રમાણે શ્લોક બોલ્યા.

॥ અનુષ્ટુપ્વૃત્તમ્ ॥

કીર્તિસ્તે જાતજાડયેવ, ચતુરમ્ભોધિમજ્જનાત્ ॥
આતપાય ધરાનાથ ! ગતા માર્તંડમંડલમ્ ॥૪॥

અર્થ:—હે રાજન્ ! તમારી કીર્તિ આર સમુદ્રમાં મગ્ન થવાથી તેને બાણે ટાઢ ચઢી હોય તેથી તે આતપ લેવા માટે (ચતુરી

ફર કરવા માટે) સૂર્યમંડલ તરફ ચાલી ગઈ. એટલે અહીં સમુદ્રના છેડા સુધી તમારી કીર્તિ ફેલાઈ ગઈ છે એમાં તો નવાઈ શી ? પણ તે ઉપરાંત દેવલોકમાં પણ તમારી કીર્તિ ઝંવાય છે- દેવો પણ તમારા વખાણ કરે છે.

આ રીતે ચારે શ્લોકો સાંભળીને બહુ જ રાજી થઈને વિક્રમાદિત્યે સૂરિજી મહારાજને કહ્યું કે—હું તમને ચારે દિશાનું મારું રાજ્ય આપું છું, તે તમે અહણ કરીને મને કૃતાર્થ કરો. સૂરિજી-મહારાજને રાજાને કહ્યું કે—અમે એક કેડી પણ ન રાખી શકીએ, તો પછી રાજ્યને કંઈ રીતે અહણ કરી શકીએ? રાજ્યનું પાલન કરવું ને સંપૂર્ણ સંયમની સાધના કરવી, એ જે તદ્દન વિરુદ્ધ વસ્તુ છે. ત્યાગી પુરુષો નિઃસ્પૃહ હોવાથી આવા અનેકવિધ ઉપાધિઓની વિડંગનાથી ભરેલા રાજ્યની મનથી પણ ચાહના કરે જ નહિ. તમારું આ રાજ્ય, તે મહારાજાદિ (યુદ્ધાદિ) પ્રવૃત્તિમય છે, ને અમારું ખરું રાજ્ય એ પરમ નિવૃત્તિમય છે. વ્યાવહારિક રાજ્ય એ વાસ્તવિક (આત્મિક) રાજ્ય છે જ નહિ, એમ બતાવીને શ્રી-મપ્રભાદેવ ભગવંતના હૃદ પુત્રોએ તેવા તુચ્છ રાજ્યનો ત્યાગ કરીને પ્રભુ નૃપભદ્રેવની પાસે દીક્ષા અહણ કરી, ને પરમ ઉલ્લાસથી તેની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને તે સર્વ મોક્ષે ગયા. તે જ પ્રમાણે ભરત ચક્રી વગેરે ભવ્ય છવો પણ છ ખંડ ઋક્ષિનો ત્યાગ કરી નિર્મલ સંયમની આરાધના કરી મોક્ષના અવ્યાબાધ સુખ પામ્યા. તમારું રાજ્ય અનેક પ્રકારના ભયથી ભરેલું છે, ને અમારું રાજ્ય એ તદ્દન નિર્ભય છે. માટે ક્યો ડાહ્યો માણસ આવા વ્યાવહારિક રાજ્યની ચાહના કરે ? સૂરિજીના અપૂર્વ ત્યાગલાવનાથી ભરેલા વચનો સાંભળીને બહુ જ સંતોષ પામેલા વિક્રમાદિત્યે સૂરિજી મહારાજને હાથ જોડીને પૂછ્યું કે—ત્યારે આપને રાજ્યની ઇચ્છા નથી,

તો આપની શી ઇચ્છા છે ? ઉત્તરમાં સૂરિજીએ જણાવ્યું કે—હે રાજા ! ઝોંકારપુરમાં શ્રી જિનમંદિર નથી, તેથી ત્યાંના શ્રાવકો પ્રભુપૂજ કરી શકતા નથી માટે તમે મહાદેવના પ્રાસાદથી જોયો શ્રી જિનપ્રાસાદ બંધાવી આપો, ને તેમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં જિજ્ઞાસને પ્રતિષ્ઠિત કરાવી દો, તો શ્રાવકો પરમ ઉત્લાસથી જિનદર્શન-પૂજાદિનો લાલ મેળવી આત્મકલ્યાણ જરૂર કરશે. તમારા જેવા પરમાર્હત દાનવીર રાજાઓ પહેલાં પણ ધણાં જિનમંદિરો બંધાવી તથા શ્રી જિનજિજ્ઞાસી પ્રતિષ્ઠા કરાવી પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય ઉપાર્જન કરી બંને ભવચક્ર કરી ગયા, તેમ તમારે પણ કરવું એ શ્રાવક ધર્મને ઉચિત છે, બંને ભવમાં મહાકલ્યાણકારી છે. સૂરિજી મહારાજની આ માગણી સંકુર્ષ સ્વીકારી રાજા વિક્રમાદિત્યે તંત્ર જ ઝોંકારપુરમાં અધિક ઊંચાઈવાળું શ્રી પાર્શ્વનાથનું મંદિર બંધાવી દીધું.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજ પૃથ્વીતલ પર વિચરતા વિચરતા દક્ષિણ દેશમાં ગણાતા શ્રી પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં (પેઠાણમાં) પધાર્યા. આ વખતે સૂરિજી મહારાજે જ્ઞાનોપયોગથી નળયું કે—હવે મારા આયુષ્યનો અંત નજીક છે તેથી તેઓશ્રી સર્વ જીવોને ખમાવીને સમાધિમરણકું વિધાન કરીને આ વિનમ્બર ઔદારિક દેહનો ત્યાગ કરી વિશિષ્ટ દેવતાઈ ઋદ્ધિને પામ્યા. આવા મહાપુરુષ કાલધર્મ પામ્યા તેથી જાહુ દિલગીર થયેલા પ્રતિષ્ઠાનપુરના શ્રી સંઘે આ સમાચાર ચિતોડગઢમાં જણાવવા માટે એક કુશળ પ્રાણીને ત્યાં મોકલ્યો. તે પ્રાણી ચિતોડગઢમાં આવીને ટેલ નાંખતો નાંખતો અર્ધો શ્લોક આ પ્રમાણે વારંવાર બોલવા લાગ્યો.

ઈદાનીં વાદિચ્છોત્તા, ઘોતન્તે દક્ષિણાપથે ।
એટલે હાલમાં વાદિરૂપી આગીઆ જંતુઓ

દક્ષિણ દેશમાં ચક્રચક્રાટ (પ્રકાશ) કરી રહ્યા છે. આ બે પદ સાંભળીને સિદ્ધસેન દિવાકરની બેન સરસ્વતી સૂરિજીના મરણને જાણીને આ પ્રમાણે અર્ધો શ્લોક બોલી—

નૂનમસ્તંગતો વાદી સિદ્ધસેનો દિવાકર ।
એટલે નક્કી વાદી શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર અસ્ત થયા (કાલધર્મ પામ્યા) એ પ્રાણીના બે પદ પરથી જણાય છે. ચોગ્ય અવસરે પ્રાણીએ શ્રી સંઘ વગેરેને તથા સૂરિજીના જીવેન સરસ્વતી વગેરેને કાલધર્મની તમામ ખીના જણાવી, તે સાંભળી તમામ લોકો જાહુ જ દિલગીર થયા. જેમ સિંહનો ચળદ સાંભળીને મોટા મોટા જલવંત હાથીઓ પણ પોતાનો મદ તણ દે તેમ વૃદ્ધવાદી અને સિદ્ધસેન દિવાકરનો ચળદ સાંભળીને ન્યાયશાસ્ત્રાદિમાં પ્રવીણ વાદીઓ પણ ગર્વનો ત્યાગ કરતા હતા.

શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજની બાળ્યમાં આથી વધુ ખીના મળી શકી નથી. તે માટે પ્રયત્ન ચાહુ છે. અવસરે મળેલી ખીના જણાવવા ભાવના છે. પૂજ્ય શ્રી દિવાકરજી મહારાજની દેશના દેવાની શૈલી અપૂર્વ હતી. તેના જ પ્રતાપે તેઓશ્રી દેવપાત્ર રાજા તથા રાજા વિક્રમાદિત્ય વગેરેને જૈનધર્મી બનાવી શક્યા. ચોદ સો ચુમાલીસ ગ્રંથો બનાવનાર શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજ, વાદિ દેવસૂરિ, મુનિરતનસૂરિ, પ્રભાચંદ્રસૂરિ, પ્રભુમનસૂરિ, કલિકાલસર્વજ્ઞશ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજ વગેરે મહાપુરુષોએ પણ તેઓશ્રી પ્રત્યે મુંદર જાહુમાન પ્રકટ કર્યું છે. તે નીચે જણાવેલા શ્લોકો ઉપરથી સાબિત થાય છે—

સુઅકેવાલિણા જાઓ મળિયં
તથા આયરિયસિદ્ધસેનેણ,
સમ્મર્દપ્પદ્ધિજસેણ ॥

દૂસમનિસાદિવાગર—

કપ્પત્તળઓ તદસ્કેળ ॥૧૦૪૮॥

અર્થ—સન્મતિ અર્થની રચના કરવાથી જેમણે સ્થિર યશ મેળવ્યો છે, ને જે કુબ્ધમ કાળરૂપી અધિકારમય શત્રુને દૂર કરવા સૂચ્ય જેવા હતા તેથી ‘દિવાકર’ એવા નામે પ્રસિદ્ધ શ્રુતકેવલી શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિજી મહારાજે કહ્યું છે કે—પરસ્પર અપેક્ષાવાળા કાલાદિ પાંચે પદાર્થો જગતના વિવિધ ખતાવેશમાં કારણ છે વગેરે. અને શ્રી વાદિદેવસૂરિ મહારાજ સ્થા-દાદરનાકરમાં જણાવે છે કે—

॥ વસંતતિલકાવૃત્તમ્ ॥

શ્રીસિદ્ધસેનહરિમદ્રમુખાઃ પ્રસિદ્ધા—

સ્તે સૂરયો મયિ ભવન્તુ કૃતપ્રસાદાઃ ॥

યેષાં વિમુદ્ધય સતતં વિવિધાન્ નિબંધાન્,

શાસ્ત્રં વિકીર્ણતિ તનુપ્રતિમોઽપિ માદૃક્ ॥૧॥

અર્થ—જે પૂજ્યપુરુષોના રચેલા બુદ્ધા બુદ્ધા અથોના વિચાર કરીને મારા જેવો અલ્પ બુદ્ધિવાળો પણ સાધુ નવીન શાસ્ત્ર બનાવવાને ચાહે છે, તે શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિ, હરિભદ્ર-સૂરિ વગેરે ગુરુવર્યો મારી ઉપર પ્રસાદવાળા થાઓ ૧

તથા પૂર્ણિમા ગરુડના શ્રી સસુદ્રસૂરિના શિષ્ય સુનિરતનસૂરિ મહારાજે પાટણમાં વિં સં ૧૨૫૨માં જગદેવ મંત્રીની પ્રાર્થનાથી બનાવેલા શ્રી અમમચરિત્રમાં જણાવ્યું છે કે—

॥ અનુષ્ટુકવૃત્તમ્ ॥

ઉદિતોઽર્હમતઽયોમ્નિ, સિદ્ધસેનો દિવાકરઃ ।

ચિત્રં ગોમિઃ ક્ષિતૌ જઘ્ને, કવિરાજબુધપ્રમાઃ ।૧।

આ પ્રલોકમાં કર્તાએ શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિ-શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનરૂપી આકાશને વિકસ્પર કરવા સૂચ્ય જેવા થઇ ગયા. વગેરે બીના જણાવી છે.

તથા શ્રી પ્રભાવકં ચરિત્રમાં શ્રી પ્રભાચંદ્ર-સૂરિજીએ જણાવ્યું છે કે—

સ્ફુરંતિ વાદિચ્છોતાઃ, સાંપ્રતં દક્ષિણપથે ।

નૂનમસ્તંગતો વાદી, સિદ્ધસેનો દિવાકરઃ ।૧।

અર્થ—શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર અસ્ત થયાઃ એટલે કાલધર્મ પામ્યા, તેથી દક્ષિણપથમાં હાલ વાદીરૂપી આગીઆ ધૂમી રહ્યા છે ૧

તેમજ વિં સં ૧૩૨૪ માં શ્રી પ્રબુદ્ધ-સૂરિએ બનાવેલા શ્રી સમશદ્વિત્ય સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે કે—

તમઃસ્તોમં સ હન્તુ, શ્રીસિદ્ધસેનો દિવાકરઃ ।

ચસ્યોદયે સ્થિતં મૂકૈ-રુદ્ધકૈરિવ વાદિભિઃ ।૧।

અર્થ—જેનો ઉદય થતાં (જેની હયાતીમાં) જેમ સૂર્યોદયે ધ્રુવડ મૂંગા(અધ) થઇ બંધ તેમ વાદીઓ ઘોલતા બંધ થઇ ગયા, તે સિદ્ધસેન દિવાકરજી અમારા અજ્ઞાનરૂપી અધિકારના સમૂહને હણ્યા. ૧

ન્યાયાચાર્ય યશોવિજય મહારાજે આઠ પ્રભાવકની સળંગાયમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરને આઠમા પ્રભાવકે તરીકે જણાવ્યા છે.

દિવાકરજીના અથોના દૂંક પરિચય અલગ લેખમાં કરાવ્યો છે, તે ત્યાંથી જાણી લેવો. ઐતિહાસિક ઉપલબ્ધ સાધનોના આધારે બહુ જ દૂંકમાં શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરની બીના જણાવી છે. લખ્યજીવો આ મહાપુરુષના પગલે આવી આત્મકલ્યાણ કરે, એ જ હાર્દિક લાખના.

વાદ-પ્રતિવાદનાં ભેદ-પ્રભેદો

લેખક:—મુનિશ્રી પુણ્યવિજયજી (સંવિતપાત્રિક)

વાદ એ વાદી અને પ્રતિવાદી એ બન્નેથી સંબંધ રાખે છે. વાદી અને પ્રતિવાદી એ બન્નેની વચનપ્રવૃત્તિ પરપક્ષનિરાસ અને સ્વ-પક્ષસિદ્ધિ માટે હોય છે. આ ઉદ્દેશથી થતી વચનપ્રવૃત્તિને 'વાદ' કહેવામાં આવે છે. વાદનો પ્રારંભ એ પ્રકારની ઇચ્છાથી ઉદ્ભવે છે. એક વિજયલક્ષ્મીની ઇચ્છાથી અને બીજી તત્ત્વનિશ્ચયની ઇચ્છાથી. આ ઉપરથી વાદી-ઓમાં કેટલાક વિજયલક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા અને કેટલાક તત્ત્વનિશ્ચયની સ્પૃહાવાળા હોય છે. અને એથી 'જિગીયુ' તથા 'તત્ત્વ-નિર્ણય'નીયુ' એમ વાદી-પ્રતિવાદીના બે ભેદો પડે છે. તત્ત્વનિર્ણયનીયુ પણ બે વિભાગોમાં વિભક્ત થાય છે—એક સ્વાત્મતત્ત્વનિર્ણયનીયુ (સ્વ-આત્મામાં તત્ત્વનિર્ણય કરવા ઇચ્છનાર) અને બીજા પરત્વતત્ત્વનિર્ણયનીયુ (પ્રતિ-પક્ષીને તત્ત્વનિર્ણય કરી આપવા ઇચ્છનાર) વંળી પરત્વતત્ત્વનિર્ણયનીયુ પણ બે ભેદોમાં વહેંચી શકાય છે, એક તે ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનવાન્ અર્થાત્ અસર્વજ્ઞ અને બીજા સર્વજ્ઞ. આ પ્રમાણે ગણતરી કરતાં વાદી-પ્રતિવાદીના ચાર ભેદો થાય છે, તે આવી રીતે—

૧ જિગીયુ, ૨ સ્વાત્મમાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ, ૩ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયનીયુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની અને ૪ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્તસર્વજ્ઞ.

આ ચાર પ્રકારના વાદી તથા પ્રતિવાદી ધ્યાન કરીને એક એક વાદી સાથે એક એક પ્રતિવાદીનો વાદ માનતા વાદના જોગ ભેદ પડે છે. તે આવી રીતે—

પ્રથમ જિગીયુ સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

(૧)

જિગીયુ સાથે જિગીયુ ૧, સ્વાત્મમાં તત્ત્વ-નિર્ણયેચ્છુ સાથે જિગીયુ ૨, પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે જિગીયુ ૩, અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્તસર્વજ્ઞ સાથે જિગીયુ ૪.

(૨)

બીજા સ્વાત્મતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુની સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

સ્વાત્મમાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે જિગીયુ ૧, સ્વાત્મમાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે સ્વાત્મમાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ૨, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે સ્વાત્મમાં તત્ત્વ-નિર્ણયેચ્છુ ૩ અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે સ્વાત્મમાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ૪.

(૩)

ત્રીજા પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે સંબંધ રાખતા ચાર ભેદો—

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે જિગીયુ ૧, સ્વાત્મમાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની ૨, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની ૩, અને પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળ-જ્ઞાની સાથે પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપ-શમિક જ્ઞાની ૪.

(૪)

ચોથા પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે સંબંધ રાખતા આર લેહો-પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણય પ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે જિગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણય પ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની ૨, પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની સાથે પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની ૩ અને પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની સાથે પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત કેવળજ્ઞાની. ૪.

આ પ્રમાણે આર આર લેહના આર વર્ગ પાડતાં વાદના સોળ લેહ થવા છતાં પણ પ્રથમ ચતુષ્ક વર્ગમાં બીજો લેહ, દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગમાં પ્રથમ તથા દ્વિતીય એમ બે લેહો અને ચતુર્થ ચતુષ્ક વર્ગમાં ચોથો લેહ એમ કુલ આર લેહો કાઢી નાંખવા બેઠાએ; કેમકે જિગીષુ સાથે સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુનો વાદ હોઈ શકતો નથી, કારણ એ છે કે-સ્વાત્મામાં તત્ત્વ નિર્ણય આહવાવાળો ખુદ જ તત્ત્વજ્ઞાનની તૃવાથી જ્યારે બાકુળ છે, તો પછી તે વિજયલક્ષ્મીની આકાંક્ષા રાખનાર સાથે વાદભૂમિનો સંબંધ ધરાવવા શી રીતે યોગ્ય કહી શકાય? અર્થાત્ ન કહી શકાય. એ માટે પ્રથમ ચતુષ્ક વર્ગનો બીજો લેહ વાદભૂમિથી બહાર છે અને એ જ કારણથી દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગનો પ્રથમ લેહ પણ નિરસ્ત થઈ જાય છે. હવે જ્યાં બન્ને વ્યક્તિઓ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ હોય ત્યાં તે બન્ને પરસ્પર વાદ કરવાને અધિકારી નથી એ સુસ્પષ્ટ છે. એથી દ્વિતીય ચતુષ્ક વર્ગનો બીજો લેહ નીકળી જાય છે. બન્ને કેવળજ્ઞાની-ઓનો વાદ અસંલવ જ હોવાથી ચતુર્થ ચતુષ્ક વર્ગનો ચોથો લેહ પણ બીજો જાય છે. આમ આર લેહો નીકળી જતાં વાદભૂમિકાના બાર પ્રકારો ઘટે છે, તે આવી રીતે—

જિગીષુ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે વાદ-પ્રતિવાદ કરી શકે નહિ, એ સિવાય ત્રણેની ૧ જિગીષુ, ૨ પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાની અને ૩ પરત્વતત્ત્વનિર્ણય-પ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ વાદ-પ્રતિવાદી કરી શકે છે.

સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ જિગીષુ સાથે તેમજ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે વાદ-પ્રતિવાદ કરવાને લાયક નથી. તે સિવાય પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ અથવા સર્વજ્ઞ સાથે વાદ-પ્રતિવાદ કરવાને યોગ્ય છે.

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ, જિગીષુ વિગેરે આરની સાથે વાદ-પ્રતિવાદ કરવાને યોગ્ય છે.

પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે જિગીષુ ૧, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ સાથે પરત્વ તત્ત્વનિર્ણય સર્વજ્ઞ ૨, અને પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ સાથે પરત્વતત્ત્વ-નિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ ૩ એ ત્રણ વાદ-પ્રતિ-વાદના પ્રસંગમાં ઉતરી શકે છે, પણ પરત્વ-તત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે ૫૦ તો ૧૦ પ્ર૦ સર્વજ્ઞ ઉતરી શકે નહિ.

આ પ્રમાણે જિગીષુ સાથે સંબંધ રાખતા ત્રણ લેહો, સ્વાત્મામાં તત્ત્વનિર્ણયેચ્છુની સાથે સંબંધ રાખતા બે લેહો, પરત્વતત્ત્વનિર્ણયેચ્છુ અસર્વજ્ઞ સાથે સંબંધ રાખતા આર લેહો અને- પરત્વતત્ત્વનિર્ણયપ્રવૃત્ત સર્વજ્ઞ સાથે સંબંધ રાખતા ત્રણ લેહો એમ બધા મળી બાર લેહો વાદભૂમિકામાં ઘટે છે.

જે વાદમાં વાદી યા પ્રતિવાદી તરીકે જિગીષુ હોય, તે વાદ મધ્યસ્થ સલાસદો અને સલાપતિના સમક્ષમાં હોવો બેઠાએ, જેથી ઉપદ્રવનો પ્રસંગ ન ઉદ્ભવે. એથી જ જિગી-ષુના વાદને ચતુરંગ (વાદી, પ્રતિવાદી, સમ્ય,

સભાપતિ એ ચારે અંગોથી યુક્ત) જેતાવ-
વામાં આવ્યો છે. જ્યાં વાદી અને પ્રતિવાદી
બન્ને તત્વનિર્ણયીય (સ્વાત્મમાં તત્વનિ-
ર્ણય ઇચ્છનાર અથવા બીજાને નિર્ણયિતતત્વ
જનાવવા આહ્વાન) મળ્યા હોય ત્યાં સહય,
સભાપતિની આવશ્યકતા હોતી નથી; કેમ કે
જ્યાં ખૂદ વાદી-પ્રતિવાદી પોતે જ તત્વનિ-
ર્ણય કરવા યા કરાવવાના ઉમેદવાર છે ત્યાં
કોઈ ઉપદ્રવનો સંભવ હોય જ શાનો કે જેથી
સહય-સભાપતિની જરૂર હોઈ શકે? એટલું
છે કે અગર પરત્વતત્વનિર્ણયીય ક્ષાયોપ-
શમિક જ્ઞાની સામાં પ્રતિવાદીના હૃદયમાં
યથાર્થ રીતે તત્વનિર્ણય ઉપર શંકા ન બેસાડી
શકે, તો તેવા વાદ અવસરે મધ્યસ્થ સભા-
સહોની હાજરી હોવી જરૂરની છે. જે વાદ-
ભૂમિમાં જિગીયુ ન હોય અને સર્વજ્ઞ વાદી
યા પ્રતિવાદી હોય, તો તે સ્થળે સહય સભા-
પતિની જરૂર પડતી નથી. અહીં એક પ્રશ્ન
જિલો થાય છે કે-કોઈ એવો જિગીયુ અથવા
પરત્વતત્વનિર્ણયીય મનુષ્ય હોય અથવા કે જે
સર્વજ્ઞને પણ યુક્તિ-પ્રપંચોથી છતવાની
અથવા તેમને તત્વજ્ઞ જનાવવાની ઇચ્છા
રાખી તેમની સાથે વાદમાં ઉતરે? પરંતુ
સમજવું જોઈએ કે-મોહની દારણતા સીમા
વંચરની છે. વિચિત્ર પ્રકૃતિના માણસોથી
સંસાર ભરેલો છે, તો પછી ઉપર કહ્યો તેવો
કોઈ માણસ નીકળે એમાં અસંભવ જેવું
નથી. સુપ્રસિદ્ધ વાત છે કે-સગવાન મહા-
વીરસ્વામીને છતવા માટે ઇન્દ્રભૂતિ-ગૌતમ
કેવા અહંકારપૂર્ણ આઠગરથી તેમની પાસે
આવ્યા હતા? (પછીથી જો કે પ્રભુની સુદા
અને તેમના મધુર વચનોથી પ્રશાન્ત
થયા. અસ્તુ.)

વાદ-કથા માટે સભાસદો એવા હોવા
જોઈએ કે જેઓ વાદી-પ્રતિવાદીના સિદ્ધાન્તોને

સમજવામાં બહુ કુશળ હોય, તે સિદ્ધાન્તોને
ધારણ કરવામાં બહુ નિપુણ હોય એવા બહુ-
શ્રુત તથા પ્રતિભા, ક્ષમા અને માધ્યસ્થભાવ-
વાળા હોય. આવા સહયો વાદી-પ્રતિવાદી
બંનેની સંમતિપૂર્વક સુકરર કરવામાં આવેલા
હોવા જોઈએ.

સભાસદોનું કર્તવ્ય એ છે કે-વાદસ્થાન
સ્થિર કરવું અને જે વિષય ઉપર વાદકથા
ચલાવવાની હોય તેનો પ્રસ્તાવ, તથા પૂર્વપક્ષ-
ઉત્તરપક્ષનો નિયમ કરવો, તેમજ વાદી-પ્રતિ-
વાદીની પરસ્પર સાધક-બાધક યુક્તિઓના
ગુણ-દૃષ્ટિનું અવધારણ કરવું, વળી સમય
ઉપર ઉચિત રીતે યથાર્થ તત્વને બહેર કરી
કથા બંધ કરાવવી. એ પ્રમાણે કલની ઉદ્-
ઘોષણા કરવી અર્થાત્ વાદી-પ્રતિવાદીના જય
અને પરાજય હોય તે વિષેનું પ્રકટીકરણ કરવું.

વાદને માટે સભાપતિ એવો હોવો જોઈએ
કે જે પ્રજ્ઞાવાન, આજ્ઞેશ્વર અને મધ્યસ્થદષ્ટિ
હોય, પ્રજ્ઞા વગરનો સભાપતિ વાદભૂમિની
અંદર કોઈ પ્રસંગ પર તાત્વિક વિષય પર
બોલવાનું આવી પડે તો શું બોલી શકશે?
એ માટે સભાપતિમાં પ્રથમ શુભ પ્રજ્ઞા અપ-
ક્ષિત છે. આજ્ઞેશ્વરત્વ શુભ પણ સભાપતિમાં
અતિ આવશ્યકતા ધરાવે છે, નહિ તો કદાચિત
કલહ-દ્વિસાદ જિલો થતાં વાદકથાનું પરિણામ
શું આવે? એ જ પ્રમાણે મધ્યસ્થ દષ્ટિ રાખ-
વાનો પણ સ્વભાવ સભાપતિને માટે અતિ
જરૂરનો છે.

સભાપતિનું કર્તવ્ય વાદી, પ્રતિવાદી અને
સભાસદોથી પ્રતિપાદિત, થયેલા પદાર્થોનું
અવધારણ કરવું, વાદમાં કોઈ ઝગદો જિલો
કરે તો તેને અટકાવવો અને વાદ પહેલા
વાદી-પ્રતિવાદીમાં જે પ્રતિજ્ઞા થઈ હોય
અર્થાત્ જે હારે તે વિજેતાનો શિષ્ય થાય એવી

વિષયવિલાસ, ઇન્દ્રિયમગ્નતા, કર્તવ્યહીનતા, માંસલક્ષણ અને પરસ્પરની ઈર્ષ્યાએ એવી તો ઊડી જઈ નાંખી છે કે એ પર સર્વનાશના ઓળા ઉતરે એમાં કંઈ જ નવાઈ નથી. જ્યાં સાસુદાયિક પાપના પુંજ ખરડાય ત્યાં વિનાશના આગમન થાય જ, એમાંથી જેમના દિવસો પાધરા છે તેઓ તો મારા ઉપદેશને અનુસરી થોડા કાળમાં જ આ ધરતીને છોડી જવાના; બાકીના તો અહીં જ ભસ્મીભૂત બનવાના ! કાળની મૂંઝવણમાં એમને કંઈ દિશ સૂઝવાની નહીં ! ભાઈ, ત્હારું દ્વાર ઉપડવાનું જ નથી. વાસુદેવના ભવ જ નિયાળા પર સર્વથા છે. અને એ અધિકારના અંતે નરકગમન એ તો શિલાલેખ સમું નિશ્ચિત છે. એ આત્માને આશિષ ઉદ્ધયમાં ન જ આવી શકે.

ઓ, અરિષ્ટનેમી લગવંત ! આપ સરખાનું જ્ઞાનિધ્ય મળ્યા છતાં જે મારી આ દશા થવાની નહીં છે તો પછી સંતસમાગમ મારે જે લાભો વર્ણવાયા છે તેનો કંઈ અર્થ નથી ને ?

વાસુદેવ કૃષ્ણ ! એવો એકાંત ન પડે. સંતોના પાસા સેવનાર જરૂર કદ્યાણુ સાધે છે. સંતની વાણી કર્મઘંટિન બાળવામાં અગ્નિની ગરજ સારે છે. પણ એ સર્વ ઓછા અને પાતળા કર્મોવાળાને; ગાદ કે નિંકાચિત કર્મ તો ભોગવવાના જ હોય. આત્માએ, એ વેળા હિંમત રાખવી ઘટે. જો આટલું થાય તો એટાપાર. તારે નિરાશ થવાનું કારણ નથી. આવતી ચોવીશીમાં તું પ્રણુ મહારા જેવો તીર્થંકર થનાર છે. એટલું યાદ રાખવાનું કે કપરી તાવણીમાં તપાયા વિના કંચન શુદ્ધ ગણાતું જ નથી.

લગવંત, ભાવી ભાવતી અટલ શક્તિનું સાચું ભાન મને આજની આપ સાથેની લાંબી વાત પરથી થયું, પણ એક યંત્રાનો ઉલ્લે

તો હુલ્લુપણુ નથી લાધ્યો. કર્પિના શ્રાપની વાત સાંભળી હું તેમની સમક્ષ દોડી ગયો અને પુત્રોદ્ધાર થયેલી કદર્થના સંબંધમાં મારી માગી, શાંત થવા તેમજ શ્રાપ પાછો ખેંચવા વિનંતી કરી. પણ તેમણે એક જ જવાબ દીધો કે-તમે બંને ભાઈ સિવાય સારાથે નગરનું દહન કરીશ. એમાં રંચમાત્ર મીન-મેળ નહીં થાય. પ્રભુ ! આ રીતે અમારું મૃત્યુ આશુ કેલાય છે, બીજા બાલુ આવ કેટલાય સમયથી જરાકુમારનો પત્તો નથી ! આપે મારું મૃત્યુ તેના દ્વારા દર્શવિહુ એનો મેળ બેસતો નથી.

કૃષ્ણવાસુદેવ ! જગતમાં જ્ઞાનબળ જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે. એની સંપૂર્ણતા દેવજ્ઞાનમાં થાય છે. દેવલીના કથનમાં રંચમાત્ર ફેર પડતો નથી. દ્વારકામાંથી તું સહીસલામત જઈ શકશે એ જ વાત પુરવાર કરે છે કે તારે દેહ કોઈ અન્ય ધરતી પર પડવાનો છે. એમાં જ ભવિતવ્યતાનો છુપેા સંકેત છે. મહાનુભાવ, ભુજબળ પર અણુનમ રહેવાની વાત વીસારી મૂકી, મેં જે પૂર્વે કહ્યું હતું તે યાદ કર. અગ્રશોચ ન કરતાં, વર્તમાનનો વિચાર કરી, માનવશૃંગવનનું સાર્થકય કયા ઉપાયોવડે થાય એનો જ વિચાર કર. ‘હું એકલો આવ્યો, એકલો જવાનો અને મારું કોઈ નથી.’ એ જ મંત્ર બરાબર સમજ લેવા જેવો છે.

તીર્થંપતિ ! ચતુકુળમાં મોંઘેરા આબૂપણુ સમા લગવાનું નેમિનાથ ! હું આપના ચરણમાં વારંવાર વંદન કરું છું. આપે કહેલ કિમતી સૂત્ર પર જ હવેથી હું નજર ઠેરવીશ.

પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે ‘સમયં મા પમાણ’ એ સૂત્ર પર કેમ ભાર મૂક્યો એ પૂર્વે જોયું તેમ શુગાદિ જિનેશના કાળના ઉદાહરણોથી

સ્વપ્ન સમન્વયું આજે શ્રી નેમિનાથના ઉલ્લેખથી એની વિશેષ પ્રતીતિ થાય છે.

નિયાલું કરી દ્વીપાયન ઋષિ દેવયોનિમાં પહોંચ્યા. વિલંગ્ગજાને પૂર્વલવ ભોયો અને પ્રતિજ્ઞા મુજબ કનક કાગરાવાળી વિષ્ણુની દ્વારામતીને અગ્નિ ચાંપ્યો. એમના આગમન પૂર્વે મદિરાના યથેચ્છ પાનથી લાનભૂલેલા-મર્યાદા મૂઢી કામાંધ ગનેલા યાદવો એક બીજાને ટોટો પીસી રહ્યા હતા. આમ 'દાઝયા પર ડામ' જેવી દશા પ્રવર્તી રહી! નાશભાગ અને શેકકળે મર્યાદા મૂઢી! ત્યાં ચારે બાજુ દાવાનળ લાગ્યો હોય ત્યાં શું ચીજ સાથે લેવાય અને કોણ કોને બેચાવી શકે? ચમરાજની લીપણ લીલા સર્વત્ર વર્તી રહી.

અહા! પેલો રથ પૂર ઝડપે દોડી રહ્યો છે. અરે નગરીના મુખ્ય દ્વારને પણ વટાવી ગયો! અરે પણ પેહું કોણ ઉઘલી પડયું? અને એમાં બેડું છે કોણ?

ઓહ! આ તો ત્રિખંડાધિપતિ કૃષ્ણવાસુદેવ, બાણુમાં બેઠેલા તેમના વડિલ જાતા બળદેવ! ભારતવર્ષમાં જેમની હાક વાગતી હતી એવી બાંધવબેલડી! ઉઘલી પડનાર એમનો સારથિ! એ વરુ ખંખેરી, પુનઃ રથ પર ચઢવા બચ ત્યાં તો અવાજ સંભળાયો:-

સમૂર, કેવલ બે ન જણા જઈ ચક્રો. સારથિનું કલેવર તો આ ભૂમિમાં જ ભસ્મીભૂત થવાનું!!

બાણે પૂર્વનું શૌર્ય સાવ મરી ગયું હોય તેમ ઉભય બાણુઓએ, આ સાંભળ્યું. એક હરક સરખો પાત્ર ન ઉચ્ચાર્યો! રથમાંથી બળદેવે બહાર આવી અશ્વોની લગામ હાથમાં લીધી; અને ધીખતી ધરતીને સમસામ કર્યા!

આનું નામ જ લલિતવ્યતા! વિધિના લેખ તે આ. ખાર થોજનના વિસ્તારવાળી

દ્વારકાનગરી ભેતભેતામાં હતી ન હતી થઈ ગઈ!

રથ વસ્તીવાળો પ્રદેશ છોડી ઘણે દૂર આવી પહોંચ્યો. અરણ્યના આ ભાગમાં ઊંચા વૃક્ષો સિવાય ભાગ્યે જ ખીંચું કંઈ નજરે ચઢતું! વનના પ્રાણીઓ સિવાય કોઈ દેખાતું પણ નહીં.

કૃષ્ણ વાસુદેવે રથ ઊભો રખાવ્યો અને વડિલ બંધુને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે—

લાઇ મરણને તો આધું ઠેલી દીધું પણ તૃપા કપરી લાગી છે માટે કોઇપણ સ્થળેથી પાણી લાવો તો ઠીક થઈ પડે. વાસુદેવ પ્રત્યે અતૂટ પ્રીતિવાળા બળદેવે અશ્વોને છોડી નાંખ્યા અને તરત જ પોતે જળાળી શોધમાં નીકળી પડ્યા. એકાદ વૃક્ષને અડેલી વાસુદેવ પણ પોતાની નજર સામે જે જળી ગયું એનો વિચાર કરતાં આરા પડખે થયા. માંડ થોડી પળો વીતી હશે ત્યાં તો સરસર કરતું એક બાણુ આવી વાસુદેવની છાતીમાં ભોંકાયું!

અરરર, આ કયા પાપીનું કામ છે એમ બોલતા તે બેસ થયા. માનવનો અવાજ સાંભળી તીર કેન્દનાર વ્યક્તિ દોડતી આવી. અને પાસે આવતાં જ વાસુદેવની છાતી લોહીવાળી નિરખી આવી બની ગઈ! હિંમત એકઠી કરી બોલી કે—મોટા ભાઈ, આપ અહીં એકાદી ક્યાંથી? મેં તો ચમકતી આંખ બોધ, કોઈ મૃગણું હશે એમ કલ્પના કરી, નિશાન લીધેલું, મારો અપરાધ માફ કરો. આપના મૃત્યુમાં કારણભૂત બનવા ન પામું એ અર્થે તો ઘર છોડી અરણ્યવાસ સ્વીકાર્યો. આમ છતાં આપ સરખા વડિલના પ્રાણ લેવામાં આખરે હું જ કારણરૂપ બન્યો! આપ એકલા અહીં ક્યાંથી આવી ચઢ્યા એ તો કહો.

ભાઈ, જરાકુમાર તું જરા પણ શોક ન

કરીશ. મને ડગલે પગલે તીર્થપતિ શ્રી નેમી-
શ્વરના વચનની ખાતરી થતી આવી છે. હોણહાર
મિથ્યા નથી થતું એ વાત સો ટકા સાચી પુરવાર
થઈ છે. દ્વારકાના સર્વનાશમાંથી હું ને ગળભદ્ર
માત્ર બે જ જીવતાનીકળી આવ્યા ! જેઓએ
દીક્ષા લીધી એ સર્વ ગયી ગયા. બાકીના
સર્વ-નાના બાળકો સુદ્ધાંત-દ્વીપાયન ઋષિની
દુતાશનીમાં ગળીને ભરમીભૂત બન્યા ! વિધિના
ચોપડે મારા અંત તારા હાથે નિર્માણ થયેલો
એટલે અહીં આવી અત્યો અને યમનો અતિથિ
થયો. આ ગધો કર્મરાજનો ખેલ છે. ભાઈ,
તું તો નિમિત્ત માત્ર છું. શરણુરૂપ એક જ
ધર્મ જ છે. પણ અહીંથી તું સત્વર વિદાય
થઈ જા. પાણી લેવા ગયેલ ગળભદ્ર આવી
પહોંચ્યો અને આ વાત જાણ્યો તો મારા
પ્રત્યેના ગાઢ રનેહને લઈ તને જીવતો નહીં
જવા દે. બનનાર બની ગઈ ! ખેર, તું જલ્દી
આલ્થો જા.

તીર્થપતિના વચનોની અસર વાસુદેવ શ્રી
કૃષ્ણના હૃદયમાં રમતી હતી એટલે જ જરા-
કુમાર ધાતક છતાં ગયી ગયો ! પણ પળો
લીતવા માંડી તેમ તૃપાની પીડાએ જોર ક્યું
અને આયુષ્કેદારી તૂટવા લાગી ! ત્રીજી નરકમાં
જવાતું હોવાથી 'જેવી ગતિ તેવી મતિ' એ
ઉક્તિ અનુસાર પરિણામ બદલાયા ! વિચાર-
સરણીએ પડ્યો લીધો. 'મારા જેવા ત્રણ ખંડનાં
ધણીને, અરે અજોડ મહારથીને એ જરાકુમાર
વીધી નાંજે અને જીવતો જાય ! મારું ધનુષ્ય
ક્યાં ગયું ? મારા હાથમાં આવે તો એક જ
બાણે એને વીધી નાંખું ! હું કોઈ નાનોસુનો
આદમી નથી. હું તો વાસુદેવ. જરાકુમાર
જેવા તો હજારોને ધૂળ ચાટતા કરી નાંખ્યા !'
આવા રોદ્ર ધ્યાનમાં હુંસલો ઊડી ગયો.

ગળભદ્ર પાણી લઈ આવ્યા. એણે વાર-
વાર બાઈને ઓઢાવવા લાગ્યા. જળ પીવા

આગ્રહ કરવા માંડ્યો પણ જવાબ ન મળ્યો.
શળને ખલે નાંખી મહિનાઓ સુધી ભર્યો.
આખરે દેવવચને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો અને
પોતે સાધુ બન્યા.

વર્તમાન સમાચાર.

(૧)

પંજાબ વિહાર.

આચાર્યવર્ધ શ્રીમદ્ વિજયવલ્લભસુરીશ્વરજી
મહારાજ સપરિવાર હુધીયાનાથી વિદાર કરી
મ. સુ. ત્રીજે માર્ગેરજાટલા કે ત્યાં પાંચ છ વરસે
પધારતા હોવાથી શ્રી સંઘમાં અજાણ ઉત્સાહ
હતો. ત્યાં પધારતા તેઓશ્રીને શ્રી સંઘ તથા
અન્ય દિનંદુ, શિષ્ય તથા મુસલમાનો તરફથી જુદા
જુદા ચાર સન્માનપત્ર અર્પણ થયાં હતાં અને
આચાર્ય મહારાજે સંપ વિધે સચોટ ઉપદેશ
આપ્યો હતો. મા. સુ. અગિયારસે આચાર્ય
શ્રીજીએ પોષ સંક્રાન્તિનું નામ સંભળાવી સુંદર
ઉપદેશ આપ્યો હતો અને મ. વ. ત્રીજે અદોથી
વિદાર સભ્યે શ્રીમાત્ દિવાન સાહેબ આદિ અધિ-
કારી વર્ગની હાજરી આકર્ષક હતી.

આચાર્યશ્રીજી દગદગંડો, શુદ્ધિવાન, હુધી-
યાના, ફેલોર આદિ થઈ પો. સુ આદેમે કૃષ્ણવાદી
પધાર્યા ત્યાં લાલા બાણુરામજીની ધર્મપત્નાની ઓળી
પૂરી થઈ તે નિમિત્તે શ્રી નવપદજીનું ઉદ્ઘાપન કર-
વામાં આવ્યું અને નવમીએ વરધોડો ત્રણવવામાં
આવ્યો હતો. અગિયારસના રોજ આચાર્યશ્રીજીએ
બે ત્રણ દગદગની નર-નારીઓની સલાતે રનોત્રાન-
પૂર્વક માધ સંક્રાન્તિનું નામ સંભળાવ્યું હતું અને
બપોરના નવપદજીની પૂજન ધણી જ કાકમાઈથી બાણ-
વવામાં આવી હતી. અદોથી આચાર્યશ્રીજીએ નિરાદર
તરફ વિદાર કર્યો છે.

શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર. (ભાષાંતર)

શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિવિરચિત ધર્માલેખુદય મહાકાવ્ય (અપરનામ શ્રી સંઘપતિ ચરિત્ર) નું આ શુદ્ધ સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર છે. જેનો રચના કાળ સં. ૧૨૬૦ લગભગ છે. આ ગ્રંથની મહામાત્રા વસ્તુપાણે પોતાના હસ્તાક્ષરથી લખેલ પ્રત ખંભાતના પ્રાચીન ભંડારમાં મોજુદ છે.

આ મૂળ ગ્રંથનું ઘણાજ પરિશ્રમપૂર્વક સંશોધન પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના વિદ્વાન સુશિષ્ય સ્વર્ગસ્થ સુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ તથા વિદ્યમાન સાક્ષરવર્ધ સુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે કરી આ સભા તરફથી પ્રગટ કરવા કૃપાની રાહ આજ્ઞા કરી હતી. મૂળ ગ્રંથ પૂર્ણ છપાઈ રહેવા દરમિયાન ભારતીય વિદ્યાલવનને શ્રી ગદ્યાદુરસિદ્ધજી કીર્તિ ગ્રંથમાળાનું ખાતું મુપ્રત યથેક, તે ખાતા તરફથી વિવિધ સાહિત્યના પ્રાકૃત, સંસ્કૃત અનેક ગ્રંથો પ્રકટ થાય છે, તેમના તરફથી આ ગ્રંથ પ્રગટ કરવા સાક્ષરવર્ધ ઇતિહાસવેત્તા શ્રી જિનવિજયજી સાહેબ તરફથી સાક્ષરવર્ધ સુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજને વિનંતિ થઈ. આ ગ્રંથ મૂળ દાબ્યરૂપે ચેટકો સુંદર, વિદ્વાતપૂર્ણ, અતુલ્ય રચનાયુક્ત હોવાથી ભારતીય વિદ્યા લવન સિંધિ ગ્રંથમાળા તરફથી પ્રકાશન થાય તો જૈન સાહિત્યના આ અપૂર્વ ગ્રંથની જેનેતર સાક્ષરો, સાહિત્યકારો, દર્શન શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ, ઇતિહાસવેત્તાઓ, વગેરેમાં જૈન સાહિત્ય માટે અતિ ગૌરવરૂપ થાય તેમ સાક્ષરવર્ધ સુનિરાજ શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજે સભાને જણાવતાં મહારાજશ્રીની તેમ કરવાની આજ્ઞા સ્વીકારી તે મૂળ ગ્રંથ ભારતીય વિદ્યા લવનને મુપ્રત કરેલ છે, જેનું ગુજરાતી ભાષાંતર સભા તરફથી છપાય છે.

જેના પંદર સર્ગોમાં નીચે પ્રમાણે ઐતિહાસિક વર્ણનો અને કથાઓ આવેલ છે. પ્રથમ તીર્થયાત્રા વર્ણન, તેની ઉપયોગી વિધિવિધાન વગેરે, ત્યારબાદ શ્રી નમ્મકદેવ પ્રભુનું સંશ્લિષ્ટ જીવન, ભરત દિગ્વિજયજી બાહુળ્યો મતવર્ણન, શ્રી ચતુર્જય મહાવીરની ઉત્પત્તિ, ભરતનિર્વાણ હકીકત, શ્રી ચતુર્જય મહાત્મ્ય કીર્તન વગેરે નવીન જાણવા જેવી હકીકતો, જન્મસ્વામીનું વિસ્તારપૂર્વક ચરિત્ર, તપ મહાત્મ્ય ઉપર યુગબાહુ ચરિત્ર, દીન અનુકંપા ઉપર શ્રી નેમિનાથ ચરિત્ર, વસુદેવયાત્રાવર્ણન, કૃષ્ણરાજ્ય અને વિજયવર્ણન વસ્તુપાણ સંઘયાત્રા વર્ણન, છેવટે ગ્રંથકર્તાએ પ્રશસ્તિ લખી છે. આ ગ્રંથ સુમારે ચાર્લીસ ફોર્મ કાઉન આઠ પેજમાં, ત્યાર થશે શ્રી ચતુર્જય, શ્રી ગિરનારજી, શ્રી આજુજી વગેરે તીર્થો તથા શ્રી આદિનાથ પ્રભુ નિર્વાણ, તથા વસ્તુપાણ વગેરેના સુંદર દ્રોણો તથા અન્ય સાધનો મળશે તો વિશેષ દ્રોણો સાથે સુંદર ભેરંગી કવર એકેટ, પાકુ બાઈન્ડીંગ, ઉચ્ચ કાગળો ઉપર સુંદર ગુજરાતી અક્ષરોવડે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે. ગ્રંથનો પોણો ભાગ છપાઈ ગયો છે. થોડાક માસમાં પ્રસિદ્ધ થશે. વિશેષ હકીકત હવે પછી. અમુક કોપીઓની અત્યારથી સભા પાસે ગ્રાહકો તરફથી માગણી થઈ છે, જેથી જીજ્ઞાસુઓએ જલદી નામ નોંધાવવા. અમારા પ્રકાશન-સાહિત્ય માટે વિશેષ વિવેચનની જરૂર નથી એ તો જૈન જગતમાં સુપ્રસિદ્ધ છે.

લખો-

શ્રી જૈન આત્મોનંદ સભા-ભાવનગર.

કવિ કેમ થવાય ?

લેખક—મુનિરાજશ્રી કુરંગરવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૧ થી ૪૨)

કવિ થવાનો ત્રીજો પ્રકાર લૌકિક સાધનો છે. બાહ્ય પ્રયત્નોથી-વ્યવહારમાં ઉપયોગમાં લેવાતાં અધ્યયનના ઉપાયોથી કવિત્વ શક્તિ મેળવી શકાય છે. કવિત્વ શક્તિમાં ઉપયોગી બાહ્ય સાધનો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) વ્યાકરણનું અધ્યયન—જેને જે ભાષામાં કવિતાશક્તિ ખીલવવાની અભિલાષા હોય તેને તે ભાષા ઉપર પ્રભુત્વ મેળવવાની પ્રથમ આવશ્યકતા રહે છે. તે તે ભાષા પર કાબૂ અને ભાષાશુદ્ધિનો સમ્પૂર્ણ આધાર વ્યાકરણ પર છે. કવિત્વ કેળવવા માટે વ્યાકરણનું અધ્યયન સૌથી પ્રથમ જરૂરી છે. કેટલાએ સુન્દર કાવ્યો વ્યાકરણના દૂષણોને કારણે મલિન પાટિયા પર ચિત્રેલ મનોહર ચિત્રની જેમ આકર્ષણ કરી શકતા નથી. જેટલે

અંશે વ્યાકરણભૂમિકા શુદ્ધ તેટલે અંશે કાવ્ય-ચિત્ર દીપ્ત છે. કાવ્યપ્રાસાદનો પાયો વ્યાકરણ છે. કાવ્યવૃક્ષમાં વ્યાકરણ ખીજ છે.

(૨) શબ્દકોષનું જ્ઞાન—બુદ્ધાબુદ્ધાભાવો, સિદ્ધસિદ્ધ કલ્પનાઓ, વિધવિધ વર્ણનો કાવ્યમાં-શબ્દમાં ગુથવા માટે શબ્દભંડાર ભરપૂર હોવો જોઈએ. અપૂરું ને અપૂર્ણ શબ્દકોષના સ્વામી કાવ્ય કરતાં અવસરે અટકી રહે છે, તેમનાં આદર્શો અપૂરા રહે છે-જેમ ઓછી મૂડીવાળો લાંબો વેપાર કરતાં અટકે કે નુકશાનીમાં ઉતરે તેમ. કાવ્યના ખંડ ખંડ-કટકા કટકા-ખનાવી જોડેલા કાવ્યો જોતાવેંત જ થીંગડા દીધેલા વસ્ત્રની જેવા લાગે છે. જે કાવ્યમાં શોધી શોધીને શબ્દો ગોઠવ્યા હોય છે તેમાં કૃત્રિમતા જણાય છે. તેમાં સ્વાભા-

વોપનાર વીતરાગને રાગી-દ્રેષી ણનાવી, તેમને હલકા પાડવાનું કલંક માથે વહોરે છે, કારણ કે વીતરાગની વાણી તથા વર્તનમાં ક્ષાય-વિષયનો અંશ પણ હોતો નથી.

વિષયાસક્તિ સિવાય રાગ-દ્રેષનો આદર થઈ શકતો જ નથી; કારણ કે રાગ-દ્રેષ જ વિષયાસક્તિનું કારણ છે.

છતાં-અછતાં અવશુદ્ધિ સાંભળીને કે જોઈને ઉપેક્ષા અથવા તો સમભાવ રાખવો તે સમજી-ડાહ્યા જ્ઞાની પુરુષોનું લક્ષણ છે, અને અણગમો કે તિરસ્કાર થવો તે અજ્ઞાની-મૂઠ્ઠાવોનું લક્ષણ છે.

તીવ્ર રુચિ અને ઇચ્છાપૂર્વક અવશુદ્ધિનો આદર કરીને માનેહું મુખ, શાંતિ તથા આનંદ મેળવવો અને જનતામાં તેનો અનાદર જતાવી તિરસ્કાર કરવો તે એક પ્રકારની કૃતમતા જ કહી શકાય.

માનવીને અવશુદ્ધિ કહેવડાવવું પસંદ નથી છતાં અવશુદ્ધિનો આશ્રય છોડવો ગમતો નથી.

નિરપરાધી તથા શુદ્ધિ કહેવડાવવા અજ્ઞાની વિષયાસક્ત માનવીની ખુશામદ કરી જેટલી તાબેદારી ઉઠાવવી પડે છે તેટલી જો પ્રભુની ઉદાવવામાં આવે તો સાચા નિરપરાધી થી આત્મિક શુભ મેળવી શકે છે.

વિચારશ્રેણી.

લેખક—આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસરિણ મહારાજ.

માણસને જીવવાને અન્ન તથા આરોગ્યતા આ બેની તો અત્યંત આવશ્યકતા છે; મહાન અને વસ્ત્રની પણ કાંઈક જરૂરત રહે છે, છતાં બે તે બે વસ્તુ ન મળે તો પણ જીવી શકે છે. ખાકી તો વિષયો જેવી કોઈપણ વસ્તુની જરૂરત માનવજીવનમાં જીવવાને પડતી નથી, વિષયપોષક સાધન વગર માણસ જીવી શકે છે.

શરીરના વિકાસ માનવી માત્રને અણગમો ઉત્પન્ન કરે છે અને તેને કાઢવાને માનવી અનેક પ્રકારના ઉપચારો કરે છે; પણ માનસિક વિકાસથી તો કોઈને પણ અણગમો થતો નથી; તેમજ તેને કાઢવાને કોઈપણ પ્રયાસ કરતું નથી, ઊલટા વિકાસ પોષવા તેવા સાધન તથા સંયોગને જોઈ છે. કદાચ અનુકૂળતા મળવાથી વિકાસને પુષ્ટિ મળે છે તો અત્યંત રાજ થાય છે એ જ આત્મિક ગુણવિનાશનું લક્ષણ છે; કારણ કે વિકાસને વિકાસજ આત્મિક ગુણનો વિનાશક છે માટે જ વિકારપોષક સાધનોથી મહાપુરુષો સુકા હોય છે.

બીબ્બની કૃપા તથા સ્નેહની આહતા સહુ કોઈને રહે છે; કારણ કે તેઓ પ્રશંસા તથા ક્ષુદ્ર વાસનાના લોભી હોય છે એટલે ધનથી તથા પુશામદથી બીબ્બને પ્રસન્ન રાખે છે જેથી કરી બીબ્બનો તેના ઉપર મહેરબાનીથી તથા સ્નેહથી તેવા અછતા પણ ગુણો ગાય છે જેને સાંભળીને પોતે રાજ થાય છે એ જ મોટી અજ્ઞાનતા છે.

હુનિયામાં કહેવાતા વિદ્વાનોની પ્રશંસા સાંભળીને કુલાય તે તો કાંઈ હુનિયાને ગમે પણ મૂર્ખાઓની પ્રશંસા સાંભળીને ગર્વીષ્ઠ બનનારાઓને તો ડાહી હુનિયા મૂર્ખાઓના સરદાર જ માને છે.

બાણો, પુષ્કળ બાણો, બાણવું તે તમારે ધર્મ છે; પણ એવું ન બાણશો કે જેથી તમારું અકલ્યાણ થાય.

સર્વથા ભાવશૂન્ય કેવળ બહારનો બ્યવહાર લોહાના કડાને સોનાનો ઢાળ અઢાવવા જેવો છે. પરિણામે લોહાની કિંમત ઉપર પણ સોનાની ન મળે, ગમાર ભલે સોનાની કિંમત આપી ગરીબે પણ સરાફ તો કસીને, કાપીને અને દેવતામાં નાંખીને પરીક્ષા કરી લોહાની જ કિંમત આકે. -

આત્માનો અપકાર કરીને પરોપકાર થઈ શકતો જ નથી. બે આત્માનો અપકાર કરીને પણ પરોપકાર કરવાની માન્યતા હોય તો તે ક્ષુદ્ર સ્વાર્થગર્ભિત મિથ્યા ભ્રમણા જ છે.

અજ્ઞાની જનતામાં નિરપરાધી બનવા પ્રભુની દૃષ્ટિમાં સાપરાધી બનવું તે આત્માની અધોગતિનું લક્ષણ છે. -

અજ્ઞાની જનતાના આદરથી પોતાને કુલકૃત્ય માનનાર પ્રભુનો માર્ગ ભૂલે છે. -

રાગ-દ્વેષમાં રસ પડતો હોય તો વીતરાગ બનવાની હાંશ રાખશો નહીં.

વીતરાગની સંમતિ ગંતાવી કષાય-વિષયને

નય-પ્રમાણ-સ્યાદ્વાદ વચ્ચેનો સંબંધ અને અંતર

લેખક:—સુનિશ્ચી પુણ્યવિજયજી (સંવિગ્નપાક્ષિક)

[નવો પૂર્વે પ્રગટ થતાં જૈન સાહિત્ય-સંશોધકના ત્રીજા ખંડના પ્રથમ અંકમાં પં. સુખલાલજીએ ન્યાયાવતારના જે પદોનું પ્રશ્નોત્તરપૂર્વક વિશદ સ્પષ્ટીકરણ કરેલું. જેના વિષે ખુબ યોગ્ય જ્ઞાત હશે. સદર લેખ અતીવ સમજવા યોગ્ય ઉપયોગી જાણાયથી અત્ર તેનો અક્ષરશઃ ઉતારો આપવામાં આવ્યો છે. ફેર માત્ર ત્યાં જે પદો અનંતર છે; જ્યાં અત્ર તે છટા કરી મૂકવામાં આવ્યા છે. ત્રિમાસિકના વિદ્વાન સંપાદકે આના સંબંધમાં

એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે કે—“ જે સ્પષ્ટીકરણ સ્લોક ૨૯-૩૦ ના વિવેચનમાં કરવામાં આવ્યું છે તે તો અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે અદ્વિતીય અને અનન્યજ્ઞાત જેવું છે.” આ ઉપરથી પ્રસ્તુત લેખની મહત્વતા આ વિષયના જ્ઞાતા વિદ્વાન મહાશયોને જણાઈ આવશે. પુણ્યવિજયજી-સંવિગ્નપાક્ષિક.]
અનેકાન્તાત્મકં વસ્તુ, ગોચરઃ સર્વસંવિદ્મહ ।
અકદેશવિશિષ્ટોઽર્થો, નયસ્ય વિષયો મતઃ ॥૨૧॥
(ન્યાયાવતાર)

પૂર્ણ પ્રબોધ પ્રકટે પ્રમીલા પલાય,
અન્દ્રોદયે સકલ તાપ પ્રશાન્ત ધાય;
સૂર્યોદયે તિમિર જોર વિનાશ પામે.
પુણ્યોદયે કેલુપ કંઠમપ નાશ પામે ॥૧॥
(વસંતતિલકા)

જો પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે પાદપૂર્તિઓ જનાવતાં વિશિષ્ટ શક્તિ ખીલે છે. પાદપૂર્તિ કરવામાં અતિશય કુશલ સિદ્ધહસ્ત કવિ મહામહોપાધ્યાય શ્રી મેઘવિજયજી ગણી સત્તરમી શતાબ્દમાં થયા છે. તેઓશ્રીએ કવિ કાલિદાસના મેઘદૂતની, માઘકવિના શિશુપાલ વધની, શ્રી હર્ષના નૈપધની એમ અનેક કાવ્યોની પાદપૂર્તિ કરી અનેક વિશિષ્ટ કાવ્યોનું સર્જન કરેલ છે. પાદપૂર્તિ કરવામાં તેઓશ્રીનું અજોડ સ્થાન છે.

સ્વતંત્ર કાવ્યની રચના—જે કાવ્ય વાંચતાની સાથે હૃદયમાં રમી રહે, જેના ભાવો ભૂલ્યા ભૂલાય નહિ એવી કૃતિઓ પણ વિશિષ્ટ કવિઓ શરુઆતથી જ કરે છે. ભકિતરસથી આત્માને રંગી દેતા કાવ્યની નૈસર્ગિક કૃતિના નમૂના આ પ્રમાણે છે.

“દેખી મૂર્તિ અજિત જિનની નેત્ર મારાં ઠરે છે,
ને આ હંથું ફરી ફરી પ્રભુ ધ્યાન તેનું ધરે છે;
આત્મા મારે પ્રભુ તુજ કને આવવા ઉદ્દસે છે,
આપો એવું બળ હૃદયમાં માહરી આશ એ છે”
(મંદાકાન્તા)

પ્રભાત વર્ણન કરતાં ઘોટાહકર પણ સ્વ-તંત્ર કાવ્યોમાં ઉદાત્ત કલ્પના ને ભાવો જુએ છે, તેનું એકાદ ઉદાહરણ જુઓ—

“કોટિ દીપતણા પ્રકાશબળથી,
તારાતણા તેજથી,
સ્વર્ગ-ગાતણી શુભતાયદ્રી અને,
નક્ષત્રના નાથથી;
જે ન ક્વાન્તં થતું પ્રશાન્ત ઘડીએ,
તે કેવું પ્રાતાઃસમે,
આ જો આગમ સાંભળી રવિતણું,
સંતરત સે’ને શમે. ॥
(શાર્દૂલ)

જો પ્રમાણે પ્રયત્નથી પ્રસિદ્ધ પ્રથમ કોટિના કવિઓ નીચે છે.
(આણ)

અર્થાત્—“અનેક ધર્માત્મક વસ્તુ એ સર્વ સંવેદનનો—પ્રમાણનો વિષય મનાય છે અને એક દેશ-અંશ સહિત વસ્તુ એ નયનો વિષય મનાય છે. ૨૬.

પ્ર૦ પ્રમાણનો વિષય થનારી વસ્તુઓ કરતાં નયનો વિષય થનારી વસ્તુઓ શું તદ્દન બુદ્ધી હોય છે, કે જેથી પ્રમાણ અને નયના વિષયને તદ્દન બુદ્ધો બુદ્ધો બતાવી શકાય ?

ઉ૦ ના, એક બીજાથી બુદ્ધ એવા વસ્તુ-ઓના કોઈ એ વિભાગ નથી કે જેમાંથી એક વિભાગ પ્રમાણનો વિષય બને અને બીજો વિભાગ નયનો વિષય બને.

પ્ર૦ જો પ્રમાણ અને નયનો વિષય થનાર વસ્તુ એક જ હોય તો પછી બન્નેનો વિષય-લેદ કેવી રીતે ?

ઉ૦ વસ્તુ ભણે એક જ હોય પણ જ્યારે તે વસ્તુ અસુક વિશેષતાદ્વારા અર્થાત્ અસુક વિશેષ ધર્મોની પ્રધાનતા છતાં અખંડિતપણે ભણે છે ત્યારે તે અનેક ધર્માત્મક વિષય કહેવાય છે; પરંતુ જ્યારે તે જ વસ્તુમાંથી કોઈ એક અંશ છૂટો પડી પ્રધાનપણે ભણે છે ત્યારે તે એક અંશ-વિશિષ્ટ વિષય કહેવાય છે. આ વાત દાખલાથી સ્પષ્ટ કરીએ. આંખ સામે કોઈ એક ઘોડો આવે ત્યારે અસુક આકાર, અસુક કદ અને અસુક રંગ એ એની વિશેષતાઓ પ્રધાનપણે ભણે છે. પણ તે વખતે એ વિશેષતાઓની પ્રધાનતા છતાં અભિન્નરૂપે અન્ય વિશેષતાઓ સહિત સમગ્ર ઘોડો જ આકૃષ્ટજ્ઞાનનો વિષય બને છે. તે વખતે કાંઈ તેની અસુક વિશેષતાઓ બીજી વિશેષતાઓ કરતાં છૂટી પડી ભાસતી નથી કે ઘોડારૂપ અખંડ પદાર્થમાંથી આકારાદિ તેની વિશેષતાઓ પણ તદ્દન ભિન્નપણે ભાસતી નથી. માત્ર અસુક વિશેષતાઓદ્વારા તે આજો

ઘોડો જ અખંડપણે આંખનો વિષય બને છે. એ જ પ્રમાણનો વિષય થવાની રીત છે. પ્રમાણના વિષય થયેલ એ ઘોડાનું જ્ઞાન જ્યારે બીજાને શબ્દદ્વારા કરાવવું હોય ત્યારે તે ઘોડાની અસુક વિશેષતાઓ બીજી વિશેષતાઓ કરતાં બુદ્ધિદ્વારા છૂટી પાડી વક્તા કહે છે કે—આ ઘોડો લાલ છે, ઊંચો છે કે અસુક આકારનો છે. તે વખતે વક્તાના બૌદ્ધિક વ્યાપારમાં કે શ્રોતાની જ્ઞાનક્રિયામાં ઘોડો ભાસમાન છતાં તે માત્ર ગૌણ હોય છે, અને તેની વિશેષતાઓ જે બીજી વિશેષતાઓ કરતાં બુદ્ધી પાડી કહેવામાં આવે છે, તે જ મુખ્ય હોય છે. તેથી જ એ વખતે જ્ઞાનનો વિષય બનતો ઘોડો અસુક અંશ વિશિષ્ટ વિષય બને છે, એ જ વિનયનો વ્યય થવાની રીત છે.

આ વક્તવ્યને બીજા શબ્દોમાં—દૂકમાં એ રીતે પણ કહી શકાય કે—ભાનમાં અસુક વિશેષતાઓ છતાં પ્રધાનતા છતાં જ્યારે ઉદ્દેશ્ય અને વિષેયના વિભાગ સિંધાયજ વસ્તુ ભાસ-માન થાય ત્યારે તે પ્રમાણનો વિષય અને જ્યારે વસ્તુ ઉદ્દેશ્ય-વિષેયના વિભાગપૂર્વક ભાસમાન થાય ત્યારે તે નયનો વિષય. આ રીતે વસ્તુ એક જ છતાં તેના ભાનની રીત બુદ્ધી બુદ્ધી હોવાથી પ્રમાણ અને નયમાં તેનો વિષયલેદ સ્પષ્ટ છે.

પ્ર૦ પ્રમાણની પેઠે નય પણ જો જ્ઞાન જ હોય તો એમાં તફાવત શો ?

ઉ૦ ઇન્દ્રિયોની મદદથી કે મદદ સિવાયજ ઉત્પન્ન થયેલું જ્ઞાન જ્યારે કોઈ વસ્તુને યથાર્થ-પણે પ્રકાશિત કરે છે ત્યારે તે પ્રમાણ કહે-વાય છે અને પ્રમાણદ્વારા પ્રકાશિત થયેલી વસ્તુને શબ્દદ્વારા બીજાને જણાવવા માટે તે વસ્તુના વિષયમાં જે માનસિક વિચારક્રિયા થાય છે તે નય. અર્થાત્ શબ્દમાં ઉતારાતી કે ઉતારવા લાયક જે (વચન) ક્રિયા તે

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતિક ૫૪ ૭૮ થી શરૂ.)

હવે ગુરૂમહારાજે આ જાલ મુનિપુંજવમાં આચાર્યપદની યોગ્યતા નિહાળી ૧૯૬૬ ના અક્ષય કૃત્તીયાના અક્ષય દિવસે જાલ મુનીશ્વરને આચાર્યપદથી અલંકૃત કરી એમને જૈન શાસનની અક્ષય સેવા કરવાનો અપૂર્વ

અવસર આપે છે. સોમચંદ્ર મુનિ મટી આચાર્ય થયા. જૈન શાસનના જોતાજ ગાદશાહ જાન્યા.

૪

પ્રતિબોધ.

આ વખતે ગુજરાતમાં મહાપ્રતાપી સિદ્ધરાજ જયસિંહનું સામ્રાજ્ય હતું. સિદ્ધરાજ જયસિંહ વિદ્યાનુરાગી હતા, અને પંડિતોને સારું સરકાર-

કે.આ. શ્રી જયસિંહચરિત્રકૃત કુમારપાત્ર ચરિત્રમાં આચાર્ય પદથી માટેની તિથી મહાશુદ્ધિ બીજ અને ગુરવાર આપેલ છે. ૧૯૬૨ માં આચાર્ય પદથી યર્ષ એવો ઉલ્લેખ પણ મળે છે. આવી જ રીતે બીજા બીજા ગ્રંથોમાં જેમકે દીક્ષાના સંવતમાં પણ ફેર જોવાય આવે છે, દીક્ષા ૧૧૫૦ માં થઈ છે એમ કેટલે સ્થળે ઉલ્લેખ મળે છે તેમજ કેટલે સ્થળે ૧૧૫૪ માં દીક્ષા થઈ એમ પણ મળે છે.

૧ પ્રભાવક ચરિત્રમાં ઉલ્લેખ મળે છે કે આ આચાર્ય પદથીને દિવસે જ તેમનાં માતા પાદ્મીદેવી દીક્ષા સ્વીકારે છે, એટલું જ નહિ કિન્તુ હેમચંદ્રચરિત્ર ગુરુજીને વિનંતિ કરી પ્રવર્તિની પદ અપાવે છે અને શ્રી સંઘ સમક્ષ સિદ્ધામ્ન પદ બેસવાની રજા અપાવે છે.

નય અને એનો પુરોગામી (જ્ઞાન)-વ્યાપાર તે પ્રમાણુ. આ ઉપરાંત નય અને પ્રમાણુનું અંતર એક જો છે કે નયજ્ઞાન તે પ્રમાણુ-જ્ઞાનના અંશરૂપે છે અને પ્રમાણુજ્ઞાન તે નયજ્ઞાનના અંશી કે સમૂહરૂપે છે, કારણ કે પ્રમાણુ વ્યાપારમાંથી જ નયવ્યાપારની ધારાઓ પ્રગટે છે.

પ્ર. પ્રમાણુ અને નય શબ્દની વ્યુત્પત્તિ જતાવી તેનો અર્થભેદ સ્પષ્ટ કરો.

ઉ. પ્ર + માન = (જે જ્ઞાનરૂપે પ્ર-અભા-ન્તપણે વસ્તુનું) માન-પ્રકાશન (નિર્ણય) થાય તે) પ્રમાણુ. ની + અ (ની-પ્રમાણુ-દ્વારા જાણેલી વસ્તુને બીજાની અર્થાત્ શ્રોતાની

બુદ્ધિમાં પહોંચાડવાની-ક્રિયા. અ-કરનાર વક્તાનો માનસિક વ્યાપાર તે) નય.

પ્ર. જૈન ન્યાય ગ્રંથોની જેમ જૈનેતર ન્યાય ગ્રંથોમાં નય વિષે મીમાંસા છે કે નહિ?

ઉ. નથી. જો કે જૈન અને જૈનેતર જાનેતર તર્કગ્રંથોમાં મીમાંસા છે છતાં નયને પ્રમાણુથી છૂટો પાડી તેના ઉપર સ્પષ્ટ અને વિસ્તૃત મીમાંસા તો માત્ર જૈનોએ જ કરી છે.

આ રીતે નય અને પ્રમાણુના વિષય ઉપર પ્રકાશ પાડનારા ૨૮ ગાં પદ્યનું સંગ્રહી-કરણુ છે.

(ચાહુ)

સન્માન આપતો હતો. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિય
જાલાતથી વિદ્વાન કરી પાઠણ પધાર્યા છે.
એક વાર સૂરિય મહારાજ બહાર જતા હતા
અને સિદ્ધરાજ નયસિદ્ધ સ્વવાડીએ નીકળ્યો
હતો, ત્યાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિય જાનરમાં એક
બાણ બિલા રહ્યો. સિદ્ધરાજની નજર શ્રી હેમ-
ચંદ્રસૂરિય ઉપર પડી. યુવાન, બ્રહ્મતેજ, જ્ઞાન-
તેજ અને સંયમતેજથી દીપતા આ રૂપાળા
જૈનાચાર્યને એણે પ્રેમથી પૂછ્યું: આપને શું
ભેદ છે ? શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યેણે વિતા
સંકેતે કહ્યું, “હે સિદ્ધરાજ, શંકા વિના જન-
રાજને આગળ ચલાવ, દિગ્ગજે ભલે ત્રાસ
પામે પણ તેથી શું ? કારણ કે પૃથ્વીને તો
તું જ ધારણ કરી રહ્યો છે. ” (પ્રભાવક ચરિત્ર).

સિદ્ધરાજને આ વચનો અમૃત જેવાં મીઠાં
મધુર લાગ્યાં. એને એમ થયું, આ અમૃતવાણી
હું સદાયે પીધા જ કરું. તે જ વખતે એણે
આ પ્રભાવિક સૂરિય મહારાજને વિનંતિ કરી.
આપ રાજ દરબારમાં મધ્યાહ્ન
સમયે “મને પ્રસાદ પમાડવા આવજો. ”

આ પછી સિદ્ધરાજ માલવ પ્રદેસ ઉપર
ચઢાઈ લઈ જાય છે. ત્યાંથી છત્તીને પાછા
આવ્યા પછી રાજદરબારમાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિય
મહારાજ પધાર્યા છે અને એ જ મીઠી મધુરી
વાણીથી અમૃત વર્ષાવર્ષા એ સૂરિય મહારાજે
કહ્યું, “હે કામધેનુ ! તું તારા જોમય રસથી
ભૂમિને ડીપી ઢાકડ, હે રતનાકર ! તું મેતીયો-
થી સ્વસ્તિક પૂરી છે, હે ચંદ્રમા ! તું પૂર્ણ
કુંભ જાની વા, હે દિગ્ગજેસમ ! પોતાનાં કર-
સૂંઢ મીઠા કરી કલ્પવૃક્ષના પત્રો લઈને તોરણો
જનાંવા, કારણ કે, સિદ્ધરાજ પૃથ્વીને છત્તીને
આપે છે. ” રૂપાની વંદની જેવા મીઠા અ-
વારના શ્રવણથી આ અમૃતવાણી સાંભળી
આખી રાજસભા, વિદ્વદ્વૃન્દ અને શુદ્ધ મહારાજ

પણ ચમક્યા. બધાને એમ થયું, કોડવું
સિદ્ધરાજે આ સુરિયગરમાં સામર્થ્ય, પ્રસાદ,
પ્રતિભા અને મેધાના વિદ્યુત ચમકારા ભોજ્યા,
એ અંજલ્યો અને સૂરિયને રાજ રાજસભામાં
પધારવા સાદર સપ્રેમ નિમંત્રણ આપ્યું.

પછી તો સિદ્ધરાજ નયસિદ્ધની વિનંતિથી
આચાર્યશ્રીએ સિદ્ધહેમ મહાવ્યાકરણ બનાવ્યું.
રાત્રીએ હાથીની અંબાડી ઉપર એને ચઢાવી
નગરમાં ઉત્સવપૂર્વક ફેરવી રાજભંડારમાં
પધરાવ્યું. અને તેની સેંકડો, ફહલરો નકડો
કરાવી નૂતન વ્યાકરણનું પઠન પાઠન ચાલુ
કરાવ્યું. પંડિતોની સભામાં વ્યાકરણની કસોટી
થઈ. કાશ્મીરમાં સરસ્વતી દેવીએ પણ એને
આશીર્વાદ આપી વિદ્રહમાન્ય કરાવ્યું. શુર્ગર
સામ્રાજ્ય પંડિત જાન્યું. શુન્દરાતના આ સપુત્ર
શુન્દરાતમાં વિદ્વાનો, પંડિતો પાકે છે એમ
હિન્દલરમાં પ્રસિદ્ધ કરાવ્યું. હિન્દસરમાં
આવા મહાવૈયાકરણી ખીન્દ નથી પાક્યા.
શબ્દાનુશાસન, લિંગાનુશાસન, છંદાનુશાસન,
કાવ્યાનુશાસન સ્વયંસેવ જાનાવ્યા. સિદ્ધહેમની
લઘુટીકા, બૃહદ્ ટીકા, બૃહદ્વ્યાસ પણ પોતે
જ બનાવ્યા. વ્યાકરણના પઠન માટે એક મોટી
સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપવામાં આવી. ‘કાકેલ’
નામના કાચસ્થ વિદ્વાનને એનો સુખ્ય અધ્યા-
પક બતાવ્યો.

એક જ વર્ષમાં સવા લાખ સંસ્કૃતપ્રમાણ

૧ જગુસો દ્વિતીયાએ પાસે નયુ વર્ષ સુધી
એની નકસો કરાવવામાં આવી છે.

આ મહા વ્યાકરણ નવું બનાવવાવાતું ખાસ
કારણ એ જાન્યું કે ત્યારે મહારાજ સિદ્ધરાજ માલવાને
છત્તી ધારા નગરીમાં ગયો ત્યારે રાજના સરસ્વતી
જાંઘરમાં ભોજ વ્યાકરણ ભોજ નેમન ખીન્દ પણ
સાદિત્વ અને ચમકારવા પ્રથો ભોજા. એને એ જ
વખતે એમ થયું કે શક્તિ અને પદમાં શુન્દરાત

શ્રી પ્રભુ મહાવીરે પ્રરૂપેલ ધર્મની સર્વદેશીયતા.

Universality of Lord Mahavir's Teaching.

શ્રી પ્રભુ મહાવીરે અધ્યાત્મવાદમાં અહિંસાનો અને જ્ઞાનવાદમાં અનેકાંતનો જે ધર્મ જાતાવ્યો છે તે ધર્મ એક દેશ, એક કાળ, એક પ્રજા, એક જાત કે એક સંપ્રદાય માટે નથી, પણ સર્વ દેશ, સર્વ કાળ અને સર્વ પ્રજા માટે છે. તેમાં વર્ણનો કે જાતિનો ભેદભાવ નથી પ્રભુએ અહિંસાને બે પ્રકારે જાતાવેલ છે. કોઈ પણ પ્રાણીનો વધ મન વચન કે કાયાથી ન થઈ જાય તેવી સતત વ્યવસ્થા રાખવી એ એક અહિંસાનો નિષેધાત્મક (negative) પ્રકાર છે.

સર્વ પ્રાણીઓ તરફ મૈત્રીભાવ અને અનુકંપાભાવ રાખવો તે અહિંસાનો વિધિઆત્મક (positive) પ્રકાર છે.

પ્રભુનો ખરો ભક્ત બીજા મનુષ્ય તરફ અને કોઈ પણ પ્રાણી તરફ દ્રેષ કરશે નહિ. કોઈ તેને ઇર્ષા કરે તો તેના તરફ તેને દયાભાવ આવશે. આ સંબંધમાં ચંડકાશીયા નાગનો પ્રસંગ શાસ્ત્રમાં જણાવેલો છે. ક્ષમા આધ્યાત્મિક ગુણ છે, તેનો અર્થ હીનતા કે કાયરતા નથી. ક્ષમા ખરા વીરને શોભે છે. પ્રભુના ભક્તો ખરા

પંચાંગપૂર્ણ વ્યાકરણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ રચ્યું. રાજા તથા પોતાના નામના સ્મરણરૂપ વ્યાકરણનું નામ શ્રી સિદ્ધહૈમ રાખ્યું.

વિજયી થયું છે તો સાહસ અને સંસ્કારમાં પણ તે અનિત જનવું જોઈએ. યુદ્ધ પાટલુ આવ્યા પછી રાજસભામાં એ પ્રધરનો નિદાણી તેને પ્રજલ અભિલાષા થઈ કે શું ગુજરાતમાં કોઈ જોવો પડેલ કે વિદ્વાન નથી કે નવું સુંદર મહાવ્યાકરણ જનાવે. વિદ્યમાન વ્યાકરણથી પણ વધી જાય તેવું અભૂત, સરલ અને અર્થગંભીર વ્યાકરણ જનાવે. રાજાએ પોતાની રાજસભામાં તપાસ કરાવી છે. આખરે એની નજર નવયુવાન તેજસ્વી જૈનાચાર્ય ઉપર ફરી છે, એના મંત્રીઓ અને પડિતોની નજર પણ ભ્રમતા સુધી સમા નવીન આવેલ જૈનાચાર્ય ઉપર ફરી છે. આખરે રાજાની વિનંતિથી શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજીએ મહાભારત કાષ્ઠ ઉદાહરણ છે અને સાંગોપાંગ પાર ઉતાર્યું છે. આ એક જ મહાન વ્યાકરણ જનાવી શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજીએ ગુજરાતને પડિતો અને વિદ્વાનોની સભામાં ગૌરવવન્તુ ઉજાત રચાન અપાવ્યું છે. અવાવધિ ભારતમાં આવું બીજું વ્યાકરણ જન્યું જન્યું નથી.

વ્યાકરણને સંપૂર્ણ છપાવે, નવી પદ્ધતિથી છપાવે, લઘુન્યાસ, બૃહન્યાસ, લઘુટીકા, બૃહત્તીકા છપાવે. તેને સરતામાં સરવું આપે તેમજ આ મંથના અંગે ભૂત સાહિત્યનું પણ સુંદર રીતે પ્રકાશન કરી અર્ધ મૂલ્યે જનતાને મહેતે તેમ કરે. આ મહાન વ્યાકરણ ઉપર નવી ટીકા રચવા કરતાં જે છે તેને જ સુંદર રીતે પ્રકાશમાં મૂકવાની જરૂર છે. નવી નવી ટીકાઓ કરી મંથને વધુ કિલ્લટ કે જટીલ બનાવવાની જરૂર નથી. મારા મત મત મુજબ તો નવી ટીકાઓ બનાવી આપણે મંથના ગૌરવમાં ક્ષતિ પડેલોચીયે છીએ. સરિશ્વમહારાજે કયાંય ક્ષતિ કે અપૂર્ણતા નથી રાખી પછી નવી ટીકાઓ રચી આપણે શું નવું કરવાના છીએ? ખરેખરી સેવા તો એમાં જ રહી છે કે આ મહાવ્યાકરણને આપણે પ્રકાશન કરી તેના અભ્યાસીઓ વધે, અભ્યાસમાં લોકરૂચી જાગે તેવો પ્રયત્ન કરીએ. હાં એટલું જરૂર કરો કે બૃહન્યાસ જે પૂર્ણ નથી મળતો તેની નીચે ફૂટનોટમાં જરૂરી ભૂત્રાસા કે પૂર્તિ ઉમેરવી પડે, કયાંક અર્થગંભીરને નીચે ફૂટનોટ આપી સરજ કરી ચકાવ. બાકી નવો ટીકા, નવા ન્યાસ એવા કયાની જરૂર નથી. આટલું સદા સરલ જાવે જ લખ્યું છે. કોઈના ઉપર આક્ષેપ કરવાનો ધરદો નથી. માત્ર મારો પોતાનો અંગે મત જ અહીં દર્શાવ્યો છે.

વર્તમાન જૈનસંપત્તિ ફરજ છે કે, આ મહાન

સૈનિકો છે, પણ તે સૈનિકો બીજાના દેશો
જીતવા કે બીજાને લૂંટવા માટે નથી. તેઓનું
યુદ્ધ કામ, કોષ, રાગ-દ્રેષ આદિ અંતરના શત્રુ-
ઓને જીતવા માટે છે.

બહારના યુદ્ધથી શું વળવાનું છે? માટે
આંતરિક યુદ્ધ કરો. આત્માથી આત્માને જીતતાં
સુખ પામી શકશો. આત્મ સતત અંતરંગ યુદ્ધ
કરતાં છતાં પ્રભુને માથે ઝડેલા સંયમી પુરુષ
શાંત દાંત ધીર સ્વભાવના હોય છે.

પ્રભુના ધર્મમાં રાજ્યખટપટને જોઈએ
અવકાશ છે. સમાજ અને ધર્મના ઉદાર, વિકાસ
અને સંરક્ષણ માટે વસ્તુપાળ તેજપાળ જેવા
કેટલાક મહાન રાજદારી પુરુષો પ્રભુના શાસ-
નમાં થયા છે, પણ આ એક ગૌણ માર્ગ છે.
જગતમાં શાંતિ સ્થાપવાને પ્રભુએ તો પ્રત્યેક
બક્તિની અંતર વૃત્તિની સુધારણા ઉપર ભાર
મૂક્યો છે. પ્રભુએ તો આ આદર્શ ઉપર જ
જગતની સુવ્યવસ્થાને સ્થાપેલ છે. તેના શાસ-
નમાં જાણી અને સંયમીનિ-સુખ્ય સ્થાન છે.
આપણી જેમ દરેક પ્રાણીને સુખ દુઃખ થાય
છે, બીજાના સારા નરસા કૃત્યથી જેમ આપણને
સુખ દુઃખ થાય છે, તેમ આપણા તેવા કૃત્યથી
બીજા જીવને સુખ દુઃખ થાય છે માટે સર્વ
પ્રાણીઓની રક્ષા કરવી, તેના રક્ષાના ઉપાયો
ચોનવા અને સક્રિય મદદ કરવી, બીજા પ્રાણીઓ
તરફ દયા રાખવી, દુઃખી માણસોના દુઃખ
નિવારણ માટે દાન આપવું, વિગેરે સુકૃત્યો
ગણાવવામાં આવ્યા છે. અને તેટલે દરજ્જે જૈન
ધર્મ સમાજસેવાવાદી (socialist) છે. બીજી
રીતે આત્મેશ્વર-આત્મસુધારણા ઉપર જૈન
ધર્મ સુખ્ય ભાર મૂકે છે. એટલે તેટલે દરજ્જે
એક વ્યક્તિત્વવાદી (individualistic) છે.
મનુષ્યના વ્યક્તિત્વને સર્વથા દાખી દઈ સમૂ-
દાયી મહા મંત્રના અવયવ તરીકે સમૂદાયના મનુ-
ષ્યોને કામ કરતાં તૈયાર કરવા, અને તે પ્રમાણે

તેઓનો ઉપયોગ કરવો તે બરા ધર્મનો માર્ગ
નથી. વ્યક્તિત્વના નાશ સાથે જ ધર્મનો નાશ
થાય છે. જૈન ધર્મે કોઈવાર લોકોએને-લોકા-
યક વૃત્તિને ઉત્તેજન આપ્યું નથી અને લોકોમાં
મરનારાઓની નીચ ભાવિ ગતિ બતાવી છે.

જૈન સંઘ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ,
સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાઓથી સમૃદ્ધ છે.
તેમાં ત્યાગ અને જ્ઞાનથી પૂર્વાપરની
શ્રેષ્ઠતા બતાવેલ છે, છતાં શુરની ભૂલ હોય તો તે
બતાવવાનો શિષ્યનો ધર્મ કહેલ છે. તેમ સાધુ
માર્ગથી વિરુદ્ધ હોય તો તેમનો ધર્મ બતાવ-
વાની શ્રાવકને માથે ફરજ મૂકેલ છે. એટલે
સંઘની વ્યવસ્થા એકાંત એકરાજવાદ (mon-
archy) નથી પણ પ્રજાશાસનવાદના તત્ત્વો
છે, અને તે કારણથી જ જૈન ધર્મ હિત લિપ્ત
કાળ અને દેશમાં પસાર થયા છતાં અખંડરૂપે
રહ્યો છે.

ત્યાગ અને સંયમ ઉપર ભાર મૂક્યા છતાં
સ્વધર્મમાં નિષ્ક્રિયતા અને પ્રમાદને દૂર રાખવા
પ્રભુએ આજ્ઞા કરેલ છે. ઉત્તરાધ્યયનના કક્ષમાં
અધ્યયનમાં દૂમકપત્ર-પીળા જીર્ણ પાંદડાનું
દંડાંત લઈ સત્ ધર્મકરણી કરવામાં એક પણ
સમયનો પ્રમાદ ન કરવા ભગવાને શ્રી ગૌતમને
ઉદ્દેશીને કહ્યું છે. ભગવાનના શાસનમાં અંધ-
શ્રદ્ધાને સ્થાન નથી, સમ્યક્ શ્રદ્ધાને એટલે
જ્ઞાનપૂર્વકની શ્રદ્ધાને સ્થાન આપવામાં આવેલ
છે; માટે જ સમ્યક્શ્રદ્ધાનું લક્ષણ તત્ત્વાર્થ-
શ્રદ્ધાનમ બતાવવામાં આવ્યું છે. તંત્ર મંત્રના
બળથી, હઠયોગના પ્રભાવથી, ઔષધીઓના
ઉપયોગથી અજ્ઞાન માણસોને આકર્ષવામાં
અને તેમનામાં ખોટી શ્રદ્ધા બીલી કરવામાં
ભગવાને અધર્મ બતાવ્યો છે.

તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયમાં : વસ્તુ અનંતધર્મ-
ત્મક હોવાથી જુદા જુદા દષ્ટિગોચરથી વસ્તુતત્ત્વને
પ્રદર્શનાર જુદા જુદા મતવાળાઓ અસુક અંશે

મરણ ભય શા માટે ?

લેખક-વકીલ ન્યાયચંદ લક્ષ્મીચંદ બી. એ. એલ.એલ. બી.

જગતભરમાં નાના-મોટા, સખળ-નિર્બળ તમામ પ્રાણીઓને વધતા જોછા પ્રમાણમાં મરણનો ભય કાયમને માટે પોતાને માથે ઝુઝી રહેલો જણાય છે. મૃત્યુ કે મરણના ખ્યાલ માત્રથી મનુષ્યને કંપારો છૂટે છે. સૌ કોઇ બાલક કે વૃદ્ધ, રાત્રી કે અરાત્રી, તત્ત્વદર્શી કે પામર મનુષ્ય સારી રીતે સમજતો હોય છે કે બેલા-મોઠા મૃત્યુ અવશ્ય નિર્માણ થયેલું જ છે છતાં પણ તેનો વિચાર મનમાં ઉલ્લસતાં જ તેને પોતાની આસપાસ ભયંકર અને ત્રાસજનક વાતાવરણ ખડું થઈ જતું લાગે છે. રાત્રિ-મહારાત્રિ-ચક્રવર્તી કે તીર્થંકર ભગવાન પણ મૃત્યુથી બચી જવાને સામર્થ્યવાન નથી એટલું જ નહીં પણ ક્ષણભર પણ તેને આધું-પાછું ઠેલવાને પણ શક્તિવાન નથી. મૃત્યુ માટે પ્રથમથી જ નીર્માણ થયેલ તિથિ પાંચમ હોય તો તેની છઠ કરવા કોઈ સમર્થ નથી.

સદ્વિચારાનંદ આત્મ તત્ત્વને અનાદિ કાળથી વળગેલાં સઘળાં કર્મમલનો ક્ષય થતાં સદિ-અનંત મોક્ષસ્થિતિ (આત્માત્મ સદૃશ કર્મથી છૂટા થવાપણું) પ્રાપ્ત થાય છે. મૂળ સ્વરૂપે આત્મા સકળ કર્મમલથી રહિત નિર્મળ-વિશુદ્ધ સ્ફટિકમણિ-રત્ન સમાન છે. તેવી વિશુદ્ધ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં સુધી પુનરપિ જનનં પુનરપિ મરણં

પુનરપિ જનનીજરે શયનં જેવી સ્થિતિ અર-ઘટ-ઘટીકાના યંત્રની ગાફત પ્રત્યેક આત્માને મોક્ષપ્રાપ્તિ થતાં સુધી ચાલુ રહેવાની જ એટલે કોઈ પણ ઉપાયે જન્મ મરણને સંસ્કારી જીવ અટકાવી શકે તેમ નથી જ તો પછી મરણની કલ્પનાથી હદ ઉપરાંત ભયભીત શા માટે થઈ જવું જોઈએ ? ભવિષ્ય કાળના ગર્ભમાં ભય ઉત્પન્ન થવાના-ભયભીત સ્થિતિમાં ફરી પડવાના કેવા કેવા પ્રસંગો ઉપસ્થિત થવાના છે તે આપણે બાબત નથી અને તેથી લૂંટ કે ચોરીનો ભય, જાન-માલને નુકશાન પહોંચાડે તેવા આક્રમકારક અકસ્માતોનો ભય કંઈક સકારણ છે પરંતુ જે વસ્તુ બેલા-મોઠા અવશ્યમેવ જનવાની જ છે એટલું જ નહિ પણ કોઈ પણ ઉપાયે અટકાવી શકાય તેમ પણ નથી તે માટે ભયની કલ્પનાથી શા માટે ગભરાઈ જવું જોઈએ તે સમજી શકાતું નથી.

જાતસ્વ દિ ધ્રુવો મૃત્યુ ધ્રુવે જન્મ મૃતસ્વ ચ એ સૂત્ર અનુસાર પ્રત્યેક જન્મ ધારણ કરી ચુકેલા પ્રાણીને બેલા મોઠા અવશ્ય મૃત્યુનો લેટો થવાનો જ છે અને મૃતપ્રાણીને અવશ્ય જન્મ ધારણ કરવાનો છે તેમાં અપવાદ ફક્ત તદ્ભવમોક્ષગામી મનુષ્ય પ્રાણીનો છે કારણ કે સુક્ત આત્માને પણ બે ફરી જન્મ ધારણ

સાચા છે, માટે તેમનો દોહ ન કરવા ધર્મ ફરમાવે છે એટલે તત્ત્વજ્ઞાનના વિચારમાં પણ ઔદિષ્ઠ અહિંસા (intellectual non-violence)નો પાઠ બણાવેલ છે, અને પોતાતું સાચું છે અને બીજા ગધા ખોટા છે એવો દુરાચક્ર કરી નૈતિક અને ધાર્મિક જગતમાં કલહ-કુસંપના કારણોથી દૂર રહેવા પ્રભુએ આજ્ઞા કરેલ છે. તેટલા માટે જનધર્મે બીજા ધર્મે ઉપર કોઈ વાર આક્રમણ કરેલ નથી, પસણે બીજા ધર્મ-

વાળાઓને સ્વમતમાં જોગવા પ્રયત્ન નથી કર્યો, ધર્મને નામે સમાજ કે રાષ્ટ્રમાં લડાઈઓ ઉભી કરી નથી. દુઃકમાં જનધર્મે એક એવો ધર્મ છે જેમાં વિશ્વભરમાં સ્થાયી શાંતિ સ્થાપવાનો સાચો માર્ગ જતાવવામાં આવ્યો છે.

આ વિશ્વભરની અશાંતિના કાળમાં પ્રભુએ જતાવેલ માર્ગ ઉપર આવવાથી જ ખરી શાંતિ જગતમાં પ્રસરશે.

જીવનજીવન આધિવજી દારી,

કરવાનો રહેતો હોય તો પછી મુમુક્ષો જનો તે સ્થિતિ માટે પ્રતિદિન ઝંખના કરી રહેલા હોય છે તેવી મોક્ષસ્થિતિની-મુક્ત દશાની કંઈ કીંમત જ નથી.

ઉપરોક્ત સૂત્રથી આર્ય સંસ્કૃતિને માન્ય પુનર્જન્મનો અને અનંતા પૂર્વભવોનો સિદ્ધાંત પ્રતિષ્ઠાપન થાય છે અને એ સિદ્ધાંતને અનુસરી મુક્તદશા પ્રાપ્ત થતાં સુધી પ્રત્યેક પ્રાણીને જન્મ-મરણ પ્રસંગના અકલ્પ્ય દુઃખોની પરંપરા ખડી કરતું ભવજ્વલમાળા ત્રાસજનક જણાતું હોવાથી જ તેમાંથી બચવા માટે ધર્મોપદેશકો કેવળ હિત બુદ્ધિથી-પરમાર્થ દૃષ્ટિથી આપણને જુદા જુદા અનેક માર્ગો બતાવી ગયેલ છે.*

ઉપરોક્ત વિવેચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે મુમુક્ષુ સજ્જને ભવજ્વલમાળામાંથી બચવા માટે સર્વદા પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ પરંતુ મરણના ભયથી પ્રતિહીન ધુળદરી અનુભવવાતું કંઈ કારણ નથી એટલું જ નહીં પરંતુ તદ્દભવમોક્ષગામી મનુષ્યને તો તે છેદલું મરણ હોવાથી તે ખાસ આવકારને પાત્ર ગણાવું જોઈએ.

મૃત્યુ-મરણને લગવદ્ગીતામાં જે સ્વરૂપે વર્ણવવામાં આવેલ છે તે ખાસ વિચારવા જેવું છે. કદી પણ ભૂલવા જેવું નથી.

દેહિનોઽસ્મિન્યથા દેહે કૌમાર યૌવન જરા તથા દેહાંતરપ્રાપ્તિર્ધીરઃ તત્ર ન મુદ્ધતિ ॥

* અવશ્યમેવ યતાં જન્મ-મરણનો આહુ આ જગતમાં સર્વ મનુષ્યોને હુરકાવતો ન હોત તો દુષ્ટ માનસ ધરાવતા મનુષ્યો-અધમ વર્તનથી જ તપ્તિ મેળવતા પામર પ્રાણીઓ પાપાચરણમાં એટલા બધા મશગૂલ રહેત અને પાપ-પુનઃ એટલી હદે વધાર્યો જાત કે તેમને પોતાના ભૂતકાળના કૃત્યો તરફ કદી પણ દૃષ્ટિ ફેંકવાનો-વિહંગાવલોકન કરવાનો પ્રસંગ જ ઉપસ્થિત થાત નહીં. પશ્ચાત્તાપ માટે કંઈ અવકાશ જ રહેત નહીં.

અંતવંત ઇમે દેહા નિત્યસ્યોક્તઃ શરીરિણઃ વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ

ગૃહ્ણાતિ નરોઽપરાણિ

તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણન્યન્યાનિ

સંયાતિ નવાનિ દેહિ ॥

ઉપરના અવતરણમાં મરણને ફક્ત દેહાંતર પ્રાપ્તિ સ્વરૂપે જ જણાવેલ છે અને તેને આ દેહ-ધારણ કરનાર આત્માના શરીરની જુદી જુદી અવસ્થાઓ જેવી કે કુમારદશા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા સરખાવેલ છે. વળી શરીર ધારણ કરનાર અવિનાશી-નિત્ય આત્માના શરીરો અંતવાળા-વિનાશી છે પરંતુ આત્મા તો તેના મૂળ સ્વરૂપે અજરામર-અવિનાશી છે.

આ રીતે આપણે જેને મૃત્યુ કે મરણથી ઓળખીએ છીએ તેને અહીં દેહાંતર પ્રાપ્તિ એટલે અન્ય દેહને ધારણ કરવાની સ્થિતિ તરીકે ઓળખાવેલ છે અને તેથી પણ આગળ વધીને છેલ્લા સ્લોકમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે મનુષ્ય-જેવી રીતે જૂના-જુર્ણ થઈ ગયેલા વસ્ત્રોને તણ દેધને-ફેંકી દેધને નવા વસ્ત્રો ધારણ કરે છે તેવી જ રીતે શરીરધારી આત્મા જુર્ણ શરીરને તણ દેધને નવા શરીર ધારણ કરે છે.

આ પ્રકારની મૃત્યુની કલ્પના-મરણનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવવાતું બુદ્ધિકૌશલ્ય પરમ ભાવવાહી, ઉત્તેજક આશ્વાસનરૂપ થઈ પડે છે, એટલું જ નહીં પણ લેશ માત્ર પણ મરણનો ભય નહીં રાખવાતું સૂચવતાં તેને આવકારને પાત્ર ગણવાતું ફરમાવે છે.

જડ-પૌદ્ગલિક વસ્તુઓનું બનેલું આ નાશવંત શરીર અને તેને ધારણ કરનાર-શરીર-ધારી અવિનાશી, અજરામર આત્મા-બન્ને તદ્દન નિર-નિરાળા ભિન્ન દ્રવ્યો છે અને તે બન્નેનો યથાર્થ સ્વરૂપે લેદલાવ જેમના હૃદયમાં સારી

શ્રીમાન્ યશોવિજયજી.

લેખક:—ડૉ. ભગવાનદાસ મન:સુખલાઇ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ.

“ નિર્મલ શુભમણિ” રોહણ ભૂધરા,
 ‘ સુતિજન માનસ હંસ
 ધન્ય તે નગરી રે ધન્ય વેળા ઘડી,
 માતપિતા કુલ વંશ.”
 શ્રી. આનંદધનજી

અત્રે જિનશાસનમગનના દિવ્ય જ્યોતિ-
 ધર મહાસંતપુરુષ શ્રીમાન્ યશોવિજયજીના
 જીવનચરિત્ર સંપાદી કંઈક વિચાર કરવાનો
 ઉપક્રમ છે, - મુખ્યપણે તેમના આધ્યાત્મિક
 જીવનનો પરિચય અત્ર પ્રસ્તુત છે. ઉપર
 ટાંકેલા શ્રી આનંદધનજીના અમર શબ્દોમાં
 કહીએ તો અવનીને પાવન કરનારા આવા
 સત્પુરુષ ન્યાં જન્મે છે તે નગરીને ધન્ય છે,
 ‘તે વેળાને અને ઘડીને ધન્ય છે, તે માતપિતાને
 અને કુલ વંશને ધન્ય છે! આવા નિર્મલ
 શુભમણિના રોહણાયલ સમા સંતપુરુષના
 ઉત્તમ શુભોત્પન્ન સ્મરણ કરવું, પવિત્ર ચરિત્રનું
 સંકીર્તન કરવું તે પણ આપણું ધન્યપણું છે!

મહત્ પુરુષોનો જન્મ જગતના કલ્યાણ
 અર્થે હોય છે, સત્પુરુષોની સમસ્ત વિભૂતિ
 પરોપકારાર્થે હોય. ‘પરોપકારાય સર્તાં વિમૂ-
 ક્તયઃ’ આવા પરમ ઉપકારી જગત્કલ્યાણકર
 મહાપુરુષનાં શુભગાનનો જે રસારવાદ લે છે
 તે જ ‘રસના’ છે, બાકી તો વિકથારૂપ કુથલી
 કરનારી વિરસના જ છે! આવા સંતના પવિત્ર
 ચરિત્રનું જે શ્રવણ કરે છે તે જ કર્ણ છે,
 બાકી તો વાયુતરંગને અથડાવાના કાણાં છે!

આવા સત્પુરુષના સદ્ગોષ્ઠનું જે મનન કરે છે
 તે જ મન છે, બાકી તો યત્રતત્ર ભ્રમણ કર-
 નાતું વાંદરું છે! શ્રી યશોવિજયજીના પોતાના
 શબ્દોમાં કહીએ તો-ગિરુઆ શુભવંતના શુભ
 શ્રવણ કરતાં કાનમાં અમૃત ઝરે છે ને કાયા
 નિર્મલ થાય છે. ‘સુષુતાં શ્રવણે અમી ઝરે,
 મોરી નિર્મલ ધાયે કાયા રે-ગિરુઆ રે શુભ
 તુમ તણા.’ મહામુનિ શ્રી દેવચંદ્રજીએ
 સાચું જ ગાયું છે કે-

“ ભલું થયું મેં પ્રભુશુભ ગાયા,
 રસનાનો ફલ લીધો રે;
 દેવચંદ્ર કહે મહારા મનનો,
 સકલ મનોરથ સીધો રે.”

માટે આલો આપણે પણ સત્પુરુષના શુભ-
 ગાન કરી રસનાને રસમય કરીએ! સંતચરિત્રના
 શ્રવણથી કર્ણને પાવન કરીએ! સત્પુરુષના
 સદ્ગોષ્ઠચિંતનથી ચિત્તને સચેત કરીએ! ગિરુઆ
 શુભવંતના શુભગંગાજલમાં નાહી કાયાને નિર્મલ
 કરીએ! અને પ્રેરણા અમૃતનું પાન કરી
 જીવનને ઉત્તત જનાવીએ! ખરેખર! મહા-
 પુરુષોના જીવનવૃત્ત અપૂર્વ પ્રેરણા આપી
 મનુષ્યના જીવનને ઉત્તત-સિદ્ધિગામી જનાવે છે
 એ અંગ્રેજી ઉક્તિમાં ઘણું તથ્ય છે, ‘Lives
 of great men make our life subli-
 me’ . વીર અને વીરપૂજ્ઞ, ‘Hero &
 Hero-worship’ નામનો એક સુંદર ગ્રંથ
 કાર્લિયલ નામના અંગ્રેજી લેખકે લખ્યો છે.

રીતે ઠસી ગયેલો હોય છે તેઓ જ આત્માની
 શુદ્ધ દશા સમજી શકે છે અને આત્મકલ્યાણ
 સાધી શકે છે તેમજ બારી વસ્તુસ્થિતિ બારાબાર

સમજતાં તેમને મૃત્યુથી બીવાનું કંઈ ધારણ
 રહેતું નથી.

તેમાં વીર કોણ ? અને વીરને જગત્ શા માટે પૂજે છે ? એની ઘણી રસપ્રદ ચર્ચા કરી છે. એ ઉપરથી અત્ર સહેજે પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે સાચો વીર કોણ ? પ્રેમદીપમાં 'પતંગીયું' ગળી અંપલાવનાર પ્રણયવીર શું વીર; કે રણ-સંગ્રામમાં ભીષણ સંહારલીલા પ્રવર્તાવી વિજય-લક્ષ્મી વરનાર રણવીર શું વીર ? બાહ્ય સુખ-સાધનોની અજળ શોધો કરી અને ગજળ ઉદ્ઘાપાત મથાવે એવા ભયંકર શસ્ત્રો સર્જી જગત્તા સુખ-દુઃખ સાધનોની વૃદ્ધિ કરનારા વિજ્ઞાનવીરો શું વીર, કે લોકોના ઐહિક કલ્યાણ અર્થે પોતાનું જીવન અર્પણ કરનારાં કર્મવીર શું વીર ? પોતાના આંતર શત્રુઓનો પરાજય કરી પોતાના આત્મા પર વિજય મેળવનાર આત્મવીર શું વીર, આત્માનો શુદ્ધ સ્વભાવ ધર્મ પ્રગટ કરી અન્યને પણ તે સદ્ધર્મમાર્ગે ગોઠનાર ધર્મવીર શું વીર ? આમ વીરના નિવિધ પ્રકારો છે. તેમાં પ્રથમના બે પ્રગટપણે કનિષ્ઠ છે, વચ્ચલા બે મધ્યમ છે, છેલ્લા બે ઉત્કૃષ્ટ છે. કારણકે શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનું કથન છે કે— 'વીરપણું તે આત્મકાણે'—એકલા હાથે દશ લાખ સુભટનો પરાજય કરે એવા મળવા સુલભ છે, પણ એક સ્વાત્માનો વિજય કરનારો ગળયો હુલ્લભ છે, અને તે દશ લાખ સુભટને જીતનાર વીર કરતાં કયાંય ચઢી ભય છે. 'સાચું વીર-પણું' તો આત્મસ્થાને છે. અને આણું વીર-પણું જે દાળવે છે તે જ જગત્ આખાની પરમ પૂજતા પાત્ર, પરમપૂજ્ય એવા 'અહંત' છે.

શ્રી. આનંદધનજીની વીરગર્જના છે કે—

“વીરપણું તે આત્મ કાણે, બપર્યું તુમચી વાણે રે; નાણે ધ્યાને શકિન પ્રગાણે, ધ્રુવ નિજ પદ પહચાનેરે વીરજીને ચરણે લાણું, વીરપણું તે માણું રે.”

યોગશાસ્ત્રના પ્રારંભમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ પણ એવા જ વીરની સ્તુતિ કરી છે—

“નમો દુર્વારાગાદિ વૈરિવારનિવારણે ।
અર્હતે યોગિનાથાય મહાવીરાય તાપિને ॥”

આમ જૈન દૃષ્ટિએ ને વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ સાચું વીરપણું તો આત્મસ્થાને છે. આત્મવીર-ધર્મવીર જે આત્મપરાક્રમ દાખવી આત્મશત્રુનો વિજય કરે છે, તે આત્મવિજયી આત્મવીર પુરુષો જ સાચા વીર છે. અને આવા જે આત્મવીર હોય છે તે જ અન્યને તેવું વીરત્વ ઉપદેશનારા એવા ધર્મવીર હોય છે.

આવા આત્મવીર-ધર્મવીર સત્પુરુષોના ક્ષાભેદ-આત્મદશાભેદે પાંચ પ્રકાર પડે છે, અને તે જગત્પૂજ્ય પરમ વિભૂતિઓને આપણે 'પંચ પરમેષ્ઠિ' તરીકે ઓળખીએ છીએ. આત્માના રાગ-દ્વેષાદિ શત્રુઓને હણી, કર્મની સેના પર વિજય મેળવી, જે શુદ્ધ સહજ આત્મ-સ્વરૂપે સ્થિત થઈ, કેવલજ્ઞાન લક્ષ્મીને વર્ષા છે, તે દેહ છતાં દેહાતીત દશાએ વર્તનારા જીવ-નુકત સત્પુરુષને આપણે 'અરિહંત' અથવા જગત્ સમસ્તને પરમ પૂજાર્હ એવા 'અહંત' કહીએ છીએ. ચરમ દેહપર્યાય પૂરો થયે જે શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપે સ્થિતિમય સ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામ્યા છે તેને આપણે 'સિદ્ધ' કહીએ છીએ; શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની સાધનાને અનુકૂળ શુદ્ધ આચારના પાલનમાં જે નિરંતર ઉત્કૃષ્ટ છે, એવા ઉચ્ચ ગુણસ્થિતિને પામેલા સમ્યગ્દૃષ્ટિ વીતરાજ સત્પુરુષોને આપણે 'આચાર્ય' નામથી ઓળખીએ છીએ. શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને જાણી, સમસ્ત શ્રુતરહસ્યના પારગામી થઈ જે અન્યને તે પરમ શ્રુતનો ઉપદેશ આપે છે, એવા આત્મારાગી જ્ઞાની મહાસુનિઓને આપણે 'ઉપાધ્યાય' કહીએ છીએ. અને શુદ્ધ આત્મસ્વભાવની નિર્ભેજ સાધનામાં નિરંતર સાવધાન રહી જે સાચા સાધુગુણસંપન્ન સાધુ-ચરિત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંતો નિજનંદમાં નિમગ્ન

આપણું કલ્યાણ

અનુ-અભ્યાસી

સંસારમાં એવો કોઈ મનુષ્ય નથી જે પોતાનું કલ્યાણ ન ચાહતો હોય. કલ્યાણનો અર્થ શો છે અથવા સાચું કલ્યાણ, કયી વસ્તુમાં, કયી દશા રહેલું છે તે કેટલાક બાબતો હોય તો બુદ્ધી વાત છે. ચોર અથવા હુંદાર પોતાના નિન્દનીય કાર્યમાં પણ કલ્યાણની ગંધથી પ્રવૃત્ત થાય છે એ અજ્ઞાનનું જ પરિણામ છે. વેશ્યા પોતાના ગંદા વ્યવહારને પોતાના સુખનું કારણ સમજે છે તેમજ જૂઠું પણ એમ જ ધારીને બોલવામાં આવે છે કે તંતાથી આપણું કલ્યાણ થશે. માયા, મમતા, મોહ-એ સર્વ અવશ્ય એવી જામિત લાવનાના જ પરિણામરૂપ છે. એટલા માટે જો આપણે આપણું સાચું કલ્યાણ ચાહતા હોઈએ તો આપણે માટે બાંધવું જરૂરી છે કે સાચું કલ્યાણ શું છે અને કયી વસ્તુમાં રહેલું છે.

ઘણે બાળે તો એમ જ સમજવામાં આવે છે કે જે વસ્તુથી સુખ મળે તે જ કલ્યાણકારી છે, પરંતુ સુખ પણ કેટલાય પ્રકારનું હોય છે. શારીરિક સુખ તો ક્ષણિક છે. વિષયભોગમાં સમય પળવારમાં આવ્યો જાય છે અને એવા અનુભવ થવા લાગે છે કે શરીરનું સુખ એકે પ્રકારે નથી મળી શકતું-બાહ્યાવસ્થામાં રમત ગમતથી અને મીઠાઈથી સુખ મળે છે. તો બુવાનીમાં સ્ત્રીથી, ધનથી ઇચ્છાથી પૂરી થાય છે વૃદ્ધાવસ્થા આવતાં તે સુખના ક્રમ તથા સાધનમાં મહાન પરિવર્તન થઈ જાય છે. અને સૌથી મહત્વની વાત તો એ છે કે ઇચ્છા ન હોવા છતાં પણ કોઈ પરોક્ષ શક્તિ તે ધીનવી લઈ પ્રાણુહીન કરી દે છે અને જે શરીરને સુખી બનાવવા માટે આત્માનો સોદો કર્યો તે પણ સાચો છોડી દે છે. એટલું નહિ પણ

રહે છે, તે આત્મસ્વરૂપસાધન મુમુક્ષુ મહાત્મા-એને આપણે 'સાધુ' નામથી સંબોધીએ છીએ. શાસ્ત્રોક્ત ગુણસંદોહ જેનામાં છે એવા ભાવયોગી, ભાવાચાર્ય, ભાવ ઉપાધ્યાય અને ભાવસાધુની જ અત્ર આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુપદમાં ગણતા છે: બાકી વેપધારી ને નામ-ધારી દ્રવ્યલિંગીઓની એમાં કંઈ ગણતા નથી, એમ મહાત્મા શાસ્ત્રકારનો આશય આપણે સમજીએ છીએ. 'આમ આ આત્મપરાક્રમી વીરપુરોના મુખ્ય બે વર્ગ પડે છે: એક તો શુદ્ધ આત્માની સિદ્ધિ જેણે પ્રાપ્ત કરી છે એવો સિદ્ધ અથવા મુક્ત વર્ગ, જેમાં સદેહ મુક્ત અરિહંત ને વિદેહ મુક્ત શિવ ગાને સમાય છે; અને બીજો-શુદ્ધ આત્માની

યોગસાધનામાં જે નિરંતર અપ્રમત્તપણે પ્રવૃત્ત છે એવો સાધક અથવા મુમુક્ષુ વર્ગ, જેમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુ એ ત્રણે અંતર્ભાવ પામે છે. આવા આત્મશત્રુવિજયી સાચા 'જૈનો' ના માર્ગે શૂરાનો માર્ગ છે ને તે માર્ગે આવા આત્મપરાક્રમી વીરવરો જ-પુરુષસિંહો જ ગમત કરી શકે છે.

“હરિના આરગ છે શૂરાનો,
નહિ કાયરનું કામ જોને;
પરથમ રહેલું મસ્તક મૂકી,
વળતી લેવું નામ જોન.”

શ્રી પ્રીતમ ભક્ત
(આહુ)

આપણે જેને જેને સુખી બનાવવાના પ્રયાસ કર્યા હશે તે લોકો પણ આપણા શરીરને બાળીને તેની રાજ પાણીમાં ફેંકીને બે કલાકમાં આપણાથી છૂટા પડી જશે, તો પછી આવી અનિશ્ચિતતામાં પણ શું સુખ માની શકાય ? સ્ત્રી, પુત્ર, ધન-સર્વ વસ્તુ વિમુખ થઈ જવાની છે તો એ આપણા કેવી રીતે ગણાય ? જો તે આપણા નથી તો તેને સુખદાયક કેવી રીતે માની શકાય ?

રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ તો સ્પષ્ટ કહ્યું છે—

મોમે રોગમયં કુલે વ્યુતિમયં

વિત્તે નૃપાલાદ મયં ।

મૌને દૈન્યમયં બલે રિપુમયં

રૂપે જરાયા મયં ॥

શાસ્ત્રે વાદમયં ગુણે સ્વલમયં

કાર્યે કૃતાન્તાદ મયં ।

સર્વં વસ્તુ મયાન્વિતં ભુવિ

નૃણાં વૈરાગ્યમેવામયં ॥

અર્થાત્ લોભમાં રોગનો, કૃદ્ધીનતામાં મર્યાદાનો લોપ થવાનો, ધનવાનને રાજ્યથી હુંટાવાનો, મૌન રહેવામાં કીનતાનો, બળવાનને શત્રુનો, રૂપવાનને ઘડપણનો, શાસ્ત્રજ્ઞને શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજિત થવાનો, શુભવાનને દુષ્ટનો તથા શરીરને મૃત્યુનો ભય રહ્યા કરે છે. સઘળી સાંસારિક વસ્તુઓ ભયથી ભરેલી છે, કેવળ વૈરાગ્યની સ્થિતિ જ ભય રહિત છે.

આવી નશ્વરતાની વચમાં કેવળ એક જ સત્ય છે, એકજ સાર વસ્તુ છે. અને તે ટેનીસન જેવા મહા કવિના શબ્દો સૂચવે છે.

ટેનીસન કહે છે કે—

“That God, which ever lives
and loves,

One God, one Law, one Element,

And one far-off divine event,

To which the whole Creation
moves.”

“તે ભગવાન ચિરંતન છે, અમર છે અને સૌને યાહે છે. એક જ ઈશ્વર છે, તેનો એક મહાન નિયમ, એક મહાન તત્ત્વ છે. તેની સુદૂર દૈવી ઘટના તરફ, ચિરશાંતિ તરફ સમસ્ત રચના યાદી રહી છે.”

આ કવિતાના અનેક અર્થોમાંથી મને ઉપર્યુક્ત વ્યાખ્યા અત્યંત પ્રિય છે.

ભગવાન

આવા ચિરંજીવ ભગવાનને ન જાણવા એ જ આપણું સૌથી મહાન અકલ્યાણ છે. કવિ ‘સાદી’ ની સુંદર ઉક્તિ છે કે ‘હું ભગવાનથી ડરું છું’ અને તે સિવાય જે ઈશ્વરથી નથી ડરતો તેનાથી ડરું છું. જે ઈશ્વરને નથી માનતો તે ‘ભગવાનની સાથે શત્રુતા કરે છે અને ઈશ્વરનો વેરી એ મનુષ્યજાતિનો વેરી છે’ બેકનના આ કથનમાં જેટલું સત્ય રહેલું છે તેટલી દૂરદર્શિતા પણ રહેલી છે. ભગવાનને નહિ માનનાર મનુષ્યજાતિનો મર્મ સમજી શકતો નથી. એટલા માટે જ બેલી (Bailey)એ લખ્યું છે કે—સંસારમાં જો કોઈ વસ્તુ જાણવા લાયક હોય તો તે ભગવાન છે અને જીવનું આપણો આત્મા. પેનીને (Panin) ઈશ્વર સંબંધી ઘણા જ સુંદર શબ્દોમાં લખ્યું છે “જે સંસારમાં આપણે રહીએ છીએ તેનો કોઈ પ્રારંભ તો હોવો જ જોઈએ. પ્રારંભ વગર વિકાસ નથી થતો. કારણ વગર પ્રારંભ નથી થતો. પ્રજા વગર કારણ નથી હોતું. તે પ્રજા મનની અને મહાન હશે અને તે હમેશાં મહાન રહેશે જ. મહાન ભગવાન છે, એ મહાનને જોવા માટે એમર્સનને (Emerson) સાદે લખ્યું છે કે પ્રકૃતિનું આવરણ ઘણું જ સૂક્ષ્મ છે. ઈશ્વરની સત્તા ચારે તરફથી પ્રસ્ફુરી રહી છે. મેકકેને (Méchegne) સાદે કહ્યું

છે કે ' ઇશ્વરની નિંદટમાં રહેા અને તમને ખીજી સઘળી વસ્તુઓ અસત્ય જણાયો. '

અગવાનની વિશેષ વ્યાખ્યા અનાવશ્યક છે. જેની વેદ ' નૈતિ નૈતિ ' કરીને ભગવાનની વ્યાખ્યા પૂરી કરે છે તેની વ્યાખ્યા આપણે શું કહીએ ? મેં બાણી યૂઝીને ઉપરની વિદેશીયોએ આપેલી વ્યાખ્યા લખી છે તે વિચયમાં ખાસ વધારે શું કહી શકાય ?

ऐश्वर्यस्य समग्रस्य भूतानामागतिं गतिम् ।
येति विद्यामविद्यां च स चाच्यो भगवानिति ॥

" જેનામાં સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય હોય અને જે પ્રાણીઓના આવવા જવાને જ્ઞાન અજ્ઞાનને પણ બાંહે છે તેને ભગવાન કહેવો બેઠકો.

ધર્મ

જે ભગવાનને બાણુવો એ મહાધર્મ છે અને એ ધર્મનું પાલન કરવું એ જ એક માત્ર કલ્યાણકારી છે. ધર્મ કોઈ સંકુચિત વસ્તુ નથી. એ કોઈ તર્જની વસ્તુ પણ નથી. ધર્મ તો વર્કથી પર છે. રેવ ડૉ. હેરી ઇમર્સન ફોસડિકે (Rev. Dr. Harry Emerson Fosdick) લખ્યું છે કે " ધર્મ, સંગીત, ધાર્મિક ક્રિયા-કલાપ, પ્રેમ, ભલાઈ વગેરે કોઈ પણ વસ્તુમાં એવી કોઈ વાત નથી કે જે ખુદિગમ્ય ન હોય. પરંતુ જ્યાં સુધી સંસારમાં સૂર્યનો પ્રકાશ છે ત્યાં સુધી આપણે એ વસ્તુઓની મહત્તાને ત્યારે જ પ્રાપ્ત કરી શકશું કે જ્યારે ખુદિ-સીમાને ઓળંગી જઈએ. "

આજકાલ ખુદિવાદનું જોર છે, પરંતુ ધર્મ વગર ખુદિ કેવી રીતે પાશવી બની જાય છે તેનું નિરૂપણ દર્શનિક બનશેને (Bunsen) કહ્યું છે. તે લખે છે કે ' હૃદયમાં ધર્મનો પ્રદીપ ' સળગાવ્યા વગર ખુદિના સંસ્કાર કેવળ સઘળ પાશવતા અને છુપાયેલું જંગલીપણ રૂપે રહી જાય છે. માણસ ' ઇશ્વર પ્રત્યે જ સાચો

નથી રહેતો તો પછી એ મનુષ્ય પ્રત્યે સાચો કેવી રીતે થઈ શકે ? ' પ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક એચ. જી. વેલ્સ લખે છે કે " સંસારમાં આદિ અને અંતિમ વસ્તુ ધર્મ છે. " આજકાલ ધર્મ પ્રત્યે આટલી શત્રુતા કેવળ એટલાં માટે છે કે તે પોતે ભુરાઇઓનો શત્રુ છે. ખરાબને ખરાબ જ લુગ્ધો છે. પ્રસિદ્ધ પાદરી ડીન ઇંગ્રે (Dean Inge) તો સાફ કહી દીધું છે કે જે વ્યક્તિ જેવી હશે તેને ભગવાન તેવા જ દેખાશે અને જેને ભગવાન જેવા દેખાશે તે સંસારની સાથે એવો જ વ્યવહાર કરશે. જો કોઈ એમ પૂછે કે ધર્મ શી વસ્તુ છે તો તેનો જવાબ એ જ છે કે—

धर्मस्य तत्त्वं विहितं गृहायां,
महाजगो येन गतः स पन्थाः ॥

જે માર્ગે મહાપુરુષો ચાલ્યા છે તે જ માર્ગ છે, તે જ ધર્મ છે, તે જ કર્તવ્ય છે. પરંતુ સંસારમાં આપણે એના ભ્રમિત ચિત્તથી ભટકીએ છીએ કે આપણને દુનિયાનું જ્ઞાન ઘણું જ ઓછું છે. એ સંસાર શું છે તે જ આપણે નથી બાણતા.

સંસ્કાર

લોકો ભૂલથી માની બેઠા છે કે પૈસો જ સમસ્ત યુગનું મૂળ છે. એપિક્યુરસે (Epicurus) સાફ કહી દીધું છે કે—સંસારનો વૈભવ મહાન સંપત્તિમાં નહિ, પણ ઓછામાં ઓછી જરૂરિયાતોમાં છે. ! પૈસો તો કામનાઓને પ્રત્યક્ષિત કરીને સંસારને વિપત્તિ બનાવી દે છે. ત્યાગ સંતોષનો જનક છે. રેનોલ્ડ્સે (Reynolds) ઠીક લખ્યું છે કે—' પૈસો જેટલો ઓછો હશે તેટલી જ ઓછી ચિન્તા રહેશે. ' પૈસા કમાવા, પ્રાપ્ત કરવા એ સહેલી વાત નથી. અને એનું રક્ષણ કરવું તે તેનાથી પણ મુશ્કેલ છે. પરંતુ એ પૈસાનો સદુપયોગ કરવો એ તો સૌથી વધારે મુશ્કેલ છે. પ્રસિદ્ધ ધનકુબેર

૩ ઇતિહાસની કેડી—લેખક શ્રીયુત ભોગીલાલ ને. સાંડેસરા. લેખક તરફથી ભેટ મળી છે. કી. રૂ. ૩-૮-૦

૪ શ્રી વાસ્તુસાર પ્રકરણમ્—પ્રકાશક શ્રી ચંદનસાગર જ્ઞાનભંડાર વેન્જલપુર. બી. મી. અધર્મ કે. સહીધપુરા સુરતથી ભેટ મળી છે. જૈન જ્ઞાનભંડાર તથા ક્રિયા કરાવનાર વિગેરેને પોસ્ટેજના રૂ. ૦-૨-૦ સુરત મોકલવાથી ભેટ મળશે. કી. ૦-૧૦-૦

૫ વર્ધમાનતપ પદ્માવલી તથા આત્મશિક્ષાભાવના

૫. આત્માશ્રી વિજયલલિતસૂરીચરણ મ. ના શિષ્ય મુનિ નેમવિજયજી મ. ના ઉપદેશથી પ્રકાશિત થએલ પુસ્તકાગ્રા ઉપરોક્ત સરિજી મ. કૃત વર્ધમાન તપના દુહાઓ, ચૈત્યવંદનો, સળગાયો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ, થોથો તેમજ વિધિ અને પ્રાચીન મુનિ-પ્રવરશ્રી પ્રેમવિજયજી મ. કૃત આત્મશિક્ષા ભાવના આદિનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે, એક આનાની ટીકીટ મોકલનારને ગાંધી મણુલાલ નેમચંદ કે. જુની બજાર. મુ. ૯૩૨. એ. પી. રેલ્વે એ સરનામેથી ભેટ મળશે.

૬ શ્રી દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞાપિત સંહુલ્લો

શુભરથવિર શ્રીમદ્ આનંદસાગરસૂરિવિરચિત-૨૨૩ ગાથા અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલી અને શ્રી ચંદનસાગર મહારાજ શોધેલ અતિ પ્રાચીન ગ્રંથ મળી છે. પ્રકરણોના અવ્યાસી માટે ઉપયોગી છે. ભેટની શુદ્ધ હશે ત્યાં સુધી પોસ્ટખર્ચ મોકલવાથી ખપીને ભેટ મળશે. પછી આઠ આઠ આનાની કિંમતે મળશે પ્રકાશક ચંદનસાગર જ્ઞાનભંડાર વેન્જલપુર (પંચમહાલ)

૭/૮ (૧) પ્રભુના પંથે (૨) મનુષ્ય જીવનની સંદેશતા (૩) સતસમાગમ:-લેખક એલ નસરવાનજી ખરાસ. દરેકની કિં. ૦-૧૨-૦ લેખક તરફથી મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી મારફત ભેટ મળી છે.

૧૦ વેરનો વિષાક-પ્રકાશક જૈનઓદિસ-ભાવનગર કી ર. ૨-૮-૦ પ્રકાશક તરફથી ભેટ મળી છે.

૧૧ સહુલ્લો હંસરાજ-લાલા કેશોરામ શ્રી. ૨-૦-૦ પ્રકાશક તરફથી ભેટ મળી છે.

૧૨/૧૪ કાલકાચાર્ય કથાસંગ્રહ, ધૃંધીરજી વરણી વરણીજી આર્ષ જૈન તથા ચિત્રસેન પદ્માવલી ચરિત્ર, શ્રી જૈન વિદ્યાભવન લાહોરથી ભેટ મળી છે.

શ્રી પદ્મપ્રભ જિન સ્તવન.

(રાગ-જેવી કરે છે કરણી.)

પદ્મ પ્રભુ કા શરણા, છોડાવે જન્મ મરણા,
કરે કર્મદા વિખરણા, છોડાવે જન્મ મરણા-ટેક.
પ્રભુ તું બના નિરાગી, મેં તો રહ્યા સરાગી;
મમતા હૃદયમેં બંધી, કહાસે હોવેગા તરણા.

પદ્મ.—૧

વીતરાગ દેવ પાયા, ચરણોમેં શિર ઝુકાયા;
ચિત દર્શ મેં લગાયા, કર્મો કા હોગા હરણા.

પદ્મ.—૨

પ્રભુ તું હે શિવગામી, અકોથી ને અકામી;
દેખી કહું ન ખામી, સેવું સદાય ચરણા.

પદ્મ.—૩

સુરિ અખિત પામી, સેવામેં પ્રીત બમી;
લક્ષ્મીસાગર કે રત્નામી, જીવન શુદ્ધ કરણા.

પદ્મ.—૪

રચયિતા—

મુનિશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી

અમદાવાદ.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

જૈન

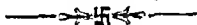
પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ એપ્રિલ ::

અંક ૯ મો.

॥ શ્રી સિદ્ધચક્ર સ્તવ ॥

॥ રાગ—ગગનવન જગવાલો ॥

શ્રી સિદ્ધચક્ર આરાધીએ, છંદી ભવજ્વળ લાલ રે;
આરાધક સુખિયા જાને, જય વિજયી ત્રણ કાળ લાલ રે. ॥શ્રી॥૧॥
અરિહંત સિદ્ધ સૂરીશ્વરા, પાઠક મુનિ સમક્રિત લાલ રે;
નાણુ ચરણ તપશી, ધયા, શુભ અનંતા મુક્ત લાલ રે. ॥શ્રી॥૨॥
રોગ ઉપદ્રવ સંકટો, વિદ્ત વિપત્તિ વિનાશ લાલ રે;
આનંદમંગલ સંપન્ને, આત્મિક ધર્મ પ્રકાશ લાલ રે. ॥શ્રી॥૩॥
ધન્ય શ્રીપાલ નરેશ્વર, મયણા રાણી ધન્ય લાલ રે;
સદ્ગુણી આરાધક ભલા, સાધો તે નહિ અન્ય લાલ રે. ॥શ્રી॥૪॥
હું પામ્યો શુભ સાધના, ધરી ચિત્ત-ઉમંગ લાલ રે;
શ્રી નેમિ પંથ કહે હવે, હોયે શિવવધૂ સંગ લાલ રે. ॥શ્રી॥૫॥

આચાર્યશ્રી વિજયપદમૂરિ.

મોહ મહિમા

જીવન બધાય કર્મો બળવાન બનીને ભલે આત્માને ઘેરી લે અને હેરાન કરવાને પ્રયાસ કરે; પણ જો મોહનીય કર્મો નિર્ણય થઈ ગયું હોય તો કોઈ પણ કર્મ આત્મિક ગુણોને નુકશાન પહોંચાડી શકતું નથી તેમજ આત્માને નિર્બળ પણ બનાવી શકતું નથી; કારણ કે બધાય-કર્મોમાં ફક્ત મોહ જ આત્માને હેરાન કરવા તથા નિર્ણય બનાવવા સમર્થ છે.

અત્યારના જગત ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવાથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે-બળવત્તર મોહને જગતના જીવમાત્રને અત્યંત નિર્ણય બનાવી દીધા છે. એટલે પોતાને સુખી માની મોજ-શોખમાં મસ્ત રહેનારાઓ તથા પોતાને દુઃખી માની આપત્તિ-વિપત્તિશ્રવત સમજનારાઓ બંને પ્રકારના આત્માઓને મોહ સારી રીતે સપડાવ્યા છે અને સાચું સુખ-આનંદ-શાંતિ તથા જીવનનો માર્ગ ભૂલાવી દીધો છે. ત્યાગી હોય કે લોભી હોય, બધાયને મોહ નિર્ણય બનાવીને પોતાના દાસ બનાવ્યા છે, અને પોતાની આત્મા બધાયની પાસે પળાવી છે. મોહનો ગુલામી ન સ્વીકારી હોય એવા તો લાખોમાં બે ચાર જ નીકળશે; પણ સર્વથા મોહનો તિરસ્કાર કરનાર તો ભાગ્યે જ હશે; કારણ કે દેહાધ્યાસ દ્વંદ્વા સિવાય મોહનો તિરસ્કાર થઈ શકતો નથી.

જગતનાં વાળી, વિચાર અને વર્તન મોહ એવા તો ઘડી નાંખ્યાં છે કે-જેથી પોતે પાપાય પણ શોધાય નહીં. પુદ્ગલાનંદીપલ્લામાં (જરા-સક્તિમાં) જગતને મોહ એવું તો જકડી લીધું છે કે-જેમ નશો કરીને માણસ પોતાને ભૂલી વળે છે તેમ આત્માઓ પોતાને ભૂલી

ગયા છે, એક સણ પણ જડ વગર જીવી શકતા નથી. મનને ગમે તેવાં પ્રશંસાના વચનો, મિષ્ટાન્ન અને અલક્ષ્ય લોજનો, સિનેમા-નાટક આદિ દર્શ્યો, અત્તર-ફૂલેલ આદિ સુગંધી વસ્તુઓ, કેમળ સ્પર્શવાળી વસ્ત્ર આદિ વસ્તુઓ જીવને મનગમતી મળે તો આનંદ-સુખ અને અભુગમતી મળે તો ઉદ્વેગ-દુઃખ, એ જ આત્માને પોતાનું ભૂલવાપણું અને જડ-સક્તિ કહેવાય છે. અને તે સાચાં સુખ-શાંતિ-સંતોષ-આનંદ અને જીવનનો વિચાર સરખો થે કરવા દેતી નથી, તો પછી તેને બળવાને કે મેળવવાને પ્રયાસ કરવાની તો વાત જ ક્યાંથી હોય ?

અત્યારનું કહેવાતું વિજ્ઞાન એટલે જડ-સક્તિનું મધ્યાન્હ અને આત્માત્તિનું સંપૂર્ણ વિરોધી, જડાત્મક વસ્તુઓનો જેટલે અંશે વિકાસ તેટલે જ અંશે અધવા તો એથીયે વધારે આત્મિક વસ્તુઓનો વિનાશ લેવાય છે અને અનુલવાય છે. આત્મા નિર્ગુણી બન્યા સિવાય મોહકર્મ ફાવી શકતું નથી માટે જ આત્માના વિજ્ઞાનને મોહ અજ્ઞાનની વાટે વાળ્યું છે, જેથી જે વિજ્ઞાનદ્રાશ પોતાનો વિકાસ કરવો જોઈએ તેના બદલે પોતાનો જ વિનાશક જડનો વિકાસ કરી રહ્યું છે, અને દરેક આત્માઓને પોતાના જીવનની સફળતા જળાવી રહ્યું છે કે જે મોહની કર્મને સંપૂર્ણપણે પોષવાવાળી છે.

વર્તમાન જગત મોહજન્ય અનેક પ્રકારની ઈચ્છાઓથી અત્યંત દુઃખી થઈને તે દુઃખને દૂર કરવા પોતાને યત્ન જેનું નામ સાંભળતાં ઉદ્વેગ થાય એવા પ્રકારના દુઃખોનો પ્રચાર

કરી રહ્યું છે. અર્થાત્ ચોતાનું હુઃખ દૂર કરવા અસહ્ય-પ્રાણાંત કષ્ટ બીજા જીવોને આપી રહ્યું છે. એ જ જડના વિકાસનું પરિણામ છે કે જેને મોહની શીખવણીથી અજ્ઞાન હોવા છતાં પણ મોહના દાસ વિજ્ઞાન તરીકે ઓળખાવી રહ્યા છે. વિજ્ઞાન તો તે જ કહી શકાય કે જે આત્મ-શુણ વિકાસ કરવાના સાધનો મેળવી આપી આત્મવિકાસમાં મદદગાર થઈ પડે. બાકી તો આત્મિકશુણવિનાશક તથા જડનું વિકાસી હોઈને જડની પરાધીનતાની સંકેતમાં જડકડ-નાર અજ્ઞાન જ કહી શકાય. વિજ્ઞાન અજ્ઞાન થાય છે અને અજ્ઞાન વિજ્ઞાન થાય છે. બંનેમાં ફરક માત્ર એટલો જ છે કે-વિજ્ઞાન આત્માનો શુણ હોવાથી સ્વ-પરને જ્ઞાન-જીવન-સુખ-આનંદ આદિ જે આત્માના ખાસ શુણ છે તેને સાચી રીતે જણાવી તેનો વિકાસ કરવામાં અનન્ય સહાયક થાય છે ત્યારે અજ્ઞાન આત્માની શક્તિ તથા શુણને દાખી દેવાના સાધનરૂપ જડના શુણધર્મોના વિકાસ કરવામાં અદ્વિતીય કાર્ય કરે છે.

મોહાધીન આત્મા સાચું બહી શકતો નથી માટે જ સાચું સુખ મેળવી શકતો નથી, અને અજ્ઞાનીયોની દૃષ્ટિમાં સુખી શ્રીમંત આદિ પ્રશંસાની ઇચ્છાથી હુઃખ ભોગવી રહ્યો છે. કંગાળ હો કે શ્રીમંત હો, રાજા હો કે ચક્રવર્તી હો, જીવનના છેડે બધાંયની એક સરખી જ દશા છે. ત્યાં શ્રીમંતાઇ કે કંગાળીઅતમાં કાંઈપણ ભેદ હોતો નથી. જીવોમાં જે કાંઈ ભેદ પડે છે તે જીવનની શરૂઆતમાં જ પડે છે; માટે જે આત્માને જીવનની શરૂઆત બચી કોટીની ભેઈલી હોય તેણે તો અજ્ઞાની અને વિજ્ઞાનના આશ્રિત બેનવાની જરૂરત છે, જ્ઞાની પુરુષોના જીવન જીવતાં શીખવાની જરૂરત છે. બાહ્ય સંપત્તિથી ખરડાયલા અજ્ઞાનીયોના

વાણી, વિચાર તથા વર્તનને અનુસરવા બાહ્ય સંપત્તિ તથા અજ્ઞાન મેળવવાને માટે ઉચ્ચ કોટીના જીવનની શરૂઆતના સાધનભૂત જીવનને કવાય-વિપયોમાં વેરી નાંખનાર સંપૂર્ણ ચોતાની બાતનો શત્રુ જ કહી શકાય.

મોહના સખત દબાણને લઈને જીવને જ્ઞાની પુરુષોનું જીવન તથા વર્તન ગમતું નથી તે જ ચોતાની જ્ઞાન શક્તિ તથા શુણના નાંચતું અને દુનિયામાં કહેવાતી અનેક પ્રકારની આપત્તિ વિપત્તિ-હુઃખ-શોક તથા જડની પરાધીનતાનું અદ્વિતીય કારણ છે. જે માનવી જ્ઞાનીયોની દૃષ્ટિને સંસ્પૃષ્ટ રાખી વિચાર કરે તો આપત્તિ-વિપત્તિ-હુઃખ-શોક આદિ જડ-આત્મક વસ્તુઓ મેળવી તેને વાપરવાની બુદ્ધિથી થાય છે કે જેને અજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી જડ સ્વરૂપ દેહને પણ વાપરવાની તથા તેનાથી ન છૂટવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે ત્યાં સુધી તે મોહના દાસપણાથી છૂટી શકતો નથી. અને ચોતાની જ્ઞાનશક્તિ તથા જીવન અને સુખ આદિ શુણોના વિકાસ કરી શકતો નથી. અને નિરંતર શરીરોના આશ્રિત બન્યો રહે છે. જે કે આત્માને દેહના આશ્રયમાં રહીને જ ચોતાની શક્તિ તથા શુણોના વિકાસ કરવાનો છે, તો પણ દેહના વિકાસની અસર ન થવા દેવા ચોતાના સ્વરૂપથી ન ખસે, અર્થાત્ યરસ્વરૂપમાં ન યરિજુએ તો જ ચોતાના શુણોના વિકાસ કરી શકે છે. તેના માટે સમ્યક્ જ્ઞાનની અભાવ આવશ્યકતા રહે છે. જેમ-સોનાને શુદ્ધ બની ચોતાના શુણોના વિકાસ કરવાને અગ્નિનો આશ્રય લેવો પડે છે, છતાં સોનું ચોતાના સ્વરૂપથી ખસતું નથી એટલે અગ્નિના સ્વભાવથી થતા વિકાસની અસર ન થવાથી ચોતાને વળગેલો વિભતીય સ્વરૂપ મેલ બળી બળ્ય છે ને ચોતે શુદ્ધિ મેળવે છે. સંપૂર્ણ શુદ્ધ થયા પછી તેને

ન્યાયરતનાવલિ.

(લૌકિક ન્યાયોત્તર રહસ્ય)

લેખક—મુનિરાજશ્રી હુરંધરવિજયજી.

(૧)

ચારિસક્કીવનીચારન્યાયઃ ॥ ૧ ॥

કેટલાએ શાસ્ત્રીય કે લૌકિક સાદા કે ગહન વિષયો-ન્યાયોથી-તેવા પ્રકારના નિયમ વચનોથી સચોટ સમજમાં આવી જાય છે; પરંતુ કેટલાએ ન્યાયો એવા ગહન હોય છે કે જો તે ન સમજાયા હોય તો ઊલટી શું-વણ ઊભી થાય છે, માટે તે તે ન્યાયનો આશય-રહસ્ય શું છે? તે જાણવું જોઈએ.

અમુક ન્યાયો કુદરતના સ્વભાવોમાંથી જન્મ્યા હોય છે, તો અમુક ન્યાયો વિદ્વાનોએ પોતાના બુદ્ધિબળે ઊભા કર્યા હોય છે. અમુકની પાછળ મુન્દર કથાઓ જોડાયેલી હોય છે; તો અમુક સ્વાભાવિક રીતે જ સ્પષ્ટ હોય છે. તે ન્યાયોત્તર અહિં દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે.

સંજીવની નામની એક દિવ્ય ઔષધિ થાય છે. તેનો ચાર એટલું ચરવું. સ્વતંત્ર-પણે-ખીજી વનસ્પતિઓથી જુદી પાડીને સંજીવની ઔષધિ ન જાણી શકાય તો ચારિ-એટલે ચારામાં રહેલ તેનું ગ્રહણ કરવું એ આ ન્યાયનો અર્થ છે.

આ ન્યાય પ્રવર્તક છે. તેનો આશય એવો છે કે-કેટલાએક માણસોનો સ્વભાવ એવો છે કે 'સારું' ને મુન્દર મળે તો જ તેમાં પ્રવૃત્તિ કરે. ન મળે ત્યાંસુધી કાંઈપણ ન કરે, એમ ને એમ જીવનનો ઘણો સમય વ્યર્થ ગુમાવે.

અગ્નિના આશ્રયની જરૂરત રહેતી નથી, અને માટીની કોટી છેડીને સુવર્ણની કોટીમાં ભજે છે અર્થાત્ જ પહેલાં માટી કહેવાતી તે ટળીને હવે સુવર્ણ કહેવાય છે. તેથી તે કિમતી ગણાય છે. તેવી જ રીતે દેહાશ્રિત આત્મા દેહસ્વરૂપ ઇંદ્રિયોના વિષયોની અસર ન થવા દઈને પોતાના સ્વરૂપમાં જન્મે રહે તો જહ-સ્વરૂપ કર્મ મેલ બળી જવાથી પોતાનો વિકાસ સાધી શુદ્ધ બની શકે છે, જહાત્મક બહિરાત્મ દશામાંથી મુક્ત થઈને પરમાત્મા દશા મેળવી શકે છે. તે સિવાય તો મોહના

દાસત્વમાંથી મુક્ત થઈને પોતાની સંપત્તિ મેળવી શકતો નથી અને સ્વતંત્ર ન બનવાથી દુનિયામાં કહેવાતા જન્મ-જરા-મરણ આદિના દુઃખોથી પણ-ફટી શકતો નથી, માટે દુઃખ જીવનમાં લાવી જીવનની શરૂઆત ઉચ્ચ કોટીની બનાવી આત્મવિકાસદ્વારા સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા મેળવવા અને શાશ્વતું સુખ તથા જીવન પ્રાપ્ત કરી સુખ અને જીવનની દરિદ્રતા દૂર કરવા જાણી પુરુષોના જીવનનો અભ્યાસ કરીને તેમના જ માર્ગે ચાલવા પ્રયાસ કરવો તે જ શ્રેયસ્કર છે.

આ. શ્રી વિજયકસ્તૂરસૂરિજી.

તેઓને આ ન્યાય કહે છે કે કાંઈ ને કાંઈ કહે તેમાં સારું પણ થઈ જશે.

આ ન્યાયની ઉત્પત્તિની કથા આ પ્રમાણે છે.

સ્વદિતમતી નામે એક નગરી હતી. તેમાં અનેક વિદ્વા, વ્યાપારીઓ, શ્રીમન્ત-ધીમન્ત ને કળાવન્તો રહેતા હતા. મન્ત-તન્તના બધું કારો પણ ધણા હતા.

ત્યાં એક બ્રાહ્મણ વસતો હતો. તેને સન્તાનમાં એક પુત્રી હતી. તે બ્રાહ્મણપુત્રીને પરમ પ્રીતિપાત્ર એક સહચરી હતી. અવિ-ચલ સ્નેહથી બેઠાયેલી બન્ને સખીઓનો રમત ગમતમાં-વાર્તાવિનોદમાં શૈશવસમય પસાર થયો, ને બન્ને યૌવનને આંગણે આવીને બિથી. બ્રહ્મચુક્ત થવા તે બન્નેના પિતાઓએ તેમના વિવાહ કર્યાં.

બન્ને સખીઓનો તો વિચાર હતો કે આજીવન આપણે એકત્ર રહેવું પણ માનવ ધારે કે વિચારે એ પ્રમાણે થોડું જ બને છે ?

વિવાહ પછી તે બન્નેના વસવાટ જુદા જુદા થયાં. દિવસો ઉપર દિવસ અને વર્ષો ઉપર વર્ષો પસાર થવા લાગ્યાં.

એક સમય બ્રાહ્મણપુત્રીના અન્તઃકરણમાં બાહ્યાવસ્થાનાં સ્મરણો બિભરાયાં. સખી યાદ આવી. તેને થયું કે મારી સહચરી અત્યારે શું કરતી હશે ? તે કેવી સ્થિતિમાં હશે ? ધણા સમયથી સમાચાર નથી માટે એકાદ વખત તેને મળી આવું. એમ વિચારી તૈયારી કરી, સખી જ્યાં રહેતી હતી ત્યાં મળવા માટે ગઇ.

ચિરકાળે સખીને ભેળને હર્ષના અશ્રુ આઘ્યા. ઉચિત કાર્યો કરીને બન્ને પોતાના સુખદુઃખના પ્રસંગોની આપલે કરવા બેઠાં.

ઘણા કાળે મળેલી પોતાની સખીના

પ્રથમના આનન્દ, વિનોદ, ચપળતા, સ્પૃતિ-નર-તેજ કાંઈએ લૂંટી લીધા હોય એમ બ્રાહ્મણપુત્રીને જણાયું. એવું હંમેશા હસતું મુખ રહેતું ત્યાં પરાણે પણ હાસ્ય આવતું નથી. એ શોકના પ્રસંગોમાં પણ આનન્દિત રહેતી તે આનન્દના સમયે પણ મ્હાન અને વિષાદવાળી રહે છે. તે ભેળને બ્રાહ્મણપુત્રીએ પોતાની સખીને પૂછ્યું.

“ બહેન ! એવું શું કદ તને છે ? કે તારા મુખ પર એકદમ શોક ને વિષાદ જ છવાયેલો હું ભેડ છું. મારાથી છુપાવવા એવું ન હોય તો મને કહે, હું પણ કાંઈક મારાથી બનતું તે માટે કરીશ. ”

“ મોટી બહેન ! તમારાથી ખાનગી મારે શું હોય ? મારા વિષાદનું કારણ મારું પાપ છે. પતિના અગ્રેમ સમાન સ્ત્રીને ખીજું શું દુઃખ હોય ? જ્યારથી હું પાપિણી અહિં આવી છું ત્યારથી આજસુધી કોઈપણ દિવસ તેમણે મને સ્નેહવચને બોલાવી નથી. ” એમ કહી તે રડી પડી.

બ્રાહ્મણપુત્રીએ કહ્યું, “ સખી ! જેદ ન કર. વિષ ને વિષાદ-જેદમાં કંઈપણ તકાવત નથી. તને તારા સ્વામીએ તિરસ્કારી છે તો તેની શિક્ષા હું કરતી ભેડ છું. ” એમ કહી તેણીએ એક પ્રભાવવાળી ઔપધિતું મૂળીયું સખીને આપ્યું ને કહ્યું કે “ આ તેને ખવ-રાવજે એટલે તે બળદ બની જશે. ” પછીથી ખીજ સુખદુઃખની વાતો કરી બ્રાહ્મણપુત્રી પોતાને આવાસે આવી.

ક્રોધ અને અગ્રેમથી કલુષિત બનેલી તેણીએ આવેશમાં ને આવેશમાં પોતાની સખીએ આપેલું મૂળીયું પોતાના પતિને ખવરાવ્યું. તેના પ્રભાવથી તે તરત જ ઊંચા સ્કન્ધવાળો વૃષભ બની ગયો.

બનતા તો બની ગયું' પણ પછીથી તે સ્ત્રીને પૂરે પસ્તાવે થવા લાગ્યો કે હવે શું ? વગર વિચારે કરેલા કાર્યો નિશ્ચયે પાછળથી સન્તાપ કરે છે.

બળદમાંથી માણસ બનાવવાનો ઉપાય તેને આવડતો ન હતો એટલે બળદ બનેલ સ્વામિની સેવામાં તે રહેવા લાગી. ગમે તેવા પતિને પત્ની હૃદયમાં તો પ્રભુ તરીકે માને છે. તેના અંગ પ્રત્યંગો સ્વચ્છ કરવા, તેને ચારો નીરવો, પાણી પીવરાવવું વગેરે તે કરવા લાગી. પશુઓના ટોળા સાથે જંગલમાં પણ ચરાવવા માટે લઈ જતી હતી.

એક સમય તે સ્ત્રી બળદને ચરાવવા માટે વનમાં આવી છે ને થાક ખાવા એક સુન્દર વડની છાયામાં બેઠી છે. નજીકમાં તે વૃષભ ચરી રહ્યો છે તે સમયે એક ગેચરનું બેઠકું પણ તે વડ પર વિશ્રાન્ત માટે ધરાવ્યું હતું. આ વૃષભને બેઠકુંને વિદ્યાધરે પોતાની પ્રિયાને કહ્યું કે “ પ્રિયે ! આ ચરે છે તે સ્વાભાવિક અર્થાત્ બતિથી વૃષભ નથી, પણ કૃત્રિમ વિદ્યા અથવા ઔષધિ બળે બનાવેલ છે. ” સ્વામિના વચન સાંભળી વિદ્યાધરીએ પૂછ્યું કે “ વહ્નલ ! હવે ફરીથી એ પુરુષ કઈ રીતે બને ? ”

વિદ્યાધરે કહ્યું, “ અમુક બતિની વેલના મૂળ બે આને ખવરાવવામાં આવે તો ફરી હતાં તેવો જ માણસ બને. ”

“ તે વેલ ક્યાં હશે ? ”

“ આ વડની નીચે જ તેના મૂળ છે. ”

વડ નીચે બેઠેલી તે સ્ત્રીએ આ સંવાદ સાંભળીને પોતાના સ્વામીને મૂળ સ્થિતિમાં લાવવા માટે તે વેલના મૂળ ખવરાવવા વિચાર કર્યો. પણ તે તેને ઝાળખતી ન હતી. એટલે

વડની આસપાસ બેઠેલા મૂળ હતા તે સર્વ કાઢીને પોતાના સ્વામીને ખવરાવ્યા. તેમાં તે પણ આવી ગયા, તેને પ્રભાવે તે બળદ મરી મૂળ સ્થિતિમાં આવી ગયો.

જે પ્રમાણે આ સ્ત્રીએ સર્વ મૂળને લેગા કરી ચરાવ્યા તેમાં સંજીવની પણ આવી ગઈ. તે જ પ્રમાણે અન્ય પ્રસંગોમાં પણ સમજવું.

ધર્મ નહિ પામેલા ભદ્રક આત્માઓને ધર્મમાં બેઠવા માટે જ્ઞાનીશુરુઓ આ ન્યાયને ખાસ અનુસરે છે.

ધર્મના ઝગડાથી કંટાળેલ એક ગામના સરલ અને લોળા લોકો તદ્દન ધર્મથી વિમુખ હતાં. જે કોઈ ધર્મના શુરુ ત્યાં આવતાં તેમની પાસે તેઓ જતા ત્યારે સર્વે પોતાનો પન્થ સત્ય ને સારો છે ને બીજાનો નિઃશ્ચય એમ જ જણાવતા એટલે તેઓને ધર્મ પ્રત્યે અશ્રદ્ધા થઈ હતી.

એક સમયે સમયના બાળુ એક જ્ઞાની મહાપુરુષ ત્યાં પધાર્યા. તેઓએ આ આત્માઓના સ્વાભાવ બાળીને તેઓને અત્યુદ્ધન ઉપદેશ આપ્યો. તેઓથીએ કહ્યું કે—

‘ તમે તમારા ગામમાં એક ઠીક ગણાતો પુરુષ આવે તો તેનું બહુમાન કરો કે નહિ ? ’

“ જરૂર કરીએ. ” લોકોએ કહ્યું.

“ જો તમે એક સાધારણ પુરુષનું પણ બહુમાન-ભક્તિ કરો છો તો દેવ-પ્રભુ-ધર્મ-પરમાત્મા તરીકે ગણાતા ભગવાનને તમે કેમ નમન નથી કરતાં ? ”

લોકોએ કહ્યું કે—

“ કોઈ કહે છે આ સાચા ને આ જોતા. અમારા ચિત્ત તેથી ડોળાઈ ગયા છે, માટે અમે કોઈને નમન કરતા નથી. ”

નય-પ્રમાણ-સ્યાદ્વાદ વચ્ચેનો સંબંધ અને અંતર

(૨)

(ગતિક પૃષ્ઠ ૧૪૫ થી સર)

લે:-મુનિશ્રી ધુણ્વપિજયજી (સંવિદ્યાપાદિક)

નયાનામેકનિદાનાં, પ્રવૃત્તેઃ શ્રુતવર્ત્તનિ ।

સમ્પૂર્ણાર્થવિનિશ્ચાયિ, સ્યાદ્વાદશ્રુતમુચ્યતે ।૩૦।

(ન્યાયાવતાર)

અર્થાત્—એક-નિદ એક એક ધર્મને બ્રહ્મણ કરવામાં લીન એવા નર્થોની પ્રવૃત્તિ શ્રુતમાર્ગમાં હોવાથી સંપૂર્ણ વસ્તુને નિશ્ચિત કરનાર અર્થાત્ વસ્તુને સમગ્રપણે પ્રતિપાદન કરનાર તે સ્યાદ્વાદશ્રુત કહેવાય છે. ૩૦

આ નય અને સ્યાદ્વાદના સંબંધને સૂચવનારા પદ્યનું નીચે મુજબ સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું છે:-

૩૦-શ્રુત એટલે શું ?

ઉ૦-આગમશાન તે શ્રુત.

૩૦-શું બધું શ્રુત એક જ જાતનું છે કે તેમાં બહુવા જેવો ખાસ ભેદ છે ?

ઉ૦-ભેદ છે.

“સારું. પણ હવે તમારે તેમ ન કરવું. જ્યાં મંદિર-દેવાલય આવે ત્યાં તમારે નમન કરવું. ભલે તેમાં ગમે તે દેવ હો !”

આચાર્ય મહારાજશ્રીના વચનને સ્વીકારી ગામના બધા લોકો સર્વ દેવને અનુસરતા થયા ને ધર્મને પ્રથમ પગથિયે બચ્યા.

કાળાંતરે તે આચાર્યશ્રીના શિષ્ય ત્યાં આવ્યા. ગામ લોકોએ તેમનું બહુમાન કર્યું.

તેઓ સમયના બહુ ન હતા એટલે ગામ સર્વ ધર્મને અનુસરે છે તે ઉચિત નથી એમ

૫૦-તે કયો ?

ઉ૦-શ્રુતના મુખ્ય બે ભાગ પાડી શકાય. એક તો અંશશાહી-વસ્તુને એક અંશથી સ્પર્શ કરનાર; અને બીજો સમગ્રશાહી-વસ્તુને સમગ્રપણે બ્રહ્મણ કરનાર. અંશશાહી તે નયશ્રુત અને સમગ્રશાહી તે સ્યાદ્વાદશ્રુત.

આ કથનને વધારે સ્પષ્ટ કરીએ. કોઈ એક તત્ત્વ પ્રતિપાદન કરનાર એક આશુ શાસ્ત્ર, આશુ પ્રકરણ કે આખો વિચાર તે તે તત્ત્વ પૂરતું સ્યાદ્વાદશ્રુત અને તેમાંના તે તત્ત્વને લગતા બુદ્ધા બુદ્ધા અંશે ઉપરના ખંડ વિચારો તે નયશ્રુત. આ વિચારો એક એક છૂટા છૂટા ભાગો તરીકે નયશ્રુત અને બધાનું પ્રસ્તુત તત્ત્વ પરત્વે એકીકરણ તે તે સ્યાદ્વાદશ્રુત. કોઈ એક તત્ત્વ પરત્વે નય અને સ્યાદ્વાદશ્રુતનો જે આ ભેદ તે જ સંપૂર્ણ જગત્ પરત્વે ઘટાવી શકાય.

વિચારી શુદ્ધ દેવશુરધર્મનું સ્વરૂપ તેમની પાસે કહેવા લાગ્યા. અન્ય દેવોને નમન કરવાથી પાપ લાગે, મિથ્યાત્વ બંધાય વગેરે સમજાવવા લાગ્યા. લોકો તે સમજે તેવી ભૂમિકા ઉપર ન હતા. એટલે પાછા સર્વ છોડીને હતા એ સ્થિતિના ઘટ્ઠ ગયા.

શિષ્યના ઉપદેશથી ધર્મના પ્રથમ પગથિયે થી. પણ નીચે ઉતરી ગયા.

અહિં આચાર્ય મહારાજશ્રીએ ‘ચારિ-સંલુપનીચાર’ ન્યાયનો ઉપયોગ કર્યો હતો. (ચાલુ)

૩૦-દાખલા આપી સમજાવો.

ઉ-સમગ્ર ચિકિત્સાશાસ્ત્ર એ આરોગ્ય-તત્ત્વનું સ્વાદ્વાદશ્યુત છે; પણ આરોગ્ય તત્ત્વને લગતાં આહાર, નિદ્રા, ચિકિત્સા આદિ બુદ્ધિ બુદ્ધિ અશો ઉપર વિચાર કરનાર એ શાસ્ત્રના તે તે અંશો, એ ચિકિત્સાશાસ્ત્રરૂપ સ્વાદ્વાદશ્યુ-તના અશો હોવાથી તે તત્ત્વ પરત્વે નયશ્યુત છે. આ રીતે નયશ્યુત તે અશોના સરવાળો છે.

૩૦-નય અને સ્વાદ્વાદને જૈનશ્યુતમાં ઘટાવવા હોય તો કેવી રીતે ?

ઉ-જૈનશ્યુતમાંના કોઈ એકાદ શ્યુતને લ્યો કે જે એક જ અભિપ્રાયનું સૂચક હોય તે નયશ્યુત અને એવાં અનેક અભિપ્રાયોનાં સૂચક અનેક સૂત્રો (પછી ભલે તે પરસ્પરવિરોધી ભાસતા હોય) તે સ્વાદ્વાદશ્યુત. દાખલા તરીકે- 'પદ્મપુષ્પે નેરદ્વિ વ્યિચ્છસ્ય' એ સૂત્ર લ્યો. એનો અભિપ્રાય એ છે કે-નારકી છવ ઉત્પન્ન થતાં વેંત જ નાશ પામે છે. આ અભિપ્રાય ક્ષણભંગસૂત્ર છે. એટલે નારકી છવનો ઉત્પાદ અને વ્યય સૂચવે છે. તેવી જ રીતે નારકી છવની સ્થિરતાનું વર્ણન કરનાર બીજા સૂત્રો લ્યો.

૩૦-ગેરયાણં મંતે ! કેવદ્યં કાલં ટિઠ્ઠિ પજ્જતા ?

ઉ-ગોયમા ! જળણેણં દસ વાસસહ-સ્તાઈં ઉક્કોસેણં તેત્તીસ સાગરોવમાઈં ટિઠ્ઠિ પજ્જતા (મગવતી પૃ ૫૩, શ્. ૧, વ. ૧)

એ બધા જ સૂત્રો બુદ્ધિ બુદ્ધિ નારકી પરત્વે નયસૂચક છે અને એક સાથે મળે ત્યારે સ્વાદ્વાદશ્યુત બને છે.

૩૦-ત્યારે એમ થયું કે વાક્ય એ નય અને વાક્યસમૂહ તે સ્વાદ્વાદ અને જો એમ હોય તો પ્રશ્ન થાય છે કે એ એક જ વાક્ય સ્વાદ્વાદાત્મક-અનેકાન્તઘોતક હોઈ શકે ?

ઉ-હોઈ શકે.

૩૦-કેવી રીતે ? કારણ કે એક વાક્યએ કોઈ એક વસ્તુ પરત્વે એક અભિપ્રાયનું સૂચક હોવાથી તેના કોઈ એક અંશને સ્પર્શ કરી શકે; બીજા અંશોને સ્પર્શ ન કરી શકે તો પછી તે એક વાક્ય સમગ્રગ્રાહી ન થઈ શકવાથી સ્વાદ્વાદશ્યુત કેવી રીતે કહી શકાય ?

ઉ-અલબત્ત દેખીતી રીતે એક વાક્ય વસ્તુના અસુક એક અંશનું પ્રતિપાદન કરે છે પણ જ્યારે વક્તા તે વાક્યબંધે એક અંશનું પ્રતિપાદન કરવા છતાં પ્રતિપાદન કરાતાં તે અંશ સિવાયના બીજા અંશોને પણ એક જ સાથે પ્રતિપાદન કરવા ઇચ્છે ત્યારે તે ઇતર અંશોને પ્રતિપાદનના સૂચક સ્થાત્ શબ્દનો વાક્યમાં પ્રયોગ કરે છે અથવા તો સ્થાત્ શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યા સિવાય પણ વક્તા તે શબ્દના ભાવને મનમાં રાખી વાક્યને ઉચ્ચારે છે ત્યારે તે વાક્ય સાક્ષાત્ અંશ માત્રગ્રાહી દેખાવા છતાં પણ સ્થાત્ શબ્દ સાથે અથવા સ્થાત્ શબ્દ સિવાય જ ઇતર સમગ્ર અંશોના પ્રતિપાદનના ભાવથી ઉચ્ચારાયેલું હોવાને લીધે સ્વાદ્વાદશ્યુત કહેવાય છે.

૩૦-વક્તા સ્થાત્ શબ્દનો પ્રયોગ ન કરે તેમજ તેનો ભાવ પણ મનમાં ન રાખે તો તે જ વાક્ય કઈ કોટિમાં આવે ?

ઉ-નયશ્યુતની કોટિમાં આવે.

૩૦-જ્યારે વક્તા પોતાને ઇષ્ટ એવા એક અંશનું નિરાકરણ જ કરતો હોય ત્યારે તે વાક્ય કયા શ્યુતની કોટિમાં આવે ?

ઉ-દુર્નય અથવા મિથ્યાશ્યુતની કોટિમાં.

૩૦-કારણ શું ?

ઉ-વસ્તુના પ્રમાણસિદ્ધ અનેક અંશો-માંથી એક જ અંશને સાચો ઠરાવવા તે વક્તા આવેશમાં આવી જઈ બીજા સાચા

અંશોનો અપલાય કરે છે તેથી તે વાક્ય એક અંશ પૂરતું સાચું હોવા છતાં ઈતર અંશોના સંબંધમાં વિચ્છેદ પૂરતું ખોટું હોવાથી, હર્નયશ્વત કહેવાય છે.

મૃ-આવાં અનેક હર્નય વાક્યો મળે તો સ્વાદ્વાદશ્વત બને ખરું ?

ઉ-ના, કારણ કે આવા વાક્યો પરસ્પર એક બીજાનો વિરોધ કરતાં હોવાથી વ્યાઘાત-અધડામણી પામે છે. તે પોતપોતાની કક્ષામાં રહે. વસ્તુના અંશ માત્રનું પ્રતિપાદન કરવાને બદલે બીજાની કક્ષામાં દાખલ થઈ તેનું મિથ્યાપણું બતાવવાની ભ્રમ ક્રિયા કરે છે; તેથી તે મિથ્યાશ્વત છે અને તેથી જેમ પરસ્પર અધડાતા વિરોધી અનેક માણસો એક સમૂહબદ્ધ થઈ કોઈ એક કાર્ય સાધી નથી શકતા; ઉલટું તે એક બીજાના કાર્યના બાધક બને છે, તેમ અનેક હર્નય વાક્યો એક સાથે મળી કોઈ એક વસ્તુને સંપૂર્ણ જણાવવાની વાત તો બાબુએ રહી તે એક બીજાના આંશિક અર્થના સત્ય પ્રતિપાદનને પણ સત્યપણે પ્રગટ થતાં અટકાવે છે.

મૃ-કોઈ એક જ વસ્તુનું વર્ણન કરવાને પ્રસંગે હર્નય, નય અને સ્વાદ્વાદ એ ત્રણે દ્યુત ઘટાવવાં હોય તે ઘટી શકે ખરાં ? અને પડી શકે તો શી રીતે ?

ઉ-કેઈએ જગતના નિત્યપણા કે અનિત્યપણા વિષે પ્રશ્ન કર્યો કે-જગત નિત્ય છે, અનિત્ય છે, ઉભયરૂપ છે કે એથી વિલક્ષણ એટલે બનુભયરૂપ છે ? આનો ઉત્તર આપનાર રક્તાને જે પ્રમાણથી એવો નિશ્ચય થયો હોય કે જગત નિત્ય-અનિત્ય-ઉભયરૂપ છે, અને તે પછી તે ઉત્તરમાં જણાવે કે જગત નિત્ય-રૂપે ય છે અને અનિત્યરૂપે ય છે, તો એ ઉત્તરમાં એક જ વસ્તુ પરત્વે પરસ્પર વિરોધી એવાં અંશોના પ્રતિપાદન જે વાક્યો હોવા છતાં

તે બંને મળી સ્વાદ્વાદશ્વત છે; કારણ કે એ પ્રત્યેક વાક્ય એક જ વસ્તુના વાસ્તવિક અંશને પોતપોતાની દૃષ્ટિએ પ્રતિપાદન કરે છે. અર્થાત્ પોતાની મર્યાદામાં રહી મર્યાદિત સત્ય પ્રગટ કરે છે, છતાં પ્રતિપક્ષીની મર્યાદાનો તિરસ્કાર કે સ્વીકાર કરતાં નથી. ઉક્ત બંને વાક્યોમાંથી કોઈ એકાદ જ વાક્ય લઈએ તો તે નયશ્વત હોઈ શકે; પણ એ ત્યારે જ કે જે વક્તાએ એ વાક્યને પ્રસ્તુત વસ્તુના ઈદ અંશનું પ્રતિપાદન કરવા માટે યોગ્ય હોવા છતાં વિરોધી બીજા અંશ પરત્વે તે માત્ર તટસ્થ કે ઉદાસીન હોય. આથી ઉલટું એ જે વાક્યોમાંથી કોઈ એક વાક્ય હર્નયશ્વત હોઈ શકે પણ તે ત્યારે કે જે વક્તા એ વાક્ય-વડે ઈદ અંશનું પ્રતિપાદન કરવા સાથે જ બીજા પ્રમાણિક અંશોના નિષેધ કરે. જેમકે જગત નિત્ય જ છે અર્થાત્ અનિત્ય નથી.

મૃ-વિચારો અનંત હોવાથી વિચારાત્મક નયો પણ અનંત હોય તો એને સમજવા એ કઠણ નથી શું ?

ઉ-છે જ છતાં સમજી શકાય.

મૃ-કેવી રીતે ?

ઉ-દૂંકમાં સમજાવવા-એ જાણ વિચારને જે ભાગમાં વહેંચી શકાય. કેટલાક વસ્તુના સામાન્ય અંશને સ્પર્શ કરનારા હોય છે; કારણ કે વસ્તુનું વિચારમાં આવતું કોઈ પણ સ્વરૂપ લઈએ તો ક્યાં તો તે સામાન્ય હશે અને ક્યાં તો તે વિશેષ હશે. આ કારણથી ગમે તેટલા વિચારોના દૂંકમાં સામાન્ય-આહી અને વિશેષશાહી એ બે ભાગ પડી શકે. એને શાસ્ત્રમાં અનુક્રમે દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક એવાં નામ આપવામાં આવ્યા છે.

મૃ-આ સિવાય બીજું પણ દૂંકું વર્ગીકરણ થઈ શકે ?

ઉ-હા, જેમકે અર્થનય અને શબ્દનય.

મરણ સય શામાટે ?

(૨)

લેખક—પડીલ ન્યાસચંદ લક્ષ્મીચંદ. ખી. એ. એલ. એલ. ખી. ભાવનગર

(મતાંક ૫૪ ૧૭૭ થી શરૂ)

સામાજિક જ્ઞાનગળથી જન્મ અને મરણ પ્રસંગોએ પ્રાણીને લોગવવા પડતા દુઃખો અને કષ્ટમય વેદનાઓતું જે હૃદય-દ્રાવક ચિત્ર રજૂ કરે છે તેની ચક્રાર્થતા કંઈક અંશે આમાન્ય અનુભવથી પણ આપણને બુદ્ધિગમ્ય થાય છે અને તેથી કમકમાટી થઈ આવે છે છતાં પણ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી ઉપર જણાવી ગયા મુજબની જન્મ-મરણની કલ્પનાના વિચાર પૂરતું જળ મળતાં હીભૂત થતા જશે તેમ મરણ સય ક્રમે ક્રમે ઓછા થતા જશે. જન્મ પ્રસંગતું દુઃખ બાળક દશામાં લોગવવાતું હોવાથી તે તે માટે નીકળવાયા પરતું મરણ પ્રસંગ બાળક દશા વીતી ગયા પછી ઉપસ્થિત થાય તો તે વળતના દુઃખને યોગ્ય વિચારધારાથી તેમજ સંકુલશક્તિ કેળવીને ઓછું કરી શકાય.

બાળક જન્મતી વખતે રહે છે ત્યારે તેના કુટુંબીજનો તેના જન્મ પ્રસંગથી આનંદિત

થઈ હોય છે અને આદકાદ પામે છે તે જ બાળક ઉમર લાયક થતાં મૃત્યુને લેવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં પોતાના જીવન દરમીયાન સુકૃતની કમાણી કરી શક્યો હોય છે તો તેને પોતાને માટે હસવાતું કારણ મળી રહે છે ત્યારે તેના કુટુંબીજનોને તેના વિરુદ્ધથી શેવાતું રહે છે.

“ નીરખે છે નેણુ ભરી આત્માની જ્યોતને,

એવા મરણવા તે માત્રા મર્યા—

શૂર સાચના સીપાદઓ આનંદના ભર્યા,

ધારી જે રહે નેક મરતા ચૂકે નહિ,

મુક્તિને દ્વાર એ તો જમીને હ્યાં. ”

(શૂર-સાચના સિપાદઓ આનંદભર્યા હિંદુ ચક્ષુ આવા શૂરવીર સત્યાગ્રહી સ્વજનો બધી સહેલાઈથી મરણ લયનો સામનો કરી શકે છે અને વિચારગળની સ્ફુરણથી હૃદયગળને વધારી શકે છે.)

વિચારો ગમે તે અને ગમે તેટલા હોય પણ કાં તો તે મુખ્યપણે અર્થને સ્પર્શી આલતા હોય, અને કાં તો તે મુખ્યપણે શબ્દને સ્પર્શી પ્રવૃત્ત થતાં હોય. અર્થસ્પર્શી તે જધા અર્થ નય અને શબ્દસ્પર્શી તે જધા શબ્દનય. આ સિવાય ક્રિયાનય, જ્ઞાનનય, વ્યવહારનય, પરમાર્થનય એવાં અનેક યોગ્ય વર્ગીકરણ થઈ શકે.

પ્ર૦-આનો જન્મ વિસ્તાર કદવો હોય નો શક્ય છે ?

ઉ૦-હા, મધ્યમ પદ્ધતિએ જ્ઞાત વિલાગ કદવામાં આવે છે, જેમાં પ્રથમના ત્રણ દ્રવ્યો

ચિંક અને પાછળના ચાર પર્યાયચિંક છે. પ્રથમના ચાર અર્થનય અને પાછળના ત્રણ શબ્દનય છે. માત્ર અહિં એ સાત નામ આપીશું. વિગતમાં નહિ ઉતરીએ. વધારે વિગત અન્યત્ર અર્ચીશું. (૧) નૈગમ, (૨) સંચક, (૩) વ્યવહાર, (૪) જનુસૂત્ર, (૫) શબ્દ, (૬) સંસકિરક અને (૭) એવંભૂત.

આ રીતે બન્ને નયોતું સ્પષ્ટીકરણ અત્ર પૂરું થાય છે. જિજ્ઞાસાવૃત્તિ છતાં આ વિષયનો તદ્દન અનભિજ્ઞ હું, તો ભૂલચૂક માટે વિક્રાનો સ્વન્તર્ય લેખી સુધારી વાંચશે.

જળી આ પ્રકારના સામાન્ય વિચારગ્રંથને વધારે પુષ્ટિ મળતાં રહેજે એવા અનુમાન ઉપર આવી શકાય કે મનુષ્ય સદ્વર્તન અને શુભ-શાહેતરમાં જેમ જેમ આગળ વધતો જાય અને પોતાનું જીવન ઉત્તમ બનાવતો જાય તેમ તેમ તેને મૃત્યુનો ભય સ્વાભાવિક રીતે જ ઓછો થવો જોઈએ. જીવનભર જેને કાળા-ધાળા દરી પોતાનું શાસન નલાવી રાખ્યું હોય, વિશ્વાસઘાત, છેતરંપીડી કે અન્ય કુદૃત્યોથી જેણે ગરીબ-વિધાસુ નિર્દોષ મનુષ્યોના ગળા કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારની માણા કે કચાચ રાખી ન હોય, પોતાના જ હાથે જમાવેલ સંહાર લીલા પ્રસંગે તેઓ તાંકવ નૃત્ય કરી મોજ માણતા હોય-પતિત દયા ભોગવતા મનુષ્યોનું લોહી ચુસવામાં તેઓ પાવરધા ગણાતા હોય, પીડિત દુઃખી જનો તરફ હમદર્દી કે સહાનુભૂતિની લાગણીથી તદ્દન વંચિત હોય તેવા મનુષ્યોને પોતાના કુદૃત્યોનો ગદલો અવશ્ય મળશે જ એવા ખ્યાલથી આમાંથી દુઃખ અને કદની પરગરાની કંઈક ઓંખી થતાં અનેક પ્રકારના ભય અને ગભરાટની આશંકાને લઈ મૃત્યુ પ્રસંગ નજીક આવતાં ચરચરાટી અને કમકમાટી વણ્ટે છે. મોજ-ચોખ અને ભોગ-વિલાસમાં જ આખું જીવન વ્યતીત કરનાર પુરુષદાનંદી-વિવશાસિલાષી પાણીને યમના દૂતોની ઓંખી થતાં દુઃખ ભરપૂર આમાંથી જીવની ચેતવણી પાડી વૃદ્ધાવસ્થામાં જ મળી જાય અને જેથી નજીકના લાવીમાં જ થનાર મૃત્યુના ખ્યાલ માત્રથી ગભરામણ વણ્ટે છે અને જીવનના આખરી વખતમાં તદ્દત ણાવરો જાની જાય છે.

ઉપર મુજબના ત્રાસજનક કસોટીના પ્રસંગોમાંથી એક સાચા સત્જનન તરીકેનું જ જીવન જીવી જાણનાર મનુષ્ય ગણી જાય છે. અન્ય જંધુઓને અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ પડવામાં જનંતી મદદ કરવામાં હમેશાં

તેપરતા બનાવનાર પરમાર્થપરાયણ વૃત્તિથી પરીપકાર કરવામાં દાન, પુણ્યના કાર્યોમાં પોતાની સંપત્તિનો વિવેકપૂર્વક વ્યય કરનાર, શુદ્ધ દિલથી પ્રમાણિકપણે જીવન ગુજારનાર, સદ્વર્તનશાલી સત્જનન જીવનનો અંતભાગ પણ આનંદ અને ઉલાસમાં જ વ્યતીત કરતો જગ્યાય છે, કંઈ દુઃખકારક વ્યાધિ કે આક્રંત આવી પડતાં તે ગભરાઈ જતો નથી. તે પોતાના ઉત્તમવલ આગામી ભવની આગાહી કરતો હોય છે એટલે તેને મરણના ભયથી ડરપોક જાની જવાનું કંઈ કારણ નથી.

સંહારક યુદ્ધનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં ગહાદુર સૈનિકો, શૂરવીર ક્ષત્રિયો પોતાની પવિત્ર દુરજને જ આગળ દરી પોતાના ભયથી લેશમાત્ર ડરી ન જતાં પુર જોસથી લડાઈમાં અંપલાયે છે તેવી જ રીતે અન્ય સાહસિક પુરુષો પણ પોતે હાથ ધરેલ જોખમકારક સાહસના કાર્યોમાં ભુલપતાં સર્વ પ્રકારના ભયને બાજુ ઉપર મૂકે છે તો જ તેમના કાર્યમાં તેઓ પારી ક્ષેત્ર મેળવી શકે છે. સાહસિક કાર્યોનો આરંભ કરતાં પહેલાં સંપૂર્ણ સાવચેતી અને સાવધાનીપૂર્વક કામ લેવાના નિશ્ચય ઉપરાંત તેમને કેવા કેવા પ્રકારના ભયનો સામનો કરવો પડશે તેની ગણતરી કરવા જોશે, તે માટે આંક મૂકવા માટે તો તેનું કાર્ય કદી પાર પડે જ નહિ. તે જ ધોરણે જીવનક્રમમાં આગળ વધે જતાં સત્જનને જીવનવિકાસના સાધકે પોતાના સદ્વર્તન અને વિશુદ્ધ જીવન વ્યવહાર ઉપર મુસ્તાક રહી મરણના ભયને હીમતપૂર્વક ખંખેરી નાંખવો જોઈએ. મરણ કોઈ રીતે દોષનાથી પણ ટાળી શકાય તેમ તો છે જ નહીં તો ખંધી અનેક પ્રકારની કલ્પનાત્મક રચી આવા ભયમાં બચણીન વિચારોથી વૃદ્ધિ કર્યે જવાથી શું લાભ ? તેનો હીમતપૂર્વક સામનો કરવાથી ચાહુ જીવનનો અંત ભાગ સુધારી

શ્રીમાન યશોવિજયજી

(૨)

વે.નંદા, ભગવાનદાસ મનાસુખભાઈ મહેતા M. B. B. S.

(ગતિક પૃષ્ઠ ૧૪૩ થી શરૂ)

સાચા ભાવશ્રમણ યશોવિજયજી.

આપણા આ ચરિત્રનાયક પણ આવા એક આદર્શ આત્મવીર-ધર્મવીર પુરુષ હતા, ભાવ ઉપાધ્યાયપદને અલંકૃત કરનારા સાચા આત્મસાધક સાધુ હતા, શુદ્ધ મોક્ષમાર્ગે ગમન કરનારા સાચા આત્માર્થી મુમુક્ષુ મહામુનિ હતા, શુદ્ધ આત્મજ્ઞાનને પામેલા સાચા ભાવયોગી શ્રમણ હતા. આ આપણને તેમના અધ્યાત્મરસપરિણુતિમય આત્માનુભવી વચનામૃત પરથી ને તેમના પવિત્ર જીવનચરિત્ર પરથી સહેજે સુપ્રતીત થાય છે. આવા સાચા ભાવસાધુની જોડી વર્તમાનમાં તો શુ, ભૂત-કાળમાં પણ જડવી દુર્લભ છે. જો કે દ્રવ્ય-લિંગીઓની તો સર્વત્ર વિપુલતા જ છે, પણ આવા સાચા ભાવશ્રમણ જગત્માં વિરલ છે.

“આત્મજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે,
બીજા તો દ્રવ્યલિંગી રે;
વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે,
આત્મદેવન મતસંગી રે.”

શ્રી આત્મદેવનજી.

શકાય છે અને આગામી જીવનનું કંઈક આદર્શરૂપ ઘડતર થઈ શકે છે તેમ જ જીવનની પ્રવૃત્તિ પ્રગતિશીલ બનતી રહે છે. આ પ્રસંગે કોઈક કવિના શબ્દો “મરવા બનેા રે મસ્તાન” તેમ જ મહાત્માજીના છેલ્લા ૨૧ ઉપવાસ પ્રસંગે કોઈક કવિએ રચેલ “મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું”નું ભજન યાદ આવે છે. લયઃ ભીત દશા મજબૂત સખળ મનને પણ કંગાળ બનાવી મૂકે છે અને અનેક પ્રકારના કલ્પિત લયના જાણા પોતાની આરે જાણુ ખડા કરી

“સુવિદિદપદત્થસુતો,
સંજમતવસંજુદો વિગદરાગો ।
સમણો સમસુહદુક્ખો,
મણિઓ સુદોવઓગોત્તિ ॥”

શ્રી કુંદકુદાચાર્યજીકૃત-પ્રવચનસાર.

આવા સાચા શ્રમણને તેમના પોતાના શબ્દોમાં જ અંજલિ આપીએ તો—

“ધન્ય તે મુનિવરા રે,
જે ચાલે સમભાવે;
ભવસાયર લીલાએ ઉતરે,
સંયમ કિરિયા નાવે...ધન્ય તે મુનિવરા રે.
મોહપક તણ ઉપર બેઠા,
પકજ પરે જે ત્યારા;
સિંહ પરે નિજ વિક્રમશૂરા;
ત્રિભુવન જન આધારા-ધન્ય તે મુનિવરા રે.”

અરેખરા ‘યશોવિજય’

આવા આ મહા સંતપુરુષના આપણે જીજ્ઞાસા ગાઈએ કે ન ગાઈએ, ચરિત્રસંકીર્તન કરીએ કે ન કરીએ, જયંતિઓ ઉજવે

દે છે તેમ જ હીનદશામાં વધારો કરે છે. આગળ જણાવી ગયા મુજબ પરમ વિવેક-બુદ્ધિથી આત્મ દ્રવ્ય અને પુરૂષણ દ્રવ્યની ભિન્નતા બરાબર સમજી જનારે, આત્મ તત્ત્વની મૂળભૂત અનંત શક્તિઓ છતાં તે કર્મભણથી અવરાઈ ગયેલ છે તે કર્મભણને દૂર કરી સકળ કર્મનો ક્ષય કરવાના અતીમ સાધ્ય તરફ મક્કમતાથી આગળ વધનારે મરણ લયને પોતાના હૃદયમાં લેશમાત્ર સ્થાન આપવું જોઈએ નહિ એ જ અભ્યર્થના.

વીએ કે ન ઉઝવીએ, પણ તે તો પોતાની અમર સુકૃતિઓથી સદા જ્યવંત ને જીવંત જ છે. શ્રી - ભર્તૃહરિએ સાચું જ કહ્યું છે કે— “સુકૃતીઃ” એવા તે રસસિદ્ધ કવીશ્વરે જ્યવંત છે, કે જેમની યશઃકાચમાં જરા-મરણ-જન્ય ભય નથી. ” આ ઉક્તિ શ્રી યશોવિજયજીના સંબંધમાં અક્ષરશઃ ચરિતાથે થતી દેખાય છે, કારણ કે પોતાની એક એકથી સરસ ઉત્તમ કાવ્યમય સુકૃતિથી જ્યવંત એવા આ કવીશ્વર પોતાની યશઃકાચથી સદા જીવંત છે; યશઃશ્રીના વિજયી થઇ ખરેખરા ‘યશોવિજય’ થયા છે; શબ્દનયે યથાર્થ એવા આ ‘યશોવિજય’ એવંભૂત નયે ‘યશોવિજય’ બન્યા છે !

આવે મહાપ્રતિભાસંપન્ન સંસ્કારસ્વામી સેંકડો વર્ષોમાં કેાઇ વિરલો જ પાકે છે; કારણ કે અસાધારણ-અતિશયવંત શક્તિવાળા મહાપુરુષોની જનની તો કેાઇક જ હોય છે. શ્રી ભક્તભર સ્તોત્રમાં કહ્યું છે તેમ ‘સેંકડો શ્રીઓ સેંકડો પુત્રોને જન્મ આપે છે પણ તારી ઉપમાને યોગ્ય એવા પુત્રને અન્ય જનનીએ જન્મે નથી. તારલા તો બીધીય દિશાઓ ધારણ કરે છે, પણ મહાતેજસ્વી સૂર્યને જન્મ આપનારી તો એક પૂર્વદિશા જ છે.

“સ્ત્રીणां शतानि शतशो जनयन्ति पुत्रान्,
नान्या सुतं त्वदुपमं जननी प्रसूता ।
सर्वा दिशो दधति भानि सहस्ररश्मिं,
प्राच्येव दिग्जनयति स्फुरदंशुजालम् ॥”
વિરલ જ્યોતિર્ધર.

અને શ્રી યશોવિજયજી પણ આવા તેજસ્વી સૂર્યસમા છે. જે વિરલ વિભૂતિરૂપ મહા-

“जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं मयं ॥”

જ્યોતિર્ધરે જિનશાસન ગમનાંગલુમાં ચમકી ગયા છે, તેમાં શ્રી યશોવિજયજીનું સ્થાન સદાને માટે અમર રહેશે કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી પછી અત્યારુપીમાં શ્રી આનંદધનજી અને શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના અપવાદ સિવાય તેવી પ્રખર શ્રુતશક્તિવાળો બીજો તરવરાની મહાત્મા થયો હોય એવું જણાતું નથી. એમની પ્રતિભા કેટલી અસાધારણ હતી અને એમની બુદ્ધિમત્તા કેવી કુશાગ્ર હતી, એ તો એમની સૂક્ષ્મ વિવેકમય તીક્ષ્ણ પર્યાલોચના પરથી સ્વયં જણાઈ આવે છે, અને આપણને તાર્કિકશિરોમણિ કવિકુલ-ગુરુ સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિનું સ્મરણ કરાવે છે. એમની દષ્ટિવિશાલતા ને દૃઢયની સરલતા કેટલી બધી અદ્ભુત હતી, અને સર્વદર્શન પ્રત્યેની એમની નિરાશ્ચરી માધ્યસ્થવૃત્તિ કેવી અપૂર્વ હતી, તે તો એમની સર્વદર્શનોની તલસ્પર્શી નિષ્પક્ષપાત મીમાંસા પરથી પ્રતીત થાય છે, અને આપણને પદ્મદર્શનચેત્તા મહર્ષિ હરિભદ્રસૂરિની યાદી તાજી કરે છે. વારુમયના સમસ્ત ક્ષેત્રને વ્યાપ કરતું એમનું મૌલિક સાહિત્ય સર્જન કેટલું બધું વિશાળ છે અને કેવી ઉત્તમ પંક્તિતુલ્ય છે, તે તો એમના ચક્રણી સીંછા જેવા ટંકોદરીજી પ્રમાણભૂત વચનામૃત પરથી સહેજે બાસ્થમાન થાય છે, અને આપણને કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવે છે. અધ્યાત્મયોગ વિષયનો એમનો અભ્યાસ કેટલો બધો ઊંડો છે, અને આત્મજ્ઞાન-ધ્યાન પ્રત્યેની એમની અભિરુચિ કેવી અદ્ભુત છે, તે તો એમના અધ્યાત્મ યોગ વિષયક અંધરત્નો પરથી સ્વયં સિદ્ધ થાય છે, અને આપણને યોગિરાજ આનંદધનજીનું ને પરમ તરવરણ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનું સ્મરણ કરાવે છે. આમ આ મહાત્મા પ્રતિભામાં બધું સિદ્ધસેનદિવાકરના પુનરુ-

તાર હોયની ! દાર્શનિક અભ્યાસમાં બાણે લઘુ હરિભદ્ર હોયની ! શ્રુતજ્ઞાનમાં બાણે બીજા હેમાચાર્ય હોયની ! અધ્યાત્મવિદ્યામાં બાણે આનંદધનજી અનુગામી અને શ્રીમદ્-રાજચંદ્રજીના પુરોગામી હોયની !—એમ આપણને સંકેતે પ્રતિભાસે છે.

‘કુર્યાલી શારદ’

આ પોતાના મૂછાળા અવતારને—‘કુર્યાલી શારદને’ દેખી સરસ્વતીને લગ્નના માર્યા સંતાઈ જવું પડ્યું ! આ સાથે સાચા વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ (જગદ્ગુરુ) વાચકવરની વાચા સાંભળી વાચાલવાચસ્પતિ (ત્રિદશગુરુ) અવાચક થઈ ગયો ! વાહમય રંગભૂમિમાં કવિતા સુંદરીને યથેચ્છ નચાવનારા આ સત્કવિની યશસ્કીર્તિથી પ્રતિપક્ષીઓના મસ્તક ધોળા ને મુળ કાળા થયા ! જ્ઞાનીઓના હૃદયાકાશમાં વહતી અધ્યાત્મ જ્ઞાનગંગાને આ લગીરથે અવનીને પાવન કરવા પૃથ્વી પર અવતારતાં પ્રાણીઓનો વિકાવદ્વેષ પાપમલ ક્યાંય ધોવાઈ ગયો !

આમાં લેશ માત્ર પણ અતિશયોક્તિ નથી. હા, ન્યૂનોક્તિનો સંભવ છે ખરો ! એમના સમકાલીન શ્રી કાંતિવિજય મુનિએ સુજસ-વેલીમાં એમને લખ્ય લાખાંજલિ અર્પી છે કે—

“કુર્યાલી શારદા તણેજી,
બિરુદ ધરે સુવિદિત;
બાલપણે અલવે જિણેજી,
લીધો ત્રિદશગુરુ જીત.”

“લઘુ બાંધવો હરિભદ્રનો રે,
કલિયુગમાં એ થયો બીજો રે;
છતાં યથારથ ગુણ સુણી,
કવયણુ બુધ કો મત બીજો રે.
સવેગી સિરસેહરો,
ગુરુ જ્ઞાનરથજીનો દરિયો રે;
ક્રમત-તિમિર ઉચ્છેદવા,
એ તો બાલાચુલ દિનકરિયો રે.”

સીધા સાદા ‘ઉપાધ્યાયજી’

અર્વાચીનોની જેમ તેમના નામ પાછળ ઉપાધિઓની લાંબી લંબાર નહિ લાગેલી છતાં, આ સીધા સાદા ‘ઉપાધ્યાયજી’ પણ આચાર્યોના આચાર્ય ને ગુરુઓના ગુરુ થવાને પરમ યોગ્ય છે. યશઃશ્રીના પડછાયા પાછળ દોડતારા આધુનિકોની પેઠે તેઓ તેની પરચાહ નહિ કરતાં છતાં ‘યશઃશ્રી’ હજી તેમનો પીછો છોડતી નથી ! અધ્યાત્મરસપરિણિતિ વિના શાસ્ત્રનો લાર માત્ર વહનારા ને નિર્માલ્ય તત્ત્વવિહીન ચર્ચાઓમાં શાસ્ત્રનો શસ્ત્ર તરીકે ઉપયોગ કરનારા આગમધરો તો ઘણાંય છે, પણ અધ્યાત્મપરિણિતિપૂર્વક શાસ્ત્રનો રસાસ્વાદ લેનારા ને શાસ્ત્રનો તાત્ત્વિક પ્રતિપાદનમાં કેવળ આત્માર્થે સદુપયોગ કરનારા તેમના જેવા નિરાશ્રદ્ધી ને પરિણત સાચા આગમ-રહસ્યવેદી શ્રુતધરો તો વિરલા જ છે. પ્રસ્તુત શ્રી કાંતિવિજયજીએ કહ્યું છે તેમ ‘બીજા’ શત-લક્ષ-કોડ સદ્ગુણીઓ પણ આને ન પહોંચે.

“જશ ધિદ્ગર્ગપક શાસનેજી,
સ્વસમય પરમત દક્ષ;
થોહરે નહિ કોઈ જોહનેજી,
સુગુણ અનેસ શતલક્ષ.
પ્રભવાદિકે શ્રુતકેવલીજી,
આગે હુઆ ધરે જેમ;
કલિમાંહે જોતાં થકાજી,
એ પણ શ્રુતધર એમ.
વાદિવચન-કસણિ ચઢોજી,
ગુજ શ્રુત-સુરમણિ આસ;
બોધિ વૃદ્ધિ હેતે કરેજી,
બુધ જન તસ અસાસ.”

સુજસવેલી.

(ચાલુ)

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતાંક ૫૪ ૧૩૭ થી શરૂ.)

શુભદેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહે આ મહા-
વ્યાકરણને હાથીની અંબાડી ઉપર પધરાવી,
ઉત્સવપૂર્વક નગરમાં ફેરવ્યું. તેની અન્ને બાજુ
આમર વીંચાતા હતા, માથે છત્ર ધરાવ્યું હતું
અને મંગલગીત ગવાતાં હતાં. વાણંતના
મધુરા નાદ અડ રહ્યા હતા. આવા ઠાઠથી તે
મહાવ્યાકરણને નગરમાં ફેરવી તેની પૂજા કરી
તેને પોતાના રાજકોપમાં પધરાવ્યું. આ જ વખતે
એક પંડિતે સમયોચિત જનઉકિત કરી.

આતઃ ! સંવૃણ પાણિનીપ્રલપિતં,
કા તંત્ર કંથા. વૃથા માકાર્પીઃ ।
કદુ શાકટાયનત્રયઃ
શુદ્રેણ ચંદ્રેણ કિમ્ ॥
કિં કંઠામરણાદિભિર્ચેઠર-
યસ્યાત્માનમન્યૈરપિ શ્રૂયન્તે
યદિ તાવદર્થ મધુરા શ્રી સિદ્ધહેમોકયઃ

હે ભાઈ ! ત્યાંમુઘી ધી સિદ્ધહેમ વ્યાકરણનાં
અર્થભાધુર્યવાળાં વચનોનું શ્રવણ કરવામાં
આવે ત્યાંમુઘી પાણિની વ્યાકરણના પ્રજ્ઞાપને
અંધ રાખવા દે, (શિવશર્મકૃત) કાલંત્ર
વ્યાકરણરૂપી કંથાને વૃથા સમજ, શાકટાયન
વ્યાકરણની કટુવચનો કાઠ નહિ, ભલા શુદ્ર
(ચંદ્રગોમિ નામના ધૌંદાચાર્યકૃત) આંદ્ર
વ્યાકરણથી શું સરવાળું ? અને કંઠામરજી

આદિ અન્ય વ્યાકરણોથી પણ આત્માને શામાટે
ગઠર-કલુષિત કરે છે ?

બીજી પણ આવી જ શુદ્ધર સ્તુતિ મળે છે.

કિં સ્તુમઃ શબ્દપાયોષે હૈમચંદ્રપતેર્મતિમ્ ?
एकेनापि हि येनेदृक्कृतं शब्दानुशासनम् ॥

શબ્દોના સમુદ્રરૂપ હેમચંદ્રની મતિની શું
સ્તુતિ કરીએ ? કારણકે તેમણે એકતાએ આવું
(મહાન) શબ્દાનુશાસન રચ્યું છે.

ખરેખર ભારતવર્ષમાં અદ્યાવધિ એવા કોઈ
વિદ્વાન પંડિત નથી થયો કે જેણે શ્રી હેમ-
ચંદ્રાચાર્યજીની - માફક એકતા હાથે આવું
ચોટું વ્યાકરણ પંચાંગપૂર્ણ ગનાવ્યું હોય.
સૂરિજીમહારાજની સાહિત્યસેવા સંબંધી આગળ
ઉપર લખીશ, પરંતુ સૂરિજી મહારાજનાં જ
વચનઆતુર્ય, હાજરજવાબી અને બુદ્ધિનો
અશ્વય લંઘાર હતા તેની થોડી વાનકી રજુ
કરું છું.

એક વાર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજ
જેન પાંડવ ચરિત્રના વ્યાખ્યાનો વાંચી રહ્યા હતા.
અતે પ્રસંગ આવ્યો કે પાંડવો શ્રી સિદ્ધરાજજી
ઉપર મોક્ષે પધાર્યા હતા. પ્રાણલોએ એની
સામે વિરોધ હોડાવ્યો. અને રાગન (સિદ્ધરાજને)
કહ્યું કે-મહાભારતના આધારે વસ્તુ લઈ જૈના-
ચાર્યે પાંડવાને દીશા અને મોક્ષ જણાવ્યાં છે
પણ તે વાસ્તવિક નથી. પાંડવો તો કેદારજી

ગયા છે અને તેઓ જિનવરેંદ્ર દેવના ઉપાસક નહિં કિન્તુ શંભુ મહાદેવજીના ઉપાસક હતા માટે જૈનાચાર્યજી કથન સત્ય નથી.

સિદ્ધરાજે આ સંબંધી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજ પાસે શુલાસો માગ્યો.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ કહ્યું કે સાંભળો—

“ મહાભારતનું શુદ્ધ કરતાં ગંગાપુત્ર લીખા પિતાએ પોતાના પરિવારને કહ્યું કે, મારા મૃત્યુ પછી મારો અશિદ્ધાહ એવે ઠેકાણે કરજો જ્યાં પૂર્વે કોઈને જાણવામાં ન આવ્યા હોય. તેમના કુટુંબીઓએ આ વાત માની લીધી. તેમના મૃત્યુ પછી જામે તપાસ કરી પણ આખરે કોઈ સ્થાન જોવું ન મલવાથી હિમાલયના શિખરે ગયા. ત્યાં કોઈને થે આ પહેલાં જાણવામાં નહિ આવ્યા હોય એમ તેમનું માનવું હતું. જ્યાં અશિ સંસ્કારની તૈયારી કરી ત્યાં તો આકાશમાંથી દેવી વાણી થઈ—

અવ્ર મીર્મ શતં દગ્ધં પાંડવાનાં શતત્રયમ્ ।
દ્રોણાચાર્યસહસંતુ કર્ણસંઘ્યા ન વિદ્યતે ॥૧॥

આ સ્થળે એક સો લીમ, ત્રણસો પાંડવો, હજાર દ્રોણાચાર્ય અને અસંખ્ય કર્ણોને પૂર્વે દગ્ધ કરવામાં આવ્યા છે.

હવે આટલા ગદ્યા પાંડવોમાંથી શ્રી નેગિનાદેવના સમયે તેમના ઉપદેશથી દીક્ષા લઈ કોઈ પાંડવો મોક્ષે ગયા છે એમ શાસ્ત્રો માને છે તેમાં જોડું શું છે ?

સત્ત અને પ્રાક્ષણો. આ વાત સમજીને મોત રહ્યો.

× × × ×

એક વાર આલીંગ નામના પંડિતે અભિમાનમાં આવી નદી સુરિહને પૂછ્યું. આપને કેટલે ધર્મ તે ત્યાગપ્રધાન છે પરંતુ એમાં એક

૧. અન્યત્ર “ અવ્ર મીર્મશતં ” પાઠે પણ મને છે ત્યાં સો લીમ એમ સમજાવેલું (પ્રભાવક ચરિત્ર)

ન્યૂનતા છે, કે વ્યાખ્યાનમાં સ્ત્રીઓ સુંદર વસ્ત્રો પરિધાન કરીને આવે છે; બીજું લલે તમે નિર્દોષ આહાર કરતા હો પરંતુ દૂધ, દહીં વગેરે પદાર્થો વિકારજનક હોવાથી તમે કઈ રીતે શુદ્ધ પ્રભાવ પાળી શકો છો. જૂઓ સાંભળો—

વિશ્વામિત્રપરાશરમ્ભૂતયો વે ચાંતુપત્રાશ્વના-
સ્તેપિ સ્ત્રીમુખપંકજં સલલિતં દૃષ્ટેવ મોહંગતાઃ ।

આહારં સુદઢં (સુદૃઢં) પચોદધિ યુતં વે
મુંજતે માનવા,

સ્તેપામિન્દ્રિયનિગ્રહો યદિ મવેદુ વિગ્ધયઃ
પ્લવેત સાગરે ॥

વિશ્વામિત્ર અને પરાશર વગેરે ઋષિયો કે જેઓ માત્ર જળ અને પાંદડાંનું લોજન કરતા તેઓ પણ સ્ત્રીના વિલાસયુક્ત મુગને જોતાં જ મોહમૂઢ જાની ગયા, તો જે મનુષ્યો વૃત, દૂધ, દહીં સહિત સ્નિગ્ધ લોજન કરતા, અને તે મનુષ્યો યદિ ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરી શકતા હોય તો સમુદ્રમાં વિંધ્યાચલ કુબી ગયો તેના જેવું (આશ્ચર્ય) થાય.

આનો ઉત્તર શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજે એવો સરસ આપ્યો છે કે વિદ્વાનને ફરી શંકા કરવાનો કે પૂછવાનો અવસર જ ન રહ્યો.

“ સિંહો વલી હરિણશુકરમાંસમોજી,
સંવત્સરેણ રતિમેતિ કિલૈકવારમ્ ।
પારાપતઃ સ્વરંશિલાકળમોજનોઽપિ,
કામી મન્વત્પુનુદિનં વ્રત કોઽવ્ર હૈતુઃ ॥ ”

જલવાન સિંહ, હરણો અને હુલ્લરનું માંસ ખાવા છતાંયે વરસમાં એક વાર રતિયુગ લોગવે છે. જ્યારે કણુતર સુકા ધાન્ય (કાંકરા) ખાનારો છે છતાં પ્રતિદિન કામી જાને છે. બોલો તમારું શું કારણ હશે ? આ સાંભળી સત્ત અને સનાતનના અતીવ પ્રભાવ પામ્યા. (ચાલુ)

પ્રમાદનું સ્વરૂપ

‘સમયે મા પમાય’ નામા નાનકડા સૂત્રનું મૂલ્યાંકન ઘણા જ લંબાણથી કર્યા પછી એની પૂર્ણાકૃતિના આ લેખમાં એનું અર્થાત્ એ ‘પ્રમાદ’ નું સ્વરૂપ જોઈ જઈએ તો, અસ્થાને નહીં ગણાય. પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવે, પદ્મ-શિષ્ય એવા શ્રી ગણધર મુખ્ય ગૌતમને ‘સમય માત્રનો પણ પ્રમાદ કરીશ નહીં’ એ કહેવામાં કેવી દીર્ઘદ્રષ્ટિ વાપરી છે તેનો સાચો ખ્યાલ એ સ્વરૂપના અવગાહનથી જ આવી શકે.

(૧) મદ (૨) વિષય (૩) ક્રયાય (૪) વિકથા અને (૫) નિદ્રા રૂપ પાંચ લેહમાં વહેંચાયેલી આ પ્રમાદનામા વિકટ દુર્ગ અતિ કપ્રેરે હોઈ દુઃખે સાધ્ય છે. મદને સ્થાને કોઈ સ્થળે મદ જોવામાં આવે છે અને એનો અર્થ મદિરા થાય છે. એ જોતાં પરિસ્થિતિ તદ્દન ચોકળી જાની જાય છે. દારૂ પીનાર ભાન અને જ્ઞાન ભૂલી જાય છે એ કોનાથી અજાણ્યું છે ! પણ એને જાદો મદ લેવામાં આવે તો તે પણ અહીં આગળ જાંઘએસતું થઈ પડે છે. એ પાંચે ચીજો માનવને ઉંધા પાટા-જાંઘાવવામાં પ્રગતિના પાટોથી ઉતારી મૂકવામાં, અને ભવ-બ્રમણની જાડી ગતિમાં હડસેલી દેવામાં એક સરખી શક્તિ ધરાવે છે. જગતભરના જના-વોનું બારિકાઈથી અવલોકન કરવામાં આવે તો એના મૂળમાં ઉપરની પાંચ બાળતોમાંથી હરકોઈ એક અગર તેથી વધુ, રમતી દ્રષ્ટિ-ગોચર થશે. ઉત્પત્તિના સાધક માટે, પ્રગતિની કૃત્ય કદમ કરનાર પથિક માટે આ ભયસ્થાનો જેવાં તેવાં નથીજ. બાહ્યથી ક્ષુદ્ર જણાતી આ પાંચ વસ્તુઓના પેટાગમાં એવો ભયંકર ને

જહંઘ મશાલો ભર્યો પડ્યો છે કે એકવાર એમાં લપટાતાંજ અવનતીના શ્રી ગણેશ મંડાય છે ! ઉપરથી મીડી ને મધુરી લાગતી મોજ ધીમે ધીમે આત્માને એવી વિલક્ષણતાથી નીચે ને નીચે-ગળકાવી જાય છે કે પોતે ક્યાં જઈ રહ્યો છે એનું ભાન સરખું ચે એને થવા પામતું નથી ! કોઈ જ્ઞાની સંતનો સમાગમ સાંપડે તો કદાચ પાટો ફેર થવાનો સંભવ છે નહીં તો અધઃપતનની પૂરી જોડાઈ માપવી પડે છે ! ખરેખર સાડા સાતની પનોતી જોડે છેઃ અગાઉ જોઈ ગયા એ ઉદાહરણો એના જીવતાં ને જગતાં જવલંત પૂરાવા છે. એની પૂર્તિ કરવી હોય તો વર્તમાનકાળના જના-વોમાં પણ કંઈ ઓછી સામગ્રી ભરી પડી નથી ! આવા કારણોસર તો એ સૂત્ર ટંકચાળી જાનું છે. એટલા કારણથી તો ખુદ ચરમ તીર્થપતિ-એ સ્વમુખે પ્રથમ ગણધર શ્રી ઈંદ્રભૂતિને ઉદ્દેશી એને વહેતું ક્યું છે.

મદનો સામાન્ય અર્થ અભિમાન થાય છે અને એના પ્રકાર આઠ છેઃ-

(૧) નતિમદ-હરિકેશીને એ કરવાથી ચંડાલની નતિ પ્રાપ્ત થઈ.

(૨) કુળમદ-ગોત્રનો મદ કરવાથી ભરત-પુત્ર મરિચીએ કેલું ભવબ્રમણ વધાર્યું-‘વારં-વાર કેવી રીતે માંગણ કુળમાં જન્મ લીધો અને પ્રથમ તીર્થપતિના હાથે સંધમ જેવી અણમૂલી વસ્તુ પામ્યા છતાં કેવી છક્કડ ખાધી એ સારો ચે ઇતિહાસ એટલે પ્રભુશ્રી વીરનું જીવન ચરિત્ર.

(૩) જાળમદ-એ પરાક્રમના અભિમાને

શ્રેષ્ઠિક અને વસુભૂતિ કેવી રીતે નરકમાં ધકેલાયા એ જાણવું હોય તો કથા સાહિત્યના પાના ફેરવાવા ઘટે. ત્યારે જ સમન્વય કે ગળ મેળવવું એ જૂદી વાત છે અને એનો ગર્વ કરવો એ જૂદી વાત છે. વસ્તુની પ્રાપ્તિ જરૂરી હોવા છતાં એ સાટેનું અભિમાન તો વ્યર્થ છે.

(૪) રૂપમદ્ અંગે ચક્રી સનતકુમારનું દ્રષ્ટાંત તો જાણીતું છે. ‘રોમ રોમ કાયા ગિગડી ગઈ, મદ્ યોથાનું એ ટાણું રે’ એ સુનિશ્ચી માનવિજ્યકૃત સજ્જાયનું અર્ધું પાદ કોણ નથી જાણતું ?

(૫) તપમદ્ પર દૂરગદું રૂપિનું-અને

(૬) ઋદ્ધિમદ્ પર દશાર્ણનૃપનું એવી જ રીતે વિદ્યા યાને જ્ઞાનનો મદ્ કરવાથી શ્રી સ્થુલભક્ત સુનિ સંપૂર્ણ ચૈત્ત્ય પૂરવનો અર્થ ન પામ્યાનું-ઉદાહરણ ઉક્ત સજ્જાયમાં મૂકેલ છે અને લાગ્યે જ એ કથાનકોથી વાંચક અજ્ઞાત હશે. આઠમાં રિદ્ધિના મદ્ ઉપર ચક્રવર્તી સુભૂમનું દ્રષ્ટાંત છે. છ જાંડ ધરતીના લોકતાને પ્રાપ્ત થયેલ અપાર સંપત્તિથી સંતોષ ન વળ્યો એટલે લવણ સમુદ્ર ઓળંગી ધાતકીજાંડમાં વિજય વરવાનો અભિલાષ થયો અને એ ચેલછાથી ભરસમુદ્રમાં યમના અતિથિ બનવું પડ્યું ! પૂર્ણાહૂતિ કરતાં શ્રી માનવિજ્યજી કહે છે કે-‘એમ તન ધન યોવન રાજ્યનો, મન ‘મા’ ધરો અહંકારો રે અને વાત સો ટચના સોના જેવી સાચી છે એ આપણે લાંબાણથી જોઈ ગયા. સમરાદિત્ય ચરિત્રના મૂળમાં નજર નાંખીશું તો ત્યાં પણ આ ત્રણ અક્ષરનો પ્રમાદ જ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. સુભુસેન રાજા અકરમાતિક કારણના થોડે એક એ નહીં પણ ત્રણ વાર માસોપવાસી તાપથી અગ્નિશર્માને પારણું નથી કરાવી શકેતા ! આમાં જરૂર પ્રમાદ રહેલો છે અને

પછી સમતાને કથાને-પૂર્વકર્મના અંતરાયને નિમિત્તભૂત લેખવાને ગદલે-અગ્નિશર્મા ક્રોધથી ભભૂકી ઉઠી જે વેર લેવાનું નિયાણું ફરે છે એ પ્રમાદનો અતિરેક નહીં તો બીજું શું કહેવાય ! તપનું અછરણ ક્રોધ છે એ જ્ઞાની વચન સાચું જ છે. પ્રમાદના આવા પ્રસંગોથી સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. નહીં તો જીવ-ગોની કમાણી પળમાં ધૂળમાં મળી જાય છે.

ઈદ્રિયોના વિષયથી જગતભરના જીવો ચોરાશીના ભ્રમણ કર્યા જાય છે ! એમાં જીવ્હા-રસે તો લલલલા સંયમીને નથી છોડ્યા ! સ્પર્શ ઈદ્રિયના વિષય માટે હાથીનું, રસ પર માછલાનું, દ્રાણ પર લામરાનું અહુ પર પત-ગીયાનું અને શ્રાત્ર પર મુગલાનું ઉદાહરણ ટાંકી પાંચે ઈદ્રિયોના વિષયમાં આકંઠ ડૂબેલા માનવોને જ્ઞાની ભગવંતો, તેઓના નિશામાંથી સુકત થવા સાડે લાલં બત્તી ધરતા આગ્યા છે; એ સાડે દ્રષ્ટાંતો શોધવા જવાની જરૂર નથી જ. કષાયમાં ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ મુખ્ય સ્થંભરૂપ છે. સંસારરૂપી વૃક્ષની જે વિશાળતા-નિભિડતા અને સમૃદ્ધ દશા દ્રષ્ટિ-ગોચર થાય છે એના નિમિત્તરૂપ કષાયો જ છે. તેથી તો કષાયમુક્તિ માં જ સાચી મુક્તિ યાને મોક્ષ કહેવાયો છે. સ્થંભતીર્થના વતની એવા સુનિવર્થ શ્રી ઉદયરત્ને એ ચંડાળ ચોકડી પર જે ચાર નાનકડી સજ્જાયો રચી છે એ દરેકે રટણ કરવા જેવી છે. એમાં ટૂંકામાં કિંમતી સાર મૂકી દીધો છે. ક્રોધથી કોડ પૂર્વનું તપ હારી જતાર ચંડકૌશિકની વાતનો ઇશારો કરી, આગની સાથે સરખામણી કરી, ચૈાડા શબ્દોમાં સુદાની વાત કહી દીધી છે. માનની સજ્જાયમાં-‘માને વિતય ન આવે રે, વિતય વિના વિદ્યા નહીં, તો કિંમ સમકિત પાવે રે ! સમકિત વિણુ આરિત્ર નહીં, ચોરિત્ર વિણુ નહીં મુક્તિ રે’ આ ઉલ્લેખોથી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ

કરી છે અને માન કરનાર સ્વભાવ પ્રતિવાસુ-
 દેવના કથાનક પ્રતિ ધ્યાન જે અચૂં છે. માયા
 અંગે લેખતાં સ્પષ્ટ ચબ્દોમાં કહ્યું છે કે-
 માયા છે, તો મિથ્યાત્વ પણ છે જ. તપ જેવી
 પવિત્ર કૃત્યોમાં આ માયા નાગિનીનો થોગ
 થતાં તીર્થપતિ મહોગ્નિને સ્ત્રી વેદ પામવો
 પડ્યો ત્યાં અન્યની શી વાત કરવી ! લોભ
 તો સર્વ પાપનો પિતા ! એની અચર તો
 ઠેક દશમા શુભ્રધાનક સુધી ! લોભનો
 થોભ નહીં એ તો જન ઉક્તિ છે અને
 લાભથી લોભ વધતો બધા એટલે નિવૃત્તિ
 આધી કેસાય. એ તો કપિલ કેવલીના દ્રશ-
 ન્તથી સહજ સમજાય છે. ગાકી લોભના
 પાશમાં આકેંડે બૂડી, કેવળ તેજને ચોળા પર
 ઇવન નિર્વાહ કરી અણમૂલા જવાહરોનો બળદ
 બનાવનાર, અને શિંગડાનો ગાકીનો ભાગ પુરો
 કરવા સાડી શીતમત્તુની કડકડતો કંડીમાં સાગર-
 તટપર રેલના લાકડા એકઠા કરવા જનાર
 મગ્મણશેઠના કથાનકથી ભાગ્યે જ કોઈ અજ્ઞાત
 હોય ! આ રીતે કપાયરૂપ ચંડાળ ચોકડી
 વડે જ સંસારનો ચકાવો વૃદ્ધિ પામે છે એમ
 કહેવામાં રંચ માત્ર અતિશયોક્તિ નથી. પ્રમા-
 દના પેટાલમાં સમાય જતી આ ચોકડી નાનો
 સૂનો ભાગ નથી ભજવતી. વીતરાગ સિવાય
 એતું મર્દન કરનાર કે કાયમને માટે ફૂંચા કરી
 નાખનાર અન્ય દોષ વિરહી જન્મેથી નથી. રાગ
 અને દ્રેષનો સર્વથા જય એતું નામ જ વીતરાગ-
 દશા. આ કપાયો એ રાગદ્રેષરૂપી બેઝકી-
 નાંજ સંતાનો-ત્રણ ભાઈ અને એક બહેન કોપ
 માન-લોભ અને માયાએ જ એકઠા થઈ આ
 જગતમાં એતું તો ભયંકર અને ભલભલા
 મહારથોઓને સુંજવી નાંખે તેતું ધમસાણ
 મથાળું છે કે તેતું સાચું રહસ્ય મૂઠીભર
 લક્ષ્ય ત્યાગીઓ સિવાય અન્યના લક્ષ્યમાં પણ
 હવુ આળું નથી-’ કપાયમુક્તિ કિલ ઘવ
 મુક્તિ: ’ એ જ્ઞાની વચન છે.

પ્રમાદના ચોથા પ્રકારમાં વિકૃધાનો નંબર-
 લાગે છે. એમાં રાજકથા-સ્ત્રી કથા-લોજનકથા
 અને દેશકથા એવા ભાગ રખાયા છે. કેટલાક
 આ પાછળનું રહસ્ય સમજ્યા વિના કહી દે છે
 કે ભે આ ચાર ભાતની વાત કરવાપણું જ
 ન હોય તો છદ્ધા છદ્ધિયનો કે મળેલ સુખનો
 ઉપયોગ જ શો છે ? તો તો સુગાપણું જ પ્રશંસ-
 નીય લેખાય ! વસ્તુતઃ ઉપર જે ભાગ પાડ્યા છે
 એ પાછળ હેતુ તો એટલો જ છે કે વિના-
 કારણ કોઈપણ ભાતના સ્વર્થ કે હેતુ વગર,
 કામ ધંધો છોડી એ પાછળ જે કાળજેપ કરવામાં
 આવે છે એ સામે અહીં લાલમત્તી ધરવામાં
 આવી છે. એ વસ્તુઓના ગુણ અવગુણની
 પિછાન કે તુલના કરવા સંબંધમાં કે અમુક
 હેતુ આશ્રયી એ અંગે પ્રેમ ધરવામાં કંઈ જ
 દ્રવ્ય નથી. માનવજીવનમાં એ ભારે પ્રકારની
 કથાઓ અમુક પ્રમાણમાં તો અગત્ય ધરાવે છે
 એટલે એ સંબંધમાં અમુક પ્રકારના જંધન
 તો રહેવાના જ. જંધન છે એટલે વિચારણા
 પણ સંભવે જ. અહીં જે ઇશ્વર છે તે ‘નવરા
 બેઠા નખોદ’ વાળનાર વર્ગ માટે જ છે. વિના
 કારણની કુધલી અંગે છે. પ્રમાદના મધ્યાળા
 હેઠળ નકામી ચર્ચાજ આવી શકે છે. છેલ્લો
 પ્રકાર તે નિદ્રાનો-એ એવી અવસ્થા છે કે જેમાં
 ચેતનાશક્તિ સુષુપ્ત હોય છે એટલે પ્રમાદનું
 રાજ્ય પ્રવર્તે છે. તીર્થ-કરદેવોએ નિદ્રા, નિદ્રા
 પ્રયલા, પ્રયલા પ્રયલા અને થિલુદીરૂપ
 પાંચ લેદ જતાળ્યા છે. એમાં એક કરતાં બીજી
 અને એ કરતાં ત્રીજી વધારે કપરી છે. છેલ્લી થિલુ-
 દીનો ભયંકર ઉલ્કાપાત મથાવનારી છે. એના
 પનારે પડવાથી જ્ઞાતા અવતાર શ્રમણ પણ
 દારણ હીંસામાં કાંચ બોળે છે અને છતાં પોતે
 રત્રિયે સું કરી આવે છે એની દિ’ ઉગ્યે શુદ્ધ
 પોતાને પણ ભાળ હોતી નથી ! આમ પ્રમાદની
 પરાકાષ્ઠા નિદ્રાના આ અંતિમ પ્રકારમાં પૂર્વ

સ્વરૂપે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે, ભગવાન મહાવીર દેવે 'સમયં મા પમાય' એવું ટંકશાળી વચન આલેખી, પોતાના સત્તાવીશ ભવનો નિષ્કાંઠ રબુ કર્યો છે અર્થાત્ પ્રમાદના ઝોકે ચઢવાથી કેવી ચઢ-ઉતર કરવી પડી છે એનો અનુભવેલ સાર દર્શાવ્યો છે, તેમ જગતના છવો એ કિંમતી સૂત્ર પાછળનો ભાવ બરાબર હૃદયમાં ઉતારી સ્વછવનને એ દ્વારા નોતરાતા બસતી ઓટાથી બચાવે એ ભાવદયા પણ નજર સામે રાખી છે. પ્રમાદના પ્રસંગો ઉપસ્થિત થતાં એમાં આપણે જાન ન ભૂલીએ અને ધ્યેય પ્રતિની કૃત્ય આણ રાખીએ એ જ અભ્યર્થના ! સંપૂર્ણ. ચોકસી

જિનશાસન-જ્યોતિર્ધર.

(૧)

જિનશાસન જ્યોતિર્ધર આત્મારામજી ! દર વર્ષે ઉજવીયે ઉત્સવ આજ ને; ન્યાયાલોનિધિ વિજયાનંદસૂરિ તણા, સંસ્મરણે ઉર ધરતાં સરસે કાજ ને.

જિનશાસન જ્યોતિર્ધર આત્મારામજી મ.

(૨)

ખલતેજ સ્વત્રીય વંશે લઈ જન્મને, ગણેશ-રૂપાની શોભાવી કાય ને; પ્રેમ શોર્ય-સાહસ નસ-નસમાં ઉતર્યા, છવન રસ ઉદ્ધાસભર્યું ઉભરાય ને.

યુગદષ્ટા યોગી શ્રી આત્મારામજી મ.

(૩)

જૈન-સમાજે રાગદ્વેષ જડ બંધનો, એસહ પ્રસર્યા વાહાના વિસ્તાર ને; મૂર્ત સ્વરૂપે ધર્મ પ્રભુનો પારખ્યો, શાસ્ત્રાભ્યાસે શોધ્યો સાત્ત્વિક સાર ને. નૂતન તત્ત્વ પ્રચારક આત્મારામજી મ.

(૪)

અપૂર્વ યોગે વીરચંદ્ર ગાંધી મળ્યા, શિષ્ય બની તાત્ત્વિક સુભુયો સંદેશ ને; વિશ્વધર્મ પરિષદમાં આજ્ઞાનો કર્યા, વીરધર્મ ધ્વજ ફરકાવ્યો એ દેશ ને. સૂર્ય સમા તેજસ્વી આત્મારામજી મ.

(૫)

બળો દિવ્ય પ્રભાતે દેવી બંધુઓ ! જૈન જગત હીત અર્થે અર્પો પ્રાણ ને; સાદી સેવા લઘુતામાં પ્રભુતા વસે, વિશ્વ ઐક્ય છે મંગલ મોંઘી દહાણ ને. શાશ્વત શાંતિપદ હો આત્મારામજી મ.

લે. સફળત. સાક્ષર, મોહનલાલ દલીયંદ દેસાઈ

વર્તમાન સમાચાર.

પરમયુદ્ધેવ, પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી વિજયાનંદસૂરિ-શ્વરજી (આત્મારામજી મહારાજ) ની જન્મ જયંતી ચૈત્ર શુદ્ધ ૧ (જૈતી શુદ્ધ ૨) સુખવારના રોજ શેઠ શ્રી સકરચંદ્રભાઈ મોતીલાલભાઈ મુળજીની મળેલી આર્થિક સહાય વડે શ્રી પરમપવિત્ર શત્રુજયગિરિ ઉત્ખવવામાં આવી હતી. ગયા વર્ષે મુજબ દેવ યુદ્ધ ભક્તિ (આંગી, પૂન, વગેરેથી) કરવામાં આવી હતી. આ સમાનું સફળાગમ છે કે દેવ યુદ્ધ ભક્તિના આવાં આત્મકલ્યાણ માટે ભૌગલિક પ્રસંગો પ્રાપ્ત થયા છે. ધીમંત્ર લાભો સાથે આ આત્મિક લાભ ગ્રંથોને મળતો હોવાથી નવા સભાસદોની વૃદ્ધિ થતી જાય છે.

સુધારો—ગતાંકના પા. ૧૪૮ ના ૨૧મી લાઈનમાં શ્રુત-સ્થવિર શ્રીમાન આનંદસાગરસૂરિ વિરચિત ને બદલે “ શ્રુત સ્થવિર વિરચિતા ” એમ વાંચવું.

નમ્ર સૂચના—પ્રકાશક મદાશયો તરફથી આ સભાને મળેલા ભેટના ગ્રંથોને સ્વીકાર સમાલોચના આવતા અંકમાં નામ સાથે આવશે. તંત્રી

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

વૈશાખ.

પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ધ. સ. ૧૯૪૬ મે ::

અંક ૧૦ મો.

ઉત્પત્તિ-શૃંગે

મૂર્ખ ને ધીમાનકેરાં પુસ્તકો વાંચી રહ્યા,
કોલેજ સ્કુલની ગહનતાથી ચિત્તને વિરમી રહ્યા;
જંદાર જીર્ણ રિવાજકેરી જગતને જકડી રહી,
આશ ને શૃંગે જવા નીચી નજર કરવી રહી.

જ્ઞાની ભલે સવિચાર વ્યયને તત્વજ્ઞાને તું સદા,
કિંતુ નિર્ધારક ભાસતું એ જ્ઞાન તારું સર્વદા;
જો ન હિંમત હોય તમમાં એકવા વાણિજ્યને,
આદોહવા સરણી નીચેથી ટોચના સોપાનને.

જૂન વાણી વિચાર કંઈ છે જો ન જૂંસાતા કદિ,
હો ભલે રીતિ ગમે તે રહેવું ઉચિત રાત દિ;
શ્રમ અગર વિરામમાં અંકાય મૂલ્ય યુવાનતું,
આરંભમાં કદિ ધારથે ના ટોચકેરા સ્પર્શતું.

બદલે ભલે ચાલુ રીતિ કિંતુ કદિ ના આવથે,
એ કાળ જ્યારે ઉત્પત્તિનો માર્ગ દુષ્કર ના હોય;
સફળતાની શ્રેણીનું સોપાન એક ન કાપથે,
તળની ભૂમિ સ્પર્શ્યા વિના શૃંગે કદિ ના પહોંચથે.

રચયિતા—ગોવિંદલાલ ક. પરીખ-કડી

“ આંગન કુલો બીછાઈ ”

(રાગ કાશી ત્રીતાલ)

આંગન કુલો બીછાઈ ।

મૈયા તોરે આંગન કુલો બીછાઈ । ।

વીર કુમર સુત જાઈ । મૈયા તોરે । ।

ધન્ય ત્રિશલાદે ભારત માંહી !

તું વીર માત કહાઈ,

છપ્પન દિગ્કુમરી હીલમીલકે,

નૃત્ય શુભંગન મગાઈ. મૈયા તોરે. ૧

દિવ્ય હુંહુલી ગગને ગાજત,

મંદ સુવાસ જાહેકાઈ,

દિવ્ય પ્રકાશ લયો નારદીએ,

અવનીતલ હરખ ભરાઈ. મૈયા તોરે. ૨

દેવ દેવી ઇંદ્રાદિક મીલ કર,

મેરુશિખર પર જાઈ,

ક્ષીરોદકસે નવણ કરાવત,

મહાવીર જોદ બીઠાઈ. મૈયા તોરે. ૩

ક્ષત્રીયકુંડમે જન્મ મહોત્સવ,

ઘર ઘર જાગત જાધાઈ,

જય જયકાર કરત નર નારી,

સિદ્ધારથ ઘર આઈ. મૈયા તોરે. ૪

પોઠત વીર કુમર પારણીએ,

નયને નિંદ ભરાઈ,

જાગત જાગત વીર જાગતકો,

“ વૈરાટી ” નિંદ ઉડાઈ. મૈયા તોરે. ૫

ઝવેરીવાડ
વૈરાટી નિકેતન
અમદાવાદ

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાટી.

લેખક-આ. શ્રી વિજયકંતરસરિણ મહારાજ.

સંગ્રહશીલ આત્મા અનાદિ કાળથી નકામી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરતો આવ્યો છે. કેવળ નકામી જ હોય તો કાંઈ હરકત નહિ પણ આ તો નકામી અને વળી પોતાની અનંત જ્ઞાનાદિ સાચી સંપત્તિની વિનાશક હોય છે. અજ્ઞાની આત્મા જાણતો નથી કે જડાત્મક વસ્તુએ મારું કેટલું નુકસાન કર્યું છે. આત્માની સાચી સંપત્તિ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંતવીર્ય, અનંતસુખ અને અનંત જીવનનો અત્યંત નાશ કર્યો છે. આત્માની જાણવાની અનંતી શક્તિ છે છતાં એક ધડી પછી શું થશે તે પોતે જાણતો નથી. આત્માને નિરંતર જાણવાની ઇચ્છા રહ્યા કરે છે; કારણ કે જાણવું તે તેનો ખાસ ધર્મ છે એટલે તેને ન જાણાય ત્યાં સુધી સુઝાયા કરે છે. કર્મના ક્ષયોપશમ પ્રમાણે પોતાને સંતોષ થાય તેવું સાચું અથવા તો ખોટું જાણે એટલે શાંતિ મનાવે છે. અજ્ઞાનજ્ઞ આત્મા એક બીજાને પૂછીને પોતાની જાણવાની ઇચ્છાને સંતોષે છે. જેમ એક આંધળો માણસ બીજા આંધળાને આંખથી જણાતા જગતની માહિતી પૂછે, તેમ એક અજ્ઞાની બીજા અજ્ઞાનીને તાત્વિક વસ્તુની માહિતી મેળવવા પૂછે છે પણ જો આંધળો માણસ આંખથી દેખાતા જગતને સાચી રીતે વર્ણવી શકે તો જ અજ્ઞાની જીવ બીજા અજ્ઞાનીને તાત્વિક વસ્તુ સમજાવી શકે. દેખતા માણસની પાસેથી સાંભળીને આંધળો આંધળાને સ્વકંદપના-મિશ્રિત કાંઈક કહી શકે છે તેમ જ્ઞાની પુરુષોનાં વચનને સાંભળીને કે વાંચીને

અજ્ઞાની જીવ બીજા અજ્ઞાનીને વસ્તુને સાચી રીતે જાણ્યા સિવાય પણ સ્વબુદ્ધિકંદપનાથી સમજાવે છે કે જેમાં અર્ધસત્ય અથવા તો અસત્યની છાયા રહેલી હોય છે.

અજ્ઞાનીએથી ન સમજી શકાય તેવો કોઈ દુષ્ટ અથવા તો સુષ્ટ પ્રસંગ અચાનક આવીને ઉપરિચિત થાય છે ત્યારે માનવીઓ એમ કહેતા નજર આવે છે કે પ્રભુ જાણે, કાંઈ સમજી શકાતું નથી કે આમ અચાનક કેવી રીતે બની ગયું. પ્રભુની લીલા અપાર છે, કોઈપણ કળી શકે તેમ નથી. આમ જોલનારમાં જાણવાની અને સમજવાની શક્તિ છે. દરેક ક્ષણમાં પરિવર્તિત સંસારની પરિસ્થિતિને સાચી રીતે જાણી શકે છે. તોયે જ એમ કહે છે કે પ્રભુ જાણે તે તેની સ્વસંપત્તિની કંગાલીઅત જ કહી શકાય. અને તે કંગાળીઅત ખોટી અને નકામી વસ્તુઓના સંગ્રહથી જ ઘસેલી હોય છે. ધનપતિ અને ધનહીનને જનતા શ્રીમંત અને કંગાળ તો કહી શકે છે પણ ધનવાળાને માણસ અને ધનહીનને પણ નથી કહી શકતી. જાંનેને દુનિયા મનુષ્ય તરીકે તો ઓળખવાની જ. તેવી જ રીતે સર્વ કર્મક્ષય થવાથી સાચી અને સંપૂર્ણ સમ્યગ્ દર્શનાદિ સ્વસંપત્તિને પ્રાપ્ત કરનાર અને સર્વ કર્મોના ગાઢતમ આવરણને લઈને પોતાની સાચી સંપત્તિથી વંચિત આ જાંનેને જ્ઞાની જગત આત્મા તરીકે તો ઓળખશે જ. કર્મો ધીન આત્મા શક્તિમાં તો શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ છે પણ અજ્ઞાનતાથી સુખના સાધન સમજીને પૌંદ્ર ગલિક વસ્તુઓના સંગ્રહ અને જોગથી જડ

મેળવી સુખી થઈશું એવી ભાવનાવાળા કેવળ બાહ્ય ત્યાગ જ કરી શકે છે. બાકી તેમની વૃત્તિ-ઓમાં તો 'પૌંદ્રગલિક સુખતા ભોગની ભાવના રહેવાથી અંતરંગથી વસ્તુઓને છોડી શકતા નથી જેથી કરીને બાહ્ય સંઘર્ષ વગર પણ કર્મનો સંઘર્ષ તો કર્યા જ કરે છે કે જે એક બાહ્ય સંઘર્ષસ્વરૂપ દેહ ધન, સંપત્તિ આદિનું ખાસ કારણ છે. કેવળ બાહ્યથી વસ્તુ છોડનાર, મોહની શીખવણીથી છોડેલી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરનાર બીજાઓની અવગણના કરે છે, આદર-સત્કાર મેળવી પોતાની પ્રશંસા સાંભળવાની ઇચ્છાથી જનતામાં તેમને હલકા બતાવીને પોતાની ઉત્તમતા બાહેર કરે છે. આવી વર્તણૂક તેમનું 'પુંદ્રગલાનંદીપણ' તથા સંઘર્ષશીલતા સૂચવે છે; કારણ કે બીજાનો તિરસ્કાર, અદેખાઈ, અસહિષ્ણુતાને લઈને થાય છે અને પોતાનાં વખાણ કરાવવાની ઇચ્છા અભિમાનને અંગે હોય છે. આ બંને દ્રેષના અંગ છે અને પોતાની પ્રશંસા સાંભળી પ્રસન્ન થવું તે વિષયાસક્તિપણું હોવાથી રાગનું અંગ છે, એટલે રાગ દ્રેષના પરિણામને લઈને તેણે ભલે બાહ્યની ગમે તેટલી વસ્તુ છોડી હોય છતાં દર્શનમોહનીયના પ્રભાવથી કર્મનો કચરો ભેગો કરે છે. જો કે તે જરૂરત પડવા છતાં પણ છોડેલી વસ્તુઓ ન વાપરીને અને બીજી રીતે પણ કષ્ટ વેડીને પુન્ય ઉપાર્જન કરે છે છતાં તે પણ કચરો જ હોવાથી આત્મા મલિન થાય છે પણ શુદ્ધ થઈ શકતો નથી. જીવ વિશેષના અધ્યવસાયને આશ્રયીને પુન્યબંધ બે પ્રકારે થાય છે. એક તો મોહને નિર્ભળ બનાવનાર જ્ઞાની પુરુષો આત્મશુદ્ધિની જ દૃષ્ટિથી અશુભના સ્વતઃ ઉદયથી થવાવાળા કષ્ટોને અને શુદ્ધિના હેતુથી ક્રિયાનુષ્ઠાન કરતાં ઉઠીરણા ઉદયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા કષ્ટોને સમ-ભાવે સહન કરતાં ભવસ્થિતિ પાકવાને કાંઈક વિલંબ હોવાથી જે કાંઈ પુન્ય કર્મ આપે છે તે

તેમને આત્મવિકાસનું કારણ બને છે માટે તે કચરો નથી; પણ મોહની સત્તા નીચે દબાયેલો અને તેની આજ્ઞાને માથે ધારણ કરીને તેની શીખવણી પ્રમાણે વર્તનારો અજ્ઞાની જીવ પુંદ્ર-ગલાનંદીપણે વિષયાસક્તિથી બાહ્ય ત્યાગ તથા કષ્ટાનુષ્ઠાન કરીને જે કાંઈ પુન્ય ભેગું કરે છે તે વિલાસનું કારણ બનવાથી કચરો તરીકે કહેવાય છે, કારણ કે તેનાથી આત્મા મેલો જ થાય છે. મોહની સત્તામાંથી મુક્તિ મેળવીને અસુક અશે સ્વતંત્ર બનનાર આત્માની સંઘ-હની ભાવના ભૂસાઈ ગયેલી હોવાથી તેમને સંઘર્ષશીલ આત્માઓ ઉપર દ્રેષ હોતો નથી એટલે તેમની અદેખાઈ કરતા નથી તેમજ જનતામાં તેમને હલકા અને પોતાને ઉત્તમ જણાવતા નથી; કારણ કે તેમને અભિમાન ન હોવાથી પોતાની પ્રશંસાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈને દુઃખી કરતી નથી. કદાચ વસ્તુસ્વરૂપની વિચાર-ણાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તો તેનો સંઘર્ષ જોડો છે અને સંઘર્ષશીલ આત્માઓ સાચી સંપત્તિ મેળવવાના અનધિકારી છે ઇત્યાદિ સમભાવે વર્ણન કરે છે.

આ પ્રમાણે ઉપર આત્માને જે સંઘર્ષશીલ કહેવામાં આવ્યો છે તે ખાસ તો કર્મની અપેક્ષાને લઈને છે. બાહ્યથી નવો સંઘર્ષ તો ઘણાય નથી કરતા અને જૂનો સંઘર્ષ કાઢે છે, છતાં શુભાશુભ કર્મનો સંઘર્ષ-તો કરે જ છે એટલે બાહ્યથી વસ્તુ છોડનાર પણ સંઘર્ષશીલ તો કહેવાય જ છે. જ્યાં સુધી કર્મનો સંઘર્ષ થયા કરે છે ત્યાંસુધી આત્મા શુદ્ધ બનીને પોતાના શુભોનો વિકાસ કરી શકતો નથી. જડાસક્ત પુંદ્રગલાનંદી પણ બાહ્ય વસ્તુ છોડે છે છતાં રાગદ્રેષની પરિણતીની તીવ્રતાને લઈને પાંચે ઇંદ્રિયોમાં આસક્ત હોવાથી કાંઈપણ ઇંદ્રિયની વિષયાસક્તિ પાવવાને માટે અજ્ઞાની જડાસક્ત જીવો આનંદ મનાવે તેવા પુંદ્રગલાનંદીપણાના

કવિ કેમ થવાય ?

લેખક—મુનિરાજશ્રી દુર્ગદરવિજયજી મહારાજ.

(ગતીકે ૫૪ ૧૩૩ થી ચાલુ)

(૨) મધ્યમ સ્થિતિના કવિઓ—જેઓ પ્રાથમિક સ્થિતિમાં પ્રસિદ્ધ કવિઓના કાવ્યોને વાંચે છે, તે વાંચતા ચિત્તમાં ચમત્કાર અનુભવે છે, કાવ્યમાં રસ ધરાવે છે, કાવ્ય કરનારાઓના પરિચયમાં આવે છે, ને તેથી તેઓને એમ થાય છે કે આપણે પણ કાવ્ય કરીએ, કવિતા રચીએ. તેઓ શરૂઆતના પ્રયત્નોમાં ખાસ નિશિષ્ટ સંગત અર્થ વગરના કાવ્યો રચે છે. પૂર્વ કવિઓના કાવ્યોની છાયા લઈને કાવ્યો બનાવે છે. ને તેમ કરતાં કરતાં અમુક સમય જતાં ઠીક ઠીક શક્તિને મેળવે છે. મધ્યમ વર્ગને રંજિત કરે તેવી રચનાઓ પણ કરે છે.

વાંચકાર્થ વગરની રચના આ પ્રમાણે—

પ્રભુતા વિભુતા શુક્તા ભીક્તા,
સમતા મમતા ધરતા વરતા;
જમતા ભમતા પડતા રડતા,
રમતા ગમતા હસતા વસતા.

(તોડક)

એ ને એ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રયત્નોમાં એક સરખા જણાતા તે તે છન્દોમાં બંધબેસતાં રચિકર જણાતાં શબ્દોની ગોઠવણી કરાય છે. પછીથી છાયા લઈને કાવ્ય કરાય છે.

પોષક પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરીને ધર્મ માને છે અને મનાવે છે, તે મોહનું દાસપણું સૂચવે છે; માટે તે જડાત્મક વસ્તુઓમાં સંગ્રહના સંસ્કારથી મુક્ત થયો નથી. એટલે તેનું સંઘ-હરીદપણું ન બુદ્ધિસાવાથી આત્મસંપત્તિ મેળ-

છાયા કાવ્યનું ઉદાહરણ—

‘જેણે કીધી સકલ જનતા નીતિને જાણનારી,
ત્યાગી રાજ્યા-દિકવિભવને જે થયાં મોતધારી;
બેઠો કીધો મુગમ સબળો મોક્ષનો માર્ગ જેણે,
વન્દું છું તે જીવભજિનને ધર્મધારી પ્રભુને.’

॥૧॥ (મંદાકાન્તા)

એ શ્લોકની છાયા ગ્રહણ કરી તેને રચાને આ પ્રમાણે બતાવે—

‘જેણે આ સમયે સમસ્ત જનને,
સન્નીતિને શીખવી,
રાજ્યાદિ પરિવારને ત્યજ થયાં,
જે સંયમી વૈભવી;
સ્થાપી તીર્થ પ્રવર્તમાન કરતાં,
જે મુક્તિના માર્ગને,
તે શ્રી ધર્મધુરંધરાદિ જિનને,
વન્દું ત્રિધા ભક્તિએ.

॥ (શાર્દૂલ)

તે તે ગ્રંથોના સ્તોત્રો વગેરેના લાવાનુ-વાદો વગેરે પણ આ પ્રકારમાં આવે છે.

(૩) અધમ સ્થિતિના કવિઓ—જેઓમાં રસવૃત્તિ સાધારણ હોય છે ને સ્વાર્થ સંવિશેષ હોય છે. તેઓ પ્રાચીન તથા સમ-

વવાનો અનધિકારી છે. વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી જેમ અને તેમ જડાત્મક બાદ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરીને આત્મશુભાધક જડાત્મક કર્મનો સંગ્રહ કારી નાખવા મોહના દાસપણામાંથી મુક્તિ જવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે.

કાલીન કવિઓની પ્રશંસા, ને તે કવિઓને કાવ્યથી મળેલા લાભ આદિ સાંભળી કાવ્ય કરવા પ્રેરાય છે. તેઓના પ્રાથમિક પ્રયત્નોમાં જેમ તેમ કરી મહા સુશીળતા નાના નાના છન્દોમાં સાધારણ શ્લોકો રચે છે. સારા કવિઓની કૃતિઓમાં શબ્દો-પદો વગેરે ફેરવીને પોતે બતાવેલ છે એવું અભિમાન ધરાવે છે. ને છેવટે સાધારણ-અમત્કાર વગરના શ્લોકો બનાવે છે.

મહામહેનતે રચેલું સાધારણ કાવ્ય-
એક નાના ગામમાં ચાર બ્રાહ્મણો રહેતા હતા. શબ્દ રૂપાવલી વગેરે સાધારણ અભ્યાસ કરેલ. તેમની આજીવિકા ઠીક ઠીક ચાલતી હતી. એકઠા તેમણે સાંભળ્યું કે રાજા લોજા વિદ્વાનની કહર કરે છે. એક શ્લોકની એક લાખ-સોના-મહોર આપે છે. આ સાંભળી ચારે લેગા થઇ ધારા નગરીના પાદરમાં આવ્યા. એક સુંદર વડ-વૃક્ષની છાયામાં બેસી રાજા લોજાને સાંભળાવવા શ્લોક બનાવવા લાગ્યા. ઘણી મહેનતે ચારે જણાએ મળી અનુબૂધ્ શ્લોકના બે પાદ એટલે અર્ધો શ્લોક રચ્યો તે આ પ્રમાણે—
મોજનં દેહિ રાજેન્દ્ર !, ઘૃતસૂપસમન્વિતમ્ ॥

લોજારાજ ! લોજાન દીધો, દો ચોખા ઘી દાળ ॥
કહેવાનું સર્વ આ અર્ધ શ્લોકમાં પતી ગયું. નવીન કલ્પના કે શક્તિ ન હતી કે તેઓ શ્લોક પૂરો કરી શકે, ને શ્લોક પૂરો ન થાય તો ઈનામ મળે નહિ એટલે વિચાર કરતાં. બેઠા હતાં તેટલામાં કવિ કાલિદાસ ત્યાંથી નીકળ્યાં. ચારેને ભેઠ પૂછ્યું કે ક્યાંના છો ને શું વિચાર કરો છો ? ચારેયે વસ્તુસ્થિતિ જણાવી એટલે આગળનો અર્ધશ્લોક કાલિદાસે પૂરો કરી આપ્યો. નીચે પ્રમાણે—

માહિષં ચ શરચન્દ્ર-ચન્દ્રિકાઘવલં દધિ ॥ ૧ ॥

શારદ શશિ જ્યોત્સના સસુ,

દહીં મહિષીનું મનોહાર ॥ ૧ ॥

આ અને આવી બહુતના કાવ્યો તે તર્કન સાધારણ કોટિના ગણાય છે.

શબ્દોના ફેરફારથી બનાવાતા કાવ્યો-

આદિમં પૃથિવીનાથ-માદિમં નિષ્પતિગ્રહમ્ ॥

આદિમં તીર્થનાથશ્ચ, કવમસ્વામિનં સ્તુમઃ ॥૧॥

એનો ફેરફાર કરી નીચે પ્રમાણે રચે-

પ્રથમં પૃથિવીપાલ-મગ્રિમં નિરવગ્રહમ્ ॥

પ્રથમં તીર્થનેતારં, નામેયં સમુપાસ્મહે ॥૨॥

અથવા—

જેણે કીધી સકલ જનતા નીતિને બાણનારી-
(કીધાં જેણે નિષિદ્ધજનને ન્યાયનાં જ્ઞાનવાણી)
ત્યાગી રાજ્યા-દિક વિભવને જે ધયાં માનધારી
(છોડી સર્વે ધન સ્વજનને સંધર્મી જે બન્યાં હો)
રહેતો કીધો સુગમ સખળો મોક્ષનો માર્ગ જેણે,
(ચાલ્યા જેથી સરસ મધુરાં સુક્રિતા રાજસ્તા)
વન્દું છું તે કપલ જિનને ધર્મધારી પ્રભુને.
(પૂજું પ્રેમે પ્રથમ પ્રભુને ધર્મ ધુરન્ધરાં હાં)

એ પ્રમાણે શબ્દોનો ફેરફાર કરેલા કાવ્યો બાણના.

અમત્કારે વગરના સાધારણ શ્લોકો—

જઈ ગામમાં શાક ને લોટ લાવો,
વળી ઘી તથા તેલ ને શુદ્ધ માવો;
પછી ખાઈ ને ગાન ગાઓ બબલો,
પડે રાત તો પાથરી સૂઈ જાવો. ૧
ન ચિન્તા કરો કાલની શું થવાનું ?,
થવાનું થવાનું ખરેખર થવાનું;
હશે તેનું નાશે ન તેનું શું થાશે ?,
બની શેઠ બન્ધા મજેથી જ ખાશે. ૨
અમારું તમારું તમારું અમારું,
નથી કોઈનું કોઈ તો શું તમારું;
મળે જ્યાંથી જે તે બધું લઈ જવાનું,
પછી મોજથી ખાઈ પીને સૂવાનું. ૩

શ્રમણોપાસક ધર્મભાવના

લેખક:—આ. શ્રી વિજયપત્રસૂરિ.

પરમ કરુણાનિધાન પ્રભુશ્રી તીર્થંકર દેવે સમવસરભાંડદેશના દેતાં જણાવ્યું કે—માનવ જીવન એ સામાન્ય વસ્તુ નથી; કારણ કે તે દશ દહાંતે કરીને ફૂલું લ છે. તેની સફળતાને માટે એટલે સુક્તિપદ મેળવવાને માટે પહેલા નંબરનો રીટીમરના જેવો જલ્દી સુક્તિપદ પમાડે તેવો માર્ગ એ છે કે પાંચ મહામતોની આરાધનારૂપ સર્વવિરતિ આરિત્ર ધર્મની આરાધના કરવી, અને ખીન્ન નંબરનો બહાણના જેવો દીર્ઘકાલે (ઘણા ટાઇમે) સુક્તિપદ પમાડે તેવો માર્ગ એ છે કે—બીજા મતોને આરાધનારૂપ દેશવિરતિ ધર્મની આરાધના કરવી એક માણસ રીટીમરમાં

એસે તો જલ્દી ઇંદ નગરે પહોંચે, અને વહાણમાં એસે તો ઇંદ નગરે પહોંચતાં તે કરતાં (રીટીમરમાં એસીને મુસાફરી કરનાર પુરુષ કરતાં) વધારે વખત લાગે છે. એમ સર્વવિરતિની પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધના કરનાર ભવ્ય જીવો જલ્દી સુક્તિપદ પામે એટલે મોડામાં મોડા ત્રીજે ભવે મોક્ષપદ પામે, અને દેશવિરતિની આરાધના કરનાર ભવ્ય જીવો મોડામાં મોડા આઠમે ભવે તો જરૂર મોક્ષપદ પામે. આ જાણતમાં શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે શ્રી યોગશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—ચ્યુત્યોત્પચ મનુષ્યેષુ મુક્તવા મોગાન્ન સુદુર્લભાન્. વિરક્તો મુક્તિ-

આ અને, આવા પ્રકારના કાવ્યો તે અંતરકાર વગરના તદ્દન સાધારણ કેાટિના કહેવાય છે. કોઈ તે તે પ્રસંગમાં તેવા વર્ણનના શ્લોકો આવ્યા હોય અને પ્રસંગને લઈને અંતરકાર ઉત્પન્ન કરતાં હોય તો તેમાં ઉત્તમ કાવ્યપણું પણ સંભવે છે. પણ સાધારણ રીતે તેને સાધારણ કાવ્ય જ ગણવામાં આવે છે. એ રીતે ત્રણ પ્રકારના કવિઓ પ્રયત્નથી નીપજે છે.

કવિત્વ ને અયોગ્ય જીવો—

જેઓ કેવળ શુદ્ધ વ્યાકરણ શાસ્ત્ર ગોખ્યા કરે છે. પ્રકૃતિ ને પ્રત્યય, સમાસ ને વિચક, શબ્દરૂપ ને ધાતુરૂપ, તદ્વિત ને ક્રદન્ત, ગણપાઠ ને ધાતુપાઠ વગેરેમાં જ રચાપચ્યા રહે છે. કોઈ પણ શબ્દ કે વાક્ય આવે ત્યારે તેને તોડવા ફેંડવા માટે જેઓ તૈયાર હોય છે. શબ્દના રૂપ રૂપાન્તરો સિવાય જેમને ખીન્ન વિચાર જ આવતા નથી.

જેઓ પર્વત-ધૂમાડો-અગ્નિ-રસોડું-ઘટ-પટ-દંડ-ચક્ર-દોરી-કાર્ય-કારણ-હેતુ-હેતુભાસ વગેરેની વિચારણારૂપ બુદ્ધિને કડક કરી તર્ક-શાસ્ત્રમાં લીન રહે છે. જેઓ મોટા મોટા પરિષ્કારો કહે રાખી ખીન્નને હરાવવામાં જ સર્વસ્વ માની રહ્યા છે.

‘જેઓ શાસ્ત્રેષુ મપ્દ્યાઃ કવયો મયન્તિ’ (જેઓની મતિ શાસ્ત્રોમાં ન્યાય-વ્યાકરણ વગેરેમાં નથી આલતી તેઓ કવિ બને છે) ‘રણ્દાગીતાનિ કાવ્યાનિ’ (કાવ્ય એ તો રાંડીરાંડના ગીત છે) વગેરે સાહિત્યશાસ્ત્રની નિન્દા સાંભળીને ઠગાયા છે, કાવ્યથી ઉદ્વિગ્ન બન્યા છે, કાવ્યથી દૂર દૂર ભાગે છે, જેઓ નોરસ છે. જેના મનમાં રસની લહેર પણ કોઈ વખત આવી નથી કે આવતી નથી.

તે સર્વ આ કાવ્યશક્તિ માટે અસાધ્ય છે, અતપિકારી છે; માટે કવિ બનવા માટે રસ-વૃત્તિનો વિકાસ એ અનન્ય છે. (ચાલુ)

મામોતિ, શુદ્ધાત્માન્તર્મવાપ્તકમ્ ॥ ૧ ॥ (શ્લોક. ૧૫૫. ॥ ત્રીવંદ પ્રકાશમાં) એટલે મહા પ્રભાવ-શાળી નિર્મલ શ્રાવક ધર્મની વિધિપૂર્વક ઉદ્ધા-સથી આરાધના કરનાર ભવ્ય-શ્રાવકોમાંના કેટલાએક શ્રાવકો જેવી જેવી આરાધના કરી હોય તે પ્રમાણે વૈમાનિક સ્વર્ગ તરીકે જોળ-ળાતા એવા સૌધર્માદિ દેવલોકમાં ૧ ઇંદ્રપણ, ૨ સામાનિક દેવપણ, ૩ ત્રાયશ્ચિંશ દેવપણ, ૪ પારિપદ્ય દેવપણ, ૫ લોકપાલ દેવપણ વિગેરેમાંની કોઈ પણ સ્થિતિને પામે છે. એટલે દેશવિરતિવંત શ્રાવક જે દેવલોકમાં જાય તો વૈમાનિક દેવ જ થાય. તેમાં પણ આલિંગ્યોગિક દેવપણ વિગેરે હલકા દેવપણ તે પામે જ નહિ. ત્યાં દેવપણમાં પણ તેને કોઈ પણ જાતની સુખતા સાધનોમાં લગાર પણ ઓછાશ હોતી નથી; કારણ કે પાછલા માનવભવમાં દેશવિર-તિની આરાધના કરીને પુણ્યાનુભવીપુણ્યની જે ઘણી મૂકી એકઠી કરેલી છે તેને અહીં પણ લોગવે છે. દેવલોકનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તે (શ્રાવકને) જીવે અહીં ઉત્તમ સામગ્રી સહિત મનુષ્યભવ પારીને, સંયમની નિર્મલ આરાધના કરીને શુક્તિપદને પામે. આ વળતે કેટલાએક શ્રાવકો કદાચ શુક્તિપદ ન પામે તો હવે પછીના બીજા સારા સારા દેવભવ અને મનુષ્યના ભવ કરીને છેવટે આકાશ ભવે તો જરૂર સિદ્ધિપદને પામે. જેમાં શુદ્ધ સ્વરૂપી શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુને દેવતરીકે માનવાનું હોય, અને દંચત-કામિનીના સંગથી તદ્દન અલગ રહેનારા, મહાવ્રતધારી, શાંત, અદ્વૃણી શ્રમણ નિર્ગંધ મહાત્માઓને શુર તરીકે માનવાનું હોય; તથા શ્રી વીતરાગ દેવે દ્વંધાવેલ આદિસા, સંયમ, તપોમય નિર્મલ ધર્મને માનવાનું હોય. આવું શ્રાવકપણ પ્રજલ પુણ્યપ્રશાળ ભવ્ય જીવો જ પામી શકે, માટે એવા શ્રાવકપણની પ્રશંસા કયા વિવેકી અને

બુદ્ધિશાળી ભવ્ય જીવો ન કરે ? અર્થાત્ સર્વ કોઈ આવા નિર્મળ શ્રાવકપણની જરૂર પ્રશંસા કરે. કહું છે કે-જિનો દેવઃ કૃપા ધર્મો મુરવો વત્ર સાધયઃ ॥ શ્રાવકત્વાય કસ્તસ્મૈ, ન જ્ઞાધેતાવિમૂહર્થઃ ॥ ૧ ॥ કર્મશાસ્ત્ર(પંચ-સંગ્રહ વિગેરે)ના વિચાર પ્રમાણે કર્મોના વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમથી આવી ઉત્તમ સ્થિતિ પારી શકાય, એટલે અપ્રત્યાખ્યાનીય ક્રમાયના ક્ષયો-પશમથી દેશવિરતિ શુણ્ય પ્રગટ થાય, એમ સામાન્યથી કહી શકાય. અને વિસ્તારથી એમ કહી શકાય કે આ જીવ જ્યારે આયુષ્ય કર્મ સિવાયના સાતે (૭) કર્મોની સ્થિતિ ઓછી કરતાં કરતાં પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગે કરીને ન્યૂન (ઓછી) એક કોડકોડી ભાગશોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ રાગે ત્યારે અંધિલેહ કરી સમ્યક્ત્વ શુણ્ય પામે. ત્યાર બાદ બાકી રહેલાં બેથી નવ પદ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ ઓછી થાય ત્યારે દેશવિરતિ શુણ્ય પ્રગટ કરે. કહું છે કે:-સમ્મત્તમિઝ હલ્લે, પલિયપુદ્ગલેણ સાવઓ હુજ્જા । ચરણોવસમસયાળં, સારગસંચંતરા હુંતિ ॥ ૧ ॥ એ પ્રમાણે દેશવિરતિ શુણ્યને પ્રગટ કરવામાં કર્મોના ક્ષયોપશમ કારણ છે, એમ જણાવીને કયા કયા સાધનોની સેવનાથી તે ક્ષયો-પશમ (ક્ષય, ઉપશમ) થાય; તે જરૂર જણાવવું જોઈએ તે બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જણાવી. (૧) દ્રવ્ય, (૨) ક્ષેત્ર, (૩) કાલ, (૪) ભાવ, (૫) ભવ આ પાંચ કારણોમાંના કોઈ પણ કારણને લઈને કર્મોના ક્ષયોપશમ, ક્ષય, ઉપશમ થાય (તેમજ કર્મોના ઉદય પણ થાય) આ બાળ-તમાં કહું છે કે:-ઉદયક્લયચલોઽવસમો-વસમા જં ચ કમ્મુણો મળિયા । દવ્વં સિત્તં કાલં, માવં મવં ચ સંવણ ॥ ૧ ॥

પ્રશ્ન-દ્રવ્યના નિમિત્તે કર્મોના ઉદય, ક્ષયો-પશમ વિગેરે કંઈ રીતે થાય ?

ઉત્તર-પ્રાક્ષી શંખાવલી આદિ ઓપધિ

ખાવાથી બુદ્ધિનો વિકાસ (વધારો) થાય એટલે જ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મનો ક્ષયોપશમ થવામાં પ્રાપ્તી વિગેરે કારણ છે.

એ પ્રમાણે દહીં વિગેરે પદાર્થો ખાવાથી દર્શનાવસ્થાથી કર્મનો ઉદય થાય. તેથી ઉદય આવે. શ્રેયાંસક્રમારને પ્રભુના દર્શનથી અને આર્દ્રક્રમારને શ્રી આદિનાથની પ્રતિમાના દર્શન કરવાથી મતિજ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મનો ક્ષયોપશમ થયો, જેથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. સિદ્ધાંત-લવસ્ત્રરજ્ય મહારાજને શ્રી ચાંતિનાથના ગિર્જાને જોવાથી અનંતાનુભંધી આદિનો ક્ષયોપશમ થયો, ને સમ્યગ્દર્શન ગુણ પ્રગટ્યો.

પ્રશ્ન-ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ અને ભવ નિમિત્તે કર્મનો ક્ષયોપશમ વિગેરે કદ રીતે થાય ?

ઉત્તર—(૨) શ્રી સિદ્ધાચળ વિગેરે તીર્થોમાં ત્યાંના ક્ષેત્રના પ્રભાવે દાનાન્તરાયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી દાન, શીલ, તપ વિગેરેની આરાધના કરવામાં ત્યાં વધારે ઉદ્ધાસ દેખાય. જ્યાં તેવું ન દેખાય, ત્યાં તે ક્ષેત્રના નિમિત્તે તે કર્મોનો ઉદય હોય. ક્ષયોપશમના કારણોની માફક જ કર્મોના ક્ષય અને ઉપશમનાં કારણો સમજાય તેવા છે. (૩) પશુપણાદિ ઉત્તમ કાલના પ્રભાવે વીર્યાન્તરાયાદિ કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી તેવા અવસરે ધર્મારાધનામાં વીર્યેદલાસ વધારે હોય છે વિગેરે. (૪) શ્રી મરુદેવા માતાને અને શ્રી ભરત મહારાજને ઉત્તમ ભાવ (અનિલ્યાદિ ભાવના) વ્દગતાં કેવલજ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મોનો ક્ષય થયો, જેથી કેવલજ્ઞાન વિગેરે આત્મિક શુદ્ધિ પામ્યા વિગેરે. (૫) દેવભવમાં અને નરક ભવમાં સમ્યગ્દષ્ટિ જોવાને તે તે ભવરૂપ નિમિત્તને લઈને જ અવધિજ્ઞાનાવસ્થાથી કર્મોનો ક્ષયોપશમ થાય, જેથી તેઓ અવધિજ્ઞાન વિગેરે પામે. આમાંથી સમજવાનું એ કે-ઉત્તમ દ્રવ્યાદિની એવના કરવી

જોઈએ. કરુણાનિધાન શ્રી મહાવીર દેવે એ પ્રકારનો ધર્મ દર્શાવ્યો છે (૧) સર્વવિરતિ ધર્મ (૨) દેશવિરતિ ધર્મ. તેમાં સર્વવિરતિ ધર્મમાં સંપૂર્ણ રીતે આરંભાદિ આશ્રયોને છોડવાનું હોય છે. અને તે પરમ શાંતિને જલ્દી પામવાનું અપૂર્વ સાધન છે. આવી રાગ, દ્વેષ, મદ અને મોહ વિનાની ત્યાગ દશાને પામેલા આસન્નમિદિક લબ્ય જોયે ભલેને ઘાસના સંધારા ઉપર બેઠા હોય, તોપણ જે આનંદ અને સુખ લોગવે છે તેવું સુખ ઇદ્ર અને ચકવર્તી રાજાઓને પણ હોતું નથી. કહ્યું છે કે “નૈવાસ્તિ દેવરાજસ્ય, તત્સુલં નૈવ રાજ-રાજસ્ય । યત્સુલમિદૈવ સાધોર્લોક્યવાપાર-રહિતસ્ય ॥ ૧ ॥ તળસંધારનિસખ્ણોઽવિ, મુણિઘરો મદ્દતગમયમોહો ॥ જં પાવદ મુક્તિ-સુદં, કત્તો તં ચકવટ્ટીવિ ॥ ૨ ॥” આવો વિચાર કરીને પૂરેપૂરા ઉદ્ધાસથી ઘણાંજે લબ્ય જોયે સર્વવિરતિ આશ્રિત ધર્મને સાધે છે, અને તેમ કરવાને અસમર્થ એવા લબ્ય જોયે સર્વ-વિરતિના રાગી જાનીને જાર મતની આરાધના કરવા સ્વરૂપ દેશવિરતિ ધર્મની સાધના કરે છે. શ્રાવક જીવનને સંતોષમય જનાવવા માટે અને મર્યાદિત કરવાને માટે વિરતિ ધર્મની આરાધના એ અપૂર્વ સાધન છે. વ્યાજળી જ છે કે જેમ વાડ કરીએ તો ખેતરમાં ઉગેલું ધાન્ય સચવાય, તેમ શકિતને અનુસારે જારે મતોની આરાધના કરવાથી શ્રાવક જીવન નિર્દોષપણે જળવાય તથા આકરા કર્મજંઘથી ગચાય, અને જાને ભવ સફલ કરી શકાય. આ ઇરાદાથી જારે મતોનું ટુંકામાં સ્વરૂપ જણાવવું જરૂરી છે. તે આ પ્રમાણે ૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતવિરમણમત. ૨ સ્થૂલ મુખાવાદવિરમણમત. ૩ સ્થૂલ અદત્તાદાન-વિરમણમત. ૪ સ્થૂલ મૈથુનાવંરમણમત. ૫ સ્થૂલ પરિશ્રદ્ધિવિરમણમત. ૬ દિશિ પરિમાણમત. ૭ લોગોપલોગ પરિમાણમત. ૮ અનર્થદંડ

સામયિક ચેતવાણી.

અનુ-૧ અભ્યાસી

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે—

અનિત્યમસુખં લોકમિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્ ॥

અર્થાત્ તું સુખે રહિત તેમજ ક્ષણભંગુર મનુષ્ય શરીરને પ્રાપ્ત કરીને નિરંતર મારું જ ભજન કર.

આ મનુષ્યજીવન ક્ષણભંગુર અને દુઃખરૂપ છે. આજ જેને આપણે સાવજતાવતે જોતા હોઈએ એના સંબંધમાં આપણે કાલે સાંભળીએ કે અચાનક તેનાં હૃદયની ગતિ બંધ થઈ ગઈ અને તેની જીવન-લીલા સમાપ્ત થઈ ગઈ. આપણે જીવનમાં અનેક પ્રકારના મનસૂખા બાંધીએ છીએ, આકાશ-પાતાળ એક કરવાની યેદા કરીએ છીએ, પરંતુ મૃત્યુનો નિર્ઘય હાથ એકાએક આવીને આપણા મનના મહેલોને પાડી દે છે અને આપણી બધી યોજનાઓ પડી રહે છે. જીવનની અપેક્ષાએ મૃત્યુ વધારે નિશ્ચિત છે. આપણે કેટલા દિવસ જીવશું એ

કોઈ જાણી શકતું નથી, પરંતુ આપણું મૃત્યુ તો નિશ્ચિત છે જ. જે જન્મે છે તે અવશ્ય મરવાનો જ. શ્વાસ આવ્યો અને ચાલ્યો ગયો. એનો ભરોસો શો ? જરા તાવ આવ્યો, ન્યુ-મોનિયા થઈ ગયો, જીવ ચાલ્યો ગયો. જરા ફેટકી થઈ, એમાં ઝેર પેદા થયું અને એ ઝેર આખા શરીરમાં ફેલાઈને મૃત્યુનું કારણ બની ગયું. આખાલ વૃદ્ધ સૌની આ જ દશા છે. વૃદ્ધો તો રોગનાં આક્રમણને વધારે વખત સહન કરતાં જોવામાં આવે છે, આજકાલના નવજુવાનોની દશા તો એવી છે કે આઠ દસ દિવસ તાવ આવ્યો કે સમાપ્ત, અત્યારે તો એવા મોત જોવા સાંભળવામાં આવે છે કે આપણાં રૂંવાડા ખડા થઈ જાય છે કે હિલ હલી ઊઠે છે. કોઈના લગ્ન છ મહિના પહેલાં જ થયા હોય, તો કોઈ પોતાના વૃદ્ધ માતા પિતાનો એકનો એક જ લાડકવાયો પુત્ર હોય, તેની આંખોનો તારો હોય, તેના જીવનનો એક માત્ર આધાર હોય.

વિરમણવ્રત. ૬ સામાયિકવ્રત. ૧૦ દેશાવકાશિક-વ્રત. ૧૧ પૌષ્ઠપાવસવ્રત. ૧૨ અતિથિ સ્ત્રિ-ભાગવ્રત. આ બાર વ્રતોમાં શરૂઆતના પાંચ વ્રતો આજુવ્રત તરીકે ઓળખાય છે; કારણ કે એ સુનિર્ધારિત પાંચ મહાવ્રતોની અપેક્ષાએ નાના છે. બાકીના ૬, ૭, ૮ માં નંબરના ત્રણ વ્રતો આજુવ્રતોને મહદગાર (લાલદાયક) હોવાથી ગુણવ્રત કહેવાય છે, અને છેવટના ચાર વ્રતો શિક્ષા (વારંવાર સેવવા) રૂપ હોવાથી શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. એટલે જેમ વિદ્યાર્થી ધર્મ પ્રધાન વિદ્યાનો વારંવાર અભ્યાસ

કરે, તેમ વ્રતધારી શ્રાવકોએ આજુવ્રતોને ટકાવવાને માટે તથા તેઓની નિર્મલ આરાધના કરવાને માટે આ ચારે નિયમો વારંવાર સેવવા જોઈએ. આ સુદૃઢી એ ચારે વ્રતો 'શિક્ષાવ્રત' આવા નામથી ઓળખાય છે. આવા બાર વ્રતોની આરાધના કરવારૂપ દેશવિરત ધર્મમાં સમ્યગ્દર્શન સુખ્ય છે, એટલે સમ્યક્ત્વ ગુણ સહિત કરેલી વ્રતોની આરાધના ચર્ચાર્થ (સાચી) કહેવાય. આ ધરાદાધી ટૂંકામાં સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ જણાવવું જોઈએ તે આ પ્રમાણે. (આહ)

પણ આજકાલ મૃત્યુ એથી પણ વધારે સુલભ થઈ ગયું છે. કોઈ ઠેકાણે પૂર આવ્યું, અનેક ગામો એકી સાથે તણાઈ ગયા, લોકો સૂતા જ રહ્યા. ભૂકંપ આવ્યો અને અનેક શહેરોનો નાશ થઈ ગયો. કોઈ રોગચાળો આવ્યો અને હંમેશાં હનરો માણસો મરણશરણ થઈ ગયા. કોઈકોઈ સ્થળે હનરો લોકો ભૂખમરોનો લોભ થઈ પડે છે. પરિણામે રણચંડી ભયાનક રૂપ ધારણ કરીને લાખો મનુષ્યોનો સંહાર કરી રહેલ છે. આપણે જેના પર આટલા બધા ઝુઝુમીએ છીએ તે જીવનની આ દશા છે, છતાં આપણે ચેતતા નથી અને ક્ષણિક વિષયમુખ પાછળ આ દેવદુર્લભ અમૂલ્ય જીવનને નકાસું નષ્ટ કરી રહ્યા છીએ. આપણો પ્રત્યેક શ્વાસ એટલો અમૂલ્ય છે કે આપણે એક લાખ રૂપિયા આપીને પણ ખરીદી નથી શકતા. અમૂલ્ય નિધિને આપણે આળસ-પ્રમાદ, મેજશોખ, અને લોગલિલાસમાં શુભાવી રહ્યા છીએ. હીરાને કોડીને મૂલ્યે વેચી રહ્યા છીએ. આથી વધારે મૂર્ખતા કેવી હોઈ શકે ?

આ જીવન કેવળ અનિત્ય અને ક્ષણભંગુર જ નથી, પણ દુઃખરૂપ પણ છે. આપણે ત્યાં ત્યાં દૃષ્ટિ નાખીએ છીએ ત્યાં દુઃખ, દુઃખને દુઃખ જ નજરે પડે છે. બચપણથી માંડીને મૃત્યુ પર્યંત દુઃખનું જ એકછત્ર સામ્રાજ્ય નેવામાં આવે છે. જન્મ, જરા, મૃત્યુ અને વ્યાધિએ આપણને ચારે બાજુથી જકડી રાખ્યા છે. જન્મમાં દુઃખ, મૃત્યુમાં દુઃખ, જરામાં દુઃખ અને વ્યાધિ તો દુઃખરૂપ છે જ. જન્મતી વખતે જ નહિ પણ માતાના ગર્ભમાં આવતાં વેંત જીવને ચારે તરફથી દુઃખ ઘેરી લે છે. માતાના ઉદરમાં જીવ ત્યાંસુધી રહે છે ત્યાંસુધી તે ઘેર કદનો અનુભવ કરે છે. તે ચારે બાજુ માંસ-મજ્જા, રૂધિર-રક્ત અને મલ-મૂત્ર વગેરે દુર્ગંધ યુક્ત પદાર્થોથી ઘેરાયેલો રહે છે. હાલીઆલી શકતો

નથી. ઉપર પગ અને નીચે માથું કરીને પડ્યો રહે છે. સુષ્પે કરીને શ્વાસ પણ નથી લઈ શકતો અનેક પ્રકારના કૃમિ તેની કોમળ ત્વચાને ચેટેલા હોય છે. માતા કદિ ભૂલથી કોઈ ક્ષાર-યુક્ત અથવા દાહક પદાર્થ ખાય છે તો તેનાથી ગર્ભસ્થ બાળકની ત્વચા બળવા લાગે છે. તે તો એ બધાં કષ્ટ ચૂપચાપ સહન કરે છે. તે સમયે તેને કોઈ કશી મદદ કરી શકતું નથી. વળી તેને પૂર્વજન્મોની સ્મૃતિ પણ સંતાવવા લાગે છે. આ રીતે તે અત્યંત દુઃખી અવસ્થામાં પોતાનું ગર્ભજીવન વ્યતીત કરે છે. ગર્ભમાંથી બહાર નીકળતી વખતે પણ તેને ઘેર ચંત્રણા થાય છે, તે ચેતનાશૂન્ય થઈ જાય છે. તે સમયે તેવા કષ્ટ બાળકો તે કષ્ટ સહન ન કરી શકવાને કારણે પ્રાણ ત્યાગી દે છે. મૃત્યુ સમયના દુઃખ આપણે સાવ બરાબર જોઈએ જ છીએ. તે વખતે મનુષ્યની કેવી અસહાય અવસ્થા થઈ જાય છે ? તેના રોમ રોમથી નેરાચ ટપકવા લાગે છે. તે કેવા કષ્ટથી પ્રાણ ત્યાગે છે ? જે ઘર-જમીન, સ્ત્રી-પુત્ર, ધન-દોલતને તેણે અત્યંત મમતાપૂર્વક પાખ્યા પોખ્યા, પોતાના જીવન કરતા પણ વધારે ગણ્યા, અને જેની રક્ષા માટે તે અનેક પ્રકારના કષ્ટ સહ્યા, લોક પરલોકની પણ પરવા ન કરી, જેની પાછળ કોણ જાણે કેટલાય લોકોના મન દુઃખાવ્યા, કેટલાયના હૃદય શુભાવ્યા, કેટલાયની સાથે વેર ખાંધ્યું. એ બધું એકાએક તણ દેવામાં કેટલા મહાન કષ્ટનો અનુભવ થાય છે તે મરનાર જ જાણી શકે છે. આપણે બધાએ આપણાં પૂર્વજન્મોમાં એ એ કષ્ટનો અનુભવ કર્યો છે અને આ જીવનનો અંત આવતાં આપણાંમાંનાં ઘણાને પાછો કરવો પડ્યો. ઘડપણનાં દુઃખો પણ આપણાથી અજાણ નથી. વૃદ્ધાવસ્થામાં મનુષ્યની બધી ઇન્દ્રિયો શિથિલ થઈ જાય છે, દૃષ્ટિ મંદ થઈ જાય છે, કાનેથી બરાબર સંભળાતું નથી, ચામડી સડકાયાઈ જાય છે, દાંત પડી જાય છે, ટેકા

વગર આલવું મુશ્કેલ પડે છે, ઘરના માણસો અનાદર કરવા લાગે છે, બુદ્ધિ પણ કુટિત થઈ જાય છે અને અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ ઘેરી લે છે. વ્યાધિનો તો કોઈ ને કોઈરૂપે આપણને સર્વને થોડોઘણો અનુભવ છે. આપણા શાસ્ત્ર-કારોએ આ શરીરને વ્યાધિઓનું ઘર કહ્યું છે. ‘શરીરં વ્યાધિમન્દિરમ્’ સિદ્ધ પુરુષો સિવાય સૌને ન્યૂનાધિક રૂપમાં વ્યાધિઓનો ભોગ બનવું પડે છે. મોટા મોટા મહાત્માઓ તથા લોકોપકારી વ્યક્તિઓને પણ વ્યાધિઓએ છોડ્યા નથી. સ્વસ્થમાં સ્વસ્થ, બળવાનમાં બળવાન મનુષ્યને પણ તેની આગળ મસ્તક ઝુકાવવું પડે છે. આ રીતે આપણે જોઈએ છીએ કે ઇવનમાં અનેક જાણુ દુઃખની જ ગોલગાલા છે. જેને આપણે સુખ કહીએ છીએ તે પણ દુઃખ-મિશ્રિત, પરિણામે દુઃખદાયી અને વાસ્તવિક રીતે દુઃખરૂપ જ છે.

મહર્ષિ પતંજલિ કહે છે—

પરિણામતાપસંસ્કારદુઃખૈર્ગુણવૃત્તિ,
વિરોધાચ્ચ દુઃખમેવ સર્વં વિવેકિનઃ ।

(૧) પ્રત્યેક સુખનું પરિણામ દુઃખદાયી હોય છે. (૨) એ સિવાય પ્રત્યેક સુખમાં તાત્કાલિક તો દાય છે. એવી સ્થિતિમાં થોડા સુખવાળાને બીજાનું વધારે સુખ જોઈને સ્વાભાવિક રૂપે થાય છે અને ઇર્ષ્યા દુઃખરૂપ જ છે. (૩) એટલું જ નહિ પણ જે સુખ પ્રાપ્ત થઈને નષ્ટ થઈ જાય છે તેની સ્મૃતિ અતિ દુઃખદાયી હોય છે. તેને યાદ કરી કરીને માણસ ખૂબ દુઃખી થાય છે. (૪) વળી કેટલાંક સુખ દુઃખથી સંક્રિત નથી હોતું, પ્રત્યેકમાં દુઃખનું મિશ્રણ જરૂર હોય છે. પાંગમી વાત એ છે કે સુખી મનુષ્ય પણ સાત્ત્વિક, રાજસ અને માનસ વૃત્તિઓના સંપર્કથી દુઃખી રહે છે. આ પાંચ કારણોને લઈને વિવેકી પુરુષ સમગ્ર દુઃખ-મય જ જુએ છે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે આ દુઃખોથી બચવાનો ઉપાય શો ? શાસ્ત્રી કહે છે કે સ્વેચ્છા-પૂર્વક વિષયોના ત્યાગમાં જ સુખ છે. ભોગ-બુદ્ધિથી વિષયોનો સંગ્રહ દુઃખનું મૂળ છે. આપણે ભ્રમથી વિષયોમાં સુખ માની રહ્યા છીએ. વસ્તુતઃ જેની પાસે વિષયોનો જેટલા વધારે સંગ્રહ હોય તે તેટલો જ દુઃખી છે અને જે જેટલા અપરિચ્છી છે તે તેટલો જ સુખી છે. ધનની ત્રણ ગતિઓ માનવામાં આવી છે—દાન, ભોગ અને નાશ. આપણા શાસ્ત્રોએ દાનને જે સર્વોત્તમ ગતિ માની છે, એ જ ધનનો સર્વશ્રેષ્ઠ સાથો ઉપયોગ છે. ધનનાં રક્ષણોના પણ સર્વોત્તમ ઉપાય દાન જ છે. એ જ ધન સુરક્ષિત છે જે આપણે બીજાની સેવામાં વાપરીએ છીએ. ધનનો નાશ એક દિવસ અવશ્યભાવી છે, પછી આપણે એને ભોગ નિમિત્તે ખર્ચ કરીને નષ્ટ કરી દઈને, કોઈ ઉપાડી જાય, સરકાર કરના રૂપમાં લઈ જાય અને આપણે જ એને છોડીને સંસારમાંથી આદ્યા જઈએ. દરેક સ્થિતિમાં આપણે એનાથી વિયોગ થવાનો જ, એને અશ્વય જતાવવાનો—સ્થાયી જતાવવાનો એક માત્ર ઉપાય એનો ઉપયોગ જનતાની સેવામાં અથવા દરિદ્રનારાયણની સેવામાં કરવો એ જ છે. જનતામાં ધનનો ઉપયોગ ન કરનાં જે એનો ઉપયોગ પોતાનાં કાર્યમાં જ કરે છે તે અપ-સાધી છે. દંડને પાત્ર છે. ‘સ સ્તેનો દુષ્ટમર્હતિ’

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે—

યજ્ઞશિષ્ટાશિનઃ સન્તો મુચ્યન્તે સર્વકલ્તિપૈઃ ।
મુક્તે તે સ્વયં પાપા યે પતન્ત્યાત્મકારણાત ॥

લૌકિકમાં કહેવાય છે—કે યજ્ઞથી બચેલું અન્ન ખાનાર શ્રેષ્ઠ પુરુષ સર્વ પાપોથી મુક્ત થઈ જાય છે. અને જે પાપી લોકો પોતાનાં શરીર પોષણ અર્થે જ અન્ન પકાવે છે તે પાપને જ ખાય છે. એના લોકો અધ્યાત્મ-પાપહી કહેવાય છે. અને તેઓનું સંસારમાં ઇવનું પણ વ્યર્થ છે.

‘અઘાયુરિન્દ્રયાસમો મોઘં પાર્યં! સ જીવતિ’

પરંતુ આપણાથી એટલું બધું ન થઇ શકે તો પણ એાણામાં એાણું આપણી આવડનો, સંપત્તિનો છઠ્ઠો ભાગ તો અવશ્ય ધર્મ-કાર્યોમાં વાપરવો જોઇએ. ધર્મને તો આપણો ચલાવ્યો જ ચાલી શકે છે. રાજાની માફક તે આપણી પાસેથી બજારબજારીથી કર વસુલ નથી કરતો, જેવી રીતે આપણે ભોગ નિમિત્તે ધનને પાણીની જેમ વાપરીએ છીએ, લશ્ચર્યાદિ સામાજિક કાર્યોમાં મોટા ખર્ચ કરીએ છીએ, કીર્તિખાતર અથવા સરકારની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા ખાતર મોટી રકમ ખર્ચીએ છીએ તથા સરકારી અમલદારોને મોટી મોટી પાર્ટીઓ આપીએ છીએ તેવી રીતે આપણી આવડનો અથવા સંપત્તિનો એાણામાં એાણો છઠ્ઠો ભાગ લોકોપકારના કાર્યોમાં વાપરીએ, લોક સેવક દ્રુષ્ટમાં અમુક ભાગ પરિવર્તિત કરી લઇએ અને એના પર આપણું ગિરકુલ સ્વત્વ ન રહે; કહેવાની જરૂર નથી કે ઉપર્યુકત કાર્યો નિમિત્તે ધનવ્યય કરવામાં સરકાર પણ આપણને પ્રોત્સાહન આપે છે એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એ છે કે ધાર્મિક તેમજ લોકોપકારના કૃષ્ટો ઉપર સરકાર તરફથી ઈન્કમ ટેક્સ વગેરે કોઈ પ્રકારના કર લેવામાં નથી આવતા. આજ કાલ ઈન્કમટેક્સ આદિ કરથી ગયવા માટે આપણા અનેક વેપારી લાઈઓ જૂઠું-કપટનો આશ્રય લેતા જોવામાં આવે છે. એ રીતે અન્યાયથી લાભો રૂપિયાની જે ગચત કરવામાં આવે છે તે ન કરતાં લોકોપકાર નિમિત્તે દ્રુષ્ટ ધરાવી એ ધનને લોકોપકારમાં જ ખર્ચ, પોતાના કાર્યમાં ગિરકુલ નહિ. એ રીતે લોકોપકારના કાર્યોમાં જે કંઈ ખર્ચવામાં આવશે તે જ અશ્વય થઈ જશે. આપણે ભોગબુદ્ધિથી જે કાંઈ વાપરીએ છીએ તે તો આપણા મૃત્યુ પછી અહિં જ પડ્યું રહેશે, તેમાંથી એક પાઈ પણ આપણી

સાથે નહિ આવે. એક સોય પર પણ આપણો અધિકાર નહિ રહે. પરંતુ ધર્મના નામે આપણે જે કાંઈ ખર્ચ કરશું તે પરલોકમાં પણ આપણને પ્રાપ્ત થશે. આપણે કોઈ ફલની કામનાથી એમ કરશું-તો મરણ પછી આપણને સ્વર્ગાદિ લોકની પ્રાપ્તિ થશે ત્યાંનું સુખ અહિંના સુખની અપેક્ષાએ હનરાગણું વધારે છે. અને જે આપણે ભગવત્સેવાની ભાવનાથી લોકોપકારી કાર્યોમાં ધનવ્યય કરશું તો તે પણ આપણાં કલ્યાણનું પરમ સાધન બની જશે. આપણે જન્મ મૃત્યુના બંધનથી હમેશને માટે છૂટીને પરમધામમાં જશું, ત્યાં અશ્વય સુખનો નિવાસ છે અને દુઃખનો અંશ પણ નથી. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે-સ્વત્વમન્યસ્ય ધર્મસ્ય વ્રાયતે મહતો મયાત્.

ધર્મ નિમિત્તે જે કાંઈ વ્યય કરવામાં આવે છે તેમાં વીજો ઉતરી જાય છે. તેને ચોર ચોરી ચડતો નથી, લૂંટારો લૂંટી ચડતો નથી, રાજા છીનવી ચડતો નથી પરંતુ આપણે અજ્ઞાનમાં રૂબેલા હોવાથી ચોરી, લૂંટ, રાજદંડ, અગ્નિ વગેરેના ઉપદ્રવ ચડતો કરી લઇએ છીએ, પરંતુ સ્વેચ્છાથી ધર્મનો દંડ સ્વીકારતા નથી.

દાનના તો અનેક માર્ગ છે, પરંતુ અત્યાદે સૌથી વધારે આવશ્યકતા આપણા દેશમાં ભૂખ્યાને અન્ન, વસ્ત્રહીનને વસ્ત્ર તથા રોગીઓને પૌષ્ઠ આપવાની છે. આજ તો આખા દેશમાં ત્યાદે અન્ન સંકટ જોવામાં આવે છે. અનેક સ્થળે લોકો અન્ન વગર ભૂખ્યાં મરી જાય છે. ભૂખની ભયાનક ચંચળાથી ગયવા માટે લોકો આપ-ઘાત કરે છે એવું પણ સાંભળવામાં આવે છે, મળાપો પોતાના બાળકોને ત્યાગ કરે છે, કેટલીક જગ્યાએ ભૂખથી પીડિત ઘરને માળોપ પોતાની સુવાન કન્યાઓને વેચી નાંખે છે. આવાં દરુણ દશ્ય જોઈને પશ્ચર પણ પીગળી જાય છે. આપણો મા બહેનો પાંચે લાજ ઠાંકવા માટે

વચ્ચનો દુકડો પણ નથી તેમજ જૂનથી નિર્ગળ
શ્રી પુરુષા અનેક પ્રકારના રોગના લોગ થઈ
રહ્યા છે. આ વખતે આપણા ધનવાન લાઈઓનું
પરમ અને પ્રથમ કર્તવ્ય છે કે ખુલ્લા હાથે
પોતાના ગરીબ લાઈબહેનોને મદદ કરે, તેઓને
મોતના મેઢાંમાં પરતાં ગચાવે, અન્ન વગરના
માટે અન્નની, વસ્ત્ર વગરના માટે વસ્ત્રની તથા
રોગીઓ માટે ઔષધની વ્યવસ્થા કરે તથા જે
લોકો દાન લેવા ન ઇચ્છતા હોય તેઓ માટે
ચસ્તા અનાજની દુકાનો ખોલે.

સાધારણ એ છે કે વર્તમાન સમય લોકોએવા
માટે અત્યંત ઉપયોગી છે. આપણા ધનવાન
લાઈઓએ આ અવસરનો લાભ લઈને પોતાની
સંપત્તિને સેવાનાં કાર્યોમાં વધારેમાં વધારે
ઉપયોગ કરવા જોઈએ. ધનની ખરી સાર્થકતા
એમાં જ રહેલી છે. આવી તક હાથથી ચાલી
જશે તો પસ્તાવા સિવાય કશું નહિ રહે. ધનની
સાથેસાથ આ જીવનનો પણ કોઈ વિશ્વાસ
નથી. આજ છે તે દાસ નથી હોતું. અને આપણે
આજના ગયા તો પછી ધન શું કામનાં આપ-
વાનું ? એટલા માટે જીવન દરમિયાન ધનને
સત્કાર્યોમાં જ, પુન્ય કાર્યોમાં જ વાપરવું જોઈએ.
દહેવન છે કે 'તુલ્ય દાન મહાપુન્ય' એ વાત
સઘળાં ઉત્તમ કાર્યોનાં સંગ્રહમાં લાગુ પાડવી
જોઈએ. કોઈ પણ સારાં કામને આવતી કાલ પર
હોયું ન જોઈએ, તરત જ કરી નાખવું જોઈએ.

એટલા માટે જ કોઈ કવિએ કહ્યું છે કે

કાલ કરે સં આજ કરે, આજ કરે સં અજ,
પલમે પલકે હોયગી, ગુરુરિ કરેજો કળ.

એવા કેટલાય ધનવાનોના દાખલા સાંજ-
ગરનામાં આવ્યા છે કે જેઓએ પદાપકાર માટે
મોટી મોટી મેળવનાઓ ધરી રાખી હતી, પરંતુ
પોતાની સં મેળવનારના પૂરી નથી કરી ચક્રવા.
તેઓ અધ્યાત્મ મૃત્યુના પંતમાં સપડાઈ ગયા.

મૃત્યુ પર કોઈની પણ સત્તા ચાલતી નથી.
એ કોઈની પ્રતીક્ષા નથી કરતું. એટલા માટે
શરીરમાં ન્યાં સુધી શ્વાસ છે ત્યાં સુધીમાં
આપણે એનો લાભ ઉઠાવવો જોઈએ. મરણ
પછી આપણે કશું નહિ કરી શકીએ એ નિર્વિ-
વાદ વાત છે. વર્તમાન જીવનમાં જે કંઈ કમાયું
કર્યું તે જ આપણને ભવિષ્યમાં કામ લાગશે.
આપણે જિંદગીભર પાપ કરવામાં તથા ન્યાય-
અન્યાય, ખોટા સાચા, જૂઠું કપડ, ચોરીથી કે
અપ્રમાણુકતાથી દ્રવ્ય સંગ્રહ કરવામાં જેવા
ઇચ્છાનુસાર લોગ લોગવવામાં આપણા થા
મનુષ્ય જીવનની ઇતિહાસવ્યતા માની લેશું તો
આ મનુષ્ય જીવન વ્યર્થ જશે એટલું જ નહિ
પણ આપણે મહાન દુઃખની સામગ્રી મૂકી જશું.

જે વાત વ્યક્તિને માટે છે તે જ સમર્પિ
માટે પણ સમજવી જોઈએ. આજ કાલ જગત-
માં ચારે તરફ જે હાહાકાર મચી રહ્યો છે,
દાવાતળ સંગી રહ્યાં છે તેનું કારણ શું છે ?
પાપ જ દુઃખનું મૂળ છે અને ધર્મ સુખનું
મૂળ છે.

આપણે દુઃખનું જાણ કાણેાનું અનુસંધાન
કરીને તેને દૂર કરવામાં શુધ્ધા ધીએ. પણ
એનાથી દુઃખ ઓછું થવાને ગદલે વધતું
લય છે. ન્યાંસુધી વ્યાધિનું સાચું નિદાન
નથી થતું ત્યાંસુધી આપણે ગમે તરત જ ઉપ-
ચાર કરીએ તો પણ આપણને એમાં સફલતા
નથી મળતી. વ્યાધિના નાશ કરવા માટે આપણે
તેના મૂળના નાશ કરવો જોઈએ. આજ જગત
જે વ્યાધિથી અન્ન ઘટેલું છે તે : પાપોની
વૃદ્ધિ છે. ન્યાંસુધી પાપો નહિ દોષાય ત્યાંસુધી
આપણે પદ વ્યાધિસુકન નહિ થઈ શકીએ
તેથી જો આપણે આપણી જાતને તથા સંસારને
શુભી જેવા ઇચ્છતા હોઈએ તો યથાશક્તિ
પાપોથી ગળીને ધર્મ-સમય કરવા જોઈએ.
ત્યારે જ આપણે તથા આપણી આત્માવાસના

લોકો સુખી રહી શકશે. ભગવાન વ્યાસે ડિ'ડિ'મ વૈગાડીને કહ્યું છે કે—

ऊर्ध्वं बाहुचिरौग्मेन न कश्चिच्छृणोति मे ।

धर्मार्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते ॥

“હું બાને ભુલ્યો છો. બિચી કરીને કહું છું, પરંતુ મારી વાત કોઈ સાંભળતું જ નથી. ભાઈઓ! ધર્મથી જ ધન તથા સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો પછી ધર્મનું સેવન કેમ કરતા નથી ? ” પરંતુ આપણે તો આવા મહર્ષિઓની હિતભરી વાણી સાંભળીને પણ ખીન્ને કાને કાઢી નાખીએ છીએ. આપણે ઇચ્છીએ છીએ સુખ, પણ આલીએ છીએ દુઃખને રસ્તે. ઇચ્છીએ દુઃખથી છૂટવાનું, પણ દુઃખના હેતુરૂપ પાપને ગળે લગાડીએ છીએ. મહર્ષિ વ્યાસ પણ એજ કહે છે—

पुण्यस्य फलमिच्छन्ति पुण्यं नेच्छन्ति मानवाः ।
न पापफलमिच्छन्ति पापं कुर्वन्ति यत्नतः ।

આ મનુષ્યદેહ આપણને મહાપુન્યે મળ્યો છે. એટલું જ નહિ પણ ભારતવર્ષ જેવો દેશ, ઉચ્ચ ધર્મ અને ઉત્તમ યુગ આપણને પ્રાપ્ત થયેલ છે. મહાત્મા પુરુષોએ કલિયુગને સઘળા યુગોની અપેક્ષાએ શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે. અન્ય યુગોની અપેક્ષાએ આ યુગમાં આત્મકલ્યાણ અત્યંત સુગમતાથી સાધી શકાય છે.

આવો અપૂર્વ સંયોગ પ્રાપ્ત કરીને આપણે સાચા સુખથી વચિત રહીએ, અનિત્ય વિષય-સુખમાં જ રમ્યા કરીએ અને પાપનો સંચય કરવામાં જ આપણું અમૂલ્ય જીવન ખોઈ

નાખીએ તો પછી આપણા કરતાં વધારે મૂર્ખા અને કૃતમ્ન કોણ હોઈ શકે ?

સાચું સુખ કેવળ પરમાત્મામાં જ છે. એટલા માટે જેઓ સુખ ચાહતા હોય તેઓએ ખીજ સઘળી વસ્તુઓથી મ્હોં ફેરવીને એક માત્ર પરમાત્માનું જ શરણ લેવું જોઈએ. એમજ ચિત્ત લગાવીને એની જ ભક્તિ, એની જ સેવા કરવી જોઈએ. જે લોકો પરમાત્માથી વિમુખ રહીને વિષયોમાં અને કપાયોમાં જ મગ્ન રહે છે તે અજ્ઞાની જીવોને માટે શું કહેવું ? તેઓની દશા તો અખુધ ખાલવિધવાં જેવી છે. કે જેને પતિ-વિયોગના દુઃખનો દશો અનુભવ નથી હોતો. એ ગિચારી હમેશની માફક ખાવા-પીવામાં અને ખેલવામાં મસ્ત રહે છે. એને ખબર નથી હોતી કે ભવિષ્યમાં એને જીવનમાં કેવાં કેવાં કષ્ટોનો સામનો કરવો પડશે, કેવી કેવી વિપત્તિઓ સહેવી પડશે. એના માતાપિતા, સગાસંબંધી, આડોશીપાડોશી એની દશા જોઈને કદખાંત કરે છે, પરંતુ એ લોખી બાલિકા તેઓના કદખાંતનું કારણ સમજતી નથી. એવી જ રીતે ભગવદ્વિમુખજીવોને જોઈને સંત-મહાત્મા પુરુષો તેઓની દશાની દયા ખાય છે અને તેઓ પર પડનારી વિપત્તિઓની સૂચના કરે છે, પણ તે અજ્ઞાની જીવ તો ચેતતો જ નથી. એ તો પોતાના રાગરંગ, લોભવિદ્વાસમાં જ મગ્નજૂલ રહે છે. આપણે મહાત્મા પુરુષોની ચેતવણી પર ધ્યાન આપીને સમયસર ચેતી જઈએ, નહિ તો આપણી પણ એ જ દશા થશે.

इतिशम् ॥

ઉલ્લિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી.

(ગતાંક ૫૪ ૧૯૪ થી શરુ.)

આવી જ રીતે એક વાર વિશ્વેશ્વર નામના ઇવિએ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની મસ્કરી કરતાં કહ્યું.

પ્રસંગ એવો છે કે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન સાધુઓના આચાર મુજબ જાણે કાંમળી નાંખી છે, હાથમાં ડાંડો રાખ્યો અને ભરાબર ઇર્ષ્યા-સમિતિ પાળતા આવતા હતા. ત્યાં રસ્તામાં જ વિશ્વેશ્વર પડિત મડયા. કંઈક ઇર્ષ્યા અને કંઈક હાસ્યથી વ્યંગમાં બોલ્યા.

“પાતુ વો હેમગોપાલકઃ કમ્પલં દંડમુદ્વહન્”

કામળો અને દંડ (ડાંડો) ધારણ કરતા હેમચંદ્ર (ગોવાળીયો) તમારી રક્ષા કરો.

(અર્થાત્ જાણે કામળો અને હાથમાં મોટો ડાંડો લઈને આવતા આ ગોવાળીયા જેવા આચાર્ય આવે છે.)

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ એનો સંદર જવાબ આપ્યો.

“પલ્લવદર્શનપશુગ્રામમ્ ચારયન્ જૈનગોચરે”

ભાવાર્થ—ભાઈ! તારી વાત તો ચથાર્થ છે. આ ગોવાળી ખીત કરતાં લુદો છે. હાં પલ્લવદર્શનકર્તા લુદાં લુદાં પશુઓને જૈન દર્શન-કર્તા જોનરમાં એ બધાને ચરાવી રહ્યો છે. અર્થાત્ ખીત છએ દર્શનવાળા એકાંતપક્ષી લુદાં લુદાં માર્ગો પ્રક્રમે છે, ત્યારે હું ના નયચારથી બધાને શુંથી-એકલા કરી એક પેનરમાં સાથે ચરાવું છું. જૈન દર્શનના

સ્વાદ્વાદથી બધાને એકલા કરું છું. આ ગોવાળી પડિતજી ચૂપ! થઈ ગયા.

૪

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી મહારાજની સાથે મહારાજ સિદ્ધરાજે સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરી. ત્યાંની પૂજનને માટે ગાર ગામ આપ્યા અને પછી ગિરનારજી પણ સાથે જ આજ્યા. સજ્જન મંત્રીએ કરાવેલ તીર્થોદ્ધાર નિદાળી. તીર્થપાત્રનાં દર્શન પૂજન કરી નીચે ઉતર્યા અને પછી શબ્દએ શ્રી હેમચંદ્રસૂરજી મહારાજને કહ્યું પ્રભાસપાટણ પધારો. ત્યાં શિવાલયમાં રાજ સાથે સૂરજી મહારાજને જડું પડયું, પરંતુ સ્તુતિ કરતાં જ શ્લોક બોલ્યાએ તો બહુ જ સુંદર હતો.

યજ તત્ર સમયે યથા તથા

યો સિસોરુપમિથયા યથા તથા

વીતદોષકલુષઃ સ ચેદ્

મવાનેક પય મગવત્તમોઽસ્તુ તે”

જમે તે સમય(શાસ્ત્ર)માં જમે તે રીતે અને જમે તે નામથી જે તમે દોષ (અણ-દશ) ની કલુષીતતાથી રહિત હો તો ભગવાન તમે એક જ છે. માટે તમને નમસ્કાર છે.

આવો જ ખીજે પણ પ્રસંગ ઉપસ્ય છે. પ્રભાસપાટણના શિવાલયના છળોદ્ધારની

૧ કુમારપાત્ર પ્રજામાં દેવગોષ્ઠી નામના અન્યા-મીએ આ શ્લોક કલાવું બધાવું છે.

જરૂર છે. પ્રભાસપાટણના પૂજારીઓ આવ્યા છે. ચુબ્બે તેમના કહેવાથી છૂર્ણદ્વારનું સ્વીકાર્યું છે. આ વખતે અવસર જોઇ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય-જીએ રાત્રને કહ્યું: આવું મોટું કામ નિર્વિઘ્ને પૂરું થાય માટે કંઈક પ્રતિજ્ઞા-વ્રત લેવો. મંદિરનું કામ સંપૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી પ્રભાસ-પાટણ અને તેમ ન જાની શકે તો 'માંસાહારનો ત્યાગ કરવો.' આ વસ્તુ શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી સુદર રીતે સમજાવી, રાત્રએ પણ પ્રતિજ્ઞા કરી કે મંદિર જાની જ્યાં ત્યાં સુધી માંસાહારનો ત્યાગ કરવો. મંદિર સંપૂર્ણ થયાના સમાચાર આવ્યા. રાત્રએ સૂરિજી મહારાજને કહ્યું કે મંદિર પૂર્ણ થયું છે હવે મહારી માંસાહારની પ્રતિજ્ઞા છૂટી થઇ.

સૂરિજી મહારાજ-એમ નહિ, ત્યાં જઇ યાત્રા કરી પછી વ્રત મૂકવું. રાત્ર આ સાંભળી ખૂબ જ પ્રસન્ન થયા.

પરંતુ એક તેજોદ્રેષી પુરોહિતે કહ્યું-મહારાજ! આ જૈનાચાર્યજી તો આપને સારું સારું મનાવવા જ આમ કહે છે. બાકી એ તો જૈન ધર્મ સિવાયના ધર્મને મિથ્યાત્વ કહે છે. અને જો તે મહાદેવજીને માનતા જ હોય તો આવે આપણી સાથે પ્રભાસપાટણની યાત્રા કરવા. આપ વિનંતિ કરો, પરંતુ તેઓ કહીયે આપની આ વિનંતી નહિ સ્વીકારે.

બીજો દિવસે મહારાજ કુમારપાદે સૂરિજી મહારાજને વિનંતી કરી કહ્યું-શુરેદેવ, પ્રભાસ-પાટણ પધારો. સૂરિજી મહારાજ પણ વસ્તુ-સ્થિતિ સમજી ગયા. અને કહ્યું ઘણી જ ખુશીથી આવો. હું અહીંથી સિદ્ધગિરિની યાત્રા કરી, રૈવતાચલની યાત્રા કરી જરાજર સમય-પર પ્રભાસપાટણ આવી પહોંચીશ.

સૂરિજી મહારાજ તો સિદ્ધાચલજીની યાત્રા કરીને રૈવતાચલ પધાર્યા.

રાત્રએ પ્રભાસપાટણ આવી સૂરિજી મહારાજની તપાસ કરી કે હજી સૂરિજી મહારાજ કેમ પધાર્યા નથી.

એકે કહ્યું-મહારાજ! એ આચાર્ય તો અહીં આવતા રસ્તામાં જ સમુદ્રમાં ડુબી ગયા.

રાત્રને આ સાંભળી પારાવાર દુઃખ થયું, પરંતુ જરાજર નગરપ્રવેશોત્સવ સમયે પોતાના શિષ્ય પરિવાર સહિત શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી પધાર્યા. રાત્ર સૂરિજી મહારાજને જોઇ અતિ પ્રસન્ન થયા. હવે બધા શિવાલયમાં ગયા. રાત્રના આશ્રયથી યથાર્થ મહાદેવ-શુભનિષ્પન્નદેવની સ્તુતિ કરતાં સૂરિજી મહારાજ બોલ્યા.

• ભવવીજાંકુરજનના રાગાઘાઃ ક્ષયમુપાગતા
યસ્યા સઃ । વ્રક્ષા ધા વિષ્ણુર્વા હ્રતો જિતૌ વા
નમસ્તસ્મૈ ॥ ૧ ॥ યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા
યોસિત્તોસ્યમિધ્રવા યથા તથા । વૌતદોષકલુપઃ
સ વેદઃ ભવાનેક એવ ભગવન્નમોડસ્તુ તે ॥ ૨ ॥
ત્રૈલોક્યે સકલં ત્રિકાલવિપર્યે સાલોકમાલો-
કિતું સાશાયેત યથા સ્વયં કરતલે રેલા-
ત્રયં સાંગુલિરાગદ્રેપભયા । મયાંતકજરાલોલત્વ
લોભાદયો નાલં યત્પદ્મલગ્નનાય સ મહાદેવો
મયા વંચતે ॥ ૩ ॥ યો વિશ્વં વેદવેદ્યં જનન-
જલતિષ્ઠેલંનિનઃ યારદૃગ્વા પૌર્વાપર્યાવિરુદ્ધે
વચ્ચનમનુપનં નિષ્કલંકં ચરીયં । તં વંદે સાધુ-
વંદ્યં સકલગુણાનિધિં ધ્વસ્તદોષદ્વિપં તં બુદ્ધં વા
વર્ધમાનં શતદલનિલયં કેશવં વા શિવં વા ॥ ૪ ॥

સંસારરૂપી બીજનાં અંકુરને ઉત્પન્ન કર-
નાર રાગાદિ જેના ક્ષય પામ્યા છે, એવા બ્રહ્મા
હો, વિષ્ણુ હો, શિવ હો કે તીર્થંકર હો તેને
મારી-નમસ્કાર થાઓ. (આહ)

શ્રીમાન યશોવિજયજી.

૨૦-ગો. લગ્નવાનનાસ મનાઃસુખભાષં મહેતાઃ પ્ર. ઇ. પ્ર. ૬.

(૨૦૦૨ સુદ ૧૬૨ થી ૧૬૩)

આ પુરુષરત્નનો પ્રભાવ.

આ પુરુષરત્નને પાની ન્યાય ન્યાયપણું પાન્યો, કાવ્ય કાવ્ય લન્થું, અલંકારને અલંકાર સાંપડ્યો, રસમાં સરસતા આવી, કર્મ માયેલી કૃતવલ્લી નવપદવિત ધણું, યેગ કલ્પ તરુ ફલભારથી નમ્ર બન્યો, શુકિત આગલ બંધનથી મુક્ત થઈ, સુકિત જીવનમુક્તપણે પ્રત્યક્ષ ધર્મ. ભક્તિમાં શક્તિ આવી, શક્તિમાં વ્યક્તિ આવી, ધર્મમાં પ્રાણ આવ્યો, સંવેગમાં વેગ આવ્યો, વૈરાગ્યમાં રંગ લાગ્યો, સાધુતાને સિદ્ધિ સાંપડી, શાસનનું શાસન ચાલવા લાગ્યું, કલિકાલનું આસન ડાલવા લાગ્યું, દર્શનને સ્વરૂપદર્શન થયું, સ્પર્શજ્ઞાનને અતુલ્ય સ્થાન મળ્યું, ચારિત્ર ચરિતાર્થ બન્યું, વચનને કસોટી માટે કૃતચિંતામણિ મળ્યો, અતુલવને મુખ બોવા હર્ષણ મળ્યું, નરવમીમાંસા માંસલ બની, દર્શનવિવાદો દુર્બલ થયા, વાઙ્માના બંધન તુટ્યા, અખંડ મોક્ષમાર્ગ વિશ્વમાં વ્યાપી રહ્યો, અંધશ્રદ્ધાની આંધી દૂર થઈ, દંભતા પડકા ચીરાચાં, કુશુલ્યોના ડેરા તંબૂ ઉપડ્યા, વેષ-વિઠળકોને વિઠળતા ધઈ, શુષ્ક જ્ઞાનીઓની શુષ્કતા સૂકાઈ, ક્રિયાજડોની જડતાથી જડ જળડી અને ધર્મ તેના શુદ્ધ વસ્તુધર્મ સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધ થયો.

શુભસમુદ્ર.

આવા શુભસમુદ્રનું શુભગાન કેમ થાય? 'વક્તુઃ ગુણાન્ ગુણસમુદ્ર સાર્થકકાન્તાન્, કસ્તે જ્ઞમઃ સુરશુભપ્રતિમોઽપિ બુદ્ધ્યા' એ મુલા-પિતનું અગ્ર સ્મરણ થાય છે. તથાપિ—'જહંપંતિ વા નિજગિરા નતુ પશ્ચિનોઽપિ' ઈત્યાદિ ઉક્તિથી સમાધાન ધર્મ, આપણા પોતાના ઉપ-

કાર્યો વધાવડે સત્પુરુષના શુભગાન કરવાનું આપણને પ્રેરણા મળે છે. તો કીર્તિવાનના પદ કહે છે કે—

“શ્રી યશોવિજય સાર્થકતણ્ડા,
હું તો ત લહું શુભ વિસ્તારો રે;
ગંગાજલ કલ્પકાષઠી એહના.
અનિક અછે ઉપગારો રે.
વચન રચન સ્યાદ્વાદનાં,
તવ નિગમ આગમ ગંભીરો રે;
ઉપનિષદા ભિન્ન વેદનાં,
જેમ કવિ ન લહે કોઈ ધીરો રે.
શીતલ પરમાનંદિની,
શુચિ વિમલસ્વરૂપ સાગી રે;
જેહની રચના-અદ્રિઠા,
રસિયા જાણુ સેવે સચી રે.”

આવા સરલહૃદયી, આવા નિશાલકષ્ટિ, આવા ઉદારચિત્ત, આવા ગંભીર આશયી, આવા નિરા-ગ્રહી, આવા માધ્યસ્થ વૃત્તિવાન, આવા સમ-ભાવી, આવા આત્માર્થી, આવા મુશુક્તિ, આવા ‘શુભગુણમણિઆગર’ સુનિવરણી બોડી વર્ત-ગાનમાં તો શું, ભુતકાળમાં પણ મળતી હુર્મત છે. કારણ કે—‘સાઘવો નદિ સર્વેષ્વ નન્દનં ન વને વને.’

જગત્તત્તવજ્ઞોમાં સ્થાન.

અખર દર્શન અભ્યારી પં. મુખતાલજી કહે છે તેમ “તેન સંપ્રદાયમાં ઉપાધ્યાયશ્રવ સ્થાન, વૈદિક સંપ્રદાયમાં શંકરાચાર્ય જેવું છે.’ પણ આવા સમર્થ તત્ત્વદ્રષ્ટા કાર્મ મોકલા તેન સંપ્રદાયના જ નહિ, પણ સમસ્ત ભારતના ભૂખરૂપ છે. આ ભારતભૂમિ ધન્ય છે કે જેમાં આવા તત્ત્વદ્રષ્ટા પુરુષરત્નો પાડે છે. અને આવા સાંપ-

હાયથી પર, વિશ્વશ્રાહી વિશ્વાલદષ્ટિવાળા મહાત્મા કાંઈ એકલા જોનોના જ નથી, એકલા ભારતના જ નથી, પણ સમસ્ત વિશ્વના છે; કારણ કે સાચા તત્ત્વજ્ઞાનીઓને મત-દર્શનનો આશય કે વિકલ્પ હોતો નથી, તેઓ તેથી પર હોય છે. આ મહાત્મા તત્ત્વદષ્ટાઓ સમસ્ત વિશ્વને પોતાના કુટુંબરૂપ-પોતાના આત્મજનરૂપ માને છે, એવા ને વિશ્વવત્સલ હોય છે. ઉદારચરિતાનાં તુ વસુધૈવ કુટુંબકમ્. એટલે સમસ્ત વિશ્વ એમનું છે ને એ સમસ્ત વિશ્વના છે. આમ વિશ્વના શ્રેષ્ઠ તત્ત્વજ્ઞાનીઓની પ્રથમ પંડિતમાં ગિરાજવાનું માન શ્રીમાન્ યશોવિજયજીને ગરાગર ઘટે છે.

બાહ્યજીવનની રૂપરેખા

આ મહાપુરુષના જીવનચરિત્ર અંગે જે થોડી ઘણી માહિતી મળે છે તે પ્રમાણે-તેમનો જન્મ ગૂજરાતમાં કંડોડ ગામમાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ નારાયણ ને માતાનું નામ સૌભાગ્યદે હતું. તેમનો આ જયવંત નામે પુત્ર હતો. તે લઘુવયમાં પણ મહાબુદ્ધિમાન હતો. સં. ૧૬૮૮માં નયનવિજય (કે નયવિજય) પાસે વૈરાગ્યવાસિત ઘરે તેણે લઘુવયમાં માતા સહિત અણહિલપુર પાટણમાં દીક્ષા લીધી. તેનું નામ 'યશોવિજય' રાખવામાં આવ્યું. તેનો બીજો ભાઈ પદ્મસિંહ હતો, તેણે પણ દીક્ષા લીધી; તેનું નામ પદ્મવિજય રાખ્યું. વિજયદેવસૂરિએ તેમને વંદી દીક્ષા આપી. સં. ૧૬૯૬માં યશોવિજયજીએ અષ્ટાવધાન કર્યાં. એમની અસાધારણ બુદ્ધિપ્રતિભા જોઈ ધનંજી સૂરા નામના આગેવાને શુરને વિનંતિ કરી કે-આ પુરુષ વિદ્યા માટે યોગ્ય પાત્ર છે, તે મળતાં આ બીજો હેમાચાર્ય થાય તેમ છે, માટે પદ્મદર્શનનો અભ્યાસ માટે તેને કાશી મોકલીએ તો સારું. શુરને વાત પસંદ પડી ને તે સંબંધી સર્વ વ્યવસ્થા માથે લીધી.

પછી કાશી પ્રયે શુર-શિષ્યે વિકાર કર્યો. ત્યાં ભટ્ટાચાર્ય નામના મહા પંડિત પાસે તેમણે પદ્મદર્શનનો અભ્યાસ કર્યો. મોટા સંન્યાસી પર વાદમાં વિજય વરતાં તેમને 'ન્યાયવિશારદ' ની પદવી અપાઈ. ત્રણ વર્ષ તે કાશીમાં રહ્યા. પછી આગ્રે આવ્યા, ત્યાં એક ન્યાયાચાર્ય પાસે ચાર વર્ષ સુધી વિશેષ અભ્યાસ કર્યો. પછી સ્થળે સ્થળે વાદમાં વિજય પ્રાપ્ત કરતા, વિદ્યાએ દીપતા આ પંડિત અમદાવાદ આવ્યા, તેમની પ્રશંસા સૂઝા મહોળતખાને સાંભળી, એટલે તેના કથનથી ૧૮ અવધાન કરી ખતાવ્યા, અને તેમનો ગુહુ આદર થયો. સં. ૧૭૧૮ માં તેમને વાચક-ઉપાધ્યાય પદ મળ્યું. સં. ૧૭૪૩ માં રણોઈમાં તેઓ કાળધર્મ પામ્યા. ત્યાં સમાધિરૂપ કરવામાં આવ્યો. આમ સંક્ષેપમાં તેમના ગાદ્ય સ્થૂલ જીવનની ઉપલબ્ધ રૂપરેખા છે. (ચાહુ)

આનંદદાયક વર્તમાન સમાચાર.

ગ્રેકશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીના ભાવનગર ખાતેના પ્રતિનિધિઓની થયેલી નવી સુટણી.

અગ્રેના શ્રી સંધના અમ્રગપ્પ શેઠ શ્રી કુંવરજી ભાષ. આણંદજીની ખાલી પડેલી જગ્યાએ આ સજાના પ્રમુખશ્રી શેઠ ગુલાબચંદ આણંદજીની અગ્રેના શ્રી સંધ તરફથી સર્વાનુમતે શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીના શ્રી ભાવનગરખાતેના પ્રતિનિધિ તરીકે સુટણી થઈ છે, જે માટે આ સજા પોતાનો આનંદ જાહેર કરે છે.

આ સજાના પેદાન વોરા ખાન્તિલાલ અમર. ચંદલાલ શ્રી નવપદ મહારાજનું આરાધન વિધિ. વિધાનપૂર્વક, અણુણ એક ધાન્યના આપખીલવડે કરે છે, જે આ ચેત્ર માસની ચાલીસમી જોળી પૂરી થતાં પારખાના દિવસે રનેલી અને મિત્રોનો એક

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

જ્યેષ્ઠ.

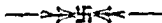
પુસ્તક ૪૩ મું.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ જુન ::

અંક ૧૧ મો.

સિદ્ધાર્થનંદ કહેનેત!

સિદ્ધાર્થનંદ કહેનેત, અમિદૃષ્ટિ ક્યારે કરશે ?
હગમગતા ધર્મસ્યંભો, સ્થિર નાથ ક્યારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૧
ખીલેલી ફૂલવાડી, ભાળી મળ્યા અનાડી;
વેરાન કરી છે વાડી, નવ પલ્લવ ક્યારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૨
મમત્વ વાયુ વાયા, ઝેરી કષાય છવાયા;
સંયમ કા લક્ષ ભૂલાયા, એકતાન ક્યારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૩
કલિકાળ આજ રૂઝો, સ્યાદાદ ધર્મ વાહ્યો;
નિજ આત્મ દર્શ ત્રુટ્યો, અજ પાર ક્યારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૪
વિપલરી શુન્દ દૃષ્ટિ, શી ઝમાવી જૈન સૃષ્ટિ ?
અમીલરી “વૈરાગી” દૃષ્ટિ, ભગવાન ક્યારે કરશે ? સિદ્ધાર્થનંદ૦ ૫

ઝવેરી મૂલચંદ આશારામ વૈરાગી

શ્રી નવકાર મહામંત્ર :

અનુવાદ : ૧.

લેખક : હીરાચંદ બેરચંદ—બેંગલોર

(જગજ્ઞન જગ વાલહો—એ દેવી.)

પરમ દયાનિધિ જિન હો, શાંત સુધારસ નાથ લાલ રે;
લાવે વંદન ગુરુરાજજી, શારદ માત નમું સાધ લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૧॥

અષ્ટ પ્રાતિહાર્યે શોભતા, બાર ગુણે અરિહંત લાલ રે;
વાણી ગુણ પાંત્રીશ ભલી, વંદન જ્ઞાન અનંત લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૨॥

વંદન સિદ્ધ ભગવંતને, પામ્યા સિદ્ધિમુખ શાંતિ લાલ રે;
અષ્ટ ગુણે અતિ શોભતા, કાન્તિ જગજ્ઞન જ્યોતિ લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૩॥

આચાર્ય જગમાં ગુણ ભલા, પરિબોધે સર્વિ લોક લાલ રે;
જ્ઞાનસ્વરૂપ જેથી ભણીયે, વંદન ગુણ છત્રીશ યોગ લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૪॥

પદ્મ રને પદ્મ વ હી યે, ઉપદેશે શિષ્ય સમુદાય લાલ રે;
ઉપાધ્યાય ગુણ પદ્મીશ ભલા, વંદનથી સુખ ધાય લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૫॥

સાધુ મહામુનિ વંદીયે, લખિધતણા લંગર લાલ રે;
ગુણ સત્તાવીશે શોભતા, શીલાંગ સુખકર ધાર લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૬॥

અરિહંત સિદ્ધ આચાર્યને, પ્રણામો અતિ મન ભાવ લાલ રે;
ઉપાધ્યાય નિત્ય વંદતા, સાધુ શરણ ચિત્ત લાવ લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૭॥

એ પાંચે પરમેષ્ઠિના, એકસો આઠ ગુણ ધાર લાલ રે;
વંદન પૂજન ધ્યાનથી, પાપનો નાશ કરનાર લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૮॥

સર્વ મંગલમાં માંગલિક, પ્રથમ મંગળ જયકાર લાલ રે;
લોકોત્તર સુખ પામીયે, લૌકિક સુખ નિરધાર લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૯॥

નવ સ્મરણ અનુવાદથી, ઉપજે હર્ષ અપાર લાલ રે;
હઃ અ હારિઃ હ્રે ટજે, સ્મરણે જય જયકાર લાલ રે. ॥ પરમ૦ ॥૧૦॥

સાચી સ્વાધીનતા

લે. આચાર્ય શ્રી વિજયકરતૂરસૂરિજી મહારાજ.

કેમને પણ પારકી તાબેદારી ઉઠાવવી ગમતી નથી, છતાં જીવનની જરૂરિયાતો પૂરી પાડવા પોતાની પાસે સાધન ન હોવાથી દુનિયાને મોટો ભાગ-પરાધીનતાની જાળમાં ફસાયા છે, એટલે તેમને અનિચ્છાએ પણ બીજાનાં વાણી, વિચાર અને વર્તન પ્રમાણે વર્તવું પડે છે. પોતાને ગમે કે ન ગમે, હિત થાય કે અહિત થાય, પણ સ્વામીપણે સ્વીકારેલાનું મન તો સાંચવવું જ જોઈએ, રોગગ્રસ્ત હોય કે ક્રોધ પણ પ્રકારની ચિંતાગ્રસ્ત હોય તોયે વખતસર માલિકની સેવામાં હાજર થવું જ જોઈએ. આજીવિકા ટૂંકી જવાથી અને કુટુંબ પાત્રવાની ચિંતાથી માનવીને ફરજિયાત સ્વાધીનતાનો ત્યાગ કરવો પડે છે, પરંતુ મનમાંથી તો સ્વાધીનતા મેળવવાની ધગથ ભૂંસાતી નથી. ગમે તેટલાં દુઃખ અને આપત્તિનો આદર કરીને પણ સ્વાધીનતા મેળવવા નિરંતર ચિંતાગ્રસ્ત રહે છે અને અનેક પ્રકારના અથાકપણે પ્રયાસ પણ કરે છે.

સંસારમાં માનવી માત્ર પ્રાયઃ ધનપ્રાપ્તિમાં સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા માને છે, કારણ કે જાતઅક સુખનાં સાધન મેળવી આપવાને ધન અદ્વિતીય સાધન છે. અજ્ઞાની જનતાએ વૈષયિક સુખની કામનાની પૂર્તિને જ સ્વાધીનતાપણે સ્વીકારી છે. જન્માંતરના વૈષયિક સુખના સંસ્કારને લઈને માનવીને જીવનનિર્વાહનાં સાધન અન્ન, વસ્ત્ર, મકાન આદિ મળે તોયે વૈષયિક સુખના સાધનના અભાવથી પોતાને દુઃખી માને છે એટલે સુખના સાધન મેળવવા જોઈતા વધુ ધન માટે ધનાઢ્યોની પરાધીનતા ભોગવે છે, શ્રીમંતોના

અનાદર તથા તિરસ્કારને મૂંઝે મોઢે સહન કરી લે છે. કેટલાક તો પોતાની સ્થિતિ કાંઈક સારી હોવા છતાં પણ બીજાના જાગ-જાગલા-મોટર-ચાકર આદિ જોઈને તેને મેળવવાની ઇચ્છાથી સહેલાઈથી અને શીઘ્રતાથી વધુ ધન મળે તેવો વ્યવસાય કરે છે. જેમાં પોતાના નિર્વાહનું પણ સાધન ખોઈ બેસવાથી અત્યંત દુઃખી થઈને ધનવાનોની પરાધીનતાની ભેડીમાં વધુ જકડાય છે અને જીવન પર્યંત ગુલામીમાંથી છૂટી શકતો નથી.

રોગાદિ કારણોને લઈને ધનાઢ્યોની શારીરિક સ્થિતિ ગમે તેટલી નબળી હોય તોયે તેને ગણતા નથી, અણગમતા અનેક પ્રસંગોને લઈને સંકલેશવાળી માનસિક સ્થિતિ હોય છતાં આર્થિક સ્થિતિ ધણી જ સારી હોવાથી સ્વચ્છંદપણે વર્તીને પોતાને સુખી માને છે. પાસે સારા પ્રમાણમાં ધન હોય તો બીજાને આધીન રહેવાની જરૂર નથી, કારણ કે જીવવાનું સાધન, મોજશોખનું સાધન અને હૃદય વાસતાઓ પોષવાનું સાધન પૈસા વેરવાથી મળી શકે છે. તેમજ મિથ્યાશિમાન પોષાય છે અને માન-મોટાર્થ પણ મેળવાય છે. લજીવાને કે ક્રોધપણ કળા શીખવાને માટે બીજાની આધીનતા ભોગવવી પડતી નથી. પૈસાથી લણેલા અને કળાવાળા ખરીદી શકાય છે. એટલે ધનાઢ્ય કાંઈ પણ ન બાંહે કે ન શીખે તોયે ચાલી શકે છે. થોડા પૈસાવાળો સાધારણ સ્થિતિનો માણસ મોજશોખની વસ્તુઓ મેળવી શકતો નથી. ફક્ત જીવનનિર્વાહ પૂરતી ખાવા-પીવાની, પહેરવા ઓઢવાની અને રહેવાની ઘર આદિ

વસ્તુ થોડી ઈર્ષમતની સાદી-સાધારણ મેળવી શકે છે. પણ કેટલાક વ્યવહારિક પ્રસંગોમાંથી પસાર થવાને માટે તેને ધન મેળવવાની પરાધીનતા લોગવવી પડે છે, નહિ થઈને રહેવું પડે છે અને બીજાઓની ખુશામત પણ કરવી પડે છે, પરંતુ પૈસાવાળાને માટે તો આમાંનું કશુંય હોતું નથી. સારામાં સારાં લોજન, વસ્ત્ર, ખાગ, ખંગલા, મોટર, ચાકર વિગેરે ધનવાન મેળવી શકે છે. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે મોજ-શોખ કરી શકે છે. ગમે તેવા વ્યવહારિક પ્રસંગોમાં કોઈની પણ પરાધીનતા લોગવવી પડતી નથી. બીજાઓ લોકે પૈસાવાળાની ખુશામત કરે છે પણ પૈસાવાળો તો કોઈની પણ કરતો નથી, માટે જ માનવી ધનાઢ્ય જનવાને પ્રયાસ કરે છે. કરોડોની સંપત્તિ મેળવનાર સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા મળી ગઈ છે એમ સમજીને પોતાને પરમ મુખી માને છે. આવી માન્યતાવાળા જપ-તપ-સંયમસ્વરૂપ ધર્મને એક બાળુએ મૂકીને અધર્મ-અનીતિ તથા કુઆપાર કરીને પણ ધનાઢ્ય જનવાના ચોર્સે કસાક પ્રયાસ કરે છે. કેટલાક પ્રભુસેવા કે શુરુચક્રિત આદિ ધર્મ કરે છે પણ શીઘ્રતાથી અને વધુ પ્રમાણમાં ધન મેળવવાને, વ્યવહારમાં સફળ થવાને અને મેળવેલા ધનના રક્ષણ માટે જ હોય છે. થોડા ઇવન માટે તૃપ્તિના ઉપાસક જાનીને ધન વધારવાની ધૂનમાં સંતોષનો અનાદર કરે છે. તેવું ખાસ કારણ તો જડાધીનતા-રૂપ વિપયાસક્રિત છે, હુનિયાને શું ગમે છે તે તરફ ધ્યાન આપીને તે તરફ પોતાનો ઇવન-પ્રવાહ વાળે છે. તે સારી રીતે સમજે છે કે કરોડોની સંપત્તિ થશે તો હુનિયામાં ગણ્યગાંઠ્યા જ માનવી હશે કે જેમની પાસેથી કોઈ પણ પ્રદારનો શુભ-ધર્મ-નિતિ-મોટાઈ-વાહવાહ કે સ્વર્ગાદિ પૈસાથી નહિ ખરીદી શકાય, બાકી તો જપ-તપ-સંયમનો આદર કરીને, કષ્ટાતુષ્ટાન

કરીને, અને ઇદ્રિયો ઉપર કાબૂ મેળવીને જે વસ્તુ મળી શકે છે તે પૈસા વેરવાથી મળી શકશે; કારણ કે હુનિયામાં લુદ્ધ વાસનાચરત માનવીનો મોટો લાગ પૈસાથી આ ગંધીય વસ્તુ આપી શકે છે. પ્રભુની દૃષ્ટિમાં ગમે તેમ હોય પણ આ મનુષ્ય દેહમાં તો હુનિયાને મનાવવાતું છે. હુનિયામાં કષ્ટિપાત કરતાં જણાય છે કે-જપ-તપ-સંયમસ્વરૂપ ધર્મની ઉપાસના કરવાવાળા કરતાં પણ ધનની ઉપાસનાવાળા જનતામાં અત્યંત આદરતું પાત્ર જાની રહ્યા છે. અને પોતાની ઇચ્છા કરતાં વધુ સન્માન મેળવી રહ્યા છે, કે જેને કષ્ટાતુષ્ટાન કરીને ધર્મની ઉપાસના કરવાવાળા આત્માથી ઇવો પણ મેળવી શકતા નથી. ધર્મિષ્ઠની ઈર્ષમત કે કદર અથવા તો ખંડુમાન પ્રભુને ઓળખનાર જ કરી શકે છે; બાકી ધનવાનનું ખંડુમાન કરવાને તો પ્રભુને ઓળખવાની જરૂર નથી; કારણ કે જડાસક્ત માટે તો ધનવાન જ પ્રભુ છે. એટલે તેમનું ખંડુમાન દરેક સ્થળે થાય જ છે અને તેના શુભ ગવાય છે. ધર્મસ્થળોમાં પણ ધનવાનોની પ્રશંસા થાય છે. અને ધર્મતા પડછાયાનો સ્પર્શ ન હોવા છતાં પણ ધર્મી તરીકે વખણાય છે અને ધર્મી કરતાં પણ વધારે માન અપાય છે એટલું જ નહિ ધર્મી પણ, શેઠ ધર્મમાં લાખો ખર્ચે છે, ધન્ય છે એમ કહીને સુક્ર દાઢે પ્રશંસા કરે છે. હુનિયામાં પણ ધનિક ત્યાં વધ છે ત્યાં પુષ્કળ માન મેળવે છે. પૈસા ખર્ચીને પણ ડીઝીઓ મેળવેલી હોવાથી ત્યાં ધર્મીને કોઈ જાણું ન રાખે ત્યાં ખંડુમાનપૂર્વક પ્રવેશ મેળવી શકે છે.

આ પ્રમાણે ધનથી વૈષયિક મુખના સાધન મેળવીને પોતાને સંપૂર્ણ સ્વાધીન માનનાર અજ્ઞાનતાને લદ્ધને ત્રિપરીત સમજી રહ્યા છે. એકાંત પરાધીનતાને તેઓ સ્વાધીનતા માની બેસા છે; કારણ કે પૌદ્ગલિક વસ્તુ માત્ર

આત્માથી લિટ્ટા-પર છે અને તેમાં સુખની શ્રદ્ધા હેતુવાથી ધનથી અનુકૂળ વિષયપોષક પૌંડ્રગતિક વસ્તુઓ મેળવે છે અને તે દ્વારા સુખ ભોગવવાની ભાવનાથી તેને સારી સ્થિતિમાં રાખવાને અને નષ્ટ નહિ થવા દેવાને નિરંતર કાળજી રાખે છે, તેની વારંવાર સંભાળ લે છે. પોતાના સુખનું સાધન સમજીને તેના ઉપર પુષ્કળ મમતા રાખે છે. પરવસ્તુમાં જે મમતા થતી તે તેની પરાધીનતા છે. મમતા અને પરાધીનતામાં નામનો જ ફેર છે અને એક જ ભાવને જણાવે છે. જેમ જેમ પર વસ્તુ વધે છે તેમ તેમ પરાધીનતા પણ વધતી જ જાય છે. હજારની મમતાવાળો હજારને આધીન, લાખ-કરોડની મમતાવાળો લાખ-કરોડને આધીન એવી જ રીતે જાગ-ખંડલા-વસ્ત્ર-ધરેણું આદિ વસ્તુઓ જેટલા પ્રમાણમાં વધારે હોય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં મમતા વધવાથી પરાધીનતા પણ વધે છે. અને એટલા માટે જ માનવી તે વસ્તુઓનો ફેરફાર થવાથી, નષ્ટ થવાથી કે ચોરાઈ જવાથી દુઃખી થાય છે, જે વસ્તુઓના સંયોગ-વિયોગથી જેને સુખ દુઃખ અહિં થાય છે તે વસ્તુઓનો તે દાસ કહેવાય જ. પૌંડ્રગતિક વસ્તુનું સાચવવું, સંભાળવું, રક્ષણ કરવું આદિ તેની આધીનતા ન જળવાય ત્યાં સુધી પૌંડ્રગતિક સુખ મેળવી શકાય નહિ. જેની પાસેથી કંઈ પણ વસ્તુ મેળવવી હોય તેને આધીન રહીને તેની સેવા કરવી પડે છે. જડ વસ્તુઓ પાસેથી સુખ મેળવનાર તેનો ત્યાગ કે તિરસ્કાર કરી શકતો નથી તેમજ સ્વાધીન પણ રહી શકતો નથી-પછી તે કહેવાતો ત્યાગી કેમ ન હોય.

આવતી કાલ માટે જાવાને જેની પાસે શેર અન્નનો પણ સંબંધ નથી એવો સ્વાશ્રયી અને શ્રમજીવી નાના સું પકામાં રહેનાર કહેવાતો ગરીબ માણસ જેટલો સ્વાધીન અને સુખી છે, તેટલો રાજ્યના જાંઘર ભરી રાખ-

નાર, અને દરેક જાગતમાં પોતાના દાસનો પણ દાસ, લક્ષ્મીની લાતો ખાધને નળજો પડી જવાથી જાંઘલામાં પડી રહેનારો સુખી હોતો નથી, કારણ કે કહેવાતો શ્રીમંત ઘણીજરી પ્રવૃત્તિમાં પરાધીન હોય છે. એક શેર ભાર પણ ઉપાડી શકતો નથી. માણસની જરૂરત પડે છે. વાહન સિવાય એક માર્ધલ પણ આવી શકતો નથી. પોતાના જીવન ઉપયોગી કોઈ પણ કામમાં સ્વાધીન હોતો નથી. પૈસા વેરીને શીખેલા માણસો પાસેથી કામ લે છે-ત્યાં સુધી કે ધન તથા જીવનની રક્ષાને માટે તો મોં-માર્યો પગાર આપીને પણ માણસો રાખે છે. શ્રીમંતાઈ દેખાડવાની ધનથી ધન ઢાળીને પૌંડ્રગતિક વસ્તુઓનો વધારે સંબંધ કરીને વધારે પરાધીન થવા છતાં પણ પોતાને સ્વાધીન માને છે તે તેની દૂડી અને અવળી શુદ્ધિનું પરિણામ છે.

કેટલાકનું માનવું છે કે, ધન-સ્વજન-કુટુંબ-હાટ-હવેલી-જાગ-જંગલા આદિ છોડી દેવા માનથી સ્વાધીનતા મળે છે અર્થાત્ આ બધું જ ગાદીથી છોડી દઈને પોતાને સ્વાધીન માને છે પણ તેમાંયે સ્વાધીનતા શોધી જડતી નથી. જ્યાં સુધી વૈવયિક વૃત્તિઓ વિરાગ પામે નહિ ત્યાં સુધી સ્વાધીનતાની આછી છાયા સરખીયે હોતી નથી. પાંચે ઇન્દ્રિયોમાંથી કોઈ પણ ઇન્દ્રિયના વિષયની આસક્તિ પરાધીનતામાંથી છૂટવા દેતી નથી. જે દાંધ વસ્તુ છોડવામાં આવે છે તે વિષયાસક્તિના સંસ્કારો ભૂંસાઈ જવાને માટે જ હોય છે, છતાં બધુંયે છોડી દઈને પાછી તે જ વિષયપોષક જડ વસ્તુઓની ઈચ્છા રહ્યા કરે અને તેથી તે ઈચ્છા પ્રમાણે તેને મેળવવા ગાયા-કપાસનો આદર કરીને છોડેલી વસ્તુઓ આડકતરી રીતે વાપરી આનંદ મનાવે તો તે સ્વાધીન કહી શકાય નહિ. જેનો આનંદ, સુખ તથા હર્ષ પરાધીન છે તે સ્વાધીન કેવી

રીતે કહી શકાય ? માયા-મૃપાથી અજ્ઞાની જનતાને મનાવવા માત્રથી અને વસ્તુસ્થિતિના અણબાણની સંમતિ માત્રથી તાત્વિક વસ્તુ મળી શકતી નથી. મનગમતા રસોથી જીભનો વિષય પોષવાને, બાજ-બાંગલા આદિથી આંખને વિષય પોષવાને, સુંદર, કેમળ, આંખને ગમે તેવાં વસ્ત્રોથી સ્પર્શનો વિષય પોષવાને, વાહ-વાહ તથા ચોટાઇથી અને અછતા યુગ્મોની પ્રશંસા સાંભળીને કાનનો વિષય પોષવાને માટે પૌદ્ગલિક વસ્તુઓથી સમૃદ્ધ પણ તાત્વિક વાણી, વિચાર તથા વર્તનના કંગાળ માણસોની તાળેદારી ઉઠાવવી પડે છે, તેમને આધીન થઇને આવડતું પડે છે અને તેમનું બહુમાન કચડતું પડે છે. જો કે તેઓ મિથ્યાભિમાન પોષાય અને વાસના તૃપ્ત થાય તેવી પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ સિવાય સાચું સુખ તથા આનંદ આદિના કારણભૂત સ્વાધીનતા આપી શકતા નથી, પરંતુ ઊલટા પરાધીનતાના સંસ્કારો પુદ્ગળનાં છે. તોયે પોતાને સ્વાધીન તથા સુખી માને છે પણ જ્ઞાની મહાપુરુષોની દૃષ્ટિએ તો તે અજ્ઞાની-પામર-પ્રાણી જ કહી શકાય; કારણ કે પરાધીનતા જડાસક્તિ સિવાય હોય નહિ અને જડાસક્તિનું કારણ વિષયાસક્તિ છે અને વિષયાસક્તિને અવશ્ય કષાયોનો આશ્રય દેવો પડે છે; માટે જ જડાસક્ત અને વિષયી સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી જ નથી.

વિલાસમાં પરાધીનતા છે અને વિકાસમાં સ્વાધીનતા છે. જાને એક બીજાનાં વિરોધીઓ છે, કારણ કે વિષયાસક્ત વિલાસી હોય છે તેને વિષયપોષક પૌદ્ગલિક વસ્તુઓની અત્યંત આવશ્યકતા રહે છે. તે સિવાય તો વિલાસ બની શકે નહિ માટે વિલાસીને જડ વસ્તુઓ મેળવવાની તીવ્ર અભિલાષા રહ્યા કરે છે. તે જ તેની પરાધીનતાનું ચિહ્ન છે. પુદ્ગલનંદીપણું એક પ્રકારનો વિલાસ છે માટે તે વિલાસનો

સંપૂર્ણ બાધક છે. પ્રભુ સંપૂર્ણ વિકાસી હોવાથી તેમની પાસેથી વિલાસ મળી શકતો નથી. વિલાસના આશ્રયમાં રહીને વિકાસ મેળવી શકાય નહિ. વિષયેચ્છાથી નિવૃત્ત થવું નથી; રહેવું છે વિલાસી (પરાધીન) અને વિકાસી (સ્વાધીન)-પણાનું માન મેળવવું છે તે પ્રભુની પાસેથી તો મળી શકે તેમ નથી અને એટલા માટે જ વિલાસી, પ્રભુની જરાયે દરકાર રાખતો નથી પણ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓના સ્વામી વિલાસીની તો ઘણી જ તાળેદારી ઉઠાવે છે; કારણ કે પુદ્ગલનંદીને બેઠતી વસ્તુ વિલાસીની પાસેથી જ મળી શકે છે અને એટલા માટે જ તેઓ વિલાસીઓના અનુચક તથા મહેરબાનીના યાચક હોય છે. તેમની પ્રસન્નતા ટકાવી રાખવાને માટે તેમના વાણી, વિચાર તથા વર્તનની પ્રશંસા કરીને પણ પોતાના વિલાસની વાસના સંતોષે છે. જે આત્મિક શુભો પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કર્યા સિવાય મળી શકતા જ નથી તે શુભોનો વિલાસિયો દ્વારા પોતાનામાં મિથ્યા આશોપ કરાવીને પરમ હર્ષ માને છે. અને પોતાને તેવા શુભસંપદ માનીને મિથ્યાભિમાનથી ફુલાય છે, પોતે વિલાસીઓનો તાળેદાર હોવા છતાં પણ વિલાસની વસ્તુ વાપરવાથી એટલા નશામાં નિઃસ્પૃહી-નિઃસ્વાર્થી વિકાસી પુરુષોના માર્ગમાં રહીને વિલાસનો તિરસ્કાર કરી વિલાસિયોની ઉપેક્ષા કરનારા સ્વાધીન પુરુષોની અવગણના કરીને તેમને તુચ્છ સમજે છે અને જનતામાં પોતાને મહાન પ્રભાવશાળી તરીકે જાળખાવે છે. તે પોતાને જાળખનાર જ જડાસક્ત જીવોનાં લક્ષણ છે; કારણ કે વિકાસી પ્રભુની આજ્ઞામાં રહીને તેમની તાળેદારી ઉઠાવ્યા સિવાય તે મહાપ્રભાવશાળી બની શકતું જ નથી. કાંઈ પણ આત્મિક શક્તિ પ્રગટ કર્યા સિવાય કેવળ દેવતા દાસ બની તેની સહાયતાથી પણ પ્રભાવશાળી બની શકાય નહિ.

વિલાસી દેવની સહાયતાથી પોતે પ્રભાવશાળી બનવું તે મિથ્યા છે; કારણ કે તે પ્રભાવ દેવનો છે પણ પોતાનો નથી. જેમ ધનાઢ્ય વિલાસીની સહાયતાથી મોટા કે પ્રભાવશાળી કહેવડાવી કુલાવું તે પામરતા છે તેમ દુનિયામાં મોટા બનવા વિલાસી દેવની ઉપાસના કરી, તેના દાસ બની તેની સહાયતાથી મોટા કે પ્રભાવશાળી કહેવડાવી પોતાની છુદ્ધ વાસનાઓ પોષવી તે પણ પામરતા જ છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કેવળ બહારથી જ ધન-સ્વચ્છન-હાટ-હવેલી છોડવા માત્રથી જ સ્વાધીન બની શકાતું નથી.

આત્મવિકાસ માટે સાચી સ્વાધીનતા મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારને તો સંપૂર્ણ વિકાસી પ્રભુનું આલંબન લેવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે, કારણ કે સાચી સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા સિવાય સંપૂર્ણ આત્મવિકાસ થઈ શકતો નથી. જેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીનતા પ્રાપ્ત કરે છે તેટલે અંશે પોતાનો વિકાસ સાધી શકે છે અને તે સિવાય તો સંસારમાં જીવન-સુખ, શાંતિ તથા આનંદ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી. જ્યાં શાશ્વતી વિશ્રાંતિ નથી અને જન્મ-મરણના પ્રવાહમાં આત્મા તણાયા કરે છે ત્યાં સુખ-શાંતિ ભોગવવાની બ્રમણાદી સંતોષ માનવો તે આત્માની અનાદિ કાળથી આવી આવેલી મોટી ભૂલ છે. તેને ટાળવાને માટે અનાદિ કાળની સ્વચ્છંદતા મોહગ્રસ્તિ વર્તન છોડી દઈને સંપૂર્ણ વિકાસી પ્રભુનો વાણી તથા વર્તનને અનુસરવાની ઘણી જ જરૂર છે. પ્રભુને આધીન થઈને ચાલવામાં વિલાસ તથા વિલાસિયોનું દાસત્વ છોડવું પડે છે. જડાસક્તિ છૂટ્યા સિવાય પ્રભુને આધીન થવાય નહિ અને પ્રભુને આધીન થઈને ચાલ્યા સિવાય સંપૂર્ણ સ્વાધીનતા મળી શકતી નથી અને તે સિવાય તો આત્મા પોતાના શુદ્ધાને મેળવીને વિકાસી બની શકતો નથી; માટે જ પ્રભુતા સ્વરૂપને

મેળવવું તે સાચી સ્વાધીનતા કહેવાય છે અને તે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયની અસર ન થાય તો જ મેળવી શકાય છે. જ્યાં સુધી વિષયાસક્તિ હોય છે ત્યાં સુધી ઇન્દ્રિયોના વિષયની અસર થયા વિના રહેતી નથી. જેમકે સુંદર રૂપ-આકૃતિ, ખાત્ર-ખંભલા આદિ વસ્તુઓ ભેદને ચિત્ત-વૃત્તિનું તે તરફ આકર્ષણ થાય છે અને એક-દમ ભોટી જવાય છે કે-અહા! કેવું સુંદર છે! મિષ્ટાન્ન આદિ વસ્તુઓ ખાઈને પ્રશંસા કરવી, સુખંધી વસ્તુઓના ગંધથી પ્રસન્ન થવું, પોતાની સ્તુતિ તથા પ્રશંસાના ચબ્દો સાંભળીને કુલાઈ જવું, કોમળ સ્પર્શથી સુખશાંતિ અનુભવવી. આ પ્રમાણે જ્યાં સુધી વૈષયિક વસ્તુઓની અસર થાય છે ત્યાં સુધી જીવને જડાત્મક વસ્તુઓની અથવા તો જડ વસ્તુઓના સ્વામીની અત્યંત પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે; માટે તે સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી નથી.

મોહની છાયા આત્મા ઉપર રહેલી હોવાથી અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતાના સંસ્કારોને લઈને આત્મા નિરંતર દ્વેશ-ઉદ્વેગ-અશાંતિ તથા અસુખ ભોગવી રહ્યો છે, છતાં અનુકૂળતામાં પોતાને સુખી માને છે, ખુશી થાય છે અને આનંદ મનાવે છે; પણ તે તેની વિષયાસક્તિના નશા સિવાય સુખ-આનંદ જેવી કોઈ તાત્વિક વસ્તુ જ નથી, પરવસ્તુમાં રહેલી અનુકૂળતા તથા પ્રતિકૂળતામાં પરાધીનતા સરખી જ છે કારણ કે જાને મોહજન્ય છે. અનુકૂળતા રાગથી થાય છે અને પ્રતિકૂળતા દેવથી થાય છે એટલે જાનેમાં અશાંતિ તથા સુખ રહેલાં છે; કર્મ-જાંઘ છે; આત્મશુદ્ધિ થાય છે. ફરક અગ્નિ અને હિમ જેટલો છે. અગ્નિ દાહક છે તેમ હિમ પણ દાહક છે પણ જાંનેમાં વસ્તુને બાળવાના પ્રકાર બુદ્ધ છે. હિમ શીતળતાથી વસ્તુને બાળે છે અને અગ્નિ ઉષ્ણતાથી બાળે છે, તેમ પોદ્ગાલિક સુખ-આનંદ અનુકૂળપણે આત્મિક શુદ્ધિના ધાન

પરિગ્રહમીમાંસા

લેખક:—મુનિશ્રી દુરંધરવિજયજી મહારાજ

('વસ્ત્ર ધારણ કરવું' એ પણ પરિગ્રહ છે ' એવી દિગમ્બર માન્યતાનો નિરાસ કરતો શ્રી ઉત્તરાધ્યયન-પૃહ્લદ્વૃત્તિને અનુસારી વિશદ વિચારણા.)

(૧)

વિક્રમની આરમી સદી હતી. પાટણના તપ્ત પર સિદ્ધરાજ નયસિહ રાજ રાજ્ય કરતો હતો. રાજાની પ્રભુતા અને ન્યાયશીલતા ઉપર પ્રભુ મુગ્ધ હતી.

તે સમયે ધ્યેતામ્બર દર્શનમાં શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજનો પૂર્ણ પ્રતાપ બળકતો હતો, ને દિગમ્બર સમ્પ્રદાયમાં કુસુદયન્દ્ર વાદીની હાક વાગતી હતી. પ્રથમમાં ધીરેદાત્ત નાયકના શુભો આવીને વસ્ત્રા હતા ને પૂજા પુષ્ટિ પામ્યા હતા, અન્યમાં ધીરેદાત્ત નાયકના શુભો ગૂંજતા હતા. ચેત કેવ પ્રકા-

રણ વાદમાં વિજય મેળવ્યો એ કુસુદયન્દ્રનું હવનધ્યેય હતું.

શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજની વિદ્વત્તા, પ્રતિભા અને યશઃકીર્તિ સાંભળ્યા પછી તેઓશ્રી સાથે વાદ કરી વિજય વરવાના કુસુદયન્દ્રને ઉત્કટ કોડ બગ્યા હતા.

ત છાજતાં પ્રયત્નો કરી શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજને તેણે વાદ માટે ઉશ્કેર્યા હતા.

સ્વર્ગ સમા પાટણમાં સૌધર્મ દેવલોકની સુધર્મા સલા સમી શોભતી શ્રી સિદ્ધરાજની રાજસલામાં બંને વચ્ચે ગિરસમય સામ્રાથ-વાદ થયો.

સ્ત્રીસુક્તિ અને કેવલિસુક્તિ એ બે વાદના કેન્દ્રસ્થળો હતા. સ્ત્રીશરીરે સુક્તિ મળી શકતી નથી એ દિગમ્બરની માન્યતાનું શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજે સચોટ ખંડન કર્યું હતું.

કદં છે અને દુઃખ તથા ઉદ્વેગ આદિ પ્રતિકૂળ-પણે આરિમક શુભોના નાશ કરે છે, જેમ સુખ-આનંદમાં કે દુઃખ-ઉદ્વેગમાં જડાધીનતા છે તે તાર્તલક દૃષ્ટિયા ધોઈ પણ વસ્તુ જ નથી અને એટલા માટે જ તેમાં ઘણું જ અનિયમિતપણું તથા અસ્થિરપણું રહેલું છે. મોહવસ્ત્ર હોવાને જે વસ્તુ આજે અનુકૂળ જણાવી હોય તે જ વસ્તુ કાળાંતરે પ્રતિકૂળ થઈ જાય છે અને પ્રતિકૂળ હોય તે અનુકૂળ થાય છે એથી હંદાની મંતાવૃત્તિમાં અસ્થિરતા શયમ રહે છે. આ

અસ્થિરતા જ પરાધીનતાનું ચિહ્ન છે. પાંચે ઇંદ્રિયો પોતાના વિષયોને ચક્રણ કરે જ છે પણ તેમાં અનુકૂળ-પ્રતિકૂળતા જેટલે અંશે મંદ હોય છે તેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીનપણું મેળવી શકે છે. અર્થાત્ આત્મા ઇંદ્રિયોદ્વારા કેવળ સ્વર્ગ પાંદગાલિત વસ્તુઓને જાણી શકે છે તેમાં જેટલે અંશે રાગ-દેષની મંદતા હોય છે તેટલે અંશે આત્મા સ્વાધીન થી શકાય; માટે જ પાંદગાલિત વસ્તુઓની જેને અસર મંદ થાય તે જ સાચી સ્વાધીનતા મેળવવાનો અધિકારી છે.

શ્રીમુક્તિના ખંડન-ચંડનમાં પરિગ્રહવાદનો વિષય-સારી રીતે છણવામાં આવ્યો હતો.

પરિગ્રહીને મુક્તિ ન મળે, વસ્ત્ર એ એક પરિગ્રહ છે. વસ્ત્ર વગર શ્રી ન રહી શકે ને તેથી તે પરિગ્રહવિરમણ મહાત્મતવાળી સાધની ન બની શકે; માટે જ તેને મોક્ષ નથી. દિગમ્બરોનો એ મુખ્ય મુદ્દો હતો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની બૃહદ્વૃત્તિના મુખ્ય આધારે શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજે તેનું નિરસન કરી શ્રીમુક્તિની સિદ્ધિ કરી, વિજયશ્રી વરી હતી.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની બૃહદ્વૃત્તિના કર્તા વાદીવેતાલ શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજ છે. વાદી દેવસૂરિજી મહારાજના પૂત્ર્ય શુરુ શ્રી મુનિચન્દ્રસૂરિજી મહારાજે શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજ પાસે તર્કશાસ્ત્ર વગેરેનું અધ્યયન કર્યું હતું, ને તે રીતે વાદી દેવસૂરિજી મહારાજને શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજના જ્ઞાનધનનો વારસો પોતાના શુરુમહારાજ દ્વારા પ્રાપ્ત થયો હતો.

શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું દ્વિતીય અધ્યયન 'પરીપહ' નામનું છે. તેમાં જાવીશ પરીપહોનું સુંદર સ્વરૂપ વર્ણવેલ છે. છઠ્ઠા 'અથેલ' પરીપહના સ્વરૂપ પર વિવેચન કરતાં વસ્ત્રને પરિગ્રહમાં માનવું કે નહિ? એ વિચાર શ્રી શાન્તિસૂરિજી મહારાજે તર્ક-મુક્તિ-પ્રમાણોથી સારી રીતે ચર્ચ્યા છે. તે ઘણા મનનીય છે. દલીલોથી ગહન ને ગંભીર છે. અહીં તેને આધારે તે વિચાર દર્શાવવામાં આવે છે.

(૨)

સંસારથી મુક્ત થવાને, પરમ પદ પ્રાપ્ત કરવાને, સિદ્ધદશા મેળવવાને સંયમ એ પ્રધાન કારણ છે; ને તે જ કારણે સંયમીને

સર્વ કરતાં સંયમ રક્ષણ એ જ મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય હોય છે. જેને જે પદાર્થની સિદ્ધિ અભિલષિત હોય છે તે તે પદાર્થના કારણો પ્રત્યે ઉદાસીન રહેતો નથી. ઘટ બનાવવાની આકાંક્ષાવાળો જેમ માટીના પિંડ પ્રત્યે ઉદાસીન ન રહે, તેમ સંયમને સાચવવાના ધ્યેયવાળા મુનિઓ તેમાં સાધનભૂત વસ્ત્ર પ્રત્યે પણ ઉદાસીન ન જ રહે.

સંયમરક્ષામાં વસ્ત્ર કારણ નથી એમ માનનારા અને કહેનારાઓએ વિચારવું જોઈએ કે, કોઈપણ પદાર્થ પ્રત્યે એક પદાર્થની અકારણતા બે રીતે હોય છે. એક તો જે પદાર્થ પ્રત્યે તે અકારણ છે, તે પદાર્થનો તે વિઘાતક હોય અથવા તેના પ્રત્યે તે ઉદાસીન હોય.

જેમકે પટ-વસ્ત્ર બનાવવામાં તન્તુઓ કારણભૂત છે, પણ અગ્નિ કે પથ્થર કારણ નથી. કારણ કે અગ્નિ પટનો વિઘાતક છે. અગ્નિથી વસ્ત્ર બળી જાય છે-નાશ પામે છે. જે જેનો વિનાશક હોય તે તેનો સાધક તો ન જ હોય. બીજું પથ્થર વસ્ત્ર પ્રત્યે ઉદાસીન છે. પથ્થર પટ બનાવવામાં સહાયક પણ નથી થતો તેમ તુકશાન કરનાર પણ નથી. તે પ્રમાણે વસ્ત્ર એ સંયમનું વિઘાતક છે કે સંયમ પ્રત્યે ઉદાસીન છે?

દિગમ્બર-વસ્ત્રથી સંયમનો વિઘાત થાય છે.

સ્વેતામ્બર-વસ્ત્ર ધારણ કરવાથી પંચમ મહાત્મત-પરિગ્રહવિરમણ ખંડિત થાય છે? આસક્તિ થાય છે? કે કપાય-કોપ, માન, માયા, લોભ જાગે છે? કઈ રીતે સંયમનો વસ્ત્ર વિઘાત કરે છે?

દિગ-વસ્ત્રથી પંચમ મહાત્મતનો વિનાશ થાય છે.

સ્વેતા-વસ્ત્ર તત્ત્વવિનાશક છે એ વાત

તમે એમ ને એમ કહો છો કે યુક્તિ-પ્રમાણથી ? એમ ને એમ દીધે રાજતા હો તો તે મનાય જ નહિ. ને યુક્તિપ્રમાણથી કહેતા હો તો તે યુક્તિઓ સ્વતંત્ર છે કે સિદ્ધાન્તાનુસારી ?

દિગ્—યુક્તિઓ સ્વતંત્ર હોય કે સિદ્ધાન્તાનુસારી, તેથી શું ? જો યુક્તિસિદ્ધ વાત હોય તો તે તમારે માનવી જોઈએ.

શ્વેતા—જો યુક્તિઓ સિદ્ધાન્તાનુસારી નથી હોતી ને સ્વતંત્ર હોય છે તેથી વસ્તુતત્ત્વનો નિર્ણય થતો નથી; કષોલકલ્પિત તર્કણાઓથી કેવળ વિતાણડા જ વધે છે. દેડકાને શરીરે રોમ નથી હોતા, પણ તેને આર પગ હોય છે ને તે ફૂલીને ગતિ કરે છે. હરણને શરીરે રોમ હોય છે. હરણ પણ આર પગવાળું ફૂલીને ગતિ કરનારું છે. વિતંડા કરનાર દલીલ કરી કહે છે કે દેડકા રોમવાળા છે, આર પગ છતાં ફૂલીને ગતિ કરે છે માટે હરણની જેમ અથવા હરણે રોમ વગરતા છે, આર પગ છતાં ફૂલીને ગતિ કરતા હોવાથી, દેડકાની જેમ; પણ એવી નિર્મૂલ યુક્તિઓથી કંઈપણ સિદ્ધ થતું નથી કારણ કે આર પગ અને ફૂલીને ગતિ કરનારા બધા કાં તો રોમવાળા, નહિ તો રોમ વગરતા જ હોય એવો કોઈ સિદ્ધાન્ત નથી ને તેવા પ્રકારના સિદ્ધાન્ત સિવાય કલ્પેલી વ્યાપ્તિ-યુક્તિનાં પ્રત્યક્ષ પાઘ થાય છે. સિદ્ધાન્તને નહિ અનુસરનારી યુક્તિઓ આખર નિર્ણય અને દ્વિપિત જ નીવડે છે.

ગમે તેવો બુદ્ધિમાન સિદ્ધાન્તને અનુસરતા પાતાના સ્વતંત્ર વિચારને સગળ દલીલાથી સિદ્ધ કરે તો પણ તેથી વિશેષ બુદ્ધિવાળા તેને દેરવી નાખે છે. સર્વજ્ઞ સિવાય અસ્પષ્ટતાના સ્વતંત્ર વિચારમાં પરસ્પર બુદ્ધિના તારતમ્યો રહે જ છે ને તેનો અન્ત પણ હોતો નથી. કહું છું કે—

યત્નેનાનુમિતોઽપ્યર્થઃ, કુશલૈરનુમાંતરિભિઃ ।
અભિયુક્તતૈરૈરન્યૈ—રન્યથૈવોપપાદ્યતે ॥

દિગ્—અમારી યુક્તિ કષોલકલ્પિત સ્વતંત્ર નથી, પણ સિદ્ધાન્તાનુસારી છે. તે સિદ્ધાન્ત તમને અને અમને જાનને અભિમત છે. તે સિદ્ધાન્ત વચન આ છે—“મામે વા નગરે વા અપ્પં વા વહું વા જાવ તો પરિગણેજ્ઞા.” તેને અનુસારી યુક્તિ આ પ્રમાણે છે. જે જે પરિશ્લેષ સ્વરૂપ છે, તે તે ધારણ કરવાથી પાંચમા મહામતનો વિનાશ થાય છે. જેમ ધન-ધાન્ય વગેરે. વત્ર એ પરિશ્લેષ સ્વરૂપ છે માટે તે ધારણ કરવાથી પાંચમા મહામતનો વિધાત કરે છે.

શ્વેતા—ત્યાંસુધી વત્ર પરિશ્લેષસ્વરૂપ છે એ સિદ્ધ ન થાય ત્યાંસુધી તમારું કથન એ કથન માત્ર છે.

દિગ્—વત્ર મૂર્છાને ઉત્પન્ન કરે છે માટે પરિશ્લેષસ્વરૂપ છે.

શ્વેતા—જો વત્ર મૂર્છાતું કારણ છે તો શરીર એ મૂર્છાતું કારણ છે કે નહિ ? શરીરને પણ મૂર્છાતું કારણ માનવું જોઈએ, તે અભ્યન્તર સાધન છે. મેળવવું વિશેષ મુશ્કેલ છે. હુપ્રાપ્ય પદાર્થો મળે તેમાં ગળીઓને વધારે મૂર્છા રહે છે.

દિગ્—શરીર પણ ભલે મૂર્છાતું કારણ હો ! પણ સંયમ લેનારે ત્યાગી શકાય તે સર્વ મૂર્છાના કારણો ત્યાગવા જોઈએ. વત્ર ત્યજી શકાય છે ને શરીર ત્યજી શકાતું નથી. વગી શરીર સિવાય સિદ્ધિની સાધના થઈ શકતી નથી, માટે શરીર એ સિદ્ધિતું સાધન છે.

શ્વેતા—શરીરનો ત્યાગ કરી શકાતો નથી, તે તમે સવને માટે કહો છો કે વ્યક્તિ વિશેષને માટે ? શરીરનો ત્યાગ કોઈપણ

કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ત્યાયવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક ૫૪ ૧૮૭ થી શરૂ)

જે તે સમયે, જે તે પ્રકારે, જે તે નામથી, દોષરૂપ મેલ રહિત તું; તે એક જ ભગવાન હોય તો, તને મારા નમસ્કાર થાઓ.

જેણે ત્રણ કાળમાં અલોક સહિત ત્રણ લોક આંશુલિ સહિત કરતલની ત્રણ રેખાની પેઠે સાક્ષાત્ જોયું છે, (સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી) અને રાગ, દ્વેષ, ભય, રોગ, કાળ, જરા, અપલતા અને લોભાદિ જેમના પદતું લંઘન કરવા સમર્થ નથી થયા તે મહાદેવને (અર્થાત્ અદાર દોષ રહિત, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી વીતરાગ મહાદેવને) હું વંદું છું.

જેણે આગમથી ઓળખાતા વિશ્વનો ઉત્પત્તિરૂપી સમુદ્રની રચનાનો પાર જોયો છે, જેનું વચન પૂર્વાપર બાધા વિનાનું, અનુપમ અને દોષરહિત છે, સાધુપુરુષોથી વંદનીય, સમસ્ત શુભના ભંડાર, દોષરૂપી શત્રુઓ જેમના નાશ પામ્યા છે, એવા તે, ચાહે છુદ્ધ હોય, શ્રી વર્દમાન પ્રભુ હોય, બ્રહ્મા હોય, વિષ્ણુ કે મહાદેવ હોય; પણ તેને હું નમસ્કાર કરું છું. (અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ રહિત વીતરાગ પ્રભુને મારા નમસ્કાર છે; પછી ભલેને નામ ગમે તે હોય.)

કરી શકતું નથી, વ્યક્તિ માત્રને માટે તેનો ત્યાગ અશક્ય છે એમ કહેવું એ મિથ્યા છે. ઘણાં લોકો આત્મઘાત કરી અગ્નિમાં પ્રવેશી સહેલાઈથી હસતાં હસતાં શરીરને પણ ત્યજી શકે છે. વ્યક્તિવિશેષને આદ્યથીને શરીરનો ત્યાગ અશક્ય કે દુઃશક્ય કહેતા હો! તો વસ્ત્ર પણ વ્યક્તિ વિશેષને માટે ત્યજવું અશક્ય વા દુઃશક્ય છે; માટે શરીરની જેમ જે ત્યજવું અત્યંત મુશ્કેલ હોય તેના ત્યાગનો આગ્રહ સેવવો એ વ્યવહાર વિરુદ્ધ છે.

ખીજું શરીર સિવાય સિદ્ધિની સાધના નથી થઈ શકતી માટે તેને સિદ્ધિનું સાધન માનો છો, તો બિચારા વસ્ત્રનો શો અપરાધ? તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ શક્તિઓ જેઓમાં નથી તે આત્માઓને શિયાળાની ઠંડીથી,

ચોમોસાના લેજથી તથા તેવા પ્રકારના અન્ય સંયમાદિના વિઘાતક કારણોથી રક્ષી વસ્ત્ર જ સંયમ-સ્વાધ્યાય-ધ્યાન આદિમાં સહાયક બને છે; માટે વસ્ત્ર સિવાય પણ સિદ્ધિસાધના દુઃશક્ય છે તેથી તેને પણ સિદ્ધિનું સાધન માનવું જોઈએ.

આ સર્વ હકીકત મૂર્ખાના કારણની વાતનો વિરોધ કર્યા સિવાય કહેવામાં આવી છે. બાકી ખરી રીતે તો સંયમીઓને કોઈપણ સ્થળ વસ્તુ વિષયમાં મૂર્ખાં હોતી જ નથી.

કહ્યું છે કે—

સન્વત્થુવહિણ્યુદ્ધા, સંરક્ષણપરિગ્રહે ।
અવિઅપ્પણોવિદેહસ્મિ, નાયરન્તિ મમાહરં (યં)
(ચાહુ)

આવી શુભલક્ષણ સ્તુતિ કરીને બ્રાહ્મણ પડિતો આ સાંભળી મૌન જ રહ્યા. મહારાજા કુમારપાલ બહુ જ પ્રસન્ન થયો અને બોલ્યો, શુરહેવ !

અહીં સોમશ્વર દેવ હાજર છે, આપ જેવા મહર્ષી મહાત્મા વિદ્યમાન છે, મારા જેવો તત્ત્વનો અર્થી-સુમુક્ષુ અહીં વિદ્યમાન છે; આ ત્રિવેણીનો સંગમ થયો છે; તો મને શુદ્ધ દેવ, શુર અને ધર્મતત્ત્વ સમજાવો અને સાચું શું છે ? તે કહો. હું સ્થિરચિત્તે આ તત્ત્વત્રયીની આરાધના કરી મારા આત્માને સંસારસમુદ્રથી તારું. વળી આપ જેવા શુર-દેવ મળ્યા છતાંયે યદિ તત્ત્વનો સંદેહ રહે તો સૂર્યોદય થયા છતાંયે વસ્તુ ન દેખાઈ, અને ચિંતામણિ મળ્યા છતાંયે દરિદ્રી રહ્યા જેવું થશે.

શ્રી આચાર્ય મહારાજે રાજાની સાચી જિજ્ઞાસાવૃત્તિ પારખીને કહ્યું, રાજા ! તમે બરાસનો ધૂપ કર્યો જાઓ, હું મંત્ર બાજુ છું. બન્ને જણ ગભારામાં રહ્યા છે, મધ્યરાત્રિએ મહાદેવજીના લિંગ(પિડી)માંથી તેજ નીકળ્યું, તેમાંથી ગંગા, જટા, ચંદ્રકળા અને ત્રિનેત્ર ઈલાહિ ઉપલક્ષણ યુક્ત શંકર નીકળ્યા, તે દેખી, સૂરિજી મહારાજે રાજાને કહ્યું, તમે એમને ધર્મતત્ત્વ પૂછી બુઝો. રાજાએ વિનયથી નમસ્કાર કરી યથાર્થ ધર્મ તત્ત્વ શું છે-કયું છે ? તે પૂછ્યું. સાક્ષાત્ મહાદેવજી બોલ્યા, અને અંતમાં કહ્યું—“હે રાજા ! હે કુમારપાલ ! જો તું મોક્ષ અને મોક્ષ આપનાર ધર્મની ઇચ્છા રાખતો હો, તો હાલમાં પૃથ્વીમાં સર્વ દેવના અવતારરૂપ નિષ્કપટયજ્ઞે પરબ્રહ્મને બાજુનાર, બાજુપણથી સંયમધારી, સ્વપરમતના સર્વ શાસ્ત્રના પાર-ગામી અને પ્રજ્ઞાના જેવા આ હેમાચાર્ય

જયવંત વર્તે છે. તેમના સુખથી તને ઇષ્ટ તત્ત્વની-શુદ્ધ ધર્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થશે.” આમ બોલી શંકરજી અટકી ગયા. રાજા કુમારપાલ શુરહેવને પગે પડી કહે છે કે, આજથી આપ જ મારા દેવ, શુર, માતા-પિતા છો. બીજું કંઈ નથી. પૂર્વે જીવિત-દાનથી આ લોક આપ્યો હતો, હવે ધર્મો-પદેશથી પરલોક આપો. બસ !

રાજા કુમારપાલે માંસાહારનો સર્વથા ત્યાગ કર્યો, અભક્ષ્યનો ત્યાગ કર્યો અને સત્ય ધર્મ ઉપર તેની વધુ ને વધુ પૂર્ણ શ્રદ્ધા દઢ થઈ. પછી તો સૂરિજી મહારાજને ઉત્સવપૂર્વક પાટણ પધરાવ્યા છે, નિરંતર ધર્મદેશના સાંભળે છે અને શુદ્ધ જૈન ધર્મની આરાધના કરે છે.

x x x

એક વાર વિક્રાંતોની સલા મળી છે. દેશ-દેશના પડિતો આવ્યા છે. ધર્મતત્ત્વની ચર્ચા ચાલી છે. ગાંધારે પડિતોએ પોતાના ધર્મ તત્ત્વની સત્યતા સાબિત કરવા પ્રયત્ન કર્યો. યુક્તિ, તર્ક, દલીલોનો ધોધમાર વાણીપ્રવાહ વહાવ્યો. રાજા સિદ્ધરાજ આ વિતંડાથી-વાણી-વિલાસથી કંટાળ્યો. એને એમ થયું કે આ વાણીવિલાસમાં તે ધર્મ કયાંથી ઉપલબ્ધ થાય ? છેવટે એણે જૈનાચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી મહારાજને વિનમ્રભાવે પૂછ્યું-મહારાજ ધર્મ-તત્ત્વ કયાં છે ?

સૂરિજીમહારાજે “ચારી સંજવની ન્યાય”^૧ દર્શાવતી સર સમજાવી રાજાને કહ્યું કે ધર્મ આચરવાથી આત્માની શુદ્ધિ થાય, જે ધર્મ આરાધવાથી વડ્ડરિપુનો પરાજય થાય, જે ધર્મની ઉપાસનાથી દયા, પ્રેમ-સ્નેહ

૧. દર્શાવતી પ્રસિદ્ધ હોવાથી મેં અહીં નથી આપ્યું. બાકી આ દર્શાવતીમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની પ્રતિભા કેવી ચમકે છે એ જ જોવાતું છે.

વધે, ન્યાય નીતિ સદાચાર વધે, અને જે ધર્મ આરાધવાથી આપણા રાગ, દ્રેવ, મોહ, મમત્વ ઓછાં થાય, કર્મ ક્ષય થાય એ સત્ય ધર્મ છે. એવા ધર્મતત્ત્વની પ્રાણી માત્રે સદાયે ઉપાસના કરેલી જ નોંધ્યો. સાચો આત્મધર્મ એતું નામ છે, પ્રાણી માત્ર પ્રતિ દયા, ક્ષમા, મૈત્રી, પ્રમોદ, કારુણ્ય અને માધ્યસ્થ જીવનમાં પ્રગટે. રાજન! આવો ઉત્તમ આત્મ-ધર્મ કોણ ન પાળે ?

સિદ્ધરાજ ત્યારપછી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીનો પરમ અતુરાગી બન્યો છે અને જૈન ધર્મ ઉપર પણ તેને બહુમાન વધ્યું.

x x x
એક વાર મહારાજ કુમારપાલ પરિતોની સલાહરીને બેઠા છે ત્યાં એક વિદ્વાને કહ્યું— મહારાજ, આ જૈનાચાર્ય આપણા વિશ્વમાન્ય સૂર્યદેવને નથી માનતા.

રાજા પૂ. આચાર્ય મહારાજની સામે બુલ્યો છે. સૂરિજીમહારાજ હસીને જવાબ આપે છે—રાજન! જૈનો સહસ્ત્રરિમ, સવિતા નારાયણને સમકિતી દેવ માને છે. બીજું જૈનો જેટલા સૂર્યના સાચા ઉપાસક સંસારમાં કોઈ નથી એમ કહ્યું તો ચાલે. બુલ્યો, જેને આ પરિતો સૂર્યદેવ માને છે તેનાં અસ્ત પછી અમે જૈન સાધુઓ કહી પણ મોઢામાં અક્ષ કે પાણી નથી નાખતા. રાત્રે અમારા આચાર મુજબ પાણીનું ટીપુચે નહિં નાંખવાનું, જૈન ધર્મનો પણ એ જ ઉપદેશ છે કે દરેક જૈને રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરવો નોંધ્યો.

પ્રાતઃકાલમાં પણ સૂર્યોદય પછી બે ઘડી

સુધી અમે મોઢામાં પાણીનું ટીપુચે નથી નાંખતા.

આ સૂર્યદેવના ઉપાસકોને પૂછો કે સૂર્ય ગ્રહણ થાય છે ત્યારે તો તમે ભોજન-પાણી નથી કરતા તો આ જ સૂર્યદેવ અસ્ત થાય છે ત્યારે રાત્રે ભોજન કેમ કરો છો ? અને પુરાણમાં લખ્યું પણ છે કે—

“અસ્તંગતે દિવાનાયે આપો રુધિરમુચ્યતે ।
અન્નં માંસસમં પ્રોક્તં માર્કંડેન મહર્ષિણા ॥ ”.

તેમજ સ્કંદપુરાણમાં સૂર્યની સ્તુતિ કરતાં લખ્યું છે કે “ તારો અસ્ત થયા પછી પાણી લેવું તે રુધિર બરાબર છે. તારા કિરણોથી સ્પર્શ થયેલું પાણી જ પવિત્રતા પામે છે.” બગેરે. તો મહાનુભાવો સાચા સૂર્યોપાસક બની રાત્રિભોજનનો સર્વથા ત્યાગ કરો. પાણી પીવાનો પણ સૂર્યાસ્ત પછી ત્યાગ કરો તો તો તમને સૂર્યના સાચા ઉપાસક કહી શકીએ, બાકી તો કીક જ છે.

આલેખ કરનારને મૌન જ રહેવું પડ્યું.

ત્યાં વળી એક પરિતરાજ બોલી બિહ્વા-મહારાજ, આ જૈનાચાર્ય આપણા વિશ્વ-ભગવાનને પણ નથી માનતા. વૈષ્ણવો વિષ્ણુ વિના બીજાથી સુકિતની પ્રાર્થિત નથી માનતા. રાજા આમાં કંઈ સમજ્યો નહિં, એણે સૂરિપુંગવ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીનો સામે બેસ્યું.

સૂરિજી—રાજન! એતું કહેવું સાચું છે. પરંતુ એને બગર નથી કે સાચા વૈષ્ણવ કોણ છે ? જૈન સાધુઓ જ સાચા વૈષ્ણવ છે.

(ચાલુ)

કાલીનેનો કેંઈક વિચાર કરીએ. ઉં વિનય-
વિજયજી, આનંદધનજી, સત્યવિજય
ગણી, જ્ઞાનવિજય ઉપાધ્યાય આદિ વિશિષ્ઠ
વિદ્વદ્ મંદલી તેમની સમકાલીન હતી. તેમાં
ય ખાસ કરીને શ્રી વિનયવિજયજી તો
એમના સહાધ્યાયી પરમાર્થ સુદૃઢ હતા; આ
વિનયવિજય અને યશોવિજયની બેડી સુ-
પ્રસિદ્ધ છે. બન્ને ગાદ પરમાર્થ મિત્ર અને
ઉત્તમ કેટિના શાંત સુમુદ્ધ હતા. આ લે-
ખકનો પૂ. પિતાશ્રીએ (સદ્. શ્રી મનઃસુખ-
ભાઈ કીરતચંદ્ર મહેતા) પોતાની શાંત
સુધારસની વિદ્વતાપૂર્ણ સુખસુદ્રામાં આ
અંગે કહ્યું છે કે—“શ્રી યશોવિજય અને
વિનયવિજય તો પ્રાયઃ એક જીભની સમીપે
રહેતા. કાશી ન્યાયના અભ્યાસ અર્થે બંનેનું
સાથે જવું થયું હતું x x આમ જો કે શ્રી
યશોવિજય અને શ્રી વિનયવિજય બંને પ્રાયઃ
સહચારી સહાધ્યાયી હતા, સમસ્વભાવી
હતા, છતાં જ્યારે શ્રી યશોવિજયે લોકાનુગ્રહ
ભણી વીર્ય પ્રવર્ત્યું હતું, ત્યારે શ્રી વિનય-
વિજયે મૂળથી જ શાંત વૃત્તિ સાધવામાં એ
ફારવ્યું હતું.” જૈનોમાં ઘેર ઘેર રસપૂર્વક
વંચાતો, સુપ્રસિદ્ધ શ્રીયાળ રાસ તો આ
બંને મહાત્માઓની સંયુક્ત કૃતિ છે; શ્રી
વિનયવિજયજીએ એનો પૂર્વ ભાગ રચ્યો,
ત્યાં તેમનો દેહોત્સર્ગ થયો; એટલે શ્રી યશો-
વિજયજીએ તેનો ઉત્તર ભાગ રચી ઉત્તમ
મિત્ર કાર્ય કર્યું. છેવટે ત્યાં શ્રી યશોવિજયજી
લખે છે—

“માહુરે તો ગુરુચરણ પસાયે,
અનુભવ દિલમાંહિ પેઠા;
ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પ્રગટી ધટમાંહિ,
આતમરૂત હુધ બેઠા રે...
સુજ સાહિબ જગનો પુઠો.”

શ્રી આનંદધનજીનો સમાગમ

શ્રીમાન આનંદધનજીનો દર્શન-સમા-
ગમ એમના જીવનની એક ક્રાંતિકારી વિશિષ્ટ
ઘટના છે, તે વખતનો રૂઢિચુસ્ત ને ક્રિયાજ્ઞ
સમાજ એવી પરમ અવધૂત દશાવાળા,
આત્માનંદમાં મગ્ન રહેતારા, આત્મારાત્રી
સત્યરૂપને ઓળખી ન શક્યો, ને આ
‘લાભાનંદજી’ નો યથેચ્છ લાભ ન ઉઠાવી
શક્યો ઘર આંગણે જોગેલા કલ્પવૃક્ષને ન
આરાધી વાંચિત. ફલથી વંચિત રહ્યો. એ
સમાજનું મહાદુર્ભાગ્ય અથવા કરાલ કલિ-
કાલનો દુઃખમકાળનો મહાપ્રભાવ! પણ તેવું
તેવાને ખેચે, Like attracts like, લોક-
સુંબક લોકને ખેંચે એ ન્યાયે શ્રી યશો-
વિજયજી શ્રી આનંદધનજીને તેમના યથાર્થ
સ્વરૂપમાં ઓળખી શક્યા. વર્તમાનમાં પરમ
યોગી શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી ઓળખી શક્યા છે
તેમ. શ્રી. આનંદધનજી અંગે શ્રીમદ્ રાજ-
ચંદ્રજીએ આ પરમ મનનીય વચનો
ઉચ્ચાર્યા છે—

શ્રી. આનંદધનજીને રાજચંદ્રજીની
ભાવાંજલિ

“શ્રી આનંદધનજીએ સ્વપરહિતબુદ્ધિથી
લોકોપકાર પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી. આ સુખ્ય પ્રવૃ-
ત્તિમાં આત્મહિત ગૌણ કર્યું; પણ પીતરાળ
ધર્મવિસુખતા, વિપમતા એટલી બધી વ્યાપી
ગઈ હતી કે લોકો ધર્મને કે આનંદધનજીને
પિછાણી ન શક્યાં, ઓળખી ન શક્યાં.
પરિણામે શ્રી આનંદધનજીને લાગ્યું કે પ્રબળ
વ્યાપી ગયેલી વિપમતા યોગે લોકોપકાર,
પરમાર્થપ્રકાશ કારગત થતો નથી, અને
આત્મહિત ગૌણ થઈ તેમાં બાધા આવે છે,
માટે આત્મહિતને સુખ્ય કરી તેમાં પ્રવર્તવું

શ્રદ્ધાન અને સમ્યક્ત્વનો ઉપચિત્ત લેહ.

લેખક—સવિજ્ઞ પુણ્યવિજયજી મહારાજ.

શ્રદ્ધાન એ ઉત્તમ અધ્યવસાયરૂપ છે. તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાન એ સમ્યક્ત્વનું કાર્ય છે. જ્યાં જ્યાં શ્રદ્ધા હોય ત્યાં ત્યાં સમ્યક્ત્વ જરૂર હોય. દૃષ્ટાંત એ કે—જેણે મનઃપર્યાપ્તિ પૂરી કરી છે એવા કરણપર્યાપ્તિ અને દૃષ્ટે પ્રાણોને ધારણ કરનાર શ્રદ્ધાવાળા શ્રી તીર્થંકર આદિ મહાપુરુષોને સમ્યક્ત્વ જરૂર હોય છે. આ બાબતમાં ન્યાય પણ એમ જ સ્પષ્ટ બહાર કરે છે કે—રસોડાના દૃષ્ટાંતે જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં અગ્નિ જરૂર હોય જ; પરંતુ જેમ તપાવેલા લોઠાના ગોળા આદિમાં ધૂમાડા વિના પણ અગ્નિ દેખાય છે અને રસોડા આદિમાં ધૂમ-સહિત અગ્નિ દેખાય છે, તેમ જ્યાં સમ્યક્ત્વ હોય ત્યાં તે જીવને શ્રદ્ધા હોય અથવા ન પણ હોય, જેઆ પાછલા ભવનું સમ્યક્ત્વ લઈને માતાના ગર્ભમાં જિપવે, એવા શ્રી તીર્થંકર વિગેરે મહાપુરુષોને મનઃપર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં એકલું સમ્યક્ત્વ હોય છે અને તે પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પછી જાને સમ્યક્ત્વ અને (શ્રદ્ધા) હોય છે.

આથી સાબિત થયું કે—ખરી રીતે સમ્યક્ત્વ અને શ્રદ્ધા એ બંને અલગ છે, છતાં ઔપચારિક ભાવથી સમ્યક્ત્વરૂપ (શ્રદ્ધાના) કારણમાં શ્રદ્ધારૂપ (કાર્ય) નો ઉપચાર કરીએ તો જાને એક પણ કહી શકાય એમ 'ધર્મસંગ્રહ' માં પૂ. ઉ. મ. ના વચનોથી બાણી શકાય છે. તાત્પર્ય એ કે—શ્રદ્ધાન એ ઉત્તમ માનસિક અધ્યવસાયરૂપ છે, તેથી એકાંતે શ્રદ્ધા અને સમ્યક્ત્વ એક જ માનવામાં ઉપર જણાવેલા અપર્યાપ્તિ જીવોમાં અને સિદ્ધ પરમાત્મા વિગેરેમાં પણ સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ ઘટી શકે નહિ, કારણ કે તેઓને મન નથી માટે શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વ પણ હોઈ શકે નહિ. અને ભગવાન શ્રી તીર્થંકર દેવોએ તેમને સમ્યક્ત્વ હોય એમ કહ્યું છે, જેથી આ ગૂંચવણ દૂર કરવા માટે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ “આત્મપરિણામરૂપ સમ્યક્ત્વ” એમ ફરમાવ્યું. આ લક્ષણ સર્વત્ર વ્યાપક છે એમ સમજવું.

યોગ્ય છે. આવી વિચારણાને પરિણામે તે લોકસંગ તજ દર્ષ વનમાં ચાલી નીકળ્યા. વનમાં વિચરતાં છતાં અગ્રગટપણે રહી ચોવીશી-પદ આદિવડે લોકોપકાર તો કરી ગયા. નિષ્કારણ લોકોપકાર એ મહાપુરુષોનો

ધર્મ છે. પ્રગટપણે લોકો આનંદધનજીને ઝોળાખી ન શક્યાં. પણ આનંદધનજી અગ્રગટ રહી તેમનું હિત કરતા ગયા. (ચાલુ)

*(જુઓ) શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક ૮૭.

આત્માનુભવ.

(સંપ્રાલોક :—મુનિરાજશ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ—અમદાવાદ.)

ખાહ્ય પદાર્થોમાં પ્રગટતી રૂચિવૃત્તિને આત્મજ્ઞાન બળે અન્તરમાં કોઈ શુભમાં રમા-
વવી, અને અન્તરમાં પરમ પ્રેમ પ્રગટે તથા
અન્તરમાં રૂચિરસની ધારા વહે અને તેથી
અન્તર્મુખ મન રહે એવું આરમ્ભસ્વરૂપ તત્ત્વ
રહે એમ પૂર્ણ વીર્ય પ્રવર્ત્તાવવાની આવશ્યકતા
છે. આત્માને પોતાના ધર્મમાં અત્યંત રાગ
લેમ લેમ પ્રગટ થતો અવળોધાય છે, તે તે
અંશે બાહ્યમાંથી અત્યંત રાગ ન્યૂન થતો
અવળોધાય છે. મહાસમર્થ આત્મજ્ઞાની
સદ્ગુરુની કૃપાએ બાહ્ય દ્રવ્યમાંથી રાગ ટળે
છે અને અન્તરમાં પ્રેમ લાગે છે. આત્માના
શુદ્ધ સ્વરૂપમાં મન એટલું બધું રૂચિરસથી
લીન થવું નોંધ્યે કે, જેથી તેના પર સંસા-
રની વિપત્તિયોની અસર ન થાય. આત્માના
સ્વરૂપમાં વિશુદ્ધ પ્રેમરસથી એટલું બધું લીન
થઈ જવું નોંધ્યે કે, સાત પ્રકારના લયથી
તેને વા શરીરને અંશમાત્ર અંશદ્ય ન
પ્રગટે. આત્માના સ્વરૂપમાં એટલું બધું
લીન થઈ જવું નોંધ્યે કે, મનને બાહ્ય કોઈ
પણ વિષયમાં સ્વપ્નમાં પણ રૂચિ ન પ્રગટે.
આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં વિશુદ્ધ રૂચિરસના
તન્મય ભાવથી મન લીન થઈ જવું નોંધ્યે
કે, ક્રીતિ અને અપક્રીતિના કોઈ પણ શબ્દની
વા વિચારની ગમે તે જાતની આત્મા પર અસર
ન થાય. આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વિશુદ્ધ
પ્રીતિથી મનને એટલું બધું લીન કરવું
નોંધ્યે કે, જેથી અઘાતી કર્મનો આરબ્ધ
ઉદય લોગવતાં છતાં શુભાશુભ વિકલ્પ સંક-
લ્પમાં મનની પ્રવૃત્તિ ન થાય. આત્માના
શુદ્ધ ધર્મમાં વિશુદ્ધોપયોગથી એટલું
બધું મન લીન થઈ જવું નોંધ્યે કે,
વિશ્વમાં જાગતા છતાં જ્ઞાનભાવે નિચિ-

કલ્પકે નિદ્રાની સ્થિતિનો અનુભવ
થાય. આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં પરમ પ્રેમથી
મન એટલું બધું લીન થઈ જવું નોંધ્યે કે,
જેથી આત્મશાસ્ત્રોનું અવલંબન લેવાની જરૂર
અથવા અન્ય જ્ઞાનીઓનાં અવલંબનની જરૂર
ન રહે. આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં મન એટલું
બધું લીન થઈ જવું નોંધ્યે કે, જેથી બાહ્ય
વિષયોમાં કદાપિ સુષ્પન્ની ભાવના ન પ્રગટે.
આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં મનને પૂર્ણ રસ પડે
અને તેથી તેને વિષયોન્મુખ થવાનાં નિમિત્તો
મળે તોપણ તે આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં જ
લાગી રહે એવી મનની શુદ્ધતા કરવાને હે
ચેતન ! તું પ્રયત્ન કર. આત્મ પીયૈત્સાહથી
પ્રવૃત્તિ કર. તારી પ્રવૃત્તિ આધ્યાત્મિક હોવી
નોંધ્યે. તારા મનમાં પ્રગટતા અધ્યવ-
સાયોથી આત્માની દશામાં તું ફેટલો ઉચ્ચ
થયો છે, તે અવળોધાશે. તારી વર્તમાન
સ્થિતિ એ લવિધ્ય જન્મનું આઘ પૌરુષ
છે; માટે એટલું બને તેટલું આત્મહિત કર.

x x x

ભૂતકાલમાં નરક, સ્વર્ગ, તિર્થંચ અને
મનુષ્યગતિના અનેક પર્યાયોને ધારણ કર-
નાર તું પોતે જ હોતો. જે જે દેવોના અવ-
તાએ તે કર્યા તેની શક્તિઓનાં બીજકો
તારામાં જ હતાં. નરકમાં નારકીના અવતારે
લીધા તેના હેતુઓ પણ તારા મનમાં હતા.
હવે તું વિચાર કર કે, તારામાં કંઈ જાતના
પર્યાયોની ખામી છે. આવી રીતે અવતાર-
હિત અશુદ્ધ પદાર્થોને ધારણ કરીને તે
બલમાં નાટ્યકર્મ અનન્ત વાર કર્યા, તેના
સંસ્કારોના બીજકો જે કંઈ સૂક્ષ્મ પ્રવૃત્તિઓ
રૂપે તારા અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં વર્તતા હોય
તેઓનો સંપૂર્ણ નાશ થાય એવો આત્મવીર્ય

ભાવ સ્ફુરાવ. તું શુદ્ધોપયોગે અપ્રમત્ત જનીને શુભાશુભ પરિણામરૂપે પરિણમતા આત્મ-વીર્યને પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં બાળીને શુદ્ધ રૂપમાં પરિણમાવ. સંસારરૂપ ચન્દ્રની કુચી વા બોયલર સમાન મન છે. શુભાશુભમાં પરિણમતું એવું મન પોતાના આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં ચિંતવનરૂપ કાર્યમાં બાળવાથી મનની સ્થિરતા થતાં સંસારચક્ર જંધ પડી જાય છે. હે આત્મન ! પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં મનને રમાવીને તું પોતાની શુદ્ધતાના પ્રદેશમાં આગળ વધ. આ ભવમાં આત્મિક ધર્મેન્ન-તિનો જેટલો પ્રયાસ કર્યો તેટલો આવતા ભવમાં કરવો નહિ પડે અને આજળથી અભ્યાસ શરૂ કરવો પડશે. બાહ્યતા જેટલાં વિલાસ ધર્મ છે તેનામાંથી અસત્ત્વ ત્યજીને હે ચેતન ! તારા શુદ્ધ ધર્મમાં તન્મયભાવે સ્થિર થઈ જા. અન્ય દેવો-દાનવોના સાહા-ચ્યની આશા ન રાખ. તેઓ પણ મોહના ચક્રમાં સપડાયલા છે. તું આત્મબળ ઉપર જ જૂઝ. તારો શુદ્ધોપયોગ એ સર્વ દેવ-દેવીઓના કરતાં તારા સ્વરૂપની શુદ્ધિ માટે અનન્તગુણ બળવાન છે. કથાનુયોગનાં અનેક પુસ્તકો વાંચીને અન્યોને કથાથી રીઝવવા કરતાં સ્વકીય શુદ્ધ ધર્મનો પૂર્ણ આધારાવ કર કે જેથી સર્વ જગતને ધર્મચિંતારું જીવન આદર્શરૂપ બને અને તેને કથારૂપે લોકો કથી શકે, ગણિતાનુયોગમાં દક્ષત્વ મેળવીને પરભાવમાં ગણિતાનુયોગને ન પરિણમાવતાં પોતાના શુદ્ધ ધર્મપથોની ગણનામાં તેનો ઉપયોગ કર કે જેથી તું પણ અન્ય લોકોમાં ધર્મ સ્મરણાર્થે વ્યક્તિના અવલંબન તરીકે ગણાય. અરણ્યકરણાનુયોગની વિદ્વત્તાનો પોતાનામાં શુદ્ધ આરિય પરિપૂર્ણ પ્રગટાવવા માટે ઉપ-યોગ કર. દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનનો સ્વાત્મ

દ્રવ્યના શુદ્ધ પથોની વ્યક્તતામાં ઉપયોગ કર. ચાર પ્રકારના અનુયોગના જ્ઞાનને પોતાના હિતાર્થે વાપર.

ચાર અનુયોગનો ઉદ્દેશ.

ચાર પ્રકારના અનુયોગ જ્ઞાનનો ઉદ્દેશક પ્રત્યેક આત્માની ઉન્નતિ થાય એવા પ્રકારનો છે. ચાર પ્રકારના અનુયોગનું જ્ઞાન યથાયોગ્ય રીતે સંપ્રાપ્ત કરીને તેનો ઉપયોગ અરબ્ધ પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરવા માટે કરવો જોઈએ. ચાર પ્રકારના અનુયોગના જ્ઞાનનું રૂળ એ છે કે, સર્વ રાગાદિક વૃત્તિઓ તથા પ્રવૃત્તિઓથી વિરામ પામીને આત્માના શુદ્ધ ધર્મમાં લીન થવું, અને રાગાદિકનો નાશ કરવા આત્મિક પરિણામ અને બાહ્ય નિમિત્ત સાધનોવડે પ્રવૃત્ત થવું. આવો નિવૃત્તિમાર્ગ એ મુક્તિનો રાજમાર્ગ છે, અને એવા સહજ યોગમાર્ગે વા રાજમાર્ગે વિચર્યા વિના આત્મોન્નતિના અનુભવો સંપ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ. ચાર પ્રકારના અનુયોગનું જ્ઞાન પોતાના આત્મામાં વિરતિભાવે પરિણમે એવી રાજ-માર્ગની પ્રવૃત્તિ આદરવાં યોગ્ય છે. હે ચેતન ! તું સાધુવેપ, આચાર અને આત્મશુભોથી એવી સહજયોગની દશામાં પરિણામ પામ, અને પરભાવથી પરિપૂર્ણ વિરામ પામ કે જેથી પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત થવાની આ ભવમાં અનુભવ જ્ઞાનમાં પરિપૂર્ણ નિશ્ચયતા થાય. તને થતારા જ્ઞાન અને આરિત્રના અનુભવો આજળના અનુભવને પ્રગટાવે છે. આ પ્રમાણે પરંપરાનુભવ શ્રેણિયોના સંસ્કારોમાં એકઠું થતું જ્ઞાન, આરિત્રબળ છેવટે શુદ્ધ નૈશ્વયિક મુક્તિના અનુભવને પ્રગટાવે છે; માટે હે ચેતન ! તારામાં રહેલા પરિપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાન નૈશ્વયિક અનુભવને પ્રગટ કર. તું જેમ જેમ રાગાદિક વિકલ્પ-સંકલ્પ વૃત્તિ-ઓથી વિરામ પામીને પરમ પ્રેમથી અન્તરમાં રમણતા કરીશ. બાહ્ય તથા આન્તરિક સાધન-

સામગ્રીની તને અસુકાંશે પ્રાપ્તિ થઈ છે. અને હવે શુદ્ધોપયોગથી આગળની સામગ્રી પણ તારે પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ, શરીરપ્રવૃત્તિ કરતાં આ જાળતમાં તારે મનને અન્તર્મુખ કરીને શુદ્ધોપયોગથી આત્મસ્વભાવમાં સ્થિર રહેવાની ઘણી જરૂર છે. પોતાના શુદ્ધ ધર્મમાં પરમાનન્દ રસ પડે એવી રીતે સ્થિર થઈ જા. નિર્વિકલ્પ દશામાં બહુ કાળ વ્યતીત થવાથી આત્મામાં આપોઆપ મોક્ષ અનુભવાયો અને અનુભવાશે.

x . x x

પોતાનો આત્મા સાકાર કેવી રીતે છે ? નિરાકાર કેવી રીતે છે ? નિત્ય કેવી રીતે છે ? અનિત્ય કેવી રીતે છે ? આત્મા એકલો જ સત્ છે ? કર્માદિ વિભાવ ક'ઈ નથી. ઇત્યાદિક ક'ઈ અપેક્ષાએ છે ? તે સર્વે અનેકાન્ત જ્ઞાનનો આત્મમાં અનુભવ કરતાં અવબોધાય છે. અને તેથી વિશ્વમાં પ્રવર્તતા અનેક ધર્મો કયા કયા આશયોએ-વિચારનયોએ ઉત્પન્ન થયેલા છે. સમ્યક્ અવબોધાયાથી આત્મામાં સ્વસ્વરૂપનો નિર્ણય થાય છે તેથી યથા વિષ્ણે તથા બ્રહ્માણ્ડે એવો અનુભવ થવાથી કદાચહતા, મૂલ-બન્ધનો છૂટી જવાથી આત્મા, આચહરૂપ ભારથી લઘુ થાય છે. હૃદય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયપણે સર્વ નયોની સાપેક્ષતાએ સર્વ ધર્મોના સર્વ પ્રકારના ઉદ્દેશ, વિચારોનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી જ્ઞાન થતાં ભૂતકાલ, વર્તમાનકાલ અને ભવિષ્યકાલમાં થનાર અનેક ધર્મોના મૂળ આશયોનું પ્રત્ક્ષેપન થાય છે; આવા અનેકાન્ત જ્ઞાનના અનુભવ પ્રદેશમાં સર્વ નયોની અપેક્ષાએ અનેક મત-ધર્મોને અવલોકવાની દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા બાદ પોતાના આત્માના ભૂત પર્વણિમાં એવા એકાન્તિક અનેક મત-ધર્મોનાં ચિત્રો અવલોકવાથી પોતાના આત્માના પ્રદેશ પ્રદેશ-તેવા એકાન્ત જ્ઞાન સંસ્કારનાં સત્તાખીજાં ન રહે

તેવો આત્મ વીર્યભાવ પ્રગટાવવાની આવશ્યકતા અવલોકાય છે. અને તે પ્રમાણે અનેકાન્ત અનુભવજ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવામાં સ્વાદ્રાદ વિચાર-શ્રેણીએ આગળ વધી શકાય છે. આવી દશાનો અનુભવ આવે છે. અને તેથી કપાયની ક્ષીણતા અસુક રીતિએ અસુક ભાવે થાય છે તેવો અનુભવ આવે છે. આવા અનેકાન્ત જ્ઞાન-સંસ્કારનું દાઢ્ય થતું જાય છે. અને ભવિષ્યમાં તેવું ઉચ્ચ શુદ્ધજ્ઞાન વિશેષ વિશેષભાવે ખીલતું જાય એવા ઉપાયોને વર્તમાનમાં લેવાની જરૂર છે. શ્રી વીર પ્રભુની પદપરંપરાએ પ્રાપ્ત થયેલ આગમો-વડે સ્વાદ્રાદજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતા આવી હાર્દિક સ્કુરણાઓ જાગ્રત થાય છે, અને આત્માનું સમ્યજ્ઞાન જગત્ના સર્વ જીવોને પ્રાપ્ત થાય એવી કર્તવ્યતા પ્રતિ પ્રવૃત્તિ કરાય છે. આત્મજ્ઞાન એ જ પ્રકરજ્ઞાન છે, આત્મજ્ઞાનના અનુભવની ખુમારીની સ્કુરણાઓ જીવતા શબ્દોને હૃદયદ્વારા ઉદ્ભવી છે. અને આત્માભિમુખવૃત્તિની સાધનામાં આત્મભળને પ્રેરે છે. આવું અંતરમાં પ્રવર્તતાં ભવિષ્યમાં આત્મપર્વણિની શુદ્ધતામાં પરંપરાએ વૃદ્ધિ થશે, એવો અનુભવ આવે છે. સમભાવની દશામાં સ્થિરતા વિશેષ થાય એમ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. કાયાની ચંચલતા, મનની ચંચલતા અને વચનને શેષ કરવાથી આત્માની સ્થિરતા થાય છે. આત્મા જ્ઞાનનો ઉપયોગ પ્રવર્ત્તીને આત્મામાં લયલીનતા કરવાથી આત્માના શુભોમાં સ્થિરતા થાય છે. આત્માનો જ દૃક્ષ એક ઉપયોગ ધારણ કરવાથી સમભાવના માર્ગમાં વિચરતાં આગળ આત્માનો શુદ્ધ જ્ઞાનપ્રકાશ પ્રગટે છે. આ સંસારનું કોઈપણ પોતાનું નથી. શુભાશુભ પુણ્ય-પાપ સંબંધીનું ક'ઈપણ પોતાનું પણ નથી. એવું મનમાં ખાસ નિર્ણયરૂપ થવાથી

અને રક્ત એક આત્માના શુદ્ધોપયોગ પ્રતિ
ખાસ ક્ષણે ક્ષણે લક્ષ દેવાથી પુણ્ય-પાપના
ખન્ને લાવથી આત્મા ન્યારો રહેલો અનુ-
ભવાય છે. શુભાશુભમાં હું નથી અને તેમાં
હું મારું એવી સ્પુરણા ન થાય ત્યારે અવ-
બોધવું કે સ્વયં પરમાત્મ સ્વરૂપથી ભિન્ન
નથી. સ્વયં પરમાત્મા છું. એવો શુભાશુભ
વિકલ્પ બંધ પડવાથી એવો અનુભવ આવે
છે, એવી દશા પ્રાપ્ત કરવા આત્મવીર્ય ફાર-
વવું. આવી દશામાં જ્ઞાની આવે છે ત્યારે
તે સમભાવરૂપ પોતાને નિરખે છે.

(ધાર્મિક-ગદ્ય સંગ્રહમાંથી.)

ૐ શાન્તિ. ૐ શાન્તિ.

શ્રી મહાવીર સ્તુતિ.

(જન્મ તુમ હી ચલ પરદેશ-એ રાગ)

જય જિનજી બડા મહાવીર, પ્રભુ મહાવીર;
જય જિનજી ખ્યારા, નીરાગી વો નાથ હમારા.

જગ સારા પ્રીર પ્રીર આયા હું,

અખ દરશન તેરા પાયા હું;

હર તુમ હી કરો હું ખ મારા પ્રભુજી ખ્યારા,

નીરાગી વો નાથ હમારા.

આખો મેં કરજી વાહતી હય,

ઘોર જ્યોતિ અગમગ જલતી હય;

તુજ સુરતિ બડી સુખકારા પ્રભુજી ખ્યારા,

નીરાગી વો નાથ હમારા.

દેવાધિદેવા ભજતા હું

વીર વંદન કોટી કરતા હું;

અળ થકે યશોભદ્ર ખ્યારા મુક્તિ કીનારા,

નીરાગી વો નાથ હમારા.

મુનિ યશોભદ્રવિજયજી.

તિથિ હોવાથી તેજાશ્રીના સંસ્મરણ સાથે શુભાગમ
કરો સ્વર્ગવાસ જ્યનતી ઉજવવામાં આવી હતી.

વર્તમાન સમાચાર.

પંજબ સમાચાર.

આચાર્યવર્ય શ્રીમદ્વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મહા-
રાજ પોતાની શિષ્ય-મંડળી સહિત અંશુતસરમાં
માસકલ્પ ગિરાજવાથી પૂજન-પ્રભાવનાદિ ધાર્મિક
કાર્યો સારા થયાં.

સરતથી શેઠ સુનીલાલ તલકચંદ જરીવાલા
દર્શનાર્થે પધારતાં એક દળર રૂપિયા શ્રી અરનાયજી
ભગવાનના દેહરાસરના છણોદારમાં આપ્યા.

નારોવાલ શ્રી સંઘની અત્યાગ્રહકરી વિનંતિને
માન આપી વિહાર કરી વૈ. સુ. ૧૨ સે નારોવાલ
પધાર્યા. નારોવાલથી પુનમે વિહાર કરી સંખતરા
પધાર્યા. અત્રેથી વિહાર કરી સીવાલકોટ યથા શ્રી
ગુજરાંવાલા પધારશે. જેઠ સુદિ આઠમે ન્યાયભિનિધિ
જેનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવાનંદસૂરીશ્વર (આત્મારામજી)
નો સ્વર્ગવાસ અર્ધરાતાબિંદ ત્યાં ઉજવવા વકી છે.
ઐમાસુ પ્રાયઃ લાંબ થશે. પત્રગવહાર રાજહી-
દહી, ગુજરાંવાલા (પંજબ) ની માર્ફતે કરવો.

“આ સભાને ૫૦ મો વાર્ષિક મહોત્સવ અને
શ્રી ગુરુદેવ જયન્તિ.”

આ માસના જેઠ સુદ ૭ ગુરુવારના રાજ
સભાની વર્ષગાંઠ હોવાથી અને તે ઐઠાવનમા વર્ષમાં
પ્રવેશ કરતી હોવાથી દર વર્ષે મુજબ સભાના મહા-
નમાં શ્રીયુત ભોગીલાલભાઈ લેકચર હોલમાં
સવારના ૯ કલાકે પ્રભુ પધરાવી પ્રાતઃસ્મરણીય
ગુરુદેવશ્રી વિજયવાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજવું સર્વ
સભાસદોએ પૂજન કર્યા બાદ શ્રી નવપદજીની પૂજા
સુંદર રાગરાગજીથી બજાવી હતી અને તે નિમિત્તે
વોરા હડીસંગભાઈ અંબેરચંદના તરફથી આવતી
બાળની રકમમાંથી થતું જમણવાર દરબારશ્રીના
ધારા મુજબ બંધ રાખવામાં આવેલ હતું.
તેને બદલે પ્રભાવના કરવામાં આવી હતી.

બીજા દિવસે ગુરુવારના રાજ ગુરુદેવની સ્વર્ગવાસ

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ.

... પ્રકાશક:—શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર ...

વીર સં. ૨૪૭૨.

વિક્રમ સં. ૨૦૦૨.

આપાદ.

:: ઇ. સ. ૧૯૪૬ જુલાઈ ::

પુસ્તક ૪૩ મું.

અંક ૧૨ મો.

અમર-નોકા.

જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો દે,
 પી પીને યૌવનની મદિરા મૂર્ખ જનો ન કુલાશો દે;
 હું છું ચિરસંગિની તમારી,
 ક્ષણભંજુર કાયા સુકુમારી;
 ક્ષણિક મોહમય વિષયવાસના તે પર ના લલચાશો દે,
 જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો દે. ૧
 ક્ષણિક મધુરતા તયન અધરની,
 સૌંદર્યોની ક્યારી ક્ષણની;
 જગની માયામયી મધુરતા તેથી ના લલચાશો દે,
 જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો દે. ૨
 દુનિયા છે છલમથી નિરાળી,
 સદા છલકતી મધુની પ્યાલી;
 લાગ્યો પાશ હસે છે માયા ગચીને નેહ લગાડો દે,
 જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશો દે. ૩

સગાઈ તારી અમર નગરથી,
જાવું છે કર્તવ્ય દુર્ગથી;
કાંટા મોહતણા પગ વચ્ચે સમાલીને ડગ ભરશે દે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે દે. ૪

ભીષણ મૂર્તિ મારી કાળી,
જીવન મંદિરની અંધારી;
પણ મારા પયથી જ તમે તો અમર નગરમાં જાશે દે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે દે. ૫

આ ભવસાગર વિષયવાસના,
ભમરા ભીષણ સુખઠ કલ્પના;
યાદ આવશે મારી નૌકા સત્ય રાહ પર જાશે દે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે દે. ૬

વીતરાગ છે માતા મારી,
સુસ્મૃતિ તેની માયા ઠાસી;
તૃષ્ણા સુજથી તને ડરાવે તેથી દેહને રહે દે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે દે. ૭

અમર નગરની હું પટરાણી,
મારી યાદ છે વિશ્વકલ્યાણી;
નામ મૃત્યુનું વિકટ છતાં એ અમર નૌકા જાણું દે,
જીવનના મધુમય સ્વપ્નોમાં મને ન ભૂલી જાશે દે. ૮

રચયિતા—

ગોવિંદલાલ કે. પરીખ-કંડી

મૃત્યુની મૂંઝવણ

લેખક-આ. શ્રી. વિજયકૃષ્ણચરિત્ર મહારાજ.

ન્યારે જીવ અનિચ્છાથી દેહ છોડે છે ત્યારે તેની જે અવસ્થા થાય છે તેને સાચી રીતે સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈ પણ પ્રત્યક્ષ કરી શકતું નથી; દેહ છોડનાર ખુદ જીવ પોતે પણ જાણી શકતો નથી કે મારી શી દશા થઈ રહી છે, માત્ર એટલું જ જાણે છે કે મને દુઃખ થાય છે, જીવે માનેલા દુઃખની માત્રા વધતી જાય છે તેની સાથે સાથે સહનશક્તિના અભાવે શુદ્ધિ એટલી થતી જાય છે અને ન્યારે સહનશક્તિ તદ્દન મંદ થઈ જાય છે ત્યારે સંપૂર્ણ શુદ્ધિ એટલી બેસે છે. ત્યારપછી વચ્ચન તથા વિચારનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી. ઠવચિત કાયાની વિચિત્ર એટલા કરે છે જેને જોઈને પાસે બેઠેલા અનુમાન કરે છે કે-જિયારો અત્યંત દુઃખે પ્રાણ છોડી રહ્યો છે । જીવ ન્યારે દુઃખનો સામનો કરતાં થાકી જાય છે અને દુઃખ પોતાની સત્તા નીચે દબાવે છે ત્યારે આર્તનાદ કરીને દુઃખની પ્રબળતા જણાવે છે અને પછી તદ્દન બેશુદ્ધ થઈ જાય છે. જેમણે પોતાના જીવનકાળમાં દુઃખની સાથે ઝુઝીને તેને પરાજિત કરવાની શક્તિ કેળવી છે તેઓ દેહ છોડવાની અંતિમ ક્ષણે સુધી દુઃખની સત્તા નીચે દબાવતા નથી અને અકળાયા કે ગભરાયા વગર દેહનેા શાંતિથી ત્યાગ કરે છે. ફરક એટલો જ હોય છે કે જ્ઞાનીયોની શાંતિમાં સમભાવ હોય છે ત્યારે અજ્ઞાનીયોની શાંતિમાં વિષમ ભાવ હોય છે.

માનવીના જીવનકાળમાં અનેક પ્રકારની મૂંઝવણો આવે છે પણ તે બધીયે ફર કરવાના અનેક ઉપાયો હોય છે. અને તે પ્રયત્ન કરવાથી

ફર પણ કરી શકાય છે, પરંતુ મૃત્યુની મૂંઝવણ ફર કરવાનો એકે ઉપાય નથી, જે માનવી જીવનનિર્વાહના સાધન વગર મુંઝાતો હોય તો, વ્યાજે નાણાં લઈ વેપાર કરીને, મહેનત મજૂરી કરીને અને છેવટે લીધે માગીને પણ જીવવાનું સાધન મેળવી શકે છે. અને જે સર્વ પ્રકારે અશક્ત હોય તો દાતા-દયાળુ શ્રીમંતો જીવનનિર્વાહના સાધન પૂરા પાડીને મૂંઝવણ ફર કરી શકે છે. વ્યાપારમાં ગોટી ખોટ આવી હોય અને મૂંઝવણ થતી હોય તો ખીનજો તેને શુભ સમયના આગમનની આશા દેખાડી આશ્વાસન આપી શકે છે અને વ્યાપાર માટે ભેદ્રતું ધન આપીને મુંઝાવા દેતા નથી. ધનવાન પુત્રના અભાવે મુંઝાતો હોય અને અનેક ઉપાયો કરવા છતાં પણ સંતતિ ન થાય તો છેવટે કોઈને જોળે લઈને પણ પુત્રની મૂંઝવણ ફર કરી શકે છે. માંદો માણસ મંદવાડથી મુંઝાઈ રહ્યો હોય તો વૈદ્ય દવાઓ આપીને અને મહિનામાં સાજા થઈ જશે એવું આશ્વાસન આપીને મુંઝાતા રોગીને શાંતિ પમાડે છે. આ પ્રમાણે જીવનકાળની મૂંઝવણો અનેક પ્રકારે ફર કરી શકાય છે; પણ મૃત્યુની મૂંઝવણમાં આમાંનો એકેય ઉપાય દામ આવી શકતો નથી. મરતા માણસને કોઈ પોતાના જીવનમાંથી એક ક્ષણ પણ આપીને મૂંઝવણ ફર કરી શકે નહીં. તમે મરવાના નથી, ફિક્કર કરશો નહીં એવું આશ્વાસન પણ આપી શકાય નહીં. અને કદાચ શાંતિ માટે આપવામાં આવે તો પણ દેહ છોડવાની વેદના અનુભવી

રહ્યો હોય એટલે માને પણ નહીં. મહાસમર્થ વિકાસી પુરુષોને પણ મૃત્યુએ છોડ્યા નથી તો પછી આપણું શું ગળું ? મૃત્યુ બધાંયને માટે સરખું જ છે આવો ઉપદેશ પણ મરનારની મૂંઝવણ દૂર કરી શકે નહીં; કારણ કે મહા-પુરુષોએ તો પોતાના આત્મિક બળથી મૃત્યુને પરાજય કરેલો હોય છે અને પોતાના સમ્યગ્-જ્ઞાનથી દેહ તથા આત્માની ભિન્નતા સાચી રીતે બોલીને આત્મવિકાસ કરેલો હોવાથી મૃત્યુ પછી સ્વર્ગ કે મોક્ષ સુખતા લોગી હોય છે એટલે તેમને દુઃખ કે મૂંઝવણ જેવું કશું યે હોતું નથી પણ મૃત્યુનું નામ સાંભળતાં જ ભયભીત થનાર વિષયાભિનંદી-દેહાધ્યાસી જીવની દશા મહાપુરુષોથી તદ્દન વિપરીત હોવાથી મહા-પુરુષની દશાનો ઉપદેશ પામર જીવના મૃત્યુની મૂંઝવણ દૂર કરી શકે તો નથી. એટલા માટે જ મરનારને આમ કહીને પણ શાંત્યન આપી શકાય નહીં કે-વહેલું મોડું પણ એક દિવસ તો મરવાનું છે જ; પરંતુ આત્મા તો અમર છે. આ તો જેમ જીવના કપડાં ગદલીને તવા પહિરીએ છીએ તેમ જીવું શરીર ગદલીને તપું શરીર માત્ર ધારણ કરવાનું છે. આમ કહેવાથી તો પુણ્યલાનંદી જીવની મૂંઝવણ ઘટવાને ગદલી વધી જવાથી અતિશય દુઃખી થાય છે.

વરાળના પ્રયોગથી નાની મોટી મીઠો આવે છે. તે વરાળને ઉત્પન્ન કરનાર મૂળ યંત્ર (બોઇલર) માં ગળાડ થવાથી ઠંડું પડી જઈને કામ આપી શકતું નથી ત્યારે વરાળ ન ઉત્પન્ન થવાથી આખી મીલ બંધ પડી જાય છે અને હાર્થવર-મીલનો અધિષ્ઠાતા મુંઝાઈને મીલ છોડીને ચાલતો થાય છે; તેમ હૃદયની ગતિથી વરાળરૂપ શ્વાસોશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય છે જેને લઈને દેહરૂપી મીલ ચાલ્યા કરે છે અને તેમાં રહેલાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં યંત્રો પોતાનું કાર્ય કર્યે જાય છે, પણ જ્યારે હૃદયમાં ગળાડ થાય

છે અને ઠંડું પડી જાય છે ત્યારે શ્વાસોશ્વાસ ઉત્પન્ન થવાથી દેહરૂપ મીલ બંધ પડી જાય છે અને તેનો અધિષ્ઠાતા આત્મા મુંઝાઈને દેહ છોડી ચાલ્યો જાય છે.

આત્માની સાથે અનાદિ કાળથી એતપ્રેત થઈને રહેલા કારણ (કાર્મણ) શરીરમાંથી કાર્ય (કૌદારિકાદિ) શરીર ઉત્પન્ન થાય છે. કાર્ય શરીરનાં મૂળ કારણ શરીરમાં વળગેલાં હોય છે તે મૂળમાં થઈને ચૈતન્ય-જ્ઞાનનો પ્રવાહ દેહમાં વહ્યા કરે છે. ત્યાં સાધનોની ભિન્નતાને લઈને એક જ પ્રકારે વહેતો જ્ઞાનનો પ્રવાહ અનેક પ્રકારના કાર્ય તરફ વળતો જણાય છે. જેમ એક જ પ્રકારનો વિજળીનો પ્રવાહ સાધન-લેદને લઈને પ્રકાશ, પવન, રસોઈ આદિ અનેક પ્રકારનાં કાર્ય કરે છે તેમ દેહમાં વહેતો જ્ઞાનનો પ્રવાહ પણ ઈન્દ્રિયરૂપ સાધનોની ભિન્નતાને લઈને સાંભળવાનું, જોવાનું, સુંઘવાનું, ચાખવાનું અને સ્પર્શનું એમ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનથી ઓળખાય છે. તે પ્રવાહ જ્યારે કાર્ય શરીરરૂપ દેહના મૂળીઆના તંતુઓ કારણ શરીરમાંથી તૂટવા માંડે છે ત્યારે મંદ ગતિમાં વહે છે. એટલે પાંચે ઈન્દ્રિયોના જ્ઞાનમાં શિથિલતા આવી જાય છે, જેને બેશુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે. અને કાર્ય શરીરના મૂળીઆનું કારણ શરીરમાંથી તૂટવું તેને નસો તૂટે છે અથવા પ્રાણ છૂટે છે ઇત્યાદિ લોકભાષામાં કહેવાય છે. અને તેને જ જીવ મહાવેદનાપણે અનુભવીને મુંઝાય છે. તે દેહના મૂળીયાં સર્વથા તૂટી ગયા પછી કારણ અને કાર્ય શરીરનો સંબંધ સર્વથા છૂટી જાય છે ત્યારે સર્વથા જ્ઞાનશૂન્ય દેહને મૃત શરીર (મરદું) કહેવામાં આવે છે. આ બંને શરીરના વિયોગની અંતિમ ક્ષણ મૃત્યુ કહેવાય છે. તે મૃત્યુ થયા પછી આત્માને મૃત્યુ-સમયની વેદના કે મૂંઝવણ કશુંયે હોતું નથી. જેમ આંધળો માણસ આંખના અભાવે બાહ્ય

જગતને જોઈ શકતો નથી પણ પોતાને જાણી શકે છે કે હું અમુક છું અથવા તો આખોથી જોયેલી વસ્તુઓનું સ્મરણ રહે છે તેમ જીવ પણ દેહ-ઈન્દ્રિયાદિ સાધનના અભાવે જાણ જગતને જાણી શકતો નથી પણ અવ્યક્ત દશામાં પોતાને જાણી શકે છે અને પૂર્વ દેહ-દ્વારા અનુભવેલા પ્રસંગોને સંસારરૂપે સ્મૃતિમાં રાખી શકે છે. જેથી દેહાદિ સાધન મળ્યા પછી વ્યક્ત દશામાં સંસ્કાર પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે.

જેમ વિજળીના પ્રવાહમાં અદૃશ્યપણે પ્રકાશ રહેલો હોય છે અને તે પ્રવાહ પંખો કે મીલ ચલાવવાના સાધનમાં વહે છે ત્યાં પણ પ્રકાશ રહેલો હોય છે છતાં દૃષ્ટિગોચર થતો નથી, તે જ્યારે કાચના ગોળામાં જાય છે ત્યારે સ્પષ્ટ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અને કાચના ગોળાની શક્તિના પ્રમાણમાં અજવાળું કરે છે, તેમ ચૈતન્યમાં અદૃશ્યપણે જ્ઞાન રહેલું હોય છે તેનો પ્રવાહ આખાય શરીરમાં વહે છે પણ ત્યાં જ્ઞાન સ્પષ્ટ જણાતું નથી પણ મસ્તકમાં કે જ્યાં અત્યંત સ્વચ્છ કાચના ગોળાની જેમ જ્ઞાન-તંતુઓની-પૌંદ્રગલિક સંધીની રચના છે ત્યાં આગળ વહેતા ચૈતન્યના પ્રવાહમાં રહેલા જ્ઞાનનો પ્રકાશ સ્પષ્ટ જણાય છે. તે જ્ઞાન પ્રકાશના દ્વારની સાથે જ સાંભળવાની, જોવાની, સુંઘવાની, આખવાની અને સ્પર્શની ઈન્દ્રિયોની પૌંદ્રગલિક રચનાનો સંબંધ રહેલો છે. તે ઈન્દ્રિયો જ્ઞાનના પ્રકાશમાં પોતપોતાનું કામ કર્યું જાય છે, પણ જ્યારે જ્ઞાનતંતુઓની આડે કોઈ વિરોધી પદાર્થ (દર્શનાવરણીય) આવી જાય છે ત્યારે જ્ઞાનતંતુઓમાં વહેતા ચૈતન્યમાંથી જ્ઞાનનો પ્રકાશ બહાર આવી શકતો નથી એટલે કોઈ પણ ઈન્દ્રિય પોતાનું કાર્ય કરી શકતી નથી ત્યારે તેને ઊઘી ગયો અથવા બેશુદ્ધ થઈ ગયો કહેવામાં આવે છે. તે દેહનાં બીજા કોઈ પણ અવયવમાં તીક્ષ્ણ કે કર્કશ

વસ્તુનો સ્પર્શ થવાથી પ્રકાશ અટકાવનાર વિરોધી પદાર્થ જ્ઞાનતંતુઓની આડચમાંથી બટ ખસી જાય છે એટલે જ્ઞાનનો પ્રકાશ સમીપમાં રહેલી ઈન્દ્રિયોની રચનામાં પડવાથી જીવ બધુંયે પોતે જાણે છે ત્યારે તેને શુદ્ધિમાં આવ્યો-જાગ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. ઔષધિના પ્રયોગથી જ્ઞાનતંતુની આડે આવનારા બાધક પદાર્થો જેવાંકે મોહનીય-દર્શનાવરણીય-દૃઢપણે સ્થિર થવાથી શરીરનાં કોઈપણ અવયવમાં છેદન ભેદન કે દહનની ક્રિયા કરવામાં આવે તો પણ તે બાધક પદાર્થ ખસી શકતો નથી. જ્યારે ઔષધિના પરમાણુઓની અસર ખસી જાય છે ત્યારે સ્થિર રહેલો બાધક પદાર્થ પણ ખસી જાય છે. અને જ્ઞાનનું અજવાળું આખાયે શરીરમાં પ્રસરે છે ત્યારે પૂર્વ શરીર ઉપર થયેલી ક્રિયાના પરિણામને અને વર્તમાન કાળની પરિસ્થિતિને સારી રીતે જાણે છે. એટલે શુદ્ધિમાં આવ્યો કહેવાય છે. આ બધીયે બેશુદ્ધિયો ખસી શકે છે, તેને ખસેડવાના ઉપાયો પણ છે, તેમજ આ બેશુદ્ધ થવામાં કોઈક મૂંઝવણ પણ હોય છે અને તે દૂર પણ થઈ શકે છે; પરંતુ મૃત્યુની બેશુદ્ધિ અને મૂંઝવણ ખસેડવાનો કોઈ પણ ઉપાય નથી તેમજ ખસી શકતી પણ નથી કારણ કે મૃત્યુની અવસ્થામાં જીવનપ્રવાહ જ વહેતો બંધ પડી જાય છે. ત્યારે જીવનકાળની અવસ્થામાં જીવનપ્રવાહ વહેતો અટકતો નથી કારણ કે કારણ અને કાર્યશરીરનો સંબંધ કાર્યશરીરનાં મૂળીયાના તંતુઓ કારણ શરીરમાં દૃઢપણે વળગી રહેલાં હોવાથી અત્યંત દૃઢપણે જાયો રહે છે એટલે શુદ્ધિ પણ આવી શકે છે અને મૂંઝવણ પણ દૂર થઈ શકે છે.

માનવી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે થાય તો મૂંઝવણ નહીં; પણ કરિયાતું મીઠું લાગવું જોઈએ અને સાકર કડવી લાગવી જોઈએ. દેવ-તાએ શીતળતા આપવી જોઈએ અને પાણીએ

શુભોથી શોભાયમાન છે, એવા પ્રભુ શ્રી તીર્થ-
કર્તાદિ અરિહંત ભગવંતો મારા દેવ છે. તથા
પંચ મહાવ્રતોની આરાધના કરનારા, ચરણ-
સિત્તરી દરણસિત્તરીને સાધનારા તેવા નિઃસ્પૃહી
શ્રમભૂત નિર્જનથી કે જેઓ ધર્મના સ્વરૂપને જાણે
અને જણાવે છે તે મારા શુરુ છે. કહ્યું છે કે-
ધર્મઘો ધર્મકર્તા ચ, સદા ધર્મપરાયણઃ ।
સત્ત્વેશ્વરો ધર્મશાસ્ત્રાર્થદેશકો ગુરુચ્ચયતે ॥ ૧ ॥
તથા પ્રભુદેવે કહેલો કૃપ, છેદ, તાપરૂપ ત્રિપુટી-
શુદ્ધ, અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાગાધિત
હર્ગતિનાથક, શુક્રિદાયક શ્રી જિનધર્મ એ મારા
ધર્મ છે, આ બાળતમાં દ્રક્ષ્ય વ્યવહારને જાણ-
વાની ખાતર બીજાને નમસ્કારાદિ કરવા પડે.
તથા ક્વલિંગી એટલે જેનામાં સુનિતા શુભો
નથી પણ તે આપણા ઉપકારી હોય, તેને વ્ય-
વહારદૃષ્ટિએ અથવા ઉપકારની દૃષ્ટિએ વંદના-
દિક કરવા પડે, તેની જયણા અને બીનસમજણ
લઈને અથવા ઉપયોગની ખાતરીને લઈને કુદેવ,
કુશુર, કુધર્મને અનુકરે મુદેવ, મુશુર, મુધર્મ
તરીકે માનવામાં આવે તેની જયણા. આ બાળ-
તની યથાર્થ માહિતી મળે, ત્યારે મારે તે બાળ-
તની શ્રી શુરુ મહારાજની પાસે આલોચણ લેવી.

૧. સમ્યગ્દૃષ્ટિ ભવ્ય હોયોએ, સવારે પ્રભુ
દેવના દર્શનપૂજનાદિ કર્યા બાદ યથાશક્તિ
નવકારશ્રી વિગેરે પરચખખાણુ જરૂર કરવું જોઈએ.
સાંજે ચોવિહાર વિગેરે પરચખખાણુ કરવું.

૨. પોતાની આવકના પ્રમાણમાં અનુકૂળ લાભ
સાત ક્ષેત્રોમાં (સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા,
જિનમંદિર, જિનપ્રતિમા, જ્ઞાનમાં) જરૂર વાપરવો.

૩. છતી જોગવાઈએ ત્રિકાલ (સવારે,
બપોર, સાંજે) દેવદર્શનપૂજન કરવું. તેમ ન
કરે તો બીજો દિવસે અનુકૂળ યોગ પાવાનો ત્યાગ,
માંદગી સૂતક વગેરે જરૂરી કારણે જયણા,
સુસાદ્રી વિગેરેના પ્રસંગે પાસે રાખેલા શ્રી

સિદ્ધચક્રના ગદ્દા આદિની વાસણોથી પૂજા
વિગેરે કરે, ખાસ જરૂરી કારણે હંમેશાં જિન-
પૂજા કરવાને અસમર્થ શ્રાવકોએ છેવટે ૧૨-
૧૦-૫ તિથિમાં તો જરૂર પ્રભુપૂજા કરવી
જોઈએ, અને ધીમે ધીમે કાયમ કરવાનો
અભ્યાસ પડે તેવી લાગણી જરૂર રાખવી.

આ પ્રસંગે જેમ જાને તેમ આશાતના
દોષ ન લાગે, તેમ જાને (શ્રાવક, શ્રાવિકા)
સમુદાયે જરૂર કાળજી રાખવી. આ બાળતમાં
કહેવત છે કે-‘દેવ ન મારે ડાંગ, દેવ કુણુદિ
આપે’ જે દેવની અશાતના કરે, તેને પ્રભુ દેવ
કંઈ ડાંગ (લાકડીનો માર) મારતા નથી, પણ
‘કરે તેણે પામે’ આની માફક આશાતના
કરનારને એવી કુણુદિ જાણે છે કે જેનાથી ઉચ્ચ
પાપકર્મ કરીને તે હર્ગતિના હુખો લોગવે.

વખતના પ્રમાણમાં (કુરસદે) જાંધી
નવકારવાળી અનુકૂળ સંખ્યામાં જરૂર ગણવી
જોઈએ. એમ કરવાથી ઘણાં પાપકર્મોની નિર્જરા
ધાય, સંકટ નાશ પામે, હંમેશાં આનંદમંગલ
વર્તે. આ ભાવનાથી—

નવકારવાળી—(નમસ્કાર, નવકાર વિગેરેની)
દરરોજની એક લેખે વરસમાં ધારણા સુખળ
ગણું. રોગાદિ કારણે જયણા, જિનભુવનની
૮૪ અને શુરુની ૩૩ આશાતના તથા મૂળ
ગણારે-૧ તંબોલ, ૨ પાણી, ૩ લોજનનો
ત્યાગ અને ૪ જોડા પહેરવા, ૫ મૈથુન, ૬
સૂર્ય, ૭ ચૂંકવું, ૮ ભુગાર રમવો, ૯ ઝાડો,
૧૦ પેશાળ કરવાનો ત્યાગ. એ રીતે ૮૪-૩૩-
૧૦ આશાતના ટાળવાનો ખપ કરું.

અહીં અત્યથાલોગેણું વિગેરે ચાર આગાર,
છ છોડીનું સ્વરૂપ સમજવાનો ખપ કરું. તેમાં
રાયાભિઓગાદિ કારણે જયણા. અતિચાર
વિગેરેની વિશેષ બીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી
જાણવી.

બાર વ્રતની ખીના.

૧ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વિરમણુ વ્રત:—
અહીં કોઈ ખીનશુનેગાર ત્રસ જીવને વગર કારણે જાણીપૂછીને (માર્યાના ધરાદાથી) હણું નહી, હણાવું નહિ, ઔષધાદિ પ્રયોગથી કરમીયા, કીડા, વાળા, વિગેરે હણાય તેની અને પોતાના કે કુટુંબના નિમિત્તે અને દાક્ષિણ્યતાને લઈને કે 'ધર્મ' નિમિત્તે પ્રાણાતિપાત યાચ તેની જયણા. અશક્ય કારણે જયણા.

આ વ્રતના પાંચ અતિચારને તજવાની ખીના.

૧ નિર્દય બુદ્ધિએ માર મારવો નહિ. ૨ દ્રેષથી ત્રસ જીવને ટૂંકા ગંધને ખાંધું નહિ. ૩ નાક વિગેરે અવયવ છેદવા નહિ. ૪ દ્રેષથી કે લોભથી બળદ વિગેરેની ઉપર ઘણું વજન લરું નહિ. ૫ ભાત પાણીનો અંતરાચ કરું નહિ. ૬ કાળ વિગેરે કારણે ઓછું અપાય, તેની જયણા.

૨ સ્થૂલ મુષવાદ વિરમણુ વ્રત—અહીં કન્યાલિક, ભૂમિ અલિક, ગવાલિક આ ત્રણ પ્રકારના મોટાં જૂઠાં નહિ બોલવા ઉપયોગ રાખું. આ વ્રતને અંગે મારે ૧ પારશ્વી ધાપણ ઓળવવી નહિ ૨ ખોટી સાક્ષી પૂરવી નહિ એટલે કોરટમાં કે વિવાદમાં જૂઠી સાળ પૂરવી નહિ પણ વાતચીત કરતાં શરતચૂકથી વ્યવહારિક કાર્યોમાં બોલાય તેની જયણા. અગર જીવ બચાવવા નિમિત્તે જયણા. ૩ ખોટા લેખ લખું નહિ-લખાવું નહિ. ૪ કોઈને તુક્કાન પહોંચે તેવું મોઢું જૂઠું બોલું નહિ. અનુપયોગ-લાવે વાચાલપણથી કંઈ બોલાય, તેની જયણા.

ખીન વ્રતના અતિચાર

૧ કોઈને ધાસકો પડે તેવી લાવા રાસભવત્તિથી (ઉતાવળ કરી) બોલવી નહિ. ૨ કોઈની છાની વાત ખુલ્લી કરવી નહિ. ૩ સ્ત્રી પુરુષની એળ (છાની વાત) ખુલ્લી કરવી નહિ.

૪ ખોટો ઉપદેશ દેવો નહિ. ૫ ખોટા લેખ કાળજ લખવા નહિ. વધુ ખીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવી.

૩ સ્થૂલ અદત્તાદાન વિરમણુ વ્રત

માલિકની રજા સિવાય પર વસ્તુને લેવો નહિ. તથા ચોરી કરવાના ધરાદાથી ૧ ગાંઠ છોડી, ૨ ખીસ્ત્રા કાતરી, ૩ આતર પાડી, ૪ તાણું તોડી ચોરી કરવી નહિ, કરાવવી નહિ. લૂંટ કરવી નહિ, લોભથી ચોરીનો માલ જાણી પૂછી સમી કિંમતે લેવો નહિ. કોઈની પડી ગએલી ચીજ જડે તો ઘણી મળતાં તે તેને પાછી આપવી. તપાસ કરતાં ઘણી ન મળે, તો તે ચીજ શુભ ખાતે વાપરવી, ઘરમાંથી કે ભૂમિમાંથી નીકળેલા ધનનો અચૂક ભાગ શુભ ખાતે વાપરવો. ધાપણ ઓળવવી, દાણચોરી વગેરેનો ત્યાગ કરું. જયણા વિગેરે વધુ ખીના દેશવિરતિ જીવનમાંથી જાણવી.

ત્રીજા વ્રતના અતિચાર

૧ ચોરે ચોરી કરીને લાવેલી વસ્તુ જાણવા છતાં લેવી. ૨ ચોરને મદદ કરવી. ૩ વેચવાના પદાર્થોમાં તેના જેવા હલકા પદાર્થો લેખવા. ૪ રાજ્ય વિરુદ્ધ દેશમાં આપારાદિ નિમિત્તે જવું. ૫ ખોટા તોલા માપા રાખવા. આ અતિચાર ટાળવાનો ખચ કરું.

૪ સ્થૂલ મૈથુન વિરમણુ વ્રત

આ વ્રતમાં પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરવો ભેદ્ય, અને સ્વસ્ત્રીના સંજંધમાં કાચાથી ધારણા સુજળ પર્યંતિધિ વિગેરેને લક્ષ્યમાં રાખીને મૈથુનનો દેશથી ત્યાગ કરવાનો છે. સુદયશાલી જીવે કાચાથી મૈથુનનો ત્યાગ કરીને સોય દોરાના દહાગને સંપૂર્ણ શીલ પાળે છે. અહીં વચન, મનથી તથા પરવશાદિ કારણે જયણા રખાય. સારા આલંબનોની સેવના કરવાથી શીલ

ભાવના ટકે છે. શીલધારીના નિર્મલ જીવનની વિચારણા કરવી.

આ મતના પાંચ અતિચાર.

૧ અપરિગ્રહિયા-કુવારી કન્યા કે વેશ્યા સાથે ગમન કરવું તે. ૨ ઇત્વરપરિગ્રહિતા-અમુક સમય સુધી દ્રવ્ય દર્શને રાગેલી સાથે ગમન કરવું તે. ૩ કામક્રીડા કરવી. ૪ પરાયા વિવાહ જોડવાં, નાતરા કરાવવા. ૫ કામલોગમાં ખડું જ આસક્તિભાવ રાખવો. આ મતને મહિમા, શીલને દગલવાના નિયમે, શીલવંતના દુષ્ટાન્તો વિગેરે બીના દેશવિરતિના જીવનમાંથી બાજવી.

સ્થૂલ પરિગ્રહવિરમણ મત

૧ રોકડ ધન-ધારણા પ્રમાણે અમુક સંખ્યામાં રાખવું. ૨ સોના રૂપા વિગેરેના ઢાળીના ધારણા પ્રમાણે રાખવા. ૩ ઘર-ડેલાં-દુકાન-વપાર વિગેરેની સંખ્યા ધારણા પ્રમાણે નક્કી કરવી. તે ણધાને હરદત કરાવવાની અને પડોશના ઘર વેચાતા લઈ લેખવી લેવાની જરૂર જયણા રખાય. અને ખાસ જરૂરી પ્રસંગે લાડે ઘરાણે રાખવાની પણ જયણા રખાય. આ ણાળતમાં યોગ્ય વિચાર કરીને નિર્ણય કરવો. ૪ કાંસા વિગેરેના વાસણ, ફરનીચર વિગેરે ધારણા પ્રમાણે રાખવા. ૫ દર વર્ષે અનાજ વિગેરે નિમિત્તે ખરચવાની રકમ ધારણા મુજબ નક્કી કરવી. ૬ ખેતર, જમીન,

કૂલ, જગીયા વિગેરે માટે અમુક રકમ સંખ્યા રાખવી પડે તેની જયણા. ૭ જનનવર, જળદ, ગાય, ઘોડાની સંખ્યા ધારણા મુજબ નક્કી કરવી. તેમાં સ્વ નિમિત્તે ધારેલી સંખ્યાથી વધારે જનનવર રાખવા નહિ. પરમાર્થે કે સગાંને મળે કે નોકરી વગેરેના પ્રસંગે બીજા જનનવર રાખવા પડે કે વધુ રાખવા પડે, તેની જરૂર જયણા રખાય. ઘોડા, ગાડી, ટાળી વિગેરે લાડે કરવા પડે, તેની અને સગાં સંબંધીનાં માગી લાવવાની જયણા. સંધે યાત્રાદિ નિમિત્તે પણ જયણા રખાય. ૮ નોકર-ચાકર, ઘરકામ માટે ધારેલી સંખ્યાથી વધારે રાખવા નહિ. ક્ષાતિજમણ-વરા-લગાદિ પ્રસંગે કે રોગાદિ કારણે અને વેપારાર્થે વધુ નોકરો રાખવાની જરૂરી જયણા રખાય.

આ મતના પાંચ અતિચારને છોડવાની બીના

૧ ધનના અને ધાન્યના નિયમિત કરેલા પ્રમાણથી તે જે વધારે ન રાખવા. ૨ ધારેલા પ્રમાણથી ખેતર અને દુકાન વિગેરે વધારે ન રખાય. ૩ ધારેલા પ્રમાણથી વધારે સોનું તથા રૂપું રાખવું નહિ. ૪ ધારેલી સંખ્યાથી વધારે કુખ્ય એટલે ધરવખરી ન રખાય. ૫ ધારેલી સંખ્યાથી વધારે દ્વિપદ, ચતુષ્પદ રાખવા નહિ. વધારે બીના શ્રી દેશવિરતિ જીવનમાંથી બાજવી.

આહુ

ઉત્તિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની

જીવન ઝરમર.

લેખક:—મુનિશ્રી ન્યાયવિજયજી મહારાજ.

(ગતાંક ૫૪ ૨૦૩ થી શરૂ)

ભુએ, વિષ્ણુની સાચી આજ્ઞા માને; તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલે તે સાચા વૈષ્ણવ કહેવાય. હવે ગીતાજીમાં વિષ્ણુજીએ કહ્યું છે કે “ હે અર્જુન ! હું પૃથ્વીમાં છું, અગ્નિમાં છું, જળમાં છું, વનસ્પતિમાં અને યાવત્ સર્વ જીવો-ભૂતોમાં વ્યાપક છું. જે મને સર્વવ્યાપક જાણીને કદાપિ હિંસા કરતો નથી તેમનો હું નાશ કરતો નથી અને તેઓ મારો નાશ કરતા નથી.

અર્થાત્ સર્વ પ્રાણી-જીવ માત્ર ઉપર દયા, અહિંસા પાલનાર સાચો વૈષ્ણવ છે. જ્યારે સર્વત્ર વિષ્ણુ છે પછી જે જીવ ધીજાની હિંસા કરે છે, દુઃખ આપે છે, ત્રાસ આપે છે, સતાવે છે, દ્વેષ અને ઇર્ષ્યા રાખે છે એ જીવ વિષ્ણુની હિંસા કરે છે, એને જ દુઃખ, ત્રાસ વિગેરે આપે છે માટે જૈન સાધુઓ પરમ અહિંસક હોવાથી (કોઈપણ જીવની મન, વચન કે ક્રાયાથી કદી હિંસા કરતા નથી) સાચા વૈષ્ણવ પદને યોગ્ય છે.

હજી આગળ ભુએ. વિષ્ણુ પુરાણના તૃતીય અંશમાં સાતમા અધ્યાયમાં પરાશર કહે છે.

‘ યાગ કરનાર વિષ્ણુનો યાગ કરે છે, જાપ કરનાર તેને જપે છે, ધીજાની હિંસા કરનાર તેને હણે છે કારણ કે વિષ્ણુ સર્વવ્યાપક છે ’

‘ હે રાજન્ ! જે પુરુષ પરદાર, પરદ્રવ્ય અને પરહિંસામાં મતિ કરતા નથી અને જેમનું મન રાગાદિ દોષથી દુષિત નથી તેમનાથી જ વિષ્ણુ નિરંતર તુષ્ટમાન રહે છે.

વળી યત્કિંકરસંવાદમાં યમે કહ્યું છે કે—

“ જે આત્મધર્મથી ચલાયમાન નથી થતા, જે મિત્ર અને શત્રુ પર સમભાવ રાખે છે અને જે કોઈનું કંઈ પણ હરતા નથી (ચોરી નથી કરતા) અથવા કોઈને હણતા નથી, કોઈના પ્રાણ નથી લેતા તેમને જ ‘ સ્થિર મનવાળા અત્યંત વિષ્ણુભક્ત જાણવા ’ અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત શુભ-સંપન્ન સ્થિર (દૃઢ) મનથી વિષ્ણુનો પરમ ભક્ત છે એમ જાણવું.

જેમની ભુદ્ધિ નિર્મલ-શુદ્ધ છે, જે તનામાં મત્સર (ઇર્ષ્યા) નથી, જેમનો સ્વભાવ શાંત છે, પવિત્ર ચરિત્ર છે, જે સર્વ ભૂતો પર (જીવો પર) મિત્રભાવ રાખે છે, જેમનું વચન પ્રિયકર અને હિતકારી છે, અને જેમનામાં માત્ર તથા માયાનો લેશ પણ નથી તેમના હૃદયમાં વિષ્ણુ સદાય વસે છે.

સ્ફટિકરત્ન શિલા જેવા નિર્મલ વિષ્ણુ કયાં અને માણસોમાં રહેલ મત્સરાદિ દોષો કયાં ? રાજન્ ! ચંદ્રમાંમાં તાપ કયાંથી હોય ?

હિરણ્યકાશરથ પોતાના પિતા આગળ વિષ્ણુ-સ્વરૂપ વર્ણવતાં કહે છે “ વિષ્ણુ પૃથ્વીમાં છે, પાણીમાં છે, ચંદ્રમાં છે, સૂર્યમાં છે, અગ્નિમાં, દિશામાં, વિદિશામાં, વાયુમાં, આકાશમાં, તિર્થ-ચમાં, અતિર્થ-ચમાં, અંતરમાં, જાદ્યમાં, સત્યમાં, તપમાં, સારમાં, અસારમાં સર્વત્ર છે, સદા છે.

વધારે જોતિવાધી શું? તારામાં અને મારામાં પણ છે.”

માટે હે રાજન્ સર્વ પ્રકારે જીવની રક્ષા કરનાર હોત સુનિયો જ તત્ત્વવૃત્તિથી વૈષ્ણવ છે, પરંતુ જે આથી વિપરીત છે, હિંસા વગેરે કરે છે તે બ્રાહ્મણો ખરા વૈષ્ણવ નથી. પરમાર્થથી ખરા વિષ્ણુ પણ એ જ છે જે જન્મમરણથી રહિત હોય, નિત્ય ચિદાનંદમય જ્ઞાન આત્મા-વડે સર્વત્ર વ્યાપી રહેલ છે તે આ પ્રકારના નિરૂપણથી ખરી રીતે શ્રી તીર્થંકર ભગવાન તે જ વિષ્ણુ છે, અને તેના ભક્તની અવશ્ય સુક્રિત થાય છે.

આમ યથાર્થ વિષ્ણુ એ જિનદેવ છે અને પરમ વૈષ્ણવ એ જૈન સાધુઓ ઘટે છે તેનું સુંદર નિરૂપણ કરી જીવ બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા વેદથી ત્રણ પ્રકારે છે એમ પ્રગોષિ છે. આ સાંભળી મહારાજ કુમારપાલ, સંભાળો અને પંડિતો પ્રસન્ન થાય છે.

વળી એક વાર એક પંડિતે મહારાજ કુમાર-પાલને કહ્યું: “રાજન્! આ જીનાચાર્ય વેદને નથી માનતા માટે વંદનીય નથી.”

રાજાએ સૂરિજી મહારાજ સામે જોયું. સૂરિજી મહારાજ હસીને જોડ્યા, સાંભળો—

“હે રાજન્! જે વેદો છે તે તો કર્મમાર્ગની પ્રવૃત્તિ કરનારા (કર્મમાર્ગના ઉપદેશ છે). અમે જૈનીઓ નિષ્કર્મ માર્ગનું અનુકરણ કરનારા છીએ, માટે અમને વેદોનું પ્રામાણ્ય ક્યાંથી ઘટે?”

વળી આ માટે જુઓ ઉત્તરમીમાંસાનો-વેદા અવેદા લોકા અલોકા, વિદ્યા અવિદ્યા: આ પાઠ.

૩૨થી પ્રત્યક્તિસ્તોત્રમાં પણ પુત્રે કહ્યું છે કે—“હે કર્મમાર્ગી પિતા, મહાવેદોમાં તો

કુવિદ્યા ભણાવાય છે, માટે તમે મને કર્મમાર્ગનો ઉપદેશ કેમ કરો છો?”

વળી જે વેદોમાં જીવદયાનું યથાર્થ પ્રરૂપણ હોય તો પછી સર્વશાસ્ત્રસંગત પવિત્ર જીવ-દયાને પાળનાર શી રીતે વેદબ્રાહ્મ થાય? અર્થાત્ વેદોમાં હિંસાનું વિધાન કે પ્રતિપાદન નથી અને અહિંસાનું વિધાન અને પ્રતિપાદન છે તો પછી અહિંસા ધર્મને પાળનારને કેમ વેદબ્રાહ્મ કહેવાય?

દરેક શાસ્ત્રોમાં અહિંસા-જીવદયા ‘મહિંસા પરમો ધર્મ:’ આવા ઉદ્દેશો મળે છે એ પ્રસિદ્ધ છે માટે જે ધર્મમાં અહિંસાનું-જીવદયાનું પ્રરૂપણ ન હોય તે ધર્મનો ત્યાગ કરવો એમાં જ શ્રેય છે. મનજન-ઉત્તમ મુરુયો જીવદયાના વિધાન કે પ્રરૂપણ સિવાયના ધર્મને ધર્મ કહી શકે? જુઓ કહ્યું છે કે—

‘નેટલું’ ફળ જીવદયાથી થાય છે, તેટલું સર્વ વેદો, સર્વ યજ્ઞો અને સર્વ અભિષેકો આપી શકતા નથી.’

પ્રાણીવધ વિના વર્તમાન વેદોમાં યજ્ઞ થતો નથી, માટે યજ્ઞ અહિંસક ન કહેવાય. દયા યજ્ઞ તો તે જ કહેવાય જેમાં પ્રાણી વધનો નિવેધ હોય. વેદમાં દયા નથી પછી તે કેમ માન્ય કરી શકાય? કહ્યું છે કે “ત્યાં ત્યાં જીવ છે ત્યાં ત્યાં શિવ છે, માટે શિવ અને જીવમાં ભિન્નતા નથી, તેથી કોઈ પ્રાણીની હિંસા કરવી નહિ. જીવહિંસા કરનારા પુરુષો વેદથી, દાનથી, તપથી અથવા યજ્ઞથી કોઈ પણ પ્રકારે સફળતા પામતા નથી. x x x”

વળી મીમાંસામાં કહ્યું છે કે ‘યજ્ઞ કરનારા માદ અધકારમાં રૂળી મરે છે. હિંસાથી ધર્મ થતો નથી, ધર્મો નથી અને થવાનો નથી.’

આ સાંભળી પંડિતોને મૌન થવું પડ્યું. વળી એક વાર બચાવ કરતાં કહ્યું કે—“મદા-

રાજ, પ્રજ્ઞાળએ પશુઓ યજ્ઞને માટે સન્ન્યા છે, યજ્ઞમાં થતો વધ તેમના ઐશ્વર્ય માટે છે તેથી યજ્ઞમાં થતો વધ અવધ છે. ઐષધિઓ, પશુઓ, વૃક્ષો, તિર્થોઓ અને પક્ષીઓ જેમનું યજ્ઞમાં મૃત્યુ થાય છે તે ઉત્કર્ષ પામે છે. માટે રાજન્! વેદવિહિત હિંસા-યજ્ઞહિંસા એ હિંસા નથી.”

આનો સચોટ જવાબ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય-
જીએ આપ્યો.

“સ્કંદપુરાણના પટપ માં અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે ‘અગ્નિયો યમ’ ઇત્યાદિ પશુ વધ કરાવનારી કારિકા જ્ઞાતા જનને (વિદ્વાનને) પ્રમાણ નથી, તે કારિકા સત્યરુપાને બ્રમમાં નાખનારી છે.

વળી કહ્યું છે કે ‘વૃક્ષોને છેદી, પશુઓને હણી, રુધિરનો કાદવ કરી અગ્નિમાં તેલ, ધી વગેરે હોમી સ્વર્ગની અભિલાષા રાખવી તે આશ્ચર્યજનક છે.’

વળી ભાગવત પુરાણના ૨૩મા અધ્યાયમાં શુકે કહ્યું છે કે “જે વૈદિકો દંભથી યજ્ઞમાં પશુઓને હણે છે તેમને પરલોકમાં ‘વૈશસ’ નરકમાં પરમાધામીઓ ચાતના (પીડા કરવા)-પૂર્વક હણે છે.”

હવે કદાચ એમ માની લઈએ કે પશુઓ યજ્ઞને માટે સન્ન્યા છે તો રાજાઓને પશુ-ઓનું માંસ ખાતાં કેમ કોઈ અટકાવતું નથી ? અર્થાત્ જ્યારે પ્રજ્ઞાળએ યજ્ઞ માટે-યજ્ઞમાં વધ માટે પશુઓ સન્ન્યા પછી બીજાથી ખવાય જ કેમ ? બીજા પ્રજ્ઞાળએ યજ્ઞને માટે પશુઓ ખનાવ્યા છે તો આ વાદ્ય અને સિંહથી દેવોને તૃપ્ત કરતા નથી અર્થાત્-યજ્ઞમાં કદીયે કોઈયે સાંભળ્યું છે કે સિંહ કે વાદ્યનું બલિદાન દેવાયું હોય. ત્યાં તો કહેવાયું છે કે-“વ્યાઘ્રં નૈવ ચ નૈવ ચ અને સિંહં નૈવ ચ નૈવ ચ” એટલે આ તો માત્ર રસને દ્રિયના લોહપીઓએ જ યજ્ઞને નામે

હિંસાનું વિધાન કરી વેદને અને યજ્ઞને કલંકિત જ કર્યાં છે.

સાચો યજ્ઞ તો અહિંસા, સંયમ અને તપનો છે. કહ્યું છે કે-અહિંસાં પરમેા ધર્મ સમાત કોઈ મહાન્ યજ્ઞ નથી.

મહાભારતમાં પણ કહ્યું છે કે-“ત્રિવેણીના સંગમસ્થાન ઉપર સોનાનાં શીંગડાથી મહેલો હબર ગાયોતું દ્વાન આપે અને એક જીવને અભયદાન આપે તો અભયદાનનું પુણ્ય વધે છે.”

હવે કોઈ એમ કહેતું હોય કે યજ્ઞમાં હોમાયેલ પશુની મૃગગતિ થાય છે તો એનો જવાબ સાંભળો.

“એક વાર યજ્ઞ માટે આજીવો બકરો બહુ જ મેં મેં મેં કરી રહતો હતો. આ ભેંઈ ધારાનાં લોજરાને પોતાના પંડિત ધનપાલને પૂછ્યું : આ બકરો શું કહે છે ? ત્યારે ધનપાલ પંડિત બોલ્યા—

હું સ્વર્ગ ફળનો ઉપભોગ કરવા નથી ઇચ્છતો; તેમ મેં એવી તમારી પાસે પ્રાર્થના પણ નથી કરી. હું તો તૃણ ભક્ષણ કરી નિરંતર સંતુષ્ટ રહું છું, માટે હું ઉત્તમ પુરુષો, મારો વધ કરવો એ તમને ઉચિત નથી. વળી જો યજ્ઞમાં હોમેલા પ્રાણીઓ અવશ્ય સ્વર્ગે જ ભાય છે તો તમે તમારા માતા, પિતા, પુત્ર અને જાંઘવોનો હોમ યજ્ઞમાં કેમ નથી કરતા ? (કારણ કે એથી એ જલ્દી સ્વર્ગે જશે.) ”

આ જવાબ સાંભળ્યા પ્રાજ્ઞણ પંડિતોને ચૂપ જ થઈ જવું પડ્યું. (ચાહુ)

૧. સરિછ મહારાજે કુમારપાલને જૈન ધર્મનો અનુરાગી બનાવી વાસ્તવિક રીતે તો અહિંસા ધર્મનો જ વિજય જ્વજ કરાવ્યો છે, છતાં એ સ્થાનક-માર્ગો સંપ્રદાયના વિદ્વાન ‘સંત્યાગલ’ આમણે દોષ દેખી “યથા પિંડે તથા પ્રહોરે” ઉક્તિ ચરિતાઈ કરતા દેખાય છે.

સાચો વિજય

અનુ. અવધારી

અરેઅરે વિજય તો એ જ છે કે જેની પછી પરાજયની શંકા જ ન હોય. બાહ્ય શત્રુઓને દમન કરવાથી વાસ્તવિક રીતે કોઈને વિજયી નથી કહી શકાતો. સાચો વિજય તો આંતરિક શત્રુઓ પર અધિકાર મેળવવાથી થઈ શકે છે. આંતરિક શત્રુઓ છે: ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર. આ છ શત્રુઓ બાહ્ય જગતમાં કોઈને નિમિત્ત બનાવીને શત્રુ બોલો કરે છે. એથી જો કોઈ પોતાના સમસ્ત શત્રુઓ પર વિજય મેળવીને સુખશાંતિ સ્થાપિત કરવા ઇચ્છતો હોય તો તેણે પોતાના સમસ્ત લૌકિક શત્રુઓના ઉદ્ગમસ્થાન-ક્રોધ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ ને મત્સર એ છ સૂક્ષ્મ શત્રુઓનું દમન કરવું જોઈએ. એ છ શત્રુઓ ઉપર વિજય મેળવ્યા વગર બાહ્ય શત્રુઓનો સમૂહોગ્રેહ કદાપિ નથી થઈ શકતો.

એ તો અનુભવસિદ્ધ વાત છે કે જે માણસ એ છ સૂક્ષ્મ આંતરિક શત્રુઓ પર જય પ્રાપ્ત કરે છે તેના સમસ્ત બાહ્ય શત્રુઓ પરાજિત બને છે-તેને આદ્યે પછી કોઈ શત્રુ નથી રહેતો. તે જ વાસ્તવિક રીતે સાચો વિજયી છે અને તેને માટે સાચા સ્થાયી સુખ-શાંતિનો ભંડાર ખુલી જાય છે.

જે રાષ્ટ્ર શત્રુઓથી સર્વથા મુક્ત બનીને વિશ્વમાં સુખશાંતિ સ્થાપિત કરવા ચાહે છે તેને માટે પહેલું આવશ્યક છે. તેના રાષ્ટ્ર-નિર્માતા અથવા કર્ણુધારે પોતાના આંતરિક છ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ. નહિ તો એટલું ચરિતાર્થ થાય છે કે 'સ્વયં નદઃ પરાંન્નાશયતિ' તેમજ 'સ્વયં

અદઃ પરાંન્ શંશયતિ' પાછળની અનેક શતાન્નિદ્યોનો ઇતિહાસ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કે પ્રબળ રાષ્ટ્રોના સૂત્રધારે પોતાના આંતરિક ક્રોધ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરેથી પ્રેરાઈને અનેક વાર પૃથ્વી ઉપર લોહીની નદીઓ વહેવડાવી છે. એ જ પાશવિકતા છે. વિચાર-શક્તિથી ક્રોધ લેવું જોઈએ. આવેશમાં આવી જવું એ માનવતા નથી. બાહ્ય શત્રુઓનું દમન કયાં સુધી કરી શકાય? એકનું દમન કરીને બીજાથી શંકિત થતાં તેના દમનની તૈયારી કરતા રહેવું અને એ રીતે વિશ્વની સુખશાંતિને સદૈવ શંકિત રાખવી એ યુદ્ધિ-મત્તો નથી. અસ્તુ, એટલું તો અત્યંત આવશ્યક છે કે રાષ્ટ્રના કર્ણુધારે પોતાના આંતરિક વડે વિવેચો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો હોવો જોઈએ. આવો સાચો વિજય પ્રાપ્ત કરનાર સૂત્રધાર જ સમાજ, રાષ્ટ્ર, તેમજ વિશ્વની સ્થાયી સુખશાંતિનું માર્ગદર્શન સફળતાપૂર્વક કરી શકે છે.

કાનં ક્રોધ વગેરે ઉપર વિજય મેળવવો કઠિન નથી. વગર સમજથે લોકો તેને અસાધ્ય માની બેઠા છે. ઘણે ભાગે લોકોની માન્યતા જ એવી ચર્ચાઈ છે કે નિવૃત્તિ માર્ગવલંબી મહાત્મા જ વડે રિપુઓ ઉપર વિજય મેળવી શકે છે, પરંતુ એ માન્યતા અજ્ઞાનમૂલક છે. નિવૃત્તિમાર્ગીઓ ક્રોધ, ક્રોધ વગેરેને તિલાંજલી જ આપી દે છે. તેને માટે જ તેના પર વિજય કે પરાજયનો પ્રશ્ન જ નથી ઊઠતો. વડે રિપુ ઉપરનો વિજયી તો એને જ માની શકાય કે જે વ્યવહારમાં બરાબર પ્રવૃત્ત રહે

અને તેની ઉપર કામ, ક્રોધ વગેરે પોતાનું સ્વત્વ ન જમાવી શકે. શત્રુનો આઘાત કરવાનો અવસર ઘરાબર મળતો રહે, પરંતુ તે અશક્તિને લઈને આઘાત ન કરી શકે તો તો માનવું જ રહ્યું કે તે તેનાથી દળાઈ ગયો છે, પરાજિત બન્યો છે. અસ્તુ. વ્યવહારમાં શાસ્ત્રોક્ત પ્રવૃત્તિ પડે રિપુ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવામાં અડચણકર્તા નથી નીવડી શકતી.

સંસારના સમસ્ત શત્રુઓના દુઃશમ-કેન્દ્ર સમાન આ સૂક્ષ્મ શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવા માટે વર્ષો સુધી ભૌતિક તૈયારી કરીને રણચંડીને બચત કરવાની તેમજ સંહારના જીવન-મરણની વચ્ચે અશાંત બની રહેવાની આવશ્યકતા નથી; એના માટે તો કેવળ વિચાર-શક્તિથી જ કામ લઈને સમદર્શી બની જવાની જ આવશ્યકતા છે.

સમદર્શી એને કહેવામાં આવે છે જે સાચું જુઓ છે. જે વસ્તુ જેવી હોય તેને તેવી જ જોનાર માણસ સમદર્શી કહેવાય છે.

વસ્તુના પ્રકારમાં અને તેની દૃષ્ટિમાં ભેદ નહિ પાડતા સર્વથા સામંજસ્ય રહે છે અને તેની દૃષ્ટિમાં પદાર્થતાં યથાર્થ અનુભવ ઘાય અર્થાત્ તેને ભ્રમ થતો નથી. સંસાર મિથ્યા છે તો તે તેની અંદર સચ્ચનો આરોપ નથી કરતો. આત્મા, પદમાત્મા સત્ય છે તો તેને તે સત્ય જ માને છે. સંસારનું મિથ્યાત્વ અને આત્માનું નિત્યત્વ બંન્ને મનુષ્યને ઘરાબર ઠસી બળે છે ત્યારે તે સમદર્શી કહેવાય છે.

સંસારના મિથ્યાત્વનો અર્થ છે-પરિવર્તન-શીલ હોવાને કારણે સંસારની ક્ષણભંજરતા. તેને સમજવા માટે વધારે વિચારની આવશ્યકતા નથી. આપણને સૌને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ રહ્યો છે કે સંસારની પ્રત્યેક વસ્તુ વિયોગાન્ત છે-સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલથી

સ્થૂલ સર્વ વસ્તુઓ પરિવર્તનશીલ છે. પ્રત્યેક માણસ પ્રત્યક્ષ જુઓ છે કે પોતાની સામે કેટલાય જીવો નષ્ટ થઈ રહ્યા છે. સૌને એટલું તો માલૂમ છે કે મારા પૂર્વજ ન રહ્યા અને હું પણ નથી રહેવાનો. એ જ સંસારની ક્ષણભંજરતા છે. એ સમજવા માટે મોટા પાંડિત્યની જરૂર નથી. માણસ હમેશાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી રહ્યો છે, પરંતુ વિચાર નથી કરતો. એક વખત સતર્ક બનીને સારી રીતે મનન કરીને વિચારપૂર્વક સંસારની ક્ષણભંજરતા સમજી લે છે તે જ આંતરિક પડે રિપુ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે; કેમકે જે માણસને સમસ્ત લૌકિક પ્રપંચની ક્ષણભંજરતા સમભઈ ગઈ હોય છે તેને કોઈ વસ્તુ માટે લોભ અને મોહ નથી થતો અને એ કોઈની સાથે મત્સર નથી કરતો. લૌકિક વૈભવ, ધન, પુત્ર, વિદ્યા વગેરેનો તેને મદ પણ નથી થતો. લોભ, મોહ, મદ, મત્સર નહિ રહેવાથી તેનામાં ક્રોધ આયોઆપ નિર્ભૂળ થઈ બળે છે. અને એવા મનુષ્યની કામનાઓ કર્તવ્ય ધુદ્ધિથી વ્યવહાર સંપાદન કરે છે. તેનો વ્યવહાર સ્વાભાવિક રીતે જ શાસ્ત્રોક્ત બને છે. અને તેનું જીવન સંસારમાં પદપત્રની માફક નિર્લેપ અને નિર્મળ રહે છે. આવા સમદર્શી ક્રિયાશીલ મનુષ્યને જ સાચો વિજયી માનવામાં આવે છે. આવા મનુષ્યને બાહ્ય શત્રુ રહેતા જ નથી. સમસ્ત પ્રકૃતિ ઉપર તેની એકરસતા શાસન કરે છે. તેના શાંતિ-સામ્રાજ્યનો લગ કોઈ કરી શકતું નથી. આવો સમદર્શી માણસ મહાન વિજેતા વિશ્વની સ્થાથી સુખશાંતિનો સફળ માર્ગદર્શક થઈ શકે છે. અસ્તુ. આંતરિક પડે રિપુ ઉપર વિજય મેળવવો એ જ પરમોત્કૃષ્ટ વિજય છે. એવા મહાન વિજયની પ્રાપ્તિ માટે દરેક મનુષ્યે પ્રયત્નશીલ રહેવું જોઈએ.

શ્રીમાન યશોવિજયજી.

(૪)

(ગતિક પૃષ્ઠ ૨૦૬ થી શરુ)

લે.-ડૉ. ભગવાનદાસ મનાશુખલાઈ મહેતા M. B. B. S.

આનંદધનની સ્તુતિરૂપ અષ્ટપદી

આ થોડા શબ્દોમાં કેવી લબ્ય ભાવાંજલિ અર્પી શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ આપણને શ્રી આનંદધનજીનોય યથાર્થ પરિચય કરાવ્યો છે! ખરેખર! શ્રી દેવચંદ્રજી કહે છે તેમ “તેહજ એહનો બાણુજ લોકતા જે તુમ સમ ગુણરાયજી.” તેવો જ તેવાને ઓળખે. સાચો ઝવેરી જ ઝવેરાત પારખી શકે. તેમ તે સમયે પણ શ્રી. યશોવિજયજી જેવા વિરલા રત્ન પરીક્ષક જ શ્રી આનંદધનજી જેવા મહાપુરુષરત્નને તેમના યથાર્થ સ્વરૂપે ઓળખી શકયા. આ પરમ અવધૂત-ભાવનિ-શ્રેય આનંદધનજીના દર્શન-સમાગમથી શ્રી યશોવિજયજીને ઘણો ઘણો આત્મલાભ થયો, અત્યંત આત્માનંદ થયો, આ પરમ ઉપકારની સ્મૃતિમાં શ્રી યશોવિજયજીએ આનંદધનજીની સ્તુતિરૂપે અષ્ટપદી રચી છે. તેમાં તેમણે પરમ આત્મોદલાસથી આનંદધનજીની મુક્ત-કંઠે ભારોભાર પ્રશંસા કરી છે. ત્યાં તેઓશ્રી કહે છે કે-માર્ગમાં ચાલતાં ચાલતાં આનંદ-ધનજી ગાતા હતા અને આનંદપૂર્ણ રહેતા હતા. એવી મસ્ત દશામાં તેઓ વિહરતા હતા, આત્માનુભવજન્ય પરમ આનંદમય અદ્રેત દશામાં વિલસતા હતા.

“મારગ ચલત ચલત ગાત આનંદધન ખ્યારે,
રહત આનંદ ભરપૂર.”

“કોઈ આનંદધન છિદ્ર હી પેખત,
જસ રાય સંગ ચઢી આયા;

આનંદધન આનંદરસ ઝીલત,

દેખત હી જસ ગુણ ગાયા.”

“પારસ સ્પર્શથી લોહું સોનું બન્યું”

શ્રી. યશોવિજયજી કહે છે કે-‘આવા પરમ આત્માનંદમય યોગીધરના દર્શન-સમા-ગમથી પોતાને આનંદ આનંદ થયો. પારસ-મણિના સ્પર્શથી લોહું જેમ સોનું થાય તેમ આનંદધનજી સાથે જ્યારે ‘સુજશ’ મળ્યો, ત્યારે હું ‘સુજશ’ આનંદ સમો થયો. અર્થાત્ પારસમણિ સમા આનંદધનજીના સમાગમથી લોહ જેવો હું યશોવિજય સુવર્ણ બન્યો.’ કેવી લબ્ય ભાવાંજલિ!

“આનંદધન કે સંગ સુજસ હી મિલે જળ,
તળ આનંદ સમ લયો સુજસ;
પારસ સંગ લોહા જે ફરસેત,
કંચન હોત હી તાકે કસ.”

“એરી આજ આનંદ લયો મેરે,
તેરો મુખ નિરખ નિરખ,
રોમ રોમ શીતલ લયો અંગોઅંગ.
શુદ્ધ સમજણ સમતારસ ઝીલત,

આનંદધન લયો અનંત રંગ....એરી.
એસી આનંદદશા પ્રગટી ચિત્ત અંતર
તાકો પ્રભાવ ચલત નિરમલ ગંગ;

વાહી ગંગ સમતા દોઝિ મિલ રહે,
જસવિજય ઝીનત તાકે સંગ...એરી.”

આમ પરમાર્થગુરુ આનંદધનજીના પરમ ઉપકારની પુણ્ય સ્મૃતિ કૃતજ્ઞશિરોમણિ શ્રી યશોવિજયજીએ પોતાના શ્રેયોમાં પરમા-

નંદ, પૂર્ણાનંદ, સહજાનંદ, ચિદાનંદ-ધન આદિ શબ્દોમાં જાળવી રાખી અમર કરી.

શ્રી યશોવિજયની સરસતા

હવે અમે આ ઉપરથી એક વિચારણીય રસપ્રદ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે કે-આવો ન્યાયનો એક ધુરંધર આચાર્ય, ષડ્દર્શનનો સમર્થ વેત્તા, સકલ આગમ રહસ્યનો જાણુ, વિદ્વદ્વિશેષમણિ યશોવિજય જેવો પુરુષ, આ અનુભવયોગી આનંદધનજીના પ્રથમ દર્શન-સમાગમે જાણે મંત્રમુગ્ધ થયો હોય એમ આનંદતરંગિણીમાં ઝીલે છે, અને તે યોગી-શ્વરની અદ્ભુત આત્માનંદમય વીતરાગ દશા દેખીને સાનંદાસ્થ્ય અનુભવે છે ! અને પોતાની સમસ્ત વિદ્વત્તાનું અભિમાન એકી સપાટે ફગાવી દઈ, બાલક જેવી નિર્દોષ પરમ સરસતાથી કહે છે કે-લોહા જેવો હું આ પારસમણિના સ્પર્શથી સોનું બન્યો ! અહો ! કેવી નિર્માનિતા ! કેવી સરળતા ! કેવી નિર્દોષતા ! કેવી શુભશાહિતા ! આને બદલે બીજો કોઈ હોત તો ? તેને અભિમાન આડું આવી જીજ્ઞે રહેત કે-‘હું’ આવડો મોટો ધુરંધર આચાર્ય, આટલા બધા શિષ્ય-પરિવારનો અગ્રણી ગચ્છાધિપતિ, સમસ્ત વિદ્વત્સમાજમાં સુપ્રતિષ્ઠિત, આવો જે ‘હું’ તે શું આવો નમું ? પણ યશોવિજયજી આર પુરુષ હતા, એટલે આનંદધનજીના દિવ્ય ધ્વનિ તેમના આત્માએ સાંભળ્યો ને તે સંતના ચરણે ઢળી પડ્યો.

આનંદધનને ચરણે નમન

શ્રી. યશોવિજયજીના આ ભાવલીના વચન ઉપચાર માત્ર નથી, પણ ખરેખરા છે, સાચે-સાચા હૃદયના અંતરોદ્ગાર છે; કારણ કે શ્રી યશોવિજયજીને અત્ર પ્રત્યક્ષ વેદાયું જણાય છે કે આ અનુભવજ્ઞાની પરમ યોગી પુરુષની

પાસે મારું શાસ્ત્રજ્ઞાન Theoretical know-
ledge શૂન્યરૂપ છે, મોટું મીડું છે, કારણ કે અધ્યાત્મ વિનાનું-આત્માનુભવ વિનાનું શાસ્ત્ર એકલા વિનાના મીઠા જેવું છે. હું આટલું વર્ષ ન્યાય, દર્શન આદિ સર્વ આગમ-શાસ્ત્ર ભણ્યો, પણ લોહું જ રહ્યો. પણ આ આત્મ જ્ઞાનના નિધાનરૂપ, પારસમણિ આનંદધનનું જાદુઈ સ્પર્શથી લોહા જેવો હું સોનામાં ફેરવાઈ ગયો ! એવા સંવેદનથી એમનો આત્મ પરમ ભાવાવેશમાં આવી જઈ શ્રી. આનંદ ધનજીને સર્વ પ્રદેશથી નમી પડ્યો, એમ અત્ર પ્રતીત થાય છે.

આનંદધન-યશોવિજયજીના પારમાર્થિક સંદર્શન

આ આનંદધનજીના પ્રસંગ ઉપરથી વર્તમાનમાં પણ જે કોઈ અદ્યપશ્ચુત અજ્ઞાની જાત્ર તત્રથી કંઈક શીખી લઈ પોતાને જ્ઞાન માની બેસવાનો ફાંકો રાખતો હોય તેને ઘણું ધડા લેવા જેવું છે, અને આ સુદો આ લક્ષમાં લેવા યોગ્ય છે કે-આત્માનુભવી એવ સાચા સદ્ગુરુના સમાગમ-યોગ વિનાનું ગં તેટલું શ્રુતજ્ઞાન પણ મિથ્યા છે, એવા ભાવ યોગી સદ્ગુરુથી પ્રાપ્ત ગુરુગમ વિનાનું જા અકિંચિત્કર છે. તેનું આ જ્વલંત ઉદાહરણ છે, કારણ કે ગુરુઓનો ગુરુ ને આચાર્યને આચાર્ય એવો આ શ્રી યશોવિજય જેવો ધર્મધુરંધર મહાશ્વેતધર પુરુષ પણ ગંભીર પણે નિખાલસતાથી એકરાર કરે છે કે-‘આવા આત્મજ્ઞ સંતના દર્શનસમાગમ પહેલે લોહું હતો, ને આ પારસમણિના સમાગમ પછી સોનું બન્યો છું.’ આ પારમાર્થિક સદ્ગુરુનો અને તેના થકી પ્રાપ્ત ભાવચરુ

x “ગગનમંડલમે” અધિગિય ફેવા,

ઉદા હે અમીકા વાસા;

ગમનો અંપૂર્વ મહિમા સૂચવે છે. શાસ્ત્રમાં જે શુરુમહિમા બહુ ગાવામાં આવ્યો છે તેનું રહસ્ય આ જ છે. એમ તો આ પૂર્વે શ્રી યશોવિજયજીને ખીલે વ્યાવહારિક શુરુઓનો કાંઈ તોટો નહોતો; ન્યાય, દર્શન, વિદ્યા, દીક્ષા આદિ અંગે તેમને અનેક ઉત્તમ શુરુ સાંપડ્યા હતા, છતાં તે 'લોહુ' કેમ રહ્યા? કારણ એટલું જ કે એવા લાખો શુરુઓથી જીવનું પારમાર્થિક કલ્યાણ થતું નથી, પારમાર્થિક કલ્યાણ તો એક જ્ઞાની પારમાર્થિક સદ્ગુરુના યોગથી જ થાય છે, શ્રી યશોવિજયજીને આનંદધનજીનો સમાગમ થતાં આ પારમાર્થિક શુરુની ખોટ પૂરાઈ. આમ આનંદધનજી શ્રી યશોવિજયજીના પારમાર્થિક સદ્ગુરુ છે, એ આ ઉપરથી દ્વિત થાય છે.

ક્રાંતિકારી પ્રસંગ—

આ આનંદધનજીનો સમાગમ જો શ્રી યશોવિજયજીના જીવનનો પરમ ધન્ય અને મહત્વનો પ્રસંગ છે, એમ આપણે માન્ય કરવું પડશે. આ પ્રસંગે તેમના જીવનમાં અજબ ક્રાંતિકારી પલટો આવ્યો હશે, અને ત્યાર પછીનો તેમનો આંતરપ્રવાહ અધ્યાત્મ યોગ ને ભક્તિ વિષયના પથે વિશેષે કરીને મુખ્યપણે દર્જ્યો હશે, એમ આ ઉપરથી સ્વાભાવિક અનુમાન થાય છે.

સાહિત્યસેવાના જે તબક્કા—

એટલે આ ઉપરથી આપણે બીજું એક સામાન્ય અનુમાન પણ તારવી શકીએ કે—

(૧) સાહિત્ય જીવનના પૂર્વ ભાગમાં તેમણે મુખ્ય કરીને ન્યાય, સમાજસુધારણા ને ભક્તિ વિષય પર પોતાની લેખિની પ્રબળપણે ચલાવી હશે.

(૨) અને ઉત્તર ભાગમાં આનંદધનજીના સમાગમ પછી શાંત થઈ જઈ તેઓ અધ્યાત્મ, યોગ ને ભક્તિના વિષયમાં ખૂબ ખૂબ ઊંડા જિતર્યા હશે, અને તેનો દ્વલપરિણામ આપણને તદ્વિષયક અંધરનો દ્વારો આપ્યો હશે.

આવા આ ધર્મધુરંધર મહાત્મા યશોવિજયજીએ શુદ્ધ માર્ગપ્રસાવના કરી, ભારતનું ભૂષણ વધાર્યું, જગતને ઉત્તમ તત્વજ્ઞાનની ભેટ ધરી અને સમાજની વિવિધ પ્રકારે સેવા કરી જનકલ્યાણ કર્યું. એમની આ સેવાના મુખ્ય આ વિભાગ પાડી શકાય.

(૧) આદર્શ સમાજ સુધારક તરીકે, (૨) પ્રખર ન્યાયવેત્તા અને ઉત્તમ દર્શનશાસ્ત્રી તરીકે, (૩) પ્રથમ પંક્તિના કવિ તરીકે, (૪) ઉત્કૃષ્ટ વ્યાખ્યાતા ટીકાકાર-તત્ત્વવિવેચક તરીકે, (૫) પરમ ભક્ત તરીકે, (૬) અધ્યાત્મવેત્તા-યોગરહસ્યવિદ તરીકે—

(—અપૂર્ણ)

વર્તમાન સમાચાર

સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દિ.

વીસમી સદીની મહાન વિજીત પંચમહેશોદ્ધારક જ્ઞાનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્દિગ્વિવાનંદસૂરીશ્વરજી (આમા-સમજ) મ. ને સ્વર્ગવાસ થયાં પચાસ વર્ષ પૂરા થતાં તેઓશ્રીજીની સ્વર્ગારોહણ તિથિ (જન્મતી) તેઓશ્રીજીના પદધર પંચમહેશરી જ્ઞાનાચાર્ય ૧૦૦૮ શ્રીમદ્દિગ્વિવદ્દલસૂરીશ્વરજી મહારાજની હાજરીમાં

સુચરા હોએ સો ભરભર પાવે,
નયરા બવે ખાસા."

શ્રી આનંદધનજી

"ખૂત્રી ચહત જો ખાસજી,
હૈ ખૂત્રનકી રીતઃ
પાવે નહિં શુરુગમ ગિના,
પેહી અનાદિ રિયત."

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

ગુરુશંવાસના સમાધિમંદિરમાં જેઠ શુદ્ધ ૮ના રોજ પામધૂમપૂર્વક ઉજવાય છે. આવા વિશ્વોપકારી ધર્મ-ધુરંધર મહાત્માની અર્ધશતાબ્દિ મેઢા સમા-રોહપૂર્વક ઉજવવાની ભાવના આ પ્રસંગે જ હતી, પરંતુ ખાસ કરીને દેશની આઘ સંબંધી કોટાકટીને લક્ષમાં રાખતાં અને ગરમીની મોસમ હોવાથી ફાગણ મહિનામાં ઉજવવા વિચાર રાખેલ છે.

અતુલિય મંથ સાથે સમાધિમંદિર પધારતાં આચાર્યદેવે પ્રભુદર્શન તથા ગુરુદર્શન કર્યાં હતાં અને શ્રી સંધને મંગલિક સંભળાવી ઉપદેશ આપતાં વર્તમાનમાં દેશની જે પરિસ્થિતિ ચલ રહી છે તે ઉપર સારો પ્રકાશ પાડ્યો હતો, અને જ્યાં સુધી પરિસ્થિતિ નહીં સુધરે અને અર્ધશતાબ્દિ નહીં ઉજવાય ત્યાં સુધી દરરોજ ઘર દીઠ એકેક આયત્રિલ કરવા અને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાંનનો નમ્ર કરવા માટે ભલામણ કરી હતી. શ્રી સંધે ગુરુદેવના આદેશને શિરોધાર્ય કર્યો હતો.

જેઠ શુદ્ધ ૮ ના રોજ ગુરુદેવની છબીને પાલખીમાં પધરાવી વરધોડા સાથે સમાધિમંદિરમાં પધરાવવામાં આવી હતી અને શ્રી જિનમંદિર તથા ગુરુમંદિરમાં પૂજા ભણાવવામાં આવી હતી.

તથા પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવોદિ સાધુ સાધ્વીની ઈજાયામાં શ્રીમાન યાજ્ઞ યાનચંદ્ર જૈનના સભા-પતિત્વમાં સવારના ૮ થી ૧૨ અને જયોરના ૩-૬ વાગ્યા સુધી સભા ભરવામાં આવી હતી. પ્રથમ લાલા માણેચંદ જોડાલાલજીએ એક સો એકત્રીસ મળુ ધીની બોલીથી વાસણેપથી ગુરુપૂજન કર્યું હતું. ગુરુકુલના વિદ્યાર્થીઓએ ગુરુસ્તુતિ કરી હતી અને મંત્રકૃત, હિન્દી તથા અંગ્રેજીમાં ધાર્મિક અને સામાજિક સંવાદ ભળ્યા હતા.

એક ખાસ ઉલ્લેખનીય ઘટના એ ચર્ચા કે આચાર્યદેવના સદુપદેશથી પંજળના શ્રી સંધે જે શ. ૨૦૦૦૦) વીસ હજારની રકમ એકત્ર કરેલી છે તે શ્રી હિન્દુ મુનિવર્સિટી અનારસમાં શ્રી આત્માનંદ જૈન વિદ્યાર્થી આશ્રમ કાયમ રાખવા માટે

આપવી. તેમાં જૈન વિદ્યાર્થીઓ માટે રહેવાની અને દર્શન-પૂજનની ચોખ સગવડ કરવામાં આવશે.

અગીઆરશતા રોજ પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવોદિ મુનિમંડલને પ્રવેશ શ્રી સંધે કાંઠમાઠપૂર્વક શહેરમાં કરાવ્યો હતો. દરરોજ આચાર્યદેવના પ્રભાવશાલી વ્યાખ્યાન થાય છે અને જૈન જૈનેતર જનતા સારી સંખ્યામાં લાભ લઈ રહી છે.

શેઠશ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની અનેની પેદીના માણ મુનિમંજીએ જાણ મુવના પુત્ર મી. ઈન્દુલાલ જીએ જાણ મુવ એમ. એ. ની પરીક્ષામાં બીજા વર્ગમાં પાસ થવાથી અનેની શામળદાસ દેવેજીમાં તેમની પ્રૌદેસર તરીકે નિમણૂક થઈ છે. એ માટે અને અમારો હર્ષ પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

જૈન સમાજમાં જાણીતા સુધારક શ્રી પરમાણંદ કુંવરજી કાપડિયા (ભાવનગર)ની મુખુત્રી બહેન ચારણીલા એમ. બી. બી. એસ. ની પરીક્ષામાં બીજે નંબરે પાસ થયા છે. અને સર્જરીમાં પ્રથમ નંબરે આવતા ગોદ મેડલ મેળવ્યા છે. બીજી પુત્રી બહેન મિત્તાક્ષરા પણ આ વર્ષે બી. એ.માં પાસ થયેલ છે. સુશિક્ષિત માણાપો પોતાના દુરબંદોને આ રીતે ઉત્તમ શિક્ષણ આપી શકે છે. અને બહેનોને અમારા હાર્દિક અભિનંદન.

સ્વીકાર સમાલોચના

(૧) અમર આત્મમંથન—લેખક અમર-ચંદ માવજી શાહ, રા. રા. શ્રીયુત ભોગીલાલભાઈ તરફથી ભેટ મળી છે.

(૨) સુધા-સંધનિની—સંચય કરનાર મુનિ-રાજ શ્રી ચન્દ્રઅભસાગરજી મહારાજ. શા દેશવલાલ મુનીલાલ ધાટકાપરવાળા તરફથી ભેટ મળી છે.

(૩) ભક્તિરસ પ્યાલા—સંપાદક મુનિરાજ શ્રી કીર્તિવિજયજી મહારાજ જાણલાલ ભગવાનજી દાદરવાળા મારફત ભેટ મળી છે.

(૪) સ્તોત્ર સંગ્રહ—સંપાદક-મુનિરાજ શ્રી મણિવિજયજી મહારાજ. શા હીરાચંદ હરજીવિદાસ તરફથી ભેટ મળી છે.

શ્રી આત્માનંદ પ્રકાશ

[પુસ્તક ૪૩ મું]

[સં. ૨૦૦૧ ના શ્રાવણ માસથી સં. ૨૦૦૨ ના આષાઢ માસ સુધીની]

વાર્ષિક વિષયાનુક્રમણિકા.

નંબર	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૧.	શ્રી યાન્ત્રનાથ પ્રભુનું સ્તવન	(શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)	૧
૨.	નૂતન વર્ષાભિનંદન	(કવિ રેવાશંકર વાલજી બધેજી)	૨
૩.	રાવબહાદુર શેઠ સાહેબ જીવતલાલભાઈનું જીવનચરિત્ર	(સભા)	૫
૪.	નૂતન વર્ષનું મંગલમય વિધાન	(શ્રી કૃતેદ્યંદ અવેરભાઈ)	૭
૫.	શ્રી જ્ઞાનસારના બીજીસ અષ્ટકનો સંક્ષિપ્ત સાર	(શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સંવિત પાણિક)	૧૩, ૨૬, ૬૮,
૬.	બેદરકારીનો ભોગ	(શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ઝોક્સી)	૧૪, ૨૭, ૪૧,
૭.	સંક્ષિપ્ત બોધવચનમાળા	(આ. શ્રી. વિજયપદ્મસરિજી મહારાજ)	૧૬, ૨૨, ૬૮,
૮.	પર્યુષણ પર્વારંધના	(શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)	૧૭
૯.	કાવ્ય અષ્ટપદી	(ઝવેરી મૂળચંદ આચારામ વૈરાટી)	૧૮
૧૦.	ચલે નદીકા વહેણ	(ઝવેરી મૂળચંદ આચારામ વૈરાટી)	૧૮
૧૧.	કાવ્યથી મળતાં મહાન લાભો	(શ્રી ધુરધરવિજયજી મહારાજ)	૧૯
૧૨.	જગદ્ગુરુશ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી	(શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)	૨૪
૧૩.	વૈરાગ્યમય વિવિધ વિચારો	(શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)	૨૫
૧૪.	પ્રાસંગિક સ્તુતિ	(શ્રી કૃતેદ્યંદ અવેરભાઈ)	૨૬
૧૫.	વર્તમાન સમાચાર	(સભા)	૩૦, ૪૮, ૬૪, ૮૮, ૧૦૮, ૧૨૮, ૧૪૭, ૨૨૭
૧૬.	સ્ત્રીકાર સમાલોચના	(સભા)	૧૬૮, ૨૧૦, ૩૧, ૬૪, ૮૮, ૧૦૮, ૧૪૭, ૧૬૦, ૨૨૮
૧૭.	શ્રીમાન શેઠ સાહેબ અમૃતલાલ કાળીદાસનો આઠો જીવનપરિચય	(સભા)	૩૫
૧૮.	દીપોત્સવી સ્તવન	(શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)	૩૭
૧૯.	કવિ કેમ બનાવ ?	(શ્રી ધુરધરવિજયજી મહારાજ)	૩૮, ૫૧, ૧૩૧, ૧૭૫
૨૦.	શ્રી સિદ્ધ્યંકજીનું અપૂર્વ મહાત્મ્ય	(શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)	૪૪
૨૧.	નૂતન વર્ષ-મંગળાચરણ	(ઝવેરી મૂળચંદ આચારામ વૈરાટી)	૪૬
૨૨.	નૂતન વર્ષાભિનંદન	(શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)	૫૦
૨૩.	વિચારશૈલી	(આ. શ્રી. વિજયકરપૂરસરિજી મહારાજ)	૫૪, ૬૬, ૧૧૦, ૧૩૦,
૨૪.	આત્માનો આધ્યાત્મિક વિકાસક્રમ	(શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સંવિત પાણિક)	૫૬, ૭૨,
૨૫.	મંત્રોચરો વસ્તુપાળ તેજપાલની સાહિત્યસેવા	(શ્રી કુન્દરશી ધરમશી સંપટ)	૬૦
૨૬.	પ્રાસંગિક સ્તુતિ	(શ્રી કૃતેદ્યંદ અવેરભાઈ)	૬૧
૨૭.	કેટલીક વ્યાખ્યાઓ	(શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ઝોક્સી)	૬૩
૨૮.	જિનેશ્વર સ્તુતિ	(ઝવેરી મૂળચંદ આચારામ વૈરાટી)	૬૫
૨૯.	એ નયનો !	(ઝવેરી મૂળચંદ આચારામ વૈરાટી)	૬૫
૩૦.	કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીની જીવન ઝરમર	(શ્રી ન્યાયવિજયજી)	૭૪, ૧૩૫, ૧૬૩, ૧૮૬, ૨૦૧, ૨૨૦
૩૧.	પ્રમાદથી સંત્યાજી	(શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ઝોક્સી)	૭૬, ૧૨૫

નંબર	વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
૩૨.	સમ્યગ્ જ્ઞાનની કુંચી મૂળ: યોગની અદ્ભુત શક્તિ (શ્રી ચંપતરાવ જૈની ખેરોટર)		૮૧, ૧૦૫
૩૩.	શ્રી જિનદેવ રતવન (શ્રી હેમેન્દ્રસાગરજી મહારાજ)		૮૬
૩૪.	પુન્યની મહત્વતા (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી મહારાજ)		૯૦
૩૫.	વિક્રમ રાજને જૈન જ્ઞાનવાર શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર (આ. શ્રી વિજયપદ્મસુરિજી મહારાજ)		૧૦૧
૩૬.	આનંદજનક સમાચાર (સભા)		૧૦૭, ૧૯૬
૩૭.	શેઠ સાહેબ ખુશાલભાઈ ખેંગારભાઈનો ટૂંક જીવનપરિચય (સભા)		૧૦૮
૩૮.	શ્રી શાંતિનાથ તીર્થંકરનું રતવન (શ્રી વિજયપદ્મસુરિજી મહારાજ)		૧૦૯
૩૯.	વાદ-પ્રતિવાદના ભેદ-પ્રભેદો (શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સંવિજ પાણિક)		૧૨૧
૪૦.	ઉપદેશક પદ (ઝવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)		૧૨૯
૪૧.	નય-પ્રમાણુ-સ્વાદ્યાદ વચ્ચેનો સંબંધ અને અંતર (શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ સંવિજ પાણિક)		૧૩૩, ૧૫૫
૪૨.	શ્રી પ્રભુ મહાવીર પ્રત્પેલી ધર્મની સર્વદેશીયતા (શ્રી જીવરાજભાઈ યોધવજી દોશી)		૧૩૭
૪૩.	મરણુભય શા માટે ? (વકીલ ન્યાલયંદ લક્ષ્મીચંદ ખી. એ. એલએલ. ખી.)		૧૩૯, ૧૫૮
૪૪.	શ્રીમાન યશોવિજયજી (ડૉ. ભગવાનદાસ મનસુખભાઈ મહેતા એમ ખી. ખી. એસ.)		૧૪૧, ૧૬૦, ૧૮૮, ૨૦૪, ૨૨૫
૪૫.	આપણું કદયાણુ (અબ્બાસી)		૧૪૩
૪૬.	શ્રી પદ્મપ્રભ જિન રતવન (શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)		૧૪૮
૪૭.	શ્રી સિદ્ધચંદ રતવન (આ. શ્રી વિજયપદ્મસુરિજી મહારાજ)		૧૪૯
૪૮.	મોહ મહિમા (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી મહારાજ)		૧૫૦
૪૯.	ન્યાયરત્નાવલિ (શ્રી ધુરધરવિજયજી મહારાજ)		૧૫૨
૫૦.	પ્રમાદનું સ્વરૂપ (શ્રી મોહનલાલ દીપચંદ ચૌહાસી)		૧૬૫
૫૧.	જિનશાસન જ્યોતિષધર (શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ)		૧૬૮
૫૨.	ઉત્પતિ-શંકે (શ્રી મોવિંદલાલ ક. પરીખ)		૧૬૯
૫૩.	આંગન ફૂલો ખીજાઈ (ઝવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)		૧૭૦
૫૪.	કાઠી નાખો (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી મહારાજ)		૧૭૧
૫૫.	શ્રમણોપાસક ધર્મભાવના (આ. શ્રી વિજયપદ્મસુરિજી મહારાજ)		૧૭૭-૨૧૬
૫૬.	સામયિક ચેતવણી (અબ્બાસી)		૧૮૦
૫૭.	સિદ્ધાર્થનંદ કહેનો (ઝવેરી મૂળચંદ આશારામ વૈરાટી)		૧૮૧
૫૮.	શ્રી નવકાર મહામંત્ર (શ્રી હીરાચંદ ઝવેરચંદ)		૧૮૨
૫૯.	સાગી સ્વાધીનતા (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી)		૧૮૩
૬૦.	પરિગ્રહ મીમાંસા (શ્રી. ધુરધરવિજયજી મહારાજ)		૧૮૮
૬૧.	શ્રદ્ધાન અને સમ્યક્જ્ઞતા કથચિત્ત ભેદ (શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજ)		૨૦૬
૬૨.	આત્માનુભવ (શ્રી લક્ષ્મીસાગરજી મહારાજ)		૨૦૭
૬૩.	શ્રી મહાવીર સ્તુતિ (શ્રી યશોભદ્રજી મહારાજ)		૨૧૦
૬૪.	આ સભાનો ૫૦ મો વાર્ષિક મહોત્સવ અને ચુરુદેવ જ્યન્તિ (સભા)		૨૧૦
૬૫.	અમર નૌકા (મોવિંદલાલ ક. પરીખ-કાઠી)		૨૧૧
૬૬.	મૃત્યુની મૂંઝવણ (આ. શ્રી વિજયકરતૂરસુરિજી)		૨૧૩
૬૭.	સાચો વિજય (અનુ. અબ્બાસી)		૨૨૩